

PROLETÁŘI
VŠECH ZEMÍ,
SPOJTE SE!

LENIN
SEBRANÉ
SPISY

6

VYDÁVÁ SE NA ZÁKLADĚ
USNESENÍ ÚSTŘEDNÍHO VÝBORU
KOMUNISTICKÉ STRANY
ČESKOSLOVENSKA

V L A D I M Í R
I L J I Č
L E N I N
S E B R A N É
S P I S Y

S V A Z E K

6

leden - srpen 1902

NAKLADATELSTVÍ SVOBODA

PRAHA 1981

Podle 5. ruského vydání
V. I. Lenin, Polnoje sobranije sočiněnij,
tom 6, Politizdat, Moskva 1975,
připraveného
Institutem marxismu-leninismu při ÚV KSSS,
přeložil kolektiv překladatelů

© Politizdat, Moskva 1975
Translation © Nakladatelství Svoboda, Praha 1981

PŘEDMLUVA

Do šestého svazku Sebraných spisů V. I. Lenina byla zařazena kniha *Co dělat? Palčivé otázky našeho hnutí* (podzim 1901 až únor 1902) a práce napsané v lednu až srpnu 1902.

V Rusku se tehdy dále prohlubovala a zostřovala revoluční krize; revoluční hnutí proti vládě absolutistického cara a statkářů se stávalo čím dál masovějším. Demonstrace a stávky dělníků v únoru—březnu 1902 v Petrohradě, Jekatěrinoslavi, Rostově na Donu a Batumi i prvomájové demonstrace v Saratově, Vilně, Baku, Nižním Novgorodě a jiných městech byly výrazným svědectvím o rostoucí aktivitě a politické vyspělosti dělnické třídy — předvoje všelidového boje proti carskému absolutismu. Proti statkářům povstali rolníci v Charkovské, Poltavské a Saratovské gubernii; „rolnické nepokoje“ zachvátily i četné jiné oblasti. Zvláště houževnatě a organizovaně si počínali rolníci v Gurii (Kutaiská gubernie). „Rolníci... se rozhodli — a rozhodli se naprosto správně — že je lepší zemřít v boji proti utlačovatelům, než umřít bez boje smrtí hladem“ (Spisy 6, Praha 1953, s. 427).

V takovéto situaci se stal zvláště významným boj leninské Jiskry proti ekonomismu, jenž byl hlavní brzdou dělnického a sociálně demokratického hnutí v Rusku, boj za ideovou a organizační semknutost revolučních marxistických složek ruské sociální demokracie, za vytvoření strany nového typu. Měla to být strana nesmiřitelná vůči oportunistu, oproštěná od kroužkaření a frakcionářství, strana, jež by politicky vedla dělnickou třídu, jež by organizovala a řídila revoluční boj proti absolutismu a kapitalismu.

V boji za marxistickou dělnickou stranu sehrála vynikající úlohu Leninova kniha *Co dělat?*, jež vyšla v březnu 1902. Lenin v ní zdůvodnil a se zřetelem na novou historickou situaci rozpracoval Marxovy a Engelsovy myšlenky o straně jakožto revolucionizující, vedoucí a organizující síle dělnického hnutí; vypracoval základy učení o straně nového typu, o straně proletářské revoluce. V tomto pozoruhodném díle revolučního marxismu našli ruští sociální demokraté odpovědi na otázky, které je znepokojovaly: jaký je poměr mezi uvědomělostí a živelností dělnického hnutí, o straně jako politické vůdkyni proletariátu, o tom, jakou úlohu má mít ruská sociální demokracie v blížící se buržoazně demokratické revoluci, jaké jsou organizační formy, cesty a metody zakládání bojové revoluční proletářské strany.

Kniha *Co dělat?* dovršila ideovou porážku ekonomismu, který Lenin považoval za ruskou odrůdu mezinárodního oportunistu (bersteinismu). Lenin odhalil kořeny oportunistu v řadách sociální demokracie: vliv buržoazie a buržoazní ideologie na dělnickou třídu, poddávání se živelnosti dělnického hnutí, degradování úlohy socialistického uvědomění v dělnickém hnutí. Napsal, že oportunistický směr v mezinárodní sociální demokracii, jenž vznikl na přelomu 19. a 20. století a pokusil se o revizi marxismu pod heslem „svobody kritiky“, převzal své „teorie“ zcela a úplně z buržoazní literatury, že proslulá „svoboda kritiky“ není ničím jiným než „svobodou přeměňovat sociální demokracii v demokratickou stranu reforem, svobodou vnášet do socialismu buržoazní myšlenky a buržoazní prvky“ (tento svazek, s. 26—27).

Lenin ukázal, že mezi socialistickou ideologií proletariátu a buržoazní ideologií probíhá neustálý a nesmířitelný boj: „...zní otázka *pouze takto*: buď buržoazní, anebo socialistická ideologie. Střední cesta neexistuje... Proto *jakkoli* oslabovat socialistickou ideologii, *jakkoli se* od této ideologie *odklonit* znamená zároveň posilovat ideologii

buržoazní“ (s. 56—57). Socialistické uvědomění nevzniká z živelného dělnického hnutí, vysvětloval Lenin, ale vnáší je do dělnického hnutí revoluční marxistická strana. A nejdůležitějším úkolem proletářské strany je bojovat za čistotu socialistické ideologie, proti buržoaznímu vlivu na dělnickou třídu, proti oportunistům, kteří jsou šířiteli a nositeli buržoazní ideologie v dělnickém hnutí.

Lenin vyzdvihl obrovský význam teorie vědeckého socialismu pro dělnické hnutí i pro veškerou činnost revoluční marxistické strany dělnické třídy: „...úlohu předního bojovníka může splnit jedině strana, která se řídí pokrokovou teorií“ (s. 42). Lenin zdůrazňoval, že pokroková teorie má zvlášť velký význam pro ruskou sociální demokracii v důsledku historických zvláštností jejího vývoje a jejích revolučních úkolů.

V knize Co dělat? je stejně jako v ostatních pracích z období Jiskry věnována velká pozornost zdůvodnění taktiky ruského proletariátu a jeho strany. Dělnická třída, napsal Lenin, musí a může stanout v čele všelidového demokratického hnutí proti režimu absolutistického cara a statkářů, stát se předvojem všech revolučních a opozičních sil ruské společnosti. Proto bylo nejdůležitějším úkolem ruské sociální demokracie a jednou z nezbytných podmínek politické výchovy proletariátu, aby soustavně a všestranně odhalovala politické poměry samoděržaví. To byla jedna z „palčivých otázek“ sociálně demokratického hnutí v Rusku. Ekonomisté, kteří hlásali hluboce chybné a škodlivé názory na třídní boj proletariátu, omezovali jej na oblast boje hospodářského a odborového. Taková politika — politika tradeunionismu, zaváděla dělnické hnutí nutně do područí buržoazní ideologie a buržoazní politiky. Proti této oportunistické linii Lenin vyslovil a zdůvodnil velice důležitou tezi marxismu-leninismu, podle níž má pro vývoj společnosti a proletářský boj za socialismus prvořadý význam politický boj: „...podstatné, „rozhodující“ zájmy tříd mohou být uspokojeny *pouze* celkovými zásad-

ními *politickými* přeměnami; zejména základní hospodářský zájem proletariátu může být uspokojen pouze politickou revolucí, která nahradí diktaturu buržoazie diktaturou proletariátu“ (s. 63).

Sociálně demokratickému hnutí v Rusku způsobili velkou škodu ekonomisté svým poddáváním se živelnosti v organizačních úkolech proletariátu a „příštipkařením“ v otázkách výstavby strany. Zdroj příštipkaření ekonomistů spatřoval Lenin v degradaci úkolů sociální demokracie na úroveň tradeunionismu, ve směšování dvou typů organizovanosti dělnické třídy, a to odborových svazů k organizování hospodářského boje dělníků a politické strany jako nejvyšší formy třídní organizace dělnické třídy. Jak přistupovat k vytvoření takové organizace a jakou k tomu zvolit cestu, ukázal Lenin již v článku Čím začít?, otištěném v květnu 1901 ve 4. čísle listu Jiskra (viz Sebrané spisy 5, Praha 1981, s. 17—28), a podrobně to zdůvodnil v knize Co dělat?

V Rusku se Leninova kniha velice rozšířila, což přispělo k vítězství leninského jiskrovského směru v SDDSR. Kniha Co dělat? sehrála významnou roli při stmelování stranických kádrů na základě marxismu, při přípravě II. sjezdu strany i při vytváření revoluční marxistické strany v Rusku. Tímto dílem Lenin drtivě zasáhl revizionisty v západoevropských sociálně demokratických stranách, reprezentované Bernsteinem a jeho stoupenci, odhalil jejich oportunistus a zrazování zájmů dělnické třídy.

Pro ideové sjednocení ruských revolučních sociálních demokratů měl mimořádný význam návrh programu SDDSR. Vypracovala ho v první polovině roku 1902 redakce listu Jiskra a časopisu Zarja a byl schválen na II. sjezdu SDDSR (červenec—srpen 1903). Materiály k vypracování programu SDDSR, otištěné v tomto svazku, výrazně charakterizují Leninovu úlohu v přípravě jiskrovského návrhu stranického programu i v onom zásadovém boji, kterým bylo provázeno projednávání různých variant

návrhu v redakci listu Jiskra. Díky Leninovi byla v programu přesně zformulována nejdůležitější marxistická teze o diktatuře proletariátu; později Lenin napsal, že otázka diktatury proletariátu byla zařazena do programu SDDSR „právě v souvislosti“ s bojem proti Bernsteinovi, proti oportunistu (Spisy 31, Praha 1958, s. 338). Ve sporech s Plechanovem, který zakolísal v řadě zásadních marxistických tezí, na něž bernsteinovci útočili, dosáhl Lenin toho, že do návrhu programu byla pojata teze, podle níž vytlačování malovýroby velkovýrobou je zákonitý proces kapitalistické společnosti; na jeho naléhání se program jednoznačně vyslovil k otázce vedoucí úlohy strany jakožto uvědomělé vůdkyně třídního hnutí proletariátu a jasně vyjádřil myšlenku hegemonie dělnické třídy.

Jednou z nejdůležitějších částí jiskrovského návrhu programu SDDSR byla jeho agrární část, kterou napsal V. I. Lenin. Vypracování zásadního agrárního programu bylo tím naléhavější, že marxistické myšlenky v agrární otázce museli sociální demokraté prosazovat v boji proti nacionalismu, které znovu ožilo v podobě strany socialistů-revolucionářů a osobovalo si právo vyjadřovat a hájit zájmy rolnictva. Kdyby neměla agrární program a kdyby nestanovila hlavní principy sociálně demokratické politiky v rolnické otázce, nemohla by SDDSR splnit svůj nejdůležitější úkol — upevnit svůj vliv na rolníky a svazek dělnické třídy a rolnictva, jenž se začal vytvářet na počátku 20. století. Agrární program ruské revoluční sociální demokracie žádal, aby byly ustaveny rolnické výbory, které by vrátily rolníkům pozemky, jež jim byly odřezány při zrušení nevolnictví, aby byly zrušeny výkupní a obroční platby i vzájemné ručení atd. Tyto požadavky proletářské strany měly povzbuzovat rolnictvo k boji proti všem pozůstatkům nevolnictví a napomáhat rozvoji třídního boje na vesnici.

V článku Agrární program ruské sociální demokracie vysvětlil Lenin hlavní požadavky sociálně demokratického

agrárního programu v předvečer buržoazně demokratické revoluce a provedl hlubokou analýzu jejich třídního obsahu i historické podmíněnosti. Lenin upozorňoval, že požadavek vrátit odřezky „je nejdůležitějším a ústředním bodem, který vtiskuje agrárnímu programu zvláštní ráz“ (s. 334). Zároveň považoval za možné požadovat „v určitém revolučním okamžiku“ místo vrácení odřezků nacionalizaci půdy. Tato pasáž vyvolala vážné neshody v redakci listu Jiskra. Plechanov, Axelrod i Martov byli proti, neboť podceňovali revoluční možnosti a význam rolnického hnutí. Tyto neshody byly částečně už předzvěstí budoucích neshod mezi bolševiky a menševiky. Později, v první ruské revoluci 1905—1907, za mohutného rozmachu rolnického hnutí, žádal Lenin revizi agrárního programu strany, v němž měl být požadavek navrátit odřezky nahrazen požadavkem zkonfiskovat veškerou statkářskou půdu a za určitých politických podmínek i požadavkem nacionalizovat půdu.

Leninova Zpráva redakce listu Jiskra poradě (konferenci) výborů SDDSR, jeho Dopis Severnímu svazu SDDSR i noticky Odpověď „čtenáři“ a O skupině Borba jsou věnovány boji Jiskry za ideovou i organizační semknutost SDDSR. na základě programu, taktiky a organizačních zásad revolučního marxismu.

Ve Zprávě redakce listu Jiskra Lenin ostře vystupuje proti pokusu ekonomistů přeměnit jimi svolanou konferenci v Białystoku (koncem března 1902) ve II. sjezd strany. Rozvíjí zde plán všestranné a důkladné přípravy sjezdu SDDSR, který by dokázal stranu obrodit a vyřešit nejdůležitější celostraničné otázky, tj. schválit program, vypracovat taktiku proletářského boje proti absolutismu a kapitalismu aj. Lenin napsal, že „od sjezdu Sociálně demokratické dělnické strany Ruska dnes všichni očekávají taková usnesení, která by byla na výši *všech* revolučních úkolů současnosti“ a že „zklameme-li *nyňi*, v takovém vskutku kritickém okamžiku, můžeme pochovat všechny naděje

sociální demokracie na hegemonii v politickém boji“ (s. 304—305).

Vzorem soudružské zásadové kritiky je Leninův dopis Severnímu svazu SDDSR, organizaci, která jako jedna z prvních podpořila list Jiskra. Lenin v něm upozornil na nedostatky „programu“ schváleného na sjezdu Severního svazu v lednu 1902 a ukázal, že jeho autoři nepochopili řadu nejdůležitějších otázek marxistické teorie. Současně však vyzval funkcionáře Severního svazu, aby se aktivně podíleli na sjednocování strany revoluční sociální demokracie i na vypracovávání programu strany.

V situaci, kdy v Rusku dozrávala revoluce, se pod vlivem mohutnějšího revolučního hnutí dělníků, rolníků a všech pracujících organizačně i politicky formují revoluční a opoziční strany a směry. SDDSR musela vymezit svůj postoj k těmto stranám a směrům podle toho, zájmy kterých tříd a vrstev vyjadřovaly.

Na přelomu let 1901—1902 vznikla sjednocením ruských i zahraničních narodnických skupin a kroužků strana socialistů-revolucionářů (eserů). Oživení „stařecky ochablého narodnictví“ bylo vážným nebezpečím pro revoluční marxistickou stranu a znovu postavilo sociální demokracii před úkol bojovat proti tomuto směru maloburžoazního socialismu. „Sociálrevolucionářství patří k oněm projevům maloburžoazní ideové nestálosti a maloburžoazní vulgarizace socialismu, proti nimž sociální demokracie vždy musí a také vždycky bude energicky bojovat,“ napsal Lenin v článku Proč musí sociální demokracie vyhlásit rozhodný a nelítostný boj socialistům-revolucionářům? (s. 383). Ostré kritice agrárního programu a taktiky eserů je věnován Leninův článek Revoluční avanturismus. Na zásadní rozpor mezi názory na taktiku u revolučních sociálních demokratů a eserů upozornil Lenin též v úvodu k výzvě donského výboru SDDSR „Občanům Ruska“ (v Sebraných spisech se uveřejňuje poprvé).

Leninovy články Politická agitace a „třídní hledisko“

a Dopis činitelům zemstev, otištěné v Jiskře, zdůvodňují taktiku sociální demokracie vůči opozičnímu hnutí liberální maloburžoazie. Lenin měl za to, že je možné a nutné toto hnutí využít a podněcovat projevy nespokojenosti a protestu mezi liberály, a zároveň kritizovat jejich polovičatost a zbabělost: „Strana proletariátu musí umět podchytit každého liberála právě v okamžiku, kdy se rozhodl postoupit jen o palec, a donutit ho, aby postoupil o celý aršín. A bude-li se vzpouzet, půjdeme kupředu bez něho a přes něj“ (s. 281).

V člancích O státním rozpočtu, Příznaky bankrotu, Z hospodářského života Ruska a Návrh nového zákona o stávkách rozebírá Lenin hospodářskou situaci Ruska, odhaluje protilidový charakter politiky carismu a výstižně popisuje rozklad režimu absolutistického cara a statkářů.

V oddílu Přípravné materiály je otištěn Konspekt prvního Plechanovova návrhu programu s některými opravami, Osnova zprávy o průběhu prací na návrhu programu, Původní varianta teoretické části návrhu programu, Náčrty osnovy návrhu programu a Náčrty návrhu programu; poprvé je zde otištěn Náčrt jednotlivých bodů praktické části návrhu programu, Záznam I. a II. odstavce Plechanovova prvního návrhu programu a náčrt prvního odstavce teoretické části programu a Původní varianta agrární části a závěru návrhu programu. Tyto materiály jsou svědectvím, jak obrovský kus práce vykonal Lenin na přípravě Návrhu programu Sociálně demokratické dělnické strany Ruska. Rozšiřují naše představy o Leninově úloze při vypracování celoredakčního návrhu praktické části programu strany, pro který Lenin napsal nejen agrární část, nýbrž i původní variantu závěru. Velice zajímavý je rovněž náčrt prvního odstavce teoretické části Leninova návrhu programu SDDSR, neboť ilustruje jeden z nejzávažnějších sporů mezi členy redakce listu Jiskra. Na mnichovské poradě redakce v lednu 1902 při projednávání prvního Plechanovova návrhu „zůstala otevřenou (3 hlasy pro a 3 proti)

otázka, nemá-li se začít zmínkou o Rusku“ (Leninskij sbornik II, 1924, s. 15), což navrhoval Lenin.

V oddílu Přípravné materiály jsou rovněž otištěny Odpovědi na Plechanovovy a Axelrodovy připomínky k stati Agrární program ruské sociální demokracie. Týkají se konfliktu mezi Leninem a Plechanovem, jenž vznikl při projednávání tohoto článku v redakci listu Jiskra.

V Přílohách jsou otištěny dva Leninovy dopisy (z 21. a 24. dubna 1902), v nichž Lenin žádá ředitele Britského muzea, aby mu bylo umožněno studovat v muzejní knihovně.

INSTITUT MARXISMU-LENINISMU
PŘI ÚV KSSS

CO DĚLAT?

PALČIVÉ OTÁZKY NAŠEHO Hnutí¹

„...Stranický boj činí stranu silnější a životaschopnější; největším důkazem slabosti strany je její rozplývavost a zeslabení přesně vymezených rozdílů; strana sílí tím, že se očisťuje...“
(Z Lassalova dopisu Karlu Marxovi z 24. června 1852[³⁰²])

Napsáno na podzim 1901 — v únoru 1902

Vyšlo knižně ve Stuttgartu

v březnu 1902

Podle textu knihy

porovnaného s textem sborníku

Vl. Iljin, Za 12 let, 1907

Что дѣлать?

Наболѣвшіе вопросы нашего движенія

Н. ЛЕНИНА.

... „Партіянaя борьба придаетъ партіи силу и жизнeнность, величайшимъ доказательствомъ слабости партіи является ея расплывчатость и притупленіе рѣзко обозначенныхъ границъ, партія укрѣпляется тѣмъ, что очищаетъ себя“ ... (Изъ письма Лассаля къ Марксу отъ 24 іюня 1852 г.).

Цѣна 1 руб.

Preis 2 Mark = 2.50 Francs.

STUTTGART

Verlag von J. H. W. Dietz Nachf. (G. m. b. H.)

1902

Obálka knihy V. I. Lenina Co dělat? z roku 1902

Zmenšeno

PŘEDMLUVA

V této brožuře měly být podle autorova původního plánu podrobně rozvinuty myšlenky vyslovené v článku Čím začít?^[109] (Jiskra², č. 4, květen 1901).^{*} Musíme se tedy čtenáři především omluvit, že tak pozdě plníme slib, který jsme v tomto článku dali (a který jsme opakovali jako odpověď na mnohé dotazy a dopisy jednotlivců). Jednou z příčin tohoto opoždění byl pokus sjednotit všechny zahraniční sociálně demokratické organizace, k němuž došlo v červnu minulého roku (1901)³. Bylo přirozeně třeba vyčkat, jak tento pokus dopadne, protože kdyby se byl zdařil, bylo by možná zapotřebí vykládat organizační názory Jiskry z poněkud jiného hlediska, a v každém případě by se dalo očekávat, že tento úspěch velmi rychle skoncuje s existencí dvou směrů v ruské sociální demokracii. Jak čtenář ví, skončil pokus nezdarem, a jak se pokusím dokázat dále, ani jinak skončit nemohl, když se Rabočeje dělo⁴ v 10. čísle opět přiklonilo k „ekonomismu“. Bylo naprosto nevyhnutelné zahájit rozhodný boj proti tomuto rozplývavému a málo vyhraněnému, o to však houževnatějšímu směru, který je schopný objevovat se stále znovu v nejrůznějších formách. Proto byl původní plán brožury pozměněn a podstatně rozšířen.

Hlavním tématem brožury měly být tři otázky vytyčené v článku Čím začít?, a to: charakter a hlavní obsah naší politické agitace, naše organizační úkoly a plán, jak současně ze všech stran vybudovat bojovou celoruskou orga-

^{*} Viz Sebrané spisy 5, Praha 1981, s. 17–28. *Red.*

nizaci. O tyto otázky se autor zajímá už dávno a pokusil se je nadhodit již v listě Rabočaja gazeta⁵ při jednom z nezdarených pokusů o jeho obnovení (viz kapitolu V). Ale původní autorův úmysl omezit se v brožuře na rozbor jen těchto tří otázek, vyložit své názory pokud možno pozitivní formou a přitom se úplně nebo téměř úplně vyhnout polemice nemohl být vůbec uskutečněn ze dvou příčin. Na jedné straně se ukázalo, že „ekonomismus“ je mnohem životaschopnější, než jsme předpokládali [užíváme slova „ekonomismus“ v širokém smyslu, jak to bylo vysvětleno v 12. čísle Jiskry (prosinec 1901) v článku Diskuse s obhájci ekonomismu^[48], v němž byl vlastně načrtnut koncept brožury, kterou čtenáři předkládáme*]. Teď už lze nesporně různé názory na řešení těchto tří otázek vysvětlit mnohem spíše zásadní protikladností dvou směrů v ruské sociální demokracii než neshodami v dílčích otázkách. Na druhé straně skutečnost, že „ekonomisté“ nedokázali pochopit faktické uplatnění našich názorů v Jiskře, jasně ukázala, že často mluvíme doslova různými jazyky, a proto se *nemůžeme* o ničem domluvit, nezačneme-li ab ovo, a že se musíme pokusit o to, abychom si se *všemi* „ekonomisty“ co nejpopulárněji a na spoustě co nejkonkrétnějších příkladů *systematicky* „*vyjasnili*“ *všechny* zásadní body našich neshod. Proto jsem se rozhodl, že se to pokusím „vyjasnit“, ačkoli jsem si byl plně vědom, že rozsah brožury tím značně vzroste a že se její vydání zdrží, ale zároveň jsem neviděl žádnou *jinou* možnost, jak splnit slib daný v článku Čím začít?. K omluvě za zpoždění musím proto ještě připojit omluvu za velké nedostatky stylistického zpracování brožury: musel jsem s psáním *velmi* *pospíchat* a byl jsem přitom rušen různou jinou prací.

Hlavním tématem brožury je — podle původního plánu — rozbor uvedených tří otázek, ale začít jsem musel dvěma obecnějšími: proč je pro nás takové „nevinné“ a „samo-

* Viz Sebrané spisy 5, Praha 1981, s. 367–374. *Red.*

zřejmé“ heslo jako „svoboda kritiky“ skutečnou výzvou k boji? Proč se nemůžeme dohodnout ani o základní otázce, co je úlohou sociální demokracie vůči živelnému masovému hnutí? Dále, výklad názorů na charakter a obsah politické agitace se změnil ve vysvětlování rozdílu mezi politikou tradeunionistickou a sociálně demokratickou, kdežto výklad názorů na organizační úkoly se změnil ve vysvětlování rozdílu mezi příštípkařením, které vyhovuje „ekonomistům“, a organizací revolucionářů, která je podle našeho názoru nezbytná. Na „plánu“ celoruského politického listu pak trvám tím více, čím nepodloženější byly námitky proti němu a čím méně opodstatněných odpovědí jsem dostal na otázku vyslovenou v článku Čím začít?, jak bychom mohli přikročit současně ze všech stran k vybudování organizace, kterou nezbytně potřebujeme. A konečně v závěrečné části brožury chci ukázat, že jsme udělali vše, co bylo v naší moci, abychom odvrátili roztržku s „ekonomisty“, jež se však stala nevyhnutelnou; že Rabočeje dělo nabylo zvláštního, chcete-li „historického“ významu tím, že nejúplněji a nejvýrazněji vyjádřilo nikoli důsledný „ekonomismus“, nýbrž onu roztržičnost a kolísání, jež se staly charakteristickými pro *celé období* dějin ruské sociální demokracie; že proto polemika s časopisem Rabočeje dělo, na první pohled až příliš obsírná, má svůj význam, protože nemůžeme jít vpřed, jestliže s tímto obdobím jednou provždy neskončíme.

V únoru 1902

N. Lenin

DOGMATISMUS A „SVOBODA KRITIKY“

a) CO ZNAMENÁ „SVOBODA KRITIKY“?

„Svoboda kritiky“ je dnes nesporně nejmódnější heslo, nejčastěji užívané v polemikách mezi socialisty a demokraty všech zemí. V prvním okamžiku si lze těžko představit něco podivnějšího než to, že se jedna z polemizujících stran tak slavnostně odvolává na svobodu kritiky. Pozvedly snad některé pokrokové strany hlas proti onomu ústavnímu zákonu většiny evropských zemí, který zajišťuje svobodu vědy a vědeckého bádání? „Tady není něco v pořádku!“ musí si říci každý nestranný člověk, který slyšel opakovat toto módní heslo na každém kroku, ale nepochopil dosud, v čem je podstata názorových neshod mezi účastníky polemiky. „Toto heslo je zřejmě jedním z oněch konvenčních slůvek, která se podobně jako přezdívky dlouhým užíváním tak vžijí, že se stanou téměř obecnými jmény.“

Pro nikoho není jistě tajemstvím, že se v dnešní mezinárodní* sociální demokracii vytvořily dva směry, jejichž

* Mimochodem: V dějinách moderního socialismu je skoro jediným a svého druhu mimořádně potěšitelným jevem, že se rozepře mezi různými směry uvnitř socialistického hnutí poprvé přeměnily ze sporu národního ve spor mezinárodní. V dřívějších dobách spory mezi lassallovci a eisenauškými⁶, mezi guesdovci a posibilisty⁷, mezi fabiány a sociálními demokraty⁸ a mezi narodovoljovci⁹ a sociálními demokraty byly spory čistě národními, obrážely čistě národní zvláštnosti a odehrávaly se, abych tak řekl, v různých rovinách. V dnešní době (teď je to již zřejmé) tvoří angličtí fabiáni, francouzští ministerialisté, němečtí bernsteinovci¹⁰ a ruští kritikové všichni jednu rodinu, všichni se navzájem vychvalují, učí se jeden od druhého a společně brojí proti „dogmatickému“ marxismu. Snad v tomto prvním skutečně mezinárodním střetnutí s oportunistem v socialistickém hnutí zesílí mezinárodní revoluční sociální demokracie natolik, že skoncuje s politickou reakcí, která v Evropě vládne už dávno.

vzájemný boj se hned rozhořívá a šlehá jasným plamenem, hned zase pohasíná a doutná pod popelem přesvědčivých „rezolucí o příměří“. V čem tento „nový“ směr, který se chová „kriticky“ ke „starému, dogmatickému“ marxismu, spočívá, řekl dost zřetelně Bernstein a ukázal Millerand.

Sociální demokracie se má přeměnit ze strany sociální revoluce v demokratickou stranu sociálních reforem. Tento politický požadavek podepřel Bernstein celou řadou poměrně logických „nových“ argumentů a úvah. Popíral možnost zdůvodnit socialismus vědecky a dokázat jeho nutnost a nevyhnutelnost z hlediska materialistického pojetí dějin; popíral, že vzrůstá bída a proletarizace a že se zостřují kapitalistické rozpory; sám pojem „konečný cíl“ prohlašoval za neudržitelný a rozhodně zavrhoval myšlenku diktatury proletariátu; popíral zásadní protiklad mezi liberalismem a socialismem; odmítal *teorii třídního boje*, kterou prý nelze uplatnit ve skutečně demokratické společnosti spravované podle vůle většiny, atd.

Požadavek rozhodného obratu od revoluční sociální demokracie k buržoaznímu sociálreformátorství byl tedy provázen neméně rozhodným obratem k buržoazní kritice všech základních marxistických idejí. Protože marxismus byl již dávno kritizován jak z politické tribuny, tak z univerzitní katedry, ve spoustě brožur a řadě učených traktátů, a protože veškerá dospívající mládež ze vzdělaných tříd byla po celá desetiletí soustavně vychovávána v duchu této kritiky, není divu, že se tu „nový kritický“ směr v sociální demokracii objevil jaksí naráz a ve své konečné podobě jako Minerva, jež vystoupila z hlavy Jupiterovy¹¹. Po obsahové stránce se tento směr nemusel teprve vyvíjet a utvářet: z buržoazní literatury byl přímo přenesen do literatury socialistické.

Dále. Jestliže Bernsteinova teoretická kritika a jeho politické choutky byly ještě někomu nejasné, Francouzi se postarali o názorné předvedení „nové metody“. Francie se ani tentokrát nezpronevěřila své staré pověsti „země,

kde se dějinné třídní boje víc než kde jinde pokaždé vybojovávaly až do rozhodnutí“ (Engels v předmluvě k Marxově práci *Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta*)¹². Francouzští socialisté neteoretizovali, ale rovnou jednali; demokratičtější politické podmínky ve Francii jim umožnily přejít přímo k „bersteinismu v praxi“ se všemi jeho důsledky. Skvělou ukázkou tohoto bernsteinismu v praxi předvedl Millerand, však ho také jak Bernstein, tak Vollmar nadarmo tak horlivě neobhajovali a nevychvalovali! Opravdu, je-li sociální demokracie v podstatě jen a jen stranou reforem a má-li mít odvahu otevřeně to přiznat, pak socialista má nejen právo vstoupit do buržoazní vlády, ale musí o to dokonce vždy usilovat. Znamená-li demokracie v podstatě odstranění třídní nadvlády, pročpak by neměl socialistický ministr okouzlovat celý buržoazní svět projevy o třídní spolupráci? Proč by neměl zůstat ve vládě dokonce i poté, kdy četníci zabíjeli dělníky a tak se posté a potisící ukázal skutečný charakter demokratické třídní spolupráce? Proč by se nemohl osobně zúčastnit vítání cara, kterému už francouzští socialisté neřeknou jinak než hrdina šibenice, knuty a vyhnanství (*knouteur, pendeur et déportateur*)? A odškodněním za toto nekonečné urážení a zneuctování socialismu před celým světem, za rozvracení socialistického uvědomění dělnických mas — této jediné základny, jež nám může zajistit vítězství — odškodněním za to mají být pompézní *návrhy* ubohých reforem, tak ubohých, že se již na buržoazních vládách podařilo vydobýt i více!

Každý, kdo nezavírá úmyslně oči, musí vidět, že nový „kritický“ směr v socialismu není nic jiného než nová odrůda *oportunistu*. A nebudeme-li posuzovat lidi podle honosného šatu, který si oblékli, ani podle efektního názvu, který si sami dali, nýbrž podle toho, jak jednají a co skutečně propagují, bude nám jasné, že „svoboda kritiky“ je svobodou oportunistického směru v sociální demokracii, svobodou přeměňovat sociální demokracii v demokratickou

stranu reforem, svobodou vnášet do socialismu buržoazní myšlenky a buržoazní prvky.

Svoboda je veliké slovo, avšak pod vlajkou svobodného průmyslového podnikání byly vedeny nejloupeživější války, pod vlajkou svobody práce byli okrádáni pracující. A právě tolik falše se skrývá i v dnešním užití slov „svoboda kritiky“. Lidé, kteří by byli opravdu přesvědčeni, že obohatili vědu, by nežádali svobodu nových názorů vedle starých, nýbrž nahrazení starých názorů novými. Avšak dnešní volání: Ať žije svoboda kritiky! příliš připomíná bajku o prázdném sudu*.

Jdeme v těsně semknutém houfu strmou a nesnadnou cestou, držíce se pevně za ruce. Jsme obklíčeni ze všech stran nepřáteli a musíme jít téměř stále pod jejich palbou. Sjednotili jsme se podle svého svobodného rozhodnutí právě proto, abychom bojovali proti nepřátelům, a ne abychom uhýbali do sousední bažiny: ti, kdo v ní žijí, nás už od počátku kárali za to, že jsme vytvořili zvláštní skupinu a zvolili si místo cesty smíru cestu boje. A teď někteří z nás začínají křičet: Pojdme také do této bažiny! A když jim to vytýkáme, namítají: Vy jste ale zaostalci! Že se nestydíte upírat nám svobodu nabídnout vám lepší cestu! — Ó ano, pánové, máte svobodu nejen nabízet, ale i jít, kam je vám libo, třeba i do bažiny. My dokonce zjišťujeme, že vlastně do bažiny opravdu patříte, a jsme podle svých možností ochotni *vám* pomoci, abyste se tam dostali. Ale potom nám nepřekázejte, přestaňte se nás chytat a nešpiňte veliké slovo svoboda, protože my přece také můžeme „svobodně“ jít, kam chceme, a svobodně bojovat nejen proti bažině, ale i proti těm, kdo k ní směřují!

* Je míněna Krylovova bajka Dva sudy^[67]. *Čes. red.*

b) NOVÍ OBHÁJCI „SVOBODY KRITIKY“

Právě toto heslo („svoboda kritiky“) razil v poslední době s velkou slávou časopis *Rabočeje dělo* (č. 10), orgán zahraničního Svazu ruských sociálních demokratů¹³, a to ne jako teoretický postulát, nýbrž jako politický požadavek, jako odpověď na otázku, „je-li možné sjednotit sociálně demokratické organizace působící v zahraničí“: „K trvalému sjednocení je nezbytná svoboda kritiky“ (s. 36).

Z tohoto prohlášení vyplývají dva zcela jednoznačné závěry: 1. *Rabočeje dělo* bere v ochranu oportunistický směr v mezinárodní sociální demokracii jako celek; 2. *Rabočeje dělo* požaduje svobodu oportunismu v ruské sociální demokracii. Podívejme se na tyto závěry.

Časopisu *Rabočeje dělo* se „zejména“ nelíbí, že „Jiskra a Zarja¹⁴ s oblibou předpovídají roztržku mezi *Horou* a *Girondou*¹⁵ mezinárodní sociální demokracie“*.

„Řeči o *Hoře* a *Girondě* v sociální demokracii,“ píše redaktor časopisu *Rabočeje dělo* B. Kričevskij^[64], „nám vůbec připadají jako povrchní historická analogie, která se u marxisty divně vyjímá: *Hora* a *Gironda* nepředstavovaly rozdílné temperamenty nebo myšlenkové proudy, jak se může zdát historikům-ideologům, nýbrž různé třídy či vrstvy — na jedné straně střední buržoazii a na druhé straně maloměšťáctvo a proletariát. V dnešním socialistickém hnutí se však nestřetávají třídní zájmy, nýbrž celé toto hnutí se *všemi* (podtrženo B. Kr.) svými odrůdami, dokonce i s nejzarytějšími bernsteinovci, je zajedno s proletariátem v jeho třídních zájmech a třídním boji za politické a hospodářské osvobození“ (s. 32—33).

To je odvážné tvrzení! Cožpak B. Kričevskij neslyšel o dávno zjištěném faktu, že bernsteinismus se vlastně roz-

* Dva směry v revolučním proletariátu (revoluční a oportunistický) porovnal úvodník^[175] 2. čísla *Jiskry* (únor 1901) se dvěma směry v revoluční buržoazii 18. století (s jakobínskou *Horou* a girondisty.) Autorem tohoto článku je Plechanov. O „jakobínství“ v ruské sociální demokracii dosud velmi rádi mluví kadeti, bezzaglavovci¹⁶ i menševici. Avšak o tom, že Plechanov použil poprvé tohoto pojmu proti pravému křídlu sociální demokracie, o tom nyní raději mlčí nebo... na to zapomínají. (Autorova poznámka k vydání z roku 1907. *Red.*)

šířil tak rychle pod vlivem značné účasti *vrstvy* „akademizujících teoretiků“ v socialistickém hnutí posledních let? A hlavně: Čímpak zdůvodňuje náš autor svůj názor, že i „nejzarytější bernsteinovci“ jsou zajedno s proletariátem v jeho třídním boji za politické a hospodářské osvobození? To nevíme. Energickou obhajobu nejzarytějších bernsteinovců autor nedokládá naprosto žádnými argumenty či důvody. Zřejmě se domnívá, že opakuje-li to, co o sobě říkají i nejzarytější bernsteinovci, nemusí už své tvrzení dokazovat. Lze si však představit něco „povrchnějšího“ než soudit o celém směru podle toho, co říkají představitelé tohoto směru sami o sobě? Lze si představit něco povrchnějšího než další „kázání“ o dvou rozdílných, ba diametrálně protikladných typech či cestách vývoje strany (Rabochje dělo, s. 34—35)? Němečtí sociální demokraté prý uznávají naprostou svobodu kritiky, Francouzi však nikoli, a právě na jejich příkladu je krásně vidět „škodlivost netolerantnosti“.

Právě na příkladu B. Kričevského — odpovídáme na to my — je vidět, že někdy se vydávají za marxisty lidé, kteří se dívají na dějiny doslova „podle Ilovajského“. Abychom vysvětlili příčiny jednotnosti německé socialistické strany a roztržštěnosti francouzské, nemusíme se vůbec zabývat specifikou dějin obou zemí, srovnávat podmínky vojenského poloabsolutismu a republikánského parlamentarismu, rozebírat následky Komuny a výjimečného zákona proti socialistům¹⁷, srovnávat hospodářské poměry a hospodářský vývoj, připomínat si, jak byl „bezpříkladný růst německé sociální demokracie“ provázen energickým bojem, který nemá v dějinách socialismu obdoby, nejen proti teoretickým bludům (Mülberger, Dühring*, katedroví

* Když se Engels pustil do Dühringa, k jehož názorům se přiklánělo poměrně dost představitelů německé sociální demokracie, sypaly se na něho — dokonce i veřejně na sjezdu strany — výtky, že je příkrý a netolerantní, že jeho polemika není soudružská aj. Most s dalšími soudruhy navrhl (na sjezdu roku 1877¹⁸), aby Vorwärts¹⁹ přestal uveřejňovat

socialisté²⁰, nýbrž i proti omylům taktickým (Lassalle) aj. To všechno je zbytečné! Francouzi se hádají, protože jsou netolerantní, Němci jsou jednotní, protože to jsou hodní hoši.

A všimněte si, že se touto jedinečnou hlubokomyslností „zažehnává“ fakt, který úplně vyvrací obhajobu bernsteinovců. Otázku, *jsou-li* bernsteinovci v třídním boji za jedno s proletariátem, může definitivně a s konečnou platností zodpovědět jen historická zkušenost. Největší význam má tedy v tomto směru právě příklad Francie jako jediné země, v níž se bernsteinovci pokusili *postavit* na vlastní nohy s vřelým souhlasem svých německých kolegů (a částečně i ruských oportunistů, srov. Rabočeje dělo, č. 2/3, s. 83 až 84^[65]). Poukazování na „netolerantnost“ Francouzů není nic jiného — kromě jeho významu „historického“ (v nozdrevovském smyslu*) — než pokus zastřít podrážděnými slovy velmi nepřijemná fakta.

B. Kričevskému a ostatním četným obhájcům „svobody kritiky“ nehodláme darovat ani ty Němce. Jsou-li „nejzarytější bernsteinovci“ v německé straně dosud trpěni, pak jen potud, pokud *se podřizují* jak hannoverské rezoluci²¹, jež Bernsteinovy „pozměňovací návrhy“ rázně odmítla, tak i rezoluci lübecké²², jež obsahuje (přestože je tak diplomaticky formulována) přímou výstrahu Bernsteinovi. Z hlediska zájmů německé strany je možné polemizovat,

Engelsovy články, protože „převážnou většinu čtenářů nezajímají“, a Vahlteich prohlásil, že uveřejnění těchto článků straně velmi uškodilo a že i Dühring prokázal sociální demokracii služby: „Musíme v zájmu strany využívat všech lidí, a přou-li se profesori, pak Vorwärts není vhodným místem k vedení takových sporů“ (Vorwärts, č. 65 z 6. června 1877). Jak vidíte, i to je příklad obhajoby „svobody kritiky“, a našim legálním kritikům a ilegálním oportunistům, kteří se tak rádi dovolávají příkladu Němců, by neškodilo, kdyby se nad tímto příkladem zamyslili!

* Nozdrev — postava z Gogolových Mrtvých duší. Gogol ho v románě nazývá „historickým“ člověkem, protože všude, kam přišel, vyvolával „historie“ a skandály. *Čes. red.*

nakolik byla tato diplomaticčnost vhodná a je-li v daném případě špatný mír lepší než dobrý spor. Zkrátka v hodnocení, zda byl ten či onen *způsob*, jak odmítnout bernsteinismus, účelný, se lze rozcházet, ale nelze nevidět skutečnost, že německá strana bernsteinismus dvakrát *odmítla*. Proto se domnívat, že příklad Němců potvrzuje tezi: „Nejzarytější bernsteinovci jsou zajedno s proletariátem v jeho třídním boji za hospodářské a politické osvobození“, znamená vůbec nechápat velmi očividnou skutečnost.*

A nejen to. Už jsme se zmínili, že Rabočeje dělo požaduje od *ruské* sociální demokracie „svobodu kritiky“ a obhajuje bernsteinismus. Zřejmě se muselo přesvědčit, že se u nás našim „kritikům“ a bernsteinovcům neprávem křivdilo. Ale kterým? Kdo? Kde? Kdy? A v čem se jim vlastně ubližovalo? O tom Rabočeje dělo mlčí a ani jednou se nezmiňuje o jediném ruském kritikovi a bernsteinovci! Nezbyvá nám nic jiného než si vybrat mezi dvěma možnými domněnkami. *Bud'* ten, komu se neprávem křivdilo, není nikdo jiný než Rabočeje dělo samo (o čemž svědčí to, že se v obou článcích desátého čísla mluví jen o tom, jak Zarja a Jiskra časopisu Rabočeje dělo ublížily). Jak ale potom vysvětlit tu podivnou věc, že Rabočeje dělo, které vždy tak tvrdošíjně popíralo jakoukoli solidárnost s bern-

* Musíme dodat, že když Rabočeje dělo psalo o bernsteinismu v německé straně, vždy jen opakovalo fakta a zásadně se „zdržovalo“ vlastního hodnocení. Viz například v č. 2/3, s. 66 o stuttgartském sjezdu²³; všechny názorové neshody se redukuje na „taktiku“ a konstatuje se pouze, že ohromná většina zůstává věrna dosavadní revoluční taktice. Nebo v č. 4/5, s. 25n., kde se prostě reprodukuje projevy na hannoverském sjezdu^[59] a cituje se Bebelova rezoluce; výklad a kritika Bernsteinových názorů se znovu (tak jako v č. 2/3^[58]) odkládá do „zvláštního článku“. Je podivné, že na s. 33 v č. 4/5 čteme: „...s názory, které vyložil Bebel, souhlasí obrovská většina sjezdu“, a o něco dále: „...David obhajoval Bernsteinovy názory... Především se snažil dokázat, že... Bernstein a jeho přátelé přece jen (sic!) jsou zajedno s třídním bojem...“ To bylo napsáno v prosinci 1899, ale v září 1901 Rabočeje dělo už asi přestává věřit, že pravdu má Bebel, a opakuje Davidův názor jako svůj vlastní!

steinismem, se nemohlo obhájit, aniž se přimluvalo alespoň slůvkem za „nejzarytější bernsteinovce“ a za svobodu kritiky? *Anebo* se neprávem ublížilo nějakým jiným osobám. Z jakých důvodů se potom o nich mlčí?

Vidíme tedy, že Rabočeje dělo pokračuje ve hře na schovávanou, na niž si hrálo (jak ukážeme dále) hned od svého vzniku. A pak si všimněte, jak byla *poprvé* fakticky využita vychvalovaná „svoboda kritiky“. V praxi se tato svoboda okamžitě zvrhla nejen v nedostatek jakékoli kritiky, ale dokonce v naprostý nedostatek samostatného úsudku. Totéž Rabočeje dělo, které zamlčuje ruský bernsteinismus jako tajnou nemoc (jak výstižně napsal Starověr²⁴), navrhuje léčit tuto nemoc podle *jednoduše opsaného* posledního německého receptu proti její německé odrůdě. Místo svobody kritiky — otrocké napodobování... ba co hůře: opičení se! Stejný sociálně politický obsah současného mezinárodního oportunistu se projevuje v různých odrůdách odpovídajících národním zvláštnostem. V jedné zemi vystupovala skupina oportunistů odedávna pod zvláštním praporem, v druhé oportunisté pohrdali teorií a v praxi prováděli politiku radikálních socialistů, ve třetí několik členů revoluční strany přeběhlo do oportunistického tábora a snaží se dosáhnout svých cílů nikoli otevřeným bojem za zásady a novou taktiku, nýbrž postupným, nepozorovatelným, a dá-li se to tak říci, beztravným rozvracením své strany, ve čtvrté podobní přeběhlíci používají stejné metody v temnotách politického otroctví a za zcela originálního vzájemného vztahu mezi „legální“ a „ilegální“ činností apod. Avšak mluvit o svobodě kritiky a bernsteinismu jako o podmínce sjednocení *ruských* sociálních demokratů a současně neprovést analýzu toho, v čem se *ruský* bernsteinismus projevil a co zvláštního přinesl, znamená mluvit jen proto, aby se vlastně nic neřeklo.

Pokusíme se tedy alespoň stručně říci sami to, o čem Rabočeje dělo mluvit nechtělo (nebo co možná ani nedovedlo pochopit).

Hlavní zvláštností Ruska v tomto ohledu je, že tu už *od samého začátku* živelného dělnického hnutí na jedné straně a příklonu pokrokového veřejného mínění k marxismu na druhé straně docházelo ke spojení zjevně různorodých sil pod společným praporem k boji proti společnému nepříteli (zastaralému sociálně politickému světovému názoru). Mluvíme o zlatých časech „legálního marxismu“. Byl to vůbec mimořádně originální jev a v osmdesátých letech nebo na počátku devadesátých let by nikdo ani nevěřil, že je něco takového vůbec možné. V absolutistické zemi, kde tisk je úplně zotročen, v době zběsilé politické reakce, která pronásleduje i ty nejnepatrnější zárodky politické nespokojenosti a protestu, si do literatury, *nad níž bdí cenzura*, náhle razí cestu teorie revolučního marxismu, vykládaná sice ezopským, ale pro všechny „zájemce“ srozumitelným jazykem. Vláda si zvykla považovat za nebezpečnou pouze teorii (revolučního) narodovoljovství, protože nepostřehla, jak už to bývá, její vnitřní vývoj a měla radost z *každé* kritiky namířené proti ní. Než se vláda vzpamatovala, než těžkopádná armáda cenzorů a četníků rozpoznala nového nepřítele a vrhla se na něho, uplynula dlouhá (podle našeho ruského měřítka) doba. A zatím vycházela jedna marxistická kniha za druhou, byly zakládány marxistické časopisy a noviny, všichni se stávali marxisty, marxistům lichotili, marxisty si předcházeli, nakladatelé byli nadšeni, jak neobyčejně dobře jdou marxistické knihy na cdbyt. Je zcela pochopitelné, že se mezi takto hýčkanými začínajícími marxisty našel ne jeden „spisovatel, který zpychl...“²⁵

Dnes můžeme o tomto údobí mluvit klidně jako o minulosti. Pro nikoho není tajemstvím, že marxismus začínal zapouštět kořínky v naší literatuře díky spojenectví lidí radikálních a umírněných. Ti umírnění byli v podstatě buržoazní demokraté, což tušil leckdo (a jejich další „kri-

tický“ vývoj to potvrdil) již v době, kdy toto „spojenectví“ ještě nemělo trhlíny.*

Ale je-li tomu tak, nenesou potom největší odpovědnost za pozdější „zmatky“ právě revoluční sociální demokraté, kteří uzavřeli toto spojenectví s budoucími „kritiky“? Tuto otázku a zároveň i kladnou odpověď na ni slycháváme někdy od lidí, kteří se dívají na věc příliš přímočaře. Tito lidé však rozhodně nemají pravdu. Dočasného spojenectví, třeba i s nespolehlivými lidmi, se může bát jen ten, kdo si sám nedůvěřuje, ale žádná politická strana by nemohla bez takového spojenectví existovat. A spojenectví s legálními marxisty bylo svého druhu prvním skutečně politickým spojenectvím ruské sociální demokracie. Díky tomuto spojenectví bylo dosaženo překvapivě rychlého vítězství nad narodnictvím a obrovského rozšíření marxistických idejí (i když ve vulgarizované podobě). Přitom toto spojenectví nebylo uzavřeno bez jakýchkoli „podmínek“. Důkazem toho je marxistický sborník Materiály k charakteristice hospodářského vývoje Ruska^[113], spálený v roce 1895 cenzurou. Můžeme-li přirovnat literární dohodu uzavřenou s legálními marxisty k politickému spojenectví, pak můžeme tuto knihu přirovnat k politické smlouvě.

Roztržka nebyla ovšem vyvolána tím, že se „spojenci“ vybarvili jako buržoazní demokraté. Naopak, představitelé tohoto směru jsou přirození a vítaní spojenci sociální demokracie při plnění jejích demokratických úkolů, které dnešní situace v Rusku staví do popředí. Nezbytnou podmínkou takového spojenectví však je, aby socialisté měli plnou možnost odhalovat před dělnickou třídou nesmiřitelné protiklady mezi jejími zájmy a zájmy buržoazie. Avšak bernsteinismus a „kritický směr“, k němuž se naráz přiklonila většina legálních marxistů, tuto možnost mařily a demoralizovaly socialistické uvědomění tím, že vulgari-

* Je míněn dříve otištěný článek K. Tulina proti Struvemu, napsaný podle referátu Odraz marxismu v buržoazní literatuře. Viz předmluvu^[103]²⁶. (Autorova poznámka k vydání z roku 1907. *Red.*)

zovaly marxismus, hlásaly teorií otupování třídních rozporů, prohlašovaly myšlenku sociální revoluce a diktatury proletariátu za nesmysl a redukovaly dělnické hnutí a třídní boj na velmi omezený tradeunionismus a na „realistický“ boj za drobné, postupné reformy. Bylo to úplně totéž, jako kdyby buržoazní demokracie upírala socialismu právo na samostatnost, a tudíž i právo na existenci; v praxi to znamenalo snahu dostat vznikající dělnické hnutí do vleku liberálů.

Za těchto podmínek byla roztržka přirozeně nevyhnutelná. „Originální“ zvláštnost Ruska se však projevila v tom, že tato roztržka znamenala prostě vyřazení sociálních demokratů z „legální“ literatury, která byla pro všechny nejpřístupnější a velice rozšířená. Usadili se v ní pevně „bývalí marxisté“, kteří vystupovali „ve znamení kritiky“ a získali téměř monopol na „potírání“ marxismu. Volání „proti ortodoxnosti“ a „Ať žije svoboda kritiky!“ (které teď opakuje Rabočeje dělo) přišlo najednou do módy, a že této módě neodolali ani cenzoři s četníky, je patrné z takových fakt, že vyšla *tři* ruská vydání knihy proslulého (hérostratovsky proslulého) Bernsteina²⁷ nebo že Zubatov doporučoval knihy Bernsteina, pana Prokopoviče aj. (Jiskra, č. 10)²⁸. Sociálním demokratům připadl nyní úkol obtížný už sám o sobě a ještě nesmírně ztížený čistě vnějšími překážkami — úkol bojovat proti novému směru. A tento směr se neomezil jen na literaturu. Obrat ke „kritice“ byl provázen tím, že sociálně demokratičtí praktikové našli zase zalíbení v „ekonomismu“.

Zajímavá otázka, jak vznikala a jak se prohlubovala spjatost a vzájemná závislost legální kritiky a ilegálního „ekonomismu“, by mohla být námětem zvláštního článku. My se zde spokojíme konstatováním, že tato spjatost nesporně existovala. Proslulé Credo^[73]* si vysloužilo takovou slávu právě proto, že tuto spjatost otevřeně formulovalo a vy-

* — symbol víry, program, výklad světového názoru. *Red.*

žvanilo základní politickou tendenci „ekonomismu“: dělníci nechť vedou hospodářský boj (přesnější by bylo: boj tradeunionistický, protože ten zahrnuje také specificky dělnickou politiku), a marxistická inteligence nechť se spojí s liberály k „boji“ politickému. Tradeunionistická činnost „mezi lidem“ by plnila první polovinu tohoto úkolu, legální kritika druhou polovinu. Toto prohlášení bylo tak výtečnou zbraní proti „ekonomismu“, že kdyby Credo neexistovalo, stálo by za to si je vymyslet!

Credo nebylo vymyšleno, ale bylo uveřejněno bez vůle a snad i proti vůli svých autorů. Pisatel těchto řádků, za jehož účasti spatřil nový „program“* světlo světa, slyšel alespoň stížnosti a výčitky, že resumé názorů, jak je řečníci načrtli, bylo rozšířeno v kopiích a že se s nálepkou Credo dostalo dokonce i do tisku zároveň s protestem! Zmiňujeme se o této epizodě proto, že odhaluje velmi zajímavý rys našeho „ekonomismu“ — strach před zveřejňováním. To je obecný rys „ekonomismu“ jako takového, ne jen autorů Creda: vyznačovala se jím Rabočaja mysl³¹, nejotevřenější a nejpoctivější stoupenkyně „ekonomismu“, Rabočeje dělo (když se pohoršovalo nad uveřejněním „ekonomických“ dokumentů ve Vademecu^{**32}) i kyjevský výbor, který odmítl dát před dvěma lety svolení k uveřejnění svého Profession de foi^{***33} zároveň s jeho vyvrácením^{****}, a velmi mnoho jednotlivých představitelů „ekonomismu“.

Tento strach z kritiky u zastánců její svobody nelze

* Jde o *protest sedmnácti*^[105] proti CREDU. Pisatel těchto řádků byl spoluautorem tohoto protestu (koncem roku 1899). Protest byl zároveň s CREDU vytištěn v zahraničí na jaře roku 1900²⁹. Dnes již víme z článku paní Kuskovové^[72] (tuším v časopise *Byloje*³⁰), že autorkou Creda byla ona a že mezi tehdejšími zahraničními „ekonomisty“ hrál nejvýznamnější úlohu pan Prokopovič. (Autorova poznámka k vydání z roku 1907. *Red.*)

** — průvodce. *Red.*

*** — symbol víry. *Red.*

**** Pokud jsme informováni, složení kyjevského výboru se od té doby změnilo.

vysvětlit pouhým chytračením (ačkoli to bezpochyby leckdy bez chytračení ani nejde: bylo by neopatrné vystavovat útoku odpůrců dosud slabé zárodky nového směru!). To opravdu ne. Většina „ekonomistů“ pohlíží (což je dáno samou podstatou „ekonomismu“) na všechny teoretické spory, lírakční neshody, dalekosáhlé politické otázky, projekty organizace revolucionářů apod. s naprosto nelícenou nevraživostí. „Všechno to vyvézt za hranice!“ řekl mi kdysi jeden dosti důsledný „ekonomista“ a vyjádřil tím velmi rozšířený (a zase čistě tradeunionistický) názor: naši věci je dělnické hnutí, dělnické organizace zde u nás, a to ostatní jsou výmysly doktrinářů a „přeceňování ideologie“, jak se vyjádřili autoři dopisu v 12. čísle Jiskry v úplné shodě s 10. číslem časopisu Rabočeje dělo.

Teď jde o to, co vlastně měli vzhledem k těmto zvláštnostem ruské „kritiky“ a ruského bernsteinismu dělat lidé, kteří se chtěli postavit proti oportunistu nejen slovy, ale i skutky? Za prvé bylo třeba postarat se o obnovení oné teoretické práce, která se začala rozvíjet teprve v období legálního marxismu a která nyní zase připadla ilegálním pracovníkům; bez této práce se hnutí nemohlo úspěšně vyvíjet. Za druhé bylo nutné zahájit aktivní boj proti legální „kritice“, která působila úplný myšlenkový chaos. Za třetí bylo třeba aktivně vystoupit proti roztržštěnosti a tápání v praktické činnosti a odhalovat a odmítat všechny pokusy o vědomé či nevědomé zlehčování našeho programu a naší taktiky.

Víme, že Rabočeje dělo nedělalo ani jedno, ani druhé, ani třetí. Tuto známou pravdu si ještě podrobně objasníme z nejrůznějších stránek. Teď ale chceme jen poukázat na křiklavý rozpor mezi požadavkem „svobody kritiky“ a zvláštnostmi naší domácí kritiky a ruského „ekonomismu“. Jen se podívejte na text rezoluce, kterou Svaz ruských sociálních demokratů v zahraničí schválil stanovisko časopisu Rabočeje dělo:

„V zájmu dalšího ideového vývoje sociální demokracie uznáváme

svobodu kritiky sociálně demokratické teorie ve stranické literatuře za bezpodmínečně nutnou, pokud tato kritika není v rozporu s třídním a revolučním charakterem této teorie“ (Dva sjezdy³⁵], s. 10).

A zde je zdůvodnění: rezoluce „se ve své první části shoduje s rezolucí lübeckého sjezdu o Bernsteinovi“... „Spojenci“ ve své prostoduchosti ani nepozorují, jaké testimonium paupertatis (vysvědčení chudoby) si tímto kopírováním sami vystavují!... „Avšak... v druhé části omezuje svobodu kritiky striktněji, než to udělal lübecký sjezd strany.“

Je tedy rezoluce Svazu namířena proti ruským bernsteinovcům? Jinak by bylo zcela absurdní odvolávat se na Lübeck! Ale není pravda, že „striktně omezuje svobodu kritiky“. Němci ve své hannoverské rezoluci odmítli bod za bodem *právě ty* připomínky, které vznášel Bernstein, a lübeckou rezolucí dali výstrahu *Bernsteinovi osobně*, protože jej v rezoluci přímo jmenovali. Naši „svobodní“ epigoni se však *jediným slůvkem* nezmiňují ani o *jediném* projevu vysloveně ruské „kritiky“ a ruského „ekonomismu“. Jestliže se tyto věci zamlčují, pak pouhé odvolávání se na třídní a revoluční charakter teorie poskytuje mnohem více místa pro falešnou interpretaci, zvláště když Svaz odmítá počítat „takzvaný ekonomismus“ k oportunistu (Dva sjezdy, s. 8, k bodu I). Ale to jen tak mimochodem. Hlavní je skutečnost, že postoj oportunistů vůči revolučním sociálním demokratům je v Německu a v Rusku diametrálně odlišný. V Německu, jak známo, jsou revoluční sociální demokraté pro zachování toho, co je: pro starý program a pro taktiku všem známou a po zkušenostech mnoha desetiletí do všech podrobností jasnou. „Kritikové“ však chtějí provést změny, ale protože jsou v mizivé menšině a jejich revizionistické snahy jsou velmi nesmělé, lze pochopit důvody, proč se většina omezuje na strohé odmítání „novot“. U nás v Rusku jsou však kritikové a „ekonomisté“ pro zachování toho, co je: „kritikové“ chtějí, aby byli nadále považováni za marxisty a aby jim byla zajištěna „svoboda kritiky“, které dosud ve všech směrech využívali (neboť v podstatě

nikdy neuznávali žádnou spjatost se *stranou**, dokonce jsme u nás takový všeobecně uznávaný stranický orgán, který by byl mohl „omezit“ svobodu kritiky třeba jen radou, ani neměli); „ekonomisté“ chtějí, aby revolucionáři uznávali „pravoplatnost dnešního hnutí“ (Rabočeje dělo, č. 10, s. 25), tj. „legitimnost“ existence toho, co existuje; aby se „ideologové“ nepokoušeli „svést“ hnutí z cesty, která je „určována vzájemným působením materiálních prvků a materiálního prostředí“ (Dopis v 12. čísle Jiskry); aby uznali za žádoucí vést takový boj, „jaký mohou dělníci za daných okolností vést“, ale za možný aby uznali takový boj, „který ve skutečnosti v dané chvíli vedou“ (Zvláštní příloha listu Rabočaja mysl [165], s. 14). Naproti tomu my, revoluční sociální demokraté, s tímto poddáváním se živelnosti, tj. s tím, co „v dané chvíli“ je, spokojeni nejsem; žádáme změnu taktiky, která převládala v posledních letech, a prohlašujeme, že „dříve než se sjednotíme a abychom se mohli sjednotit, musíme se nejdříve rozhodně a přesně názorově odlišit“ (z oznámení o vydávání Jiskry[86])**. Zkrátka Němci zůstávají při daném stavu, protože jej odmítají měnit; my žádáme změnu daného stavu, protože odmítáme přizpůsobovat se mu a smířovat se s ním.

* Už to, že neexistuje zjevná spjatost se stranou a že neexistují stranické tradice, svědčí o kardinálním rozdílu mezi Ruskem a Německem, který by měl varovat každého rozumného socialistu před slepým napodobováním. A teď ukázka toho, kam až dospívá „svoboda kritiky“ v Rusku. Ruský kritik pan Bulgakov vytýká rakouskému kritikovi Hertzovi: „Přes všechnu nezávislost svých závěrů je Hertz v tomto bodě (o družstvech) přece jen příliš vázán stanoviskem své strany, a i když se s ní rozchází v podrobnostech, nemá odvahu zřít se obecné zásady.“ (Kapitalismus a zemědělství, sv. II, s. 287[13].) Příslušník politicky ztročeného státu, v němž 999/1000 obyvatelstva je až do morku kostí zdemoralizováno politickou podlézavostí a naprostým nedostatkem smyslu pro stranickou čest a spjatost se stranou, vytýká povýšeně občanovi konstitučního státu, že je příliš „vázán stanoviskem strany“! Teď už nezbývá našim ilegálním organizacím nic jiného, než aby se daly do sestavování rezolucí o svobodě kritiky...

** Sebrané spisy 4, Praha 1980, s. 361. *Red.*

A právě tento „nepatrný“ rozdíl naši „svobodní“ opisovači německých rezolucí vůbec nezpozorovali!

d) ENGELS O VÝZNAMU TEORETICKÉHO BOJE

„Dogmatismus, doktrinářství“, „zkostnatělost strany jako nevyhnutelný trest za násilné sešňěrování myšlení“, to jsou nepřátelé, proti nimž v časopise Rabočeje dělo táhnou jako rytíři do boje obránci „svobody kritiky“. — Jsme velmi rádi, že tato otázka přišla na přetřes, a jen bychom chtěli navrhnout, aby byla doplněna ještě další otázkou:

Kdo jsou ti soudci?

Máme před sebou dvě oznámení o vydavatelské činnosti. Jedno je Program periodického orgánu Svazu ruských sociálních demokratů Rabočeje dělo^[195] (přetištěno z 1. čísla časopisu Rabočeje dělo). Druhé je Oznámení o obnovení vydávání publikací skupiny Osvobození práce^[4]³⁴. Obě mají datum 1899, kdy „krize marxismu“ byla již dávno aktuální. A co vidíme? V prvním oznámení byste marně hledali zmínku o tomto jevu a konkrétní výklad stanoviska, jež hodlá nový orgán k této otázce zaujmout. Ani v programu, ani v dodatcích k němu, které schválil třetí sjezd Svazu roku 1901³⁵ (Dva sjezdy, s. 15—18), není jediná zmínka o teoretické práci a o jejích naléhavých úkolech v dnešní době. Po celou tuto dobu redakce časopisu Rabočeje dělo teoretické otázky opomíjela, ačkoli znepokojovaly všechny sociální demokraty na celém světě.

Druhé oznámení poukazuje naopak především na to, že v posledních letech ochabl zájem o teorii, naléhavě žádá, aby „byla věnována značná pozornost teoretické stránce revolučního hnutí proletariátu“, a vyzývá k „nemilosrdné kritice bernsteinovských a jiných protirevolučních tenden-

cí“ v našem hnutí. Vyšlá čísla časopisu Zarja ukazují, jak byl tento program plněn.

Vidíme tedy, že halasné fráze proti zkožnatělosti myšlení apod. zastírají bezstarostnost a bezradnost ve vývoji teoretického myšlení. Příklad ruských sociálních demokratů ilustruje zvlášt' názorně onen celoevropský jev (jehož si už dávno všimli také němečtí marxisté), že tolik diskutovaná svoboda kritiky neznamená nahrazení jedné teorie druhou, nýbrž svobodu od jakékoli ucelené a promyšlené teorie, že znamená eklecticismus a bezzásadovost. Kdo jen trochu zná skutečný stav našeho hnutí, musí nutně vidět, že velké rozšíření marxismu provázal určitý pokles jeho teoretické úrovně. Pro praktický význam a praktické úspěchy hnutí se k němu přidávalo mnoho lidí, teoreticky velmi málo vyškolených nebo vůbec nevyškolených. A proto si můžeme udělat úsudek o tom, jaký nedostatek taktu projevuje Rabočeje dělo, když vítězoslavně zdůrazňuje Marxův výrok: „Každý krok skutečného hnutí je důležitější než tucet programů.“³⁶ Opakovat tato slova v období teoretického zmatku je totéž jako volat při spatření pohřebního průvodu: „Naděln pánbůh!“ Kromě toho jsou tato Marxova slova citována z jeho dopisu o gothajském programu³⁷, v němž *ostře odsuzuje* eklecticismus, jenž se projevil při formulaci zásad: Když už bylo nutné se spojovat, psal Marx vůdcům strany, uzavírejte dohody k dosažení praktických cílů hnutí, ale nepřipouštějte čachrování se zásadami a nedělejte teoretické „ústupky“. Tohle byla tedy Marxova myšlenka, ale u nás se vyskytují lidé, kteří se ve jménu Marxe snaží oslabit význam teorie!

Bez revoluční teorie nemůže být ani revoluční hnutí. Tato myšlenka nemůže být ani dost zdůrazněna v době, kdy se vedle módního hlásání oportunistu projevuje záliba ve velmi úzkých formách praktické činnosti. A pro ruskou sociální demokracii je teorie ještě významnější kvůli třem okolnostem, na něž se často zapomíná: za prvé, naše strana se teprve formuje, teprve utváří svůj profil a dosud se ještě

ani zdaleka nevypořádala s jinými směry revolučního myšlení, jež hrozí svést hnutí ze správné cesty. Naopak, právě nejnovější období se vyznačovalo (jak již dávno předpovídal „ekonomistům“ Axelrod³⁸) oživením nesociálně demokratických revolučních směrů. Za těchto okolností může mít na první pohled „nezávažná“ chyba ty nejsmutnější následky a jen krátkozrací lidé mohou považovat frakční spory a přísné rozlišování názorových odstínů za nevčasné nebo zbytečné. Na tom, upevní-li se ten nebo onen „odstín“, může záviset budoucnost ruské sociální demokracie na dlouhou řadu let.

Za druhé, sociálně demokratické hnutí je svou podstatou mezinárodní. To znamená nejen nutnost bojovat proti nacionálnímu šovinismu. Znamená to rovněž, že hnutí vznikající v mladé zemi může být úspěšné pouze tehdy, dokáže-li tvořivě uplatnit zkušenosti jiných zemí. Má-li je uplatnit tvořivě, nestačí pouze tyto zkušenosti znát anebo jednoduše opisovat poslední rezoluce. K tomu je zapotřebí umět k nim zaujmout kritické stanovisko a samostatně je ověřovat. Kdo si dovede představit, jak nesmírně se rozrostlo a rozvětvilo dnešní dělnické hnutí, pochopí, jaké množství teoretických sil a politických (i revolučních) zkušeností je třeba mít ke splnění tohoto úkolu.

Za třetí, ruská sociální demokracie má takové národní úkoly, jaké dosud ještě nemusela řešit žádná socialistická strana na světě. O politických a organizačních povinnostech, jež pro nás vyplývají z úkolu osvobodit všechny lid ze jha samoděržaví, budeme mluvit později. Nyní chceme jen ukázat, že *úlohu předního bojovníka může splnit jedině strana, která se řídí pokrokovou teorií*. A aby si čtenář mohl udělat alespoň trochu konkrétní představu, co to znamená, ať si vzpomene na takové předchůdce ruské sociální demokracie, jako byli Gercen, Bělinskij, Černyševskij a skvělá plejáda revolucionářů sedmdesátých let; ať se zamyslí nad tím, jakého světového významu dnes nabývá ruská literatura; ať... ale i to už stačí!

Uvedme Engelsovy poznámky z roku 1874 o významu teorie v sociálně demokratickém hnutí. Engels uznává *nikoli dvě* formy velkého boje sociální demokracie (politickou a hospodářskou), jak je to zvykem u nás, *nýbrž tři, protože oněm dvěma naroveň staví i boj teoretický*. Jeho rada, již dal na cestu německému dělnickému hnutí, když prakticky i politicky zesílilo, je pro dnešní problémy a spory tak poučná, že nám čtenář jistě nebude zazlívát dlouhý citát z předmluvy k práci *Der deutsche Bauernkrieg**, která se již dávno stala jednou z největších knižních vzácností:

„Němečtí dělníci mají proti ostatním evropským dělníkům dvě podstatné výhody. Za prvé, že patří k nejteoretičtějšímu národu Evropy a že si uchovali smysl pro teorii, který takzvané ‚vzdělané‘ třídy v Německu úplně ztratily. Bez předchozí německé filozofie, zejména Hegelovy, by nikdy nebyl vznikl německý vědecký socialismus — jediný vědecký socialismus, který kdy existoval. Kdyby dělníci neměli smysl pro teorii, nebyl by jim tento vědecký socialismus nikdy tak pronikl do krve, jak to vidíme nyní. A jaká je to nesmírná výhoda, ukazuje se jednak na tom, že lhostejnost ke každé teorii je jednou z hlavních příčin, proč se anglické dělnické hnutí přes všechnu vynikající organizaci jednotlivých oborů tak těžce dostává z místa, a jednak na tom, jaké neplechy a zmatek natropil proudhonismus ve své původní podobě u Francouzů a Belgičanů a v podobě zkarikované Bakuninem u Španělů a Italů.

Druhou výhodou je, že Němci se zapojili do dělnického hnutí časově poměrně nejpozději. Jako německý teoretický socialismus nikdy nezapomene, že navazuje na dílo Saint-Simona, Fouriera a Owena, tří mužů, kteří při vši fantastičnosti a utopismu patří k nejvýznačnějším hlavám všech dob a geniálně anticipovali nesčetné pravdy, jejichž správnost dnes dokazujeme vědecky, tak nesmí německé prak-

* Německá selská válka. Třetí vydání, Lipsko 1875. Družstevní nakladatelství [279]. *Red.*

tické dělnické hnutí nikdy zapomínat, že navázalo na výsledky anglického a francouzského hnutí, využilo prostě jejich draze vykoupených zkušeností a mohlo se teď vyvarovat chyb, kterým se tehdy nebylo možné vyhnout. Kde bychom dnes byli, nebýt anglických tradeunionů a politických bojů francouzského dělnictva, nebýt ohromného popudu, který dala zejména Pařížská komuna?

Německým dělníkům se musí přiznat, že využili výhod svého postavení se vzácným pochopením. Poprvé od té doby, co existuje dělnické hnutí, vede se tu boj plánovitě ve všech směrech vzájemně koordinovaných a spjatých: v teoretickém, politickém a praktickém hospodářském (odpor proti kapitalistům). V tomto takříkajíc koncentrovaném útoku je právě síla a nepřemožitelnost německého hnutí.

Jednak díky tomuto svému výhodnému postavení, jednak v důsledku ostrovních zvláštností anglického hnutí a násilného potlačení francouzského hnutí se dostali němečtí dělníci dočasně do předních řad proletářského boje. Jak dlouho jim ponechají události toto čestné místo, nelze předpovídat. Ale pokud je budou zaujímat, budou je, doufejme, zastávat jaksepatří. K tomu je třeba dvojnásobného úsilí na každém úseku boje a agitace. Bude zejména povinností vůdců osvojovat si stále více všechny teoretické otázky, osvobodovat se stále víc od vlivu přežitých frází patřících k starému světovému názoru a mít stále na paměti, že socialismus, když se stal vědou, od nich vyžaduje, aby s ním zacházeli jako s vědou, tj. aby ho studovali. Půjde o to, aby se tímto způsobem získané, stále jasnější uvědomění šířilo se vzrůstající horlivostí v dělnických masách a aby se organizace strany i odborů stále pevněji stmelovala...

... Budou-li němečtí dělníci takto postupovat, nebudou pochodovat zrovna v čele hnutí — není vůbec v zájmu tohoto hnutí, aby dělníci některéhojednotlivého národa kráčeli v čele — ale přesto budou zaujímat čestné místo v bitevní linii; a budou vyzbrojeni pro případ, že nečekaně

těžké zkoušky nebo velké události budou od nich vyžadovat zvýšenou odvalu, zvýšenou rozhodnost a energii.“³⁹

Engelsova slova byla prorocká. O několik let později postihla německé dělníky nečekaně těžká zkouška — výjimečný zákon proti socialistům. A němečtí dělníci ji skutečně přivítali v plné zbroji a dokázali ji vítězně překonat.

Ruský proletariát čekají zkoušky ještě mnohem těžší, očekává jej boj s netvorem, proti němuž se výjimečný zákon v konstituční zemi zdá být pouhým trpaslíkem. Dějiny teď před námi vytyčily nejbližší úkol, který je *nejrevolučnější* ze všech *nejbližších* úkolů proletariátu každé země. Kdyby ruský proletariát tento úkol uskutečnil, kdyby zničil nej-mocnější baštu nejen evropské reakce, nýbrž i (dnes můžeme říci) reakce asijské, stal by se předvojem mezinárodního revolučního proletariátu. A my se můžeme právem domnívat, že tento čestný název, který si zasloužili již naši předchůdci, revolucionáři sedmdesátých let, vybojujeme, dokážeme-li vtisknout svému tisíckrát širšímu a hlubšímu hnutí stejně bezvýhradnou odhodlanost a energii.

II

Ž I V E L N O S T M A S A U V Ě D O M Ě L O S T S O C I Á L N Í D E M O K R A C I E

Řekli jsme, že našemu hnutí, které je mnohem širší a hlubší než hnutí sedmdesátých let, musíme vtisknout stejně bezvýhradnou odhodlanost a energii, jakou mělo tehdejší hnutí. Vždyť dosud opravdu snad ještě nikdo nezapochyboval o tom, že silou dnešního hnutí je probuzení mas (a hlavně průmyslového proletariátu), kdežto jeho slabostí je nedostatek uvědomělosti a iniciativnosti revolučních vůdců.

V poslední době byl však učiněn ohromující objev, který

by mohl zvrátit veškeré dosud platné názory na tuto otázku. Tento objev učinilo Rabočeje dělo, které se v polemice s Jiskrou a Zarjou neomezilo jen na jednotlivé námitky, ale pokusilo se vysvětlit „celkovou neshodu“ hlubšími příčinami, totiž „rozdílným hodnocením *relativního* významu živelného a uvědoměle „plánovitého“ prvku“. Ve svém obvinění Rabočeje dělo tvrdí: „*podceňování významu objektivního neboli živelného prvku vývoje*“*. Na to odpovídáme: Kdyby polemika listu Jiskra a časopisu Zarja nepřinesla žádný jiný výsledek než to, že přiměla Rabočeje dělo, aby si konečně uvědomilo onu „celkovou neshodu“, pak by už jen tento výsledek byl pro nás velkým zadostiučiněním: tak významné je toto tvrzení a tak jasně osvětluje celou podstatu dnešních teoretických a politických neshod mezi ruskými sociálními demokraty.

Proto má otázka vztahu mezi uvědomělostí a živelností tak velký všeobecný význam, a musíme ji tedy rozebrat do všech podrobností.

a) POČÁTEK ŽIVELNÉHO ROZMACHU

V předešlé kapitole jsme se zmínili o *všeobecném* nadšení ruské vzdělané mládeže pro marxistickou teorii v polovině 90. let. Stejně všeobecnými se staly přibližně v téže době po proslulé petrohradské průmyslové válce roku 1896⁴⁰ i dělnické stávky. Skutečnost, že se rozšířily po celém Rusku, svědčila jasně o hloubce nově se vzrůstajícího lidového hnutí, a mluví-li se již o „živelném prvku“, pak je samozřejmě nutné považovat za živelné především právě toto stávkové hnutí. Není živelnost jako živelnost. Stávky bývaly v Rusku i v sedmdesátých a šedesátých letech (dokonce i v první polovině 19. století) a byly provázány „živelným“

* Rabočeje dělo, č. 10, září 1901, s. 17 a 18. Podtrženo časopisem Rabočeje dělo.

ničením strojů apod. Ve srovnání s těmito „rebeliemi“ lze stávky z devadesátých let nazvat dokonce „uvědomělými“ — tak značný je pokrok, který za tu dobu dělnické hnutí udělalo. To nám dokazuje, že „živelný prvek“ není v podstatě nic jiného než *zárodečná forma* uvědomělosti. I primitivní rebelie už byly výrazem určitého probuzení uvědomělosti: dělníci ztráceli svou odvěkou víru v nezvratnost řádu, jenž je utlačoval, začínali... neříkám chápat, ale pocítovat nutnost kolektivně se postavit na odpor a rázně se zbavovali otrocké pokory vůči svým pánům. Byl to však přece jen mnohem spíše projev zoufalství a msty než *boj*. Ve stávkách z devadesátých let vidíme mnohem více záblesků uvědomělosti: kladou se určité požadavky, předem se rozvažuje, který okamžik je vhodnější, zkoumají se případy a příklady známé odjinud atd. Jestliže rebelie byly pouze povstáním utlačených lidí, v systematických stávkách se už projevovaly zárodky třídního boje, ale nic víc než zárodky. Samy o sobě byly stávky bojem tradeunionistickým, ještě ne sociálně demokratickým, byly znamením toho, že se probudil antagonismus mezi dělníky a zaměstnavateli, avšak dělníci si neuvědomovali, a ani si uvědomovat nemohli, nesmiřitelný protiklad mezi svými zájmy a mezi celým souborným politickým a společenským zřízením, tj. neměli a nemohli mít sociálně demokratické uvědomění. V tomto smyslu byly stávky z devadesátých let, přes obrovský pokrok ve srovnání s „rebeliemi“, stále ještě hnutím ryze živelným.

Řekli jsme, že dělníci *ani nemohli mít* sociálně demokratické uvědomění. To mohlo být vneseno pouze zvenčí. Dějiny všech zemí dokazují, že výhradně svými silami je dělnická třída s to dospět pouze k uvědomění tradeunionistickému, tj. k přesvědčení o nutnosti sdružovat se ve svazy, bojovat proti zaměstnavatelům, vymáhat na vládě vydání těch či oněch zákonů, jež dělníci nutně potřebují, apod.* Avšak

* Tradeunionismus naprosto nevylučuje každou „politiku“, jak se někdy myslí. Tradeuniony prováděly vždy určitou (ne však sociálně

socialistické učení vyrostlo z filozofických, historických a ekonomických teorií, které vypracovávali vzdělaní představitelé majetných tříd, inteligence. Také sami zakladatelé dnešního vědeckého socialismu, Marx a Engels, patřili svým sociálním postavením k buržoazní inteligenci. Stejně tak i v Rusku vzniklo teoretické učení sociální demokracie zcela nezávisle na živelném růstu dělnického hnutí, vzniklo jako přirozený a nevyhnutelný výsledek myšlenkového vývoje revoluční socialistické inteligence. V době, o níž mluvíme, tj. v polovině devadesátých let, bylo toto učení nejen již úplně hotovým programem skupiny Osvobození práce, ale získalo také na svou stranu většinu revoluční mládeže v Rusku.

Bylo tu tedy jak živelné probuzení dělnických mas, probuzení k uvědomělému životu a uvědomělému boji, tak i revoluční mládež vyzbrojená sociálně demokratickou teorií, která tíhla k dělnictvu. Přitom je zvláště důležité konstatovat fakt, na nějž se často zapomíná (a jenž je poměrně málo známý), že totiž *první* sociální demokraté tohoto období, ačkoli *horlivě prováděli ekonomickou agitaci* (a důsledně se přitom řídili skutečně užitečnými pokyny brožury O agitaci⁴¹, která tehdy existovala jen v opisech), nepovažovali ji za svůj jediný úkol, ale naopak *hned od začátku* zdůrazňovali také dalekosáhlé historické úkoly ruské sociální demokracie, zejména úkol svrhnout samoděržaví. Tak například skupina petrohradských sociálních demokratů, jež založila Svaz boje za osvobození dělnické třídy⁴², sestavila již koncem roku 1895 první číslo listu pod názvem Rabočeje dělo. Toto číslo, úplně připravené k tisku, zabavili četníci při razii v noci z 8. na 9. prosince 1895 u jednoho člena skupiny, Anatolije Alexejeviče Vanějeva*, a tak tedy

demokratickou) politickou agitaci a vedly určitý politický boj. O rozdílu mezi tradeunionistickou a sociálně demokratickou politikou budeme mluvit v další kapitole.

* A. A. Vanějev zemřel roku 1899 ve východní Sibiři na tuberkulózu, kterou onemocněl v samovazbě během vyšetřování. Proto považů-

prvnímu vydání tohoto listu nebylo souzeno spatřit světlo světa. Úvodník (který možná za nějakých třicet let vyhra-be nějaká Russkaja starina z archívů policejního oddělení) nastiňoval historické úkoly dělnické třídy v Rusku a na první místo kladl dobytí politické svobody.⁴³ Pak následoval článek nazvaný Nač myslí naši ministři?^[98]*, věnovaný policejnímu rozpuštění Výborů pro likvidaci negramotnosti, a řada dopisů nejen z Petrohradu, ale i z jiných oblastí Ruska (například o masakrování dělníků v Jaroslavské gubernii⁴⁴). Touto, nemýlíme-li se, „první zkušeností“ ruských sociálních demokratů devadesátých let byl tedy list, který neměl charakter úzce lokální, tím méně pak „ekonomistický“. Byl to list, který se snažil spojit stávkový boj s revolučním hnutím proti samoděržaví a získat pro podporu sociální demokracie všechny, kdo byli utlačováni politikou reakčního tmářství. Nikdo, kdo jen trochu zná tehdejší stav hnutí, nezapochybuje, že takový list by našel upřímné sympatie jak u dělníků v sídelním městě, tak u revoluční inteligence, a že by se velice rozšířil. Neúspěch tohoto záměru byl jenom důkazem, že tehdejší sociální demokraté nebyli schopni uspokojit naléhavé požadavky dané situace, protože jim chyběly revoluční zkušenosti a praktická průprava. Totéž je třeba říci o listu S.-Petěr-burgskij rabočij listok⁴⁵ a zejména o listu Rabočaja gazeta a o Manifestu Sociálně demokratické dělnické strany Ruska^[129]⁴⁶, založené na jaře roku 1898. Samozřejmě nechceme tuto nepřipravenost tehdejším pracovníkům vyčítat. Abychom však mohli využít zkušeností hnutí a vyvodit z nich praktické poučení, musíme si dokonale ujasnit příčiny a význam toho či onoho nedostatku. Je proto opravdu velmi důležité konstatovat, že část (snad dokonce většina) sociálních demokratů, kteří byli činní v letech 1895—1898,

jeme za možné zveřejnit informace uváděné v textu, za jejichž pravdivost ručíme, protože pocházejí od osob, jež se s A. A. Vanějevem přímo a důvěrně znaly.

* Viz Sebrané spisy 2, Praha 1980, s. 87—92. *Red.*

se plným právem už tehdy, na samém začátku „živelného“ hnutí, domnívala, že je naprosto správné vystupovat s co nejširším programem a bojovou taktikou.* A nepřipravenost většiny revolucionářů byla tehdy naprosto přirozená, takže nemohla vzbuzovat žádné zvláštní obavy. Jakmile úkoly byly správně formulovány, jakmile tu bylo dost energie znovu a znovu se pokoušet o splnění těchto úkolů, pak dočasné neúspěchy byly jen polovičním neštěstím. Revoluční zkušenost a organizační obratnost jsou věci, které se dají získat. Jen kdyby bylo dost vůle pěstovat v sobě potřebné vlastnosti! Jen kdyby si každý uvědomil nedostatky, což v revoluční práci znamená víc než poloviční nápravu!

Ale z polovičního neštěstí se stalo úplné, když se toto vědomí začínalo vytrácet (ačkoli pracovníci dříve uvedených skupin si je uvědomovali velmi živě), když se objevili lidé — a dokonce i sociálně demokratické orgány — kteří byli ochotni udělat ze svého nedostatku ctnost a kteří se dokonce pokusili své *otrocké podléhání a poddávání se živelnosti teoreticky* zdůvodnit. Tento směr, jehož obsah je velmi nepřesně charakterizován příliš úzkým pojmem „ekonomismus“, je už načase důkladně zhodnotit.

* „Jiskra se staví odmítavě k činnosti sociálních demokratů z konce devadesátých let, ale přitom ignoruje okolnost, že v této době nebyly podmínky pro jinou práci kromě boje za drobné požadavky“ — prohlašují „ekonomisté“ ve svém Dopise ruským sociálně demokratickým orgánům (Jiskra, č. 12[170]). Fakta uvedená v textu dokazují, že toto tvrzení — „nebyly podmínky“ — je v diametrálním rozporu se skutečností. Nejenom na konci, nýbrž i v polovině devadesátých let existovaly všechny podmínky pro jinou práci kromě boje za drobné požadavky, všechny podmínky kromě dostatečné připravenosti vůdců. „Ekonomisté“, místo aby otevřeně přiznali, že my, ideologové, vůdcové, jsme nebyli dostatečně připraveni, se najednou chtějí vymluvit na to, že „nebyly podmínky“, na vliv hmotného prostředí určujícího cestu, z které nemohou hnutí svést žádní ideologové. Co je to jiného, než otrocké podléhání živelnosti, než zamilovanost „ideologů“ do vlastních nedostatků?

b) PODDÁVÁNÍ SE ŽIVELNOSTI.
RABOČAJA MYSL

Než přejdeme k publicistice, v níž se toto poddávání se živelnosti projevuje, uvedeme jeden charakteristický fakt (dozvěděli jsme se o něm z výše uvedeného pramene), který vrhá trochu světla na to, jak mezi soudruhy činnými v Petrohradě vznikaly a prohlubovaly se nesváry typické pro budoucí dva směry v ruské sociální demokracii. Na počátku roku 1897 se A. A. Vanějev a někteří jeho druhové, ještě než byli posláni do vyhnanství, zúčastnili neoficiální schůze, kde se sešli „staří“ a „mladí“ členové Svazu boje za osvobození dělnické třídy.⁴⁷ Hovořilo se hlavně o organizaci a zejména o týchž Stanovách dělnické pokladny^[253], které byly v definitivním znění otištěny v č. 9/10 Listku Rabotnika^[118]⁴⁸ (s. 46). Mezi „starými“ („děkabristy“, jak je tehdy žertem nazývali petrohradští sociální demokraté) a některými z „mladých“ (pozdějšími blízkými spolupracovníky listu Rabočaja mysl) došlo hned k ostré názorové neshodě a vzplanula vášnivá polemika. „Mladí“ obhajovali hlavní zásady stanov v tom znění, jak byly vytištěny. „Staří“ říkali, že to vůbec není to nejdůležitější, že především potřebujeme upevnit Svaz boje, aby se stal organizací revolucionářů, jíž musí být podřízeny různé dělnické pokladny, kroužky pro propagandu mezi studující mládeží apod. Účastníky sporu tehdy samozřejmě ani nenapadlo, aby v této neshodě viděli počátek roztržky, naopak, považovali ji jen za ojedinělou a náhodnou. Tento fakt však ukazuje, že ani v Rusku „ekonomismus“ rozhodně nevznikal a nešířil se bez boje proti „starým“ sociálním demokratům (na což dnešní „ekonomisté“ často zapomínají). A jestliže tento boj nezanechal většinou žádné „dokumentární“ stopy, pak *jedině* proto, že se složení fungujících kroužků neuvěřitelně často měnilo, že se nevytvářela žádná kontinuita, a proto ani neshody nebyly zachyceny v žádných dokumentech.

Vznik listu Rabočaja mysl přivedl na svět „ekonomismus“, ale také ne hned. Musíme si konkrétně představit, za jakých podmínek a jak krátce pracovala řada ruských kroužků (konkrétně si to představí jenom ti, kdo to prožili), aby chom pochopili, kolik nahodilosti bylo v úspěchu či neúspěchu nového směru v různých městech a jak dlouho ani přívrženci, ani odpůrci tohoto „nového“ nemohli určit, přesněji řečeno neměli ani vůbec možnost určit, je-li to skutečně zvláštní směr, nebo zda se takto projevuje pouze nepřipravenost jednotlivců. Například první hektografovaná čísla listu Rabočaja mysl zůstala úplně neznámá dokonce i obrovské většině sociálních demokratů, a můžeme-li se dnes odvolávat na úvodník jeho prvního čísla, děkujeme za to pouze tomu, že byl přetištěn v článku V. I—a (Listok Rabotnika, č. 9/10, s. 47n.), jenž přirozeně neopominul horlivě — až příliš horlivě — vychválit nový list, který se tak pronikavě lišil od listů a plánů listů, o nichž jsme se už zmínili.* U tohoto úvodníku stojí za to se pozastavit — tak názorně totiž vyjádřil *celého ducha* listu Rabočaja mysl a „ekonomismu“ vůbec.

Když úvodník podotkl, že se rukám v modrém policajtském mundúru** nepodaří zadržet rozvoj dělnického hnutí, praví dále: „...Za tuto velkou životaschopnost vděčí dělnické hnutí tomu, že dělník konečně vytrhl svůj osud z rukou vůdců a začíná o něm rozhodovat sám.“ Tuto základní tezi pak úvodník dále podrobně rozvádí. Ve skutečnosti byli vůdci (tj. sociální demokraté, organizátoři Svazu boje), možno říci, vyrváni policií z rukou dělníků***, kdežto zde

* Mímochodem tato chvála listu Rabočaja mysl v listopadu 1898, kdy se „ekonomismus“, zvláště v zahraničí, už zcela vyhranil, pocházela od téhož V. I—a, který se brzy stal jedním z redaktorů časopisu Rabočeje dělo. A Rabočeje dělo stále ještě popíralo existenci dvou směrů v ruské sociální demokracii, jako ji popírá i dnes!

** Jde o carské policajty, kteří nosili modré uniformy. *Čes. red.*

*** Že je to srovnání správné, je vidět z této typické události. Když se po zatčení „děkabristů“ rozšířila mezi dělníky ze šlisselburského

se věc líčí tak, jako by dělníci proti těmto vůdcům bojovali a osvobodili se z jejich jha! Místo aby vyzývali k postupu vpřed, k upevnění revoluční organizace a rozšíření politické činnosti, začali vyzývat *k ústupu*, k pouhému trade-unionistickému boji. Prohlásili, že „hospodářská základna hnutí je zatemňována úsilím nikdy nezapomínat na politický ideál“, že heslem dělnického hnutí je „boj za hospodářské postavení“ (!), nebo ještě lépe, „dělníci pro dělníky“; tvrdilo se, že stávkové pokladny jsou „pro hnutí cennější než sto jiných organizací“ (srovnejte toto tvrzení z října 1897 se sporem „děkabristů“ s „mladými“ na začátku roku 1897) apod. Fráze o tom, že nejdůležitější není dělnická „smetánka“, nýbrž „průměrný“ dělník, obyčejný dělník, že „politika vždy poslušně následuje ekonomiku“* atd. atd., se staly módou a silně zapůsobily na řadu mladých lidí, kteří tíhli k hnutí a většinou znali z marxismu jen úryvky podle jeho legálního výkladu.

To znamenalo, že uvědomělost byla úplně potlačena živelností — živelností těch „sociálních demokratů“, kteří opakovali „ideje“ pana V. V., živelností těch dělníků, kteří podléhali argumentu, že každá další kopějka přidaná k rublu je bližší a cennější než celý socialismus a celá politika, že musí „bojovat s vědomím, že nebojují pro jakási budoucí pokolení, ale pro sebe a pro své děti“ (úvodník 1. čísla listu Rabočaja mysl). Podobné fráze byly vždy oblíbenou zbraní těch západoevropských buržoů, kteří se ve své nenávisti k socialismu sami snažili přesadit (jako

předměstí zpráva, že na prozrazení měl podíl provokatér N. N. Michajlov (zubní lékař), který byl v úzkém kontaktu s jednou skupinou stýkající se s „děkabristy“, byli dělníci tak pobouřeni, že chtěli Michajlova zabít.

* Z téhož úvodníku prvního čísla listu Rabočaja mysl. Podle toho lze soudit, jaká byla teoretická průprava těchto „V. V. ruské sociální demokracie“, kteří znovu hrubě vulgarizovali „ekonomický materialismus“ v téže době, kdy marxisté bojovali v publicistice proti skutečnému panu V. V., nazvanému již dávno „mistrem zpátečnictví“ za *takové* chápání vzájemného vztahu politiky a ekonomiky!

německý „sociální politik“ Hirsch) anglický tradeunionismus do rodné půdy a říkali dělníkům, že výhradně odborový boj* je právě bojem pro ně a jejich děti, a ne pro jakási budoucí pokolení s jakýmsi budoucím socialismem. A „V. V. ruské sociální demokracie“ začali teď tyto buržoazní fráze opakovat. Je důležité, abychom zde poukázali na tři okolnosti, které nám budou velmi prospěšné při dalším rozboru *dnešních* neshod.**

Za prvé k tomu, že uvědomělost, jak jsme se zmínili, byla potlačena živelností, došlo rovněž *živelně*. Vypadá to sice jako slovní hříčka, ale je to bohužel trpká pravda. Nedošlo k tomu v otevřeném boji dvou úplně protikladných názorů, v němž jeden zvítězil nad druhým, nýbrž tak, že se četníkům dařilo „vyřazovat“ stále více „starých“ revolucionářů a že na scénu přicházelo stále více „mladých“ „V. V. ruské sociální demokracie“. Každý, kdo se *dnešního* ruského hnutí neříkám zúčastnil, ale aspoň k němu přičichl, velmi dobře ví, že je tomu právě tak a ne jinak. A trváme-li přesto zejména na tom, aby si čtenář dokonale ujasnil tento všeobecně známý fakt, uvádíme-li takříkajíc pro názornost údaje o prvním vydání časopisu Rabočeje dělo a o sporu mezi „starými“ a „mladými“ počátkem roku 1897, děláme to proto, že lidé chvástající se svým „demokratismem“ spekulují s tím, že široká veřejnost (nebo nejmladší generace) tento fakt nezná. K tomu se ještě vrátíme.

Za druhé, už v prvním vystoupení „ekonomismu“ v tisku můžeme pozorovat onen nanejvýš svérázný a pro pochopení všech neshod mezi dnešními sociálními demokraty krajně

* Němci mají dokonce zvláštní výraz „Nur-Gewerkschaftler“, označující stoupence „výhradně odborového“ boje.

** Podtrhujeme slovo *dnešních* kvůli těm, kdo farizejsky pokrčí rameny a řeknou: „Dnes je snadné tepat list Rabočaja mysl, ale vždyť to je archaismus!“ Mutato nomine de te fabula narratur (Dají ti jiné jméno a vyprávějí o tobě pohádku. *Red.*) — odpovíme těmto novodobým farizejům a níže *dokážeme*, že jsou v úplném zajetí myšlenek listu Rabočaja mysl.

charakteristický jev, že přívrženci „čistě dělnického hnutí“, vyznavači nejužšího a „nejorganičtějšího“ (výraz časopisu Rabočeje dělo) spojení s bojem proletariátu, odpůrci každé nedělnické inteligence (byť by to byla inteligence socialistická) se musí na obranu svého stanoviska uchýlovat k argumentům *buržoazních* „pouze tradeunionistů“. To dosvědčuje, že Rabočaja mysl začala hned od počátku — aniž si to sama uvědomovala — uskutečňovat program Creda. Je to důkaz (což Rabočeje dělo nemůže nikterak pochopit), že *jakékoli* poddávání se živelnosti dělnického hnutí, jakékoli podceňování úlohy „uvědomělého prvku“, úlohy sociální demokracie, *znamená zároveň — naprosto nezávisle na tom, zda si to ten, kdo tuto úlohu podceňuje, přeje či nepřeje — zesílení vlivu buržoazní ideologie na dělníky*. Všichni, kdo mluví o „přeceňování ideologie“* a o přeceňování úlohy uvědomělého prvku** apod., si představují, že čistě dělnické hnutí si může vytvořit svou vlastní samostatnou ideologii a že si ji také vytvoří, jakmile jenom dělníci „vyrvou svůj osud z rukou vůdců“. To je ale velký omyl. K tomu, co jsme už řekli, dodejme ještě tato velmi správná a závažná slova Karla Kautského o návrhu nového programu rakouské sociálně demokratické strany*** :

„Mnozí z našich revizionistických kritiků se domnívají, že Marx tvrdil, že hospodářský vývoj a třídní boj vytvářejí nejen podmínky pro socialistickou výrobu, ale přímo i *vědomí* (podtrženo K. K.), že tato výroba je nutná. A tito kritikové namítají, že země s nejrozvinutějším kapitalismem, Anglie, má k tomuto vědomí nejdále. Podle návrhu by bylo možné soudit, že tento zdánlivě ortodoxně marxistický názor, takto vyvrácený, sdílí i komise, která vypracovávala rakouský program. V návrhu se praví: ‚Čím více proletariátu přibývá vlivem vývoje kapitalismu, tím více je proletariát nucen a tím více má možností proti kapitalismu bojovat. Proletariát dospívá k vědomí, že socialismus je

* Dopis „ekonomistů“ ve 12. čísle Jiskry.

** Rabočeje dělo, č. 10.

*** Neue Zeit⁴⁹, 1901—1902, XX, I, č. 3, s. 79. Návrh komise, o němž mluví K. Kautsky, byl schválen vídeňským sjezdem (koncem minulého roku) v poněkud pozměněném znění⁵⁰.

možný a nutný. V této souvislosti se socialistické uvědomění zdá být nevyhnutelným a přímým výsledkem proletářského třídního boje. Ale to je naprosto nesprávné. Socialismus jako učení má samozřejmě své kořeny v současných hospodářských poměrech právě tak jako třídní boj proletariátu, vyvěrá právě tak jako třídní boj z boje proti chudobě a bídě mas, které plodí kapitalismus, ale socialismus a třídní boj vznikají vedle sebe, a ne jeden z druhého, vznikají za různých předpokladů. Moderní socialistické uvědomění může vzniknout jenom na základě hlubokého vědeckého poznání. Moderní ekonomická věda je jistě právě tak podmínkou socialistické výroby jako třeba moderní technika, ale proletariát při nejlepší vůli nemůže vytvořit ani tu, ani onu; obě vznikají z moderního společenského procesu. Avšak nositelem vědy není proletariát, nýbrž *buržoazní inteligence*“ (podtrženo K. K.): „V hlavách některých příslušníků této vrstvy vznikl přece i moderní socialismus, ti s ním pak seznámili intelektuálně vyspělé proletáře, kteří jej pak vnášejí do třídního boje proletariátu tam, kde to podmínky dovolují. Socialistické uvědomění je tedy něco, co bylo vneseno do třídního boje proletariátu zvenčí (von aussen Hineingetragenes), a ne něco, co z něho vzniklo živelně (urwüchsig). V tomto smyslu se také ve starém hainfeldském programu zcela správně říkalo, že úkolem sociální demokracie je vnést mezi proletariát *vědomí* (doslova: naplnit proletariát vědomím) o jeho postavení a jeho poslání. To by bylo zbytečné, kdyby toto vědomí samo sebou vyplynulo z třídního boje. Ale nový návrh převzal tuto zásadu ze starého programu a přilepil ji k uvedené tezi. Tím však byla úplně přerušena kontinuita myšlenek...“

Protože o tom, že by dělnické masy měly samostatnou ideologii, kterou by si samy vytvářely přímo v průběhu svého hnutí, nemůže být vůbec řeč*, zní otázka *pouze*

* To ovšem neznamená, že se dělníci na jejím vytváření nepodílejí. Ovšem nepodílejí se na něm jako dělníci, ale jako teoretické socialismu, jako Proudhonové a Weitlingové, podílejí se na něm, jinak řečeno, jen tehdy a potud, pokud se jim daří osvojovat si víceméně poznatky své doby a dále je rozvíjet. A aby se dělníkům *tohle dařilo častěji*, je nutné starat se co nejvíce o celkové zvýšení úrovně uvědomělosti dělnictva, je nutné, aby se dělníci neuzavírali do uměle zúženého rámce „*literatury pro dělníky*“, nýbrž aby se učili osvojovat si stále více *všeobecnou literaturu*. Dokonce by bylo správnější říci místo „neuzavírali se“ — nebyli uzavíráni, protože dělníci přece sami čtou a chtějí číst všechno, co se píše i pro inteligenci, a jenom někteří (špatní) intelektuálové se domnívají, že „pro dělníky“ stačí, když se jim vypráví o poměrech v továrně a omílají se dávno známé věci.

takto: buď buržoazní, anebo socialistická ideologie. Střední cesta neexistuje (protože lidstvo žádnou „třetí“ ideologii nevytvořilo a ve společnosti drásané třídními rozpory netřídní nebo nadtřídní ideologie ani existovat nemůže). Proto *jakkoli* oslabovat socialistickou ideologii, *jakkoli se* od této ideologie *odklonit* znamená zároveň posilovat ideologii buržoazní. Mluví se o živelnosti. Avšak *živelný* vývoj dělnického hnutí vede právě k tomu, že se dělnické hnutí podřizuje buržoazní ideologii, *že postupuje přesně podle programu* Creda, protože živelné dělnické hnutí je tradeunionismus, je to Nur-Gewerkschaftlerei, a tradeunionismus neznámá nic jiného než ideové zotročení dělnictva buržoazií. Proto je naším úkolem, úkolem sociální demokracie, *bojovat proti živelnosti, odvrátit* dělnické hnutí od této živelné snahy tradeunionismu uchýlit se pod křídla buržoazie a vtáhnout je pod křídla revoluční sociální demokracie. Fráze autorů „ekonomistického“ dopisu v 12. čísle Jiskry, že žádné úsilí sebenadšenějších ideologů nemůže svést dělnické hnutí z cesty určované vzájemným působením materiálních prvků a materiálního prostředí, *znamená* tedy *naprosto totéž* jako *zříkat se socialismu*. A kdyby tito autoři dovedli to, co říkají, domyslet odvážně a důsledně až do konce, jako má své myšlenky domýšlet každý, kdo vstupuje na scénu publicistické a veřejné činnosti, nezbylo by jim nic jiného než „nečinně složit ruce v klín“ a... a přenechat pole působnosti pánům Struvům a Prokopovičům, kteří vlečou dělnické hnutí „cestou nejmenšího odporu“, tj. cestou buržoazního tradeunionismu, anebo pánům Zubatovům, kteří je vlečou cestou kněžourské a četnické „ideologie“.

Vzpomeňte si na příklad Německa. V čem spočívala Lassalova historická zásluha o německé dělnické hnutí? V tom, že odvrátil toto hnutí od oné cesty pokrokářského tradeunionismu a kooperativismu, k níž živelně směřovalo (*za blahosklonné účasti Schulzů-Delitzschů a jim podobných*). Pro splnění tohoto úkolu bylo zapotřebí dělat něco docela

jiného než řečnit o snižování významu živelného prvku, o taktice jako procesu, o vzájemném působení prvků a prostředí apod. K tomu bylo zapotřebí *energicky bojovat proti živelnosti*, a pouze v důsledku takového dlouholetého boje bylo dosaženo například toho, že dělnické obyvatelstvo Berlína přestalo být oporou pokrokářské strany a stalo se jednou z nejsilnějších bašt sociální demokracie. A tento boj ještě dodnes neskončil (jak by se mohlo zdát lidem, kteří studují dějiny německého hnutí podle Prokopoviče a filozofii tohoto hnutí podle Struveho⁵¹). Ještě dnes je německá dělnická třída, dá-li se to tak říci, roztržena mezi několik ideologií: jedna část dělnictva je sdružena v katolických a monarchistických dělnických svazech, druhá v hirschovsko-dunckerovských⁵², založených buržoazními ctiteli anglického tradeunionismu, a třetí ve svazech sociálně demokratických. Tato třetí část je mnohem větší než ostatní, avšak sociálně demokratická ideologie mohla dobýt tohoto prvenství a může je udržet jenom neústupným bojem proti všem ostatním ideologiím.

Ale pročpak, zeptá se čtenář, směřuje živelné hnutí, jež jde cestou nejmenšího odporu, právě k nadvládě buržoazní ideologie? Z té prosté příčiny, že buržoazní ideologie vznikla mnohem dříve než ideologie socialistická, že je všestranně propracována a že má k dispozici *nepoměrně* více prostředků k tomu, aby byla propagována*. A čím mladší je socialistické hnutí v některé zemi, tím energičtější pak musí být boj proti všem pokusům upevnit nesocialistickou ideologii, tím rozhodněji je třeba varovat dělníky před

* Často se říká: dělnická třída *živelně* tíhne k socialismu. Je to úplně správné v tom smyslu, že socialistická teorie určuje nejdůkladněji a nejsprávněji příčiny utrpení dělnické třídy, a proto si ji dělníci tak snadno osvojují, *jestliže* ovšem tato teorie nekapituluje sama před živelností, *jestliže* si sama živelnost podřizuje. To se obvykle rozumí samo sebou, ale *Rabočeje dělo* právě tuto samozřejmost opomíjí a přerukuje. Dělnická třída živelně tíhne k socialismu, avšak buržoazní ideologie, která je nejrozšířenější (a ustavičně se v nejrůznějších formách obnovuje), se přesto nejvíc dělníkům živelně vnucuje.

špatnými rádci, kteří křičí proti „přeceňování významu uvědomělého prvku“ apod. Autoři „ekonomistického“ dopisu tepají svorně s časopisem Rabočeje dělo netolerantnost, která je typická pro dětské období hnutí. Na to odpovíme: ano, naše hnutí opravdu prožívá dětská léta, a aby rychleji zmužnělo, musí být netolerantní k lidem, kteří brzdí jeho vývoj tím, že se poddávají živelnosti. Není nic směšnějšího a nic škodlivějšího než dělat ze sebe starce, kteří mají všechny rozhodující fáze boje už dávno za sebou!

Za třetí, první číslo listu Rabočaja mysl nám ukazuje, že název „ekonomismus“ (od něhož ovšem nehodláme upustit, protože se buď jak buď již ujal) nevyjadřuje dost přesně podstatu nového směru. Rabočaja mysl politický boj úplně neodmítá: ve stanovách pokladny, které byly otištěny v 1. čísle tohoto listu, se mluví o boji proti vládě. Rabočaja mysl se jen domnívá, že „politika jde vždy poslušně za ekonomikou“ (a Rabočeje dělo obměňuje tuto tezi, když ve svém programu ujišťuje, že „v Rusku je hospodářský boj spjat s bojem politickým *nerozlučněji* než v kterékoli jiné zemi“). To, co zde tvrdí Rabočaja mysl a Rabočeje dělo, je naprosto nesprávné, *rozumíme-li politikou politiku sociálně demokratickou*. Jak jsme již viděli, bývá hospodářský boj dělníků velmi často spjat (i když ne nerozlučně) s politikou buržoazní, klerikální aj. Tvrzení časopisu Rabočeje dělo jsou správná, rozumíme-li politikou politiku tradeunionistickou, tj. společné úsilí všech dělníků vymáhat pro sebe od státu určitá opatření zmírňující útrapy příznačné pro jejich postavení, ale jde o opatření, která ještě neodstraňují toto postavení, tj. neodstraňují podřízení práce kapitálu. Toto úsilí je vskutku společné jak anglickým tradeunionistům, kteří se chovají nepřátelsky k socialismu, tak i katolickým dělníkům, i dělníkům „zubatovovským“ aj. Není politika jako politika. Vidíme tedy, že Rabočaja mysl politický boj ani tak neodmítá, jako se spíše poddává jeho *živelnosti* a sklání se před jeho neuvědomělostí. Plně uznává politický boj (správněji: politické tužby a požadav-

ky dělnictva) živelně vyrůstající z dělnického hnutí samého, a přitom naprosto odmítá *samostatně vypracovat* specifickou *sociálně demokratickou politiku* odpovídající všeobecným úkolům socialismu i soudobým ruským podmínkám. Dále ukážeme, že stejnou chybu dělá i Rabočeje dělo.

c) SKUPINA SAMOOSVOBOZENÍ⁵³ A RABOČEJE DĚLO

Rozebrali jsme málo známý a dnes již téměř zapomenutý úvodník prvního čísla listu Rabočaja mysl tak podrobně proto, že ze všech nejdříve a nejuvýstižněji postihl onen společný proud, který později prýštil na denní světlo nesčíslnými malými praménky. V. I— n zcela právem chválil první číslo a úvodník tohoto listu za to, že byly napsány „břítce a se zápalem“ (Listok Rabotnika, č. 9/10, s. 49^[43]). Člověk, který je přesvědčen o správnosti svého názoru a myslí, že přináší něco nového, píše vždycky „se zápalem“ a vyjadřuje pregnantně své názory. Jen lidé zvyklí sedět na dvou židlích nemají žádný „zápal“, jen takoví lidé jsou s to, když včera pochválili zápal listu Rabočaja mysl, napadat dnes pro „polemický zápal“ jeho odpůrce.

Aniž bychom se zabývali Zvláštní přílohou listu Rabočaja mysl (později se na ni budeme muset z různých důvodů ještě odvolávat, protože vyjadřuje nejdůsledněji myšlenky „ekonomistů“), zmíníme se jenom krátce o Provolání Skupiny samoosvobození dělníků (březen 1899, přetištěno v 7. čísle londýnského časopisu Nakanuně⁵⁴ z července 1899)^[21]. Autoři tohoto svolání velmi správně říkají, že „dělnické Rusko *se teprve probouzí*, teprve se rozhlíží a *instinktivně sahá po prvních bojových prostředcích, které se mu namanou*“, ale vyvozují z toho stejně nesprávný závěr jako Rabočaja mysl, protože zapomínají, že tato instinktivnost je právě ona neuvědomělost (živelnost), jíž musí přijít na pomoc socialisté, že „prvními“ bojovými prostředky,

„které se namanou“, budou v dnešní společnosti vždycky tradeunionistické bojové prostředky a že „první“ ideologie, „která se namane“, bude ideologie buržoazní (tradeunionistická). Stejně tak „neodmítají“ tito autoři ani politiku, ale pouze (pouze!) opakují po panu V. V., že politika je nadstavba a že tudíž „politická agitace musí být nadstavbou nad agitací za hospodářský boj, že musí vyrůstat z tohoto boje a jít za ním“.

Pokud jde o Rabočeje dělo, to zahájilo svou činnost přímo „obhajobou“ „ekonomistů“. Když napsalo hned ve svém prvním čísle (č. 1, s. 141—142) *vyloženou nepravdu*, že prý „neví, o jakých mladých soudruzích mluvil Axelrod“, jenž varoval „ekonomisty“ ve své známé brožure*, muselo Rabočeje dělo v polemice s Axelrodem a Plechanovem, jež se kolem této nepravdy rozvinula, přiznat, že „předstíralo nepochopení proto, že chtělo *uzít* všechny mladší sociální demokraty v zahraničí *do ochrany* proti tomuto nespravedlivému obvinění“ (proti tomu, že Axelrod obvinil „ekonomisty“ z omezeného rozhledu)⁵⁵. Toto obvinění bylo ve skutečnosti zcela namístě a Rabočeje dělo velmi dobře vědělo, že se týkalo mezi jinými i člena jeho redakce V. I.—na. Mimochodem poznamenávám, že ve zmíněné polemice Axelrod zcela správně a Rabočeje dělo úplně nesprávně vykládalo mou brožuru *Úkoly ruských sociálních demokratů*^{[83]**}. Tuto brožuru jsem napsal roku 1897, ještě než začala vycházet Rabočaja mysl, v době, kdy jsem se domníval, a to právem, že převládá *původní* směr petrohradského Svazu boje, směr, který jsem už charakterizoval. Nejméně do poloviny roku 1898 tento směr opravdu převládal. Proto Rabočeje dělo, chtělo-li vyvrátit existenci „ekonomismu“ a popřít jeho nebezpečí, nemělo nejmenší právo odvolávat se na brožuru, jež vyklá-

* O současných úkolech a taktice ruských sociálních demokratů, Ženeva 1898^[3]. Dva dopisy listu Rabočaja gazeta, napsané roku 1897.

** Viz Sebrané spisy 2, Praha 1980, s. 427—461. *Red.*

dá názory, které byly v letech 1897—1898 v Petrohradě *vytlačeny* názory „ekonomistickými“.*

Avšak Rabočeje dělo nejenže „bralo v ochranu“ „ekonomisty“, ale i samo ustavičně upadalo do jejich základních omylů. K tomu je vedlo dvojznačné pojetí této programové teze časopisu Rabočeje dělo: „Za velmi závažný jev ruského života, který *bude* hlavně *určovat úkoly*“ (podtrženo námi) „a charakter publicistické činnosti Svazu, považujeme *masové dělnické hnutí*, jež vzniklo v posledních letech“ (podtrženo časopisem Rabočeje dělo). O tom, že masové hnutí je velmi závažný jev, nemůže být sporu. Ale jde o to, jak chápat „určování úkolů“ tímto masovým hnutím. Lze je chápat dvojím způsobem: *buď* ve smyslu poddávání se živelnosti tohoto hnutí, což znamená, že se úloha sociální demokracie zredukuje na pouhé přisluhování dělnickému hnutí jako takovému (pojetí listu Rabočaja mysl, Skupiny samoosvobození a ostatních „ekonomistů“), *nebo* v tom smyslu, že nám masové hnutí ukládá *nové* teoretické, politické a organizační úkoly, které jsou mnohem složitější než úkoly, jimiž jsme se mohli spokojit před vznikem masového hnutí. Rabočeje dělo se přiklánělo a přiklání právě k prvnímu pojetí, protože neříkalo nic určitého o žádných nových úkolech, ale po celou dobu uvažovalo právě tak,

* Ke své první nepravdě („nevíme, o jakých mladých soudruzích mluvil P. B. Axelrod“) přidal Rabočeje dělo ve své obhajobě další nepravdu, když v Odpovědi^[162] napsalo: „Od těch dob, kdy byla napsána recenze Úkolů, vznikly nebo se víceméně jasně vyhranily mezi některými ruskými sociálními demokraty tendence k hospodářské jednostrannosti, jež znamenaly krok zpět ve srovnání s tím stavem našeho hnutí, který je vylíčen v Úkolech (s. 9).“ To říká Odpověď, která vyšla roku 1900. A první číslo časopisu Rabočeje dělo (s recenzí) vyšlo v dubnu 1899. Cožpak „ekonomismus“ vznikl teprve roku 1899? Nikoli, roku 1899 se poprvé ozval protest *ruských* sociálních demokratů proti „ekonomismu“ (protest proti Credu). (Viz Sebrané spisy 4, Praha 1980, s. 175—188). „Ekonomismus“ vznikl přece roku 1897, což Rabočeje dělo velmi dobře ví, neboť *V. I. — n'* vychvaloval list Rabočaja mysl již v *listopadu 1898* (Listok Rabotnika, č. 9/10).

jako by nás toto „masové hnutí“ *zbavovalo* povinnosti ujasnit si a řešit úkoly, které ukládalo. Stačí poukázat na to, že Rabočeje dělo považovalo za nemožné uložit masovému dělnickému hnutí jako *prvořadý* úkol svržení samoděržaví a degradovalo tento úkol (ve jménu masového hnutí) na úkol bojovat za nejbližší politické požadavky (Odpověď, s. 25).

Necháme stranou článek redaktora časopisu Rabočeje dělo B. Kričevského v 7. čísle, nadepsaný Hospodářský a politický boj v ruském hnutí^[66], v němž se opakují tytéž chyby*, a přejdeme rovnou k 10. číslu. Nebudeme se ovšem pouštět do rozboru jednotlivých námitek B. Kričevského a Martynova proti Zarji a Jiskře. Zajímá nás zde jen ono zásadní stanovisko, které zaujalo Rabočeje dělo

* „Teorie stadií“ neboli teorie „nesmělého kličkování“ v politickém boji je vyjádřena v tomto článku například takto: „Politické požadavky, které jsou svým charakterem společné celému Rusku, musí však v prvních dobách“ (to bylo napsáno v srpnu 1900!) „odpovídat zkušenostem, které získala příslušná vrstva (sic!) dělnictva v hospodářském boji. Jen (!) na základě těchto zkušeností je možné a nutné přistupovat k politické agitaci“ atd. (s. 11). Pisatel článku protestuje na čtvrté stránce proti nařčení z „ekonomistického“ kacířství, které je podle jeho mínění naprosto nepodložené, a pateticky volá: „Kterýpak sociální demokrat by nevěděl, že podle Marxova a Engelsova učení hrají hospodářské zájmy jednotlivých tříd rozhodující úlohu v dějinách a že *tudíž* zejména boj proletariátu za jeho hospodářské zájmy musí mít prvořadý význam pro jeho třídní vývoj a osvobozenecý boj?“ (podtrženo námi). To „*tudíž*“ se sem vůbec nehodí. Z toho, že hospodářské zájmy hrají rozhodující úlohu, *naprosto nevyplývá* žádný závěr o prvořadém významu hospodářského (= odborového) boje, protože podstatné, „rozhodující“ zájmy tříd mohou být uspokojeny *pouze* celkovými zásadními *politickými* přeměnami; zejména základní hospodářský zájem proletariátu může být uspokojen pouze politickou revolucí, která nahradí diktaturu buržoazie diktaturou proletariátu. B. Kričevskij opakuje úvahy „V. V. ruské sociální demokracie“ (politika jde za ekonomikou apod.) a bernsteinovců německé sociální demokracie (zrovna takovými argumenty dokazoval například Woltmann, že dělníci musí napřed dosáhnout „hospodářské moci“, než budou moci pomýšlet na politickou revoluci).

v 10. čísle. Nebudeme například rozebírat kuriozitu, že Rabočeje dělo shledalo „diametrální rozpor“ mezi tezí:

„Sociální demokracie si nespojuje ruce a neomezuje svou činnost na nějaký předem vymyšlený plán nebo způsob politického boje — uznává všechny prostředky boje, hlavně když odpovídají reálným silám strany“ atd. (Jiskra, č. 1)* a tezí:

„Bez pevné organizace prověřené v politickém boji za každé situace a v každé době nemůže být ani řeč o systematickém, pevnými zásadami prodchnutém a důsledně uskutečňovaném plánu činnosti, který jediný může být nazván taktikou“ (Jiskra, č. 4)**.

Směšovat *zásadní* uznávání všech bojových prostředků, všech plánů a metod, jen když jsou účelné, s požadavkem řídit se *za dané politické situace* důsledně prováděným plánem by znamenalo — mluvíme-li o taktice — totéž jako směšovat v lékařství zásadu, která uznává rozmanité metody léčby, s požadavkem přidržovat se při léčbě určité choroby jedné určité metody. Tady však jde právě o to, že Rabočeje dělo, jež samo trpí nemocí, kterou jsme nazvali poddáváním se živelnosti, nechce uznat žádnou „metodu léčby“ *tělo* choroby. Došlo proto k pozoruhodnému objevu, že „taktika jako plán odporuje základnímu duchu marxismu“ (č. 10, s. 18), že taktika je „*proces růstu stranických úkolů rostoucích zároveň se stranou*“ (s. 11, podtrženo v časopise Rabočeje dělo). Tento výrok má všechny vyhlídky stát se slavným, stát se trvalým pomníkem „směru“ časopisu Rabočeje dělo. Na otázku „*kam jít?*“ odpovídá vedoucí orgán: Pohyb je proces změny vzdálenosti mezi výchozím a následujícím bodem pohybu. Tato jedinečná moudrost je však nejen kuriozitou (pak by nemělo cenu zvlášt ji rozebírat), ale také *programem celého směru*, oním programem, který R. M. (ve Zvláštní příloze listu Rabočaja

* Viz Sebrané spisy 4, Praha 1980, s. 377. *Red.*

** Viz Sebrané spisy 5, Praha 1981, s. 22. *Red.*

mysl^[205]) vyjádřil slovy: Žádoucí je ten boj, který je možný, a možný je ten boj, který se odehrává v dané chvíli. A právě toto je směr bezmezného oportunismu, který se pasívně přizpůsobuje živelnosti.

„Taktika jako plán odporuje základnímu duchu marxismu!“ Vždyť je to přímo pomlouvání marxismu a stejná karikatura marxismu, s níž vystupovali ve svém boji proti nám narodnici. Právě to je svazování iniciativy a energie uvědomělých pracovníků, kdežto marxismus naopak dává iniciativě a energii sociálního demokrata mohutný impuls tím, že mu ukazuje nejširší perspektivy a dává mu k dispozici (lze-li se tak vyjádřit) obrovské síly mnoha miliónů příslušníků dělnické třídy povstávající „živelně“ k boji! Celé dějiny mezinárodní sociální demokracie se jen hemží plány, s nimiž vystoupil hned ten, hned onen politický vůdce, a potvrzují prozíravost a správnost politických a organizačních názorů jedněch a odhalují krátkozrakost a politické chyby druhých. Když Německo prožívalo jeden z největších historických přelomů — vytvoření říše, zahájení činnosti Říšského sněmu a zavedení všeobecného volebního práva, měl jeden plán sociálně demokratické politiky a veškeré činnosti Liebknecht a druhý plán měl Schweitzer. Když německé socialisty postihl výjimečný zákon, měl jeden plán Most s Hasselmannem, kteří byli odhodláni vyzývat prostě k násilí a teroru, a druhý plán měli Höchberg, Schramm a (částečně) Bernstein, kteří začali sociálním demokratům kázat, že prý zavinili vydání zákona svou nerozumnou zbrklostí a revolučností a že si teď musí vzorným chováním vysloužit odpuštění; třetí plán měli pak ti, kdo připravovali a vydávali ilegální tiskový orgán⁵⁶. Zkoumáme-li minulost mnoho let po skončení boje o volbu cesty, když už dějiny řekly své poslední slovo k tomu, zda byla zvolená cesta vhodná, pak není ovšem těžké prokázat svou hlubokou moudrost výrokem o růstu stranických úkolů rostoucích zároveň se stranou. Ale omezovat se na takovouto hlubokou moudrost ve chvíli zmat-

ku*, kdy ruší „kritikové“ a „ekonomisté“ degradují sociální demokracii na tradeunionismus, kdežto teroristé horlivě propagují přijetí „taktiky jako plánu“, jenž opakuje staré chyby, znamená vystavovat si „vysvědčení chudoby“. Ve chvíli, kdy mnozí ruší sociální demokraté trpí právě nedostatkem iniciativy a energie, nedostatkem „rozmachu politické propagandy, agitace a organizace“** a nedostatkem „plánů“ širší organizace revoluční práce — v takové chvíli říkat, že „taktika jako plán odporuje základnímu duchu marxismu“, znamená nejen teoreticky vulgarizovat marxismus, nýbrž i prakticky *táhnout stranu zpět*.

„Úkolem revolučního sociálního demokrata je,“ poučuje nás dále Rabočeje dělo, „aby svou uvědomělou prací jen urychloval objektivní vývoj, a ne aby jej rušil nebo nahrazoval subjektivními plány. Jiskra to všechno teoreticky ví. Avšak ohromný význam, jaký marxismus právem přikládá uvědomělé revoluční práci, svádí ji v praxi při jejím doktrinářském názoru na taktiku k *podceňování významu objektivního neboli živelného prvku vývoje*“ (s. 18).

Zase obrovská teoretická motanice, hodná pana V. V. a spol.! Rádi bychom se našeho filozofa zeptali, čím může tvůrce subjektivních plánů „snížit význam“ objektivního vývoje? Zřejmě tím, že přehlédne, že tento objektivní vývoj vytváří nebo upevňuje, ničí anebo oslabuje určité třídy, vrstvy, skupiny, určité národy, skupiny národů apod., čímž podmiňuje to či ono mezinárodní politické seskupení sil, stanovisko revolučních stran aj. V tomto případě však nebude vina takového tvůrce plánu spočívat v snižování významu živelného prvku, nýbrž naopak v snižování významu prvku *uvědomělého*, protože nebude natolik „uvědomělý“, aby správně chápal objektivní vývoj. Proto už jen

* Ein Jahr der Verwirrung (Rok zmatku) — tak nazval Mehring kapitolu svých Dějin německé sociální demokracie^[310], v níž popisuje počáteční kolísání a nerozhodnost socialistů při volbě „taktiky jako plánu“ odpovídajícího novým podmínkám.

** Z úvodníku 1. čísla Jiskry (viz Sebrané spisy 4, Praha 1980, s. 376. *Red.*).

řečí o „hodnocení *relativního* (podtrženo v časopise *Rabočeje* dělo) významu“ živelnosti a uvědomělosti svědčí o naprostém nedostatku „uvědomělosti“. Jsou-li určité „živelné prvky vývoje“ vůbec dostupné lidskému vědomí, bude jejich nesprávné hodnocení znamenat „snižování významu uvědomělého prvku“. Jsou-li však vědomí nedostupné, pak je neznáme a nemůžeme o nich mluvit. O čem to tedy B. Kričevskij vykládá? Shledává-li, že „subjektivní plány“ Jiskry jsou chybné (a on je přece za chybné prohlašuje), musel by ukázat, která objektivní fakta vlastně tyto plány ignorují, a obvinít Jiskru pro toto ignorování z *nedostatku uvědomělosti*, že „snižování významu uvědomělého prvku“, máme-li použít jeho slova. Nelíbí-li se mu subjektivní plány a nemá-li přitom jiné argumenty, než že poukazuje na „snižování významu živelného prvku“ (!!), dokazuje tím jen to, že 1. teoreticky chápe marxismus à la Karejevové a Michajlovští, které už dost zesměšnil Beltov, a 2. v praxi je úplně spokojen s „živelnými prvky vývoje“, které přiváděly naše legální marxisty k bernsteinismu a naše sociální demokraty k „ekonomismu“, a že je „velice rozhněván“ na lidi, kteří se rozhodli stůj co stůj *svést* ruskou sociální demokracii z cesty „živelného“ vývoje.

A to, co následuje, je už úplně k smíchu. „Podobně jako se lidé přes všechny úspěchy přírodních věd budou rozmnožovat stále postaru, tak i zrození nového společenského řádu, přes všechny úspěchy společenských věd a stále větší počet uvědomělých bojovníků, bude i nadále výsledkem *převážně* živelných výbuchů“ (19). Podobně jako stará moudrost říká, že každý má rozumu dost na to, aby měl děti, prohlašuje moudrost „moderních socialistů“ (à la Narcis Tuporylov⁵⁷), že každý má rozumu dost na to, aby se podílel na živelném zrození nového společenského řádu. Také si myslíme, že ho má každý dost. K tomu stačí *nechat se ovlivnit* „ekonomismem“, když vládne „ekonomismus“, a terorismem, když vznikl terorismus. Například letos na jaře, kdy bylo tak důležité varovat před zaujetím pro

teror, nevědělo si s tím Rabočeje dělo rady, protože to pro ně byla „nová“ otázka. Ale dnes, po půl roce, kdy tato otázka už není tak aktuální, obšťastňuje nás Rabočeje dělo jednak prohlášením: „Myslíme si, že úkolem sociální demokracie nemůže a nesmí být boj proti rozmáhajícím se teroristickým náladám“ (Rabočeje dělo, č. 10, s. 23), jednak citátem z rezoluce sjezdu: „Sjezd považuje soustavný útočný teror za neaktuální“ (Dva sjezdy, s. 18). Jak je to podivuhodně jasné a logické! Nestavíme se proti, avšak prohlašujeme jej za neaktuální, a přitom to děláme tak, že nesoustavný a obranný teror do „rezoluce“ nezahrnujeme. Musíme přiznat, že taková rezoluce je pramálo nebezpečná a že je dokonce chráněna před omylem — jako je chráněn před omyly člověk, který mluví jen proto, aby vlastně nic neřekl! K vypracování takové rezoluce je třeba pouze jedna věc: umět se držet *ve vleku* hnutí. Když se Jiskra vysmála tomu, že Rabočeje dělo prohlásilo otázku teroru za cosi nového*, Rabočeje dělo rozzlobeně obvinilo Jiskru, že je „přímo neuvěřitelné, jak si osobuje právo vnucovat stranické organizaci řešení otázek taktiky, k němuž dospěla skupina publicistů v emigraci před více než 15 lety“ (s. 24). Opravdu, jaká náročnost a jaké přeceňování uvědomělého prvku: řešit otázky nejdříve teoreticky, aby pak bylo možné přesvědčovat o správnosti tohoto řešení organizaci, stranu i masy!** Ale omílat dávno známé věci, nikomu nic „nevnucovat“ a podřizovat se každému „příklonu“, jak k „ekonomismu“, tak k terorismu, to je přece něco jiného! Rabočeje dělo tento veliký odkaz šosácké moudrosti dokonce zobecňuje, když obviňuje Jiskru a Zarju, že „postavily proti hnutí svůj program jako ducha vznášejícího se nad beztvarym chaosem“ (s. 29). Ale cožpak není úkolem sociální demokracie právě to,

* Viz Sebrané spisy 5, Praha 1981, s. 22–23. *Red.*

** Nesmíme zapomínat ani na to, že když skupina Osvobození práce řešila „teoreticky“ otázku teroru, *zobecňovala* zkušenosti předchozího revolučního hnutí.

aby byla „duchem“, který se nejen vznáší nad živelným hnutím, nýbrž který je také *pozvedá na úroveň* „svého programu“? Není přece jejím úkolem belhat se *za* hnutím — v nejlepším případě to je pro hnutí neúčinné, v nejhorším však velmi škodlivé. Rabočeje dělo se však touto „taktikou jako procesem“ nejen řídí, ale dokonce ji povyšuje na zásadu, takže správnější název pro jeho směr by byl „*chvostismus*“ (od slova *chvost*), a nikoli oportunistus. Musíme uznat, že lidé, kteří se pevně rozhodli jít vždycky za hnutím jako jeho *chvost*, jsou navždy a dokonale chráněni před „podceňováním živelného prvku vývoje“.

Přesvědčili jsme se tedy, že hlavní chybou „nového směru“ v ruské sociální demokracii je poddávání se živelnosti, nepochopení toho, že živelnost masy vyžaduje od nás, sociálních demokratů, obrovskou uvědomělost. Čím větší je rozmach živelného masového hnutí, čím mohutněji se hnutí rozšiřuje, tím naléhavější je požadavek obrovské uvědomělosti v teoretické, politické i organizační práci sociální demokracie.

Živelný rozmach masového hnutí v Rusku nastal (a pokračuje) tak rychle, že se sociálně demokratická mládež nestačila na plnění těchto obrovských úkolů připravit. Tato nepřipravenost byla naším společným neštěstím, neštěstím *všech* ruských sociálních demokratů. Hnutí mas propuklo a šířilo se nepřetržitě a plynule a nejenže se nezastavilo tam, kde začalo, nýbrž zachvacovalo nová místa a nové vrstvy obyvatelstva (pod vlivem dělnického hnutí začalo znovu vření mezi studenty a inteligencí vůbec, ba dokonce i mezi rolnictvem). Avšak revolucionáři *zůstávali pozadu* za tímto rozmachem jak ve svých „teoriích“, tak ve své činnosti, a nedařilo se jim vytvořit stabilní a kontinuální organizaci schopnou celé hnutí *vést*.

V první kapitole jsme konstatovali, že Rabočeje dělo snižuje naše teoretické úkoly a „živelně“ opakuje módní

heslo „svobody kritiky“: ti, kdo je opakovali, nebyli dost „uvědomělí“, aby pochopili, že stanovisko oportunistických „kritiků“ a stanovisko revolucionářů v Německu a v Rusku je diametrálně odlišné.

V dalších kapitolách si probereme, jak se toto poddávání se živelnosti projevovalo při plnění politických úkolů a v organizační práci sociální demokracie.

III

TRADEUNIONISTICKÁ A SOCIÁLNĚ DEMOKRATICKÁ POLITIKA

Začneme opět chválou časopisu *Rabočeje dělo*. Usvědčující literatura a proletářský boj^[136] — tak nadepsal Martynov svůj článek o neshodách s *Jiskrou* v 10. čísle časopisu *Rabočeje dělo*. „Nemůžeme se omezit jen na odhalování poměrů, které stojí v cestě jejímu (dělnické strany) vývoji. Musíme také reagovat na nejbližší a současné potřeby proletariátu“ (s. 63) — tak formuloval Martynov podstatu těchto neshod. „... *Jiskra*... je fakticky orgán revoluční opozice, který odhaluje naše poměry a především poměry politické... My však pracujeme a budeme pracovat pro dělnickou věc v těsné organické spjatosti s proletářským bojem“ (tamtéž). Za tuto formulaci musíme být Martynovovi vděční. Má všeobecnou platnost, protože v podstatě zachycuje nejenom naše neshody s časopisem *Rabočeje dělo*, nýbrž vůbec všechny neshody mezi námi a „ekonomisty“, které se týkají politického boje. Ukázali jsme již, že „ekonomisté“ „politiku“ bezpodmínečně neodmítají, ale že si jen neustále pletou sociálně demokratické pojetí politiky s pojetím tradeunionistickým. Přesně totéž dělá i Martynov, proto si vybíráme za *vzor* ekonomistických bludů v této otázce právě jeho. Pro tuto volbu — a to se

pokusíme dokázat — nemají právo si na nás stěžovat ani autoři Zvláštní přílohy listu Rabočaja mysl, ani autoři provolání Skupiny samoosvobození, ani autoři „ekonomistického“ dopisu v 12. čísle Jiskry.

a) POLITICKÁ AGITACE A JAK JI EKONOMISTÉ ZUŽUJÍ

Je všeobecně známo, že současně s velkým rozšířením a zesílením hospodářského boje* ruských dělníků vznikla „literatura“ odhalující hospodářské poměry (v továrnách a jednotlivých oborech). Hlavním obsahem „letáků“ bylo odhalování poměrů v továrnách, takže dělníci se brzy pro tuto činnost přímo nadchli. Jakmile se dělníci dověděli, že jim kroužky sociálních demokratů chtějí a mohou dodávat letáky nového druhu, které říkají naprostou pravdu o jejich nuzném životě, neúměrně těžké práci a bezprávném postavení, začali je takřka zasypávat dopisy z továren a závodů. Tato „usvědčující literatura“ budila obrovskou senzací nejen v továrně, jejíž poměry takový leták pranýřoval, ale i ve všech továrnách, kde se o odhalených faktech něco doslechli. A protože potřeby a strasti dělníků v různých podnicích a v různých oborech jsou v mnohém společné, vyburcovala „pravda o dělnickém životě“ *všechny* dělníky. Mezi nejzaostalejšími dělníky propukla skutečná vášeň „psát do novin“, ušlechtilá vášeň pro tuto zárodečnou formu války proti celému současnému společenskému zřízení vybudovanému na okrádání a útlaku. A obrovská většina „letáků“ znamenala skutečné vypovězení války,

* Abychom předešli nedorozumění, poznamenáváme, že v celém dalším výkladu rozumíme hospodářským bojem (podle toho, jak se tento výraz u nás užívá) „praktický hospodářský boj“, který Engels nazval v dříve uvedeném citátu „odpor proti kapitalistům“ a který se ve svobodných zemích nazývá bojem odborovým, syndikalistickým nebo tradeunionistickým.

neboť odhalená fakta vyvolávala strašné pobouření a dělníci masově požadovali odstranění nejkřiklavějších zlořádů a byli odhodláni podporovat své požadavky stávkami. Sami továrníci museli nakonec uznat, že tyto letáky vlastně znamenají vypovězení války, takže vesměs už ani nechtěli čekat, až válka doopravdy vypukne. Odhalování zlořádů mělo jako vždy velký vliv už jen tím, že se s ním začalo a že vyvolávalo silný morální tlak. Nejednou se stávalo, že pouhé vydání letáku stačilo ke splnění všech nebo alespoň některých požadavků. Zkrátka a dobře, odhalování hospodářských poměrů (v továrnách) bylo a je i dnes důležitou pákou hospodářského boje. A tento význam si uchová, dokud bude existovat kapitalismus, který nutně vyvolává sebeobranu dělnictva. I dnes můžeme vidět v nejvyspělejších evropských zemích, že odhalení zlořádů při nějaké „drobné výrobě“ kdesi v Zapadákově nebo při nějaké úplně zapomenuté domácí práci vede k probuzení třídního uvědomění, k začátkům odborového boje a šíření socialismu.*

Převážná většina ruských sociálních demokratů se v poslední době věnovala téměř jedině tomu, že organizovala odhalování poměrů v továrnách. Stačí si připomenout list Rabočaja mysl a hned uvidíme, kolik se tomu věnovalo času

* V této kapitole mluvíme pouze o *politickém* boji, o jeho širším nebo užším pojetí. Poznáváme proto jen tak mimochodem, jen pro zajímavost, že Rabočeje dělo obviňuje Jiskru z „přílišné zdrženlivosti“ vůči hospodářskému boji (Dva sjezdy, s. 27, Martynov to rozžvýkal ve své brožuře Sociální demokracie a dělnická třída). Kdyby páni žalobci přepočítali rozsah rubrik hospodářského boje v Jiskře za rok třeba na pudy nebo na tiskové archy (jak to mají v oblibě) a srovnali to s rozsahem příslušných rubrik v orgánech Rabočeje dělo a Rabočaja mysl dohromady, snadno by zjistili, že dokonce i v tom jsou pozadu. Protože si tuto prostou pravdu uvědomují, musí se zřejmě uchýlovat k argumentům, které jsou jasným důkazem jejich rozpaků. „Jiskra,“ píší, „musí (!) chtět nechtět (!) přihlížet ke kategorickým požadavkům života a aspoň (!!)

uveřejňovat příspěvky o dělnickém hnutí“ (Dva sjezdy, s. 27). To je přece argument, který nás určitě zničí!

a jak se přitom zapomínalo, že to *samo o sobě* vlastně ještě není činnost sociálně demokratická, ale jen tradeunionistická. Odhalení se týkala v podstatě jenom vztahu dělníků *určité profese* k jejich zaměstnavatelům a dosáhlo se tím jen toho, že ti, kdo prodávají svou pracovní sílu, se učili prodávat toto „zboží“ výhodněji a bojovat proti kupujícímu na bázi čistě obchodního ujednání. Tato odhalení se mohla stát (kdyby jich do jisté míry využila organizace revolucionářů) začátkem a součástí sociálně demokratické činnosti, avšak mohla též (a při poddávání se živelnosti musela) vést k „výhradně odborovému“ boji a k nesociálně demokratickému dělnickému hnutí. Sociální demokracie neřídí pouze boj dělnické třídy za výhodné podmínky prodeje pracovní síly, ale také její boj za odstranění společenského řádu, který nutí nemajetné, aby se prodávali bohatým. Sociální demokracie nehájí dělnickou třídu jen proti určité skupině podnikatelů, nýbrž proti všem třídám dnešní společnosti a proti státu jakožto organizované politické síle. Sociální demokraté se tedy pochopitelně nejen nemohou omezit na hospodářský boj, ale nemohou ani připustit, aby se převážnou složkou jejich činnosti stalo odhalování hospodářských poměrů. Musíme aktivně začít s politickou výchovou dělnické třídy a rozvíjet její politické uvědomění. S tím *teď*, po prvním útoku časopisu *Zarja* a listu *Jiskra* proti „ekonomismu“, „všichni souhlasí“ (třebaže někteří jen slovy, jak hned uvidíme).

Teď jde o to, v čem má vlastně spočívat politická výchova? Stačí propagovat myšlenku o nepřátelství dělnické třídy vůči samoděržaví? Jistěže ne. Nestačí *vysvětlovat* politický útlak dělníků (jako nestačilo *vysvětlovat* jim protiklad mezi jejich zájmy a zájmy zaměstnavatelů). Je třeba agitovat při každém konkrétním projevu politického útlaku (jako jsme už začali agitovat při konkrétních projevech hospodářského útlaku). Protože však *tento* útlak doléhá na nejrůznější třídy společnosti, protože se projevuje v nejrůznějších sférách života a lidské činnosti — v odborech,

v občanském a osobním životě, v rodině, v náboženství, ve vědě ap., není z toho jasné, že *svůj úkol* rozvíjet politické uvědomění dělníků *nesplníme, nezačneme-li organizovat všestranné politické odhalování* samoděržaví? Vždyť abychom mohli agitovat při všech konkrétních projevech útlaku, musíme tyto projevy odhalit (jako jsme museli odhalovat zlořády v továrnách, abychom mohli provádět ekonomickou agitaci).

Zdálo by se, že je to jasné. Ale právě zde se ukazuje, že o nutnosti *všestranně* rozvíjet politické uvědomění „všichni“ jen mluví. Právě zde se ukazuje, že například Rabočeje dělo se nejen neujalo úkolu organizovat všestranné odhalování politických poměrů (nebo dát popud k jeho organizování), ale začalo *táhnout zpět* i Jiskru, která se tohoto úkolu ujala. Jen si poslechněte: „Politický boj dělnické třídy je jenom“ (právě že ne jenom) „nejrozvinutější, nejširší a nejúčinnější forma hospodářského boje“ (program časopisu Rabočeje dělo, R. d., č. 1, s. 3). „Sociální demokraté stojí nyní před úkolem, jak vtisknout vlastnímu hospodářskému boji pokud možno politický ráz“ (Martynov v č. 10, s. 42). „Hospodářský boj je prostředek, kterého lze v nejširším měřítku použít k zapojení mas do aktivního politického boje“ (rezoluce sjezdu Svazu a „pozměňovací návrhy“: Dva sjezdy, s. 11 a 17). Jak čtenář pozoruje, prostupují všechny tyto teze Rabočeje dělo hned od jeho vzniku až do posledních „instrukcí redakce“ a všechny zřejmě vyjadřují též názor na politickou agitaci a boj. Podívejte se však na tento názor ze stanoviska typického pro všechny „ekonomisty“, že totiž politická agitace musí *následovat až* za agitací ekonomickou. Je pravda, že hospodářský boj je všeobecný* „prostředek, kterého lze v nej-

* Říkáme „všeobecný“, neboť v časopise Rabočeje dělo se mluví právě o všeobecných zásadách a všeobecných úkolech celé strany. V praxi se nesporně vyskytují případy, kdy politika skutečně *musí* následovat až za ekonomikou, avšak mluvit o tom v rezoluci určené pro celé Rusko mohou pouze „ekonomisté“. Vždyť se přece také někdy

širším měřítku použít“ k zapojení mas do politického boje? To rozhodně ne. Prostředkem, kterého lze stejně dobře „použít v nejširším měřítku“ k takovému „zapojení“, jsou *veškeré* projevy policejního útlaku a absolutistické zvůle, a naprosto ne jen projevy, které souvisejí s hospodářským bojem. Instrukce obvodních náčelníků, tělesné trestání rolníků, zkorumpovanost úřednictva a policejní represálie proti měšťské „spodině“, boj proti hladovějícím a potlačování úsilí lidu o osvětu a vzdělání, ždímání daní a pronásledování sektářů, vojenský dril a vojenský způsob zacházení se studenty a liberální inteligencí — proč by všechny tyto a tisíce jim podobných projevů útlaku, nesouvisejících bezprostředně s „hospodářským“ bojem, byly těmi prostředky a podněty, jichž lze pro politickou agitaci a k zapojení mas do politického boje „použít v méně širokém měřítku“? Právě naopak: v úhrnu oněch případů z běžného života, kdy dělník trpí bezprávím, zvůlí a násilím (doléhajícím na něho nebo na jeho rodinu), tvoří právě případy policejního útlaku v odborovém boji nesporně jenom nepatrnou menšinu. Proč tedy již předem *zužovat* rozsah politické agitace a prohlašovat, že „v nejširším měřítku lze použít“ jen *jeden* z prostředků, vedle nichž musí pro sociálního demokrata existovat jiné prostředky, jichž může, všeobecně řečeno, „použít v neméně širokém měřítku“?

V dávné minulosti (před rokem!...) Rabočeje dělo napsalo: „Nejbližší politické požadavky začínají masy chápat po jedné nebo v krajním případě po několika stávkách“, „jakmile vláda nasadila policii a četnictvo“ (č. 7, s. 15, *srpen* 1900). Svaz tuto oportunistickou teorii stadií dnes již zavrhl a dělá nám ústupek prohlášením: „Není na-

stává, že „od samého začátku“ je *možné* provádět politickou agitaci „jen na hospodářské bázi“, ale Rabočeje dělo přesto nakonec dospělo k závěru, že to „není vůbec třeba“ (Dva sjezdy, s. 11). V příští kapitole ukážeme, že taktika „politiků“ a revolucionářů tradeunionistické úkoly sociální demokracie nejenom neignoruje, ale že naopak jedině ona *zajišťuje* jejich důsledné splnění.

prosto nezbytné provádět hned od počátku politickou agitaci pouze na hospodářské bázi“ (Dva sjezdy, s. 11). Už jen fakt, že Svaz zavrhl některé své staré omyly, ukáže budoucímu historikovi ruské sociální demokracie lépe než všechny dlouhé úvahy, jak hluboce degradovali naši „ekonomisté“ socialismus! Ale jak naivní byla představa Svazu, že zřekne-li se jednoho způsobu zužování politiky, bude nás moci přimět k tomu, abychom souhlasili s jiným způsobem zužování! Nebylo by logičtější říci také v tomto případě, že hospodářský boj je nutno vést v co možná nejširším měřítku a že tohoto boje je vždy třeba využívat k politické agitaci, ale že „není naprosto nezbytné“ považovat hospodářský boj za prostředek, kterého lze v *nejširším* měřítku použít k zapojení mas do aktivního politického boje?

Svaz považuje za významné, že nahradil výraz „nejlepší prostředek“, uvedený v příslušné rezoluci IV. sjezdu židovského dělnického svazu (Bundu)[²⁶³]⁵⁸, výrazem „prostředek, kterého lze použít v nejširším měřítku“. Byli bychom skutečně na rozpacích, kdybychom měli říci, která z těchto rezolucí je lepší: podle našeho názoru *nestojí ani jedna za nic*. Jak Svaz, tak Bund se tu dostávají (částečně snad i nevědomky, vlivem tradice) k ekonomistickému, tradeunionistickému výkladu politiky. Řekneme-li „nejlepší“ nebo „kterého lze použít v nejširším měřítku“, na věci se v podstatě nic nemění. Kdyby byl Svaz řekl, že „politická agitace na hospodářské bázi je prostředkem, jehož se v nejširším měřítku používá (a ne „kterého lze použít v nejširším měřítku“), měl by pravdu, pokud jde o jisté období ve vývoji našeho sociálně demokratického hnutí. Zejména by měl pravdu, pokud jde o „ekonomisty“ a mnohé praktiky (ne-li o jejich většinu) z let 1898—1901, neboť tito „ekonomističtí praktici“ opravdu *uplatňovali* politickou agitaci (pokud ji vůbec uplatňovali!) *téměř výlučně na hospodářském základě*. *Takovou* politickou agitaci uznávaly a dokonce doporučovaly, jak jsme viděli, jak Rabočaja

mysl, tak i Skupina samoosvobození! Rabočeje dělo mělo *rázně odsoudit* to, že užitečná ekonomická agitace byla provázána škodlivým redukováním politického boje, avšak místo toho prohlašuje prostředek, který („*ekonomisté*“) v nejširším měřítku *už* používají, za prostředek, který *lze* v nejširším měřítku použít! Nazýváme-li tyto lidi „ekonomisty“, není divu, že jim nezbývá nic jiného, než aby nám z plných plic spílali „mystifikátorů“, „dezorganizátorů“, „papežských nunciů“ a „pomlouvačů“* a aby si kdekomu stěžovali, že jim bylo krutě ukřivděno, a prohlašovali div ne pod přísahou: „ani jednu sociálně demokratickou organizaci teď jistě nelze nařknout z ‚ekonomismu‘“**. Ach ti pomlouvači, ti zlí politikové! Ti si jistě celý ten „ekonomismus“ schválně vymysleli, jen aby mohli z pouhé nenávisti vůči lidstvu tak krutě urážet lidi!

Jaký konkrétní, reálný smysl má u Martynova tato formulace úkolu sociální demokracie: „Vtisknout vlastnímu hospodářskému boji politický ráz“? Hospodářský boj je kolektivní boj dělníků proti zaměstnavatelům za výhodný *prodej pracovní síly*, za zlepšení pracovních a životních podmínek dělníků. Tento boj je nutně bojem odborovým, protože pracovní podmínky jsou v různých oborech krajně rozdílné, a boj za *zlepšení* těchto podmínek musí být tedy nutně veden podle oborů (odborové svazy na Západě, prozatímní odborová sdružení a letáky v Rusku apod.). Vtisknout „vlastnímu hospodářskému boji politický ráz“ znamená tedy domáhat se v daném oboru splnění stejných požadavků, stejného zlepšení pracovních podmínek „zákonodárnými a administrativními opatřeními“ (jak píše Martynov na další, tj. na 43. stránce svého článku). Právě to dělají a vždy dělaly všechny odborové dělnické svazy. Podívejte se do spisů solidních vědců (a „solidních“ oportunistů) manželů Webbových a poznáte, že anglické děl-

* Výrazy přesně citované z brožury Dva sjezdy, s. 31, 32, 28 a 30.

** Dva sjezdy, s. 32.

nické svazy si už dávno uvědomily a realizují úkol „vtisknout vlastnímu hospodářskému boji politický ráz“, že už dávno bojují za svobodu stávek, za odstranění všemožných právních překážek, které stojí v cestě družstevnímu a odborovému hnutí, za vydání zákonů na ochranu žen a dětí, za zlepšení pracovních podmínek pomocí zdravotnického a továrního zákonodárství apod.

Tak se tedy za honosnou frází „vtisknout *vlastnímu* hospodářskému boji politický ráz“, která zní „úžasně“ hlubokomyslně a revolučně, skrývá v podstatě tradiční snaha *degradovat* sociálně demokratickou politiku na politiku tradeunionistickou! Pod záminkou napravit jednostrannost Jiskry, jež staví — jak račte vidět — „revolucionování dogmatu nad revolucionování života“*, se nám předkládá jako cosi nového *boj za hospodářské reformy*. Fráze „vtisknout vlastnímu hospodářskému boji politický ráz“ neobsahuje opravdu nic jiného než boj za hospodářské reformy. K tomuto prostému závěru by mohl dospět i sám Martynov, kdyby si pořádně uvědomil význam svých vlastních slov. „Naše strana,“ říká Martynov, když tasí svou nejtěžší zbraň proti Jiskře, „by mohla a měla požadovat od vlády konkrétní legislativní a administrativní opatření proti hospodářskému vykořisťování, proti nezaměstnanosti, proti hladu atd.“ (Rabočeje dělo, č. 10, s. 42—43). Požadovat konkrétní opatření — což to není totéž jako požadovat sociální reformy? Ptáme se znovu nezaujatého čtenáře, pomlouváme-li rabočedělovce (ať mi prominou tento nepěkný, leč běžně používaný výraz!), když je nazýváme zakuklenými bernsteinovci za to, že vydávají tezi o nutnosti boje za hospodářské reformy za podstatu svých *neshod* s Jiskrou?

* Rabočeje dělo, č. 10, s. 60. Je to Martynovova varianta onoho uplatnění teze „Každý krok skutečného hnutí je důležitější než tucet programů“ na dnešní chaotický stav našeho hnutí, který jsme charakterizovali již dříve. V podstatě je to jenom překlad proslulé Bernsteinovy fráze „Hnutí je vším, konečný cíl ničím“.

Revoluční sociální demokracie vždy považovala a považuje boj za reformy za součást své činnosti. Používá však „ekonomické“ agitace k tomu, aby předkládala vládě nejen požadavky na různá opatření, ale také (a především) požadavek, aby vláda přestala být vládou absolutistickou. Kromě toho považuje za svou povinnost předkládat vládě tento požadavek *nejen* na podkladě hospodářského boje, ale i na základě všech projevů společenského a politického života vůbec. Zkrátka podřizuje boj za reformy, jakožto část celku, revolučnímu boji za svobodu a za socialismus. Martynov však křísí v jiné formě teorii stadií, protože se snaží předepsat politickému boji, abych tak řekl, výhradně hospodářskou cestu vývoje. Vystupuje-li ve chvíli revolučního rozmachu s rádoby zvláštním „úkolem“ boje za reformy, vleče tím stranu zpět a nahrává jak „ekonomickému“, tak liberálnímu oportunismu.

Dále. Když Martynov stydlivě zakryl boj za reformy honosnou tezí „vtisknout vlastnímu hospodářskému boji politický ráz“, označil za něco zvláštního *jenom pouhé hospodářské* (a dokonce jenom pouhé tovární) *reformy*. Proč to udělal, to nevíme. Snad nedopatřením? Kdyby však neměl na mysli jenom „tovární“ reformy, pak by celá jeho právě uvedená teze ztratila veškerý smysl. Snad proto, že považuje „ústupky“ vlády za možné a pravděpodobné jen v hospodářské oblasti?* Je-li tomu tak, pak je to podivný omyl: ústupky jsou možné a dělají se též v oblasti zákonodárství o tělesných trestech, o osobních dokladech, o výkupních platbách, o sektářství, o cenzuře aj. aj. „Hospodářské“ ústupky (neboli rádoby ústupky) jsou pro vládu samozřejmě nejlacinější a nejvýhodnější, protože doufá, že si jimi získá důvěru dělnických mas. Právě proto však my, sociální demokraté, *nesmíme* rozhodně a v žádném případě připustit názor (nebo nesprávné chápání), že hospodářské reformy

* S. 43: „Ovšem doporučujeme-li dělníkům, aby předkládali vládě určité hospodářské požadavky, děláme tak proto, že v *hospodářské* oblasti je absolutistická vláda ochotna učinit z nouze jisté ústupky.“

jsou pro nás cennější, že považujeme právě tyto reformy za zvlášť důležité apod. „Takové požadavky,“ praví Martynov o konkrétních požadavcích legislativních a administrativních opatření, které předtím sám vytyčil, „by nebyly prázdnými slovy, jelikož slibují určité hmatatelné výsledky, které by proto mohly dělnické masy aktivně podporovat.“... My nejsme „ekonomisté“, kdepak! My se jen plazíme před „hmatatelností“ konkrétních výsledků právě tak otrocky jako páni Bernsteinové, Prokopovičové, Struvové, R. M. a tutti quanti*! My jen naznačujeme (společně s Narcisem Tuporylovem), že všechno, co „neslibuje hmatatelné výsledky“, jsou „prázdná slova“! My jen mluvíme v tom smyslu, jako že dělnické masy nejsou schopny (a nedokázaly už svou schopnost navzdory těm, kdo na ně svalují své šosáctví) aktivně podporovat *každý* protest proti samoděržaví, i když jim *neslibuje absolutně žádné hmatatelné výsledky!*

Vezměte třeba příklady „opatření“ proti nezaměstnanosti a hladu, které uvádí sám Martynov. Zatímco se Rabočeje dělo zabývá, soudě podle jeho slibu, vypracováním a propracováním „konkrétních“ (ve formě návrhů zákona?) „požadavků legislativních a administrativních opatření“ „slibujících hmatatelné výsledky“ — Jiskra, která „neustále staví revolucionování dogmatu nad revolucionování života“, se v téže době snažila objasnit těsnou souvislost mezi nezaměstnaností a celým kapitalistickým řádem, varovala, že „hlad se blíží“, a pranýřovala policejní „boj proti hladovějícím“ a pobuřující „prozatímní galejnické předpisy“; v téže době vydala také Zarja část Vnitropolitického přehledu^[81] pojednávající o hladu jako zvláštní publikaci, jako agitační brožuru**. Bože můj, jak byli přitom tito nenapravitelně omezení ortodoxové „jednostraní“, jak hluší byli tito dogmatici k příkazům „samého ži-

* — a všichni jim podobní. *Red.*

** Viz Sebrané spisy 5, Praha 1981, s. 303–305. *Red.*

vota“! Ani v jednom z jejich článků nebyl — ach, jaká hrůza! — *ani jediný*, představte si, ani jeden jediný „konkrétní požadavek“, který by „sliboval hmatatelné výsledky“! Nešťastní dogmatici! Poslat je do učení ke Kričevským a Martynovům, aby se přesvědčili, že taktika je proces růstu, rostoucího atd. a že *vlastnímu* hospodářskému boji je třeba vtisknout politický ráz!

„Hospodářský boj dělníků proti zaměstnavatelům a vládě“ („*hospodářský* boj proti vládě“!!) „má kromě svého bezprostředního významu revolučního ještě ten význam, že neustále nutí dělníky zamýšlet se nad svou politickou bezprávností“ (Martynov, s. 44). Tento citát jsme neuvedli proto, abychom opakovali posté a potisící, co jsme už řekli, nýbrž proto, abychom Martynovovi zvláště poděkovali za tuto novou a výtečnou formulaci: „Hospodářský boj dělníků proti zaměstnavatelům a vládě.“ Jaká nádhera! S jakým jedinečným talentem, s jak mistrným vyloučením všech dílčích neshod a rozdílů v odstínech mezi „ekonomisty“ je tu stručně a jasně vyjádřena *celá podstata* „ekonomismu“, od vyzývání dělníků k „politickému boji, který vedou ve všeobecném zájmu, majíce na zřeteli zlepšení postavení všech dělníků“*, přes teorii stadií až po rezoluci sjezdu o „prostředku, kterého lze použít v nejširším měřítku“ aj. „Hospodářský boj proti vládě“, to je právě ona tradeunionistická politika, od níž je k politice sociálně demokratické ještě velmi, velmi daleko.

b) O TOM, JAK MARTYNOV PROHLOUBIL PLECHANOVA

„Kolik se u nás v poslední době vynořilo sociálně demokratických Lomonosovů!“ poznamenal kdysi jeden soudruh, maje přítom na mysli podivuhodnou tendenci mno-

* Rabočaja mysl, Zvláštní příloha, s. 14.

ha lidí příklánějících se k „ekonomismu“ dopídit se pouhým „vlastním rozumem“ velikých pravd (jako je třeba ta, že hospodářský boj přivádí dělníky k zamyšlení nad svou bezprávností), a přitom s okázalou povýšeností geniálního samouka ignorovat všechno, co už dosavadní vývoj revolučního myšlení a revolučního hnutí přinesl. Právě takovým samoukem je náš druhý Lomonosov-Martynov. Nahlédněte do jeho článku *Naléhavé otázky*^[137] a uvidíte, jak *dospívá* „vlastním rozumem“ k tomu, co už dávno řekl Axelrod (o němž náš Lomonosov pochopitelně zachovává naprosté mlčení), jak *začíná* například chápat, že nemůžeme ignorovat opozičnost těch či oněch vrstev buržoazie (Rabočeje dělo, č. 9, s. 61, 62, 71 — srovnej s Odpovědí redakce časopisu Rabočeje dělo Axelrodovi, s. 22, 23—24) apod. Ale běda, pouze „dospívá“ a pouze „začíná“ a nic víc, protože Axelrodovu myšlenku přece jen ještě natolik nepochopil, takže mluví o „hospodářském boji proti zaměstnavatelům a vládě“. Tři roky (1898—1901) se Rabočeje dělo namáhalo pochopit Axelroda a — přece ho nepochopilo! Možná že se to stalo také proto, že sociální demokracie si „stejně jako lidstvo“ vždycky ukládá pouze splnitelné úkoly?

Takoví Lomonosovové se však vyznačují nejen tím, že mnohé nevědí (to by ještě nebylo tak velké neštěstí!), nýbrž také tím, že si svou nevědomost neuvědomují. To už je pak skutečné neštěstí, které je vede k tomu, že se beze všeho pustí do „prohlubování“ Plechanova.

„Mnoho vody uplynulo od té doby, kdy Plechanov psal zmíněnou knihu“ (O úkolech socialistů v boji proti hladu v Rusku^[177]), vypravuje náš druhý Lomonosov-Martynov. „Sociální demokraté, kteří stáli deset let v čele hospodářského boje dělnické třídy..., nestačili dosud vypracovat důkladné teoretické zdůvodnění taktiky strany. Dnes tato otázka dozrála, a kdybychom chtěli takové teoretické zdůvodnění vypracovat, museli bychom nesporně značně prohloubit zásady taktiky, které kdysi rozvíjel Plechanov... Museli bychom nyní definovat rozdíl mezi propagandou a agitací jinak než Plechanov.“ (Martynov bezprostředně předtím citoval Plechanovova slova: „Pro-

pagandista přináší mnoho myšlenek jednomu nebo několika jednotlivcům, kdežto agitátor přináší jednu nebo jen několik myšlenek, zato však velkému množství lidí.“) „Propagandou bychom rozuměli revoluční vysvětlování celého současného zřízení nebo jeho dílčích projevů, lhostejno, děje-li se tak formou srozumitelnou jednotlivcům či širokým masám. Agitací v přesném slova smyslu (sic!) bychom rozuměli vyzývání mas k určitým konkrétním akcím, podporu bezprostředního revolučního zasahování proletariátu do veřejného života.“

Blahopřejeme ruské — a dokonce i mezinárodní — sociální demokracii k nové, přesnější a důkladnější Marty-novově terminologii. Dosud jsme se domnívali (stejně jako Plechanov a všichni vůdcové mezinárodního dělnického hnutí), že když propagandista mluví například o nezaměstnanosti, musí objasnit kapitalistickou povahu krizí, ukázat, proč jsou krize v současné společnosti nevyhnutelné, zdůvodnit nutnost přeměny této společnosti ve společnost socialistickou atd. Zkrátka a dobře, musí přinést „mnoho myšlenek“, tolik, že všechny tyto myšlenky vcelku si může osvojit naráz jen málo lidí (poměrně). Mluví-li však o téže otázce agitátor, zvolí si příklad velice působivý, který všichni jeho posluchači dobře znají, třeba jak rodina nezaměstnaného umírá hladem, jak roste žebrota apod., a zaměří celé své úsilí na to, aby využil všeobecně známého faktu a vstúpil „masám“ *jedinou myšlenku*: myšlenku, jak nesmyslný je rozpor mezi růstem bohatství a růstem chudoby. Bude se snažit *vzbudit* v masách nespokojenost a rozhořčení nad touto nehoráznou nespravedlností, ale úplné vysvětlení tohoto rozporu ponechá propagandistovi. Propagandista tedy působí hlavně slovem *tištěným*, kdežto agitátor slovem *mluveným*. Od propagandisty se vyžadují jiné vlastnosti než od agitátora. Například Kautského a Lafargua nazveme propagandisty, Bebel a Guesda agitátory. Rozeznávat však třetí oblast nebo třetí funkci praktické činnosti a zahrnovat do této funkce „vyzývání mas k určitým konkrétním akcím“ je obrovský nesmysl, protože „vyzývání“ jakožto izolovaný čin buď přirozeně a nutně doplňuje teoretické pojednání, propagandistickou brožuru

a agitační projev, nebo slouží přímo k provedení akce. Vezměte například dnešní boj německých sociálních demokratů proti obilním clům. Teoretikové píší studie o celní politice a „vyzývají“, řekněme, k boji za obchodní smlouvy a svobodu obchodu; propagandista dělá totéž v časopise, agitátor ve veřejných projevech. „Konkrétní akce“ mas, to je v této chvíli podpisování petic Říšskému sněmu proti zvýšení obilních cel. Výzva k těmto akcím vychází nepřímou od teoretiků, propagandistů a agitátorů, bezprostředně však od dělníků, kteří obcházejí továrny a různé soukromé byty s podpisovými archy. Avšak podle „Martynovy terminologie“ jsou Kautsky i Bebel propagandisty, kdežto ti, co chodí s podpisovými archy, jsou agitátoři. Není to tak?

Příklad Němců mi připomněl německé slovo „Verballhornung“, doslovně přeloženo „zballhornování“. Johann Ballhorn byl lipský nakladatel žijící v 16. století; vydal podle tehdejšího zvyku slabikář s obrázkem kohouta, jenže místo obyčejného kohouta s ostruhami to byl kohout bez ostruh, zato ale s několika vejci kolem sebe. A na obálku slabikáře doplnil poznámku: „*Opravené* vydání Johanna Ballhorna“. Od té doby nazývají Němci slovem „Verballhornung“ takové „zlepšení“, které je ve skutečnosti zhoršením. Když si uvědomíme, jak Martynovové „prohlubují“ Plechanova, vzpomeneme si bezděky na Ballhorna...

Proč „vynalezl“ náš Lomonosov tuto motanici? Aby ilustroval, že si Jiskra „všimá jenom jedné stránky věci, zrovna tak, jako to dělal Plechanov již před patnácti lety“ (39). „V Jiskře, alespoň v dnešní době, propagandistické úkoly zatlačují do pozadí úkoly agitace“ (52). Přeložíme-li tuto větu z Martynovova jazyka do obyčejné lidské mluvy (protože lidstvo ještě nestačilo akceptovat nově vynalezenou terminologii), dostaneme toto: v Jiskře úkoly politické propagandy a politické agitace zatlačují do pozadí úkol „předkládat vládě konkrétní požadavky legislativních a administrativních opatření“, „slibující určité hmatatel-

né výsledky“ (neboli požadavky sociálních reforem, smě-
me-li alespoň ještě jednou použít starou terminologii staré-
ho lidstva, které ještě nedorostlo Martynovovy úrovně).
Navrhujeme, aby čtenář srovnal s touto tezí následující
tirádu:

„V těchto programech“ (v programech revolučních
sociálních demokratů) „nás udivuje, že věčně zdůrazňují,
jaké přednosti má činnost dělníků v parlamentě (který
u nás neexistuje), a přitom si (díků svému revolučnímu ni-
hilismu) vůbec neuvědomují, jak důležitá je účast dělníků
v našich zákonodárných shromážděních továrníků, která
u nás existují a zabývají se poměry v továrnách... nebo
alespoň účast dělníků v městské samosprávě...“

Autor uvedené tirády vyjadřuje poněkud trefněji, jasněji
a otevřeněji stejnou myšlenku, k níž dospěl vlastním rozu-
mem náš druhý Lomonosov-Martynov. Autorem je též
R. M. ve Zvláštní příloze listu Rabočaja mysl (s. 15).

c) ODHALOVÁNÍ POLITICKÝCH POMĚRŮ A „VÝCHOVA K REVOLUČNÍ AKTIVITĚ“

Když Martynov vystoupil proti Jiskře se svou „teorií“
„zvýšení aktivity dělnických mas“, ve skutečnosti tím doká-
zal, že se snaží tuto aktivitu *snížit*, protože za prvořadý,
zvláště důležitý a „v nejširším měřítku použitelný“ prostře-
dek k probuzení aktivity a za pole působnosti této aktivity
prohlásil opět hospodářský boj, před nímž se skláněli
všichni „ekonomisté“. Pro tento omyl je typické, že se ho ne-
dopouští zdaleka jen Martynov. Vždyť skutečného „zvý-
šení aktivity dělnických mas“ lze dosáhnout *jen* tehdy, *ne-
budeme-li se omezovat* na „politickou agitaci na hospodářském
základě“. A jednou ze základních podmínek nutného roz-
šíření politické agitace je organizovat *všestranné* odhalování
politických poměrů. Jinak než pomocí takového odhalování
nemohou být masy vychovávány k politickému uvědomění

a revoluční aktivitě. Činnost tohoto typu je proto jednou z nejdůležitějších funkcí celé mezinárodní sociální demokracie, protože ani politická svoboda rozhodně neodstraňuje, nýbrž jenom poněkud posunuje sféru, na niž se toto odhalování zaměřuje. Například německá strana výrazně upevňuje své pozice a rozšiřuje svůj vliv právě díky tomu, že se s neochabující energií zabývá odhalováním politických poměrů. Uvědomění dělnické třídy nemůže být uvědoměním opravdu politickým, nedovedou-li dělníci reagovat na *naprosto všechny* případy zvlé a útlatu, násilí a zneužívání, ať už se týkají *kterékoli třídy*, a reagovat jedině ze sociálně demokratického, a ze žádného jiného hlediska. Dělnické masy nemohou být opravdu třídně uvědomělé, jestliže se dělníci nenaučí na konkrétních a přitom samozřejmě palčivých (aktuálních) politických faktech a událostech pozorovat *všechny* ostatní společenské třídy ve *všech* projevech jejich duchovního, morálního a politického života, jestliže se nenaučí provádět v praxi materialistickou analýzu a materialistické hodnocení *všech* stránek činnosti a života *všech* tříd, vrstev a skupin obyvatelstva. Kdo obrací pozornost, vnímavost a uvědomění dělnické třídy výhradně nebo třeba jen převážně na dělnickou třídu samu, není sociální demokrat, protože dělnická třída nemůže poznat sama sebe, nemá-li naprosto jasné představy o vzájemném poměru *všech* tříd současné společnosti, představy nejen teoretické... lépe řečeno ani ne tak teoretické jako spíše představy, jež lze vytěžit ze zkušeností z politického života. Proto je velice škodlivé a svým praktickým významem velice reakční, když naši „ekonomisté“ hlásají, že hospodářský boj je prostředkem, kterého lze použít v nejširším měřítku k zapojení mas do politického hnutí. Má-li se dělník stát sociálním demokratem, musí mít jasnou představu o hospodářské podstatě a sociálním i politickém profilu statkáře, kněze, vysokého hodnostáře, rolníka, studenta i tuláka, musí znát jejich silné i slabé stránky, musí se vyznat v běžných frázích a všelijakých sofizmatech, jimiž každá třída a každá vrstva

zastírá své egoistické spády a své skutečné „ledví“, musí se vyznat v tom, které instituce a zákony vyjadřují ty které zájmy a hlavně jak je vyjadřují. A tuto „jasnou představu“ člověk nepochytí z žádné knihy: tu mohou dát jen konkrétní příklady a čerstvá odhalení toho, co se děje v daném okamžiku kolem nás, o čem kdekdo mluví podle svého, nebo co si všichni třeba jen šuškaří, o čem svědčí určité události, určité cifry, určité soudní rozsudky aj. aj. Toto zevrubné odhalování politických poměrů je nezbytnou a *základní* podmínkou výchovy mas k revoluční aktivitě.

Proč ruský dělník uplatňuje dosud tak málo svou revoluční aktivitu proti brutálnímu zacházení policie s lidem, proti pronásledování sektářů, proti tělesnému trestání rolníků, proti řádění cenzury, proti týrání vojáků, proti maření zcela nevinných kulturních podniků apod.? Snad ne proto, že ho k tomu „nepřivádí“ „hospodářský boj“, že mu to „slibuje“ málo „hmatatelných výsledků“, že mu to přináší málo „prospěchu“? To určitě ne. Znovu opakujeme, že takový názor není nic jiného než pokus svalit vinu na druhého, svalit své vlastní šosáctví (zvané též bernsteinismus) na dělnické masy. Musíme vinit sami sebe, své zaostávání za hnutím mas, že jsme dosud nedokázali zorganizovat dostatečně široké, průkazné a rychlé odhalování všech hanebností. Učiníme-li to (a my to musíme a můžeme učinit), pak i ten nejprostší dělník pochopí *nebo vycítí*, že studenta i sektáře, mužika i spisovatele uráží a ničí táž temná síla, která tolik utlačuje a deptá v průběhu celého života i jeho samého, a jakmile to vycítí, zatouží ihned, nepřekonatelně zatouží ozvat se také sám, a pak už bude umět — dnes třeba vyvést nějakou taškařinu cenzorům, zítra demonstrovat před domem gubernátora, jenž potlačil rolnickou vzpouru, pozítří dát za vyučenou četníkům v kutně, kteří nahrazují svatou inkvizici, atd. Dosud jsme udělali velmi málo, skoro nic pro to, abychom *šířili* v dělnických masách zevrubná a nová odhalení. Mnozí z nás si tuto svou *povinnost* ještě neuvědomují a živelně se belhají

za „všedním každodenním bojem“ v úzkém rámci tovarního života. Říkat v takové situaci: „Jiskra má tendenci snižovat význam postupného rozvíjení všedního každodenního boje ve srovnání s propagováním skvělých a ucelených myšlenek“ (Martynov, s. 61), znamená vléci stranu zpět, obhajovat a vynášet naši nepřipravenost a zaostalost.

Pokud jde o vyzývání mas k akci, půjde to samo sebou, jakmile zde bude energická politická agitace, jakmile se začne s konkrétním a průkazným odhalováním poměrů. Přistihnout někoho na místě činu a pranýřovat ho ihned přede všemi a všude, to je samo o sobě působivější než jakákoli „výzva“, působí to často tak, že pak ani nebude možné zjistit, kdo vlastně dav „vyzýval“ a kdo vlastně takovou či onakou demonstraci navrhl apod. Vyzvat k akci — ne ve všeobecném, nýbrž v konkrétním slova smyslu — lze jen na místě činu, vyzvat může jenom ten, kdo se sám hned zapojí. Ale naším úkolem, úkolem sociálně demokratických publicistů, je důkladněji, obsáhleji a intenzivněji odhalovat politické poměry a rozvíjet politickou agitaci.

Abych nezapomněl, ještě něco k těm „výzvám“. *Jediným orgánem*, který před jarními událostmi vyzval dělníky, aby aktivně zasáhli do takového problému, který *nesliboval* dělníkovi naprosto žádné *hmatatelné výsledky*, to je proti povolání studentů z trestu do armády, *byla Jiskra*. Hned jak byl uveřejněn výnos z 11. ledna o „povolání 183 studentů z trestu do armády“^[99], přinesla o tom Jiskra článek (č. 2, únor) a ještě před tím, než vůbec došlo k nějakým demonstracím, přímo vyzývala „dělníky, aby šli na pomoc studentům“, vyzývala „lid“, aby dal vládě na její drzou provokaci otevřenou odpověď.* Ptáme se všech bez výjimky: Jak a čím lze vysvětlit onu pozoruhodnou okolnost, že Martynov, který toho o „výzvách“ tolik napovídal a pokládá je dokonce za zvláštní formu činnosti, se o této výzvě nezmínil ani slůvkem? A není to tedy šosáctví, když Martynov

* Viz Sebrané spisy 4, Praha 1980, s. 391—396. Red.

prohlašuje, že Jiskra je *jednostranná*, protože prý nedostatečně „vyzývá“ k boji za požadavky „slibující hmatatelné výsledky“?

Naši „ekonomisté“, mezi nimi i Rabočeje dělo, měli úspěch díky tomu, že se přizpůsobovali nevyspělým dělníkům. Ale sociálně demokratický dělník, revolučně smýšlející dělník (a takových dělníků stále přibývá) všechny tyto úvahy o boji za požadavky „slibující hmatatelné výsledky“ aj. s rozhořčením odmítne, protože pochopí, že to jsou jenom variace staré písničky o další kopějce přidané k rublu. Takový dělník řekne svým rádcům z listu Rabočaja mysl a časopisu Rabočeje dělo: Nadarmo se, pánové, namáháte, když se tak přespříliš horlivě pletete do věci, kterou si vyřídíme sami, a přitom se vyhýbáte plnění svých skutečných povinností. Vždyť je to úplná hloupost, říkáte-li, že úkolem sociálních demokratů je vtisknout vlastnímu hospodářskému boji politický ráz; to je jenom začátek a není to hlavní úkol sociálních demokratů, protože na celém světě, a tedy i v Rusku, *vtiskuje* vlastnímu hospodářskému boji politický ráz *často sama policie* a dělníci se sami učí chápat, za kým stojí vláda.* Vždyť tento „hospodářský

* Požadavek „vtisknout vlastnímu hospodářskému boji politický ráz“ vyjadřuje zvláště názorně *poddávání se živelnosti* v politické činnosti. Hospodářský boj nabývá politického rázu vesměs *živelně*, to znamená bez zásahu „revolučního bacilu — inteligence“, bez zásahu uvědomělých sociálních demokratů. Politický ráz získal například i hospodářský boj dělníků v Anglii bez jakékoli účasti socialistů. Ale úkol sociálních demokratů se nevyčerpává politickou agitací na hospodářském základě, jejich úkolem je *změnit* tuto tradeunionistickou politiku v sociálně demokratický politický boj — *využít* záblesků politického uvědomění, jež v dělnických hospodářský boj zanechal, a *pozvednout* dělníky na úroveň *sociálně demokratického* politického uvědomění. Avšak Martynovové, místo aby rozvíjeli a pozvedali na vyšší stupeň živelně se probouzející politické uvědomění, *poddávají se živelnosti* a tvrdí často až do omrzení, že hospodářský boj „přivádí“ dělníky k zamyšlení nad jejich politickou bezprávností. Škoda, pánové, že vás toto živelné probuzení tradeunionistického politického uvědomění „*nepřivádí*“ k zamyšlení nad svými sociálně demokratickými úkoly!

boj dělníků proti zaměstnavatelům a vládě“, jímž se honosíte, jako byste byli objevili Ameriku, vedou v mnoha zapadlých koutech Ruska sami dělníci, kteří sice už slyšeli o stávkách, ale o socialismu neslyšeli nejspíše ani slovo. Vždyť tuto naši, dělnickou „aktivitu“, kterou pořád chcete podporovat kladením konkrétních požadavků, jež slibují hmatatelné výsledky, my, dělníci, už máme a ve své všední, odborové drobné práci vytyčujeme tyto konkrétní požadavky často úplně bez pomoci inteligence. Ale nám *taková* aktivita nestačí; nejsme děti, které lze nakrmit kašičkou pouhé „hospodářské“ politiky; chceme znát všechno, co znají i ostatní, chceme se podrobně seznámit se *všemi* stránkami politického života a *aktivně* se účastnit každé politické události. K tomu je zapotřebí, aby nám inteligence neopakovala tak často to, co už víme sami*, ale aby nás více

* Na důkaz toho, že jsme si celou tuto řeč dělníků k „ekonomistům“ jen tak nevymysleli, odvoláváme se na dva svědky, kteří bezpochyby znají dělnické hnutí bezprostředně a jsou co nejméně ochotni stranit nám, „dogmatikům“, protože jeden z nich je „ekonomista“ (jenž považuje za politický orgán dokonce i Rabočeje dělo!) a druhý je terorista. První svědek je autorem pozoruhodně pravdivého a živého článku Petrohradské dělnické hnutí a praktické úkoly sociální demokracie v 6. čísle časopisu Rabočeje dělo. Rozděluje dělníky za prvé na uvědomělé revolucionáře, za druhé na přechodnou vrstvu a za třetí na zbývající masu. A právě přechodná vrstva „se zajímá často spíše o politický život než o své nejbližší hospodářské zájmy, jejichž souvislost se všeobecnými sociálními podmínkami už dávno pochopila“... Rabočaja mysl „je velmi ostře kritizována“: „Pořád jedno a totéž, tohle dávno víme, to jsme už dávno četli“, „v politickém přehledu opět nic“ (s. 30—31). Avšak i třetí vrstva — „dělnické masy, vnímavější a mladší, méně demoralizované krčmou a kostelem, které neměly téměř nikdy možnost dostat do rukou knihu s politickým obsahem, mají úplně nespřávné představy o politickém životě, když se zamýšlejí nad úryvkovi tými zprávami o studentských nepokojích“ atd. A terorista píše: „...Jednou nebo dvakrát si přečtou něco nepodstatného o životě v továrnách v různých jiných městech a pak toho zase nechají... Nudí je to... Nepsat v dělnickém listu o státu... znamená pohlížet na dělníka jako na malé dítě... Dělník není nemluvně“ (Svoboda⁵⁹, publikace revolučně socialistické skupiny, s. 69 a 70).

seznamovala s tím, co ještě neznáme a co ze svých továrních a „hospodářských“ zkušeností nikdy znát nemůžeme, totiž s politickými vědomostmi. Vy, příslušníci inteligence, můžete tyto vědomosti získat a jste *povinni* předávat nám jich stokrát a tisíckrát víc než dosud, a to nejen v úvahách, brožurách a člancích (které jsou často — promiňte nám naši upřímnost! — tak trochu nudné), ale jedině konkrétním *odhalováním* toho, co zrovna v daném okamžiku dělá naše vláda a naše vládnoucí třídy ve všech oblastech života. Plňte tedy tuto svou povinnost horlivěji a *méně vykládejte* o „*zvyšování aktivity dělnických mas*“. My jsme daleko aktivnější, než si myslíte, a dovedeme podporovat otevřeným pouličním bojem i ty požadavky, které neslibují žádné „hmatatelné výsledky“! A „zvyšovat“ naši aktivitu, to není vaše věc, protože *právě vám samým se aktivita nedostává*. Nepoddávejte se tolik živelnosti, pánové, a více přemýšlejte, jak byste zvýšili *svou vlastní* aktivitu!

d) CO MÁ EKONOMISMUS SPOLEČNÉHO S TERORISMEM?

V předchozí poznámce jsme srovnávali „ekonomistu“ a nesociálně demokratického teroristu, kteří se náhodou shodli. Avšak, všeobecně řečeno, vnitřní spjatost mezi nimi není jen nahodilá, nýbrž nutná. Budeme o ní později ještě mluvit a musíme se o ní zmínit právě v souvislosti s výchovou k revoluční aktivitě. „Economisté“ a dnešní teroristé mají společné to základní: je to právě ono *poddávání se živelnosti*, o němž jsme mluvili v předešlé kapitole jako o všeobecném jevu a které nyní zkoumáme z hlediska jeho vlivu na politickou činnost a politický boj. Na první pohled se naše tvrzení může zdát paradoxní: tak velký je zřejmě rozdíl mezi lidmi, kteří zdůrazňují „všední každodenní boj“, a mezi lidmi, kteří vyzývají k nejobětavějšímu individuálnímu boji. Ale není to paradox. „Economisté“

a teroristé se poddávají různým pólům živelného hnutí: „ekonomisté“ živelnosti „čistě dělnického hnutí“ a teroristé živelnosti vášnivého rozhořčení inteligence, která nedovede anebo nemá možnost spojit revoluční práci v jeden celek s dělnickým hnutím. Kdo přestal věřit nebo nikdy nevěřil v tuto možnost, najde opravdu těžko jiné východisko, jak dát průchod svému rozhořčení a uplatnit svou revoluční energii, než teror. Poddávání se živelnosti v obou uvedených směrech není tedy nic jiného, než že *se začíná uskutečňovat* proslulý program Creda: dělníci vedou svůj „hospodářský boj proti zaměstnavatelům a vládě“ (necht nám autor Creda promine, že vyjadřujeme jeho myšlenku Martynovovými slovy! Domníváme se, že na to máme právo, protože i v CREDU se mluví o tom, že se dělníci v hospodářském boji „střetávají s politickým režimem“), kdežto inteligence vede vlastními silami politický boj, samozřejmě pomocí teroru! To je naprosto logický a nevyhnutelný *závěr*, na němž musíme trvat, *i kdyby si* jeho nevyhnutelnost *třeba ani neuvědomovali sami ti*, kdo začínají tento program realizovat. Politická činnost má svou logiku, nezávislou na vědomí těch, kdo s nejlepšími úmysly vyzývají buď k teroru, nebo k tomu, aby se vlastnímu hospodářskému boji vtiskl politický ráz. Cesta do pekla je dlážděna dobrými předsevzetími, a v tomto případě nejsou dobrá předsevzetí ještě nic platná proti živelné snaze jít „cestou nejmenšího odporu“, cestou *čistě buržoazního* programu Creda. Není přece náhodné ani to, že mnozí ruští liberálové — zjevně i ti, kteří se maskují marxismem — sympatizují s terorem z celé duše a snaží se za dané situace podpořit šíření teroristických nálad.

A když tedy vznikla „revolučně socialistická skupina Svoboda“, která si vytkla za úkol právě všestranně podporovat dělnické hnutí, přičemž však zároveň pojala *do programu* teror a emancipovala se, abych tak řekl, od sociální demokracie, potvrdila tato skutečnost znovu pozoruhodnou prozíravost P. B. Axelroda, jenž *doslovně předpověděl* tyto

výsledky sociálně demokratického tápání již koncem roku 1897 (O současných úkolech a taktice^[2]) a načrtl své proslulé „dvě perspektivy“. Všechny pozdější spory a neshody mezi ruskými sociálními demokraty jsou již obsaženy v oněch dvou perspektivách jako rostlina v semínku.*

Z uvedeného hlediska je také pochopitelné, že Rabočeje dělo, jež neodolalo živelnosti „ekonomismu“, neodolalo ani živelnosti terorismu. Bude velmi zajímavé upozornit zde, jakými zvláštními argumenty obhajuje teror Svoboda. Zastrášovací úlohu teroru „naprosto odmítá“ (Obroda revolucionismu, s. 64^[22]), naproti tomu však zdůrazňuje jeho „excitační (podněcující) význam“. To je příznačné za prvé jako jedno ze stadií rozkladu a úpadku onoho tradičního okruhu myšlení (před sociální demokracií), které prosazovalo terorismus. Přiznat, že dnes nelze terorem vládu „zastřít“, a tudíž ani dezorganizovat, znamená v podstatě naprosto odsoudit teror jako systém boje, jako sféru činnosti posvěcovanou programem. Za druhé ještě příznačnější je to jako ukázka nepochopení našich naléhavých úkolů při „výchově mas k revoluční aktivitě“. Svoboda propaguje teror jako prostředek k „podněcování“ dělnického hnutí, jako „silný popud“ pro toto hnutí. Lze si sotva představit argumentaci, která by názorněji vyvracela samu

* Martynov „si představuje jiné, reálnější (?) dilema“ (Sociální demokracie a dělnická třída^[138], s. 19): „Buď se sociální demokracie chopí přímého řízení hospodářského boje proletariátu, a tím (!) jej přemění v revoluční třídní boj“... „Tím“, tj. zřejmě přímým řízením hospodářského boje. Ať nám Martynov ukáže, kdo kdy viděl, aby se podařilo *pouhým* řízením odborového boje přeměnit tradeunionistické hnutí v hnutí revolučně třídní! Cožpak nechápe, že má-li se dosáhnout takové „přeměny“, musíme se aktivně chopit „přímého řízení“ *všestranné* politické agitace?... „Nebo druhá perspektiva: sociální demokracie se řízení hospodářského boje dělnictva zřekne, a tím... si přistříhne křídla“... Podle výše uvedeného mínění časopisu Rabočeje dělo je to Jiskra, jež „se zřiká“. Viděli jsme však, že Jiskra dělá pro řízení hospodářského boje *daleko více než Rabočeje dělo*, přičemž se tím nespokojuje a *nezužuje* kvůli tomu své politické úkoly.

sebe! Cožpak je v ruském životě, ptáme se, ještě málo zlořádů, že je nutné vymýšlet zvláštní „podněcující“ prostředky? A na druhé straně, není-li někdo podněcován a nepodnítl-li ho ani ruská zvůle, není pak zřejmé, že se bude i na souboj vlády s hrstkou teroristů dívat se založenýma rukama? Vždyť o to tu právě jde, že dělnické masy se velmi rozhořčují nad hanebnostmi ruského života, ale my neumíme, dá-li se to tak říci, shromažďovat a soustřeďovat všechny tyto kapky a praménky rozhořčení lidu, kterých prýští z ruského života mnohem víc, než si všichni představujeme a myslíme, a které je právě zapotřebí spojit v *jeden* gigantický proud. Že je to úkol uskutečnitelný, nezvratně dokazuje obrovský růst dělnického hnutí a již zmíněný hlad dělníků po politické literatuře. Avšak výzvy k teroru, stejně jako výzvy, aby byl vlastnímu hospodářskému boji vtisknut politický ráz, to jsou různé způsoby, *jak se vyhnout* nejnaléhavější povinnosti ruských revolucionářů — povinnosti organizovat řízení všestranné politické agitace. Svoboda chce *nahradit* agitaci terorem a nepokrytě přiznává, že „jakmile začne intenzívní a energická agitace v masách, je jeho excitační (podněcující) úloha dohrána“ (Obroda revolucionismu, s. 68). To právě ukazuje, že teroristé i „ekonomisté“ *podceňují* revoluční aktivitu mas přes jasný důkaz, který přinesly jarní události*, přičemž jedni horlivě pátrají po vykonstruovaných „podněcujících prostředcích“, kdežto druzí mluví o „konkrétních požadavcích“. Ani jedni, ani druzí nevěnují dostatečnou pozornost zvyšování *své vlastní aktivity* při politické agitaci a organizaci odhalování politických poměrů. Tento úkol však nelze *nahradit* ničím jiným ani dnes, ani kdykoli jindy.

* Mluví se o jaru 1901, kdy začaly velké pouliční demonstrace.⁶⁰
(Autorova poznámka k vydání z roku 1907. *Red.*)

e) DĚLNICKÁ TŘÍDA JAKO PŘEDNÍ BOJOVNÍK ZA DEMOKRACII

Viděli jsme, že naprosto nutným a *krajně naléhavým* úkolem činnosti sociální demokracie, má-li to být činnost opravdu sociálně demokratická, je provádět co nejširší politickou agitaci, a tudíž i organizovat zevrubné odhalování politických poměrů. K tomuto závěru jsme však dospěli *jedině* na základě toho, že dělnická třída velmi naléhavě potřebuje politické vědomosti a politickou výchovu. Avšak pouze takovéto pojetí otázky by bylo příliš úzké, ignorovalo by obecné demokratické úkoly každé sociální demokracie, a zejména současné ruské sociální demokracie. Abychom tuto tezi objasnili co nejkonkrétněji, pokusíme se přikročit k věci z hlediska, které je „ekonomistům“ „nejbližší“, totiž z hlediska praktického. Že je třeba rozvíjet politické uvědomění dělnické třídy, s tím „všichni souhlasí“. Jde o to, *jak* to udělat a čeho je k tomu třeba. Hospodářský boj „přivádí“ dělníky jen k tomu, aby se zamýšleli nad vztahem vlády k dělnické třídě, a proto *i kdybychom se sebevíce namáhali* s úkolem „vtisknout vlastnímu hospodářskému boji politický ráz“, *nepodaří se nám nikdy* rozvinout politické uvědomění dělníků (na úroveň sociálně demokratického politického uvědomění) v rámci tohoto úkolu, protože *sám tento rámeček je úzký*. Martynovovo heslo je pro nás cenné nikoli proto, že svědčí o jeho schopnosti všechno poplést, ale proto, že názorně vyjadřuje základní omyl všech „ekonomistů“, totiž přesvědčení, že třídní politické uvědomění dělníků lze rozvinout, abych tak řekl, *zevnitř* jejich hospodářského boje, tj. vycházet pouze (nebo alespoň hlavně) z něho a opírat se pouze (nebo alespoň hlavně) o tento boj. Takový názor je od základu chybný, a to proto, že „ekonomisté“, kteří se na nás zlobí, že s nimi polemizujeme, se nechtějí pořádně zamyslet nad zdrojem neshod, a tak se stává, že doslova nerozumíme jeden druhému, že mluvíme různými jazyky.

Třídní politické uvědomění může být dělníkovi dáno

pouze zvenčí, tj. z jiných zdrojů, než je hospodářský boj a sféra vztahů dělníků k zaměstnavatelům. Oblast, z níž jedině lze tyto vědomosti načerpat, je sféra vztahů *všech* tříd a vrstev ke státu a k vládě, sféra vzájemných vztahů mezi *všemi* třídami. Proto na otázku: co dělat, abychom dělníkům předali politické vědomosti, nelze dávat onu jedinou odpověď, s níž se většinou spokojují praktikové, nemluvě již o praktikách, kteří mají sklon k „ekonomismu“, totiž odpověď: „jít mezi dělníky“. Aby sociální demokraté předali *dělníkům* politické vědomosti, musí *jít mezi všechny třídy obyvatelstva*, musí posílat oddíly své armády *na všechny strany*.

Takovou neohrabanou formulaci volíme úmyslně a úmyslně se vyjadřujeme tak zjednodušeně a pádně vůbec ne proto, že bychom chtěli říkat paradoxy, nýbrž abychom „ekonomisty“ důrazně „přivedli“ k úkolům, které tak neodpustitelně přehlížejí, k rozdílu mezi tradeunionistickou a sociálně demokratickou politikou, který nechtějí pochopit. Prosíme proto čtenáře, aby se nerozčiloval a vyslechl nás pozorně až do konce.

Vezměte si v posledních letech nejvíce rozšířený typ kroužku sociálních demokratů a podívejte se, jak pracuje. Má „styky s dělníky“ a stačí mu to, že vydává letáky pravnířující zlořády v továrnách, postup vlády, která straní kapitalistům, a policejní násilí; diskuse na schůzkách s dělníky nevybočuje obvykle nikdy nebo téměř nikdy z rámce týchž témat; referáty a diskuse o dějinách revolučního hnutí, o vnitřní a zahraniční politice naší vlády, o hospodářském vývoji Ruska a Evropy a o postavení těch či oněch tříd v soudobé společnosti apod. jsou velikou vzácností a na systematické navazování a rozšiřování styků s ostatními společenskými třídami nikdo ani nepomýšlí. V podstatě vidí většina členů takového kroužku ideál funkcionáře v něčem takovém, co se podobá mnohem spíše tajemníkovi tradeunionu než socialistickému politickému vůdci. Vždyť tajemník kteréhokoli, například anglického tradeunionu, vždycky pomáhá dělníkům vést hospodářský boj, stará se

o odhalování poměrů v továrnách, vysvětluje, v čem tkví nespravedlivost zákonů a opatření, jež omezují svobodu stávek a svobodu stávkových hlídek (které mají všechny upozorňovat, že se v závodě stávkuje), vysvětluje, že smírcí soudce, který patří k buržoazním třídám národa, je zaujatý apod. atd. Zkrátka, každý tajemník tradeunionu vede a pomáhá vést „hospodářský boj proti zaměstnavatelům a vládě“. A nelze dost zdůrazňovat, že *tohle ještě není* sociální demokratismus, že ideálem sociálního demokrata nemá být tajemník tradeunionu, nýbrž *tribun lidu*, který dovede reagovat na všemožné projevy zvůle a útlaku, ať se vyskytnou kdekoli a týkají se kterékoli vrstvy nebo třídy, který dovede všechny tyto projevy zobecňovat v celkový obraz policejního násilí a kapitalistického vykořisťování, který umí využívat každé maličkosti, aby vyložil *všem* své socialistické přesvědčení a své demokratické požadavky, aby vysvětloval *všem* a každému světodějný význam osvobozenického boje proletariátu. Srovnejte například takové funkcionáře, jako jsou Robert Knight (známý tajemník a vůdce svazu kotlářů, jednoho z nejsilnějších anglických tradeunionů) a Wilhelm Liebknecht, a pokuste se na ně aplikovat ony protiklady, jimiž Martynov vysvětluje své neshody s Jiskrou. Uvidíte — začínám listovat v Martynovově článku — že R. Knight mnohem více „vzýval masy k určitým konkrétním akcím“ (39), kdežto W. Liebknecht se spíše zabýval „revolučním vysvětlováním celého současného zřízení nebo jeho dílčích projevů“ (38—39); že R. Knight „formuloval nejnaléhavější požadavky proletariátu a ukazoval prostředky k jejich uskutečnění“ (41), kdežto W. Liebknecht, který to dělal také, neodmítal ani „zároveň řídit aktivní činnost různých opozičních vrstev“ a „diktoval jim pozitivní akční program“* (41); že R. Knight se snažil právě „vtisknout podle možnosti vlastnímu

* Například za prusko-francouzské války diktoval Liebknecht akční program *veškeré demokracii* — a ještě více to dělali Marx a Engels roku 1848.

hospodářskému boji politický ráz“ (42) a výborně dovedl „klást vládě konkrétní požadavky slibující určité hmatatelné výsledky“ (43), kdežto W. Liebknecht se mnohem více zabýval „jednostrannými“ „odhaleními“ (40); že R. Knight přikládal větší význam „postupnému rozvíjení všedního každodenního boje“ (61), kdežto W. Liebknecht „propagování skvělých a ucelených myšlenek“ (61); že W. Liebknecht vytvářel z listu, jež řídil, právě „orgán revoluční opozice, odhalující naše poměry a hlavně politické poměry, pokud se dostávají do rozporu se zájmy nejružnějších vrstev obyvatelstva“ (63), kdežto R. Knight „pracoval pro dělnickou věc v úzké organické spjatosti s proletářským bojem“ (63) — chápeme-li „úzkou a organickou spjatost“ jako ono poddávání se živelnosti, které jsme zkoumali výše na příkladech Kričevského a Martynova — a „zredukoval sféru svého působení“, ovšem v přesvědčení, stejně jako Martynov, že tím „komplikoval samo toto působení“ (63). Zkrátka uvidíte, že Martynov de facto degraduje sociální demokracii na tradeunionismus, i když to samozřejmě nedělá vůbec proto, že by snad přál sociální demokracii něco špatného, nýbrž prostě proto, že se trochu unáhleně pustil do prohlubování Plechanova, místo aby si dal práci Plechanova pochopit.

Vraťme se však k našemu výkladu. Řekli jsme, že sociální demokrat, nehájí-li nutnost všestranně rozvíjet politické uvědomění proletariátu jen slovy, musí „jít mezi všechny třídy obyvatelstva“. A tu vznikají otázky, jak to udělat, máme-li k tomu dost sil, je-li ve všech ostatních třídách půda pro takovou činnost, nebude-li to znamenat ústup nebo nepovede-li to k ústupu z třídního stanoviska? Pozdržme se u těchto otázek.

„Jít mezi všechny třídy obyvatelstva“ musíme jako teoretikové i jako propagandisté, jako agitátoři i jako organizátoři. Nikdo nepochybuje o tom, že teoretická práce sociálních demokratů musí spočívat v prostudování všech zvláštností sociálního a politického postavení jednotlivých tříd.

V tomto směru se však dělá velice málo, nepoiněrně méně ve srovnání s prací, která se věnuje průzkumu zvláštností života v továrnách. Ve výborech a kroužcích se setkáte s lidmi pohrouženými dokonce do speciálního studia některého odvětví výroby železa, ale nenajdete téměř žádný případ, že by se členové organizace (kteří museli, jak se často stává, zanechat z různých důvodů praktické práce) zaměřili speciálně na sbírání materiálů o některé aktuální otázce našeho veřejného a politického života, jež by se mohla stát podnětem pro sociálně demokratickou práci v jiných vrstvách obyvatelstva. Mluvíme-li o nedostatečné přípravě většiny dnešních vůdců dělnického hnutí, musíme se zmínit i o této přípravě, protože to také souvisí s „ekonomistickým“ pojetím „těsné organické spjatosti s proletářským bojem“. Nejdůležitější je však samozřejmě *propaganda a agitace* mezi všemi vrstvami lidu. Západoevropskému sociálnímu demokratovi usnadňují tento úkol shromáždění a schůze lidu, na něž přichází *každý*, kdo má zájem, usnadňuje mu to parlament, v němž mluví před zástupci *všech* tříd. My nemáme ani parlament, ani svobodu shromažďování, a přesto umíme pořádat schůze s dělníky, kteří si chtějí poslechnout *sociálního demokrata*. Musíme také umět pořádat schůze s představiteli všech tříd obyvatelstva, kteří chtějí slyšet *demokrata*. Vždyť není sociálním demokratem ten, kdo v praxi zapomíná, že „komunisté všude podporují každé revoluční hnutí“⁶¹ a že jsme tedy povinni vysvětlovat a zdůrazňovat *všem lidem všeobecně demokratické úkoly* a nesmíme se přitom ani na okamžik tajit svým socialistickým přesvědčením. Ten, kdo v praxi zapomíná na svou povinnost být *v čele všech* při koncipování, zpřesňování a řešení *každé* všeobecně demokratické otázky, není sociálním demokratem.

„S tím všichni určitě souhlasí!“ přerušuje nás netrpělivý čtenář, a v nové instrukci pro redakci časopisu *Rabočeje* dělo, přijaté na posledním sjezdu Svazu, se přímo říká: „Podnětem k politické propagandě a agitaci musí být

všechny jevy a události veřejného a politického života, které se dotýkají proletariátu buď bezprostředně jako zvláštní třídy, nebo jako *předvoje všech revolučních sil v boji za svobodu*“ (Dva sjezdy, s. 17, podtrženo námi). Ano, to jsou velmi správná a velmi pěkná slova a byli bychom úplně spokojeni, kdyby je Rabočeje dělo *chápal, kdyby zároveň s těmito slovy neříkalo něco, co jim naprosto odporuje*. Vždyť přece nestačí prohlásit se za „předvoj“, za přední oddíl, ale musíme také jednat tak, aby *všechny* ostatní oddíly viděly a musely uznat, že jdeme v čele. Ptáme se čtenáře: Jsou snad představitelé ostatních „oddílů“ takoví hlupáci, aby nám do písmene všechno o tom „předvoji“ věřili? Jen si představte takovýto konkrétní obraz: Do „oddílu“ ruských vzdělaných radikálů nebo liberálních konstitucionalistů přijde sociální demokrat a řekne: My jsme předvoj; „teď je naším úkolem vtisknout podle možnosti vlastnímu hospodářskému boji politický ráz“. Každý trochu chytrý radikál nebo konstitucionalista (a mezi ruskými radikály a konstitucionalisty je hodně chytrých lidí) se jen pousměje, když to uslyší, a řekne (pochopitelně jen pro sebe, protože to většinou bývá ostřílený diplomat): „No, to je ale prostoduchý ‚předvoj‘! Ani nechápe, že tohle je přece náš úkol, úkol předních představitelů buržoazní demokracie — vtisknout *vlastnímu* hospodářskému boji dělnictva politický ráz. Vždyť přece i my, stejně jako všichni západoevropští buržoové, chceme zapojit dělníky do politiky, *ale jen do tradeunionistické, a ne do sociálně demokratické politiky*. Tradeunionistická politika dělnické třídy, to je právě *buržoazní politika* dělnické třídy. A to, jak tento ‚předvoj‘ formuluje svůj úkol, je právě formulování tradeunionistické politiky! A proto ať se nazývají sociálními demokraty do sytosti! Nejsem přece malé dítě, abych se rozčiloval pro nějakou nálepku! Jenom ať nedají na ty zlé ortodoxní dogmatiky a ponechají ‚svobodu kritiky‘ těm, kdo nevědomky vlečou sociální demokracii na tradeunionistickou cestu!“

A lehký úsměšek našeho konstitucionalisty se změní v ho-

méřský smích, když zjistí, že sociální demokraté, kteří mluví o předvoji sociální demokracie právě dnes, kdy v našem hnutí skoro úplně převládá živelnost, se ze všeho nejvíc bojí „podceňování živelného prvku“, že se bojí, aby „postupné rozvíjení všedního každodenního boje nebylo považováno za méně významné než propagování skvělých a ucelených myšlenek“ aj. aj.! „Přední“ oddíl, který se bojí, aby uvědomělost nepředstihla živelnost, který se bojí přijít s odvážným „plánem“, jenž by si vynutil všeobecné uznání i u těch, kdo smýšlejí jinak! Nepletou si snad tito lidé slovo předvoj s výrazem zadní voj?

Jen se zamyslete nad touto Martynovovou úvahou. Na straně 40 říká, že taktika Jiskry při odhalování poměrů je jednostranná, že „i kdybychom sebevíc šířili nedůvěru a nenávisť k vládě, nedosáhneme cíle, dokud se nám nepodaří rozvinout dostatečnou aktivní společenskou energii k jejímu svržení“. To je, mimochodem řečeno, nám už známá péče o zvýšení aktivity mas, spojená s úsilím snížit svou vlastní aktivitu. O to však teď nejde. Martynov zde tedy mluví o *revoluční* energii („k svržení“). A k jakému závěru dospívá? Protože v normálních dobách postupují různé společenské vrstvy nevyhnutelně každá na svou pěst, „je jasné, že my, sociální demokraté, nemůžeme současně řídit aktivní činnost různých opozičních vrstev, nemůžeme jim diktovat pozitivní akční program, nemůžeme jim ukazovat, jakými metodami je třeba den ze dne bojovat za své zájmy... Liberální vrstvy se již samy postarají o takový aktivní boj za své nejbližší zájmy, v němž se střetnou tváří v tvář s naším politickým režimem“ (41). Martynov se tedy hned při prvních slovech o revoluční energii a o aktivním boji za svržení samoděržaví dostal k odborové energii, k aktivnímu boji za nejbližší zájmy! Nemůžeme samozřejmě řídit boj studentů, liberálů aj. za jejich „nejbližší zájmy“, avšak o tom se přece nemluvalo, velevážený „ekonomista“! Mluvalo se o možné a nutné účasti různých společenských vrstev na svržení samoděržaví, a *tuto* „aktivní

činnost různých opozičních vrstev“ nejen *můžeme*, ale dokonce bezpodmínečně musíme řídit, chceme-li být „předvojem“. Aby se naši studenti, naši liberálové aj. „střetávali tváří v tvář s naším politickým režimem“, o to se postarají nejen oni sami, ale především a nejvíce se o to postará sama policie a sama byrokracie absolutistické vlády. Ale „my“, chceme-li být pokrokovými demokraty, musíme se postarat o to, abychom lidi, kteří jsou nespokojeni vlastně jen s poměry na univerzitách nebo s poměry v zemstvech apod., *přiváděli* na myšlenku, že špatné je celé politické zřízení. *My* se musíme chopit organizování takového všestranného politického boje pod vedením *naší* strany, aby tento boj a tuto stranu mohly a také opravdu začaly podporovat podle svých sil nejružnější opoziční vrstvy. *My* musíme ze sociálně demokratických praktiků vychovávat takové politické vůdce, kteří by dovedli řídit všechny projevy tohoto všestranného boje a uměli by v patřičnou chvíli „nadiktovat pozitivní akční program“ jak bouřícím se studentům, tak nespokojeným členům zemstev, rozhořčeným sektářům i ukřivděným učitelům aj. aj. Proto je *naprosto nesprávné* Martynovovo tvrzení, že „vůči nim můžeme vystupovat *jen v negativní* úloze lidí, kteří odhalují poměry... Můžeme *jenom* rozptylovat jejich naděje v různé vládní komise“ (podtrženo námi). Takovými řečmi Martynov dokazuje, že *nemá ani poněti*, co je to skutečná úloha revolučního „předvoje“. Vezme-li to čtenář v úvahu, pochopí *skutečný smysl* těchto závěrečných Martynovových slov: „Jiskra je orgánem revoluční opozice, který odhaluje naše poměry, a především politické poměry, pokud se střetávají se zájmy nejružnějších vrstev obyvatelstva. *My* však pracujeme a budeme pracovat pro dělnickou věc v úzké organické spjatosti s proletářským bojem. Redukujeme-li sféru svého působení, činíme tím samo působení složitějším“ (63). Skutečný smysl uvedeného závěru je tento: Jiskra chce *povznášet* tradeunionistickou politiku dělnické třídy (na kterou se u nás tak často buď z nedorozumění, nebo pro ne-

dostatečnou připravenost či z přesvědčení omezují praktické) na úroveň politiky sociálně demokratické. Avšak Rabočeje dělo chce *degradovat* sociálně demokratickou politiku na politiku tradeunionistickou. A přitom ještě kdekoho ujišťuje, že to jsou „stanoviska při společné práci úplně slučitelná“ (63). O, sancta simplicitas!

Pokračujme. Máme dost sil, abychom pronikli se svou propagandou a agitací mezi *všechny* třídy obyvatelstva? Ovšemže máme. Naši „ekonomisté“, kteří jsou většinou ochotni to popírat, přehlížejí obrovský pokrok, který naše hnutí udělalo od roku 1894 (přibližně) do roku 1901. Jako opravdoví „chvostisté“ žijí často v zajetí představ dávno minulého období počátků hnutí. Tehdy jsme opravdu měli strašně málo sil, tehdy bylo přirozené a oprávněné, že jsme se rozhodli plně se věnovat práci mezi dělníky a tvrdě jsme odsuzovali každé zanedbání této práce; tehdy spočíval celý náš úkol v tom, abychom pevně zakotvili v dělnické třídě. Nyní je do hnutí zapojeno obrovské množství sil, přidávají se k nám všichni nejlepší představitelé mladé generace vzdělaných tříd, všude na venkově jsou nuceni žít lidé, kteří se již zapojili nebo se chtějí zapojit do hnutí, lidé, kteří tihnou k sociální demokracii (zatímco roku 1894 bylo možné spočítat ruské sociální demokraty na prstech). Jedním ze základních politických a organizačních nedostatků našeho hnutí je, že *nedovedeme* všechny tyto síly zapojit a dát všem vhodnou práci (podrobněji si o tom pohovoříme v příští kapitole). Obrovská většina těchto sil nemá naprosto žádnou možnost „jít mezi dělníky“, takže nelze vůbec mluvit o nebezpečí, že by tyto síly mohly být odváděny od naší hlavní práce. Abychom však předávali dělníkům skutečné, všestranné a živé politické vědomosti, potřebujeme mít „své lidi“, sociální demokraty, naprosto všude, ve všech společenských vrstvách, na všech pozicích, kde lze poznat vnitřní hnací síly našeho státního mechanismu. A takové lidi potřebujeme nejenom k propagandě a agitaci, ale ještě mnohem více pro organizační činnost.

Jsou podmínky pro práci mezi všemi třídami obyvatelstva? Kdo to nevidí, ten také pokulhává se svou uvědomělostí za živelným rozmachem mas. Dělnické hnutí probudilo a stále probouzí u jedněch nespokojenost, u druhých naděje na podporu opozice, u třetích vědomí, že samoděržaví nemůže obstát a nutně se zhroutí. Byli bychom „politiky“ a sociálními demokraty jen slovy (jak tomu také ve skutečnosti velmi často bývá!), kdybychom si neuvědomovali, že naším úkolem je využít všech projevů nespokojenosti, sebrat a zpracovat každé zrnko třeba teprve klíčícího protestu. A to ani nemluvíme o tom, že miliónové masy pracujícího rolnictva, domáckých výrobců, drobných řemeslníků aj. by si vždycky dychtivě vyslechly každého jen trochu schopného sociálního demokrata. Ale je snad možné uvést třeba jen jedinou třídu obyvatelstva, v níž by nebyli lidé, skupiny a kroužky nespokojené s bezprávím a zvůlí, a proto přístupné slovům sociálního demokrata, vyjadřujícího nejnaléhavější všeobecně demokratické požadavky? A kdo si chce představit tuto politickou agitaci sociálního demokrata ve *všech* třídách a vrstvách obyvatelstva konkrétně, tomu připomeneme, že hlavním (samozřejmě ne však jediným) prostředkem této agitace je *odhalování politických poměrů* v širokém slova smyslu.

V článku Čím začít? (Jiskra, č. 4, květen 1901), o němž hodlám podrobně promluvit později, jsem napsal: „Musíme probudit ve všech trochu uvědomělých vrstvách lidu touhu po *politickém* odhalování nešvarů. Nesmíme se dát zmást tím, že jsou dnes hlasy odhalující politické nešvary tak slabé, vzácné a nesmělé. Příčina rozhodně netkví v tom, že se široká veřejnost smířila s policejní zvůlí. Příčina tkví v tom, že lidé schopní a odhodlaní odhalovat nešvary nemají tribunu, z níž by mohli mluvit, nemají posluchače, kteří by řečníky se zájmem poslouchali a povzbuzovali je, příčina tkví v tom, že nevidí nikde mezi lidem sílu, na niž by se mohli obracet se stížnostmi na ‚všemocnou‘ ruskou vládu... Dnes už můžeme a musíme vytvořit tribunu, která by

odhalovala zlořády carské vlády před vším lidem; takovou tribunou se musí stát sociálně demokratický list.“*

Takovým ideálním posluchačstvem, které se rádo seznámí s politickými poměry, je dělnická třída, která především a nejvíce potřebuje všestranné a živé politické vědomosti, která má nejvíce schopností přetvářet tyto vědomosti v aktivní boj, i když neslibuje žádné „hmatatelné výsledky“. A tribunou, kde by mohly být odhalovány zlořády před *vším lidem*, může být jen celoruský list. „V dnešní Evropě není hnutí, jež by zasluhovalo název politické, myslitelné bez politického orgánu“, a v tomto směru patří k dnešní Evropě nesporně i Rusko. Tisk se u nás stal již dávno silou — jinak by vláda nevydávala desetitisíce rublů na jeho podplácení a na subvencování různých Katkovů a Meščerských. A že ilegální tisk zdolával bariéry cenzury a *nutil* legální a konzervativní orgány, aby o něm veřejně psaly, to není v absolutistickém Rusku žádná novinka. Bylo tomu tak i v letech sedmdesátých a dokonce i v padesátých. Avšak oč širší a vyspělejší jsou dnes ty lidové vrstvy, jež jsou ochotny číst ilegální tisk a učit se z něho, „jak žít a jak umírat“, napsal jeden dělník v dopise Jiskře (č. 7)⁶². Odhalování politických poměrů, to je právě takové vypovězení války *vládě*, jako je odhalování hospodářských poměrů vypovězením války továrníkovi. A toto vypovězení války má tím větší morální význam, čím je kampaň za odhalování poměrů rozsáhlejší a mohutnější, čím početnější a odhodlanější je společenská *třída*, která *vypovídá válku proto, aby válku zahájila*. Proto je odhalování politických poměrů už samo o sobě jedním z nejúčinnějších prostředků, jak *rozložit* nepřátelské zřízení, jak připravit nepříteli o jeho náhodné nebo dočasné spojence a zasít nepřítelství a nedůvěru mezi nositele absolutistické moci.

Předvojem revolučních sil se dnes může stát jenom strana, která *zorganizuje* odhalování poměrů skutečně před *vším*

* Sebrané spisy 5, Praha 1981, s. 25—26. *Red.*

lidem. Slova „před vším lidem“ mají velmi bohatý obsah. Obrovskou většinu těch, kdo odhalují poměry a přitom nepocházejí z dělnické třídy (a aby se dělnická třída stala předvojem, musí získat ostatní třídy), tvoří střízliví politikové a chladnokrevní praktičtí lidé. Ti vědí velmi dobře, jak je nebezpečné „stěžovat si“ třeba jen na toho nejnižšího úředníka, natož pak na „všemocnou“ ruskou vládu. A ti se budou *na nás* obracet se stížnostmi teprve tehdy, až uvidí, že tyto stížnosti skutečně něco zmohou, až poznají, že jsme *politickou silou*. Abychom se stali takovou silou v očích lidí, kteří stojí mimo, musíme usilovně a houževnatě *zvyšovat* svou uvědomělost, iniciativu a energii; k tomu nestačí přilípnout na teorii a praxi zadního voje nálepku „předvoj“.

Musíme-li však my sami organizovat usvědčování vlády skutečně před vším lidem, v čem se potom projeví třídní charakter našeho hnutí? — zeptá se nás a už se nás také ptá přehnaně horlivý vyznavač „těsné organické spjatosti s proletářským bojem“. — Inu, právě v tom, že toto usvědčování před vším lidem organizujeme právě my, sociální demokraté; v tom, že všechny otázky, které se vynoří v souvislosti s agitací, budou vysvětlovány v důsledně sociálně demokratickém duchu, bez jakéhokoli úmyslného i neúmyslného překrucování marxismu; v tom, že tuto všestrannou politickou agitaci bude provádět strana, jež slučuje všechno v jeden nerozborný celek — ať už útočí jménem všeho lidu na vládu, či vychovává proletariát v revolučním duchu a obhajuje přitom jeho politickou samostatnost, nebo řídí hospodářský boj dělnické třídy a využívá těch jejích živelných srážek s vykořisťovateli, které získávají a přivádějí do našeho tábora stále nové vrstvy proletariátu!

Avšak jedním z nejprůzračnějších rysů „ekonomismu“ je právě to, že tuto spjatost, ba více: tuto shodu mezi nejnáléhavější potřebou proletariátu (všestranná politická výchova pomocí politické agitace a odhalování politických poměrů) a mezi potřebou všeobecně demokratického hnutí

nechápe. Projevuje se to nejen v „martynovovských“ frázích, nýbrž i v poukazování na zdánlivě třídní stanovisko, což je s těmito frázemi obsahově totožné. Autoři „ekonomistického“ dopisu ve 12. čísle Jiskry* se o tom například vyjadřují takto: „Týž základní nedostatek Jiskry (přeceňování ideologie) je příčinou jejího nedůsledného názoru na postoj sociální demokracie k různým společenským třídám a směrům. Jiskra sice vyřešila teoretickými výklady...“ (nikoli však „růstem úkolů strany, rostoucích zároveň se stranou...“) „úkol okamžitě přejít k boji proti absolutismu a pravděpodobně cítí, jak je tento úkol za dnešní situace pro dělníky velice obtížný...“ (a nejenom cítí, nýbrž i dobře ví, že dělníkům se tento úkol zdá méně obtížný než „ekonomistické“ inteligenci s jejími starostmi o malé děti, protože dělníci jsou odhodláni bít se i za požadavky, které, řečeno slovy nezapomenutelného Martynova, neslibují žádné „hmatatelné výsledky“) ... „Jiskra nemá trpělivost čekat, až dělníci nashromáždí síly k tomuto boji, a proto začíná hledat spojení mezi liberály a inteligencí...“

Je to tak, už jsme opravdu ztratili všechnu „trpělivost“ „čekat“ na onu blaženou dobu, kterou nám už dávno slibují všelijací „smiřovači“, až naši „ekonomisté“ přestanou svalovat svou zaostalost na dělníky a omlouvat nedostatek své energie tím, že prý dělníci nemají dost sil. Ptáme se našich „ekonomistů“: Jak mají „dělníci nashromáždít síly k tomuto boji“? Což není zřejmé, že politickou výchovou dělníků a tím, že před nimi budou odhalovány *všechny* stránky našeho hnusného samoděržaví?

* Nedostatek místa nám nedovolil, abychom na tento dopis pro „ekonomisty“ více než typický odpověděli v Jiskře náležitě podrobně. Z dopisu jsme měli velikou radost, protože řeči o nedůslednosti třídního stanoviska Jiskry jsme slyšeli už dávno a z nejrůznějších stran, a čekali jsme s odpovědí jen na vhodnou příležitost nebo na přesnou formulaci toho, z čeho nás stále obviňovali. A na útoky jsme zvyklí odpovídat nikoli obranou, nýbrž protiútokem.

A není snad jasné, že *právě pro tuto práci* potřebujeme „spojence mezi liberály a inteligencí“, kteří by byli ochotni společně s námi odhalovat politická tažení proti činitelům zemstev, učitelům, statistikům, studentům aj.? To je opravdu tak těžké pochopit tento podivuhodně „složitý mechanismus“? Cožpak vám P. B. Axelrod neříká již od roku 1897: „Pro splnění úkolu ruských sociálních demokratů získat přívržence a přímé nebo nepřímé spojence mezi neproletářskými třídami je rozhodující především a hlavně charakter propagandistické činnosti přímo v řadách proletariátu.“⁶³ Ale Martynovové a jiní „ekonomisté“ si to přesto nadále představují tak, že dělníci musí *nejdříve* nashromáždit síly v „hospodářském boji proti zaměstnavatelům a vládě“ (pro tradeunionistickou politiku), a teprve *potom* „přejít“ — patrně od tradeunionistické „výchovy k aktivitě“ — k aktivitě sociálně demokratické.

„... Při svém hledání,“ pokračují „ekonomisté“, „opouští Jiskra často třídní stanovisko, když zastírá třídní rozpory a staví do popředí všeobecnou nespokojenost s vládou, ačkoli příčiny a míra této nespokojenosti jsou u „spojenců“ velmi různé. Takový je například postoj Jiskry k zemstvům“... Jiskra prý „slibuje šlechticům, kteří jsou nespokojeni s milodary vlády, pomoc dělnické třídy, nezmiňujíc se přitom ani slůvkem o třídních rozporech mezi těmito vrstvami obyvatelstva“. Všimne-li si čtenář článků Samoděržaví a zemstvo^[247] (Jiskra, č. 2 a 4)⁶⁴, o nichž autoři dopisu *pravděpodobně* mluví, pozná, že tyto články* jsou věnovány postoji vlády k „umírněné agitaci stavovsko-byrokratického zemstva“ a k „aktivitě dokonce i majetných tříd“. V článku se píše, že se dělník nesmí lhostejně dívat na boj vlády proti zemstvům, a činitelé zemstev jsou vyzýváni, aby zanechali umírněných řečí a promluvili tvrdě

* Avšak *mezi* těmito články (v 3. čísle Jiskry) byl uveřejněn článek speciálně o třídním antagonismu na naší vesnici. (Viz Sebrané spisy 4, Praha 1980, s. 428–436. *Red.*)

a ostře, jakmile se proti vládě postaví v celé své velikosti revoluční sociální demokracie. Není známo, s čím zde autoři dopisu nesouhlasí. Myslí si snad, že dělník „nepochopí“ slova: „majetné třídy“ a „stavovskobyrokratické zemstvo“ nebo že *pobízení* členů zemstev, aby přešli od umírněných slov k ostrým, je „přeceňování ideologie“? Myslí si snad, že dělníci „mohou nashromáždit síly“ k boji proti absolutismu, nebudou-li vůbec vědět, jaký je *také* postoj absolutismu k zemstvům? Zase nic z toho nebude známo. Jasně je pouze jedno: že autoři mají velmi matnou představu o politických úkolech sociální demokracie. Ještě jasněji to vyplývá z jejich věty: „Stejný“ (tj. rovněž „zastírající třídní rozpory“) „je také postoj Jiskry k studentskému hnutí.“ Namísto výzvy k dělníkům, aby veřejnou demonstrací prohlásili, že skutečným ohniskem násilí, řádění a zvěle není studentstvo, nýbrž ruská vláda (Jiskra, č. 2*), bychom měli pravděpodobně uveřejnit úvahu v duchu listu Rabočaja mysl! A takové myšlenky vyslovují sociální demokraté na podzim roku 1901, po únorových a březnových událostech, v předvečer nového rozmachu studentského hnutí, který ukazuje, že i v této oblasti „živelnost“ protestu proti samoděržaví *předbíhá* uvědomělé řízení hnutí sociální demokracií. Živelná snaha dělníků zastat se studentů, když je policie a kozáci bijí, předbíhá uvědomělou činností sociálně demokratické organizace!

„Naproti tomu v jiných článcích,“ pokračují autoři dopisu, „Jiskra ostře odsuzuje veškeré kompromisy a obhajuje například nesnášenlivé chování guesdovců.“ Radíme lidem, kteří o neshodách mezi dnešními sociálními demokraty obvykle tak sebevědomě a tak lehkomyšlně prohlašují, že prý nejsou podstatné a rozkol neospravedlňují, aby se nad svými slovy pořádně zamysleli. Cožpak mohou v jedné organizaci úspěšně spolupracovat lidé, kteří tvrdí, že jsme pro objasnění nepřátelského postoje samoděržaví k nej-

* Viz Sebrané spisy 4, Praha 1980, s. 391–396. *Red.*

různějším třídám a pro seznámení dělníků s opozicí nej-
různějších vrstev proti samoděržaví dosud udělali strašně
málo — a lidé, kteří v tom vidí „kompromis“, zřejmě
kompromis s teorií „hospodářského boje proti zaměstnava-
telům a vládě“?

O nutnosti vnést třídní boj na vesnici (č. 3) jsme mluvili
u příležitosti čtyřicátého výročí osvobození rolníků* a u pří-
ležitosti Vitteho důvěrného memoranda o neslučitelnosti
samosprávy a samoděržaví (č. 4); u příležitosti vydání
nového zákona jsme útočili na statkáře a jim sloužící vládu
za to, že obhajovali nevolnictví (č. 8)[⁸⁹]**; uvítali jsme
ilegální sjezd zemstev a vybízeli činitele zemstev, aby přešli
od ponížených petic k boji (č. 8)[⁸⁷***; povzbuzovali jsme
studenty, když začali chápat nutnost politického boje
a přecházeli k němu (č. 3), a zároveň jsme pranýřovali
„tupost a nechápavost“ přívrženců „výhradně student-
ského“ hnutí, kteří vyzývali studenty, aby se nezúčastňovali
pouličních demonstrací (č. 3, o výzvě výkonného výboru
moskevského studentstva z 25. února); odhalovali jsme
„bláhové sny“ a „lživé pokrytectví“ liberálních intrikánů
z listu Rossija⁶⁵ (č. 5) a zároveň jsme psali o zvlí vládních
katanů, kteří „se vrhli na pokojné publicisty, na staré pro-
fesory a vědce, na známé liberální činitele zemstev“ (č. 5:
Policejní nájezd na literaturu[¹⁸⁴])⁶⁶; vysvětlovali jsme sku-
tečný význam programu „péče státu o blaho dělníků“
a uvítali jsme „cenné přiznání“, že „je lépe reformami
shora předejít jejich vymáhání zdola, nečekat, až k tomu
dojde“ (č. 6)****; povzbuzovali jsme protestující statistiky
(č. 7) a odsuzovali statistiky-stávkokaze (č. 9)⁶⁷. Kdo
v této taktice vidí zatemňování třídního uvědomění pro-
letariátu a *kompromis s liberalismem*, prozrazuje tím, že vůbec
nechápe skutečný význam programu Creda a de facto

* Viz Sebrané spisy 4, Praha 1980, s. 428—436. Red.

** Viz Sebrané spisy 5, Praha 1981, s. 100—105. Red.

*** Viz tamtéž, s. 106—107. Red.

**** Viz tamtéž, s. 90—92. Red.

prosazuje právě tento program, i když se ho sebevíc zříká! Protože *právě tím* táhne sociální demokracii k „*hospodářskému boji proti zaměstnavatelům a vládě*“, *kapituluje před liberalismem* a zříká se tak úkolu aktivně zasahovat do *každé* „*liberální*“ otázky a určovat *vlastní*, sociálně demokratické stanovisko k této otázce.

f) JEŠTĚ JEDNOU „POMLOUVAČI“,
JEŠTĚ JEDNOU „MYSTIFIKÁTOŘI“

Jak si čtenář pamatuje, napsalo tato přívětivá slova Rabočeje dělo, které takto odpovídá na naše obvinění, že „*nepřímo připravuje půdu pro přeměnu dělnického hnutí v nástroj buržoazní demokracie*“. Ve své prostoduchosti Rabočeje dělo usoudilo, že toto obvinění je pouhý polemický výpad: ti zlí dogmatikové si usmyslili říkat nám všelijaké nepříjemnosti — nu, a co může být nepříjemnějšího než stát se nástrojem buržoazní demokracie? A tak se tedy tiskne tučným písmem „*vyvrácení*“: „*Ničím nezastřená pomluva*“ (Dva sjezdy, s. 30), „*mystifikace*“ (31), „*komedie*“ (33). Rabočeje dělo se jako Jupiter (ač se Jupiterovi pramálo podobá) zlobí právě proto, že nemá pravdu, a svým neuváženým spíláním dokazuje, že se nedovede vmyslit do způsobu uvažování svých odpůrců. A přece by mu stačilo jen trochu se zamyslet a pochopilo by, proč *každé* poddávání se živelnosti masového hnutí a *každé* degradování sociálně demokratické politiky na politiku tradeunionistickou připravuje půdu pro přeměnu dělnického hnutí v nástroj buržoazní demokracie. Živelné dělnické hnutí samo o sobě je s to vytvořit (a nutně vytvoří) jen tradeunionismus, a tradeunionistická politika dělnické třídy, to je právě buržoazní politika dělnické třídy. To, že se dělnická třída účastní politického boje a dokonce politické revoluce, ještě vůbec nedělá z její politiky politiku sociálně demokratickou. Nenapadne Rabočeje dělo tohle

popírat? Nenapadne je konečně vyložit všem přímo a bez vytáček, jak ono chápe ožehavé otázky mezinárodní a ruské sociální demokracie? Ale kdepak! Nic takového je nikdy nenapadne, protože se pevně přidržuje metody, kterou lze označit jako „vyjadřování se v záporech“. Já nic, já muzikant, ten nemá s hrubcem nic společného. My nejsme „ekonomisté“, Rabočaja mysl nehlásá „ekonomismus“, „ekonomismus“ v Rusku vůbec neexistuje. Je to pozoruhodně obratná a „diplomatická“ metoda, která má jen ten malý nedostatek, že orgánům, které ji praktikují, se obvykle přezdívá „Co račte?“.

Časopisu Rabočeje dělo se zdá, že buržoazní demokracie v Rusku je vůbec „fantóm“ (Dva sjezdy, s. 32)*. Šťastní lidé! Strkají hlavu do písku jako pštros a domnívají se, že tím zmizí i všechno kolem nich. Řada liberálních publicistů, kteří měsíc co měsíc vytrubují do světa svůj triumf nad rozkladem a dokonce i nad zánikem marxismu; řada liberálních listů (SPB. vědomosti⁶⁸, Russkije vědomosti⁶⁹ a mnoho jiných), povzbuzujících ty liberály, kteří vštěpují dělníkům brentanovské pojetí třídního boje⁷⁰ a tradeunionistické pojetí politiky; plejáda kritiků marxismu, jejichž skutečné tendence odhalilo tak dobře Credo a jejichž literární zboží jediné obíhá po Rusku nezdaněno a neprocleno; oživení revolučních *nesociálně demokratických* směrů, zejména po únorových a březnových událostech — to všechno je tedy fantóm! To všechno nemá vůbec nic společného s buržoazní demokracií!

Rabočeje dělo i autoři „ekonomistického“ dopisu v 12.

* Je to odvolávání se na „konkrétní ruské podmínky, které osudově tlačí dělnické hnutí na revoluční cestu“. Lidé nechtějí pochopit, že revoluční cesta dělnického hnutí nemusí ještě být cestou sociálně demokratickou! Vždyť všechna západoevropská buržoazie „tlačila“ za absolutismu, vědomě tlačila dělníky na revoluční cestu. Avšak my, sociální demokraté, se tím nemůžeme spokojit. A degradujeme-li jakkoli sociálně demokratickou politiku na úroveň živelné, tradeunionistické politiky, jdeme tím vlastně na ruku buržoazní demokracii.

číslu Jiskry by se měli „zamyslet nad tím, proč asi jarní události způsobily takové oživení revolučních nesociálně demokratických směrů, místo aby posílily autoritu a prestiž sociální demokracie“. Protože jsme nebyli na výši úkolu, byla aktivita dělnických mas větší než naše aktivita, a neměli jsme dostatečně připravené revoluční vůdce a organizátory, kteří by dobře znali náladu všech opozičních vrstev a dokázali se postavit do čela hnutí, přeměnit živelně demonstrace v demonstrace politické, zesílit jejich politický charakter atd. Za těchto podmínek nezbytně využijí naši zaostalosti čilejší a energičtější revolucionáři, kteří nejsou sociálními demokraty, a dělníci, i kdyby bojovali sebeobětavěji a sebeenergičtěji proti policii a vojsku, i kdyby vystupovali seberevolučněji, budou jenom silou podporující tyto revolucionáře, budou jenom zadním vojem buržoazní demokracie, a nikoli sociálně demokratickým předvojem. Vezměte německou sociální demokracii, od níž chtějí naši „ekonomisté“ převzít pouze její slabé stránky. Proč v Německu nedojde *ani k jedné* politické události, jež by neměla za následek vždy další posílení autority a prestiže sociální demokracie? Proto, že sociální demokracie vždycky všechny předstihne nejrevolučnějším zhodnocením této události a obhajobou každého protestu proti zvlí. Nedává se ukolébat úvahami, že hospodářský boj přivede dělníky k zamyšlení nad svou bezprávností a že konkrétní podmínky osudově tlačí dělnické hnutí na revoluční cestu. Zasaahuje do všech oblastí a otázek veřejného a politického života: do otázky, proč Vilém nepotvrdil do funkce starosty města příslušníka buržoazní pokrokové strany (naši „ekonomisté“ ještě nestačili poučit Němce, že je to v podstatě kompromis s liberalismem!), do vydání zákona proti „nemravným“ literárním a výtvarným dílům, do otázky, jak dalece má vláda ovlivňovat volbu profesorů, aj. apod. Sociální demokraté mají všude předstih, vyvolávají politickou nespokojenost ve všech třídách, burcují ospalé, popohánějí zaostalé a poskytují proletariátu všestranný

materiál pro rozvjeení politického uvědomění a politické aktivity. A to má za následek, že dokonce i vědomí nepřátelé socialismu si začínají tohoto předního politického bojovníka vážít, a nezřídka se stává, že se důležitý dokument nejen z buržoazních, ale dokonce i z vysokých byrokratických a dvorních kruhů dostane jakýmsi zázrakem do redakce listu Vorwärts.

To je tedy rozluštění onoho zdánlivého „rozporu“, který je časopisu Rabočeje dělo natolik nepochopitelný, že jen lomí rukama a volá: „Je to všechno komedie!“ Jen si představte: my, Rabočeje dělo, hlásáme, že *úhelným kamenem musí být masové* dělnické hnutí (a dali jsme to vysázet tučně!), kdekoho varujeme před podceňováním živelného prvku, chceme vtisknout vlastnímu, *vlastnímu, vlastnímu* hospodářskému boji politický ráz, chceme být stále úzce a organicky spjati s proletářským bojem! A tu někdo přijde a řekne nám, že připravujeme půdu pro to, aby se z dělnického hnutí stal nástroj buržoazní demokracie. A kdo to říká? Lidé, kteří uzavírají „kompromis“ s liberalismem, kteří se vměšují do každé „liberální“ záležitosti (jaké to nepochopení „organické spjatosti s proletářským bojem“!) a věnují tolik pozornosti jak studentům, tak dokonce (ó hrůza!) činitelům zemstev! Lidé, kteří chtějí celkově věnovat větší procento svých sil (než „ekonomisté“) činnosti mezi neproletářskými třídami obyvatelstva! Cožpak to není „komedie“??

Ubohé Rabočeje dělo! Podaří se mu někdy rozluštit tuto složitou věc?

PŘÍŠTIPKAŘENÍ EKONOMISTŮ
A ORGANIZACE
REVOLUCIONÁŘŮ

Tvrzení časopisu Rabočeje dělo, že hospodářský boj je nejširše použitelný prostředek politické agitace, že naším úkolem je nyní vtisknout vlastnímu hospodářskému boji politický ráz, a podobná tvrzení, která jsme už rozebrali, svědčí o úzkém chápání nejen našich politických, nýbrž i našich *organizačních* úkolů. Pro „hospodářský boj proti zaměstnavatelům a vládě“ není vůbec nutná — a v tomto boji se proto ani nemůže vytvořit — celoruská centralizovaná organizace, která by spojovala veškeré projevy politické opozice, protestu a pobouření v jeden společný nápor, organizace, kterou by tvořili profesionální revolucionáři a řídili by ji skuteční političtí vůdci všeho lidu. To je přece pochopitelné. Charakter každé instituce je přirozeně a nutně určován obsahem její činnosti. Proto Rabočeje dělo svými tvrzeními, která jsme právě rozebrali, posvěcuje a uzákoňuje nejen úzký rámec politické činnosti, ale i úzký rámec organizační práce. A jako vždy je i v tomto případě orgánem, jehož uvědomělost kapituluje před živelností. Avšak poddávání se živelně vznikajícím formám organizace, nepochopení toho, jak úzce zaměřená a primitivní je naše organizační práce a jakými jsme dosud „příštipkáři“ v této důležité oblasti, nepochopení toho, tvrdím — to je skutečná nemoc našeho hnutí. Není to samozřejmě nemoc úpadku, nýbrž nemoc růstu. Avšak právě teď, kdy nás jako vůdce a organizátory hnutí takřka zaplavuje vlna živelného pobouření, je zvláště nutné bojovat naprosto nesmiřitelně proti jakékoli obhajobě zaostalosti, proti jakémukoli uzákoňování úzkého rámce v této věci, a zvláště nutné je probudit v každém, kdo se účastní praktické práce nebo se k ní teprve chystá, nespokojenost s panujícím *příštipkařením* a neochvějně odhodlání zbavit se ho.

a) CO JE TO PŘÍŠTIPKAŘENÍ?

Pokusíme se odpovědět na tuto otázku malou ukázkou činnosti typického sociálně demokratického kroužku v letech 1894—1901. Zmínili jsme se již o všeobecném nadšení studující mládeže tohoto období pro marxismus. Toto nadšení se samozřejmě netýkalo jen, ba dokonce ani ne tolik, marxismu jako teorie, ale spíše marxismu jako odpovědi na otázku „co dělat?“, jako výzvy k pochodu na nepřítel. A noví bojovníci se dali na pochod s obdivuhodně primitivní výzbrojí a průpravou. Z valné části nebyli dokonce téměř vůbec vyzbrojeni a průpravu neměli zhora žádnou. Šli do války jako mužici od pluhů, s pouhým klackem v ruce. Kroužek studentů navazuje styky s dělníky a dává se do práce bez jakéhokoli spojení se starými pracovníky hnutí, bez jakéhokoli spojení s kroužky z jiných míst nebo alespoň z jiných městských čtvrtí (nebo z jiných škol), bez jakéhokoli zorganizování jednotlivých složek revoluční práce a bez jakéhokoli systematického plánu práce na delší období. Kroužek rozvíjí postupně stále rozsáhlejší propagandu a agitaci, získává již svým vystoupením sympatie dosti širokých vrstev dělnictva, sympatie jisté části vzdělané společnosti, která „výboru“ poskytuje peníze a dává k dispozici stále další a další skupiny mládeže. Výbor (nebo svaz boje) je stále přitažlivější, jeho činnost se rozrůstá, a výbor ji rozšiřuje zcela živelně: tíž lidé, kteří před rokem nebo před několika měsíci vystupovali ve studentských kroužcích a řešili otázku „kam jít?“, kteří navazovali a podporovali styky s dělníky, sestavovali a vydávali letáky, navazují teď spojení s jinými skupinami revolucionářů, opatřují si literaturu, začínají vydávat místní noviny, začínají mluvit o uspořádání demonstrace a nakonec přecházejí k otevřeným válečným akcím (přitom touto otevřenou bojovou akcí může být podle okolností právě tak agitační leták jako první číslo novin či první demonstrace). Obvykle však tyto akce už na samém začátku ihned úplně zkra-

chují. Ihned a úplně právě proto, že nebyly výsledkem systematického, předem promyšleného a postupně připravovaného plánu dlouhodobého a houževnatého boje, ale že to byla jen živelně se rozvíjející tradiční práce v kroužcích; proto, že policie přirozeně téměř vždy znala všechny čelné pracovníky místního hnutí, kteří si „získali pověst“ už jako studenti, a jenom čekala na nejhodnější okamžik k provedení razie; přitom úmyslně nechala kroužek dostatečně se rozrůst a projevit, aby měla hmatatelný corpus delicti, a úmyslně si vždy ponechávala několik známých jedinců „na semeno“ (jak zní odborný výraz, jehož užívají, pokud je mi známo, našinci i četníci). Takovou válku musíme nutně přirovnat k tažení pouhými klacky ozbrojených rolnických houfů proti moderní armádě. A je skutečně podivuhodné, jak životaschopné bylo toto hnutí, jak se šířilo, rostlo a vítězilo, přestože bojovníci neměli naprosto žádnou průpravu. Z historického hlediska byla pochopitelně primitivnost výzbroje zpočátku nejen nevyhnutelná, nýbrž dokonce *zákonitá*, jakožto jedna z podmínek pro získání hojného počtu bojovníků. Jakmile však začaly vážné bojové akce (a ty začaly v podstatě již letními stávkami roku 1896), projevovaly se nedostatky naší bojové organizace stále citelněji. Vláda byla zprvu překvapena a dopustila se řady chyb (například tím, že v svolání k veřejnosti líčila zločiny socialistů nebo že vypovídala dělníky ze sídelních měst do provinčních průmyslových středisek), brzy se však přizpůsobila novým podmínkám boje a dovedla vhodně rozmístit oddíly svých provokatérů, špiclů a četníků, vybavené dokonalou výzbrojí. Policejní razie se opakovaly tak často, postihovaly tolik lidí a decimovaly místní kroužky tak důkladně, že dělnictvo ztrácelo doslova všechny vůdce, hnutí se vyvíjelo v neuvěřitelných skocích a nebylo absolutně možné zajistit kontinuitu a návaznost práce. Nevyhnutelným důsledkem těchto poměrů byla strašlivá izolovanost místních funkcionářů, náhodné složení kroužků, nedostatečná průprava a malý rozhled

v teoretických, politických i organizačních otázkách. Došlo to tak daleko, že pro naši nedostatečnou houževnatost a konspirativnost začínají dělníci v některých místech nedůvěřovat inteligenci a straní se jí; říkají, že intelektuálové jsou příliš zbrklí a zavíní tím často prozrazení akcí!

Že toto příštípkaření začali nakonec všichni uvažující sociální demokraté pociťovat jako nemoc, to ví každý, kdo jen trochu zná hnutí. A aby si čtenář, který hnutí nezná, nemyslí, že uměle „konstruujeme“ zvláštní stadium nebo zvláštní nemoc hnutí, odvoláme se na svědka, kterého jsme již jednou uvedli. Nemějte nám tento dlouhý citát za zlé.

V 6. čísle časopisu *Rabočeje dělo B*—v píše: „Závisí-li postupný přechod k širší praktické činnosti přímo na všeobecném přechodném období, které ruské dělnické hnutí prožívá, je tento přechod charakteristickým rysem celkového mechanismu ruské dělnické revoluce..., pak je v tomto mechanismu ještě jiný, neméně zajímavý rys. Mluvíme o *všeobecném nedostatku akceschopných revolučních sil**, který je pociťován nejenom v Petrohradě, ale v celém Rusku. Od doby všeobecného oživení dělnického hnutí, všeobecného rozvoje dělnických mas, stále častějších stávek a stále otevřenějšího masového boje dělnictva, na nějž vláda odpovídá ještě větším pronásledováním a zatýkáním i častějším posíláním do vyhnanství a vyhošťováním, je tento *nedostatek kvalifikovaných revolučních sil stále zřejmější* a nesporně *nezůstane bez vlivu na hloubku a celkový charakter hnutí*. Mnohé stávky probíhají bez výrazného a bezprostředního působení revolučních organizací..., je pociťován nedostatek agitačních letáků a ilegální literatury..., dělnické kroužky nemají agitátory... Kromě toho máme stále nedostatek peněz. Zkrátka a dobře, *růst dělnického hnutí předbíhá růst a rozvoj revolučních organizací*. Aktivních revolucionářů je příliš málo, než aby jenom oni mohli ovlivnit veškeré dělnictvo, které se dostalo do pohybu, než aby mohli vnést do celého tohoto pohybu alespoň trochu pořádku a organizovanosti. ... Jednotlivé kroužky a jednotliví revolucionáři nejsou sdružení, nejsou sjednoceni, netvoří jednotnou, silnou a ukázněnou organizaci s plánovitě zformovanými oddíly...“ A když autor vysvětlil, že okamžité vznikání nových kroužků namísto rozbitých „dokazuje pouze životaschopnost hnutí..., ale nedokazuje ještě, že existuje dostatečný počet opravdu schopných revolucionářů“, uzavírá: „Nedostatečná praktická příprava petrohradských revolucionářů se odráží i na výsledcích jejich

* Podtrženo všude námi.

práce. Poslední procesy, zejména proti skupinám Samoosvobození a Boj práce proti kapitálu⁷¹, jasně ukázaly, že mladý agitátor, který podrobně nezná pracovní podmínky, a tudíž ani podmínky pro agitaci v daném závodě, který nezná zásady konspirace a osvojil si“ (opravdu si osvojil?) „jenom všeobecné názory sociální demokracie, může pracovat jen nějakých 4, 5 nebo 6 měsíců. Pak ho zatknou, což má často za následek, že se rozpadne celá organizace nebo alespoň její část. Vzniká otázka, může-li skupina úspěšně a plodně pracovat, jestliže se její existence počítá na pouhé měsíce? ... Nedostatky existujících organizací nelze samozřejmě plně vysvětlit přechodným obdobím, ... samozřejmě zde hraje nemalou úlohu kvantitativní a hlavně kvalitativní složení fungujících organizací, a prvořadým úkolem našich sociálních demokratů... musí být *skutečné sjednocení organizací a přísný výběr členů.*“

b) PŘÍŠTIPKAŘENÍ A EKONOMISMUS

Nyní se budeme zabývat otázkou, která už jistě každého čtenáře napadla. Souvisí toto příštipkaření jakožto nemoc růstu, vlastní *celému* hnutí, s „ekonomismem“ jakožto *jedním* ze směrů v ruské sociální demokracii? Domníváme se, že ano. Nedostatečná praktická průprava a těžkopádnost při organizační práci jsou opravdu společné *nám všem*, i těm z nás, kdo jsme hned od začátku neochvějně hájili stanovisko revolučního marxismu. Ale pouhou nedostatečnou průpravu by ovšem nikdo nemohl praktikům vyčítat. Jenomže pojem „příštipkaření“ obsahuje kromě nedostatečné průpravy ještě něco jiného: omezený rozsah veškeré revoluční práce, nepochopení, že z této úzce omezené práce nemůže vzniknout dobrá organizace revolucionářů, a konečně — a to je to hlavní — pokusy ospravedlňovat tuto omezenost, povýšit ji dokonce na zvláštní „teorii“, tj. poddávání se živelnosti i v této oblasti. Jakmile se takové pokusy objevily, bylo hned jasné, že příštipkaření souvisí s „ekonomismem“ a že nepřekonáme úzké omezení naší organizační činnosti, nezbavíme-li se „ekonomismu“ vůbec (tj. úzce ohraničeného pojetí jak marxistické teorie, tak úlohy sociální demokracie a jejích politických úkolů). Tyto

pokusy se projevily dvojím způsobem. Jedni začali říkat: Dělnické masy samy dosud nevytyčily tak široké a bojové politické úkoly, jaké jim „vnucují“ revolucionáři, musí teprve bojovat za *nejbližší* politické požadavky a vést „hospodářský boj proti zaměstnavatelům a vládě“* (a tomuto boji, který je masovému hnutí „dostupný“, přirozeně odpovídá i organizace „dostupná“ dokonce i nejhůře připravené mládeži). Druzí, kteří nemají nic společného s „teorií postupného vývoje“, začali říkat: Můžeme a musíme „provést politickou revoluci“, ale k tomu nepotřebujeme vytvořit pevnou organizaci revolucionářů, která by vychovávala proletariát vytrvalým a houževnatým bojem; k tomu stačí, abychom se všichni chopili „dostupného“ a nám již z námého klacku. Řečeno bez alegorií — abychom zorganizovali generální stávkou**, nebo abychom popohnali „malátný“ postup dělnického hnutí „excitačním terorem“***. Oba tyto směry, jak oportunisté, tak i „revolucionisté“, kapitulují před panujícím příštípkařením, nevěří, že se ho můžeme zbavit, nechápou náš prvořadý a nejnaléhavější praktický úkol: vytvořit *organizaci revolucionářů*, schopnou zajistit energický, vytrvalý a nepřetržitý politický boj.

Před chvílkou jsme citovali slova B–va: „Růst dělnického hnutí předbíhá růst a rozvoj revolučních organizací.“ Toto „cenné sdělení přímého pozorovatele“ (poznámka redakce časopisu *Rabočeje* dělo k článku B–va) je pro nás dvojnásob cenné. Dokazuje, že jsme měli pravdu, když jsme spatřovali základní příčinu současné krize ruské sociální demokracie v *zaostávání vůdců* („ideologů“, revolucionářů, sociálních demokratů) za *živelným rozmachem mas*. Dokazuje, že všechny tyto úvahy autorů „ekonomistického“ dopisu (v 12. čísle *Jiskry*) B. Kričevského a Martynova o nebez-

* *Rabočaja mysl* a *Rabočeje* dělo, zejména Odpověď Plechanovovi.

** Brožura *Kdo uskuteční politickou revoluci?* ve sborníku *Proletářský boj*[⁶⁹], vydaném v Rusku. Přetiskl ji také kyjevský výbor[⁷⁰].

*** Obroda revolucionismu a Svoboda.

pečném podceňování významu živelného prvku a všedního každodenního boje, o taktice jako procesu aj. jsou právě chválou a obhajobou přištipkaření. Ukazuje se, že tito lidé, kteří nedokážou vyslovit slovo „teoretik“ bez opovržlivého úšklebku, kteří nazývají své podléhání měšťácké nepřipravenosti a nevypěstlosti „smyslem pro potřeby života“, nechápou ve skutečnosti naše nejnaléhavější *praktické* úkoly. Volají na opozdilce: Držte krok! Nepředbíhejte! Vykládají halasně o „taktice jako procesu“ lidem, kteří nemají dost energie a iniciativy při organizační práci, kteří nedovedou široce a směle „plánovat“ organizaci práce! Naším největším hříchem je *degradování* našich politických i *organizačních* úkolů na úroveň nejbližších, „hmatatelných“, „konkrétních“ zájmů každodenního hospodářského boje, a oni nám přitom zpívají stále tutéž písničku: Vlastnímu hospodářskému boji je třeba vtisknout politický ráz! Ještě jednou: Je to úplně stejný „mysl pro potřeby života“, jaký projevil hrdina lidového eposu, když při spatření pohřebního průvodu zvolal: „Naděl pánbůh!“

Vzpomeňte si, s jakou nesrovnatelnou, vskutku „narcisovskou“ nadutostí poučovali tito mudrci Plechanova: „Dělnickým *kroužkům* jsou naprosto (sic!) nedostupné politické úkoly v opravdovém, *praktickém* smyslu tohoto slova, tj. ve smyslu účelného a úspěšného *praktického* boje za politické požadavky“ (Odpověď redakce časopisu Rabočeje dělo, s. 24). Jsou kroužky a kroužky, pánové! Ovšem, kroužku „příštipkářů“ jsou politické úkoly nedostupné, pokud si tito příštipkáři své příštipkaření neuvědomí a nezbaví se ho. Mají-li kromě toho ve svém příštipkaření zálibu, podtrhují-li bezpodmínečně slovo „praktický“ a představují-li si, že praktičnost vyžaduje snížení vlastních úkolů na úroveň chápání nejzaostalejších vrstev, pak jsou tito příštipkáři samozřejmě beznadějný případ a *politické úkoly* jsou pro ně skutečně *naprosto nedostupné*. Ale pro kroužek význačných pracovníků, jako byli Alexejev, Myškin, Chalturin a Željabov, jsou politické úkoly dostupné v nej-

opravdovějším a nejpraktičtějším smyslu tohoto slova, jsou dostupné právě proto, že jejich vroucí hlas nalézá odezvu v živelně se probouzejících masách a že jejich překypující energie je podchycována a podporována energií revoluční třídy. Plechanov měl tisíckrát pravdu, když nejen ukázal na tuto revoluční třídu a nejen dokázal nutnost a nevyhnutelnost jejího živelného probuzení, ale vytyčil také „dělnickým kroužkům“ náročný a veliký politický úkol. Vy se však odvoláváte na masové hnutí, které od té doby vzniklo, proto, abyste tento úkol *degradovali*, abyste energii a rozmach činnosti „dělnických kroužků“ *omezili*. Co je to jiného než záliba příštípkaře ve vlastním příštípkaření? Vychloubáte se svou praktičností, ale nevidíte skutečnost známou každému ruskému praktikovi, že nejen energie kroužku, ale i energie jednotlivce dokáže udělat při revoluční práci zázraky. Nebo si snad myslíte, že v našem hnutí nemohou být takoví vynikající jedinci jako v sedmdesátých letech? Pročpak? Protože jsme málo připraveni? My se však připravujeme, budeme se připravovat a připravíme se! Ovšem naše stojatá voda „hospodářského boje proti zaměstnavatelům a vládě“ se naneštěstí pokryla žabincem, objevili se lidé, kteří padají na kolena a modlí se k živelnosti, upírajíce zbožný pohled (jak řekl Plechanov) na „zadní voj“ ruského proletariátu. My se však dokážeme tohoto žabince zbavit. Ruský revolucionář, vedený opravdu revoluční teorií a opírající se o opravdu revoluční a živelně se probouzející třídu, se konečně může — konečně! právě nyní napřímit v celé své velikosti a rozvinout všechny své bohatýrské síly. Je k tomu jen zapotřebí, aby masy praktiků a ještě větší masy lidí, kteří snili o praktické práci už ve školních lavicích, dovedly všechny pokusy o degradování našich politických úkolů a o oslabení rozmachu naší organizační práce odrazit výsměchem a opovržením. A my toho dosáhneme, o tom buďte ujištěni, pánové!

V článku Čím začít? jsem napsal proti časopisu *Rabočeje dělo*: „Během 24 hodin se může změnit taktika agitace v ně-

jaké speciální otázce, taktika při uskutečňování nějakého dílčího úkolu ve stranické organizaci, ale změnit během 24 hodin, nebo i během 24 měsíců své názory na to, zda je vůbec, vždy a bezpodmínečně nutná bojová organizace a politická agitace mezi masami, mohou jen bezzásadoví lidé.“* Rabočeje dělo odpovídá: „Toto jediné obvinění v Jiskře, jež si činí nárok na věčnost, není ničím podloženo. Čtenáři našeho časopisu dobře vědí, že jsme nejen hned od začátku vyzývali k politické agitaci a nečekali jsme, až se objeví Jiskra...“ (A přitom jste říkali, že nejen dělnické kroužky, „ale ani masové dělnické hnutí si nemůže ukládat jako první politický úkol svržení absolutismu“, nýbrž pouze boj za nejbližší politické požadavky, a že „nejbližší politické požadavky začínají masy chápat po jedné nebo v krajním případě po několika stávkách“) ... „ale že jsme také ve svých publikacích přinášeli soudruhům, kteří působí v Rusku, *jedinečný* sociálně demokratický politický a agitační materiál ze zahraničí...“ (přičemž jste v tomto jedinečném materiálu nejen politicky agitovali v co nejširším měřítku jedinečně na podkladě hospodářského boje, ale nakonec jste dospěli k názoru, že tato zredukovaná agitace „je nejšíře použitelným prostředkem“. Ale nepozorujete, pánové, že je-li tu takový *jedinečný* materiál, dokazuje vaše argumentace právě nevyhnutelnost toho, aby Jiskra vycházela a aby bojovala proti časopisu Rabočeje dělo?) ... „Naproti tomu naše vydavatelská činnost prakticky připravovala taktickou jednotu strany“... (Jednotu přesvědčení o tom, že taktika je proces růstu stranických úkolů, rostoucích zároveň se stranou? Opravdu cenná jednotu!) „... a tím i možnost ‚bojové organizace‘, pro jejíž vybudování učinil Svaz všechno, co mohla zahraniční organizace vůbec učinit“ (Rabočeje dělo, č. 10, s. 15). Zbytečně se vykrucujete! Že jste dělali všechno, co jste mohli, to mě nikdy nenapadlo popírat. Tvrdil jsem

* Sebrané spisy 5, Praha 1981, s. 22. *Red.*

a tvrdím, že *rámec* toho, co „můžete učinit“, je omezován krátkozrakostí vašeho chápání. Je směšné i jen mluvit o „bojové organizaci“ pro boj za „nejbližší politické požadavky“ nebo pro „hospodářský boj proti zaměstnavatelům a vládě“.

Chce-li však čtenář vidět opravdu skvělou ukázkou záliby „ekonomistů“ v příštípkaření, musí se samozřejmě obrátit od eklektického a nestálého časopisu *Rabočeje* dělo k důslednému a energickému listu *Rabočaja* mysl. R. M. ve Zvláštní příloze, s. 13, napsal: „Nyní několik slov o vlastní takzvané revoluční inteligenci, která ovšem v praxi nejdnou ukázala, že je pevně odhodlána ‚utkat se s carismem v rozhodující srážce‘. Celé neštěstí je pouze v tom, že naše revoluční inteligence, nemilosrdně pronásledovaná politickou policií, považovala boj proti této policii za politický boj proti samoděržaví. Proto jí stále není jasné, ‚kde vzít síly k boji proti samoděržaví?‘“

Řekněte, není to skvělé, když vyznavač (ve špatném smyslu vyznavač) *živelného* hnutí bohorovně pohrdá bojem proti policii? Naši konspirativní neobratnost je ochoten *ospravedlňovat* tím, že prý nám při živelném masovém hnutí na boji proti politické policii vlastně ani nezáleží!! Tento fantastický závěr by podepsalo jen velmi málo lidí: tak palčivě pociťují všichni nedostatky našich revolučních organizací. Ale nepodepíše-li jej například Martynov, tak jen proto, že neumí nebo nemá odvahu domýšlet svá tvrzení až do konce. Cožpak „úkol“, jenž spočívá v tom, že masy předkládají konkrétní požadavky slibující hmatatelné výsledky, opravdu vyžaduje zvláštní péči o vybudování pevné, centralizované a bojové organizace revolucionářů? Cožpak tento „úkol“ neplní i masy, které vůbec „nebojují proti politické policii“? A nejen to: cožpak by byl tento úkol splnitelný, kdyby se ho kromě několika málo vůdců nechopili též (v obrovské většině) i dělníci, kteří *jsou* na-prosto *neschopni* „bojovat proti politické policii“? Takoví dělníci, průměrní a obyčejní lidé, jsou s to projevit obrov-

skou energii a obětavost ve stávce i v pouličním boji proti policii a vojsku, jsou s to (a jedině oni mohou) *rozhodnout* o výsledku celého našeho hnutí, avšak právě boj proti *politické* policii vyžaduje zvláštní kvality, vyžaduje *profesionální* revolucionáře. Proto musíme pečovat nejen o to, aby z mas „vycházely“ konkrétní požadavky, nýbrž také o to, aby z řad dělnictva „vycházelo“ stále více takových profesionálních revolucionářů. Tím jsme se dostali k vzájemnému vztahu mezi organizací profesionálních revolucionářů a čistě dělnickým hnutím. Tato otázka, která se v literatuře setkala jen s malou odezvou, nás „politiky“ velmi zajímala v rozhovorech a sporech se soudruhy tíhnoucími více nebo méně k „ekonomismu“. Stojí za to pozdržet se u ní trochu déle. Nejprve však uzavřeme své tvrzení, že příštípkaření souvisí s „ekonomismem“, ještě jedním citátem.

Pan N. N. napsal ve své Odpovědi: „Skupina Osvobození práce žádá přímý boj proti vládě, aniž zvažila, kde je materiální síla pro tento boj, aniž ukázala *cesty tohoto boje*.“ A když zdůraznil poslední slova, poznamenává autor ke slovu „cesty“: „Tato okolnost nemůže být vysvětlena konspirativními záměry, protože v programu se nemluví o spiknutí, nýbrž o *masovém hnutí*. Masy přece nemohou jít tajnými cestami. Je snad možná tajná stávka? Je snad možná tajná demonstrace a petice?“ (Vademecum, s. 59.) Autor se těsně přiblížil i k této „materiální síle“ (organizátoři stávek a demonstrací), i k „cestám“ boje, ale přesto se octl v rozpacích, protože „se sklání před“ masovým hnutím, tj. dívá se na ně jako na něco, co nás *zprošťuje* naší, revoluční aktivity, a ne jako na něco, co má naší revoluční aktivitě dát vzpruhu a *povzbuzovat* ji. Tajná stávka není možná — pro její účastníky a pro osoby, jež s ní mají bezprostředně co dělat. Avšak pro značnou část ruských dělníků může tato stávka zůstat (a většinou také zůstane) „tajnou“, protože vláda se vynasnaží znemožnit všechny styky se stávkujícími, postará se o to, aby se o stávce nerozšiřovaly žádné zprávy. A tady je už nutný zvláštní „boj

proti politické policii“, boj, který nikdy nedokážou aktivně vést tak široké masy, jaké se účastní stávek. Takový boj musí „podle všech zásad umění“ organizovat lidé zabývající se revoluční činností profesionálně. Jsou-li do hnutí živelně vtahovány masy, neznamená to, že organizování boje je *méně naléhavé*. Organizování je naopak *tím naléhavější*, protože my, socialisté, bychom nesplnili své bezprostřední povinnosti k masám, kdybychom nedovedli policii zabránit, aby zatajila každou stávku a každou demonstraci (a někdy ji nepřipravovali tajně sami). Můžeme to *dokázat* právě proto, že živelně se probouzející masy budou *vydávat i ze svého středu* stále více „profesionálních revolucionářů“ (jestliže nás ovšem nenapadne všelijak vyzývat dělníky, aby přešlapovali na místě).

c) ORGANIZACE DĚLNÍKŮ A ORGANIZACE REVOLUCIONÁŘŮ

Jestliže se sociálnímu demokratu pojem politického boje kryje s pojmem „hospodářského boje proti zaměstnavatelům a vládě“, dá se přirozeně očekávat, že se pojem „organizace revolucionářů“ bude pro něj víceméně krýt s pojmem „organizace dělníků“. To se také skutečně stává, takže mluvíme-li o organizaci, mluvíme doslova různými jazyky. Mám například v čerstvé paměti rozmluvu s jedním dosti důsledným „ekonomistou“, kterého jsem donedávna neznal⁷². Řeč se stočila na brožuru Kdo uskuteční politickou revoluci? a brzy jsme se shodli na tom, že jejím hlavním nedostatkem je ignorování organizace. Už jsme si mysleli, že jsme zajedno, ale... rozmluva pokračovala, a najednou se ukázalo, že každý mluvíme o něčem jiném. Můj společník obviňoval autora, že ignoruje stávkové pokladny, svépomocná sdružení apod., kdežto já měl na mysli organizaci revolucionářů, nezbytnou k „uskutečnění“ politické revoluce. A nevzpomínám si už, že bychom

se s tímto „ekonomistou“ vůbec v nějaké zásadní otázce shodli poté, co jsme zjistili tuto neshodu!

Z čeho vlastně vyplývaly naše neshody? Inu právě z toho, že „ekonomisté“ ustavičně sklouzávají od sociálního demokracismu k tradeunionismu jak v organizačních, tak v politických úkolech. Politický boj sociální demokracie je daleko širší a složitější než hospodářský boj dělníků proti zaměstnavatelům a vládě. Právě tak (a právě proto) musí být organizace revoluční sociálně demokratické strany nutně *jiná* než organizace dělníků pro tento boj. Organizace dělníků musí být za prvé odborová, za druhé musí být co nejširší, za třetí musí být co nejméně konspirativní (mám zde i dále samozřejmě na mysli jenom absolutistické Rusko). Organizace revolucionářů musí naproti tomu především a hlavně sdružovat lidi, jejichž povoláním je revoluční činnost (právě proto mluvím o organizaci *revolucionářů*, a mám přitom na mysli sociálně demokratické revolucionáře). Tento společný znak členů takové organizace *musí naprosto stírat veškeré rozdíly mezi dělníky a inteligencí*, nemluvě již o rozdílu mezi jejich jednotlivými povoláními. Tato organizace nesmí být příliš početná a musí být co nejkonspirativnější. Podívejme se na tento trojí rozdíl.

V zemích s politickou svobodou je rozdíl mezi odborovou a politickou organizací úplně jasný, stejně jako je jasný rozdíl mezi tradeuniony a sociální demokracií. Jejich vzájemné vztahy se ovšem v různých zemích nezbytně mění podle historických, právních a jiných podmínek, mohou být užší nebo volnější, složitější nebo jednodušší aj. (z našeho hlediska mají být co nejužší a co nejjednodušší), ale o tom, že by se odborové organizace kryly s organizací sociálně demokratické strany, nemůže být ve svobodných zemích ani řeč. V Rusku však absolutistický útlak na první pohled stírá každý rozdíl mezi sociálně demokratickou organizací a dělnickým svazem, protože *všechny* dělnické svazy a *všechny* kroužky jsou zakázány, protože hlavní projev a zbraň hospodářského boje dělníků — stávka — jsou vše-

obecně pokládány za trestný (a někdy i politický!) čin. Tím naše poměry na jedné straně silně „tlačí“ dělníky, kteří vedou hospodářský boj, k politickým otázkám, a na druhé straně „tlačí“ sociální demokraty ke směšování tradeunionismu se sociálním demokratiem (a naši Kričevští, Martynovové a spol., kteří neustále připomínají první jev, zapomínají na druhý). Jen si představte lidi, kteří jsou z 99 procent zaujati „hospodářským bojem proti zaměstnavatelům a vládě“. Někteří z nich za *celé* období své činnosti (4—6 měsíců) ani jednou nenarazí na otázku, zda je nutná složitější organizace revolucionářů; jiní třeba „narazí“ na poměrně rozšířenou bernsteinovskou literaturu, z níž se přesvědčí o velké důležitosti „postupného rozvíjení všedního každodenního boje“, a další se pak možná nadchnou lákavou myšlenkou ukázat světu nový vzor „úzké a organické spjatosti s proletářským bojem“, spjatosti odborového a sociálně demokratického hnutí. Tito lidé mohou usuzovat takto: Čím později země vstupuje na kolbiště kapitalismu, a tudíž i dělnického hnutí, tím více se socialisté mohou účastnit odborového hnutí a podporovat je a tím méně může a musí být nesociálně demokratických odborových svazů. Až sem je takový úsudek zcela správný, avšak tito lidé jdou naneštěstí ještě dále a sní o úplném splynutí sociálního demokratiem s tradeunionismem. Jak škodlivý vliv mají podobné sny na naše organizační plány, uvidíme hned na příkladu Stanov petrohradského Svazu boje^[196].

K hospodářskému boji se musí dělníci organizovat odborově. Každý sociálně demokratický dělník musí podle možnosti odborovým organizacím pomáhat a aktivně v nich pracovat. To je pravda. Žádat však, aby členy „odborových“ svazů mohli být pouze sociální demokraté, není absolutně v našem zájmu: omezilo by to náš vliv na masy. V odborovém svazu má být organizován každý dělník, který chápe, že k boji proti zaměstnavatelům a vládě je nutné se sjednotit. Odborové svazy by svého cíle nedosáhly,

kdyby nesdružovaly všechny dělníky, kteří dospěli alespoň k tomuto elementárnímu stupni chápání, kdyby nebyly velmi *širokými* organizacemi. Čím budou tyto organizace širší, tím větší bude i náš vliv na ně; vliv vyvolávaný nejen „živelným“ rozvojem hospodářského boje, ale i přímým, uvědomělým působením socialisticky smýšlejících členů svazu na ostatní členy. Avšak při velkém počtu členů organizace není možná přísná konspirace (vyžadující daleko větší průpravu, než jaká je nezbytná k účasti na hospodářském boji). Jak zmírnit rozpor mezi nutností velkého počtu členů a nutností přísné konspirace? Jak dosáhnout toho, aby odborové organizace byly co nejméně konspirativní? K tomu mohou vést v podstatě jen dvě cesty: buď odborové svazy legalizovat (v některých zemích byly legalizovány dříve než socialistické a politické organizace), anebo je ponechat jako tajné organizace, avšak natolik „volné“, v tak málo vyhraněné formě, lose, jak říkají Němci, aby konspirace pro členstvo téměř neexistovala.

S legalizací nesocialistických a nepolitických dělnických svazů v Rusku se již začalo a vůbec nepochybujeme, že každý krok našeho rychle rostoucího sociálně demokratického dělnického hnutí bude znásobovat a podněcovat pokusy o tuto legalizaci — pokusy, jejichž iniciátory jsou především přívrženci existujícího řádu, zčásti však i sami dělníci a liberální inteligence. Prapor legalizace vztyčili už Vasiljevové a Zubatovové, podporu již přislíbili a poskytlí páni Ozerovové a Vormsové, a stoupenci nového směru jsou již i mezi dělníky. Odedneška musíme s tímto směrem počítat. Na to, jak s ním počítat, mohou mít sociální demokraté sotva různý názor. Jsme povinni neochvějně odhalovat každou aktivitu Zubatovů a Vasiljevů, četníků a popů a vysvětlovat dělníkům skutečné záměry přívrženců tohoto směru. Jsme rovněž povinni odhalovat všechny smířlivecké, „harmonické“ tóny, které se budou ozývat v projevech liberálních činitelů na veřejných shromážděních dělnictva, bez ohledu na to, nasazují-li tento tón z upřím-

ného přesvědčení o potřebě pokojné spolupráce tříd, anebo aby si vysloužili přízeň nadřazených, či zda to nakonec dělají prostě z neobratnosti. A konečně jsme povinni varovat dělníky před nástrahami policie, která na těchto veřejných shromážděních a v povolených spolcích často slídí po „lidech s jiskrou“ a snaží se pomocí legálních organizací nasadit provokatéry i do organizací ilegálních.

Avšak dělat to všechno, to vůbec neznamená zapomínat, že legalizace dělnického hnutí přinese *nakonec* užitek právě nám, a vůbec ne Zubatovům. Naopak, právě svou usvědčující kampaní oddělujeme koukol od pšenice. Co je koukol, jsme už ukázali. Pšenice, to je získání pozornosti ještě širších a těch nejzaostalejších vrstev dělnictva pro sociální a politické otázky, to je oproštění nás, revolucionářů, od funkcí, které jsou v podstatě legální (rozšiřování legálních knih, podpůrná činnost apod.) a jejichž rozvíjení nám bude nutně poskytovat stále více materiálu pro agitaci. V tomto smyslu můžeme a musíme Zubatovům a Ozerovům říci: Jen se čiňte, pánové! Chystáte-li dělníkům nástrahy (ať již přímými provokacemi, nebo tím, že dělníky „poctivě“ demoralizujete „struvismem“), my se už postaráme o vaše odhalení. Pokud děláte skutečný krok vpřed, i když jen v podobě krajně „nesmělého kličkování“, ale přece jen krok vpřed, řekneme: Jen pokračujte! Skutečným krokem vpřed může být jen skutečné, i když nepatrné rozšíření prostoru pro dělníky. A každé takové rozšíření nám prospěje a urychlí vznik legálních spolků, v nichž nebudou provokatéři lovit socialisty, ale v nichž si budou socialisté získávat nové přívržence. Zkrátka a dobře, naší povinností je teď bojovat proti koukolu. Naším úkolem není pěstovat pšenici v květináčích. Když vytrháváme koukol, očišťujeme tím půdu, aby mohlo klíčit pšeničné zrno. A zatímco Afanasijové Ivanovičové pěstují s Pulcheriemi Ivanovny*
*

* Postavy z Gogolovy povídky Starosvětští statkáři. *Čes. red.*

pokojoyé květiny, musíme my vychovávat žence, kteří by uměli dnes vytrhávat koukol a zítra žít pšenici.*

My tedy vytvoření co nejméně konspirativní a co nejmasovější odborové organizace nemůžeme *řešit* legalizací (ale byli bychom velmi rádi, kdyby nám Zubatovové a Ozerovové takové řešení třebaš jen částečně umožnili — a o to s nimi musíme velmi energicky bojovat!). Zbývá cesta tajných odborových organizací, a *my musíme* všemožně pomoci dělníkům, kteří tuto cestu (jak velmi dobře víme) již nastupují. Odborové organizace mohou přinést nejen velký užitek při rozvíjení a upevňování hospodářského boje, ale mohou se stát též velmi důležitou oporou politické agitace a revoluční organizace. Abychom toho dosáhli, abychom usměrnili vznikající odborové hnutí na cestu žádoucí pro sociální demokracii, musíme si především jasně uvědomit nesmyslnost organizačního plánu, jímž se již téměř pět let zabývají petrohradští „ekonomisté“. Tento plán je vyložen jak ve Stanovách dělnické pokladny^[254] z července 1897 (Listok Rabotnika, č. 9/10, s. 46 — z 1. č. listu Rabočaja mysl), tak ve Stanovách svazové dělnické organizace^[255] z října 1900 (zvláštní leták vytištěný v Petrohradě a citovaný v 1. čísle Jiskry). Základním nedostatkem obojích stanov je, že podrobně určují formu široké dělnické organizace a směšují s ní organizaci revolucionářů. Všimněme si druhých stanov, které jsou propracovanější. Jejich základem je *dvaapadesát* článků: 23 článků pojednává o struktuře, jednacím řádu a rozsahu

* Boj Jiskry proti koukolu vyvolal tento zlostný výpad časopisu Rabočeje dělo: „Pro Jiskru nejsou symbolem doby ani tak tyto veliké události (jarní), jako ubohé pokusy Zubatovových agentů „legalizovat“ dělnické hnutí. Nevidí, že tato fakta mluví právě proti ní; zároveň svědčí i o tom, že dělnické hnutí nabylo v očích vlády velmi hrozivých rozměrů“ (Dva sjezdy, s. 27). Všim je vinen „dogmatismus“ těchto ortodoxů, „hluchých k mocným příkazům života“. Tvrdošíjně nechťejí vidět vysokou pšenici a bojují proti nízkému koukolu! Není to snad „překroucené vnímání perspektivy ruského dělnického hnutí“? (Tamtéž, s. 27.)

působnosti „dělnických kroužků“, jež se zakládají v každé továrně („nejvýše 10 lidí“) a volí „ústřední (tovární) skupiny“. „Ústřední skupina,“ praví se v druhém článku, „sleduje vše, co se děje v její továrně nebo závodě, a vede kroniku tamějších událostí.“ „Ústřední skupina předkládá všem platícím členům každý měsíc zprávu o stavu pokladny“ (čl. 17) apod. Deset článků je věnováno „obvodní organizaci“ a devatenáct velmi složité síti spojující Výbor dělnické organizace a Výbor petrohradského Svazu boje (delegáti z každého obvodu a z „výkonných skupin“, tj. ze „skupin propagandistů, pro styk s venkovem, pro styk se zahraničím, pro správu skladů, pro vydávání tiskovin a pro vedení pokladen“).

Sociální demokracie = „výkonné skupiny“ pro vedení hospodářského boje dělníků! Těžko bychom mohli ukázat názorněji, jak myšlení „ekonomisty“ sklouzává od sociálního demokratismu k tradeunionismu, jak je mu cizí jakákoli představa o tom, že sociální demokrat musí především myslet na organizaci revolucionářů schopných vést *celý* osvobozovací boj proletariátu. Mluvit o „politickém osvobození dělnické třídy“, o boji proti „carské zvůli“ — a psát takové stanovы organizace znamená absolutně nechápat skutečné politické úkoly sociální demokracie. Ani v jediném z půlstovky článků se nenajde ten nejmenší zákmit pochopení, že je nezbytná co nejrozsáhlejší politická agitace mezi masami, jež by osvětlovala všechny stránky ruského absolutismu i celkový profil různých společenských tříd v Rusku. Ne, s takovými stanovami se nedosáhne politických, ale dokonce ani tradeunionistických cílů, protože tyto cíle vyžadují organizaci *podle oborů* a o té není nikde ani zmínky.

Snad nejcharakterističtější je však zarážející těžkopádnost celého tohoto „systému“, který se snaží spojit každíčkou továrnu s „výborem“ souvislým řetězcem jednotných a až směšně malicherných pravidel na základě třístupňového volebního systému. Myšlenka, sešňěrovaná krátkozrakým „ekonomismem“, zabíhá do takových podrobností,

že to až zavání papírováním a byrokratismem. V praxi se ovšem tří čtvrtin těchto článků nikdy nepoužívá, ale zato četníkům taková „konspirativní“ organizace s ústřední skupinou v každé továrně usnadňuje neuvěřitelně rozsáhlé zatýkání. Polští soudruzi mají už za sebou onu fázi hnutí, kdy byli všichni nadšeni pro zakládání četných dělnických pokladen, avšak velmi brzy od toho upustili, protože se přesvědčili, že tím jen připravují bohatou žeň pro četníky. Jestliže chceme mít široké dělnické organizace bez rozsáhlého zatýkání, nechceme-li četníkům působit radost, musíme se snažit, aby tyto organizace vůbec neměly pevnou organizační formu. — Budou pak moci fungovat? — Jenom se podívejte na ty jejich funkce: „...sledovat vše, co se děje v továrně, a vést kroniku tamějších událostí“ (čl. 2 stanov). Je opravdu nutné řídit se takovým pravidlem? Cožpak se toho nedosáhne snáze přispíváním do ilegálních listů, aniž by se k tomu vytvářely zvláštní skupiny? „...Vést boj dělníků za zlepšení jejich postavení v závodě“ (čl. 3 stanov). Ani zde není třeba nic stanovit pevně. Jaké požadavky hodlají dělníci vytyčit, to vyzví každý jen trochu šikovný agitátor zevrubně z pouhé besedy, a jakmile to vyzví, dokáže to už sdělit malé a nepočetné organizaci revolucionářů, která pak dodá potřebný leták. „...Organizovat pokladnu... s příspěvkem ve výši 2 kopějek z rublu“ (čl. 9) — a poté každý měsíc podávat všem zprávu o stavu pokladny (čl. 17), vylučovat neplatící členy (čl. 10) apod. Vždyť tohle je pro policii úplný ráj, protože není nic snazšího než proniknout do celé této konspirace „ústřední tovární pokladny“, zabavit peníze a sebrat všechny nejlepší lidi. Nebylo by jednodušší vydávat jednokopějkové nebo dvoukopějkové známky s razítkem určité (velmi úzké a přísně konspirativní) organizace nebo vůbec bez známek pořádat sbírky, jejichž výsledky uveřejní ilegální list pod určitým smluveným heslem? Dosáhne se tím téhož cíle, ale pro četníky bude stokrát obtížnější zachytit tajné nitky hnutí.

Mohl bych v rozboru těchto za příklad zvolených stanov

pokračovat, ale mám za to, že jsem toho už řekl dost. Docela malé, těsně semknuté jádro nejspolehlivějších, nejzkušenějších a nejzocelenějších dělníků, jež má důvěrníky v nejdůležitějších obvodech a je spojeno podle všech pravidel nejpřísnější konspirace s organizací revolucionářů, dokáže za nejširší spoluúčasti mas a bez jakékoli pevné formy plnit *všechny* funkce náležející odborové organizaci, a navíc je plnit tak, jak potřebuje sociální demokracie. Jedině touto cestou lze navzdory všem četníkům *upevnit* a rozvinout *sociálně demokratické* odborové hnutí.

Někdo namítne: organizace, která je natolik lose, že vůbec nemá pevnou organizační formu a dokonce nemá ani žádné známé a zaregistrované členy, se snad ani nemůže nazývat organizací. — Možná. O název mi nejde. Avšak tato „organizace bez členů“ udělá vše, co je třeba, a zajistí od samého počátku pevné spojení našich budoucích tradeunionů se socialismem. Kdo však chce mít za absolutismu *širokou* organizaci dělníků s volbami, zprávami o činnosti, všeobecným hlasováním aj., ten je prostě nenapravitelný utopista.

Z toho plyne prosté poučení: budeme-li mít od začátku pevně ustavenou a silnou organizaci revolucionářů, budeme s to zajistit stabilitu celého hnutí a uskutečnit jak sociálně demokratické úkoly, tak i úkoly speciálně tradeunionistické. Budeme-li mít však na počátku širokou dělnickou organizaci, masám zdánlivě „nejdostupnější“ (ve skutečnosti však nejdostupnější četníkům a umožňující policii nejlehčí přístup k revolucionářům), nesplníme ani jeden z těchto úkolů, nezbavíme se přištipkaření a svou roztříštěností, svými věčnými porážkami učiníme masám nejdostupnějšími jen tradeuniony zubatovovského nebo ozerovovského typu.

Jaké tedy vlastně má mít tato organizace revolucionářů funkce? — O tom si hned podrobně pohovoříme. Nejprve však rozebereme ještě jednu velmi typickou úvahu našeho teroristy, jenž se zase dostal (má to ale smůlu!) do velice blízkého susedství s „ekonomistou“. V časopise pro děl-

níky Svoboda (č. 1) je uveřejněn článek s nadpisem Organizace^[152]. Jeho autor chce obhájit své známé, ivanovsko-vozněsenské dělníky-„ekonomisty“.

„Je zlé,“ píše, „je-li dav němý a neuvědomělý, nevychází-li hnutí zdola. Uvažte jen: studenti se rozjedou z univerzitního města na svátky nebo na letní prázdniny⁷ domů — a dělnické hnutí začne váznout. Může být takové dělnické hnutí, popoháněné zvenčí, skutečnou silou? Vůbec ne... Dosud se ještě nenaučilo stát na vlastních nohou, musí je vodit za ručičku. A tak je to ve všem: studenti se rozjedou — a všechno stojí; seberou smetanu — a mléko zkysne; zatknou výbor — a dokud nebude ustaven nový, je zase ticho po pěšině; a ani se dosud neví, jaký výbor bude ustaven — třeba docela jiný než dřívější: tamten říkal to, a nový výbor řekne pravý opak. Ztrácí se souvislost mezi včerejškem a zítřkem, zkušenost z minulosti není poučením pro budoucnost. A to všechno proto, že kořeny nejsou hluboké, nevycházejí z davu, že nepracuje sto hloupých, ale deset chytrých. Deset může štika vždycky vychytat, jakmile však organizace podchytí dav a všechno vychází z davu, pak nezničí dílo žádné úsilí“ (s. 63).

Fakta jsou vylíčena správně. Není to špatná ukázka našeho příštípkaření. Ale závěry jsou hodny listu Rabočaja mysl — jak pro svou nerozumnost, tak pro nedostatek politického taktu. Je to vrchol nerozumu, protože autor směšuje filozofickou a sociálně historickou otázku „hlubokých kořenů“ hnutí s technickoorganizační otázkou, jak nejlépe bojovat proti četníkům. Je to vrchol politické netaktnosti, protože autor, místo aby se obrátil od špatných vůdců k dobrým, obrací se od vůdců k „davu“ vůbec. Je to stejný pokus táhnout nás zpět po organizační stránce, jako nás po politické stránce táhne zpět myšlenka nahradit politickou agitaci excitačním terorem. Cítím věru přímo „embarras de richesses“*, takže nevím, odkud začít rozběr zmatků, které nám Svoboda předkládá. Pro názornost se pokusím začít příkladem. Vezměte Němce. Nebudete doufám popírat, že jejich organizace obsáhla dav, že u nich všechno vychází z davu a že se jejich dělnické hnutí naučilo stát na vlastních nohou? A přece, jak si dovede tento milió-

* — rozpaky nad přebytkem. *Red.*

nový dav vážit „desítky“ svých zkušených politických vůdců, jak se jich pevně drží! V parlamentě se nejednou stávalo, že poslanci nepřátelských stran popichovali socialisty: „To jste pěkní demokraté! Hnutí dělnické třídy máte plná ústa, ale ve skutečnosti vystupuje stále táž skupina předáků. Pořád jen Bebel, pořád jen Liebknecht, rok po roce, a po deseti letech zas. Vždyť ty vaše poslance, které prý zvolili dělníci, lze nesnadněji sesadit než úředníky jmenované císařem!“ Avšak pro tyto demagogické pokusy stavět proti sobě „předáky“ a „dav“, probudit v davu špatné instinkty a ješitnost, zbavit hnutí pevnosti a stability podryváním důvěry mas k „desítce chytrých“, měli Němci jen pohrdavý úsměv. Politické myšlení Němců je již dost vyspělé, získali už dost politických zkušeností, aby pochopili, že bez „desítky“ nadaných (a nadaní lidé se nerodí po stovkách), zkušených vůdců, vyzbrojených potřebnými vědomostmi, kteří mají za sebou dlouholetou průpravu a umějí navzájem výborně spolupracovat, nemůže v současné společnosti žádná třída vést vytrvalý boj. I Němci mívali mezi sebou demagogy, kteří lichotili „stovkám hloupých“ a vynášeli je nad „desítky chytrých“, lichotili „svalnaté pěsti“ mas a vybízeli je (jako Most nebo Hasselmann) k nepromyšleným „revolučním“ akcím, rozsevali nedůvěru k důsledným a pevným vůdcům. Německý socialismus vyrostl a zesílil tak mocně jen díky neústupnému a nesmiřitelnému boji proti nejrůznějším demagogickým živlům uvnitř socialistického hnutí. A naši v období, kdy se celá krize ruské sociální demokracie vysvětluje tím, že živelně probuzené masy nemají dostatečně připravené, vyspělé a zkušené vůdce, prohlašují s moudrostí hloupého Ivánka: „Je špatné, když hnutí nevychází zdola!“

„Výbor složený ze studentů není k ničemu, není pevný.“ Zcela správně. Avšak z toho plyne, že potřebujeme výbor složený z profesionálních *revolucionářů*, ať už se dovedou vypracovat v profesionální revolucionáře studenti či dělníci: Vy však dospíváte k závěru, že dělnické hnutí nesmí

být popoháněno zvenčí! Ve své politické naivitě ani nepozorujete, že tím nahráváte našim „ekonomistům“ a našemu příštípkaření. Dovolte, abych se zeptal, v čem se projevovalo „popohánění“ našich dělníků našimi studenty? *Jedině* v tom, že studenti předávali dělníkům ony zlomky politických znalostí, které sami měli, ony drobtý socialistických myšlenek, které posbírali (protože hlavní duševní potrava dnešních studentů, legální marxismus, jim ani nemohla poskytnout nic jiného kromě abecedy, kromě drobtů). *A tohohle* „popohánění zvenčí“ nebylo v našem hnutí příliš mnoho, nýbrž naopak příliš málo, hříšně a hanebně málo, protože jsme se přespříliš horlivě vařili ve vlastní šťávě, přespříliš otrocky jsme se poddávali elementárnímu „hospodářskému boji dělníků proti zaměstnavatelům a vládě“. *Tímhle* „popoháněním“ se musíme zabývat stokrát víc, a my profesionální revolucionáři to také uděláme. Ale právě proto, že volíte tak odporný výraz jako „popohánění zvenčí“, — výraz, jenž u dělníka (alespoň u dělníka právě tak zaostalého, jako jste vy) nutně vzbuzuje nedůvěru ke *všem*, kdo mu zvenčí přinášejí politické vědomosti a revoluční zkušenosti, a vyvolává instinktivní přání postavit se proti *všem* těmto lidem, — právě proto jste *demagog*, a demagogové jsou nejhorší nepřátelé dělnické třídy.

Tak je to! Jenom honem nelamentujte, že moje polemika „není soudružská“! Vůbec nemíním pochybovat o poctivosti vašich úmyslů, už jsem řekl, že je možné stát se demagogem i z pouhé politické naivity. Ale ukázal jsem, že jste upadli do demagogie. A nikdy nepřestanu opakovat, že demagogové jsou nejhorší nepřátelé dělnické třídy. Nejhorší právě proto, že probouzejí v davu špatné instinkty, že nevypělí dělníci nedovedou rozpoznat tyto nepřátele, kteří vystupují — a někdy s nejlepšími úmysly — jako jejich přátelé. Nejhorší také proto, že v období roztržštěnosti a tápání, v období, kdy naše hnutí teprve nabývá určité tvárnosti, není nic lehčího než demagogicky strhnout dav, který se pak o své chybě přesvědčí až po nejtrpčích zkouš-

kách. Proto musí být za dané situace heslem dnešního ruského sociálního demokrata rozhodný boj jak proti časopisu Svoboda upadajícího do demagogie, tak proti časopisu Rabočeje dělo, který rovněž upadá do demagogie (o čemž si ještě podrobně promluvíme*).

„S deseti chytrými se lze vypořádat snáze než se sto hloupými.“ Tato velkolepá pravda (za níž vám stovka hlupáků bude vždycky tleskat) se zdá samozřejmou jenom proto, že jste ve svém myšlenkovém pochodu přeskočil z jedné věci na druhou. Začal jste mluvit a mluvíte o vypořádání se s „výborem“ a o vypořádání se s „organizací“, ale teď jste přeskočil na vypořádání se s „hlubokými kořeny“ hnutí. Ovšem, s naším hnutím se nelze vypořádat jen proto, že má statisíce hlubokých kořenů, avšak o to teď přece vůbec nejde. Pokud jde o „hluboké kořeny“, nemohou se s námi „vypořádat“ ani teď, přes všechno naše příštípkaření, a přesto si všichni stěžujeme a musíme si stěžovat, že se to „organizacím“ stává, a tím je mařena jakákoli kontinuita hnutí. Ale jde-li vám opravdu o to vypořádat se s *organizacemi* a chcete-li u této otázky zůstat, řeknu vám, že vypořádat se s deseti chytrými je daleko obtížnější než se sto hloupými. A za tímto názorem budu stát, i kdybyste proti mně sebevíc štvál dav pro můj „antidemokratismus“ apod. Za „chytré“ v organizačním smyslu dlužno považovat, jak jsem už nejednou uváděl, jedině *profesionální revolucionáře*, ať už se vypracovali ze studentů nebo z dělníků. A proto tvrdím: že 1. žádné revoluční hnutí nemůže být pevné bez stabilní organizace vůdců, udržující kontinuitu; 2. čím širší jsou masy, jež jsou živelně vtahovány do boje a jež tvoří základnu hnutí a účastní se ho, tím naléhavěji je taková organizace zapotřebí a tím pevnější musí tato

* Nyní jen poznamenáme, že všechno, co jsme řekli o „popohánění zvenčí“ i o všech dalších úvahách Svobody o organizaci, se vztahuje *plně* na *všechny* „ekonomisty“ včetně „rabočedělovců“, protože zčásti aktivně hlásali a obhajovali tytéž názory na organizaci a zčásti jim propadli.

organizace být (neboť tím snáze mohou různí demagogové strhnout nevypělé vrstvy mas); 3. taková organizace se musí skládat hlavně z lidí zabývajících se revoluční činností profesionálně; 4. čím více zredukujeme v absolutistické zemi členskou základnu takové organizace jenom na ty, kdo se zabývají revoluční činností profesionálně a mají odbornou průpravu, jak bojovat proti politické policii, tím obtížnější bude „pochytat“ takovou organizaci, a 5. tím širší bude okruh osob pocházejících z dělnické třídy i z ostatních tříd společnosti, které se budou moci účastnit hnutí a aktivně v něm pracovat.

Navrhují našim „ekonomistům“, teroristům a „ekonomistům-teroristům“*, aby vyvrátili tyto teze, z nichž poslední dvě hned proberu. Od otázky, je-li snadnější pochytat „deset chytrých“ než „sto hloupých“, se dostáváme k otázce, kterou jsme už rozebírali — zda je možná masová *organizace*, když je nezbytná co nejpřísnější konspirace. Širokou organizaci nedokážeme nikdy pozvednout na onu konspirativní úroveň, bez níž nemůže být ani řeči o důsledném a nepřetržitém boji proti vládě. A soustředění všech konspirativních funkcí v rukou co nejmenšího počtu profesionálních revolucionářů naprosto neznamená, že tyto revolucionáři budou „myslet za všechny“ a že se dav nebude aktivně účastnit *hnutí*. Naopak, tyto profesionální revolucionáři budou vyrůstat ve stále větším počtu z davu,

* Tento termín se možná hodí na Svobodu lépe než předchozí, protože v Obrodě revolucionismu se obhájuje terorismus, kdežto v rozebíraném článku „ekonomismus“. Dobrymi předsevzetími je dlážděna cesta do pekla — dá se vcelku říci o Svobodě. Nejlepší předpoklady a nejlepší předsevzetí, ale výsledkem je zmatek, a to hlavně proto, že Svoboda sice obhájuje kontinuitu organizace, ale přitom nechce nic vědět o kontinuitě revolučního myšlení a sociálně demokratické teorie. Usilovat o probuzení profesionálního revolucionáře k novému životu (Obroda revolucionismu) a navrhopvat k tomu jednak excitační teror a jednak „organizaci průměrných dělníků“ (Svoboda, č. 1, s. 66n.) co nejméně „popoháněných zvenčí“, znamená opravdu totéž jako podřezávat větev, na níž sedíme.

protože dav pak bude vědět, že k sestavení „výborů“ nestačí, aby se sešlo několik studentů a dělníků, kteří vedou hospodářský boj, ale že musí celá léta vychovávat sám ze svých řad profesionální revolucionáře; dav pak nebude „myslet“ jen na pouhé přístipkaření, ale právě na tuto výchovu. Centralizovat konspirativní funkce *organizace* neznamená v žádném případě centralizaci všech funkcí *hnutí*. Aktivní přispívání nejširších mas do ilegální literatury se neoslabí, ale naopak desateronásobně *zestlí*, jestliže konspirativní funkce této práce soustředí ve svých rukou „desítka“ profesionálních revolucionářů. Tak a jedině tak dosáhneme, že čtení ilegální literatury, přispívání do ní a zčásti dokonce i její rozšiřování *téměř přestane být konspirativní prací*, protože policie brzy pochopí, že soudní a administrativní tahanice kvůli každému exempláři tiskovin, rozšiřovaných v tisících výtisků, jsou nesmyslné a neúnosné. A to se týká nejen tisku, nýbrž i všech funkcí hnutí vůbec, dokonce i demonstrace. Co nejaktivnější a nejširší účast mas na demonstracích vůbec neutrpí, ale naopak tím velmi získá, soustředí-li „deset“ zkušených revolucionářů, ne hůře odborně připravených než naše policie, ve svých rukou všechny konspirativní stránky práce, přípravu letávků, vypracování přibližného plánu, určení vedoucích funkcionářů pro každý městský obvod a pro každou tovární čtvrť, pro každou školu apod. (vím, že mi vytknou „nedemokratičnost“ názorů, ale na tuto naprosto nesmyslnou námitku ještě podrobně odpovím). Soustředí-li organizace revolucionářů nejkonspirativnější funkce ve svých rukou, nijak to nepoškodí, naopak rozšíří a obohatí činnost celé řady jiných organizací, jež jsou určeny pro širokou veřejnost, a jsou proto co nejméně vyhraněné a co nejméně konspirativní. Jsou to jak dělnické odborové svazy, tak dělnické kroužky pro sebevzdělávání a čtení ilegální literatury, jak socialistické, tak demokratické kroužky ve *všech* ostatních vrstvách obyvatelstva aj. aj. Je nezbytné, aby takové kroužky, svazy a organizace byly všude v *co nej-*

větším počtu a měly co nejrozmanitější funkce; je však nesmyslné a škodlivé *směšovat* je s organizací *revolucionářů*, stírat mezi nimi hranice a tlumit v masách již beztak neuvěřitelně ochablé vědomí, že masovému hnutí musí „sloužit“ takoví lidé, kteří se cele věnují výlučně sociálně demokratické činnosti, a že se tito lidé musí trpělivě a houževnatě *vypracovávat* v profesionální revolucionáře.

Opravdu, toto vědomí neuvěřitelně ochablo. Nejvíce jsme se na organizovanosti hnutí prohřešili tím, že *jsme svým příštípkařením snížili prestiž revolucionáře v Rusku*. Člověk slabý a nejistý v teoretických otázkách, s omezeným rozhledem, jenž se odvolává na živelnost mas, aby tím ospravedlnil vlastní nemohoucnost, podobný spíše tajemníkovi tradeunionu než tribunovi lidu, člověk, který neumí vytyčit velký a smělý plán, jenž by vzbudil úctu odpůrců, člověk nezkušený a neobratný ve vlastním povolání — v boji proti politické policii — promiňte, to není žádný revolucionář, ale jen jakýsi ubohý příštípkář!

Ať se na mě žádný praktik pro to ostré slovo nezlobí, protože to, co jsem řekl o nedostatečné průpravě, se vztahuje především na mne. Pracoval jsem v kroužku⁷³, který si ukládal velmi rozsáhlé a všestranné úkoly, a my všichni, členové tohoto kroužku, jsme trpěli bolestně a trýznivě vědomím, že pracujeme jako příštípkáři v tak historické chvíli, kdy by obměnou známého výroku bylo možno říci: Dejte nám organizaci revolucionářů a od základu změníme Rusko! A čím častěji jsem musel od těch dob vzpomínat na palčivý pocit studu, který jsem tehdy zakoušel, tím více se ve mně hromadilo roztrpčení proti těm falešným sociálním demokratům, kteří svými výklady „hanobí dobré jméno revolucionáře“ a nechápou, že naším úkolem není obhajovat degradaci revolucionáře na úroveň příštípkáře, nýbrž *pozvedat* příštípkáře na úroveň revolucionářů.

d) ROZMACH ORGANIZAČNÍ PRÁCE

Už dříve jsme slyšeli od B-va „o nedostatku akceschopných revolučních sil, který je pocítován nejenom v Petrohradě, ale v celém Rusku“. Tento fakt bude sotva někdo popírat. Jde však o to, jak jej vysvětlit. B-v píše:

„Nebudeme se pouštět do vysvětlování historických příčin tohoto jevu; řekneme pouze, že společnost, zdemoralizovaná dlouhotrvající politickou reakcí a roztržštěná ekonomickými změnami, které se už uskutečnily nebo se teprve uskutečňují, produkuje *velmi málo lidí schopných věnovat se revoluční práci*; že dělnická třída, z níž vycházejí dělničtí revolucionáři, částečně doplňuje řady ilegálních organizací, ale počet těchto revolucionářů neodpovídá potřebám doby. A to tím spíše, že dělník pracující v továrně 11¹/₂ hodiny může za této situace plnit převážně jen funkci agitátora; proto propagandou, organizací, dodáváním a rozmnožováním ilegální literatury, vydáváním proklamací atd. jsou pak chtě nechtě zatěžovány především velice nepatrné síly inteligence“ (Rabočeje dělo, č. 6, s. 38—39).

S B-ovým míněním v mnohém nesouhlasíme, zejména ne se slovy, která jsme podtrhli a která zvláště názorně ukazují, že B-v (jako každý poněkud soudný praktik) se už hodně natrápil s naším příštípkařením, ale nemůže najít východisko z nesnesitelné situace, protože je v zajetí „ekonomismu“. Nikoli, společnost produkuje velmi *mnoho* lidí, kteří se pro „věc“ hodí, ale my je všechny nedovedeme využít. Kritický, přechodný stav našeho hnutí v tomto směru lze vyjádřit slovy: *lidé nejsou — a lidí je spousta*. Lidí je spousta, protože dělnická třída i stále rozmanitější vrstvy společnosti produkují rok co rok stále víc nespokojenců, kteří chtějí protestovat a jsou odhodláni pomáhat podle svých sil v boji proti absolutismu, jehož nesnesitelnost si ještě všichni neuvědomují, zato ji však čím dál palčivěji pocítují stále širší masy. A zároveň lidé nejsou, poněvadž nejsou vedoucí kádry, nejsou političtí vůdcové a organizační talenty schopné zorganizovat tak rozsáhlou a zároveň tak jednotnou a zkoordinovanou práci, v níž

by se uplatnila každá, i sebemenší síla. „Růst a rozvoj revolučních organizací“ zaostává nejenom za růstem dělnického hnutí, což přiznává i B-v, ale i za růstem všeobecně demokratického hnutí ve všech vrstvách lidu. (Ostatně, dnes by to B-v pravděpodobně uznal jako dodatek ke svému závěru.) Rozmach revoluční práce je oproti rozsáhlé živelné základně hnutí příliš malý, je příliš sešňorovaný ubohou teorií „hospodářského boje proti zaměstnavatelům a vládě“. Dnes však musí „jít mezi všechny třídy obyvatelstva“ jak političtí agitátoři, tak sociálně demokratičtí organizátoři.* A sotva jeden jediný praktik zapochybuje, že by sociální demokraté nemohli rozdělit tisíce drobných funkcí ve své organizační práci mezi jednotlivce z nejrůznějších tříd. Jedním z našich největších technických nedostatků, na něž si tak trpce a tak oprávněně stěžuje B-v, je nedostatek specializace. Čím drobnější budou jednotlivé „operace“ společné práce, tím spíše se najdou lidé schopní tyto operace provádět (ale většinou naprosto neschopní stát se profesionálními revolucionáři), tím obtížnější bude pro policii „pochytat“ všechny tyto „jednotlivé pracovníky“, tím těžší pro ni bude udělat ze zatčení člověka pro nějakou maličkost „případ“, který by vyvážil výlohy na „ochranu“ státu. A co se týká počtu lidí, kteří jsou ochotni nám pomáhat, poukazovali jsme už v předešlé kapitole na obrovskou změnu, která nastala v tomto ohledu během nějakých pěti let. Avšak na druhé straně k tomu, abychom ze všech těchto nepatrných zlomků složili jeden celek a abychom zároveň s rozdrobením funkcí hnutí nerozdrobili i samo hnutí, k tomu, abychom vykonavatele drobných funkcí přesvědčili o nutnosti a významu jeho práce, bez čehož nikdy ne-

* Například v armádě lze poslední dobou pozorovat nesporné oživení demokratického ducha, a to částečně proto, že stále častěji dochází k pouličním bojům proti takovým „nepřátelům“, jako jsou dělníci a studenti. Jakmile nám tedy naše síly dovolí, musíme nutně věnovat velkou pozornost propagandě a agitaci mezi vojáky a důstojníky a vytváření „vojenských organizací“ v rámci naší strany.

bude pracovat*, k tomu všemu je zapotřebí právě silné organizace zkušených revolucionářů. Budeme-li takovou organizaci mít, víra v sílu strany se upevní a vzroste tím více, čím bude tato organizace konspirativnější — každý přece ví, že ve válce je nejdůležitější přesvědčit o vlastní síle nejen vlastní armádu, ale i nepřítele a všechny *neutrální* síly; přátelská neutralita může někdy sehrát rozhodující úlohu. Budeme-li mít takovou organizaci s pevnými teoretickými základy a se sociálně demokratickým orgánem, nebudeme se muset bát, že hnutí svedou na scetší četné „stranou stojící“ síly, které do něho byly vtaženy (naopak právě dnes, kdy převládá příštípkaření, pozorujeme, jak mnozí sociální demokraté sledují linii Creda a vlastně si jen namlouvají, že jsou sociálními demokraty). Zkrátka a dobře, specializace nezbytně předpokládá centralizaci a zároveň ji bezpodmínečně vyžaduje.

Ale sám B-v, který tak pěkně vylíčil naprostou nutnost specializace, ji podle našeho mínění v druhé části zmíněné úvahy oceňuje nedostatečně. Říká, že počet revolucionářů

* Vzpomínám si, že mi jeden soudruh vyprávěl, jak trpce si stěžoval tovární inspektor, který byl ochoten pomáhat sociální demokracii a také jí opravdu pomáhal, že ani neví, zda se jeho „informace“ dostávají do skutečně revolučního ústředí, jak dalece je jeho pomoc potřebná a do jaké míry lze využít jeho nepatrných a drobných služeb. Každý praktik jistě zná ne jeden podobný případ, kdy nás naše příštípkaření připravovalo o spojence. Služby, samy o sobě „drobné“, ale v souhrnu nedocenitelné, by nám mohli prokazovat a opravdu by prokazovali zaměstnanci a úředníci nejen z továren, ale i z pošt, železnic a celníc, z prostředí šlechty a duchovenstva i ze *všech* ostatních kruhů, nevyjímaje ani policii a carský dvůr! Kdybychom už měli skutečnou stranu, skutečně bojovou organizaci revolucionářů, pak bychom všechny tyto „pomocníky“ tolik neexponovali; nespíchali bychom vtáhnout je vždy a bezpodmínečně přímo do ohniska „ilegální práce“, naopak bychom je velice chránili a dokonce bychom je pro tyto funkce speciálně školili, neboť víme, že mnozí studenti by mohli straně víc prospět jako „pomocníci“ někde v úřadě než jako „dočasně působící“ revolucionáři. Avšak opakuji znovu, že užívat této taktiky může jenom už naprosto pevná organizace, která netrpí nedostatkem aktivních sil.

z řad dělníků je nedostatečný. V tom má stoprocentní pravdu a my opět zdůrazňujeme, že „cenné sdělení blízkého pozorovatele“ plně potvrzuje náš názor na příčiny dnešní krize v sociální demokracii, a tudíž i na prostředky, jak ji vyléčit. Nejen revolucionáři celkově pokulhávají za živelným hnutím mas, ale i dělničtí revolucionáři pokulhávají za živelným hnutím dělnictva. Tento *fakt* potvrzuje i z „praktického“ hlediska velmi názorně nejenom nesmyslnost, nýbrž i *politickou reakčnost* oné „pedagogiky“, která je nám tak často servírována při posuzování našich povinností vůči dělníkům. Tento fakt svědčí o tom, že naší prvoradou a nejnaléhavější povinností je pomáhat při výchově dělnických revolucionářů, jejichž *stranická činnost* je na stejné úrovni jako činnost revolucionářů z řad inteligence (zdůrazňujeme slova stranická činnost, protože není ani zdaleka tak snadné a tak naléhavé, aby dělníci dosáhli téže úrovně i v jiných směrech, třebaže je to nutné). Proto musíme věnovat *hlavní* pozornost tomu, abychom *pozvedali* dělníky na úroveň revolucionářů, a ne abychom my sami mermomocí *klesali* na úroveň „dělnických mas“, jak chtějí „ekonomisté“, mermomocí na úroveň „průměrných dělníků“, jak chce Svoboda (jež stojí, co se toho týče, v ekonomistické „pedagogice“ o stupínek výš). Rozhodně nechci popírat, že je nezbytně potřebná populární literatura pro dělníky a obzvláště populární (ovšem ne jarmareční) literatura pro zvláště zaostalé dělníky. Ale rozčiluje mě, že se do politických a organizačních otázek pořád plete pedagogika. Vždyť vy, pánové, kteří se tak horlivě staráte o „průměrného dělníka“, vlastně dělníky spíše urážíte, když se k nim chcete mermomocí *sklonit*, než začnete mluvit o dělnické politice nebo o dělnické organizaci. Mluvte přece o vážných věcech zpříma a pedagogiku přenechte pedagogům, a ne politikům a organizátorům! Cožpak mezi inteligencí nejsou rovněž pokročilí, „průměrní“ a „masy“? Neuznává se snad všeobecně, že inteligence také potřebuje populární literaturu, a nepíše se snad taková literatura? Jenom si

představte, že v článku o organizaci vysokoškoláků nebo gymnazistů začne autor pořád dokolečka, jako nějaký objev omílat, že především je třeba organizovat „průměrné studenty“. Takovému autorovi se jistě každý vysměje — a právem. Řeknou mu: Tak nám dejte organizační návrhy, máte-li nějaké, a my už sami zjistíme, kdo z nás je „průměrný“ a kdo na vyšší nebo nižší úrovni. Nemáte-li však *vlastní* organizační návrhy, pak je celá ta vaše usilovná péče o „masy“ a „průměrné“ prostě nudná. Pochopte přece, že již samy otázky „politiky“ a „organizace“ jsou tak závažné, že o nich nelze mluvit jinak než naprosto vážně: dělníci (stejně jako vysokoškoláci a gymnazisté) mohou a musí být *školeni* tak, aby s nimi *bylo možné* o těchto otázkách *promluvit*, ale když už jste o nich mluvit začali, odpovídejte pořádně, necouvejte k „průměru“ nebo k „masám“ a neodbývejte nás slovními hříčkami nebo frázemi.*

Aby byl dělnický revolucionář pro svou práci dokonale připraven, musí se rovněž stát profesionálním revolucionářem. Proto nemá B-v pravdu, říká-li, že když je dělník zaměstnán v továrně 11 1/2 hodiny, pak ostatními revolučními funkcemi (kromě agitace) „jsou *chtě nechtě* zatěžovány především velice nepatrné síly inteligence“. Ale není tomu tak jen pro nějaké „chtě nechtě“, nýbrž proto, že jsme zaostali, protože si neuvědomujeme svou povinnost pomáhat každému dělníkovi s vynikajícími schopnostmi, aby se stal profesionálním agitátorem, organizátorem, propagandistou, kolportérem aj. aj. V tomto směru přímo trestuhodně plýtváme svými silami, protože neumí-

* Svoboda, č. 1, článek Organizace, s. 66: „Dělnické masy podporou celou svou vahou všechny požadavky vytyčené jménem ruské Práce“ — práce samozřejmě s velkým písmenem! A týž autor volá: „Nechovám žádné nepřátelství k inteligenci, ale...“ (totéž *ale*, jež Šcedrin vyjádřil slovy: Žádný strom neroste do nebe!^[227])... „ale vždycky mě strašně zlobí, když si někdo přijde, napovídá spoustu velmi krásných a líbivých věcí a žádá, aby byly přijaty pro jejich (či jeho?) krásu a další přednosti“ (62). Ano, mě to také „vždycky strašně zlobí...“

me chránit to, co je třeba zvlášt pečlivě pěstovat a opatrovat. Podívejte se na Němce: mají stokrát více sil než my, vědí však velmi dobře, že skutečně schopných agitátorů aj. se mezi „průměrnými“ mnoho nenajde. Proto se hned snaží zajistit každému schopnému dělníkovi takové podmínky, v nichž by se jeho schopnosti mohly plně rozvinout a plně uplatnit: udělají z něho profesionálního agitátora, vybízejí ho, aby rozšířil pole své působnosti, aby nepůsobil jen v jedné továrně, ale v celém pracovním odvětví, a ne v jednom kraji, ale v celé zemi. Takový dělník získává zkušenosti a obratnost ve svém oboru, rozšiřuje si svůj obzor a obohacuje své vědomosti, pozoruje zblízka význačné politické funkcionáře jiných krajů a jiných stran, snaží se sám dosáhnout téže úrovně a sloučit v sobě znalost dělnického prostředí a zápal socialistického přesvědčení s odbornou průpravou, bez níž *nemůže* proletariát houževnatě bojovat proti skvěle vyškoleným oddílům svých nepřátel. Tak a jediné tak vyrůstají z dělnických mas Bebelové a Auerové. Ale to, co se v politicky svobodné zemi děje do značné míry samo sebou, musejí u nás systematicky dělat naše organizace. Alespoň trochu nadaný a „nadějný“ agitátor z řad dělnictva *nesmí* pracovat 11 hodin v továrně. Musíme se postarat, aby mu strana poskytovala prostředky na živobytí, aby uměl včas přejít do ilegality, aby měnil svá působišť, protože jinak nezíská velké zkušenosti, nerozšíří si obzor a nedokáže se udržet alespoň několik let v boji proti četníkům. Čím rozsáhlejší a hlubší je živelný rozmach dělnického hnutí, tím častěji z něj vyrůstají jak nadaní agitátoři, tak nadaní organizátoři, propagandisté a „praktikové“ v dobrém slova smyslu (jichž je tak málo mezi naší inteligencí, většinou trochu rusky nedbalou a těžkopádnou). Až budeme mít oddíly dělnických revolucionářů, kteří prošli speciální průpravou a dlouhodobou školou (a přitom to samozřejmě budou revolucionáři „všech druhů zbraní“), pak tyto oddíly nezdolá žádná politická policie na světě, protože tito lidé, bezmezně oddaní revoluci, budou mít

také bezmeznou důvěru nejširších dělnických mas. Je to přímo naše *vina*, že velice málo „tlačíme“ dělníky na cestu odborné revoluční přípravy, kterou mají společnou s „inteligenty“, a že je příliš často srážíme svými hloupými řečmi o tom, co je „dostupné“ dělnickým masám, „průměrným dělníkům“ apod.

V tomto směru stejně jako i v jiných souvisí malý rozmach organizační práce nesporně a nerozlučně (i když si to převážná většina „ekonomistů“ a začínajících praktiků neuvědomuje) se zredukováním naší teorie a našich politických úkolů. Poddávání se živelnosti vede k jakémusi strachu ustoupit třeba jen o krůček od toho, co je „dostupné“ masám, k strachu pozvednout se příliš vysoko nad pouhé přisluhování nejbližším a bezprostředním požadavkům mas. Jen žádný strach, pánové! Nezapomínejte, že jsme organizačně na tak nízkém stupni, že již sama myšlenka, že bychom *mohli* vystoupit *příliš* vysoko, je nesmyslná!

e) „SPIKLENECKÁ“ ORGANIZACE A „DEMOKRATISMUS“

Mezi námi je však velmi mnoho lidí, kteří jsou tak vnímaví k „hlasu života“, že právě z tohoto mají největší strach a obviňují ty, kdo zastávají názory, o nichž zde mluvíme, z „narodovoljovství“, z nepochopení „demokratismu“ aj. A proto musíme tato obvinění, jichž se samozřejmě chytilo také Rabočeje dělo, rozebrat.

Pisatel těchto řádek velmi dobře ví, že petrohradští „ekonomisté“ obviňovali z narodovoljovství už list Rabočaja gazeta (což je také pochopitelné, srovnáme-li její s listem Rabočaja mysl). Nijak nás proto nepřekvapilo, když nám brzo po založení Jiskry jistý soudruh oznámil, že sociální demokraté z města X nazývají Jiskru „narodovoljovským“ orgánem. Toto obvinění nám při-

rozeně jenom lichotilo, protože kterého řádného sociálního demokrata neobviňovali „ekonomisté“ z narodovoljovství?

Toto obvinění má svůj původ v nedorozumění dvojího druhu. Za prvé, lidé u nás znají dějiny revolučního hnutí tak špatně, že nazývají narodovoljovstvím každou myšlenku o bojové centralizované organizaci, která vypovídá rozhodnou válku carismu. Avšak onu skvělou organizaci revolucionářů sedmdesátých let, jež by nám všem měla být vzorem, vůbec nevytvořili narodovoljovci, nýbrž *zemlevoľjovci*, kteří se rozštěpili na černoperedělovce a narodovoljovce⁷⁴. Vidět proto v bojové revoluční organizaci něco specificky narodovoljovského, je historicky i logicky nesmyslné, protože *žádný* revoluční směr, jestliže opravdu pomýšlí na vážný boj, se bez takové organizace neobejde. Chyba narodovoljovců nespočívala v tom, že se snažili získat pro svou organizaci *všechny* nespokojené a vést tuto organizaci do rozhodného boje proti samoděržaví. V tom je naopak jejich veliká historická zásluha. Chybu udělali v tom, že se opírali o teorii, která v podstatě nebyla vůbec revoluční, a že neuměli nebo nemohli nerozlučně spojit své hnutí s třídním bojem v rozvíjející se kapitalistické společnosti. Jenom z naprostého nepochopení marxismu (nebo z jeho „pochopení“ v duchu „struivismu“) mohl vzniknout názor, že vznik masového, živelného dělnického hnutí nás *zbavuje* povinnosti vybudovat tak dobrou organizaci revolucionářů, jakou měli zemlevoľjovci, ba ještě mnohem lepší. Naopak, toto hnutí nám tuto povinnost přímo *ukládá*, protože živelný boj proletariátu se nikdy nestane jeho opravdovým „třídním bojem“, dokud nebude veden silnou organizací revolucionářů.

Za druhé, mnozí — a mezi nimi zřejmě i B. Kričevskij (Rabočeje dělo, č. 10, s. 18) — chápou nesprávně polemiku proti „spikleneckému“ pojetí politického boje, kterou vždy vedli sociální demokraté. Stavěli jsme se a vždycky se samozřejmě budeme stavět proti *redukování* politického boje na

spiknutí*, to však pochopitelně vůbec neznamená, že popíráme nezbytnost silné revoluční organizace. Například i v brožůře, uvedené v poznámce, je zároveň s polemikou proti zužování politického boje na spiknutí narýsována (jako sociálně demokratický ideál) organizace natolik silná, aby mohla použít „povstání“ nebo jakéhokoli „jiného způsobu útoku“, a tak „zasadit absolutismu rozhodující ránu“**. Co se týče *formy*, může být taková silná revoluční organizace nazvána v absolutistické zemi i „spikleneckou“, protože francouzské slovo „konspirace“ se rovná ruskému „zagovor“ [— spiknutí, konspirace. *Čes. red.*], a tato organizace vyžaduje maximální konspirativnost. Konspirativnost je natolik nezbytnou podmínkou takové organizace, že jí musí být přizpůsobeny všechny ostatní podmínky (počet členů, jejich výběr, funkce aj.). Proto by bylo nanejvýš naivní bát se obvinění, že my, sociální demokraté, chceme vytvořit spikleneckou organizaci. Takové obvinění musí být pro každého odpůrce „ekonomismu“ právě tak lichotivé jako obvinění z „narodovoljovství“.

Někdo třeba namítne: tak mohutná a přísně tajná organizace, soustřeďující ve svých rukou všechny nitky konspirativní činnosti, organizace nezbytně centralistická, se může velmi snadno vrhnout do předčasného útoku a může nepromyšleně zradikalizovat hnutí dříve, než to bude

* Srov. Úkoly ruských sociálních demokratů, s. 21, polemika proti P. L. Lavrovovi (viz Sebrané spisy 2, Praha 1980, s. 452. *Red.*).

** Úkoly ruských sociálních demokratů, s. 23 (viz Sebrané spisy 2, Praha 1980, s. 454. *Red.*). Ostatně chceme uvést ještě jeden příklad toho, že *Rabočeje dělo* buď neví, co říká, nebo mění své názory podle toho, „odkud vítr vane“. V jeho 1. čísle je vytištěno kurzívou: „*Vysvětlená podstata brožury se plně shoduje s redakčním programem časopisu Rabočeje dělo*“ (s. 142). Opravdu? Shoduje se názor, že masovému hnutí nelze jako prvořadý úkol uložit svržení samoděržaví, s Úkoly? Shoduje se s nimi teorie „hospodářského boje proti zaměstnavatelům a vládě“? Shoduje se s nimi teorie stadií? Nechť čtenář sám posoudí, je-li možné mluvit o pevných zásadách orgánu, který chápe „shodu“ tak originálně.

možné a nutné vzhledem k růstu politické nespokojenosti, silnému vření a rozhořčení v řadách dělnické třídy aj. Na to odpovíme: abstraktně řečeno, nelze jistě popřít, že bojová organizace *může* vést k nepromyšlenému boji, který *může* skončit porážkou, jež by za jiných okolností vůbec nebyla nutná. Avšak v takové otázce se nelze omezovat na abstraktní úvahy, protože každá bitva s sebou nese abstraktní možnost porážky a neexistuje jiný prostředek, jak tuto možnost *zmírnit*, než organizovaná příprava bitvy. Posuzujeme-li však otázku z hlediska dnešních konkrétních ruských podmínek, musíme dospět k pozitivnímu závěru, že silná revoluční organizace je bezpodmínečně nutná právě proto, aby upevnila hnutí a *uchránila* je před možností nepromyšlených útoků. Právě nyní, kdy takovou organizaci nemáme a kdy se rychle a živelně šíří revoluční hnutí, *objevují se již* dvě naprosté krajnosti (které se, což se dalo očekávat, „setkávají“): hned naprosto neudržitelný „ekonomismus“ a hlásání umírněnosti, hned právě tak neudržitelný „excitační teror“, snažící se „uměle vyvolat ve hnutí, jež se rozvíjí a sílí, avšak stále ještě má blíž k začátku než ke konci, příznaky jeho konce“ (V. Z. v listu Zarja, č. 2/3^[42], s. 353). A příklad časopisu Rabočeje dělo dokazuje, že *se už vyskytují* sociální demokraté, kteří před oběma krajnostmi kapitulují. Není na tom nic překvapujícího, mimo jiné také proto, že „hospodářský boj proti zaměstnavatelům a vládě“ revolucionáře *nikdy* neuspokojí a protikladné krajnosti se budou vždycky objevovat hned tu, hned tam. Jen centralizovaná bojová organizace, která důsledně provádí sociálně demokratickou politiku a uspokojuje takřikajíc všechny revoluční instinkty a snahy, může ochránit hnutí před nepromyšleným útokem a připravit útok slibující úspěch.

Dále se můžeme setkat s námitkou, že náš názor na organizaci odporuje „demokratickému principu“. Jestliže předchozí obvinění je specificky ruské, pak toto obvinění je *specificky zahraniční*. A jenom zahraniční organizace (Svaz

ruských sociálních demokratů) mohla dát své redakci mimo jiné i tuto instrukci:

„*Organizační princip*. V zájmu úspěšného rozvoje a sjednocení sociální demokracie je třeba zdůrazňovat, rozvíjet a probíjovat široký demokratický princip její stranické organizace, což je zvláště nutné vzhledem k protidemokratickým tendencím, jež se projevovaly v naší straně“ (Dva sjezdy, s. 18).

Jak právě Rabočeje dělo bojuje s „protidemokratickými tendencemi“ Jiskry, to uvidíme v příští kapitole. Teď se však podívejme blíže na tento „princip“ požadovaný „ekonomisty“. Každý jistě uznává, že „široký demokratický princip“ obsahuje dvě nutné podmínky: za prvé naprostou informovanost a za druhé volitelnost všech funkcí. Bez informací by bylo směšné mluvit o demokratismu, a k tomu bez takových informací, které by se neomezovaly na členy organizace. Demokratickou organizací nazveme organizaci německé socialistické strany, protože se v ní veškerá činnost včetně zasedání sjezdů strany koná veřejně; nikdo však nenazve demokratickou takovou organizaci, která je před všemi nečleny zahalena rouškou tajemství. A teď se ptáme, jaký smysl má vlastně požadavek „širokého demokratického principu“, je-li hlavní podmínka tohoto principu pro tajnou organizaci *neuskutečnitelná*? „Široký princip“ je pouze halasná, ale prázdná fráze. A nejen to. Tato fráze svědčí o naprostém nepochopení dnešních naléhavých organizačních úkolů. Všichni vědí, jak nedostatečně jsou u nás zkonspirovány „široké“ masy revolucionářů. Viděli jsme, jak trpce si na to stěžuje B-v a žádá zcela oprávněně „přísný výběr členů“ (Rabočeje dělo, č. 6, s. 42). A tu přicházejí lidé, kteří se vychloubají svým „smyslem pro potřeby života“, a za této situace *zdůrazňují* nikoli nutnost nejprísnejší konspirace a nejprísnejšího (tudíž i užšího) výběru členů, nýbrž — „široký demokratický princip“! Tomu se už říká střelit vedle!

O nic lepší to není ani s druhým znakem demokratismu — s volitelností. V zemích s politickou svobodou je tato

podmínka samozřejmá. „Za člena strany je považován každý, kdo uznává zásady programu strany a podporuje stranu podle svých sil,“ praví se v prvním článku organizačních stanov německé sociálně demokratické strany. A protože je celé politické kolbiště vystaveno zrakům všech lidí jako divadelní scéna zrakům diváků, každý z novin i z lidových shromáždění ví, kdo tyto zásady uznává či neuznává, kdo stranu podporuje či proti ní vystupuje. Všichni vědí, že ten a ten politik nějak začal, prodělal určitý vývoj, v kritickém okamžiku života se nějak projevil, vyznačuje se takovými a takovými vlastnostmi, a proto přirozeně *všichni* členové strany s plnou znalostí věci mohou tohoto politika do určité stranické funkce volit či nevolit. Všeobecná (doslovně) kontrola člena strany na každém kroku jeho politické činnosti vytváří automaticky fungující mechanismus, který zajišťuje to, co se v biologii nazývá „zachováním nejlépe přizpůsobených“. „Přirozený výběr“ v důsledku dokonalé informovanosti, volitelnosti a všeobecné kontroly zajišťuje, že se každý funkcionář dostane nakonec „na své místo“, že vykonává práci, která nejlépe odpovídá jeho silám a schopnostem, že sám pocítuje všechny následky vlastních chyb a dokazuje před očima všech, že je schopen uvědomovat si chyby a vyvarovat se jich.

Pokuste se však zasadit tento obraz do rámce našeho samoděržaví! Cožpak je u nás myslitelné, aby všichni, „kdo uznávají zásady programu strany a podporují stranu podle svých sil“, kontrolovali každý krok ilegálně pracujícího revolucionáře? Aby z ilegálně pracujících revolucionářů volili toho či onoho, když přece revolucionář je *povinen* v zájmu věci tajit před devíti desetinami těchto „všech“, kdo vlastně je? Jen se trochu zamyslete nad skutečným významem oněch halasných slov časopisu Rabočeje dělo a uvidíte, že „široký demokratismus“ stranické organizace v temnotách samoděržaví, kde o výběru rozhodují četníci, je jenom *zbytečnou a nebezpečnou hračkou*. Je to zbytečná

hračka, protože v praxi žádná revoluční organizace nikdy *široký* demokratismus neuplatňovala a ani při nejlepší vůli uplatňovat nemůže. Je to nebezpečná hračka, protože pokusy uplatňovat „široký demokratický princip“ v praxi jenom policii usnadňují rozsáhlá zatýkání, donekonečna prodlužují panující příštípkaření a odvádějí pozornost praktiků od vážného a naléhavého úkolu vychovávat ze sebe profesionální revolucionáře k sestavování podrobných „papírových“ volebních řádů. Tato „hra na demokratismus“ se mohla rozvinout jedině tu a tam v zahraničí, kde se často scházejí lidé, kteří nemají možnost najít si skutečnou, aktivní práci. Jde zejména o různé malé skupiny.

Abychom ukázali čtenáři celou nechutnost oblíbeného způsobu časopisu *Rabočeje dělo* vytyčovat tak krásný „princip“ jako demokratismus v revoluční práci, odvoláme se zase na svědka. Tento svědek, J. Serebrjakov, redaktor londýnského časopisu *Nakanuně*, si velice potrpí na časopis *Rabočeje dělo* a velice nenávidí *Plechanova* a „*plechanovce*“; v článkách o rozkolu zahraničního Svazu ruských sociálních demokratů se časopis *Nakanuně* rozhodně postavil na stranu časopisu *Rabočeje dělo* a zahrnul *Plechanova* přívalem nevybíravých slov.⁷⁵ O to je pro nás tento svědek v dané otázce cennější. V 7. čísle časopisu *Nakanuně* (červenec 1899) v článku O výzvě Skupiny samoosvobození dělníků^[240] J. Serebrjakov upozorňoval, že „se nehodí“ rozvířovat otázky „povýšenosti, vedoucího postavení a takzvaného areopagu v opravdovém revolučním hnutí“, a mimo jiné napsal:

„*Myškin*, *Rogačov*, *Željabov*, *Michajlov*, *Perovská*, *Fignerová* a jiní se nikdy nepovažovali za vůdce a nikdo je také nevolil a nejmenoval, ačkoli vůdci ve skutečnosti byli, neboť jak v období propagace, tak i v období boje proti vládě se ujali nejtěžší práce, šli na nejnebezpečnější místa a jejich činnost byla neplodnější. Toto vedoucí postavení nebylo výsledkem jejich přání, nýbrž toho, že soudruzi kolem nich důvěřovali jejich rozumu a energii a byli jim zcela oddáni. Bát se však jakéhosi areopagu (a nebojíme-li se, proč tedy o něm psát), jenž by

mohl autokraticky řídit hnutí, to by bylo příliš naivní. Kdo by ho vůbec poslouchal?“

Ptáme se čtenáře, čím se liší „areopag“ od „protidemokratických tendencí“? Cožpak není jasné, že „krásný“ organizační princip časopisu Rabočeje dělo je stejně naivní jako nepřijatelný — naivní proto, že „areopag“ čili lidi s „protidemokratickými tendencemi“ nebude prostě nikdo poslouchat, jakmile „soudruzi kolem nich nebudou důvěřovat jejich rozumu a energii a nebudou jim zcela oddáni“. Je nepřijatelný jako demagogický výpad vypočítaný u jedněch na ješitnost, u druhých na neznalost skutečného stavu našeho hnutí a u třetích na jejich nepřipravenost a neznalost dějin revolučního hnutí. Jediným opravdovým organizačním principem pracovníků našeho hnutí musí být co nejpřísnější konspirace, co nejpřísnější výběr členů a příprava profesionálních revolucionářů. Splněním těchto podmínek je zajištěna i důležitější věc než „demokratismus“ — totiž naprostá soudružská důvěra mezi revolucionáři. A ta je pro nás absolutně nepostradatelná, protože u nás v Rusku nemůže být ani řeči o jejím nahrazení demokratickou všeobecnou kontrolou. A bylo by velkou chybou domnívat se, že není-li možná skutečně „demokratická“ kontrola, jsou členové revoluční organizace nekontrolovatelní: nemají kdy myslet na hru na demokratismus (demokratismus uvnitř úzkého okruhu soudruhů, kteří si navzájem plně důvěřují), ale svou *odpovědnost* si uvědomují velmi hluboce a zároveň ze zkušenosti vědí, že organizace skutečných revolucionářů se nezastaví před žádnými prostředky, aby se zbavila nevhodného člena. A je tu také dost vyspělé veřejné mínění ruského (a mezinárodního) revolučního prostředí, které má za sebou celé dějiny a které nelítostně trestá každé porušení soudružských povinností (vždyť přece v tomto pojmu soudružství je obsažen jako část v celku i „demokratismus“, demokratismus skutečný, a nikoli hra na demokratismus!). Uvažte tohle všechno a pochopíte, jaký zatuchlý pach zahraniční hry na generály

čiší z polemik a rezolucí o „protidemokratických tendencích“!

Ještě musíme poznamenat, že druhý zdroj takovýchto polemik, tj. naivita, je také živena zmatenými představami o tom, co je to demokracie. V knize manželů Webbových o anglických tradeunionech je zajímavá kapitola — Primitivní demokracie. Autoři v ní vyprávějí, jak angličtí dělníci v dobách, kdy dělnické spolky začínaly, považovali zpočátku za nezbytný znak demokracie, aby ve vedení spolků dělali všichni všechno: nejenže se o všech otázkách rozhodovalo hlasováním všech členů, nýbrž i funkce zastávali postupně všichni členové. Bylo zapotřebí zkušeností z dlouhého historického období, aby dělníci pochopili, že taková představa o demokracii je nesmyslná a že jsou nutné zastupitelské instituce a profesionální revolucionáři. Muselo dojít několikrát k úpadku svépomocných pokladen, aby dělníci pochopili, že proporcionální poměr mezi placenými příspěvky a vyplácenými podporami nelze určit jen pouhým demokratickým hlasováním, ale že je třeba i vyjádření odborníka v pojišťovnictví. Vezměte dále Kautského knihu o parlamentarismu a lidovém zákonodárství^[292] a uvidíte, že se závěry marxistického teoretika shodují se zkušeností z mnohaleté praxe „živelné“ se spolčujících dělníků. Kautsky zásadně nesouhlasí s Rittinghausenovým primitivním pojetím demokracie, vysmívá se lidem, kteří by si ve jménu demokracie přáli, aby „lidové noviny redigoval přímo lid“, dokazuje, že k sociálně demokratickému řízení třídního boje proletariátu jsou nezbytní *profesionální* novináři, členové parlamentu aj., útočí proti „socialismu anarchistů a literátů“, kteří „v honbě za efekty“ vychvalují přímé lidové zákonodárství a nechápou, že v moderní společnosti je lze použít jen zcela podmíněně.

Kdo se prakticky účastnil práce v našem hnutí, ví, jak značně je mezi studující mládeží a dělníky rozšířen „primitivní“ názor na demokracii. Není divu, že tento názor proniká do stanov i do literatury. „Ekonomisté“ bernstei-

novského typu psali ve svých stanovách: „Čl. 10. O všech otázkách týkajících se zájmů spolkové organizace se rozhoduje většinou hlasů všech jejích členů.“ „Ekonomisté“ teroristického zaměření jim přizvukují: „je třeba, aby usnesení výboru prošla všemi kroužky, a teprve pak se stala platnými usneseními“ (Svoboda, č. 1, s. 67). Všimněte si, že tento požadavek široce využívat referenda je kladen *ještě vedle* požadavku vybudovat celou organizaci na principu volitelnosti! Ovšemže nás ani nenapadne, abychom za to odsuzovali praktiky, kteří měli příliš málo možností seznámit se s teorií a praxí skutečně demokratických organizací. Ale když se Rabočeje dělo, které si dělá nárok na vedoucí úlohu, omezuje za těchto podmínek na rezoluci o širokém demokratickém principu, není to pak jen „honba za efektem“?

f) MÍSTNÍ A CELORUSKÁ PRÁCE

Jsou-li námitky proti právě vysvětlovanému plánu organizace, že by totiž byla nedemokratická a spiklenecká, naprosto neodůvodněné, zbývá ještě jedna otázka, jež se velmi často vyskytuje a zasluhuje podrobné prozkoumání. Jde o vzájemný poměr mezi místní a celoruskou prací. Setkáváme se s obavami, zda utvoření centralistické organizace nepovede k přesunu těžiště z práce místní na celoruskou, zda neuškodí hnutí, když se oslabí naše spojení s dělnickými masami a soustavná místní agitace vůbec. Na to odpovíme, že naše hnutí trpí v posledních letech právě tím, že místní pracovníci jsou přespříliš pohlceni místní prací, a proto je bezpodmínečně nutné poněkud přesunout těžiště na celoruskou práci; že se tímto přesunem neoslabí ani naše spojení, ani naše soustavná místní agitace, nýbrž že se naopak posílí. Probereme otázku ústředního orgánu a místních orgánů a poprosíme čtenáře, aby nezapomínal, že vydávaní novin je pro nás pouze *příkladem*, který ilustruje nepoměrně širší a rozmanitější revoluční práci.

V prvním období masového hnutí (1896—1898) se místní pracovníci pokoušejí založit celoruský orgán s názvem *Rabočaja gazeta*; v dalším období (1898—1900) dělá hnutí velký pokrok, ale pozornost předních činitelů plně pohlcují místní orgány. Sečtou-li se všechny tyto místní orgány dohromady, ukáže se*, že měsíčně vyšlo asi tak jedno číslo. Není to názorná ilustrace našeho přístipkaření? Neukazuje to jasně, jak naše revoluční organizace pokulhává za živelným rozmachem hnutí? Kdyby *stejný počet* novinových čísel nevydávaly rozptýlené místní skupiny, ale jednotná organizace, ušetřili bychom nejen spoustu sil, ale dosáhli bychom v naší práci i nepoměrně větší štalosti a kontinuity. Na tuto prostou úvahu neberou zřetel velmi často ani praktikové, kteří *aktivně* pracují téměř výhradně v místních orgánech (bohužel ve velké většině případů je tomu tak i dnes), ani publicisté, kteří si v této otázce počínají s podivuhodným donkichotstvím. Praktik se obyčejně spokojuje argumentem, že pro místní funkcionáře je „obtížné“** zabývat se vydáváním celoruského listu a že místní noviny jsou lepší než vůbec žádné. Tento poslední argument je jistě zcela správný a plně souhlasíme s praktiky, že je velmi významné a velmi užitečné, že místní noviny *vůbec* vycházejí. Avšak o to teď přece nejde; jde o to, zda se můžeme zbavit roztržštěnosti a přístipkaření, jež se tak názorně projevují v tom, že v celém Rusku vyšlo za dva a půl roku 30 čísel místních novin. Netvrďte jen všeobecně, že už samo vydávání místních novin je prospěšné, to je jistě nesporné, ale mějte také odvahu otevřeně přiznat jejich negativní stránky, které ukázala dvaapůlletá zkušenost. Tato zkušenost svědčí o tom, že místní noviny jsou za našich podmí-

* Viz Zprávu pařížskému kongresu⁷⁶, s. 14: „Od té doby (1897) do jara 1900 vyšlo v různých místech 30 čísel různých novin... Průměrně vycházelo víc než jedno číslo měsíčně.“

** Obtížné je to jen zdánlivě. Ve skutečnosti *neexistuje* místní kroužek, který by neměl možnost aktivně se chopit té či oné funkce celoruské práce: „Neříkej, že nemůžeš, raději řekni, že nechceš.“

nek většinou zásadově nepevné a politicky bezvýznamné, pohlcují příliš mnoho revolučních sil a po technické stránce vůbec nevyhovují (nemám ovšem na mysli techniku tisku, nýbrž to, jak často a jak pravidelně vycházejí). Všechny tyto nedostatky nejsou náhodné, ale nutně vyplývají z roztržitosti, již lze na jedné straně vysvětlit převahu místních listů v uvedeném období a na druhé straně tato jejich převaha roztržitost *podporuje*. Jednotlivá místní organizace prostě *nemá dost sil*, aby zabezpečila zásadovou pevnost svého listu a pozvedla jej na úroveň politického orgánu, *nemá dost sil*, aby shromáždila dost materiálu a využila jej k osvětlování celého našeho politického života. Argument, kterým ve svobodných zemích obvykle zdůvodňují nutnost velkého počtu listů, totiž jejich láce, tisknou-li je místní dělníci, a úplnější a rychlejší informování místního obyvatelstva — tento *argument* se u nás obrací, jak potvrzuje zkušenost, *proti* místním listům. Pohlcují příliš mnoho revolučních sil a vycházejí *velice* zřídka z toho prostého důvodu, že i sebemenší *ilegální* list vyžaduje tak obrovský konspirativní aparát, že to předpokládá tovární velkopřemysl, protože v domácí dílně takový aparát vytvořit nelze. Primitivnost konspirativního aparátu vede zase většinou k tomu (každý praktik zná spoustu takových případů), že po vyjití a rozšíření jednoho či dvou čísel provede policie *masové* zatýkání a „vybílí“ přitom všechno tak dokonale, že je nutné začít znova. Dobrý konspirativní aparát vyžaduje dobrou odbornou přípravu revolucionářů a velice důslednou dělbu práce; na oba tyto požadavky však sly jednotlivé místní organizace naprosto nestačí, i kdyby byla v daném okamžiku sebe-silnější. Ani specificky místním zájmům *neslouží místní orgány lépe*, nemluvě už o společných zájmech celého našeho hnutí (zásadově důsledná socialistická a politická výchova dělníků). Zdá se to paradoxní, ale jen na první pohled, protože v praxi tento fakt nezvratně potvrzuje už zmíněná dvaapůlletá zkušenost. Každý uzná, že kdyby všechny místní

síly, které vydaly 30 čísel novin, pracovaly na jednom listu, snadno by vydaly 60, ne-li 100 čísel, takže by se v něm i všestranněji odrazily všechny zvláštnosti ryze místního hnutí. Není pochopitelně nic snadného to zorganizovat, musíme si však uvědomit, že je to nutné a že je třeba, aby každý místní kroužek o tom přemýšlel a *aktivně* pro to *pracoval*, aby nečekal na popud zvenčí a nedal se mýlit tím, že místní orgán je dostupný a blízký, což je, jak víme z našich revolučních zkušeností, do značné míry pouhá iluze.

Špatnou službu prokazují praktické činnosti ti publicisté, kteří se domnívají, že mají zvlášť blízko k praktikům, a přitom nevidí, jak je to iluzorní, a celou záležitost odbývají podivuhodně lacinou a prázdnou úvahou: potřebujeme místní noviny, potřebujeme oblastní noviny, potřebujeme i celoruské noviny. Jistěže je celkem vzato všechny potřebujeme, ale přistupujeme-li ke konkrétní organizační otázce, musíme přece zároveň vzít v úvahu místo a čas. Cožpak není opravdové donkichotství, jestliže Svoboda (č. 1, s. 68), když speciálně „rozebírá otázku novin“, píše: „Myslíme, že všude, kde je pohromadě jen trochu více dělníků, by měli mít vlastní dělnické noviny. Ne odněkud dovážené, ale opravdu vlastní.“ Nechce-li tento publicista přemýšlet o významu svých slov, učiň to, čtenáři, za něho: kolik desítek, ne-li stovek takových míst, „kde je pohromadě jen trochu více dělníků“, máme v Rusku a jak nekonečně dlouho bychom si ještě počínali jako příštípkáři, kdyby každá místní organizace opravdu začala vydávat vlastní noviny! Jak by tato roztržštěnost usnadnila našim četníkům pochytávat — a k tomu bez „jen trochu větší“ námahy — místní funkcionáře na samém začátku jejich činnosti a zneemožnit tak, aby vyspěli ve skutečné revolucionáře! V celoruském listě — pokračuje autor — by nikoho nezajímalo povídání o ničemnostech továrníků a o „něčem nepodstatném ze života v továrnách v různých jiných městech“, kdežto „občan z Orlu by si jistě rád přečetl, co se děje

v jeho městě. Pokaždé by věděl, na koho „si posvítí“, komu „umyli hlavu“, a srdce by mu poskočilo“ (s. 69). Ano, ovšem, občanovi z Orlu by srdce poskočilo, ale až příliš „skáče“ i myšlení našeho publicisty. Je však tato obrana hnidopišství taktická? — o tom by měl přemýšlet. Samozřejmě uznáváme, že je nutné a důležité odhalovat zlořády v továrnách, ale je třeba si uvědomit, že jsme se dostali už tak daleko, že Petrohradany nudí čist petrohradské příspěvky petrohradského listu Rabočaja mysl. K odhalování zlořádů v jednotlivých továrnách jsme vždy měli a *budeme vždy muset mít* letáky, ale *noviny* jako takové musíme pozvedávat na vyšší úroveň, a ne je snižovat na úroveň továrního letáku. V „novinách“ nepotřebujeme ani tak odhalovat „drobnosti“ jako spíše velké a typické nedostatky továrního života, uvádět obzvlášť názorné příklady, které by vzbudily zájem *všech* dělníků a všech vedoucích pracovníků hnutí, skutečně by obohatily jejich vědomosti, rozšířily jejich obzor a vyburcovaly novou oblast nebo novou kategorii dělníků.

„A pak, v místních novinách mohou být všechna darebáctví tovární správy nebo jiných úřadů zachycena ihned na místě činu. Ale než dojde zpráva do vzdáleného společného listu, v místě se už zatím zapomnělo, co se přihodilo: „Kdy to vlastně bylo, zaboha si nemohu vzpomenout!““ (tamtéž). Ano, přesně tak: zaboha si nemohu vzpomenout! Těch 30 čísel vydaných za dva a půl roku připadá, jak se dovídáme z téhož pramene, na šest měst. To znamená na jedno město průměrně *po jednom čísle za půl roku!* A i kdyby náš lehkomyšlný publicista ve svém předpokladu výkonnost místní práce *ztrojnásobil* (což by bylo vůči průměrnému městu naprosto nesprávné, protože v rámci přištipkaření není možné výkonnost podstatně zvýšit), dostaneme přesto jen jedno číslo za dva měsíce, což vůbec nevypadá jako „zachycení ihned na místě činu“. Stačilo by však, aby se deset místních organizací spojilo a pověřilo své delegáty úkolem aktivně se podílet na vydává-

ní společného listu, a pak by bylo možné „zachycovat“ v celém Rusku jednou za dva týdny nikoli drobnosti, nýbrž opravdu velké a typické přehmaty. Nikdo, kdo zná situaci v našich organizacích, jistě o tom nebude pochybovat. Ilegální list nemůže ani pomýšlet na to, že by dopadl nepříteli na místě činu — má-li se to ovšem chápat vážně, a ne pouze jako pěkný obrat: to může jedině leták, který lze rychle rozšířit, protože krajní lhůta pro takové dopadení nepřesahuje většinou jeden nebo dva dny (vezměte například obyčejnou krátkodobou stávku nebo bitku v továrně či demonstraci apod.).

„Dělník žije nejen v továrně, ale i ve městě,“ pokračuje náš autor a přechází od jednotlivého k obecnému s tak přísnou důsledností, že by sloužila ke cti i Borisu Kričevskému. Poukazuje na městské dumy, městské nemocnice, městské školy a žádá, aby dělnický list nepřecházel mlčením žádné městské záležitosti. — Je to požadavek sám o sobě znamenitý, avšak velmi názorně ilustruje onu bezobsažnou abstraktnost, na niž se až příliš často omezují úvahy o místních listech. Za prvé, kdyby se noviny s tak podrobnou rubrikou o městských záležitostech objevily skutečně „všude, kde je pohromadě jen trochu více dělníků“, jak žádá Svoboda, zvrhlo by se to v našich ruských poměrech nevyhnutelně v opravdové hnidopišství, oslabilo by se tím vědomí důležitosti celoruského revolučního náporu na carské samoděržaví a posílily by se zárodky směru proslaveného už svým výrokem o revolucionářích, kteří mluví příliš mnoho o neexistujícím parlamentě a příliš málo o existujících městských dumách⁷⁷, zárodky, které jsou velice vitální a spíše utajené nebo přišlápnuté než vyrvané z kořene. Říkáme nevyhnutelně, abychom zdůraznili, že si to Svoboda nepřeje vědomě, že si přeje opak. Pouhé dobré úmysly však nestačí. — Abychom mohli vysvětlovat městské záležitosti z patřičné perspektivy celé naší práce, musíme tuto perspektivu *nejdříve* důkladně propracovat a pevně stanovit nejen pouhými úvahami, nýbrž doložit také množ-

stvím příkladů, aby se už stala pevnou *tradicí*. To u nás ještě zdaleka není, ale potřebujeme to právě *na začátku*, dříve, než bude možné uvažovat a mluvit o rozsáhlém místním tisku.

Za druhé, abychom mohli psát o městských záležitostech opravdu zasvěceně a zajímavě, musíme tyto záležitosti dobře znát, a ne o nich vědět jenom z knih. Avšak téměř *nikde v Rusku* nemáme sociální demokraty s takovými znalostmi. Aby se mohlo v novinách (a ne v populární brožurě) psát o městských a státních záležitostech, je třeba mít čerstvý a rozmanitý materiál, sebraný a zpracovaný schopným člověkem. Avšak ke sbírání a zpracovávání takového materiálu nestačí „primitivní demokracie“ primitivního kroužku, v němž všichni dělají všechno a hrají si na referendum. K tomu je zapotřebí mít štáb odborných autorů, odborných dopisovatelů a armádu sociálně demokratických reportérů, kteří navazují všude styky, dovedou vniknout do všech možných „státních tajemství“ (jimiž se ruský byrokrat tak rád holedbá a jež tak snadno vyžvaní) a dostat se do každého „zákulisí“, armádu lidí, kteří jsou „služebně“ povinni být všudypřítomní a vševědoucí. A my, strana, která bojuje proti *každému* hospodářskému, politickému, sociálnímu a národnostnímu útlaku, můžeme a musíme najít, shromáždit, vyškolit, zmobilizovat a poslat do boje takovou armádu vševědoucích lidí — ale to se přece musí teprve udělat! A my nejenže jsme ve velké většině míst neudělali v tomto směru dosud ani krok, ale dokonce jsme si ani vůbec *neuvědomili*, že je nutné to udělat. Jen zkuste najít v našem sociálně demokratickém tisku živé a zajímavé články, dopisy a usvědčující materiál o našich diplomatických, vojenských, církevních, městských, finančních aj. aj. závažných i méně závažných záležitostech: nenajdete *téměř nic* nebo jen velmi málo.* Proto „mě vždyc-

* Proto tedy i příklad výjimečně dobrých místních orgánů plně potvrzuje naše stanovisko. Například Južnyj rabočij⁷⁸ je výborný list, jemuž nelze vytknout zásadovou nedůslednost. Avšak toho, co zamýšlel

ky strašně zlobí, když si někdo přijde a napovídá spoustu velmi krásných a líbivých řečí“ o tom, že „všude, kde je pohromadě jen trochu více dělníků“, jsou nutné noviny, které by odhalovaly zlořády v továrnách, ve městech i ve státě.

Převaha místního tisku nad ústředním svědčí buď o chudobě, nebo o přepychu. O chudobě, když hnutí ještě nevychovalo síly pro velkovýrobu, když ještě živoří v příštípkaření a takřka se utápí v „drobnostech z továrního života“. O přepychu, když hnutí *už dovede náležitě* všestranně odhalovat zlořády a všestranně agitovat, takže kromě ústředního orgánu jsou nutné i četné orgány místní. Ať si každý udělá vlastní úsudek, o čem svědčí převaha místních listů v našich současných podmínkách. Já budu jen přesně formulovat svůj závěr, abych nedal podnět k nedorozumění. U nás dosud většina místních organizací uvažuje téměř výhradně jen o místních orgánech a téměř jenom na nich aktivně pracuje. To není normální stav. Má to být opačně: většina místních organizací má uvažovat hlavně o celoruském orgánu a pracovat hlavně na něm. Dokud tomu tak nebude, nedokážeme založit *ani jedny* noviny, které by byly alespoň trochu schopny sloužit hnutí *všestrannou* tiskovou agitací. A až se to stane, vytvoří se normální poměr mezi nutným ústředním orgánem a nutnými místními orgány sám od sebe.

Na první pohled se může zdát, že závěr, podle něhož je nutné přesunout těžiště z místní práce na práci celoruskou,

přinést místnímu hnutí, nedosáhl, protože vycházel zřídka a protože docházelo k rozsáhlým zatýkáním. To, co bylo pro stranu v daném okamžiku nejnaléhavější — zásadní formulace základních otázek hnutí a všestranná politická agitace — to bylo nad síly místního orgánu. A to, co v něm bylo zvláště dobré, jako články o sjezdu majitelů dolů, o nezaměstnanosti^[9] apod., nebyl materiál jen místního významu, *nýbrž* materiál *potřebný pro celé Rusko*, a ne jenom pro jih. Takové články vůbec nebyly v ostatním našem sociálně demokratickém tisku.

se nedá uplatnit na specifický hospodářský boj: bezprostředním nepřítelem dělníků jsou v tomto případě jednotliví podnikatelé nebo skupiny podnikatelů, nesdružené v organizaci, která by třeba jen vzdáleně připomínala čistě vojenskou a přísně centralistickou organizaci ruské vlády, našeho bezprostředního nepřítele v politickém boji, organizaci řízenou do nejmenších podrobností jednotnou vůlí.

Ale není tomu tak. Hospodářský boj je — jak jsme na to již mnohokrát poukazovali — boj odborový, a proto vyžaduje sjednocení dělníků podle oborů, a ne pouze podle jejich pracoviště. A toto sjednocení podle oborů je tím nezbytnější, čím rychleji pokračuje sjednocování našich podnikatelů v různá sdružení a syndikáty. Naše roztržitost a naše přístipkaření přímo překážejí tomuto sjednocení, protože k němu je nutná jednotná celoruská organizace revolucionářů, schopná ujmout se vedení celoruských odborových svazů dělnictva. Mluvili jsme již o tom, jaký typ organizace by byl pro tento účel potřebný, a teď dodáme jen několik slov v souvislosti s naším tiskem.

Nikdo snad nepochybuje, že každý sociálně demokratický list musí mít *rubriku* odborového (hospodářského) boje. Avšak růst odborového hnutí nás nutí pomýšlet i na odborový tisk. Zdá se nám však, že o odborových listech v Rusku nemůže být až na vzácné výjimky dosud ani řeči: je to přepych, a my zatím vůbec nemáme ani chléb vezdejší. Jako odborový tisk, jenž by odpovídal podmínkám ilegální práce a který je dnes už nezbytný, by měly u nás sloužit *odborové brožury*. V nich by se měl shromažďovat a systematicky třídit *legální** i ilegální materiál o pracovních pod-

* Legální materiál je v tomto směru zvláště důležitý, a my jsme neobyčejně zaostalí v umění systematicky jej sbírat a využívat. Nebude to nadsázka, řekneme-li, že napsat odborovou brožuru jen na základě legálního materiálu je jakžtakž možné, avšak na základě pouze ilegálního materiálu nikoli. Sbíráme-li od dělníků ilegální materiál o otázkách toho druhu, jaké byly uveřejněny v listě *Rabočaja mysl'*⁹, plýtváme zbytečně velkým množstvím sil revolucionáře (jehož by v tomto pří-

mínkách v určitém průmyslovém odvětví, o rozdílných pracovních podmínkách v různých místech Ruska, o hlavních požadavcích dělnictva určitého oboru, o nedostacích zákonodárství v tomto oboru, o významných případech hospodářského boje dělnictva v daném odvětví, o počátcích, dnešním stavu a potřebách jejich odborové organizace apod. Takové brožury by především oprostily náš sociálně demokratický tisk od spousty odborových podrobností, které zajímají jenom dělníky určitého oboru; za druhé by registrovaly výsledky našich zkušeností v odborovém boji, uchovávaly by shromažďovaný materiál, který se nyní doslova ztrácí ve spoustě letáků a kusých dopisů, a zobecňovaly by jej; za třetí by mohly sloužit jako jakási příručka pro agitátory, protože pracovní podmínky se mění poměrně pomalu a základní požadavky dělnictva určitého odvětví jsou neobyčejně neměnné (srovnej požadavky tkalců moskevské oblasti v roce 1885⁸⁰ a petrohradské oblasti v roce 1896). Souhrn těchto požadavků a potřeb by mohl být po léta znamenitou pomůckou pro ekonomickou agitaci v zaostalých krajích nebo mezi zaostalými vrstvami dělnictva;

padě mohl snadno nahradit legální pracovník), a přesto nikdy nezískáme kvalitní materiál. Dělníci znají vždy jen jedno oddělení velké továrny a téměř vždy jen hospodářské výsledky, nikoli však obecné podmínky a normy své práce, a proto ani nemohou mít takové znalosti jako tovární úředníci, inspektoři, lékaři apod. Takový materiál je rovněž hojně obsažen v drobných novinových příspěvcích a ve speciálních publikacích o průmyslu, zdravotnictví, zemstvech aj.

Pamatuji se, jako by to bylo dnes, na svůj „první pokus“, který bych už nikdy neopakoval. Po mnoho týdnů jsem „se zaujetím“ zpovídal jednoho dělníka, který ke mně chodíval, a vypytał jsem se na všechny možné poměry v obrovském závodě, kde pracoval. Popis (jenom jediného závodu!) jsem sice, i když s velkými obtížemi, jakžtakž dal dohromady, zato dělník si ke konci rozhovoru vždycky stíral pot a s úsměvem říkal: „Pro mě je lehčí dělat přesčas než odpovídat na vaše otázky!“

Čím energičtěji povedeme revoluční boj, tím více bude vláda nucena legalizovat část „odborové“ práce, čímž nás částečně zbaví našeho břemene.

příklady úspěšných stávek v jednom kraji, údaje o vyšší životní úrovni a lepších pracovních podmínkách by podněcovaly k novému a dalšímu boji dělníky jinde; za čtvrté kdyby sociální demokracie začala iniciativně zobecňovat odborový boj a upevnila tak spojení ruského odborového hnutí se socialismem, postarala by se zároveň o to, aby podíl naší tradeunionistické činnosti na naší celkové sociálně demokratické činnosti nebyl ani příliš malý, ani příliš velký. Je-li místní organizace odtržena od organizací v jiných městech, bývá pro ni velmi obtížné a někdy téměř nemožné zachovat přitom správný poměr (a příklad listu Rabočaja mysl ukazuje, k jak obludnému přehánění tradeunionismu lze při tom dospět). Avšak celoruská organizace revolucionářů, jež zastává důsledně marxistické stanovisko, řídí veškerý politický boj a má k dispozici štáb profesionálních agitátorů, nebude nikdy na rozpacích, jak tento správný poměr stanovit.

V

„PLÁN“ CELORUSKÉHO POLITICKÉHO LISTU

B. Kričevskij, když nás obviňuje z tendence „odtrhnout teorii od praxe a tím ji proměnit v mrtvou doktrínu“ (Rabočeje dělo, č. 10, s. 30), píše: „Největší chybou Jiskry v tomto směru je její ‚plán‘ celostranické organizace“ (tj. článek Čím začít?*). Martynov mu přizvukuje a prohlašuje, že „tendence Jiskry podceňovat význam postupného rozvíjení všedního každodenního boje ve srovnání s propagováním skvělých a ucelených myšlenek... vyvrcholila plánem organizace strany, který předkládá ve 4. čísle v článku Čím začít?“ (tamtéž, s. 61). A konečně v poslední době se

* Viz Sebrané spisy 5, Praha 1981, s. 17–28. *Red.*

k lidem pobouřeným tímto „plánem“ (uvozovky mají vyjadřovat ironický postoj k plánu) připojil též L. Naděždin v brožuře Předvečer revoluce [54], kterou jsme právě obdrželi (vydala ji nám již známá „revolučně socialistická skupina“ *Svoboda*) a v níž se prohlašuje, že „mluvit dnes o organizaci, jejíž nitky by se sbíhaly k celoruskému listu, znamená plodit čistě kabinetní myšlenky a konat čistě kabinetní práci“ (s. 126), že jde o projev „literátštiny“ apod.

Že je náš terorista solidární s obhájci „postupného rozvíjení všedního každodenního boje“, nás po prozkoumání kořenů tohoto příbuzenství v kapitolách o politice a o organizaci nemůže udivit. Zároveň však musíme poznamenat, že se L. Naděždin, a jedině on, svědomitě pokusil vniknout do myšlenkového pochodu článku, jenž se mu nelíbil, a že se pokusil na něj věcně odpovědět, kdežto Rabočeje dělo neřeklo k podstatě věci vůbec nic, jenom si dalo práci, aby otázku zamotalo celou řadou nepřístojných demagogických výpadů. A i když je to víc než nepříjemné, musíme nejdříve věnovat trochu času na vyčištění Augiášova chléva.

a) KDO BYL POHORŠEN ČLÁNKEM ČÍM ZAČÍT?*

Ocitujeme pestrou směs výrazů a výlevů, jimiž nás zahrnuje Rabočeje dělo: „Stranickou organizaci nemůže vytvořit list, nýbrž naopak...“ „List stojící *nad* stranou, *mimo její kontrolu* a na ní nezávislý díky vlastní síti důvěr-

* Ve sborníku *Za 12 let* vynechal Lenin oddíl „a“ z páté kapitoly a připojil tuto poznámku: „Oddíl a) Kdo byl pohoršen článkem Čím začít? se v tomto vydání vypouští, protože obsahuje výhradně polemiku s časopisem *Rabočeje dělo* a s *Bundem* o tom, že se *Jiskra* pokouší ‚komandovat‘ apod. Ostatně v tomto oddílu se psalo také o tom, že *Bund* sám vybízel (v letech 1898–1899) členy *Jiskry*, aby obnovili ústřední orgán strany a vytvořili ‚publicistickou laboratoř‘.“ *Red.*

níků...“ „Jakým zázrakem se stalo, že Jiskra zapomněla na fakticky existující sociálně demokratické organizace té strany, k níž patří?...“ „Ti, kdo mají pevné zásady a příslušný plán, jsou také nejvyššími regulátory skutečného boje strany a diktují straně realizaci svého plánu...“ „Plán zahání naše čínorodé a životaschopné organizace do říše stínů a chce vyvolat k životu chimérickou síť důvěrníků...“ „Kdyby byl plán Jiskry uskutečněn, zmizely by bezezbytku i poslední stopy Sociálně demokratické dělnické strany Ruska, kterou jsme u nás budovali...“ „Propagandistický orgán se stává nekontrolovaným, autokratickým zákonodárcem veškerého praktického revolučního boje...“ „Jak se má naše strana zachovat k tomu, že má být *úplně* podřízena autonomní redakci“ atd. atd.

Jak vidí čtenář z obsahu i tónu těchto citátů, je Rabočeje dělo *pohoršeno*. Nepohoršilo se však za sebe, nýbrž za organizace a výbory naší strany, které prý chce Jiskra zahnat do říše stínů a dokonce zahladit i jejich stopy. Jen si představte tu nehoráznost! Jedno je však na tom divné. Článek Čím začít? vyšel v květnu 1901, články v časopise Rabočeje dělo v září 1901, a dnes už máme polovinu ledna 1902. Za celých těch pět měsíců (ani do září, ani po září) nepodal *ani jeden* výbor a *ani jedna* organizace strany oficiální protest proti té příšeře, která chce zahnat výbory a organizace do říše stínů! A přece za tu dobu vyšly jak v Jiskře, tak i ve spoustě jiných místních a také jiných než místních publikací desítky a stovky zpráv ze všech konců Ruska. Jak se mohlo stát, že si toho nepovšimli a nejsou tím pohoršeni ti, kdo mají být zahrnutí do říše stínů, ale že se pohoršil někdo třetí?

Stalo se to proto, že výbory a jiné organizace se zabývají skutečnou prací a nikoli hrou na „demokratismus“. Výbory si přečetly článek Čím začít? a shledaly, že je to pokus o „vypracování určitého plánu organizace, *aby se mohlo přikročit k jejímu vybudování ze všech stran*“, a protože velmi dobře věděly a viděly, že *ani jednu* z těchto „všech stran“

nenapadne „přikročit k vybudování“, dokud se nepřesvědčí, že je to třeba a že plán výstavby je správný, pak je přirozeně ani nenapadlo „pohoršovat se“ nad neslychanou troufalostí lidí, kteří řekli v Jiskře: „Protože je tato otázka tak velmi naléhavá a závažná, dovolujeme si soudruhy upozornit na koncept plánu, který podrobněji rozvádíme v připravované brožuře.“* Cožpak nebylo možné při poctivém postoji k věci pochopit, že když soudruzi *schválí* plán, který jim byl předložen k posouzení, nebudou jej pak uskutečňovat proto, že „by se podřizovali“, ale z přesvědčení, že je pro naši společnou věc nutný, a že když plán *neschválí*, pak „náčrt“ (jak náročné slovo, není-liž pravda?) zůstane pouhým náčrtem? Cožpak to není demagogie, když proti náčrtu plánu bojují nejen tím, že ho „ztrhají“ a radí soudruhům, aby ho zamítli, ale i tím, že *štvou* lidi s nedostatečnými revolučními zkušenostmi proti autorům náčrtu *jen proto, že se opovažují „vydávat zákony“* a vystupovat jako „nejvyšší kritici“, tj. že se opovažují *předkládat* náčrt plánu?? Může se naše strana vyvíjet a jít vpřed, bude-li se proti pokusu *pozvednout* místní pracovníky k hlubším názorům a větším úkolům, plánům apod. namítat nejen to, že tyto názory jsou nesprávné, ale také to, že je „pohoršující“, „chce-li“ nás někdo „*pozvednout*“? Vždyť L. Naděždin rovněž „ztrhal“ náš plán, ale neupadl do takové demagogie, která se nedá vysvětlit jen pouhou naivností nebo primitivností politických názorů, a hned na začátku rozhodně odmítl obvinění, že tu jde o „inspektorování nad stranou“. Proto je možné a nutné Naděždinovi na jeho kritiku plánu odpovědět věcně, kdežto časopisu Rabočeje dělo lze odpovědět pouze pohrdáním.

Ale i když pohrdáme pisatelem, který se snižuje až k povyku o „autokracii“ a „podřizování se“, nezabývá nás to ještě povinností vyjasnit zmatek, který takoví lidé servírují čtenáři. A právě zde můžeme všem názorně ukázat pod-

* Sebrané spisy 5, Praha 1981, s. 24. *Red.*

statu těchto otřepaných frází o „širokém demokratismu“. Jsme obviňováni, že opomíjíme výbory, že je chceme nebo že se je pokoušíme zahnat do říše stínů aj. Jak máme odpovědět na takové nařčení, když o našich skutečných vztazích k výborům *nemůžeme* čtenáři říci *téměř nic věcného*, když to nemůžeme říci z konspiračních důvodů? Lidé, kteří šíří jízlivé obvinění, jež pobuřuje dav, mají proti nám tu výhodu, že se před ničím nezastavují, že přezírají povinnosti revolucionáře, pečlivě tajícího před veřejností vztahy a styky, které už má či které navazuje nebo se pokouší navázat. Je pochopitelné, že jednou provždy odmítáme zápolit s takovými lidmi na kolbišti „demokratismu“. Svou povinnost vůči čtenáři, který není zasvěcen do všech stranických záležitostí, nemůžeme splnit tím, že vylíčíme, co už je a co je dosud im Werden*, ale jen vylíčením *nepatrné části* toho, co bylo a o čem je přípustné mluvit jako o věci minulé.

Bund dělá narážky na naše „samozvanectví“**, zahraniční Svaz nás obviňuje, že se snažíme vyhladit poslední stopy strany. Jen si poslužte, pánové! Až vylíčíme čtenářské veřejnosti *čtyři fakta* z minulosti, dostane se vám plného uspokojení.⁸¹

První fakt.*** Členové jednoho ze Svazů boje, kteří se přímo podíleli na vytvoření naší strany a vyslali delegáta na ustavující sjezd, jednájí s jedním členem skupiny Jiskra o založení zvláštní dělnické knihovny pro potřeby celého hnutí. Založit dělnickou knihovnu se nepodaří a brožury Úkoly ruských sociálních demokratů a Nový tovární zákon^[96]****, které byly pro ni napsány, se dostanou oklikou a prostřednictvím třetích osob do zahraničí, kde pak vyjdou tiskem.

Druhý fakt. Členové ústředního výboru Bundu se obracejí na jednoho člena skupiny Jiskra s návrhem zřídit —

* — v procesu vzniku. *Red.*

** Jiskra, č. 8, odpověď ústředního výboru Všeobecného židovského svazu v Rusku a v Polsku^[172] na náš článek o národnostní otázce.

*** Fakta záměrně neuvádíme v pořadí, v jakém se udála.

**** Viz Sebrané spisy 2, Praha 1980, s. 427–461 a 265–311. *Red.*

jak se Bund tehdy vyjádřil — „publicistické laboratoře“. Přitom upozorňují, že když se to nepodaří, může nastat značný úpadek našeho hnutí. Výsledkem jednání je brožura *Dělnická věc v Rusku*^[132].*

Třetí fakt. Ústřední výbor Bundu nabídne prostřednictvím jednoho provinciálního městečka jednomu členu Jiskry, aby redigoval list *Rabočaja gazeta*, který má znovu vycházet, a dostane pochopitelně kladnou odpověď. Pak je návrh změněn: vzhledem k novému složení redakce mu nabídnou spolupráci. Také s tím pochopitelně souhlasí. Pošle redakci články (které se podařilo uchovat): *Náš program*^[94], obsahující přímý protest proti bernsteinovštině a proti obratu v legální literatuře i v listě *Rabočaja mysl*; *Náš nejbližší úkol*^[93] (založení pravidelně vycházejícího tiskového orgánu strany, těsně spjatého se všemi místními skupinami; nedostatky panujícího „příštípkaření“); *Naléhavá otázka*^[91] (rozbor námitek, že dříve než založíme společný orgán, je třeba *nejprve* rozvinout činnost místních skupin; zdůrazňování toho, že nejdůležitější je „revoluční organizace“, že je nutné „dovést organizaci, kázeň a konspirativní techniku k nejvyššímu stupni dokonalosti“)** . Návrh obnovit list *Rabočaja gazeta* nebyl uskutečněn a články nevyšly.

Čtvrtý fakt. Člen výboru, jenž připravuje druhý řádný sjezd naší strany, oznámí členu skupiny Jiskra program sjezdu a navrhne, aby tato skupina převzala redigování listu *Rabočaja gazeta*, který má znovu vycházet. Tento takřikajíc předběžný krok pak schválí jak výbor, k němuž člen příslušel, tak ústřední výbor Bundu; skupina Jiskra

* Mimochodem, autor brožury mě žádá, abych prohlásil, že jak tato brožura, tak i jeho dřívější brožury byly poslány Svazu za předpokladu, že je bude redigovat skupina *Osvobození práce* (vzhledem k jistým tehdejšími okolnostem, tj. v únoru 1899, nemohl autor vědět, že se složení redakce změnilo). Tuto brožuru znovu brzy vydá Liga.⁸²

** Viz *Sebrané spisy 4*, Praha 1980, s. 194–198, 199–204 a 205 až 210. *Red.*

dostane informace, kdy a kde se bude sjezd konat, avšak (protože si není jista, zda bude moci z určitých důvodů vyslat na sjezd delegáta) vypracuje pro sjezd také písemnou zprávu. Ve zprávě je vyslovena myšlenka, že v době, kdy je strana tak roztržštěná, nedosáhneme sjednocení pouhým zvolením ústředního výboru a navíc se vystavíme nebezpečí, že zkompromitujeme velkou myšlenku vytvoření strany, kdyby se rychle a úplně znovu všechno prozradilo, což je při nynějším nedostatku konspirace víc než pravděpodobné; že je proto třeba nejdříve vyzvat všechny výbory i všechny ostatní organizace, aby podporovaly obnovený společný orgán, který *skutečně* stmelí všechny výbory tím, že s nimi naváže *skutečné* spojení, *skutečně* vychová skupinu vedoucích pracovníků pro celé hnutí, a až takováto skupina vytvořená výbory vyrostе a zesílí, dokážou ji výbory a strana už snadno přeměnit v ústřední výbor. Sjezd se však pro četná prozrazení nekoná a zpráva je z konspirativních důvodů zničena. Předtím ji pročetlo jen několik soudruhů, mezi nimi též zmocněnci jednoho výboru.

Nechť čtenář nyní sám posoudí charakter takových metod, jako jsou nářky Bundu na samozvanectví nebo argument časopisu Rabočeje dělo, že chceme výbory zahnat do říše stínů a stranickou organizaci „nahradit“ organizací pro šíření myšlenek jednoho listu. Ano, právě výbory, *když nás k tomu nejednou vyzvaly*, jsme upozorňovali, že je třeba schválit určitý plán společné práce. Právě pro stranickou organizaci jsme vypracovali tento plán v člancích, které jsme poslali listu Rabočaja gazeta, i ve zprávě pro sjezd strany, a opět na výzvu těch, kdo zaujímali ve straně tak vlivnou pozici, že se iniciativně chápali jejího (skutečného) obnovení. A teprve pak, když *dva* pokusy stranické organizace obnovit *společně s námi oficiálně* ústřední orgán strany skončily nezdarem, považovali jsme přímo za svou povinnost přijít s orgánem *neoficiálním*, aby při *třetím* pokusu mohli soudruzi už vycházet z určité *zkušenosti* a ne stavět na pouhých sporných předpokladech. Dnes už všichni určité

výsledky této zkušenosti vidí a všichni soudruzi mohou posoudit, zda jsme chápali svou povinnost správně a co si mají myslet o lidech, kteří se ze zlosti nad tím, že jsme dokazovali jedněm jejich nedůslednost v „národnostní“ otázce a druhým nepřipustnost bezzásadového kolísání, snaží uvést v omyl ty, kdo neznají nedávnou minulost.

b) MOHOU BÝT NOVINY KOLEKTIVNÍM ORGANIZÁTOREM?

Jádro článku Čím začít? spočívá v tom, že klade *právě* tuto otázku a odpovídá na ni kladně. Víme o jediném pokusu věcně tuto otázku rozebrat a dokázat, že je na ni třeba odpovědět záporně, a to je pokus L. Naděždina, jehož argumenty proto citujeme v plném znění:

„...Velmi se nám líbí, jak Jiskra (č. 4) zdůvodňuje nutnost celoruského listu, absolutně však nemůžeme tvrdit, že by toto zdůvodnění bylo v souladu s názvem článku Čím začít? Je to určitě jedna z nanejvýš důležitých věcí, avšak základem bojové organizace pro revoluční situaci se nemůže stát ani ona, ani celá série populárních letáků, ani kupa proklamací. Je nutné začít zakládat silné místní politické organizace. Nemáme je, protože jsme pracovali hlavně mezi inteligentními dělníky, kdežto masy vedly téměř výhradně hospodářský boj. *Nebudou-li vybudovány silné místní politické organizace, jaký význam má pak i sebelépe organizovaný celoruský list?* Je to jen hořící keř, který stále hoří a nikdy neshoří, avšak také nikoho nezapálí. Jiskra soudí, že se kolem listu a při práci pro něj lid shromáždí a zorganizuje. *Ale pro lid je daleko snazší shromáždít se a zorganizovat kolem něčeho konkrétnějšího!* Tím může a musí být zakládání četných místních listů, okamžitá příprava dělnických sil k demonstracím, soustavná práce místních organizací mezi nezaměstnanými (neúnavně mezi nimi rozšiřovat letáky a letáčky, svolávat je na schůze, vyzývat je k protestním akcím proti vládě apod.). Je třeba zahájit živou politickou práci v jednotlivých místech, a až se sjednocení na této reálné půdě stane nezbytným, pak nebude ani umělé, ani papírové. Ale aby místní práci sjednotil v celoruskou nějaký list — to se nepodaří!“ (Předvečer revoluce, s. 54).

Podtrhli jsme ona místa této výmluvné tirády, která nejnázorněji ukazují jednak autorovo nesprávné zhodnocení

našeho plánu a jednak jeho celkové nesprávné stanovisko vůči Jiskře. Nebudou-li vychovány silné místní politické organizace, nebude mít žádný význam ani sebelepší celoruský list. To je naprostá pravda. Jde však o to, že *neexistuje jiný prostředek, jak vychovat silné politické organizace, než pomocí celoruského listu*. Autor přehlédl to hlavní, co Jiskra prohlásila, *ještě než přešla k výkladu svého „plánu“*: Je třeba „vyzývat k vytvoření revoluční organizace schopné sjednotit všechny síly a řídit hnutí nejen slovy, nýbrž i ve skutečnosti, tj. aby organizace byla *vždy připravena podporovat každý protest a každý výbuch* a využívat je k rozmnožení a upevnění vojenských sil schopných rozhodného boje“. S tím sice nyní, po únoru a březnu, všichni zásadně souhlasí, pokračuje Jiskra, avšak nám nejde o zásadní, nýbrž o *praktické řešení otázky*; musíme bezodkladně vypracovat takový konkrétní plán organizace, aby všichni mohli začít s výstavbou současně *ze všech různých stran*. A zase nás vlečou od praktického řešení zpět, k pravdě sice zásadně správné, nesporné a veliké, ale naprosto nedostatečné a širokým masám naprosto nepochopitelné: „Vychovávat silné politické organizace!“ O to, velevážený autore, už nejde, jde o to, *jak vlastně je vychovávat a vychovat!*

Není pravda, že „jsme pracovali hlavně mezi inteligentními dělníky, kdežto masy vedly téměř výhradně hospodářský boj“. Takto formulované tvrzení se blíží obvyklému a zásadně nesprávnému stanovisku Svobody, které staví proti sobě inteligentní dělníky a „masy“. U nás v posledních letech „vedli téměř výhradně hospodářský boj“ i inteligentní dělníci. To na jedné straně. A na druhé straně se ani masy nenaučí nikdy vést politický boj, dokud se nepostaráme o to, aby se vůdcové tohoto boje *vyškolili* jak z inteligentních dělníků, tak i z příslušníků inteligence; vyškolit se však tito vůdcové mohou *jedině* soustavným a průběžným hodnocením *všech* stránek našeho politického života, *všech pokusů* o protest a o boj různých tříd a z různých pohnutek. Mluvit proto o „výchově politických organizací“ a zároveň

stavět proti sobě „papírovou práci“ politického listu a „živou politickou práci v jednotlivých místech“ je prostě směšné!! Vždyť přece Jiskra přizpůsobuje svůj „plán“ listu „plánu“, jak dosáhnout takové „bojové připravenosti“, aby bylo možné podporovat jak hnutí nezaměstnaných, tak rolnické vzpoury, nespokojenost zemstevních činitelů, „pobouření obyvatelstva proti zběsilému carskému hrdlořezovi“ aj. Vždyť každý, kdo zná hnutí, velmi dobře ví, že velká většina místních organizací *na to ani nepomýšlí*, že mnohé z naznačovaných zde perspektiv „živé politické práce“ žádná organizace *ještě nikdy* neuskutečnila, že například pokus věnovat pozornost stoupající nespokojenosti a protestnímu hnutí mezi inteligencí v zemstvech vyvolává bezradné rozpaky u Naděždina („pro pána krále, není to snad orgán pro zemstevní činitele?“, Předvečer, s. 129), u „ekonomistů“ (dopis v 12. čísle Jiskry) i u mnohých praktiků. Za těchto podmínek lze „začít“ *jedině* tím, že přimějeme lidi, aby o tom všem *přemýšleli*, aby shrnovali a zobecňovali všechny projevy vření a aktivního boje. „Živou politickou práci“ lze *zahájit* v naší době, kdy jsou sociálně demokratické úkoly znevažovány, *výhradně* živou politickou agitací, která není možná bez celoruského, často vycházejícího a pravidelně rozšiřovaného listu.

Lidé, kteří vidí v „plánu“ Jiskry projev „literátštiny“, vůbec nepochopili samu podstatu plánu, protože vidí cíl v tom, co je doporučováno pro daný moment jako nejvhodnější prostředek. Tito lidé se nenamáhali s přemýšlením o dvou přirovnáních, která názorně ilustrovala navrhovaný plán. Založení celoruského politického listu — říkalo se v Jiskře — musí být oním *hlavním vodítkem*, podle něhož bychom mohli neochvějně rozsvět, prohlubovat a rozšiřovat tuto organizaci (tj. revoluční organizaci, jež by byla vždy připravena podpořit každý výbuch a každý protest). No řekněte: když zedníci kladou na různých místech kameny obrovské a dosud nevídané stavby, není to „papírová“ práce, natáhnou-li šňůru, která pro ně bude vodítkem při

správném kladení kamenů, vodítkem, které ukazuje konečný cíl jejich společné práce a umožňuje využít nejen každý kámen, ale i každý kousek kamene tak, že ve spojení s předcházejícími a následujícími kameny vytvoří konečnou a celistvou linii? A cožpak my teď neprožíváme v našem stranickém životě stejnou situaci, kdy máme kameny i zedníky, ale kdy nám chybí právě ona všem viditelná šňůra, podle níž by se mohli všichni řídit? Ať si křičí, že stanovíme linii proto, abychom mohli komandovat: kdybychom chtěli komandovat, pánové, napsali bychom místo „Jiskra č. 1“ „Rabočaja gazeta č. 3“, jak nám navrhovali někteří soudruzi a *k čemuž bychom měli* po vyličených událostech *plné právo*. Ale neudělali jsme to: chtěli jsme mít volné ruce pro nesmiřitelný boj s všelijakými falešnými sociálními demokraty; chtěli jsme, aby naši linii, je-li stanovena správně, respektovali pro její správnost, a ne proto, že byla stanovena oficiálním orgánem.

„Otázka sjednocení místní činnosti v ústředních orgánech se pohybuje v začarovaném kruhu,“ poučuje nás L. Naděždin. „Sjednotit lze jen stejnorodé prvky, ale tuto stejnorodost může utvořit jen něco jednotícího; a toto jednotící může zase být jen produktem silných místních organizací, jež se dnes vůbec nevyznačují stejnorodostí.“ To je pravda právě tak úctyhodná a právě tak nesporná jako pravda, že je třeba vychovávat silné politické organizace. A obě pravdy jsou stejně neplodné. *Každá* otázka „se pohybuje v začarovaném kruhu“, protože celý politický život je nekonečným řetězem nekonečné řady článků. Celé umění politika spočívá v tom, aby našel a hezky pevně uchopil právě ten nejpříhodnější článek, který se dá nejnesnadněji vyrazit z rukou, který je v dané chvíli nejdůležitější a který nejspíše zaručuje tomu, kdo jej drží, ovládnutí celého řetězu.* Kdybychom měli skupinu zkušených zedníků, na-

* Soudruhu Kričevskij a soudruhu Martynove! Upozorňuji vás na tento pobuřující projev „autokracie“, „nekontrolovatelného autori-

tolik sehraných, že by mohli klást kameny i bez šňůry přesně tam, kam je třeba (není to zcela vyloučeno, mluvíme-li abstraktně), pak bychom snad mohli uchopit i jiný článek. Ale smůla je právě v tom, že zkušené a sehrané zedníky ještě nemáme, že kameny se kladou vesměs zcela nazdařbůh, že se nekladou podle společné šňůry, ale zcela náhodně, že je nepřítel shazuje, jako by to ani nebyly kameny, nýbrž zrnka písku.

Druhé přirovnání: „Noviny nejsou jen kolektivním propagátorem a kolektivním agitátorem, ale také kolektivním organizátorem. V tomto smyslu *je lze srovnat s lešením*, které se buduje kolem rozestavěné stavby, naznačuje její obrysy, usnadňuje styk mezi jednotlivými stavbaři, pomáhá jim rozdělovat práci a obhlížet celkové výsledky organizované práce.“* Nepodobá se to snad tomu, jako když literát, člověk odtržený od praxe, přeceňuje svou úlohu? Lešení není pro samotné obydlí vůbec nutné, lešení se staví z nejhoršího materiálu, lešení se staví na krátkou dobu, a jakmile je budova jen zhruba dokončena, nahází se do pece. Co se týče stavby revolučních organizací, zkušenosti potvrzují, že někdy se podaří vybudovat je i bez lešení, vzpomněte si na sedmdesátá léta. Ale dnes si neumíme ani představit, že bychom vybudovali pro nás nezbytnou stavbu bez lešení.

Naděždin s tím nesusouhlasí a říká: „Jiskra soudí, že se kolem listu a při práci pro něj lid shromáždí a zorganizuje. *Ale pro lid je daleko snazší shromáždít se a zorganizovat kolem něčeho konkrétnějšího!*“ Tak, tak: „daleko snazší kolem něčeho konkrétnějšího...“ Ruské přísloví praví: Neplivej do

tářství“, „řízení shora“ aj. Jen si představte: chce *ovládat* celý řetěz!! Honem napište stížnost. Tady máte hotový námět pro dva úvodníky do 12. čísla časopisu Rabočeje dělo!

* Martynov uvedl v časopise Rabočeje dělo první větu tohoto citátu (č. 10, s. 62), ale vypustil druhou, jako by tím chtěl zdůraznit, že se nehodlá dotýkat podstaty otázky nebo že není schopen tuto podstatu pochopit.

studánky, ještě rád se z ní napiješ. Jsou však lidé, kterým nevadí pít ani ze studánky, do níž bylo napliváno. K jakým hanebnostem to dospěli ve jménu větší konkrétnosti naši skvělí legální „kritikové marxismu“ a ilegální ctitelé listu Rabočaja mysl! Jak celé naše hnutí dusí naše omezenost, nedostatek iniciativy a bojácnost, ospravedlňované tradičními argumenty, že je to „daleko snazší kolem něčeho konkrétnějšího“! A Naděždin, který se domnívá, že má zvlášť vyvinutý smysl pro „potřeby života“, který zvlášť ostře odsuzuje lidi „odtržené od praxe“, který obviňuje (a přitom se považuje za vtipného) Jiskru ze slabosti vidět ve všem „ekonomismus“ a myslí si, že je vysoce povznesen nad dělení na ortodoxy a kritiky, nepozoruje, že svými argumenty jde na ruku omezenosti, která ho pobuřuje, a že pije z té nejzaplivanější studánky! Ano, ani nejpřímnější pohoršení nad omezeností, ani nejvroucnější přání povznést její vyznavače na vyšší úroveň ještě nestačí, dá-li se ten, kdo se pohoršuje, unášet bez kormidla a bez plachet a chytá-li se stejně „živelně“ jako revolucionáři sedmdesátých let „excitačního teroru“, „teroru v zemědělství“, „vyzvánění na poplach“ apod. Podívejte se na toto „konkrétnější“, kolem něhož bude podle jeho mínění „daleko snazší“ shromáždit se a zorganizovat: 1. místní noviny; 2. přípravy k demonstracím; 3. práce mezi nezaměstnanými. Už na první pohled je vidět, že to všechno bylo vybráno zcela náhodně, nazdařbůh, jen aby se něco řeklo, protože ať to posuzujeme jakkoli, byl by úplný nesmysl vidět v tom nějaký zvlášť vhodný prostředek k „shromáždění a zorganizování se“. Vždyť sám Naděždin o několik stránek dále říká: „Bylo by načase, abychom jednoduše konstatovali fakt: místní práce je velmi ubohá, výbory nedělají ani desetinu toho, co by dělat mohly..., sjednocující centra, která dnes máme, jsou pouhá fikce, je to revoluční byrokratismus, vzájemné povyšování se na generály, a tak tomu bude, dokud nevyrostou silné místní organizace.“ Tato slova obsahují kromě nadsázky nesporně i mnoho trpké prav-

dy, ale cožpak Naděždin nevidí souvislost mezi ubohou prací v jednotlivých místech a omezeným rozhledem funkcionářů, souvislost s úzkým rozsahem jejich činnosti, což je nevyhnutelné, nejsou-li funkcionáři, uzavírající se do rámce místní činnosti, vyškoleni? Cožpak zapomněl, stejně jako autor článku o organizaci ve Svobodě, že když začal vycházet v širokém měřítku místní tisk (od roku 1898), začal se také značně rozmáhat „ekonomismus“ a „příštípkaření“? I kdyby bylo možné vybudovat jen trochu uspokojivě „místní tisk v širokém měřítku“ (už jsme však dokázali, že to až na zcela zvláštní případy možné není), nemohly by místní orgány ani v tomto případě „shromáždit a zorganizovat“ *všechny* síly revolucionářů ke *společnému* náporu proti samoděržaví a k vedení *jednotného* boje. Nezapomeňte, že se tu mluví *pouze* o „shromažďovacím“, o organizátorském významu listu, a my bychom mohli položit Naděždinovi, obhajujícímu roztržštěnost, jeho vlastní ironickou otázku: „Nezdědili jsme snad po někom 200 000 revolučních organizátorských sil?“ Dále, „přípravu k demonstracím“ nelze *stavět proti* plánu Jiskry už proto, že právě tento plán s velice rozsáhlými demonstracemi *jako s jedním z cílů* právě počítá; teď se však mluví o volbě praktického *prostředku*. Naděždin se zde zase zapletl, protože přehlédl, že „připravovat“ demonstrace (které dosud probíhaly ve velké většině naprosto živelně) může jen vojsko již „shromážděné a zorganizované“, zatímco my je právě shromáždit a zorganizovat *nedovedeme*. „Práce mezi nezaměstnanými“. Tentýž zmatek, protože i tato práce je jednou z akcí zmobilizovaného vojska, ale není to plán mobilizace vojska. Jak dalece Naděždin i tady podceňuje škodlivost naší roztržštěnosti a nedostatku „200 000 sil“, je vidět z tohoto: mnozí lidé (mezi nimi i Naděždin) vytýkali Jiskře, že přináší málo zpráv o nezaměstnanosti a že příspěvky našich dopisovatelů o všedních jevech vesnického života se v ní objevují jen náhodně. To je oprávněná výtka, ale Jiskra je v tomto případě „viníkem bez viny“. Snažíme se

„natáhnout šňůru“ i na vesnici, ale nemáme tam téměř žádné zedníky, a tak *musíme* povzbuzovat *každého*, i když píše jen o všední skutečnosti, a doufat, že tím stoupne počet spolupracovníků na tomto poli a že *se* nakonec *všichni naučíme* vybírat i opravdu výstižná fakta. Jenže materiálu je pro školení tak málo, že bez jeho zobecnění pro celé Rusko by rozhodně nebylo z čeho se učit. Člověk, který má přibližně alespoň takové agitátorské schopnosti a zná tak život nejchudších vrstev jako Naděždin, by mohl agitací mezi nezaměstnanými rozhodně prokázat hnutí neocenitelné služby. Tento člověk by ovšem zakopal svou hřivnu, kdyby se nevynasnažil informovat *všechny* ruské soudruhy o každém kroku své práce, aby se stala poučením a příkladem pro lidi, kteří v převážné většině ještě nedovedou s novou prací ani začít.

O tom, jak je důležité sjednotit se, jak je důležité „shromáždit a zorganizovat“, mluví dnes všichni do jednoho. Většinou však nemají žádnou určitou představu, čím začít a jak sjednocování provádět. Všichni jistě uznávají, že „sjednocujeme-li“ dejme tomu jednotlivé obvodní kroužky v jednom městě, potřebujeme k tomu *společné instituce*, tj. nejenom pouhý společný název „svaz“, ale opravdovou *společnou* práci, výměnu materiálu, zkušeností a sil, a také rozdělení funkcí už nejen podle obvodů, nýbrž i podle speciálního zaměření činnosti v celém městě. Každý uzná, že solidní konspirativní aparát nelze uhradit (mám-li užit obchodního výrazu) „z prostředků“ (rozumí se hmotných i kádrových) jednoho obvodu a že na tak úzkém poli působnosti se nemohou rozvinout schopnosti odborníka. Totéž se ale týká i sjednocení různých měst, neboť i takové pole působnosti, jako jednotlivý kraj, *se ukazuje* a v dějinách našeho sociálně demokratického hnutí se také již ukázalo jako příliš úzké: podrobně jsme to dokazovali výše na příkladu politické agitace i na příkladu organizační práce. Je třeba, je bezpodmínečně a především třeba rozšířit toto pole působnosti, vybudovat *pravidelnou společnou práci fak-*

tické spojení mezi městy, protože roztríštěnost ubíjí lidi, kteří „sedí jako v díře“ (jak píše jeden dopisovatel Jiskře⁸³) a nevědí, co se děje venku, od koho by se mohli poučit, jak by mohli získat zkušenosti a uspokojit svou touhu po bohaté činnosti. Trvám na tom, že *začít* budovat takové *faktické* spojení je možné jenom na základě společného listu jakožto jediné pravidelné celoruské akce, která shrnuje výsledky nejrozmanitějších způsobů činnosti, a tím *pobízí* lidi, aby šli neustále vpřed po *všech* těch četných cestách, jež vedou k revoluci, jako všechny cesty vedou do Říma. Nechceme-li sjednocení jenom slovy, pak je třeba, aby každý místní kroužek *ihned věnoval* řekněme čtvrtinu svých sil *aktivní* práci na *společném* díle, a list mu okamžitě ukáže* celkový obrys, rozsah a charakter této práce, ukáže mu, kde jsou právě největší slabiny celoruské činnosti, kde chybí agitace, kde je slabé spojení, která kolečka velkého společného mechanismu by mohl tento kroužek opravit nebo nahradit lepšími. Kroužek, který dosud nepracoval a práci teprve hledá, by již mohl začít nikoli jako domácí výrobce v izolované maličké dílně, který nezná ani dosavadní vývoj „průmyslu“, ani celkový stav daných výrobních metod v průmyslu, nýbrž jako účastník rozsáhlého podnikání, *v němž se odráží* celý všeobecný revoluční nápor proti samoděržaví. A čím dokonalejší by bylo každé kolečko, čím více drobných funkcionářů by pracovalo na společné věci, tím hustší by byla naše síť a tím menší zmatek ve společných řadách by působila nevyhnutelná prozrazení.

Faktické spojení by se začalo vytvářet již pouhým rozšiřováním novin (pokud by si zasluhovaly název noviny, tj. pokud by vycházely pravidelně, a ne jednou měsíčně

* *Výhrada*: sympatizuje-li se směrem tohoto listu a soudí-li, že by věci prospělo, kdyby se stal jeho spolupracovníkem, maje přitom na mysli nejen publicistickou, ale vůbec veškerou revoluční práci. *Poznámka pro Rabočeje dělo*: mezi revolucionáři, kteří oceňují čin, a ne hru na demokratismus, kteří neoddelují „sympatie“ od neaktivnější a živé účasti, se tato výhrada rozumí sama sebou.

jako objemné časopisy, nýbrž čtyřikrát za měsíc). Dnes jsou styky mezi městy, potřebné k revoluční práci, velice vzácné a v každém případě jen výjimečné; pak by byly pravidelné a zajišťovaly by samozřejmě nejen rozšiřování novin, nýbrž i (což je daleko důležitější) výměnu zkušeností, materiálů, sil a prostředků. Organizační práce by byla hned mnohem rozsáhlejší, úspěch na jednom místě by neustále povzbuzoval k dalšímu zdokonalování, k přání využít zkušeností soudruha působícího na druhém konci země. Místní práce by byla mnohem bohatší a rozmanitější než dnes: odhalování politických a hospodářských zlořádů po celém Rusku by poskytovalo duševní potravu dělníkům všech pracovních odvětví a na *všech stupních vývoje*, poskytovalo by materiál a podnět k besedám a přednáškám o nejrůznějších otázkách, jichž se dotýká i legální tisk, o nichž se mluví ve společnosti i v „ostýchavých“ vládních sděleních. Každý výbuch nespokojenosti a každá demonstrace by se všude ve všech končinách Ruska všestranně hodnotily a posuzovaly a vzbuzovaly by touhu nezůstat pozadu za ostatními, počínat si lépe než ostatní — (my socialisté naprosto neodmítáme jakékoli soutěžení a jakoukoli „konkurenci“!) — připravit uvědoměle to, co napoprvé vzniklo jaksi živelně, využít příznivých podmínek v určitém místě nebo v určitém okamžiku a pozměnit plán útoku aj. Zároveň by oživení místní práce nevedlo k tak zoufalému „poslednímu“ vypětí *všech* sil, nevrhlo by do hry *všechny* lidi, jak se dnes často stává při každé demonstraci nebo u každého čísla místního listu: jednak bude pro policii daleko obtížnější dostat se ke „kořenům“, nebude-li vědět, v kterém místě je má hledat; jednak by se při pravidelné společné práci lidé učili přizpůsobovat sílu *daného* útoku danému stavu sil určitého oddílu společné armády (v současné době na toto přizpůsobování téměř nikdo nikdy ani nepomyslí, protože k útokům dochází z devíti desetin živelně) a bylo by také snazší „přepřavovat“ z místa na místo literaturu a rovněž „přesunovat“ revoluční síly.

Dnes se tyto síly velmi často do úmoru lopotí s úzce zaměřenou místní prací, kdežto pak by byla možnost a vždycky by byl důvod přemísťovat alespoň trochu schopného agitátora nebo organizátora z jednoho konce země na druhý. Lidé, které by strana vyslala na svůj náklad zpočátku za malým úkolem, by si zvykali být úplně existenčně závislí na straně, pracovat jako profesionální revolucionáři a školit se na skutečné politické vůdce.

A kdyby se nám opravdu podařilo dosáhnout toho, aby se všechny nebo značná většina místních výborů, místních skupin a kroužků aktivně chopila společného díla, mohli bychom ve velmi blízké budoucnosti založit týdeník, který by byl pravidelně rozšiřován v desetitisícovém nákladu po celém Rusku. Tento list by se stal částí obrovského kovářského měchu, jenž by rozdmýchával každíčkou jiskru třídního boje a nespokojenosti lidu ve všeobecný požár. Kolem této práce, jež by sama o sobě byla ještě velmi nevinná a velmi nepatrná, zato však pravidelná a v pravém slova smyslu *společná*, by se systematicky soustřeďovala a školila pravidelná armáda zkušených bojovníků. Po lešení nebo po schůdkách této společné organizační stavby by brzo vystoupili a z našich revolucionářů vzešli sociálně demokratičtí Željabovové a z našich dělníků ruští Bebelové, kteří by se postavili do čela zmobilizované armády a zburcovali všechny lid, aby zúčtoval s hanbou a kletbou Ruska.

O tom musíme snít!

„Musíme snít!“ Napsal jsem tato slova a polekal jsem se. Představil jsem si, že jsem na „sjednocovacím sjezdu“ a proti mně sedí redaktoři a spolupracovníci časopisu Rabočeje dělo. Tu povstává soudruh Martynov a stroze se na mne obrací: „Dovolte, abych se vás zeptal, má-li autonomní redakce vůbec právo snít, aniž se předem dotázala výborů strany?“ Po něm povstává soudruh Kričevskij (jenž filozo-

ficky prohlubuje soudruha Martynova, který již dávno předtím prohloubil soudruha Plechanova) a pokračuje ještě strozeji: „Jdu dále. Ptám se, má-li marxista vůbec právo snít, nezapomíná-li, že podle Marxe si lidstvo klade vždy uskutečnitelné úkoly a že taktika je proces růstu úkolů rostoucích spolu se stranou?“

Už při pouhém pomyšlení na tyto strohé otázky mi běhá mráz po zádech a myslím jenom na to, kam bych se schoval. Pokusím se schovat za Pisareva.

„Rozpor a rozpor je rozdíl,“ napsal Pisarev o rozporu mezi sněním a skutečností. „Moje snění může předbíhat přirozený běh událostí, nebo se může dostat docela jinam, kam přirozený běh událostí nemůže nikdy dospět. V prvním případě není snění vůbec škodlivé; může dokonce podporovat a znásobovat energii pracujícího člověka... V takovém snění není nic, co by vedlo pracovní sílu na scesti nebo ji ochromovalo. Dokonce právě naopak. Kdyby člověk vůbec neměl schopnost takto snít, kdyby občas nemohl předbíhat události a představovat si ve své fantazii ucelený a dokončený obraz díla, které začíná v jeho ruce teprve vznikat, nedovedl bych si vůbec představit, co by člověka pobádalo, aby se pouštěl do rozsáhlé a namáhavé činnosti v umění, vědě i v praktickém životě a aby tuto činnost dovedl do konce... Rozpor mezi sněním a skutečností vůbec není na škodu, jestliže ten, kdo sní, ve své snění opravdu věří a všímá si přitom pozorně života, jestliže srovnává svá pozorování se svými vzdušnými zámky a vůbec svědomitě pracuje k uskutečnění své fantazie. Je-li mezi sněním a životem nějaký styčný bod, pak je všechno v pořádku.“⁸⁴

Takové snění je však v našem hnutí naneštěstí příliš vzácné. A největší vinu na tom mají představitelé legální kritiky a ilegálního „chvostismu“, kteří se chvástají svou strážlivostí a svým „smyslem“ pro „konkrétnost“.

c) JAKÝ TYP ORGANIZACE POTŘEBUJEME?

Z předchozího výkladu čtenář vidí, že naše „taktika jako plán“ spočívá v tom, že odmítáme okamžitou *výzvu* k útoku, že požadujeme organizovat „pravidelné obléhání nepřátelské pevnosti“, čili jinými slovy, že požadujeme, aby se veškeré úsilí zaměřilo na shromáždění, zorganizování a *mobilizaci* pravidelné armády. Když jsme se vysmáli časopisu Rabočeje dělo proto, že udělal skok od „ekonomismu“ k volání po útoku (které se strhlo v *dubnu* 1901 v 6. čísle přílohy Listok Rabočego děla^[119] 85), samozřejmě se na nás obořil a obvinil nás, že jsme „doktrináři“, že nechápeme revoluční povinnost, že vyzýváme k opatrnosti apod. Toto obvinění z úst lidí, kteří nemají žádné zásady a celou věc odbývají hlubokomyslnou frází o „taktice jako procesu“, nás ovšem vůbec nepřekvapilo, jako nás nepřekvapilo ani to, že stejné obvinění opakoval Naděždin, který pevnými programovými a taktickými zásadami naprosto opovrhne.

Říká se, že dějiny se neopakují. Ale Naděždin se je ze všech sil snaží zopakovat a horlivě kopíruje Tkačova, když potírá „revoluční kulturničení“, křičí o „vyzvánění na poplach“, o zvláštním „hledisku předvečera revoluce“ apod. Zřejmě zapomíná na známý výrok, že je-li originál historické události tragédií, pak její kopie je už pouhou fraškou.⁸⁶ Pokus o dobytí moci, připravený tím, co hlásal Tkačov, a provedený „zastrašujícím“ terorem, který lidi skutečně zastrašil, byl velkolepý, kdežto „excitační“ teror nepatrného Tkačova je prostě směšný a zejména je směšný tehdy, je-li doplňován myšlenkou organizovat průměrné lidi.

„Kdyby se Jiskra,“ píše Naděždin, „vymanila ze sféry své literátštiny, uviděla by, že to jsou (takové jevy, jako dopis dělníka v 7. čísle Jiskry apod.) příznaky toho, že už velmi brzy začne ‚útok‘ a že mluvit nyní (sic!) o organizaci, jejíž nitky by se rozbíhaly od celoruského listu, znamená plodit kabinetní myšlenky a dělat kabinetní práci.“

Všimněte si jen, jaký je to nepředstavitelný zmatek: na jedné straně excitační teror a „organizování průměrných lidí“ spolu s názorem, že je „daleko snazší“ shromáždit se kolem „něčeho konkrétnějšího“, jako jsou místní listy, a na druhé straně názor, že mluvit „nyní“ o celoruské organizaci znamená plodit kabinetní myšlenky, tj. řečeno jednoduše a prostě, že „nyní“ je už pozdě! A co „rozsáhlé zakládání místních listů“, na to není pozdě, velectěný L. Naděždine? Srovnajte s tím hledisko a taktiku Jiskry: excitační teror je nesmysl a mluvit zrovna o organizování průměrných lidí a o *rozsáhlém* zakládání místních listů znamená otvírat dokořán dveře „ekonomismu“. Je nutné mluvit o jednotné celoruské organizaci revolucionářů, a mluvit o ní není pozdě, dokud nezačne skutečný útok, a ne útok na papíře.

„Ano, pokud jde o organizaci, nevypadá to u nás nijak skvěle,“ pokračuje Naděždin, „Jiskra má naprostou pravdu, píše-li, že naše vojenské síly tvoří z největší části dobrovolníci a povstalci... Je to správné, že máte střízlivou představu o stavu našich sil, ale proč máme při tom zapomínat, že *dav není vůbec náš* a že *se nás* proto *nebude ptát*, kdy má zahájit vojenské akce, a prostě se ‚vzbouří‘... Vždyť přece jakmile vystoupí sám dav se svou živelnou ničivou silou, *může* uvést ve zmatek a zatlačit do pozadí ‚pravidelnou armádu‘, kterou jste se pořád chystali, ale *nestačili* důkladně systematicky zorganizovat.“ (Podtrženo námi.)

Podivuhodná logika! *Právě proto*, že „dav není náš“, je nerozumné a nepřípustné křičet o okamžitém „útoku“, protože útok — to je nápor pravidelné armády, a ne živelný výbuch davu. Právě proto, že dav *může* uvést ve zmatek a zatlačit do pozadí pravidelnou armádu, musíme bezpodmínečně „stačit“ živelnému rozmachu tím, že budeme „důkladně systematicky zorganizovat“ pravidelnou armádu, neboť čím dříve ji „stačíme“ takto zorganizovat, tím bude pravděpodobnější, že pravidelná armáda nebude davem uvedena ve zmatek, ale že se postaví vpřed a do čela davu. Naděždin se mýlí proto, že si představuje, že se tato systematicky organizovaná armáda zabývá něčím, co ji odtrhu-

je od davu, kdežto ona se ve skutečnosti zabývá jedine všestrannou a všeobšáhlou politickou agitací, tj. právě tím, *co sblíží a stmeluje v jeden celek* živelně ničivou sílu davu a vědomě ničivou sílu organizace revolucionářů. Vždyť vy, pánové, svalujete vlastní vinu na nevinného, protože právě skupina Svoboda svým vnášením teroru *do programu* vyzývá k organizování teroristů. Taková organizace by skutečně zabránila naší armádě sblížit se s davem, který ještě bohužel není náš, který se nás bohužel ještě neptá nebo se ptá jen málo, kdy a jak začít s vojenskými akcemi.

„Propaseme i samu revoluci,“ straší dále Naděždin Jiskru, „jako jsme propásli nynější události, které nás zčistajasna překvapily.“ Tato věta v souvislosti s předcházejícími větami nám názorně ukazuje, jak nezapné je zvláštní „hledisko předvečera revoluce“*, vykonstruované Svobodou. Zvláštní „hledisko“, máme-li mluvit přímo, spočívá v tom, že „nyní“ je už pozdě uvažovat a připravovat se. Je-li tomu tak, proč jste napsal, velectěný odpůrče „literátštiny“, 132 tiskových stran „o otázkách teorie** a taktiky“? Nemyslíte, že by se k „hledisku předvečera revoluce“ lépe hodilo vydat 132 000 letáků se stručnou výzvou „Na ně!“?

Nejméně riskuje, že propase revoluci, právě ten, kdo staví

* Předvečer revoluce, s. 62.

** Ostatně, pokud jde o teorii, nepřinesl L. Naděždin ve svém „přehledu otázek teorie“ téměř nic, vyjma odstavce, který je „z hlediska předvečera revoluce“ velmi zajímavý: „Bernsteinovština jako celek pozbývá v naší době na své aktuálnosti právě tak, jako je naprosto jedno, jestli pan Adamovič dokazuje, že pan Struve si už vysloužil řádovou stužku, anebo naopak, jestli pan Struve potírá pana Adamoviče a odmítne jít do výslužby — to je naprosto jedno, protože ‚udeřila hodina revoluce‘“ (s. 110). Těžko bychom názorněji ilustrovali Naděždinovu nesmírnou teoretickou lehkomyšlnost. Proklamovali jsme „předvečer revoluce“, a *proto* „je naprosto jedno“, podaří-li se ortodoxům kritiky definitivně porazit!! A náš mudrc ani nepozoruje, že se nám právě za revoluce budou výsledky teoretického boje proti kritikům hodit k rozhodujícímu boji proti postojům, které zastávají *v praxi!*

na nejpřednější místo celého svého programu, celé své *taktiky i organizační práce* politickou agitaci mezi všemi lidmi, jako to dělá Jiskra. Lidé, kteří po celém Rusku spřádají organizační nitky, vybíhající od celoruského listu, vůbec nepropásli jarní události, ale naopak nám je umožnili předpovědět. Nepropásli ani demonstrace, které jsou vylíčeny ve 13. a 14. čísle Jiskry⁸⁷: naopak se jich zúčastnili, protože si jasně uvědomovali svou povinnost pomoci živelnému hnutí davu a zároveň pomáhali všem ruským soudruhům prostřednictvím listu seznamovat se s těmito demonstracemi a využívat jejich zkušeností. Budou-li živi a zdraví, nepropasou ani revoluci, která si od nás vyžádá především a hlavně zkušenost v agitaci, umění podporovat (sociálně demokraticky podporovat) každý protest, umění usměrňovat živelné hnutí a chránit je před chybami přátel i před léčkami nepřátel!

Dostali jsme se tak k poslednímu argumentu, proč musíme zvláště trvat na plánu organizace kolem celoruského listu, vybudované společnou prací na společném listu. Jen taková organizace zajistí *pružnost* nutnou pro sociálně demokratickou bojovou organizaci, tj. schopnost okamžitě se přizpůsobovat nejrůznějším a rychle se měnícím podmínkám boje, umění „vyhnout se jednak střetnutí v otevřeném poli s nepřítelem, který má naprostou převahu, protože soustředil všechny síly na jedno místo, a jednak umět využívat těžkopádnosti nepřítele a útočit na něj tam a tehdy, kde to nejméně očekává“*. Bylo by obrovskou

* Jiskra, č. 4: Čím začít? — „Revoluční kulturní pracovníky, kteří nezastávají hledisko předvečera revoluce, vůbec nezneklidňuje, že práce bude trvat dlouho,“ píše Naděždin (s. 62). My k tomu poznamenáváme: Kdybychom nedovedli vypracovat takovou politickou linii a takový organizační plán, které by byly nutně propočteny na *velmi dlouhou práci* a které by zároveň *přímo průběhem této práce* zajišťovaly schopnost naší strany být pohotově na svém místě a splnit svou povinnost při každém neočekávaném obratu a při každém urychleném běhu událostí, byli bychom prostě jen ubohými politickými dobrodruhy. Jedině Naděždin, který se začal včera nazývat sociálním demokratem,

chybou, kdybychom při budování stranické organizace počítali jenom s výbuchem a pouličním bojem nebo jenom s „postupným rozvíjením všedního každodenního boje“. Musíme *vždy* konat svou každodenní práci a vždy být připraveni na všechno, protože velmi často bývá téměř nemožné předvídat, kdy budou období výbuchu vystřídána obdobími klidu, a ani tehdy, kdy by to možné bylo, nemohli bychom na základě předvídaní přebudovat organizaci, poněvadž v absolutistické zemi se období výbuchů a období klidu střídají úžasně rychle, a mnohdy záleží na jediném nočním nájezdu carských janičářů⁸⁸. Ani samu revoluci si nesmíme představovat jako ojedinělý akt (jak se patrně zdá Naděždinům), nýbrž jako několikrát rychlé střídání slabšího či silnějšího výbuchu a menšího či většího klidu. Hlavní náplní činnosti naší stranické organizace, ohniskem této činnosti musí proto být taková práce, jež je možná a nutná jak v období nejsilnějšího výbuchu, tak v období úplného klidu, totiž politická agitace, jednotná v celém Rusku, osvětlující všechny stránky života a zaměřená na nejširší masy. Taková práce však *není* v dnešním Rusku *myslitelná* bez celoruského, velmi často vycházejícího listu. Organizace, která se kolem tohoto listu sama od sebe vytváří, organizace jeho *spolupracovníků* (v širokém smyslu slova, tj. všech, kteří na něm pracují), bude připravena *na všechno*, od ochrany cti, prestiže a kontinuity strany v okamžiku největšího „potlačení“ revoluce až po přípravu, stanovení data a uskutečnění *všelidového ozbrojeného povstání*.

Představte si jen, že v jednom nebo v několika místech dojde k úplnému prozrazení, jak se u nás velmi často stává. Nepracují-li *všechny* místní organizace *jednotně* a soustavně na společném díle, bývá práce po takovém prozrazení často na mnoho měsíců přerušena. Kdyby ale všechny organizace pracovaly na společném díle, stačila by i při může zapomínat, že cílem sociální demokracie je zásadní přeměna životních podmínek všeho lidstva a že se proto sociální demokrat nesmí „zneklidňovat“ otázkou, jak dlouho bude práce trvat.

seberozsáhlejším prozrazení několikátýdenní činnost dvou až tří energických lidí, aby nové kroužky mládeže, které, jak víme, vznikají velmi rychle i v současné době, navázaly spojení se společným ústředím; a budou-li mít všichni na paměti tuto společnou práci, jíž hrozí prozrazení, mohou nové kroužky vznikat a navazovat spojení s ústředím ještě rychleji.

Na druhé straně si představte lidové povstání. Dnes patrně všichni uznávají, že o něm musíme přemýšlet a připravovat se na ně. Ale *jak* se připravovat? Ústřední výbor přece nemůže jmenovat do všech míst důvěrníky pro přípravu povstání! A i kdybychom ústřední výbor měli, vůbec nic by tímto jmenováním za dnešních podmínek v Rusku nedosáhl. Naproti tomu síť agentů*, která by se vytvářela sama od sebe při práci s organizováním a rozšiřováním společného listu, by nesměla „sedět a čekat“ na výzvu k povstání, ale vykonávala by takovou pravidelnou práci, která by jí v případě povstání zaručovala nejpravděpodobnější úspěch. Právě tato práce by upevňovala spojení s nejšířšími masami dělnictva i se všemi vrstvami nespokojenými se samoděržavím, což je pro povstání tak důležité! Právě při této práci by se v lidech vyvíjela schopnost správně hodnotit celkovou politickou situaci, a tedy i schopnost zvolit pro povstání vhodný okamžik. Právě tato práce by učila *všechny* místní organizace současně reagovat na

* Ouvej! Zase mi vylétlo z úst to příšerné slovo „agent“, tak nelibě znějící demokratickému sluchu Martynovů! Divím se jen, proč toto slovo nepohoršovalo vynikající činitele sedmdesátých let a proč příštípkáře let devadesátých pohoršuje? Mně se to slovo líbí, protože jasně a zřetelně ukazuje na *společné dílo*, jemuž všichni agenti podřizují své myšlení i činy, a je-li třeba nahradit je jiným slovem, pak bych snad mohl uvažovat pouze o slově „spolupracovník“, kdyby neznělo tak trochu literátsky a trochu neurčitě. My však potřebujeme, aby agenti byli organizováni po vojensku. Ostatně četní Martynovové (zejména v zahraničí), kteří se rádi „vzájemně povyšují na generály“, by mohli říkat místo „agent pro pasové záležitosti“ — „přednosta zvláštního oddělení pro vybavování revolucionářů pasy“ apod.

tytéž politické otázky, případy a události, jež vzrušují celé Rusko, odpovídat na tyto „události“ co nejenergičtěji, co nejjednodušji a co nejúčelněji — vždyť přece povstání je v podstatě nejenergičtější, nejjednodušší a nejúčelnější „odpověď“ všeho lidu vládě. Právě při této práci by si všechny revoluční organizace po celém Rusku konečně zvykaly udržovat mezi sebou co nejstálější a zároveň co nejkonspirativnější spojení, jež by vytvořilo *faktickou* jednotu strany. Bez takového spojení nelze kolektivně posoudit plán povstání a učinit v jeho předvečer nezbytná přípravná opatření, která musí být zachována v nejpřísnější tajnosti.

Zkrátka a dobře, „plán celoruského politického listu“ vůbec není výplodem kabinetní práce lidí zatížených doktrinářstvím a literátštinou (jak se zdálo těm, kdo ho špatně pochopili), nýbrž naopak je nejpraktičtějším plánem, jak se současně ze všech stran připravovat na povstání a přitom ani na okamžik nezapomínat na svou každodenní naléhavou práci.

Z Á V Ě Ř

Dějiny ruské sociální demokracie se zřetelně dělí na tři období.

První období zahrnuje asi deset let, přibližně léta 1884 až 1894. Bylo to období vzniku a upevnění teorie a programu sociální demokracie. Stoupenci nového směru v Rusku se dali spočítat na prstech. Sociální demokracie existovala bez dělnického hnutí a jako politická strana prodělávala zárodečný vývoj.

Druhé období zahrnuje tři až čtyři roky, léta 1894—1898. Sociální demokracie vystupuje na scénu jako společenské hnutí, jako rozmach lidových mas, jako politická strana. Je to období dětství a jinošství. Rychlostí epidemie se šíří všeobecné nadšení inteligence pro boj proti narodnictví a chození mezi dělníky, všeobecné nadšení dělníků pro stávkový boj. Hnutí dělá obrovské pokroky. Většina vůdců jsou zcela mladí lidé, kteří ještě zdaleka nedosáhli oněch „pětařiceti let“, jež se zdála panu N. Michajlovskému jakousi přirozenou hranicí. Protože jsou mladí, chybí jim průprava k praktické práci a překvapivě rychle odcházejí ze scény. Ale jejich činnost byla většinou velmi bohatá. Mnozí z nich začínali revolučně myslet jako narodovoljovci. Téměř všichni ve svém raném mládí zbožňovali hrdiny teroru. Když se chtěli z okouzujícího vlivu této hrdinské tradice vymanit, stálo je to mnoho bojů a museli se rozejít s lidmi, kteří chtěli stůj co stůj zůstat věrni organizaci Narodnaja volja a jichž si mladí sociální demokraté hluboce vážili. Boj je nutil k tomu, aby se učili, aby četli ilegální literaturu nejrůznějšího zaměření a intenzívně studovali legální na-

roductivní. Sociální demokraté vychovaní tímto bojem vstupovali do dělnického hnutí a přitom „ani na okamžik“ nezapomínali ani na marxistickou teorii, která jim umožnila prohlédnout, ani na úkol svrhnout samoděržaví. Založení strany na jaře roku 1898 bylo nejvýraznějším a zároveň *posledním* činem sociálních demokratů této generace.

Třetí období se připravuje, jak jsme viděli, roku 1897 a roku 1898 (1898—?) definitivně vystřídává druhé období. Je to období zmatků, roztržitosti a kolísání. V jinošství se obyčejně mění člověku hlas. I hlas ruské sociální demokracie se v tomto období začal měnit a znít falešně — jednak v pracích pánů Struveho, Prokopoviče, Bulgakova a Berdajeva, jednak u V. I.—na a R. M., u B. Kričevského a Martynova. Ale jenom vůdcové klopytali každý svou cestou a přitom šli zpět: hnutí samo rostlo dál a dělalo velké pokroky. Proletářský boj zachvacoval nové vrstvy dělníků, šířil se po celém Rusku a zároveň nepřímo podněcoval oživení demokratického ducha mezi studentstvem a jinými vrstvami obyvatelstva. Uvědomělost vůdců však kapitulovala před šíří a silou živelného rozmachu hnutí; mezi sociálními demokraty převládala již druhá generace, funkcionáři vychovaní téměř výlučně „legální“ marxistickou literaturou, a ta jim stačila tím méně, čím větší uvědomělost od nich požadovala živelnost mas. Vůdcové nejenže zůstávali pozadu v teorii („svoboda kritiky“) i v praxi (příštípkařské metody), ale ještě se pokoušeli obhajovat svou zaostalost všelijakými nabubřelými argumenty. Sociální demokratismus degradovali na tradeunionismus jak brentanovci v legální literatuře, tak chvostisté v literatuře ilegální. Začal se uskutečňovat program Creda, zvláště když „příštípkaření“ sociálních demokratů vedlo k oživení revolučních nesociálně demokratických směrů.

A když mi čtenář vytkne, že jsem se příliš podrobně zabýval jakýmsi časopisem Rabočeje dělo, odpovím mu: Rabočeje dělo nabylo „historického“ významu proto, že nejvýrazněji vyjádřilo „ducha“ tohoto třetího obdo-

bí*. Nikoli důsledný R. M., ale právě Křičevští a Martynóvové, kteří se točí po větru jako korouhvička, mohli patřičně vyjádřit zmatek a kolísání, ochotu činit ústupky jak „kritice“ a „ekonomismu“, tak i terorismu. Pro toto období není charakteristické povýšenecké opovrhování praxí některých vyznavačů „absolutna“, nýbrž právě spojování mělkého praktikismu s naprostým ignorováním teorie. Hrdinové tohoto období ani tak přímo nezavrhovali „veliká slova“, jako je spíše vulgarizovali; vědecký socialismus přestal být ucelenou revoluční teorií a měnil se ve slátaninu, kterou „podle potřeby“ ředili banalitami z každé nové německé učebnice; heslo „třídní boj“ nevybízelo vpřed k stále bohatší a energičtější činnosti, ale bylo prostředkem k uklidnění, vždyť přece „hospodářský boj je nerozlučně spjat s bojem politickým“; myšlenka strany nebyla výzvou k vytvoření bojové organizace revolucionářů, ale ospravedlňovala jakýsi „revoluční byrokratismus“ a dětinskou hru na „demokratické“ formy.

Kdy skončí třetí období a kdy začne čtvrté (jež se v každém případě ohlašuje už mnoha příznaky), to nevíme. Z historie vstupujeme do současnosti a částečně do budoucnosti. Pevně však věříme, že čtvrté období povede k upevnění bojovného marxismu, že ruská sociální demokracie vyjde z krize posílená a vyzrálá, že zadní voj oportunistů bude „vystřídán“ skutečným předvojem nejrevolučnější třídy.

Jako výzvu k tomuto „vystřídání“ a jako shrnutí celého předešlého výkladu můžeme na otázku „co dělat?“ dát stručnou odpověď:

Skoncovat s třetím obdobím.

* Mohl bych též odpovědět německým příslovím: Den Sack schlägt man, den Esel meint man, přeloženo asi: Do pytle bít a osla mít. Nejen Rabočeje dělo, ale též *velká spousta* praktiků i *teoretiků* propadla módní „kritice“, mýlila se v otázce živelnosti a odvracela se od sociálně demokratického pojetí našich politických a organizačních úkolů k pojetí tradeunionistickému.

POKUS O SLOUČENÍ JISKRY S ČASOPISEM RABOČEJE DĚLO

Zbývá nám vylíčit taktiku, kterou přijala a důsledně prováděla Jiskra v organizačních vztazích k časopisu Rabočeje dělo. Tato taktika byla plně zformulována již v 1. čísle Jiskry v článku Rozkol v Zahraničním svazu ruských sociálních demokratů^[108]*. Už tehdy jsme zastávali názor, že *skutečný* Svaz ruských sociálních demokratů v zahraničí, který naše strana uznala na svém prvním sjezdu za svého zahraničního představitele, *se rozštěpil* na dvě organizace; že otázka, která z nich má zastupovat stranu, zůstává otevřená, protože byla vyřešena pouze prozatímně a podmíněně tím, že na pařížském mezinárodním kongresu byli do stálého mezinárodního socialistického byra zvoleni za Rusko dva členové, po jednom z obou částí rozštěpeného Svazu⁹⁰. Prohlásili jsme, že Rabočeje dělo v podstatě *nemá pravdu*, a postavili jsme se jednoznačně za zásady skupiny Osvobození práce, ale zároveň jsme odmítli zabývat se podrobnostmi rozkolu a zdůraznili jsme zásluhu Svazu v oblasti čistě praktické činnosti.**

Náš postoj byl tedy do určité míry vyčkávací: ustoupili jsme mínění, které převládalo mezi většinou ruských sociálních demokratů, že se Svazem mohou spolupracovat i nejrozhodnější odpůrci „ekonomismu“, protože Svaz nejednou prohlašoval, že zásadně souhlasí se skupinou Osvobození práce a nedělá si prý tedy nárok na samostat-

* Viz Sebrané spisy 4, Praha 1980, s. 385–386. *Red.*

** Takto jsme nehodnotili rozkol pouze na základě znalosti literatury, ale také na základě fakt, která shromáždili někteří členové naší organizace za svého pobytu v zahraničí.

nost v zásadních otázkách teorie a taktiky. Správnost našeho stanoviska byla nepřímou potvrzena tím, že skoro v téže době, když vyšlo první číslo Jiskry (prosinec 1900), vystoupili ze Svazu tři členové, kteří vytvořili takzvanou Skupinu iniciátorů a požádali: 1. zahraniční sekci organizace Jiskry, 2. revoluční organizaci Sociální demokrat⁹¹ a 3. Svaz o zprostředkování při jednání o smír. První dvě organizace odpověděly ihned kladně, *třetí odmítla*. Když jeden řečník přednesl tato fakta na loňském „sjednocovacím“ sjezdu, prohlásil člen vedení Svazu, že odmítli *jedině* proto, že se Svazu nezamlouvalo složení Skupiny iniciátorů. Považuji za svou povinnost uvést toto vysvětlení, ale podotýkám, že je pokládám za neuspokojivé: Svaz věděl, že dvě organizace s vyjednáváním souhlasí, proto se na ně mohl obrátit i pomocí jiného prostředníka nebo přímo.

Na jaře 1901 vystoupila s přímou polemikou proti časopisu Rabočeje dělo jak Zarja (č. 1, duben), tak Jiskra (č. 4, květen)*. Jiskra zaútočila zejména na článek Historický obrat v časopisu Rabočeje dělo, který ve své *dubnové* příloze, tedy již po jarních událostech, nevystoupil dost pevně proti zaujetí pro teror a „krvavé“ výzvy. Přes tuto polemiku odpověděl Svaz na výzvu obnovit vyjednávání o smír prostřednictvím nové skupiny „smiřovačů“⁹² kladně. Přípravná konference zástupců tří výše uvedených organizací se konala v červnu a vypracovala návrh smlouvy na podkladě velmi podrobné „zásadní dohody“, kterou Svaz otiskl v brožuře Dva sjezdy^[35] a Liga v brožuře Dokumenty „sjednocovacího“ sjezdu^[38].

Obsah této zásadní dohody (čili rezoluce červnové konference, jak je častěji nazývána) zcela jasně dokazuje, že jsme si jako nezbytnou podmínku sjednocení kladli *co nejrozhodněji* odmítnutí veškerých projevů oportunistu, zvláště pak ruského. „Odmítáme,“ praví se v 1. bodě,

* Viz Sebrané spisy 5, Praha 1981, s. 17–28. *Red.*

„jakékoli pokusy vnášet oportunistus do třídního boje proletariátu, pokusy, jež se projeví v takzvaném ‚ekonomismu‘, bernsteinismu, millerandismu apod.“ „K činnosti sociální demokracie patří... ideový boj proti všem odpůrcům revolučního marxismu“ (4, c); „Sociální demokracie nesmí v žádné oblasti organizační a agitační činnosti ani na okamžik ztráct ze zřetele nejbližší úkol ruského proletariátu — svržení samoděržaví“ (5, a); „...agitace nejen na základě každodenního boje námezdní práce proti kapitálu“ (5, b); „...neuznáváme... stadium ryze hospodářského boje a boje za dílčí politické požadavky“ (5, c); „...myslíme si, že pro hnutí je důležitá kritika směrů, které povyšují na zásadu... elementárnost... a omezenost nižších forem hnutí“ (5, d). Dokonce i naprosto nezavěšený člověk, který si tyto rezoluce přečetl alespoň trochu pozorně, pozná už jen z jejich formulování, že jsou namířeny proti lidem, kteří byli oportunisty a „ekonomisty“, kteří zapomínali, byť i jen na okamžik, na úkol svrhnout samoděržaví, kteří vyznávali teorii stadií, povyšovali omezenost na zásadu aj. A kdo je jen trochu obeznámen s polemikou skupiny Osvobození práce, Zarje a Jiskry proti časopisu Rabočeje dělo, nezapochybuje ani na okamžik, že tyto rezoluce odmítají bod za bodem právě ty omyly, do nichž upadalo Rabočeje dělo. Proto když na „sjednocovacím“ sjezdu jeden z členů Svazu prohlásil, že články v 10. čísle časopisu Rabočeje dělo nebyly vyvolány novým „historickým obratem“ Svazu, nýbrž přílišnou „abstraktností rezolucí“*, jeden z řečníků se tomu právem vysmál. Rezoluce vůbec nejsou abstraktní, odpověděl, naopak jsou až neuvěřitelně konkrétní: stačí se na ně jen podívat a hned vidíme, že se tu chtěli „s někým vyřádat“.

Tento výraz byl důvodem incidentu charakteristického pro sjezd. Jednak se B. Kričevskij pozastavil nad slovem

* Toto tvrzení se opakuje ve Dvou sjezdech, s. 25.

„vypořádat se“ v domnění, že to je přeroknutí, které prozrazuje náš špatný úmysl („nastražit past“), a pateticky zvolal: „S kým, s kým vlastně se chtěli vypořádat?“ — „Ale opravdu, s kým?“ zeptal se ironicky Plechanov. — „Pomohu soudruhu Plechanovovi, když se nemůže dovzpít,“ odpověděl Kričevskij, „vysvětlím mu, že se chtěli vypořádat s redakcí časopisu *Rabočeje dělo* (všeobecný smích). Ale to se jim nepodařilo!“ (poznámka zleva: Tím hůře pro vás!) — Na druhé straně člen skupiny Borba (skupiny smiřovačů), když mluvil proti pozměňovacím návrhům Svazu k rezolucím a chtěl hájit našeho řečníka, prohlásil, že výraz „vypořádat se“ zřejmě řečníkovi mimoděk uklouzl v zápalu polemiky.

Já osobně soudím, že řečníkovi, který zmíněný výraz použil, taková „obhajoba“ neposlouží. Myslím, že slova „s někým se vypořádat“ byla „řčena žertem, ale myšlena vážně“: vždycky jsme obviňovali *Rabočeje dělo* z nepevnosti a kolísání, a proto jsme se ovšem museli vynasnažit se s nimi *vypořádat*, abychom jim další kolísání znemožnili. O špatném úmyslu tu nemohlo být ani řeči, protože šlo o nepevnost v zásadních otázkách. A podařilo se nám „vypořádat se“ se Svazem natolik soudružsky*, že červnové rezoluce podepsal sám B. Kričevskij a ještě jeden člen vedení Svazu.

Články v 10. čísle časopisu *Rabočeje dělo* (naši soudruzi četli toto číslo až po příjezdu na sjezd, několik dní před jeho

* Bylo to tak: v úvodu k červnovým rezolucím jsme řekli, že ruská sociální demokracie jako celek se vždy řídila zásadami skupiny Osvození práce a že zásluhou Svazu byla zejména jeho vydavatelská a organizační činnost. Jinak řčeno — byli jsme ochotni zcela zapomenout na všechno, co bylo, a uznat, že práce našich soudruhů ze Svazu je (pro věc) prospěšná *pod podmínkou*, že nadobro skončují s kolísáním, což jsme chtěli zajistit tím, že se s nimi „vypořádáme“. Každý nestranný člověk, který si přečetl červnové rezoluce, je jistě takto pochopí. Jestliže nás Svaz teď, když *vyvolal* roztržku svým novým obratem k „ekonomismu“ (v článcích 10. čísla a v pozměňovacích návrzích), vítězoslavně obviňuje z *nepravdy* (Dva sjezdy, s. 30) za slova o jeho zásluhách, může takové obvinění samozřejmě vyvolat jedině úsměv.

zahájením) jasně ukázaly, že od léta do podzimu došlo ve Svazu k novému obratu: „ekonomisté“ znovu získali převahu a redakce, poslušná každého „závanu“, začala znovu obhajovat „nejzarytější bernsteinovce“ a „svobodu kritiky“, začala obhajovat „živelnost“ a hlásat ústy Martynova „teorii zužování“ sféry našeho politického působení (prý proto, že by zkomplikovalo samo působení). Znovu se potvrdila Parvusova výstižná poznámka, že s oportunistou je těžké se vypořádat pomocí nějaké formule: snadno každou formuli podepíše a snadno se jí zřekne, protože podstatou oportunismu je právě to, že postrádá jakékoli konkrétní a pevné zásady. Dnes oportunisté zavrhlí *jakékoli* pokusy o vnášení oportunismu, zavrhlí *jakoukoli* omezenost a slavnostně slíbili, že „ani na okamžik nebudou zapomínat na svržení samoděržaví“, že budou „agitovat nejen na základě každodenního boje námezdní práce proti kapitálu“ aj. aj. A zítra změní způsob vyjadřování a vrátí se ke starému záměru pod rouškou obhajoby živelnosti, postupného rozvíjení všedního každodenního boje, vychvalování požadavků, které slibují hmatatelné výsledky apod. Svaz, který nadále tvrdí, že v člancích 10. čísla „neviděl a nevidí žádný kacířský odklon od obecných zásad návrhu konference“ (Dva sjezdy, s. 26), dokazuje tím pouze, že je naprosto neschopen nebo že nechce pochopit podstatu názorových neshod.

Po vyjití 10. čísla časopisu Rabočeje dělo jsme mohli udělat pouze jeden pokus: zahájit všeobecnou diskusi, abychom se přesvědčili, zda s těmito články a se svou redakcí souhlasí celý Svaz. Svaz nám to má velice za zlé a obviňuje nás, že se pokoušíme zasít ve Svazu nesváry, že se pleteme do cizích záležitostí aj. Jsou to zcela neodůvodněná obvinění, protože jde-li o volenou redakci, která „se obrací“ při sebemenším závanu větru, závisí všechno právě na směru větru, a my jsme tento směr určovali na důvěrných zasedáních, na nichž nebyl nikdo kromě členů, kteří se sešli, aby organizaci sjednotili. Když byly jménem Svazu podány

pozměňovací návrhy k červnovým rezolucím, ztratili jsme i poslední špetku naděje na dohodu. Pozměňovací návrhy byly dokladem toho, že nastal nový obrat k „ekonomismu“ a že většina Svazu souhlasí s 10. číslem časopisu Rabočeje dělo. Z výčtu projevů oportunistů byl vyškrtnut „takzvaný ekonomismus“ (protože tato dvě slova prý „nemají dost jasný smysl“ — ačkoli z takového zdůvodnění vyplývá pouze nutnost přesněji definovat podstatu velice rozšířeného omylu), byl vyškrtnut i „millerandismus“ (ačkoli jej B. Kričevskij obhajoval jak v časopise Rabočeje dělo, č. 2/3, s. 83—84, tak — a ještě otevřeněji — v listu Vorwärts*). Přestože červnové rezoluce jasně ukázaly, že je úkolem sociální demokracie „říditi všechny projevy boje proletariátu proti všem formám politického, hospodářského a sociálního útlačku“, a žádaly tak, „aby do všech těchto projevů boje byla vnesena plánovitost a jednotnost“, dodával Svaz ještě naprosto zbytečná slova, že „hospodářský boj je mocným podnětem masového hnutí“ (sama o sobě jsou tato slova nesporná, ale za existence úzce zaměřeného „ekonomismu“ musela dát nutně podnět k falešným výkladům). A nejen to, v červnových rezolucích se dokonce přímo *zuzovala* „politika“ jak vynecháním slov „ani na okamžik“ (nezapomínat na cíl svrhnout samoděržaví), tak připojením slov, že „hospodářský boj je prostředek, kterého lze v nejširším měřítku použít k zapojení mas do aktivního politického boje“. Po předložení takových pozměňovacích návrhů se všichni naši řečníci pochopitelně vzdávali slova, protože usoudili, že je úplně zbytečné vyjednávat dále s lidmi, kteří se znovu obracejí k „ekonomismu“ a zajišťují si právo kolísat.

„Právě to, co Svaz považoval za podmínku sine qua non pevnosti budoucí dohody, tj. zachování samostatné tvářnosti časopisu Rabočeje dělo a jeho autonomie, právě to

* Ve Vorwärtsu se o tom začalo polemizovat mezi jeho tehdejší redakcí, Kautským a Zarjou. S touto polemikou neopomeneme ruské čtenáře seznámit.⁹³

považovala Jiskra za kámen úrazu pro dohodu“ (Dva sjezdy, s. 25). To je velmi nepřesné. Autonomie časopisu Rabočeje dělo jsme se nikdy nedotýkali.* Jeho samostatnost jsme opravdu *kategoricky odmítali*, chápeme-li pod tímto pojmem „samostatnou tvářnost“ v zásadních otázkách teorie a taktiky: červnové rezoluce totiž obsahují právě kategorické odmítnutí *takovéto* samostatnosti, protože, opakujeme, tato „samostatná tvářnost“ v praxi vždy znamenala všemožné kolísání, které jen podporuje naši roztržestnost, ze stranického hlediska nepřijatelnou. Články v 10. čísle a „pozměňovací návrhy“ dalo Rabočeje dělo jasně najevo, že si chce udržet právě takovou samostatnost, a toto přání vedlo přirozeně a nevyhnutelně k roztržce a k vyhlášení války. Byli jsme však všichni ochotni uznat „samostatnou tvářnost“ časopisu Rabočeje dělo v tom smyslu, že se soustředí na určité publicistické funkce. Správné rozdělení těchto funkcí se nabízelo samo: 1. vědecký časopis, 2. politický list a 3. populární sborníky a populární brožury. Jedině souhlas časopisu Rabočeje dělo s takovým rozdělením by dokázal jeho *upřímnou* snahu definitivně skoncovat s omyly, proti nimž jsou namířeny červnové rezoluce, jedině takové rozdělení by odstranilo všechny potenciální třenice a zajistilo by opravdu trvalou dohodu; současně by se stalo základnou pro nový rozmach našeho hnutí i pro jeho nové úspěchy.

Teď už žádný ruský sociální demokrat nemůže pochybovat, že definitivní roztržka revolučního směru se směrem oportunistickým nebyla vyvolána nějakými „organizačními“ okolnostmi, ale právě snahou oportunistů upevnit samostatnost oportunismu a nadále plést lidem hlavy úvahami Kričevských a Martynovů.

* Nepovažujeme-li za omezení autonomie redakční porady, které se konaly v souvislosti s ustavením společné nejvyšší rady sjednocených organizací, s nimiž souhlasilo v červnu i Rabočeje dělo.

OPRAVA K CO DĚLAT?⁹⁴

„Skupina iniciátorů“, o níž mluvím v brožuře Co dělat? na stránce 141*, mě žádá, abych výklad o jejich účasti na pokusu smířit zahraniční sociálně demokratické organizace opravil v tomto smyslu: „Ze tří členů této skupiny vystoupil ze Svazu koncem roku 1900 pouze jeden, kdežto ostatní až roku 1901, teprve když se přesvědčili, že je nemožné získat od Svazu souhlas ke konferenci se zahraniční organizací Jiskry a Revoluční organizací Sociální demokrat — což bylo právě obsahem návrhu Skupiny iniciátorů. Vedení Svazu tento návrh nejdříve odmítlo s odůvodněním, že nesouhlasí s konferencí proto, že osoby ze zprostředkující Skupiny iniciátorů ‚nejsou kompetentní‘. Přitom vyslovilo přání jednat přímo se zahraniční organizací Jiskry. Krátce potom však vedení Svazu vyrozumělo Skupinu iniciátorů, že po vyjití prvního čísla Jiskry, v němž byla otištěna zpráva o rozkolu ve Svazu, změnilo své rozhodnutí a nechce s Jiskrou navázat kontakt. Jak se má potom vysvětlit prohlášení člena vedení Svazu, že Svaz konferenci odmítl výhradně proto, že nebyl spokojen se složením Skupiny iniciátorů? Nepochopitelný je ovšem také souhlas vedení Svazu s konferencí v červnu minulého roku: vždyť zpráva v 1. čísle Jiskry zůstala v platnosti a ‚odmítavý‘ postoj Jiskry ke Svazu se projevil ještě zřetelněji v prvním sešité časopisu Zarja a ve 4. čísle Jiskry, jež vyšly před červnovou konferencí.“

N. Lenin

*Jiskra, č. 19
1. dubna 1902*

Podle textu Jiskry

* Viz tento svazek, s. 197. *Red.*

*MATERIÁLY K VYPRACOVÁNÍ
PROGRAMU S D D S R⁹⁵*

Napsáno v lednu — dubnu 1902
Poprvé otištěno roku 1924
v publikaci Leninskij sbornik II

Podle rukopisu

PŘIPOMÍNKY

K PRVNÍMU PLECHANOVU NÁVRHU PROGRAMU

PLECHANOVŮV TEXT

I. Hlavní ekonomickou zvláštností soudobé společnosti je to, že v ní vládou *kapitalistické výrobní vztahy*,

tj. že výrobní prostředky a prostředky oběhu zboží ovládá početně velmi slabá třída *kapitalistů*,

zatímco většinu obyvatelstva tvoří *proletáři*,

kteří nemají nic než svou pracovní sílu a nemohou existovat jinak, než že tuto sílu prodávají.

Proto se tato většina obyvatelstva dostává do závislého postavení *námezdních dělníků*, kteří svou prací vytvářejí *důchod kapitalistů*.

II. *Oblast, v níž vládou kapitalistické výrobní vztahy, se stále více rozšiřuje*, úměrně tomu, jak neustále zdokonalování techniky

LENINOVY PŘIPOMÍNKY

Strana 1.

Č. 1 — Kapitalismus není „zvláštností“ soudobé společnosti, nýbrž její ekonomickou *strukturou, řádem* apod.

Č. 2 — Výrobní prostředky nevlastní pouze kapitalisté, ale i pozemkoví vlastníci a malovýrobci.

Č. 3 — V mnoha zemích netvoří proletariát většinu obyvatelstva.

Č. 4 — Proletariát má některé spotřební předměty (a zčásti i výrobní prostředky).

Strana 2.

Č. 5 + pozemkových vlastníků.

K straně 2.

Nikoli zdokonalování techniky, nýbrž soukromé vlastnictví vyvlastňuje a verelendet* malovýrobce.

* — ožebračuje. *Red.*

zvyšuje ekonomický význam velkých podniků a tím

snižuje počet samostatných malovýrobců a omezuje jejich úlohu v hospodářském životě společnosti,

a někdy je přímo mění ve vazaly a poplatníky velkých podnikatelů.

III. Kapitalistické výrobní vztahy *doléhají stále tíživěji na dělnickou třídu*, protože technický pokrok tím, že zvyšuje produktivitu práce, dává kapitalistům nejen materiální *možnost* stupňovat vykořisťování dělníků, ale mění též tuto možnost ve *skutečnost*, neboť způsobuje relativní pokles *poplávky* po pracovních silách současně s relativním i absolutním růstem jejich *nabídky*.

Č. 6 — „a tím“?? Rozvoj techniky sám o sobě nemůže *zvýšit* ekonomický význam velkých podniků. Růst techniky (+ řada ekonomických přeměn, jako jsou podmínky odbytu etc.) vede k vytlačení malovýroby velkovýrobou.

Č. 6—7: Kapitalismus ne vždycky „*snižuje počet* malovýrobců“ (relativní, ale ne bezpodmínečně absolutní, zejména v Rusku).

[Kapitalismus vyvlastňuje malovýrobce a vede k jeho degradaci, ožebračení...]

Č. 7 — Omezuje úlohu malovýrobců = zvyšuje ekonomický význam velkovýrobců (totěž).

Č. 8 — „přímo“ — vyškrtnout. Není ukázán proces oddělování výrobce od výrobních prostředků.

Strana 3 původního návrhu.

Č. 9 + i na malovýrobce [o rolnících je vůbec třeba se zmínit zvlášť].

Č. 10 — vyvolává nebo plodí.

Strana 3 — řečeno velmi nepopulárně a abstraktně. Mnohem lépe v erfurtském programu⁹⁶ „...vzrůstá ar-

IV. Zvyšování produktivity práce nejen nezvyšuje *cenu pracovních sil*, ale naopak bývá velmi často bezprostřední příčinou jejich *poklesu*.

Technický pokrok, který znamená zvětšení *společenského bohatství*, vyvolává tedy v kapitalistické společnosti *růst společenské nerovnosti, prohlubuje propast mezi majetnými a nemajetnými, zesiluje ekonomickou závislost dělníků na kapitalistech*.

V. Za takového stavu věcí v kapitalistické společnosti a při neustále vzrůstajícím soupeření kapitalistických zemí na světovém trhu *odbyt zboží se nevyhnutelně opožďuje za jeho výrobu*, což zase periodicky způsobuje víceméně akutní *průmyslové krize*, provázené delšími či kratšími *údobími průmyslové stagnace*, která ještě více

máda přebytečných dělníků“, — „stupňuje se existenční nejistota“.

Strana 4 — „cena pracovní síly“ velmi často <* (řečeno rovněž velice abstraktně; = růst vykořisťování, útlaku, bídy, degradace).

Vyvolává „tedy“ růst nerovnosti. To vypadá, jako by růst nerovnosti vznikal *pouze* růstem (zvýšováním) *vykořisťování* námezdního dělníka, zatímco vzniká 1. *vyvlastňováním* malovýrobce + 2. *ožebračováním* malovýrobce + 3. *růstem vykořisťování* + 4. *růstem rezervní armády*.

Strana 5.

Je zapotřebí uvádět v programu *příčiny* krizí?

Jestliže ano, pak je tu nedostatek v tom, že se uvádějí dvě příčiny: 1. *růst sociální nerovnosti* („za takového stavu věcí“, s. 4) + 2. *růst soupeření*.

Není uvedena hlavní příčina krizí = *Planlosigkeit*** a soukromé *přivlastňování* v podmínkách *společenské výroby*.

* — klesá. *Red.*

** — neplánovitost. *Red.*

snížují počet a ekonomický význam malovýrobců, ještě více

prohlubují závislost námezdní práce na kapitálu

a ještě rychleji vedou k *relativnímu* a místy i k *absolutnímu zhoršení postavení proletariátu* a malovýrobců.

VI. Avšak současně s růstem a prohlubováním těchto nevyhnutelných rozporů kapitalismu roste i nespokojenost dělnické třídy s daným uspořádáním, zostřuje se její boj proti třídě kapitalistů a šíří se v ní stále více a stále rychleji vědomí,

že jařmo ekonomické závislosti, které ji tíží, může svrhnout jen vlastním úsilím a že ke svržení tohoto jařma je nutná *sociální revoluce*,

tj. *odstranění kapitalistických výrobních vztahů, vyvlastnění vykořisťovatelů, přechod výrobních prostředků a prostředků oběhu zboží do společenského vlastnictví.*

Strana 5—6: snížení „*ekonomického významu*“ malovýrobců — příliš abstraktní termín.

{Vyvlastňuje (= snižuje počet?) a verelendet.

Strana 6 — námezdní „*práce*“? Ne raději *dělníků!*

Strana 6 — následky krize — *relativní i absolutní zhoršení postavení*. Snad by bylo lépe říci přímo: nezaměstnanost, bída dělníků a malovýrobců.

Strana 7 — místo „*nespokojenost*“ — *pobouření*.

Strana 7 — šíření vědomí (γ) je postaveno *vedle* růstu pobouření (α) a zostření boje (β). Avšak

α a β — živelně, kdežto γ — musíme vnášet *my*.

Strana 7 — „*jen vlastním úsilím*“.

Raději obecnější výraz: *může být jen dilem dělnické třídy* apod.

Strana 7—8.

1. Odstranění kapitalistických výrobních vztahů? — *Nahrazení** zbožní výrobou výrobou socialistickou**,

* Jak je také řečeno na s. 8—9.

** Je nutné objasnit, jaká bude tato socialistická výroba.

2. vyvlastnění vykořisťovatelů	} přeměna soukro- mého ? vlastní- ctví ve spole- čenské.
3. přechod výrobních prostředků do <i>společenského</i> <i>vlastnictví</i>	

VII. Tato revoluce proletariátu osvobodí všechno dnes utlačené a trpící lidstvo, protože skoncuje se všemi formami útlatku a vykořisťování člověka člověkem.

VIII. Aby proletariát mohl nahradit kapitalistickou *zbožní* výrobu socialistickou organizací výroby *produktů* k uspokojování potřeb společnosti a k zajištění blahobytu všech jejích členů, aby mohl uskutečnit svou revoluci, musí mít *politickou moc*,

kteřá ho učiní pánem situace a umožní mu nelítostně rozdrtit všechny překážky, s nimiž se setká na cestě za svým velikým cílem. V tomto smyslu je *diktatura proletariátu* nezbytnou *politickou* podmínkou *sociální* revoluce.

IX. Avšak rozvoj mezinárodní směny a světového trhu vytvořil mezi všemi národy civilizovaného světa tak těsné spojení, že tohoto velikého cíle lze dosáhnout jen spojeným úsilím proletářů všech zemí. Proto se soudobé dělnické hnutí muselo stát a dávno se již stalo *mezinárodním*.

X. Ruská sociální demokracie se považuje za jeden z oddílů svě-

Strana 9 — „k uspokojování potřeb společnosti“ ((nejasné)) „a k zajištění blahobytu všech jejích členů“.

To je málo: (srovnej s erfurtským programem „nejvyšší blahobyt a všestranné harmonické zdckonalení“).

Strana 9 — „pánem situace“, „nelítostně rozdrtit“, „diktatura“?? (Postačí nám sociální revoluce.)

Strana 10 — nil.

tové armády proletariátu, za *součást mezinárodní sociální demokracie*.

XI. Sleduje *týž konečný cíl*, který si vytyčují sociální demokrate všech ostatních zemí.

Odhaluje před dělníky nesmiřitelný protiklad mezi jejich zájmy a zájmy kapitalistů, vysvětluje jim historický význam, charakter a podmínky sociální revoluce, kterou má proletariát uskutečnit, a organizuje jejich síly k neustálému boji proti těm, kdo je vykořisťují.

Strana 11 — „*týž Endziel*“*. Proč to opakovat?

Strana 11 — „*týž Endziel*“ — a hned vedle *úkol* (jak by si to nepletli?) sociálně demokratické strany:
1. Odhalovat *před* (?) dělníky nesmiřitelný protiklad mezi jejich zájmy a zájmy kapitalistů.

2. Vysvětlovat jim význam, charakter a podmínky sociální revoluce [+ nutnost revoluce?]

Němci to vyjádřili pádněji: *weisen naturnotwendiges Ziel***.

3. Organizovat jejich síly k neustálému boji proti *těm, kdo je vykořisťují* (NB? + *proti vládě*?) + ? *řídít* boj proletariátu.

1. obsaženo v 2.

1. — příliš úzké.

Bylo by třeba:
α) ukázat konečný cíl,
β) vytvořit organizaci
revolucionářů k *vedení* boje proletariátu.

* — konečný cíl. *Red.*

** — ukazovat přirozeně nevyhnutelný cíl. *Red.*

XII. Její nejbližší cíle se však značně modifikují tím, že na veškeré pracující obyvatelstvo doléhají jako strašlivé břemeno naše četné pozůstatky předkapitalistických — *nevolnických* — společenských poměrů a vytvářejí největší ze všech překážek, jež brzdí úspěchy ruského dělnického hnutí.

Ruští sociální demokraté se musí teprve domáhat takových právních institucí, které ve vyspělých kapitalistických zemích už existují jako přirozený právní doplněk kapitalistických výrobních vztahů,

a jsou nutné k *úplnému a všestrannému* rozvoji třídního boje námezdní práce proti kapitálu.

Protože však carský absolutismus, který je nejvýznamnějším a pro další společenský vývoj neškodlivějším pozůstatkem starých nevolnických poměrů, je s těmito právními institucemi naprosto neslučitelný a protože už svou povahou nemůže nebýt nejhorším a nejnebezpečnějším nepřítelem osvobozenického hnutí proletářů, vytýčují si ruští sociální demokraté

Strana 12 — „na veškeré pracující obyvatelstvo doléhají jako strašlivé břemeno... pozůstatky nevolnických poměrů...“

}	+ brzdí rozvoj výrobních sil
	+ zhoršují životní podmínky
	+ udržují v nevědomosti a ponížení všechnen lid
	— největší překážka

(= pozůstatky)? (Co jsou tyto pozůstatky? Samoděržaví + všechno ostatní? Je to řečeno *dále*.)

12—13 — je nutné domáhat se *takových (?) právních* institucí, které *už (?) existují* ve vyspělých zemích.

[Je třeba říci to přesněji. Nepopulární.]

Strana 13 — námezdní práce? — dělníků, boje dělnické třídy proti třídě kapitalistů za úplné osvobození.

Strana 13. Carský absolutismus je neslučitelný s těmito právními institucemi (s politickou svobodou??)

za svůj nejbližší politický cíl úkol
svrhnout *monarchii* a nastolit místo
ní *republiku* na základě demokra-
tické ústavy...

Strana 14. Peněvadž
absolutismus je neslučitel-
ný — svrhnout *monarchii*
((to si neodpovídá)).

Napsáno nejpозději 8. (21.) ledna 1902

Труды новгородских
Семейных Союзников. Работы Навина¹⁾

[A]
(1) Все симптомы государственного недовольства
всегда в России, все случаи нашего недовольства
связаны с несправедливостью в отношении к нам
и с несправедливостью в отношении к другим.

(2) Народные недовольства в России не связаны
только с несправедливостью, но и с несправедливостью
в отношении к другим. Народные недовольства в России
связаны с несправедливостью в отношении к нам
(земля и феодалы, церковь и монахи, помещики и
барские дети и к тому же с несправедливостью в отношении
к другим: в отношении к правительству и к
государственной власти к помещикам и к
крупным землевладельцам, так как в России
современность. Мы не имеем права недовольства

¹⁾ Копия не читана.

NÁVRH PROGRAMU SOCIÁLNĚ DEMOKRATICKÉ DĚLNICKÉ STRANY RUSKA*

[A]

I. V Rusku se stále rychleji rozvíjí zbožní výroba, stále více v něm převládá kapitalistický výrobní způsob.

II. Neustálé zdokonalování techniky vede k tomu, že malovýroba je stále více vytlačována velkovýrobou. Nejdůležitější část výrobních prostředků (půdy, továren, nástrojů a strojů, železnic i jiných dopravních prostředků) se soustřeďuje v rukou poměrně nevelkého počtu kapitalistů a velkých pozemkových vlastníků jako jejich soukromé vlastnictví. Samostatní malovýrobci (rolníci, domácí výrobci a řemeslníci) jsou stále více ožebračováni, protože ztrácejí výrobní prostředky a mění se tak v proletáře nebo se stávají sluhy a poplatníky kapitálu. Stále více pracovníků je nuceno prodávat svou pracovní sílu a stávat se námezdními dělníky, kteří jsou závislí na vlastnících a svou prací vytvářejí jejich bohatství.

III. Čím více se rozvíjí technický pokrok, tím více zaostává růst poptávky po pracovní síle za růstem její nabídky a tím více mohou kapitalisté stupňovat vykořisťování dělníků. Údělem stále širších vrstev pracujícího obyvatelstva se stává existenční nejistota a nezaměstnanost, břemeno vykořisťování a všemožné ponižování.

IV. Tento proces ještě zostrňuje průmyslové krize, které vznikají nevyhnutelně ze základních rozporů kapitalismu. Chudobu a bídu mas provází mrhání společenským bohatstvím, protože pro vyrobené zboží nelze najít odbyt.

* Zásadní část tohoto návrhu tvoří návrh jednoho člena redakce, Freje (který ho vypracoval podle původního návrhu G. V—če^[178]). Praktickou část (od níže označeného místa až do konce) navrhuje celá komise, tj. pět členů redakce.

V. Obrovský rozvoj výrobních sil společenské a stále více zespolečenšované práce je tedy provázen tím, že všechny hlavní výhody plynoucí z tohoto rozvoje se stávají monopolem mizivé menšiny obyvatelstva. Současně s růstem společenského bohatství roste i společenská nerovnost, prohlubuje a rozšiřuje se propast mezi třídou vlastníků (buržoazií) a třídou proletariátu.

[B]

VI. Avšak současně s růstem a prohlubováním všech těchto nevyhnutelných rozporů kapitalismu roste počet, semknutost, nespokojenost i pobouření proletářů, zostřuje se boj dělnické třídy proti třídě kapitalistů, sílí snaha vymánit se z nesnesitelného jařma kapitalismu.

VII. Osvobození dělnické třídy může být jen dílem dělnické třídy samé. Všechny ostatní třídy soudobé společnosti jsou pro zachování základů nynějšího ekonomického řádu. Ke skutečnému osvobození dělnické třídy je nezbytná sociální revoluce, připravovaná celým vývojem kapitalismu, tj. odstranění soukromého vlastnictví výrobních prostředků, jejich přechod do vlastnictví společenského a nahrazení kapitalistické výroby zboží socialistickou organizací výroby výrobků na účet celé společnosti, k zajištění plného blahobytu a svobodného všestranného rozvoje všech jejích členů.

VIII. Tato revoluce proletariátu nadobro odstraní dělení společnosti na třídy, a tedy i každou sociální a politickou nerovnost, jež z tohoto dělení vyplývá.

IX. Aby mohl proletariát tuto sociální revoluci uskutečnit, musí vybojovat politickou moc, která ho udělá pánem situace a dovolí mu odstranit všechny překážky na cestě za jeho velikým cílem. V tomto smyslu je diktatura proletariátu nezbytnou politickou podmínkou sociální revoluce.

X. Ruská sociální demokracie si klade za úkol odhalovat před dělníky nesmiřitelný protiklad mezi jejich zájmy

a zájmy kapitalistů, vysvětlovat proletariátu historický význam, charakter a podmínky sociální revoluce, kterou má uskutečnit, a organizovat revoluční třídní stranu schopnou řídit všechny formy boje proletariátu.

XI. Avšak rozvoj mezinárodní směny a výroby pro světový trh vytvořil mezi všemi národy civilizovaného světa tak úzké spojení, že se soudobé dělnické hnutí muselo stát a již dávno se stalo mezinárodním. I ruská sociální demokracie se považuje za jeden z oddílů světové armády proletariátu, za součást mezinárodní sociální demokracie.

XII. Nejbližší cíle ruské sociální demokracie se však značně modifikují tím, že četné pozůstatky předkapitalistických, nevolnických společenských poměrů u nás nesmírně brzdí rozvoj výrobních sil, znemožňují, aby se plně a všestranně rozvíjel třídní boj proletariátu, snižují životní úroveň pracujícího obyvatelstva, jsou příčinou asiatsky barbarských forem vymírání mnohamiliónového rolnictva a udržují všechen lid v nevědomosti, bezprávnosti a útlaku.

XIII. Nejvýznamnějším z těchto pozůstatků nevolnictví a nejmocnější oporou všeho tohoto barbarství je carský absolutismus. Je nejhorším a nejnebezpečnějším nepřítelem osvobozenického hnutí proletariátu a kulturního rozvoje všeho lidu.

[C]

Proto* si Sociálně demokratická dělnická strana Ruska vytyčuje jako svůj nejbližší politický úkol svrhnout carský absolutismus a místo něho nastolit *republiku* na základě demokratické ústavy, zajišťující:

1. vládu lidu, tj. soustředění veškeré svrchované státní moci v rukou zákonodárného shromáždění složeného ze zástupců lidu;

2. každému občanu, který dosáhl věku 21 let, všeobecné, rovné a přímé volební právo při volbách jak do záko-

* Počínaje odtud — schváleno celou komisí.

nodárného shromáždění, tak do všech orgánů místní samosprávy; tajné hlasování při všech volbách; právo každého voliče být zvolen do všech zastupitelských sborů; plat zástupcům lidu;

3. nedotknutelnost osoby a obydlí občanů;

4. neomezenou svobodu svědomí, projevu, tisku, shromažďování, stávek a spolčování;

5. svobodu pohybu a podnikání;

6. zrušení stavů a úplnou rovnoprávnost všech občanů bez rozdílu pohlaví, náboženství a rasy;

7. uznání práva na sebeurčení pro všechny národy žijící na území státu;

8. poskytnutí práva každému občanu pohnat před soud kteréhokoli úředníka bez podání stížnosti k jeho představeným;

9. nahrazení pravidelné armády všeobecným ozbrojeným lidu;

10. odluku církve od státu a školy od církve;

11. všeobecnou bezplatnou a povinnou školní docházku do 16 let; poskytnutí stravy, ošacení a učebních pomůcek chudým dětem na účet státu.

[D]

V zájmu obrany dělnické třídy a zvýšení její bojovnosti* Sociálně demokratická dělnická strana Ruska žádá:

1. zkrátit pracovní dobu na osm hodin denně pro všechny námezdní dělníky;

2. uzákonit alespoň třicetišestihodinový nepřetržitý pracovní klid jednou týdně pro námezdní dělníky obojího pohlaví ve všech odvětvích národního hospodářství;

3. úplně zakázat přesčasovou práci;

4. zakázat noční práci (od 9 hodin večer do 5 hodin ráno) ve všech odvětvích národního hospodářství, s výjimkou

* Frejův návrh: změnit začátek tohoto odstavce takto:

„V zájmu ochrany dělnické třídy před fyzickou i morální degenerací a rovněž v zájmu zvýšení její schopnosti bojovat za své osvobození...“

těch odvětví, kde je noční práce z technických důvodů bezpodmínečně nutná;

5. zakázat podnikatelům používání námezdní práce dětí do 15 let;

6. zakázat práci žen v těch odvětvích, kde je škodlivá právě pro ženský organismus;

7. uzákonit občanskou odpovědnost zaměstnavatelů za úplnou nebo částečnou ztrátu pracovní schopnosti dělníků, jež byla způsobena úrazem nebo škodlivými výrobními podmínkami; zprostit dělníky povinnosti předkládat důkaz, že ke zmíněné ztrátě došlo vinou zaměstnavatele;

8. zakázat proplácení mezd ve zboží*;

9. vyplácet starým dělníkům, kteří už nemohou pracovat, státní penze;

10. zvýšit počet továrních inspektorů; v odvětvích, kde převládá práce žen, jmenovat inspektorky; zavést dohled nad dodržováním továrních zákonů prostřednictvím zástupců zvolených dělníky a placených státem, jakož i dohled volených zástupců dělnictva nad stanovením mzdových sazeb a vyřazováním zmetků;

11. zavést dohled orgánů místní samosprávy za účasti volených zástupců dělnictva nad hygienickým stavem obytných místností, které dělníkům přidělují podnikatelé, a také nad domovním řádem v těchto budovách a nájemními podmínkami, aby podnikatelé nemohli zasahovat do života a činnosti námezdních dělníků jakožto soukromých osob a občanů;

12. zavést řádně organizovaný všestranný zdravotnický dohled nad pracovními podmínkami ve všech podnicích, kde se využívá námezdní práce;

13. rozšířit dohled tovární inspekce nad řemeslnickou výrobou, nad domácíým průmyslem a rovněž nad státními podniky;

* Frejův návrh:

Připojit zde (k témuž bodu): „uzákonit týdenní výplatu dělnických mezd pro všechny námezdní smlouvy“.

14. zavést trestní odpovědnost za porušování zákonů o ochraně práce;

15. zakázat podnikatelům, aby z jakýchkoli důvodů a pro jakýkoli účel strhávali z mezd (pokuty, srážky za zmetky aj.);

16. zříditi ve všech odvětvích národního hospodářství podnikové soudy, v nichž budou stejným počtem zastoupeni dělníci a podnikatelé.

[E]

Kromě toho Sociálně demokratická dělnická strana Ruska v zájmu demokratizace ruského státního hospodářství žádá zrušení všech nepřímých daní a zavedení progresivní daně z příjmů.

V zájmu odstranění pozůstatků starých nevolnických poměrů se pak bude strana domáhat*:

1. aby byly zrušeny výkupní a obroční platby, jakož i všechny povinnosti doléhající nyní na rolnictvo jako na poplatný stav;

2. aby bylo zrušeno vzájemné ručení a všechny zákony omezující rolníka při disponování jeho půdou;

3. aby byly lidu vráceny peněžní částky, které byly od něho vybrány ve formě výkupních a obročních plateb; aby byl za tímto účelem zkonfiskován majetek klášterů a údělné statky a rovněž aby byla uvalena zvláštní daň na pozemky šlechtických velkostatkářů, kteří využili výkupní půjčky; aby takto získané částky byly převedeny do zvláštního lidového fondu pro kulturní a sociální potřeby vesnických sdružení;

* Frejův návrh:

Zde vložit slova: „a v zájmu svobodného rozvíjení třídního boje na vesnici“;

aby celý odstavec zněl:

„V zájmu odstranění pozůstatků starých nevolnických poměrů a v zájmu svobodného rozvíjení třídního boje na vesnici se pak bude Sociálně demokratická dělnická strana Ruska domáhat:“.

4. aby byly ustaveny rolnické výbory, které by

a) vrátily vesnickým sdružením (vyvlastněním nebo — jestliže pozemky měnily majitele — výkupem apod.) ty pozemky, které byly rolníkům odřezány při zrušení nevolnictví a v rukou statkářů slouží k porobování rolníků;

b) odstranily pozůstatky nevolnictví, jež se udržely na Urale, na Altaji, v Západním kraji i v jiných oblastech státu;

5. aby soudy dostaly právo snižovat neúměrně vysoké pachtovné a rušit platnost smluv, které mají zotročující charakter.

[F]

Sociálně demokratická dělnická strana Ruska ve snaze dosáhnout svých nejbližších politických a ekonomických cílů* podporuje každé opoziční a revoluční hnutí zaměřené proti nynějšímu společenskému a politickému zřízení v Rusku a rozhodně odmítá všechny reformátorské návrhy, které líčí každé rozšíření policejné byrokratické ochrany pracujících mas jako krok k řešení sociální otázky**.

Sociálně demokratická dělnická strana Ruska je pevně přesvědčena, že zmíněné politické a sociální přeměny lze plně, důsledně a natrvalo uskutečnit jedině svržením samoděržaví a svoláním ústavodárného shromáždění, které si svobodně zvolí všechen lid.

*Napsáno mezi 25. lednem a 18. únorem
(7. únorem a 3. březnem) 1902*

* Frejův návrh: pozměnit začátek odstavce takto:

„Sociálně demokratická dělnická strana Ruska, bojujíc za uvedené požadavky“, atd.

** Frejův návrh: konec tohoto odstavce změnit takto:

„...návrhy spojené s jakýmkoli rozšířením nebo upevněním policejné byrokratické ochrany pracujících mas“.

TŘI OPRAVY

V NÁVRHU PROGRAMU [110]

Tři opravy

Č. 1. V odstavci (A) II místo slov „Neustálé zdokonalování techniky vede k tomu, že malovýroba je stále více vytlačována velkovýrobou“

dát tuto větu:

„Neustále se zdokonaluje technika, stále více se rozvíjí velkovýroba, stále více je vytlačována nebo upadá malovýroba.“

Č. 2. V odstavci (B) VII po slovech „Všechny ostatní třídy soudobé společnosti jsou pro zachování základů nynějšího ekonomického řádu“

vsunout slova:

„a malovýrobce, který hyne pod útlakem kapitalismu, se stává skutečně revolučním jen potud, pokud si uvědomuje bezvýchodnost svého postavení a přechází na stanovisko proletariátu“

a dále pokračovat novým odstavcem.

Č. 3. V odstavci (B) XII místo slov „jsou příčinou asiatsky barbarských forem vymírání mnohamiliónového rolnictva“

dát slova:

„jsou příčinou asiatsky barbarských forem vykořisťování a trýznivého vymírání mnohamiliónového rolnictva“.

Napsáno nejpозději

18. února (3. března) 1902

PŘIPOMÍNKY

K DRUHÉMU PLECHANOVU NÁVRHU PROGRAMU [173]

Připomínky k návrhu programu

Za celkový a základní nedostatek, pro který je tento návrh nepřijatelný, považuji *celý typ* programu: není to totiž program prakticky bojující strany, nýbrž Prinzipienklärung*, je to spíše program *pro studující* (zejména v nejdůležitějším oddílu, věnovaném charakteristice kapitalismu), a nadto ještě pro studující prvního ročníku, kde se přednáší o kapitalismu obecně, ale ještě ne o ruském kapitalismu. Tento základní nedostatek vede také k tomu, že se spousta věcí opakuje a z *programu* se stává *komentář*. Pokusím se to dokázat tím, že rozeberu jeden bod po druhém a pak provedu celkové shrnutí.

„Rozvoj mezinárodní směny“ atd. až po slova „se stal již dávno mezinárodním“ (§ I — aby se mi lépe citovalo, budu označovat každý odstavec, tj. každý pasus začínající novým řádkem — paragrafem a číslovat je budu po pořádku).

V podstatě nelze nic vytknout. Pouze slova „velké osvobozenécké hnutí naší doby“ jsou zbytečná, protože o osvobozenéckém charakteru dělnického hnutí se mluví mnoho a konkrétně dále.

Ostatně podle mého názoru sem tento odstavec nepatří. Program ruské sociálně demokratické strany musí začínat charakteristikou (a obžalobou) ruského kapitalismu — a teprve potom zdůraznit mezinárodní charakter hnutí, které je svou formou — řečeno slovy Komunistického manifestu^[120] — nevyhnutelně nejprve národní.⁹⁷

§ II. „*Ruští sociální demokraté stojí podobně jako sociální*

* — vyhlášení zásad. *Red.*

demokraté všech ostatních zemí na mezinárodní půdě. Svou stranu považují za jeden z oddílů světové armády proletariátu, za součást mezinárodní sociální demokracie.“

Slova, která jsem podtrhl, jsou zbytečná, protože nedávají vůbec nic k tomu, co se praví předtím a potom. Tato zbytečná slova jen oslabují zcela dostatečné a výstižné vyjádření myšlenky ve slovech „oddíl“ a „součást“.

§ III. „Sledují též konečný cíl jako sociální demokraté všech ostatních zemí.“

Také zbytečná slova, která se dále *dvakrát* opakují v § XIII („konečný cíl veškerého úsilí mezinárodní sociální demokracie“ atd.) a v § XVII („jednota společného konečného cíle“). „Oddíl“ armády je právě proto oddílem, že sleduje též cíl.

§ IV. „Tento konečný cíl společný sociálním demokratům všech zemí“ (opět zbytečné opakování) „je určován charakterem a průběhem vývoje buržoazní společnosti.“

Zase zbytečná slova, neboť dále se uvádí, *jak* charakter a průběh vývoje buržoazní společnosti „určují“ tento konečný cíl. Tento paragraf je vlastně něco jako nadpis, název oddílu. Ale nadpisy, bez nichž se neobejde učebnice nebo článek, jsou v programu naprosto zbytečné. Alles, was im Programm überflüssig, schwächt es* (Engels v poznámkách k návrhu erfurtského programu)⁹⁸.

§§ V a VI (a také začátek § VII) vzbuzují kromě formálních připomínek i jednu všeobecnou a zásadní námitku proti celému typu programu, jak je nastíněn v návrhu.

Nejprve vyložím tuto všeobecnou námitku (k čemuž bude nutné částečně obhajovat protinávrh) a pak přejdu k formálním připomínkám.

§ V *definuje* „vyspělý“ kapitalismus jako takový; § VI říká, že se kapitalistické výrobní vztahy „šíří“ úměrně pokroku techniky a růstu velkých podniků na úkor malých

* Vše, co je v programu zbytečné, jej oslabuje. *Red.*

Заметка к 1-му проекту
программы

Следует отметить, что в первом проекте,
как и в первом проекте, в программе, в
частности в 1-м пункте программы, имеется: три
не связанные друг с другом пункта, а именно:
1. "Программное заявление", две строчки программы
для программы (в смысле в смысле в смысле
дети, как и в программе с программой
дети) и вторая программа в смысле в смысле, как и
в смысле в смысле. Как и в смысле, а еще
не о смысле - в смысле. Так и в смысле -
программа в смысле в смысле в смысле;
программа программа в смысле в смысле;
Может быть также о программе в смысле
и программы - в смысле в смысле в смысле
"После программы в смысле в смысле."

První strana Leninova rukopisu
s připomínkami k druhému Plechanovovu návrhu programu
z roku 1902

Zmenšeno

(nebo na účet malých), tj. úměrně vytlačování malovýroby velkovýrobou.

Takový způsob výkladu je nelogický a nesprávný.

Je nesprávný proto, že se bojující proletariát neučí tomu, co je to kapitalismus, z definic (jak se to učí v učebnicích), nýbrž tím, že se prakticky seznamuje s *rozpory* kapitalismu, s *vývojem* společnosti a jeho důsledky. A my musíme ve svém programu tento vývoj *definovat*, musíme co nejstručněji a nejvýstižněji říci, *že se věci vyvíjejí tak a tak*. Veškeré vysvětlování, proč je tomu právě tak a ne jinak, veškeré podrobnosti o tom, v jakých formách se projevují základní tendence, musíme přenechat komentářům. Co je to kapitalismus — to už vyplyne samo sebou z naší charakteristiky, že to je (resp. že se to vyvíjí) tak a tak.

Je nelogický, protože proces vytlačování malovýroby velkovýrobou (§ VI) a proces rozpadu společnosti na vlastníky a proletáře (§ V) je *jeden a týž proces*. To však formulace návrhu nevyjadřuje. Podle návrhu to vypadá takto: *První teze*. Vyspělý kapitalismus spočívá v tom, že samostatná malovýroba je do značné míry vytlačena velkovýrobou s námezdními dělníky. *Druhá teze*. Nadvláda kapitalismu se šíří úměrně vytlačování malovýroby velkovýrobou...

Myslím, že oba odstavce by bylo z uvedené příčiny třeba spojit v jeden a vyjádřit v něm proces takto: růst techniky — vytlačování malovýroby velkovýrobou — soustředění výrobních prostředků v rukou kapitalistů a pozemkových vlastníků — zbídačování samostatných malovýrobců: jejich přeměna v proletáře nebo v lidi závislé na kapitálu.

Proti takové formulaci (o kterou se pokusil protinávrh) jsou tyto námitky:

1. Líčí věc tak, jako by zbídačování ruského rolnictva (resp. vytváření velkého pozemkového vlastnictví v Rusku apod.) záviselo *jedině* na růstu kapitalismu.

Tato námitka mi připadá neopodstatněná. Na příslušném místě (konkrétně na konci programu) je naprosto jasně řečeno, že u nás máme spoustu pozůstatků nevolnictví

a že tyto pozůstatky „barbarizují“ proces vývoje. Považujeme-li však proces vývoje kapitalismu za *základní* proces sociálně ekonomického vývoje Ruska, musíme tento *proces* a *jeho* rozpory i důsledky charakterizovat hned na začátku. Jedině tak můžeme výstižně vyjádřit svou myšlenku, že proces vývoje kapitalismu, vytlačování malovýroby, koncentrace vlastnictví aj. probíhá a bude probíhat *bez ohledu* na všechny pozůstatky nevolnictví a *přes* všechny tyto pozůstatky.

2. Říká se, že teze „malovýroba je stále více vytlačována velkovýrobou“ je „příliš kategorická“, „šablonovitá“ apod.

Musím proto objasnit důvody, proč tuto formulaci považuji za *stejně správnou a mnohem vhodnější* než formulaci rozebíraného návrhu: „zvýšení ekonomického významu velkých podniků, snížení relativního počtu malých, omezení jejich úlohy ve společenskoekonomickém životě země“.

Z čistě teoretického hlediska jsou obě formulace *zcela rovnocenné* a všechny pokusy vykonstruovat mezi nimi *podstatný rozdíl* jsou naprosto nepodložené*. „Zvýšení významu velkých a omezení úlohy malých“ — to je právě ono *vytlačování*. V ničem jiném vytlačování ani být nemůže. A složitost, spletnost otázky vytlačování malovýroby velkovýrobou nespočívá *vůbec v tom*, že by někdo nemohl (pocitivě nemohl) pochopit, že vytlačování znamená „zvýšení významu velkých a omezení úlohy malých“, nýbrž *plně a výhradně* v tom, že je obtížné shodnout se ve *volbě ukazatelů a znaků* vytlačování, resp. zvýšení významu, resp. omezení úlohy.

Nejobecněji lze proces vývoje kapitalismu v tomto směru vyjádřit takto:

Výchozí období.

* Kdo s tím nesouhlasí, tomu bychom doporučili, aby uvedl nebo alespoň si vymyslel třeba jen jediný příklad *takového* „zvýšení ekonomického významu velkých podniků a omezení úlohy malých podniků“, které by se všem *nejevilo* zcela jasně jako *vytlačování* malých podniků velkými.

Celková výroba = 100.

Velkovýroba = a . Malovýroba = $100 - a$.

Následující období.

Celková výroba = 200.

Velkovýroba = $2a + b$. Malovýroba = $200 - 2a - b$.

Můžeme klidně zaručit, že tomuto schématu budou odpovídat veškeré údaje o vzájemném poměru mezi velkovýrobou a malovýrobou. A žádný člověk, který chce tento proces pochopit, nemůže zapochybovat o tom, že právě to je *vytlačování*. Ať už je hodnota $200 - 2a - b$ větší než $100 - a$ (relativní vytlačování) nebo menší (absolutní vytlačování), je to *v každém případě vytlačování*. „Nepochopit“ to může pouze takový „kritik“, který to pochopit nechce — ale na takové lidi nemůžeme dát. Ostatně v komentáři budou proti nim učiněna konkrétní opatření.

Celá obtížnost otázky vůbec nespočívá v tom, abychom pochopili, že uvedená změna je „vytlačování“, nýbrž v tom, *jak vlastně* určit ony veličiny 100, a atd. A to je konkrétní otázka, otázka faktu, a použitím slov „zvýšení významu a omezení úlohy“ se nepřibližujeme k jejímu vyřešení ani o vlásek.

Například veškerá evropská průmyslová statistika stanoví *v obrovské většině případů* tento „význam“ a tuto „úlohu“ počtem dělníků (kdežto agrární statistika *množstvím půdy*). A nikdo se ještě nepokusil zapochybovat o tom, že *snižování podílu* dělníků (resp. množství půdy) je právě *vytlačování*. Celá potíž je však v tom, že takové znaky, jako počet dělníků (resp. množství půdy), *velmi často nepostačují*. Je možné také *vytlačovat* malé podniky, v nichž současně *stoupá* počet dělníků (resp. množství půdy) — jestliže např. tito dělníci zpracovávají už *cizí* materiál, jestliže je tato půda obdělávána pomocí horšího dobytka a hůře zaopatřeným pracovníkem, jestliže je hůře obdělávána, hůře hnojena aj. apod. Je všeobecně známo, že „kritické“ argumenty proti „Marxovu dogmatu“ se právě *takovými* „nedorozuměními“ jen hemží, *ale tato „nedorozumění“ se ani o vlásek nezmenší* tím, že se místo

„vytlačování“ řekne „zvýšení významu a omezení úlohy“, protože je „všeobecně zavedeno“ vyjadřovat „význam“ a „úlohu“ — prostě jen počtem dělníků a množstvím půdy.

Nikdo nezapochybuje o tom, že (v zemědělství) *vytlačování* malovýroby velkovýrobou znamená právě takové procesy jako rozklad rolnictva, častější používání strojů zejména u velkých hospodářů, zlepšování složení tažného dobytka u velkých hospodářů a jeho zhoršování u drobných (nahrazování koní kravami apod.), stoupající „náročnost“ námezdního dělníka ve velkém podniku a prodlužování pracovního dne, resp. snižování spotřeby u drobného rolníka, kvalitnější obdělávání půdy a hnojení u velkého hospodáře a horší v malém hospodářství, výhody velkého hospodáře oproti drobnému v oblasti úvěru, sdružování apod. aj. Není vůbec těžké dokázat (a vlastně to ani není zapotřebí dokazovat), že všechny tyto procesy znamenají „vytlačování“ — těžké je dokázat, že je třeba věnovat pozornost *právě* těmto procesům, že tyto procesy skutečně *probíhají*. Slova „zvýšení významu a omezení úlohy“ tuto potíž ani trochu neusnadňují: usnadnit ji může *jedině* komentář, *jedině* příklady toho, jak lidé *nedovedou definovat* (nechtějí definovat) skutečný projev procesu vytlačování (= zvýšení významu a omezení úlohy).

Je to pouhopouhá iluze, že slova „zvýšení významu a omezení úlohy“ jsou snad hlubší, obsažnější a širší než „úzké“ a „otřelé“ slovo „vytlačování“. V žádném případě neprohlubují pochopení procesu — vyjadřují pouze tento proces *mlhavěji a neurčitěji*. Stavím se proti těmto slovům tak energicky nikoli proto, že jsou teoreticky nesprávná, ale proto, že dodávají zdání hloubky *obyčejné mlhavosti*.

Člověk, který má „vyšší vzdělání“ a ví, že vytlačováním je už snížení podílu (a vůbec to nemusí být absolutní snížení), uvidí v této mlhavosti přání zahalit nahotu „Marxova dogmatu“ zkompromitovaného kritiky.* Člověk bez

* Takovýto *výklad* mlhavosti je tím nevyhnutelnější, čím známější

vyššího vzdělání si jen povzdechne nad touto nepochopitelnou „studnicí moudrosti“ — zatímco slovo „vytlačování“ připomene každému řemeslníkovi a každému rolníkovi desítky a stovky známých příkladů. Žádné neštěstí, nepochopí-li tento výraz ihned v celé jeho šíři: selbst wenn einmal ein Fremdwort oder ein nicht auf den ersten Blick in seiner ganzen Tragweite zu erfassender Satz vorkommt, schadet das nichts. Der mündliche Vortrag in den Versammlungen, die schriftliche Erklärung in der Presse tut da alles Nötige, und der kurze, prägnante Satz befestigt sich dann, einmal verstanden, im Gedächtniss, wird Schlagwort, und das passiert der breiteren Auseinandersetzung nie* (Engels v kritice erfurtského programu)⁹⁹.

Ani stylisticky nejsou slova „zvýšení významu a omezení úlohy“ místo vytlačování žádoucí. To není řeč revoluční strany, ale jazyk listu Russkije vědomosti. To není termín vhodný pro socialistické provolání, nýbrž termín pro statistický sborník. Jako by tato slova byla záměrně zvolena pro to, aby čtenář nabyl dojmu, že uvedený proces není proces radikální, že nekončí něčím určitým a že je bezbolestný. Ale protože ve skutečnosti je to všechno právě naopak, *proto* jsou tato slova přímo nesprávná. Nemůžeme a nesmíme volit *příliš abstraktní* formulace, protože nepíšeme článek proti kritikům, nýbrž program bojové strany, která se obrací k masám domácích výrobců a rolníků. A protože se obracíme k nim, musíme říci klipp und klar**,

je určitá formulace například erfurtského programu: „...geht die Verdrängung der zersplitterten Kleinbetriebe durch kolossale Grossbetriebe...“ („...probíhá vytlačování rozptýlených malých podniků mamutími velkopodniky...“ *Red.*)

* Nevadí ani, když se v něm tu a tam vyskytne cizí slovo nebo nějaká věta, jejíž celý dosah nelze na první pohled postřehnout. Ústní přednes na schůzích, písemný výklad v tisku už udělají všechno, co je nutné, a krátká pregnantní věta, jakmile je pochopena, utkví v paměti, stane se heslem a to se při rozvláčnějším výkladu nikdy nemůže stát. *Red.*

** — jasně a zřetelně. *Red.*

že „kapitál z nich dělá sluhy a poplatníky“, že je „zbláckuje“, že je „vytlačuje“ do řad proletariátu. Jedině taková formulace správně vyjádří to, na co zná každý domácí výrobce a každý rolník tisíce příkladů. A jediné z takové formulace bude *nevyhnutelně* vyplývat závěr: Jedinou záchranou pro vás je přimknout se ke straně proletariátu.

Přecházím k formálním připomíncekám k § V a VI a poznamenávám toto:

§ V pojednává o „rozvinuté“ buržoazní společnosti a zároveň říká, že se v ní udržela jak „vrstva řemeslníků“, tak „drobné rolnictvo“. Není to přesné. Chápeme-li slovo „vyspělá“ přísně teoreticky, pak v takové společnosti nebudou existovat ani řemeslníci, ani drobní rolníci. A dokonce i když toto slovo chápeme v běžném smyslu jako *velmi* rozvinutá země, ukáže se, že například v Anglii „drobné rolnictvo“ jako zvláštní sociální vrstva vlastně již téměř neexistuje.

„Převaha zbožní výroby *na základě* kapitalistických výrobních vztahů“. To je jaksi neobratné. *Plně* rozvinutá zbožní výroba je ovšem možná jediné v kapitalistické společnosti, ale „zbožní výroba“ jako taková je logicky i historicky vůči kapitalismu prius.

Termín „kapitalistické výrobní vztahy“ se v návrhu nepoužívá důsledně. Někdy jej nahrazuje termín „kapitalistický výrobní způsob“ (§ XI). Podle mého by bylo třeba pro snadnější pochopení programu držet se jednoho termínu, a to posledního, protože první je teoretičtější a nedoplní-li se slovy „systém“ apod. (vztahů), neoznačuje něco hotového a uceleného.

„Období feudálního řemesla...“ Zde je skoro jako by úmyslně zvolen výraz, který je pro Rusko nejméně vhodný, neboť je sporné, dá-li se pro náš středověk použít termín „feudalismus“. „Rozvinutá“ buržoazní společnost je však *v podstatě* charakterizována tak, že se to hodí i pro Rusko („udrželi se“ samostatní malovýrobci i drobné rolnictvo, prodávají „periodicky nebo stále svou pracovní sílu“

apod.). Návrh tedy vyvrací již svou formulací názor, že nelze napsat charakteristiku vývoje kapitalismu, máme-li na mysli přímo a právě Rusko.

„Drobní řemeslní výrobci, kteří pracují na zakázku...“ Na zakázku spotřebitelů nebo na zakázku obchodníků, kteří si dávají vlastní materiál? Zřejmě na zakázku spotřebitelů. Avšak právě v Rusku pracuje většina drobných výrobců nikoli na zakázku, nýbrž pro trh.

„...Nejdůležitější část spotřebních předmětů“... (proč ne také „výrobních prostředků“?)... „se vyrábí pro odbyt na vnitřním nebo na mezinárodním trhu...“ Podtržená slova jsou zbytečné opakování, protože na růst mezinárodní směny se poukazuje v § I.

„...Výrobní a oběhové prostředky.“ Myslím, že podtržená slova by se měla přenést z programu do komentáře, protože to, že kapitalistům patří *oběhové prostředky*, lze odvodit ze skutečnosti, že jim ve společnosti zbožního hospodářství patří výrobní prostředky.

„...Z osob, které nemají žádné výrobní a oběhové prostředky *kromě své pracovní síly*...“ Tak se to nedá říci.

Poukazovat na „stálé nebo periodické — po celý rok nebo po několik měsíců“ — prodávání pracovní síly je zbytečná podrobnost, která by měla být přenesena do komentáře.

(§ VI) „...Zvyšuje ekonomický význam *průmyslových velkopodniků*“ — a dále: omezování úlohy samostatných malovýrobců vůbec. Byly *zemědělské* velkopodniky vynechány náhodou? Nebo tím mělo být řečeno, že ekonomický význam velkých podniků roste *pouze* v průmyslu, kdežto úloha malých podniků se omezuje *i* v průmyslu, *i* v zemědělství? Jde-li o druhou eventualitu — pak by to bylo *naprosto nesprávné*. „Ekonomický význam velkopodniků“ roste *i* v zemědělství (jako příklad stačí poukázat na stroje — a výše jsou uvedeny i jiné příklady). Tady je samozřejmě proces *nesrovnatelně složitější*, ale to je třeba říci (a říci to s konkrétními vysvětlivkami) až v komentáři.

...Závislost „víceméně úplná, víceméně zjevná, více-

méně tíživá...“ — to jsou podle mého zbytečná slova, *oslabující* smysl. Formulace prvního návrhu „sluhové a poplatníci“ je pádnější a výstižnější.

§ VII na začátku zbytečně znovu opakuje, že „malovýrobci se mění v proletáře“, přestože je to řečeno už v § V a VI.

§ VII obšírně vysvětluje, že růst poptávky po pracovní síle zaostává za růstem její nabídky. V tomto případě výklad sotva získává „obšírností“. Ostatně dokonale *vysvětlit proces* se stejně nepodaří (je tu například zmínka o rostoucím používání práce žen a dětí, ale chybí zmínka o růstu intenzity práce apod.). Bude tedy správnější *všechno* vysvětlit (s konkrétními příklady) v komentáři a v programu jen formulovat, *v čem* spočívá rozpor kapitalismu a *jaká* je jeho tendence.

Ozývá se námitka, že řekneme-li „čím více se rozvíjí technický pokrok, tím více zaostává růst poptávky po pracovní síle za růstem její nabídky“, nebude to správné; „růst nabídky“ prý zdaleka nezávisí jen na „technickém pokroku“. Ale tato námitka je neopodstatněná, protože slova „čím více — tím více“ nejsou naprosto ekvivalentní slovům „jelikož — proto“. *Co* způsobuje „růst nabídky“, je vyloženo v předchozím odstavci („zbídačování“, „vytlačování“ etc.) a konkrétněji to bude možné objasnit v komentáři.

„... Podíl dělnické třídy na celkovém úhrnu materiálního bohatství vytvářeného její prací se neustále snižuje...“ Tato slova jsou v odstavci, kde se mluví o stupňujícím se vykořisťování (srovnej se slovy uvedenými bezprostředně před tímto citátem). Můžeme si tedy myslet, že „podílem“ se rozumí poměr v ku $v+m$. Potom je to však zbytečné a neodpovídá to slovům „celkový úhrn bohatství“.

Rovná-li se celkový úhrn $c+v+m$, pak za prvé není vůbec vhodné nazývat „podílem“ $c+m$ (proti v), neboť „podílem“ se rozumí to, co se vlastně rozděluje, tj. spotřební předměty. V tom případě tato teze patří svým obsa-

hem k následujícímu paragrafu, v němž se mluví o růstu společenského bohatství ($c+v+m$) a společenské nerovnosti. Proto bude lépe citovaná slova vypustit jako zbytečné opakování.

Kromě toho takto formulovaná slova předpokládají tak *rozvinutou* společnost, v níž existují *pouze* námezdní dělníci a kapitalisté (neboť se snižuje i podíl malovýrobců), což ale neodpovídá odstavci V, který ponechává malovýrobce i v „rozvinuté“ společnosti.

§ VIII by měl následovat až za §§ IX a X: ty pojednávají o krizích, tj. o *jednom* z rozporů kapitalismu, kdežto § VIII shrnuje *všechny* rozpory kapitalismu a všechny tendence jeho vývoje.

Ke slovům „zvýšení produktivity práce“ by se mělo dodat „společenské a stále více zespolečenšťované práce“. Návrh poukazuje na proces zespolečenšťování práce na nevhodném místě (§ XI) a příliš stručně („proces zdokonalování techniky sjednocuje stále více práci dělníků“). Zespolečenšťování práce kapitalismem nespočívá pouze v „sjednocování práce dělníků“.

Slova „prohlubování rozdílu mezi majetnými a nemajetnými“ jsou po slovech „růst společenské nerovnosti“ zbytečným opakováním. Bylo by však nutně třeba poukázat na „prohlubování propasti“ mezi proletariátem a buržoazií, aby tím byl charakterizován hlavní sociální důsledek všech zmíněných rozporů kapitalismu a mohlo se pak přejít k třídnímu boji.

Pokud jde o charakteristiku sociálních důsledků kapitalismu, mimochodem podotýkám, že právě zde trpí návrh *abstraktností*, neboť se omezuje na absolutně nedostačující větu: „Boj o existenci a všechny s ním spojené útrapy a strádání jsou stále těžší.“ Považuji za bezpodmínečně nutné poukázat *konkrétněji* právě na ty sociální důsledky, které doléhají zvláště těžce na dělnickou třídu a na malovýrobce.

Proti formulaci těchto důsledků v protinávruhu se namítá,

že například slova „všemožné ponižování“ jsou nesprávná. Já myslím, že jsou správná, protože zahrnují takové jevy jako *prostituci*, přeměnu „intelligence“ v pouhé námezdní pracovníky, přeměnu dělníka v člověka, jenž prodává svou ženu a děti, podřízenost železné kázni kapitálu, využívání ekonomického nátlaku k politickému útisku, k potlačování svobody myšlení apod. aj. Rovněž tak považuji za naprosto nezbytné poukázat na „chudobu a bídu mas“ za kapitalismu. Nenavrhuji, aby se mluvilo o absolutním růstu chudoby a bídy, ale plně sdílím názor Kautského, že „ein ausführliches s.-d. Programm, welches nicht erkennen lässt, dass der Kapitalismus naturnotwendig Massenarmut und Massenelend erzeugt, das nicht als den Inhalt des Strebens der Sd-tie den Kampf gegen diese Armut und dieses Elend bezeichnet, verschweigt die entscheidende Seite unserer Bewegung und enthält also eine empfindliche Lücke“* (proti rakouskému návrhu).

Stejně tak je podle mého názoru nezbytné poukázat i na to, že „všechny hlavní“ (ne tedy absolutně všechny) „výhody plynoucí z rozvoje výrobních sil se stávají monopolem nepatrné menšiny obyvatelstva“.

§§ IX a X pojednávají o krizích. Tady nelze v podstatě proti změněné formulaci nic namítnout. Avšak formálním nedostatkem těchto paragrafů je opakování (opět „světový trh“, opět „kapitalistické výrobní vztahy“). Bylo by mnohem lepší pokusy o *objasnění* krizí z programu úplně odstranit, omezit se na *konstatování*, že jsou nevyhnutelné, a vysvětlení a podrobnosti přenést do komentáře. Poukazuje se tu například i na krizi, i na „období stagnace“, ale celkem vzato se stejně nedaří obsáhnout celý cyklus kapitalistického průmyslu.

* — „podrobný sociálně demokratický program, z něhož není zřejmé, že kapitalismus přirozeně a nutně vede k ochuzování a zbídačování mas, který nechápe boj proti tomuto ochuzování a zbídačování jako obsah požadavků sociální demokracie — takový program zamlčuje rozhodující stránku našeho hnutí a má tedy citelnou mezeru“. *Red.*

Sociální důsledky krizí se opět opakují (stačí upozornit na „zostření“ procesu apod.) a opět jsou málo zdůrazněny: krize nejenom ztěžují situaci malovýrobců, nejenom relativně i absolutně zhoršují jejich situaci, ale přímo je ožebračují a vytlačují do řad proletariátu.

Proti §§ XI a XII mám velmi závažnou zásadní námitku: líčí *naprosto jednostranně a nesprávně* vztah proletariátu k malovýrobcům (neboť „pracující a vykořisťovaná masa“ se skládá právě z proletariátu a malovýrobců). Přímo odporují základním tezím Komunistického manifestu, stanovám Internacionály¹⁰⁰ i většině soudobých programů sociální demokracie a otvírají dokořán dveře narodnickým, „kritickým“ a různým maloburžoazním omylům.

„... Roste nespokojenost pracujících a vykořisťované masy“ — to je pravda, ale je naprosto nesprávné ztotožňovat a spojovat nespokojenost proletariátu s nespokojeností malovýrobce, jak se to dělá zde. Nespokojenost malovýrobců velmi často vzbuzuje (a nevyhnutelně v nich nebo alespoň v jejich velké části musí vzbuzovat) snahu *uhájit svou existenci drobného vlastníka*, tj. uhájit základy současného zřízení a dokonce je vrátit zpět.

„... Zostřuje se její boj a především boj jejího předního představitele — proletariátu...“ Zostřuje se ovšem i boj malovýrobce. Jeho „boj“ je však *velmi často* namířen *proti* proletariátu, neboť už samo postavení malovýrobce *klade* ve velmi mnoha ohledech jeho zájmy *do ostrého protikladu* se zájmy proletariátu. Proletariát prakticky *vůbec není* „předním představitelem“ maloburžoazie. A jestliže jím někdy i bývá, pak jedině tehdy, když si malovýrobce uvědomuje nevyhnutelnost svého zániku, když „*opouští* své stanovisko a přechází na stanovisko proletariátu“. Avšak předním představitelem *dnešního* malovýrobce, který ještě nepustil „své stanovisko“, je velmi často antisemita a velký pozemkový vlastník, nacionalista a narodník, sociální reformátor a „kritik marxismu“. A právě dnes, kdy je „zostření boje“ malovýrobců provázeno „zostřením boje“

„socialistické Girondy“ proti „Hoře“, je pramálo vhodné spojovat kdejaké zostření boje.

„...Mezinárodní sociální demokracie stojí v čele osvobozeneckého hnutí *pracující a vykořisťované masy*...“ Vůbec ne. Stojí v čele *pouze dělnické třídy*, pouze *dělnického hnutí*, a jestliže se k této třídě přidávají i jiné živly, jsou to skutečně jen živly, a ne třídy. A přidávají se k ní důsledně a bez výhrad *pouze* tehdy, když „opouštějí své vlastní stanovisko“.

„...Organizuje její bojové síly...“ Ani to není pravda. Sociální demokracie nikde neorganizuje „bojové síly“ malovýrobců. Organizuje pouze bojové síly *dělnické třídy*. Formulace zvolená v návrhu je tím méně zdařilá, čím méně má na zřeteli Rusko a čím více se *výklad omezuje* (srov. § V) na „*rozvinutou*“ buržoazní společnost.

Summa summarum. V návrhu se mluví o revolučnosti maloburžoazie *pozitivně* (jestliže „podporuje“ proletariát, cožpak to neznamenaá, že je revoluční?) a nezmiňuje se ani slůvkem o její konzervativnosti (ba dokonce reakčnosti). To je naprosto jednostranné a nesprávné.

Pozitivně můžeme (a jsme povinni) poukázat na *konzervativnost* maloburžoazie. A *jedině relativně* můžeme poukázat na *její revolučnost*. Jen taková formulace bude přesně odpovídat celému duchu Marxova učení. Například v Komunistickém manifestu se přímo říká, že „ze všech tříd, které dnes stojí proti buržoazii, je skutečně revoluční třídou jen proletariát... Malý průmyslník... řemeslník a rolník... *nejsou revoluční, nýbrž konzervativní*. A nejen to: jsou reakční... Jsou-li revoluční (,jsou-li‘!) pak jen vzhledem ke svému nastávajícímu přechodu do řad proletariátu,... pak *opouštějí* své vlastní stanovisko, aby se postavili na stanovisko proletariátu.“¹⁰¹

Ať nikdo neříká, že se za půl století, které uplynulo od dob Komunistického manifestu, něco podstatně změnilo. Právě v tomto ohledu se nezměnilo nic: tuto tezi uznávali vždy a stále i teoretikové (např. Engels odmítl v roce 1894 právě z tohoto hlediska francouzský agrární program.

Zastával přímo názor, že *dokud* drobný rolník *neopustí* své stanovisko, není náš, patří k antisemitům, jen ať ho pěkně properou a potom se k nám přidá tím ochotněji, čím víc ho budou buržoazní strany balamutit¹⁰²); dějiny nám skýtají dokonce i spoustu faktických dokladů této teorie až do posledních dnů, až po nos chers amis*, pány „kritiky“.

Mimochodem. V návrhu není zmínka o *diktatuře proletariátu*, která tam původně byla. I když je to třeba jen náhoda, nedopatření, přesto je nesporné, že pojem „dikta-tura“ je neslučitelný s *pozitivním* uznáváním cizí podpory proletariátu. Kdybychom opravdu *pozitivně* věděli, že maloburžoazie podpoří proletariát, až začne uskutečňovat svoji proletářskou revoluci, pak by bylo zbytečné mluvit o „diktatuře“, protože bychom měli zajištěnu tak drtivou většinu, že bychom se krásně obešli i bez diktatury (jak nás také chtějí ujistit „kritikové“). Uznání nutnosti *diktatury* proletariátu je *velmi úzce a nerozlučně* spjato s tezí Komunistického manifestu, podle níž skutečně revoluční třídou je *jen* proletariát.

(Ostatně — jak dalece byl v tomto směru „nedůtklivý“ Engels, vidíme z tohoto úryvku jeho kritiky erfurtského návrhu. „Der Ruin weiter Volksschichten“**, cituje Engels návrh a poznamenává: „statt dieser deklamatorischen Phrase, die aussieht als täte uns der Ruin von Bourgeois und Kleinbürgern noch leid (!!), würde ich die einfache Tatsache erzählen: die durch den Ruin der städtischen und ländlichen Mittelstände, der Kleinbürger und Kleinbauern, den Abgrund zwischen Besitzenden und Besitzlosen erweitern oder vertiefen.“***)

* — naše milé přátele. *Red.*

** „Ruinování širokých vrstev lidu“. *Red.*

*** „Místo této řečnické fráze, která vypadá, jako by nám bylo líto ruinování buržoú a maloburžoú (!!), bych uvedl prostý fakt: které ruinováním městských a venkovských středních vrstev, drobné buržoazie a malých rolníků, zvětšují (nebo prohlubují) propast mezi majetnými a nemajetnými.“¹⁰³ *Red.*

Někdo mně namítne, že v protinávru je konzervativnost malovýrobce vyjádřena v pozitivním smyslu („všechny ostatní třídy soudobé společnosti jsou pro zachování základů nynějšího ekonomického řádu“), kdežto jeho revolučnost *není vyjádřena dokonce ani relativně*.

Tato námitka je zcela neopodstatněná. Relativní revolučnost malovýrobce je v protinávru vyjádřena právě tak, jak ji lze jedinečně vyjádřit, tj. *formulací obviňující kapitalismus*. Relativní revolučnost malovýrobce je vyjádřena

1. ve slovech o jeho *vytlačování, zbídačování* kapitalismem. My, proletariát, obviňujeme kapitalismus z toho, že vede k velkovýrobě přes *zbídačení* rolníka. Z toho přímo vyplývá, že *jestliže* rolník pochopí nevyhnutelnost tohoto procesu, „opustí své stanovisko a přijme naše“.

2. ve slovech, že „existenční nejistota a nezaměstnanost, břímě vykořisťování a všemožné ponižování se stává údělem“ (nejen proletariátu, nýbrž i) „stále širších vrstev pracujícího obyvatelstva“. Touto formulací je tedy vyjádřeno, že proletariát *zastupuje* veškeré pracující obyvatelstvo

V návrhu erfurtského programu byl takovýto pasus: „In diesem Befreiungskampf verfiht die Sozialdemokratie als die Verfechterin“ (nebo Vertreterin — Neue Zeit, IX, 2, 789) „nicht bloss der Lohnarbeiter, sondern der Ausgebeuteten und Unterdrückten insgesamt, alle Forderungen, Massregeln und Einrichtungen, welche die Lage des Volkes im allgemeinen und der Arbeiterklasse im besondern zu verbessern geeignet sind“ („V tomto osvobozovacím boji vystupuje sociální demokracie jako ochránkyně“ (nebo zástupkyně) „nejen námezdních dělníků, ale všech vykořisťovaných a utlačovaných, hájí všechny požadavky, opatření a ustanovení, jež mohou zlepšit situaci všeho lidu a zvláště dělnické třídy.“ *Red.*) Engels *důtklivě* radil celý tento pasus *vyškrtnout*, přičemž se mu neopominul vysmát: „des Volkes im allgemeinen (wer ist das?)“ („všeho lidu“ (kdo je to?)“ *Red.*) Podle Engelsovy rady byl *celý* tento pasus *vypuštěn*; článek stanov, podle něhož „osvobození dělnické třídy může být jen dílem dělnické třídy samé, neboť *všechny ostatní* třídy stojí na půdě soukromého vlastnictví výrobních prostředků a jejich společným cílem je zachovat základy současné společnosti“ — tento článek byl *pod přímým vlivem Engelse* přijat *ve výstižnějším znění* oproti původnímu návrhu.

a že je to takové zastoupení, při němž všechny vyzýváme (a *nutíme*), aby opustili *své* stanovisko a přijali naše, a ne naopak, neopouštíme své stanovisko, nespojujeme svůj třídní boj s kdejakými přelétavci.

Stejně tak je myšlenka zastoupení vyjádřena

3. ve slovech o chudobě a bídě *mas* (mas vůbec, ne jenom dělnických mas).

Strana revoluční třídy může vyjádřit relativní revolučnost jiných tříd *jedině tak*, že jim vyloží *svůj* názor na jejich útrapy a ukáže jim, jakými prostředky se těchto útrap zbavit, že ve *svém* vyhlášení války kapitalismu vystoupí nejen svým jménem, ale jménem všech mas „trpících bídou a nouzí“. Z toho už samo sebou vyplývá, že kdo přijme toto učení, bude muset přijít k nám. Bylo by prostě směšné, kdybychom na to chtěli ještě zvlášť upozorňovat v programu a prohlašovat, že přejdou-*li* takové nespolehlivé živly na naše stanovisko, stanou se i ony revoluční! To by byl nejlepší prostředek, jak zviklat víru v nás právě u těch polovičatých a váhavých spojenců, kteří už i tak v nás věří velmi málo.*

Kromě této zásadní námítky proti §§ XI a XII mám ještě malou formální připomínku k § XI. Není namístě mluvit v něm o „*materiální* možnosti odstranění kapitalismu“: právě v tomto odstavci *nejde* o materiální, *nýbrž* o ideové předpoklady odstranění kapitalismu. Mluví-li se o materiálních předpokladech, pak je třeba uvést i předpoklady ideové (morální etc.). Mnohem správnější by však bylo zařadit tuto „*materiální* možnost“ do odstavce, v němž se nemluví o třídním boji, *nýbrž* o vývoji a tendenci kapitalismu.

* Čím více „dobroty“ vůči malovýrobci (např. vůči rolníkovi) projevujeme v praktické části našeho programu, tím „přísnější“ musíme být k těmto nespolehlivým a obojakým sociálním živlům v *princiální* části programu a neustupovat ani o vlásek ze *svého* stanoviska. Jestliže přijmeš toto, naše, stanovisko, okusíš i dost „dobroty“, ale jestliže je nepřijmeš — pak se tedy na nás nezlob! Až bude „diktatura“ nastolena, řekneme o tobě: škoda slov tam, kde je třeba použít moci...

Je nelogické mluvit v § XII o nadcházející sociální revoluci — a teprve až v § XV o této revoluci samé a o její nutnosti. Musí to být „v obráceném pořadí“.

V § XIII se mi nezdá šťastné nahradit slova „odstranění (nebo zrušení) soukromého vlastnictví“ výrazem „vyvlastnění vykořisťovatelů“. Je to méně jasné a méně přesné. Nepovedl se ani konec paragrafu: „plánovitá organizace společenského výrobního procesu k uspokojování potřeb jak celé společnosti, tak i jejích jednotlivých členů“. To je málo. Takovou organizaci skutečnými možná už i trasty. Jasnější by bylo říci „na účet *celé* společnosti“ (neboť to zahrnuje i plánovitost a zároveň ukazuje, kdo tuto plánovitost usměřňuje), a ne pouze k uspokojování potřeb členů, nýbrž k zajištění *plného* blahobytu a svobodného *vše-stranného* rozvoje *všech* členů společnosti.

§ XIV není podle mého jasný (nevím ještě, zda osvobodíme „všechno“ utlačované „lidstvo“: například utlačování těch, kdo mají slabou povahu, těmi, kdo ji mají až příliš silnou). Lepší by bylo převzít formulaci, kterou navrhl Marx v kritice gothajského programu: odstranit dělení na třídy a z něho vyplývající nerovnost¹⁰⁴. Také Engels trval v kritice erfurtského programu na tom, že die Abschaffung der Klassen ist unsere Grundforderung*; jedině tehdy, budeme-li *formulovat* tento „základní požadavek“ *přesně a přímo*, dodáme našim slibům, že všechny osvobodíme a všechny zbavíme veškerého zla, *zcela konkrétní* (a ne přehnaný) smysl.

§ XV — o „podpoře proletariátu jinými vrstvami obyvatelstva“ a o vypuštění „diktatury proletariátu“ jsem se už zmínil.

§ XVI — je velice podivný a nevhodný. „Politická výchova“ proletariátu spočívá právě v tom, že jej uvědomujeme, organizujeme a řídíme jeho boj — ale o tom se už mluvilo v § XII (kde by bylo třeba jen dodat zmínku o „řízení tohoto boje“).

* — odstranění tříd je náš základní požadavek.¹⁰⁶ *Red.*

§ XVII mi také připadá zbytečně mnohomluvný. Proč vůbec mluvit o tom, že nejbližší úkoly jsou závislé na rozdílnosti sociálně politické situace? Ať se o tom píše v pojednáních, ale my musíme přímo říci, že ty a ty zvláštnosti (pozůstatky nevolnictví, samoděržaví aj.) pozměňují náš nejbližší úkol tak a tak.

§ XVIII: „V Rusku se kapitalismus stále více *stává* převládajícím způsobem výroby...“ To je rozhodně málo. Převládajícím už *se stal* (říkám-li, že 60 již převládá nad 40, neznamená to ještě, že 40 neexistuje nebo že je to nepatrná veličina). U nás je ještě taková spousta narodníků, liberálů tíhnoucích k narodnictví a „kritiků“ rychle se vracejících zpět k narodnictví, že tu nesmíme ponechat sebe-menší nejasnost. A jestliže kapitalismus ještě ani „nepřevládl“, pak by se snad mohlo počkat i se sociální demokracií.

„...staví sociální demokracii *na nejpřednější místo*...“ Kapitalismus teprve *začíná* převládat, ale my už jsme na „nejpřednějším“ místě... Myslím, že není vůbec třeba mluvit o nejpřednějším místě: to už samo sebou vyplývá z celého programu. My to o sobě říkat nebudeme, ať to o nás řeknou dějiny.

Návrh se zřejmě vyhýbá výrazu staré *nevolnické* společenské poměry v domnění, že výraz „nevolnictví“ je možné používat jedině tehdy, jde-li o *právní* řád. Myslím, že toto rozlišování je neopodstatněné: „nevolnictví“ bylo sice právní institucí, ale odpovídalo i zvláštní soustavě statkářského (a rolnického) *hospodářství*, projevovalo se i ve spoustě tehdejších zvykových vztahů, jež nebyly „právně“ zakotveny. Proto snad není nutné vyhýbat se výrazům „předkapitalistické, nevolnické společenské poměry“.

„Popis“ nevolnictví (masy prý byly křtěným vlastnictvím) je v našem programu naprosto nevhodný a zbytečný.

O vlivu pozůstatků nevolnického zřízení však nestačí říci, že doléhají jako těžké břímě na masu pracujících.

Je nutno poukázat i na to, že brzdí rozvoj výrobních sil země, a na ostatní sociální důsledky nevolnictví!*

§ XIX. Podle mého názoru je zcela zbytečná zmínka, že demokracie (resp. politická svoboda) je pro nás „přechodným stupněm“ (přechod k čemu? o republice jsme přece dále přímo řekli, že je to *nejbližší* praktický požadavek) — a že ústava je „přirozeným právním doplňkem („majetkem“, zřejmě chyba opisovače) kapitalistických výrobních vztahů“. To do programu vůbec nepatří. Úplně postačí, řekneme-li, že samoděržaví brzdí nebo omezuje „*veškerý* společenský vývoj“: což znamená, že se s ním nemůže smířit ani vývoj kapitalismu. Podrobnosti o tom patří do komentáře, protože v programu dokonce oslabují naše vyhlášení války samoděržaví a vtiskují programu jakýsi knižní a abstraktní charakter.

A co tu mají co dělat ona všeobecná slova o právních doplňcích kapitalismu a o „právním řádu“ (§ XX), mluvíme-li dále mnohem otevřeněji a určitěji o republice? (Mimochodem — v § XX je výraz „staré nevolnické zřízení“, tj. tady i sám návrh připisuje slovu „nevolnictví“ širší smysl než pouze právní.)

Rovněž je zbytečné mluvit o neslučitelnosti samoděržaví s právním řádem, protože vzápětí se uvádí požadavek svrhnout je a nahradit republikou. Bylo by vhodnější vyjádřit se určitěji o „bezprávnosti“ lidu za samoděržaví apod.

„...Samoděržaví je nejhorším nepřítelem osvobozenec-
kých snah dělnické třídy...“, mělo by se dodat „a kulturního rozvoje všeho lidu“ nebo něco podobného. Tím vlastně vyjádříme (a nikoli slovy o „zastupování“), že sociální demokracie zastupuje zájmy nejen dělnické třídy, nýbrž *celého* společenského vývoje.

* Mimochodem. V protinávruhu je nevhodný výraz „asiatsky barbarské formy *vymírání* rolnictva“. Lze říci: formy zániku nebo nějak podobně.

Po shrnutí všech výše uvedených poznámek shledávám v návrhu čtyři hlavní nedostatky, kvůli nimž je tento návrh podle mého názoru nepřijatelný:

1. četné formulace jsou velice *abstraktní*, jako by nebyly určeny pro bojovou stranu, ale pro cyklus přednášek;

2. vynechává se a zatemňuje otázka čistě *ruského kapitalismu* — zvláště závažný nedostatek, neboť program má být souhrnem a návodem k agitaci proti ruskému kapitalismu. Musíme ho otevřeně zhodnotit a otevřeně vyhlásit válku především ruskému kapitalismu;

3. *vztah proletariátu k malovýrobčům* je vylíčen naprosto jednostranně a nesprávně, čímž ztrácíme základnu pro boj proti „kritikům“ a mnoha jiným;

4. program se neustále snaží *vysvětlovat* proces. Vysvětlení se stejně nedaří a výklad se stává rozvláčným, spousta věcí se v něm opakuje, program neustále klesá na úroveň komentáře.

*Napsáno před 14. (27.)
březnem 1902*

VYJÁDŘENÍ O DRUHÉM PLECHANOVU NÁVRHU PROGRAMU

Celý návrh prostupují čtyři hlavní nedostatky, kvůli nimž je podle mého názoru naprosto nepřijatelný:

1. Návrh svou formulací nejdůležitější části, týkající se charakteristiky kapitalismu, nepředkládá program proletariátu *bojujícího* proti velmi reálným projevům velmi konkrétního kapitalismu, nýbrž program obecně pojaté *učebnice* ekonomie kapitalismu.

2. Program je nevhodný zejména pro stranu *ruského* proletariátu, protože tímto systémem všeobecné charakteristiky kapitalismu se takřka úplně obchází a zatemňuje vývoj ruského kapitalismu i rozpory a sociální otřesy, které ruský kapitalismus plodí. Strana ruského proletariátu musí ve svém programu zcela jednoznačně vysvětlit, z čeho viní ruský kapitalismus a proč vyhláší ruskému kapitalismu válku. Je to nezbytné tím spíše, že ruský program nemůže být v tomto směru stejný jako programy evropské: ty pojednávají o kapitalismu a o buržoazní společnosti, aniž uvádějí, že tyto pojmy lze aplikovat jak na Rakousko, tak na Německo apod., protože se to rozumí samo sebou. Vzhledem k Rusku to už tak samozřejmé není.

Odbývat to tím, že kapitalismus „ve své rozvinuté formě“ má *vůbec* ty a ty vlastnosti, kdežto v Rusku kapitalismus „začíná převládat“, znamená *vyhýbat se* konkrétnímu obvinění a vyhlášení války, které je pro reálně bojující stranu nejdůležitější.

Návrh proto nedosahuje jednoho z hlavních cílů programu: dát straně směrnicí pro její každodenní propagandu a agitaci proti nejrůznějším projevům ruského kapitalismu.

3. Některé velice závažné body jsou v návrhu formulovány tak nepřesně, že z toho nutně vznikne celá řada krajně nebezpečných omylů a ztíží nám to náš teoretický boj i propagandu. Tak například růst velkovýroby je omezen pouze na „průmyslové“ podniky. Vývoj kapitalismu v zemědělství je buď zastřen, nebo se vůbec ignoruje. Dále, místo „diktatury proletariátu“ se mluví o „revoluci, kterou musí uskutečnit proletariát podporovaný ostatními vrstvami obyvatelstva trpícího kapitalistickým vykořisťováním“, a místo třídního boje proletariátu se tu dokonce pojednává o „boji pracujících a vykořisťované masy“. Taková formulace je v rozporu s hlavní zásadou Internacionály: „Osvobození dělnické třídy může být jen dílem dělnické třídy samé.“ Druhá část „pracujících a vykořisťované masy“, která je tu vedle proletariátu (tj. hlavně malovýrobci), je ve svém boji proti buržoazii revoluční *jen částečně*. Totiž, je revoluční pouze tehdy, když „vzhledem k svému nastávajícímu přechodu do řad proletariátu“ „*se staví na stanovisko proletariátu*“ (Komunistický manifest). Avšak reakčnost malovýrobců není v návrhu vůbec zdůrazněna, takže *celkem vzato* je vztah proletariátu k „pracujících a vykořisťované mase“ vylíčen *nesprávně*. (V návrhu se např. praví: „Zostřuje se její [pracujících a vykořisťované masy] boj a především boj jejího předního představitele — proletariátu.“ „Zostření boje“ malovýrobců se projevuje v antisemitismu, v césarismu, v rolnických spolecích namířených proti zemědělským dělníkům, a dokonce i v boji socialistické Girondy proti Hoře. To, že proletariát zastupuje veškerou pracujících a vykořisťovanou masu, musí být v programu vyjádřeno tím, že *obviňujeme* kapitalismus z bídy *mas* [a nikoli jen z bídy dělnické třídy], z nezaměstnanosti „stále širších vrstev pracujících obyvatelstva“ [a ne dělnické třídy].)

4. Návrh neustále přechází z programu ve vlastním slova smyslu v *komentář*. Program musí obsahovat *stručné teze*, v nichž není jediné zbytečné slovo, a *vysvětlení* musí přenechat komentářům, brožurám, agitaci aj. Proto také

Engels zcela oprávněně vytýkal erfurtskému programu, že se svou délkou, rozvláčností a opakováním stává komentářem¹⁰⁶.

V návrhu je však tento nedostatek ještě výraznější, strašně mnoho věcí se v něm opakuje, pokusy pojmout do programu *vysvětlení* procesu (místo pouhé *charakteristiky* procesu) se stejně minou cílem a jen program nemožně natahují.

*Napsáno před 14. (27.)
březnem 1902*

OPRAVA K AGRÁRNÍ ČÁSTI NÁVRHU PROGRAMU¹⁰⁷

NB: *Oprava*

Ve čtvrtém bodě našeho agrárního programu navrhuji provést tuto změnu:

místo slov

„aby byly ustaveny rolnické výbory, které by (a) vrátily vesnickým sdružením (vyvlastněním *nebo — jestliže pozemky měnily majitele — výkupem apod.*) ty pozemky“ atd.

uvést

„aby byly ustaveny rolnické výbory, které by (a) vrátily vesnickým sdružením (vyvlastněním) ty pozemky“ atd.,

tj. vypustit podtržená slova.

Myslím, že tuto opravu je třeba provést z těchto důvodů:

1. V agrárním programu předkládáme naše „maximum“, naše „sociálně revoluční požadavky“ (viz můj komentář¹⁰⁸). Připustíme-li výkup, bude to v rozporu se sociálně revolučním charakterem celého požadavku.

2. „Výkup“ má svou historickou tradici (výkup v roce 1861¹⁰⁹) i svým obsahem (srov. proslulé: „výkup — to je rovněž koupě“¹¹⁰) specifickou příchuť banálně loajálního a buržoazního opatření. Chytí-li se někdo toho, že vlastně *připouštíme* výkup, může překroutit celou podstatu našeho požadavku (a takových zlomyslných lidí se najde víc než dost)*.

3. Není důvod se obávat, že odřezky budou „nespraved-

* Vrácení „odřezků“ jako mimořádné revoluční opatření *degradujeme* připuštěním výkupu na zcela banální „reformu“.

livě“ odňaty lidem, kteří za ně zaplatili. Beztak jsme toto opatření — vrácení odřezků — omezili dvěma striktními podmínkami [(1) — „pozemky, které byly odřezány roku 1861“ a (2) — „které *nyní* slouží k porobování“]. Je naprosto spravedlivé zkonfiskovat třeba i bez náhrady majetek, který slouží k *nevolnickému* vykořisťování. (Ať se pak ten, kdo odřezky koupil, třeba soudí s tím, kdo mu je prodal — to už není naše věc.)

4. Připustíme-li „výkup“, ukládáme tím *peněžní* platby rolníkům, u nichž právě vzhledem k odpracování převládalo naturální hospodářství: náhlý přechod k *peněžním platbám* může rolníky *zvlášť* rychle ožebračit, což by odporovalo celému duchu našeho programu.

5. Jestliže je už *vyjimečně* nutné „odškodnit“ toho, kdo odřezky koupil, pak v žádném případě na úkor rolníků, kteří mají na tyto odřezky morální i historické právo. „Odškodnit“ lze poskytnutím odpovídajícího pozemku někde na okraji apod.; to se nás už netýká.

Prosím všechny, aby hlasovali: *pro* = pro vypuštění slov o výkupu, pro vyškrtnutí slov, která jsem označil.

Proti = pro ponechání původního znění.

- 1) G. V. —
- 2) P. B. —
- 3) V. I. —
- 4) Berg —
- 5) A. N. —
- 6) Frej — pro.

*Napsáno před 22. březnem
(4. dubnem) 1902*

PŘIPOMÍNKY
K NÁVRHU PROGRAMU
VYPRACOVANÉMU KOMISÍ 111

TEXT NÁVRHU KOMISE

LENINOVY PŘIPOMÍNKY

1. Rozvoj mezinárodní směny vytvořil mezi všemi národy civilizovaného světa tak úzké spojení, že se velké osvobozenécké hnutí proletariátu muselo stát a už se dávno stalo mezinárodním.

2. Proto ruští sociální demokraté považují svou stranu za jeden z oddílů světové armády proletariátu, za součást mezinárodní sociální demokracie, a sledují týž konečný cíl jako sociální demokraté všech ostatních zemí.

3. Tento konečný cíl je určován charakterem a průběhem vývoje buržoazní společnosti.

Otazník znamená, že označená místa by měla být lépe stylizována.

Upravit stylisticky!

Toto „jako“ zde není vhodné, je stylisticky neobratné. „Sledují týž konečný cíl, který si vytkli i sociální demokraté všech ostatních zemí“ nebo pod.

„Charakterem a“ — doporučuji vypustit jako zbytečná slova. *Konečný cíl* je určován *průběhem*, a nikoli formami tohoto všeobecného „průběhu“, které se vysvětlují pojmem „charakter

Pro tuto společnost je charakteristická převaha zboží výroby při kapitalistických výrobních vztazích, tj. skutečnost, že nejdůležitější a největší část spotřebních předmětů

se vyrábí pro odbyt na vnitřním nebo na mezinárodním trhu, kdežto nejdůležitější a největší část výrobních prostředků a prostředků oběhu těchto spotřebních předmětů — zboží

patří poměrně málo početné

třídě osob, V velkou většinu obyvatel tvoří zčásti osoby,

kterým nepatří žádné výrobní a oběhové prostředky (proletáři),

vývoje“. Tato zbytečná slova tedy také nejsou zcela přesná.

Proč jenom „spotřebních předmětů“? A co výrobních prostředků? Lepší by bylo „výrobků“ apod.

Tato slova je podle mého třeba vyškrtnout. Zbytečné opakování.

Tato slova by se měla vyškrtnout. Zboží nejsou jen spotřební předměty.

(Místo „poměrně málo početné“ snad říci *mizivě malé*, protože dostatečným omezením jsou již slova „nejdůležitější a největší část“. To ale není důležité.)

V Bylo by třeba dodat: „kapitalistům a pozemkovým vlastníkům“. Jinak to vyzní *abstraktně*, což je zvláště *nevhodné* ve srovnání s tím, co je řečeno dále: „rolníci a domácí výrobci“.

„A oběhové“ je třeba vypustit: i ten nejopravdovější proletář může mít a má „oběhové prostředky“, kte-

ré směřuje za *spotřební předměty*.

a zčásti osoby, které mají k dispozici jen velmi málo výrobních prostředků, jež nezajišťují jejich existenci (některé vrstvy malovýrobců, např. drobní rolníci a domácí výrobci). Hospodářské postavení nutí tyto osoby prodávat *stále* nebo *periodicky* svou pracovní sílu, tj. stávat se námezdními dělníky u těch, kteří vlastní výrobní prostředky a prostředky oběhu zboží, a vytvářet svou prací jejich důchod.

4. Převaha kapitalistických výrobních vztahů se neustále rozšiřuje úměrně tomu, jak stále zdokonalování techniky zvyšuje ekonomický význam velkých podniků a vytlačuje samostatné malovýrobce, tj. vede k relativnímu snižování jejich počtu tím, že jejich část přeměňuje v proletáře, omezuje úlohu ostatních ve společenskoeconomickém životě a místy je staví do více méně úplné, do více méně zřejmé a více méně tíživé závislosti na velkopodnikatelích.

5. Tím, že přeměňuje část samostatných malovýrobců v proletáře, vede totéž zdokonalování techniky k ještě většímu zvýšení nabídky pracovních sil a umožňuje tak podnikatelům používat ve stále větší míře práce žen a dětí v procesu výroby a oběhu zboží. A protože na druhé straně týž proces zdokonalování techniky (stroje) vede u podnikatelů

Trochu upravit styl!
? „Výrobní prostředky“
zajišťují (?) existenci.

„Na kapitálu“ — ne pouze na velkém.

?

?

k relativnímu snížení potřeby živé práce dělníka, zaostává poptávka po pracovní síle nutně za její nabídkou, čímž roste závislost námezdní práce na kapitálu a stupňuje se její vykořisťování kapitálem. Podíl dělnické třídy na celkovém úhrnu společenského důchodu, vytvářeného její prací, se neustále snižuje.

Tato slova by se měla vynechat, je to zbytečné opakování myšlenky vyslovené již v předcházející tezi.

V § 5 se vůbec zvláště výrazně projevuje celkový nedostatek návrhu: výklad je *dlouhý* a zbytečně *rozvláčný*. Vede to ostatně k tomu, co Engels nazval v kritice erfurtského návrhu „*schiefe Nebenbedeutung*“*. Mohlo by se například zdát, že rostoucí používání práce žen a dětí je způsobeno *pouze* „přeměnou“ samostatných malovýrobců v proletáře, ale tak to není, bývá to i *před* touto „*přeměnou*“. Začátek § 5 je zbytečné opakování.

6. Taková situace uvnitř buržoazní spo-

Přineplánovitosti, která je charakteristická pro zbožní výrobu, a za kapitalistických výrobních vztahů, vlastních nynější společnosti, je nevyhnutelným důsledkem růstu výrobních sil nadvýroba, jež způsobuje více méně těžké průmyslové krize, po nichž

Vynechávka.

Zase opakování!!

* — „vedlejší zkreslující význam“. Red.

následují delší či kratší období průmyslové stagnace. Krize a období průmyslové stagnace zase ještě více ztěžují postavení samotných malovýrobců, vedou ještě rychleji k relativnímu a v některých místech i k absolutnímu zhoršení postavení proletářů.

7. Zdokonalování techniky, které znamená zvyšování produktivity práce a růst společenského bohatství, vede tedy v buržoazní společnosti k růstu sociální nerovnosti, k prohlubování propasti mezi majetnými a nemajetnými, k růstu existenční nejistoty, nezaměstnanosti a všemožné bída.

8. Avšak úměrně tomu, jak rostou a prohlubují se všechny tyto rozpory, vlastní kapitalistickému výrobnímu způsobu, roste také nespokojenost pracujících a vykořisťovaných mas s danými poměry a zostřeje se boj jejich předního představitele — proletariátu proti ochráncům těchto poměrů.

To nestačí. Nejenom „ztěžují jejich situaci“, ale přímo je masově *ožebračují*.

První části § 6 by velmi prospělo zkrácení.

„*Růst všemožné bída*“ — to je nepříliš zdařile převzato z mého návrhu. *O růstu bída* jsem nemluvil. „Všemožný“ zahrnuje i „*absolutní*“. Zmínka o *bídě mas* by proto měla být stylizována trochu jinak.

§ 8 ukazuje, že komise *tvrdostjné odmítá* dodržovat přesnou a nedvojsmyslnou *podmínku*, která jí byla kladena hned při jejím „zrodu“. *Podle této podmínky* má být do textu vložena vsuvka (kterou komise opravdu zařadila do § 10), *příčemž* až ke vsuvce se má mluvit jediné o třídním boji *samotného* proletariátu. Tento požadavek, jasně vyslovený ve smířčí dohodě, komise *nesplnila*, ale já považuji za své právo trvat na jeho splnění.

Je nesprávné mluvit o nespokojenosti všech pracujících vůbec a nazývat proletariát jejich „předním představitelem“ *před* tím, co je řečeno na konci § 10; správné je to totiž *jedině za podmínky* vyslovené na konci § 10. Komise vydává podmíněčné za bezpodmínečné. Komise *nijak nevyjádřila* polovičatost malovýrobce, jeho *poloreakčnost*: to je zcela nepřípustné. Dopadlo to tak, že *se* vůbec *zapomnělo* na možnost, že se malovýrobce (nebo *část* této vrstvy) octne mezi *zásadními* „ochránci těchto poměrů“ (táž věta v § 8!!). A zatím jsme očitými svědky toho, že se tato možnost *velmi* často stává skutečností.

Abychom měli právo mluvit o hnutí proletariátu, o jeho třídním boji a dokonce o *třídní diktatuře* — musíme *nejprve* bezpodmínečně *odlišit* tuto *jednu* třídu, a teprve pak se zmínit o její úloze představitele. Takto se však v návrhu ztrácí souvislost; § 8 *není* přísně logicky *spojen* ani s *pokračováním* (proč ne „diktatura pracujících“??), *ani se začátkem*

Zdokonalování techniky, které zespolečenštuje pracovní proces v dílně a koncentruje výrobu, současně

vytváří stále rychleji možnost sociální revoluce, která je konečným cílem veškeré činnosti mezinárodní sociální demokracie jakožto uvědomělé představitelky třídního hnutí proletariátu.

9. Tato sociální revoluce bude spočívat v odstranění kapitalistických výrobních vztahů a v jejich nahrazení socialistickými, tj. ve vyvlastnění vykořisťovatelů, aby mohly být výrobní a oběhové prostředky předány do společenského vlastnictví, a v plánovité organizaci společenského výrobního procesu v zájmu uspokojování potřeb jak celé společnosti, tak i jejích jednotlivých členů. Dosažení tohoto cíle osvobodí všechno utlačované lidstvo, neboť skoncuje se všemi druhy vykořisťování jedné části společnosti druhou.

10. Aby proletariát mohl uskutečnit svou sociální revoluci, musí si vybojovat politickou moc (třídní diktatura), která jej učiní pánem

(jestliže se zostřují všechny společenské rozpory, *znamá* to, že se stále více zostřuje boj *dvou tříd*, ale to komise zapoměla říci!!). Nějak to tu nehraje.

Zespolečenštění práce se ani zdaleka neomezuje na to, co se děje v dílně: toto místo je nutné opravit.

+ „*a nevyhnutelnost*“ (sociální revoluce).

Srovnej. NB

?

Nepřesné. *Takové „uspokojování“ „poskytuje“ i kapitalismus, ale ne všem členům společnosti a ne stejnou měrou.*

— Své námitky jsem již vyložil — NB*

* Viz tento svazek, s. 244. Red.

situace a umožní mu zdolat všechny překážky. Proletariát, který se proto organizuje v samostatnou politickou stranu, stojící proti všem buržoazním stranám,

volá do svých řad všechny ostatní vrstvy obyvatelstva trpícího kapitalistickým vykořisťováním

a počítá s jejich podporou, pokud si uvědomují své beznadějně postavení v soudobé společnosti a stavějí se na stanovisko proletariátu.

11. Strana bojujícího proletariátu, sociální demokracie, řídí všechny projevy jeho třídního boje, odhaluje před všemi pracujícími a vykořisťovanými masami nesmiřitelný protiklad mezi zájmy vykořisťovatelů a zájmy vykořisťovaných a vysvětluje jim historický význam a nezbytné podmínky budoucí sociální revoluce.

?

„Stojící proti *všem* buržoazním stranám“ — tedy i proti *maloburžoazním* stranám, že ano?? Ale vždyť *většina* příslušníků maloburžoazie patří k „pracujícím a vykořisťovaným“. Chybí souvislost.

Sociální demokracie organizuje a volá. „Proletariát... volá do *svých* (!) ...vrstev“ — ganz unmöglich!*

Slova „počítá s jejich podporou“ je nutné vypustit. Jsou *zbytečná* (když je volá, tak s nimi počítá) a mají *schiefe Nebenbedeutung*. Volá ty, kdo si uvědomují, pokud si uvědomují — das genügt**.

„Nesmiřitelnost mezi jejich zájmy a samou existencí kapitalismu“ nebo nějak podobně upravit. Všichni pracující nejsou v takové situaci, aby jejich „zájmy“ byly v „nesmiřitelném“ protikla-

* — naprosto nemožné. *Red.*

** — to stačí. *Red.*

du se zájmy vykořisťovatelů. Pracující rolník má *něco*, leccos, $\frac{a}{n}$, **společného** se statkářem. Je třeba zvolit *obecnější*, širší vyjádření, jinak je to nepřesné a stává se z toho *fráze*.

12. Avšak přesto, že jejich společný konečný cíl, podmíněný převahou stejného výrobního způsobu v celém civilizovaném světě, je stejný, vytyčují si sociální demokraté různých zemí nestejné *nejbližší* úkoly jednak proto, že tento výrobní způsob není všude stejně rozvinut, a jednak proto, že se v různých zemích rozvíjí v rozdílné sociálně politické situaci.

13. V Rusku se vedle kapitalismu, rychle rozšiřujícího oblast své nadvlády a stávajícího se stále více převládajícím způsobem výroby, setkáváme na každém kroku ještě s pozůstatky našich starých, předkapitalistických společenských poměrů, jejichž základem byla nevolnická podřízenost pracujících mas statkářům, státu nebo hlavě státu. Tyto pozůstatky nesmírně brzdí rozvoj výrobních sil, nedovolují, aby se všestranně rozvinul třídní boj proletariátu, snižují životní

? Styl!!

§ 12 — konec. Bylo by třeba pokusit se to zkrátit. Bylo by více než užitečné, kdyby tento paragraf trochu zhubl. Nešlo by pomocí „národních zvláštností“ nebo něčeho takového zredukovat deset slov na dvě?

§ 13 začátek. Děkuji uctivě za ten maličký krůček ke mně. Ale to „*stávajícího se, převládajícího*“...*jící... jícím* — fuj, fuj!

NB

úroveň pracujícího obyvatelstva, jsou příčinou asiatsky barbar-
ských forem ožebračování a úpad-
ku mnohamiliónového rolnictva
a udržují všechny lid v nevědo-
mosti, bezprávnosti a útlaku.

14. Carský absolutismus, který je nejvýznamnějším ze všech pozůstatků našich nevolnických poměrů a nejmocnější oporou všeho tohoto barbarství, je naprosto neslučitelný s politickou a občanskou svobodou, která už dávno existuje ve vyspělých zemích s kapitalistickou výrobou jako její přirozený právní doplněk.

? Styl!

§ 13 konec. Bylo by žádoucí trochu to zlepšit: už jsem navrhol *jak* (moje opravy k mému návrhu*), ale přece jen „...barbarská forma ožebračování a úpadku...“?

? Styl.

„*Přirozený* právní doplněk“ — velmi nezdařilé vyjádření správné myšlenky. „Přirozenost“ svobody je pro kapitalismus komplikována tisícem a jedním sociálně historickým faktorem, což ale slovo „přirozený“ nevyjadřuje. A zavání, páchne jakýmsi liberalismem. Mělo by se to říci nějak tak, jako že „absolutismus je *nevýhnutelně* odsouzen k smrti *celým* vývojem kapitalismu, který nutně vyžaduje občanskou a politickou svobodu, aby mohl vyjadřovat komplikující se zájmy“ nebo pod.,

* Viz tento svazek, s. 224. *Red.*

zkrátka vyjádřit myšlenku *nevyhnutelnosti*, ale nevyvolávat nedorozumění tím, že by se tato nevyhnutelnost počítala mezi „přirozené“.

?

Nevhodné. *Ne* každé: bi-metalismus (a preraphaelismus)¹¹² jsou také „společenská hnutí“. Nutno opravit.

Už svou povahou musí potlačovat každé společenské hnutí a je rozhodně nejúhlavnějším nepřítelem všech osvobozeneckých snah proletariátu.

Proto si ruská sociální demokracie vytyčuje jako svůj nejbližší politický úkol svrhnout carský absolutismus a nastolit místo něho republiku na základě demokratické ústavy, zajišťující a t.d.

Zkrátka a dobře, čím více se člověk do návrhu komise začte, tím více se přesvědčuje, že to je pouhý *polotovar*. Troufám si prorokovat, že tato jeho vlastnost nám vynese mnoho námitek, a oprávněných námitek, uveřejníme-li je v *takovémto* znění. *Všichni* poznají, že je to jen povrchní „slepenec“.

Když už nás pánbůh potrestal za naše hříchy tím, že musíme vystoupit s takovým „zvrzaným“ programem, musíme alespoň vyvinout *veškeré* úsilí, abychom *zmírnili* žalostné následky tohoto faktu. A proto nemají vůbec pravdu ti, kdo se řídí *především* přáním „co nejrychleji se toho zbavit“: můžeme si být jisti, že *nyiní*, za této konstelace, nepřinese spěch nic dobrého a že náš redakční návrh bude neuspokojivý. Není důležité, aby byl otištěn zrovna ve 4. čísle časopisu *Zarja*; otiskneme jej v 5. čísle a vydejme jej jako separát *ještě dříve, než* vyjde 5. číslo. Uděláme-li to, pak nějaký ten měsíc zpoždění straně naprosto neuškodí. A bylo by skutečně nejlepší, kdyby to slovatná komise

všechno ještě hezky prozkoumala, promyslela a strávila, a pak nám předložila místo slepence už *svůj* ucelený návrh. Opakují znovu: je-li to neuskutečnitelný úkol, pak bude pro věc daleko užitečnější vrátit se k záměru podat dva návrhy (a tento záměr dokážeme docela dobře realizovat bez *nějakých* „trapností“: Plechanov to otiskne pod svým jménem v časopise Zarja — a já „stranou“, v Ženevě, jako x, y, z). Prosím tedy velevážené kolegium co nejuctivěji, aby *pečlivě* zvážilo „všechny okolnosti“.

12. IV. 1902 — ve vlaku: omlouvám se, že je to tak naškrábané. Stihnu-li to, přepíšu to, aby to bylo čitelnější.

*Napsáno 30. března
(12. dubna) 1902*

D O D A T E Č N É P Ř I P O M Í N K Y
K N Á V R H U P R O G R A M U
V Y P R A C O V A N Ě M U K O M I S Í [85]

K připomínkám k návrhu samému ještě dodávám:

§ 3. „Pro společnost (buržoazní) je charakteristická převa-
ha zboží výroby *při* kapitalistických výrobních vzta-
zích, tj. . . .“ a pak následuje popis hlavních rysů kapita-
lismu. Tady vzniká nesoulad: slovy „*tj.*“ jsou spojeny
nesourodé a nestejně pojmy, totiž 1. *forma* zboží výroby
v podobě, jež je podmíněna převládajícími kapitalistickými
výrobními vztahy, a 2. odbyt výrobků na trhu a skuteč-
nost, že masa obyvatelstva prodává svou pracovní sílu.

Tento nesoulad, toto srovnávání *základních* a nejobec-
nějších rysů zboží výroby vůbec a kapitalismu vůbec
s formou zboží výroby na základě kapitalistických výro-
bních vztahů (tady se už zboží nesměňuje *prostě* podle své
hodnoty) ukazuje názorně, že formulace G. V. není zdařilá
(ale komise tuto formulaci přijala a pouze ji parafrázovala).
V programu, který vykládá jen nejobecnější a základní rysy
kapitalismu, *kteřý nevykládá dokonce ani teorii nadhodnoty* —
se najednou budeme „dovolávat“ Böhma-Bawerka a při-
pomínat, že „zbožní výroba na základě kapitalismu“ není
vůbec totéž co prostá zboží výroba! A když je to tak, proč
bychom neměli do programu zahrnout i zvláštní odkazy
na Michajlovského, Berďajeva apod.? Na jedné straně je
dokonce celému Marxovu učení o vykořisťování práce kapi-
tálem věnována jen jedna všeobecná zmínka socialistického
charakteru: „vytvářejí svou prací jejich důchody“ (konec
§ 3), kdežto na druhé straně je tu zmínka o specifické pře-
měně nadhodnoty v zisk při „zbožní výrobě na základě
kapitalistických výrobních vztahů“.

G. V. má naprostou pravdu, že slova „zbožní výroba na základě kapitalistických výrobních vztahů“ vyjadřují hlavní myšlenku III. dílu^[123]¹¹³. Ale to je také všechno. Tato myšlenka nemá v programu co dělat — stejně jako v něm nemá co dělat ani popis mechanismu realizace, který je základní myšlenkou II. dílu^[122], ani přeměny mimořádného zisku v pozemkovou rentu. V programu stačí *konstatovat*, že vykořisťování práce kapitálem = vzniku nadhodnoty, ale mluvit o všemožných formách *přeměny* a o modifikaci forem této nadhodnoty není vhodné (a v několika stručných tezí ani možné).

DODATEK K OTÁZCE TŘÍDNÍHO BOJE

Ztotožňuji se s názorem V. Dm., že můžeme získat do řad sociální demokracie mnohem více malovýrobců a mnohem dříve (nežli na Západě), že pro to musíme udělat *vše*, co je v našich silách, a že toto „přání“ je třeba vyjádřit v programu „proti“ Martynovům a spol. S tím vším plně souhlasím. Doplnění toho, co je řečeno na konci § 10, *vítám* — zdůrazňuji to, abych se vyhnul nedorozumění.

Ale nesmíme to přehánět opačným směrem, jako to dělá V. Dm.! Nesmíme zaměňovat „přání“ za *skutečnost*, a k tomu za tak imanentně nutnou skutečnost, které je právě věnována naše Prinzipienklärung*. Bylo by ovšem žádoucí získat *všechny* malovýrobců. Víme však, že je to zvláštní třída, třebaže spojená tisíci nitkami a přechodnými stupni s proletariátem, ale přece jenom zvláštní třída.

Je nutné **nejprve** se *distancovat* od všech, vyčlenit pouze, *jedině a výhradně* proletariát — a teprve *potom* prohlašovat, že proletariát všechny osvobodí, všechny volá, všechny zve.

* — deklarace, vyhlášení zásad. *Red.*

Souhlasím s tímto „potom“, ale žádám, aby předtím bylo ono „nejprve“!

U nás v Rusku nevyvolalo nelidské utrpení „pracujících a vykořisťovaných mas“ žádné *lidové* hnutí, dokud „hrstka“ továrních dělníků nezačala vést boj, třídní boj. A *pouze* tato „hrstka“ zaručuje, že bude veden, že bude pokračovat a že se *rozšíří*. Právě v Rusku, kde i kritikové (Bulgakov) obviňují sociální demokraty z „chorobného strachu před rolníky“ a socialisté-revolucionáři¹¹⁴ křičí, že je nutno *nahradit* pojem třídní boj pojmem „boj *všech* pracujících a vykořisťovaných“ (Věstník ruské revoluce, č. 2), právě v Rusku se musíme *nejprve* co nejpřesnějším definováním jedině třídního boje *pouze* proletariátu samého *distancovat* od celé této sebranky — a pak teprve můžeme prohlašovat, že *všechny voláme*, se všemi počítáme, všechno uděláme, všude rozšíříme. Komise však na distancování zapomněla, ale už „rozšiřuje“. A já jsem obviňován z úzkoprsosti, protože žádám, abychom „se distancovali“ *dříve*, než dojde k rozšiřování?! Vždyť to překrucujete, pánové!!

Boj proti spojeným kritikům + trochu levěji orientovaným pánům z listu Russkije vědomosti a časopisu Russkoje bogatstvo¹¹⁵ + socialistům-revolucionářům, který nás zítra nevyhnutelně čeká, bude od nás určitě vyžadovat právě to, abychom *distancovali třídní boj* proletariátu od „boje“ (opravdového boje?) „pracujících a vykořisťovaných mas“. Fráze o těchto masách jsou hlavním trumfem v ruce všech unsicheren Kantonisten*, ale komise jim jde na ruku a bere nám zbraň k boji proti polovičatosti proto, aby zdůraznila jednu polovinu! Nezapomínejte však ani na druhou polovinu!

Napsáno počátkem dubna 1902

* — nespolehlivých kantonistů. Kantonista — žák nižší vojenské školy. *Čes. red.*

O STÁTNÍM ROZPOČTU

Naše noviny uveřejnily — jako vždycky — nejponíženější zprávu ministra financí o rozpočtu státních příjmů a výdajů na rok 1902^[19]. A jako vždy se ukazuje — podle ministrova ujišťování — že je všechno v nejlepším pořádku: „stav financí je naprosto příznivý“, v rozpočtu je „důsledně zachována rovnováha“, „stavba železnic se nadále úspěšně rozvíjí“ a dokonce i „blahobyt lidu neustále roste“! Není divu, že je u nás tak malý zájem o otázky státního hospodářství, přestože jsou tak důležité: zájem je otupen povinným pochlebnickým chvalozpěvem, každý ví, že papír snese všechno a že veřejnost má „stejně“ do zákulisí oficiálního finančního eskamotérství „vstup zakázán“.

Tentokrát však obzvlášť bije do očí jedna skutečnost. Eskamotér ukazuje publiku s obvyklou obratností prázdné ruce, pak jimi mávne a předkládá jednu zlatou minci za druhou. Publikum tleská. Avšak eskamotér se přesto začíná velice horlivě obhajovat a div ne se slzami v očích ujišťuje, že nepodvádí, že se žádný schodek nevykazuje, že je méně dluhů než jmění. Ruská veřejnost je tak naučená chovat se na úředních místech slušně, že na sobě vůbec nedává znát, jak je jí to trapné, a jenom pár lidí si pro sebe zabručí staré francouzské přísloví: Kdo se omlouvá, sám sebe obviňuje.

Podíváme se, jak „se omlouvá“ náš Vitte. Obrovské výdaje v částce téměř dvou miliard rublů (1946 miliónů) jsou plně kryty jenom díky tomu, že se 144 miliónů vzalo z proslulé „volné hotovosti“ státní pokladny a volná hotovost byla doplněna loňskou čtyřprocentní půjčkou

ve výši 127 miliónů rublů (celková půjčka činila 148 miliónů rublů, ale zbývá ještě upsat 21 miliónů). Tedy schodek krytý půjčkou? Ale kdepak, ujišťuje nás eskamotér, „uzavření půjčky nebylo vůbec vyvoláno nutností krýt nepředvídané rozpočtové výdaje“, k jejich krytí tu přece bylo „úplně volných“ 114 miliónů rublů, nýbrž přáním stavět nové železnice. — Výborně, pane Vitte! Avšak za prvé schodek tím nevyvracíte, neboť ani „úplně volných“ 114 miliónů rublů nemůže krýt výdaje v částce 144 miliónů rublů. Za druhé do volné hotovosti (114 miliónů rublů) je započítáno 63 miliónů rublů přebytku z běžných příjmů v roce 1901 oproti předpokládanému rozpočtu, a náš tisk upozorňoval již dávno, že *uměle snižujete* rozpočtem předpokládané příjmy, abyste fiktivně nafoukl „volnou hotovost“ a ustavičně zvyšoval daně. Tak třeba v minulém roce bylo zvýšeno kolkovné (nový kolkovní řád), byla zvýšena cena vodky ze státního monopolu ze 7 rublů na 7 rublů 60 kopějek za vědro*, prolongovalo se zvýšení celních poplatků (zavedené prý „dočasně“ v roce 1900 vzhledem k čínské válce¹¹⁶) aj. A za třetí, když opěvujete „kulturní poslání“ železnic, mlčíte skromně o ryze ruském a naprosto nekulturním zvyku *okrádat* při stavbě železnic *státní pokladnu* (nemluvě již o tom, jak strašlivě vykořisťují podnikatelé železničních staveb dělníky a hladovějící rolníky!). Například jeden ruský list nedávno napsal, že náklady na stavbu Sibiřské železnice byly zpočátku stanoveny na 350 miliónů rublů, ve skutečnosti však bylo vynaloženo **780** miliónů a celkové výdaje prý pravděpodobně přesáhnou *jednu miliardu* (jak se při stavbě Sibiřské železnice kradlo, o tom se už ledacos psalo v Jiskře: viz č. 2¹¹⁷). Příjmy sčítáte, pane Vitte, správně, nevynecháte nic, ale co kdybyste se pokusil spočítat *skutečnou výši výdajů!*

Dále je třeba mít také na zřeteli, že v roce 1902 vedou ke stavbě železnic jednak vojenské cíle naší „mírumilovné

* Vědro — ruská dutá míra — 12,29 litru. *Čes. red.*

vlády“ (obrovská, více než tisíc verst* dlouhá trať Bologoje—Siedlce), jednak bezpodmínečná nutnost „pomoci“ alespoň trochu z tísně průmyslu, na němž má Státní banka bezprostřední zájem. Státní banka nejenom štědře půjčovala různým podnikům, jejichž situace se stala povážlivou, ale mnohé z nich fakticky převzala úplně do své správy. Hrozilo nebezpečí, že krach průmyslových podniků povede ke státnímu krachu! Nezapomínejme konečně ani na to, že pod správou „geniálního“ Vitteho se neustále zvětšuje objem půjček a zvyšují se daně, přestože veškerý kapitál spořitelnen jde plně na podporu státního úvěru. A tento kapitál již překročil částku 800 miliónů rublů. Vezměte toto vše v úvahu a pochopíte, že Vitte ruinuje hospodářství, že samoděržaví spěje pomalu, ale jistě ke krachu, neboť daně přece nelze zvyšovat donekonečna a francouzská buržoazie nebude přece ruskému carovi neustále půjčovat.

Proti obvinění, že vzrůstá státní zadluženost, se Vitte brání přímo směšnými argumenty. Srovnává dluhy a „jmění“, proti objemu státních půjček v letech 1892 a 1902 staví hodnotu státních železnic postavených v těchto letech a vyvozuje z toho, že „absolutní“ zadluženost se snížila. A to máme přece i jiné jmění: „pevnosti a válečné lodi“ (přisámbohu, že je to tak ve zprávě řečeno!), přístavy a státní závody, pachtovní objekty a lesy. Báječně, pane Vitte! Ale nezdá se vám, že se podobáte kupci, který je už předvolán před soud, protože je obviněn z bankrotu, a začíná se hájit před lidmi hodlajícími zabavit jeho majetek? Vždyť pokud je podnik skutečně neotřesitelně pevný, nikoho ani nenapadne žádat zvláštní záruky na půjčky. Nikdo přece nepochybuje, že „jmění“ ruského lidu je veliké, ale čím větší je toto jmění, tím větší je vina lidí, kteří i přes hojnost majetku hospodaří jedině tak, že si stále více vypůjčují a zvyšují daně. Vždyť dokazujete jenom to,

* Versta — ruská délková míra — 1,06 km. *Čes. red.*

že lid musí co nejrychleji vyhnat lupiče, kteří disponují jeho majetkem. Až dosud se ze všech evropských zemí dovolávalo speciálního státního majetku jako záruky na státní půjčky vlastně jedině Turecko. Toto dovolávání vedlo přirozeně k tomu, že *zahraniční věřitelé vzali pod svou kontrolu* disponování majetkem, který jim měl být zárukou, že dostanou zapůjčené peníze zpět. „Velká ruská říše“ hospodaří pod kontrolou Rothschildových a Bleichröderových agentů: to nám tedy ukazujete skvělé perspektivy, pane Vitte!*

A to už nemluvíme o tom, že pro žádného bankéře nejsou zárukou pevnosti a válečné lodi, že to není plus, nýbrž minus v našem národním hospodářství. Ale i železnice mohou sloužit jako záruka jen tehdy, jsou-li výnosné. A z téže Vitteho zprávy se dovídáme, že až donedávna byly všechny ruské železnice ztrátové. Teprve v roce 1900 byl vyrovnán schodek Sibiřských železnic a bylo dosaženo „nevelkého čistého zisku“, tak nevelkého, že o jeho výši Vitte skromně mlčí. A mlčí i o tom, že tržba na železnicích v evropské části Ruska za první dvě třetiny roku 1901 následkem krize poklesla. Jak by asi vypadala bilance našeho železničního hospodářství, kdybychom sečetli nejen oficiálně vykazované částky vynaložené na výstavbu, ale i skutečné částky rozkradené během stavby? Nebylo by opravdu na čase předat tento skutečně cenný majetek do spolehlivějších rukou?

O průmyslové krizi mluví Vitte samozřejmě velice uklidňujícím tónem: tato „potíž“ „se jistě celkových úspěchů průmyslu nedotkne a po uplynutí určitého období nastane pravděpodobně (!!)

 nové období průmyslového oživení“.

* Sám Vitte si všiml, že jeho úvahy o „majetku“ nejsou moc chytré, a proto se v druhé části zprávy pokouší „polepšit“ prohlášením, že větší hodnota státního majetku „nemá, pokud jde o závazky ruské státní pokladny, mimořádný význam, poněvadž kredit Ruska nepotřebuje žádné zvláštní záruky“. Nu ovšem! Ale pro každý případ se tu přece jen ponechá hezky podrobný výčet všech těchto zvláštních záruk!

Pěkná útěcha pro milióny příslušníků dělnické třídy, kteří strádají nezaměstnaností a snížením výdělků! Ve výčtu státních výdajů byste marně hledali nějakou zmínku o tom, kolik miliónů a desetimiliónů vyhodila státní pokladna na přímou i nepřímou podporu průmyslových podniků „strádajících“ krizí. Že se nerozpakovala vydat ani obrovské částky, je zřejmé ze skutečnosti uvedené v novinách, neboť celkový objem půjček poskytnutých Státní bankou od 1. ledna 1899 do 1. ledna 1901 vzrostl z 250 miliónů rublů na 449 miliónů rublů, a objem průmyslových půjček z 8,7 miliónu na 38,8 miliónu rublů. Dokonce ani ztráta 4 miliónů rublů na průmyslových půjčkách státní pokladnu nijak nezatížila. Ale dělníkům, kteří nepřinášeli na oltář „průmyslové prosperity“ obsah své tobolky, nýbrž svůj život a životy miliónů, odkázaných na jejich výdělek — dělníkům pomáhal stát tím, že je poslal „zdarma“ a po tisících z průmyslových měst do hladovějících vesnic!

Slovu „hlad“ se Vitte absolutně vyhýbá a ve své zprávě ujišťuje, že „těžké následky neúrody... budou zmírněny štedrou pomocí strádajícím“. Tato štedrá pomoc činí podle jeho vlastních slov **20** miliónů rublů, zatímco pokles sklizně obilí se odhaduje na **250** miliónů rublů (počítáno podle velmi nízkých cen, a to 50 kopějek za pud, ale přitom se tento stav porovnává s léty bohatých žní). No řekněte, není to snad „štedrá“ pomoc? Připusíte dokonce, že na rolnickou chudinu připadá jen polovina chybějící sklizně, a přesto se ukáže, že jsme ještě hodně podcenili lakotnost ruské vlády, když jsme napsali (v souvislosti se Sipjaginovým oběžníkem, viz 9. číslo Jiskry^[79])*, že vláda zkracuje půjčky *na pětinu*. Ruský car je štedrý, ale ne pokud jde o pomoc rolníkovi, nýbrž o policejní opatření proti těm, kdo skutečně chtěli hladovějícím pomoci. Je také štedrý, pokud jde o milióny vyhazované na to, aby mohlo být urváno tuč-

* Viz Sebrané spisy 5, Praha 1981, s. 285—292^[79]. Red.

nější sousto Číně. Za dva roky, oznamuje Vitte, si vyžádala čínská válka z mimořádných výdajů **80 miliónů rublů** a „*kromě toho*“ byly velmi značné částky vydány z *běžného rozpočtu*“. Celkem je to tedy pravděpodobně asi *sto miliónů rublů*, ne-li více! Nezaměstnaný dělník a hladovějící rolník se mohou utěšovat tím, že Mandžusko zato určitě bude naše...

Nedostatek místa nás nutí zmínit se o ostatních částech zprávy jen stručně. Vitte také odmítá obvinění, že výdaje na školství a osvětu jsou nedostatečné: k 36 miliónům rublů podle rozpočtu příslušného ministerstva připočítává výdaje všech ostatních resortů na školství a „vyhání“ tak cifru na 75 miliónů rublů. Pro celé Rusko je však i tato cifra (o jejíž správnosti lze pochybovat) značně ubohá a nečiní ani pět procent celkového rozpočtu. Okolnost, že „náš státní rozpočet je vybudován převážně na systému nepřímého zdanění“, pokládá Vitte za přednost a opakuje otřepané buržoazní argumenty, že tím lze „spotřebu zdaněných předmětů uvést do souladu se stupněm hmotného zabezpečení“. Ve skutečnosti však je, jak víme, nepřímé zdanění předmětů denní spotřeby strašlivě nespravedlivé. Celou svou tíhou totiž doléhá na chudinu, kdežto bohaté ještě zvýhodňuje. Čím je člověk chudší, tím větší část svého příjmu odvádí státu ve formě nepřímých daní. Drobní vlastníci a nemajetní tvoří $\frac{9}{10}$ všeho obyvatelstva, spotřebovávají $\frac{9}{10}$ všech zdaněných výrobků a platí $\frac{9}{10}$ celkové částky nepřímých daní, ale z celkového národního důchodu dostávají nějaké dvě až tři desetiny.

Závěrem ještě jednu zajímavou „maličkost“. Které položky zaznamenaly od roku 1901 do roku 1902 největší výdaje? Celkový objem výdajů vzrostl z 1788 miliónů rublů na 1946 miliónů rublů, tj. méně než o jednu desetinu. U *dvou* položek však vzrostly výdaje *téměř o čtvrtinu*: „na zaopatření příslušníků carské rodiny“ — z 9,8 miliónu rublů na 12,8 miliónu rublů a... „na vydržování zvlášt-

ního četnického sboru“ — z 3,96 miliónu rublů na 4,94 miliónu rublů. A to je také odpověď na otázku, které „potřeby ruského lidu“ jsou nejnaléhavější? A jaká to je dojemná „jednota“ cara s četníky!

Jiskra, č. 15
15. ledna 1902

Podle Jiskry

POLITICKÁ AGITACE A „TŘÍDNÍ HLEDISKO“

Začněme příkladem.

Čtenáři se jistě pamatují, jaký rozruch vyvolal referát orelského guberniálního maršálka šlechty M. A. Stachoviče na misionářském sjezdu^[243] o tom, že je nutné uzákonit *svobodu svědomí*. Konzervativní tisk v čele s listem Moskovskije vědomosti¹¹⁸ ječí a soptí vzteky proti panu Stachovičovi, neví, jak by ho znectil, a obviňuje všechny orelské šlechtice div ne z velezrady za to, že zvolili pana Stachoviče znovu maršálkem. Tato volba je však skutečně příkladná a do jisté míry má charakter šlechtické demonstrace proti zvůli a řádění policie.

Stachovič — ujišťují Moskovskije vědomosti — „není ani tak maršálek šlechty jako spíše Míša Stachovič, veselá kopa, duše společnosti a tlučhuba...“ (1901, č. 348)[1]. Tím hůře pro vás, páni zastánci knuty. Jestliže o svobodě svědomí promluvily už i veselé kopy mezi statkáři, znamená to, že ohavností, kterých se dopouštějí naši popi a policie, je opravdu bezpočet. — „...Co je naší ‚intelektuálské‘ lehkomyslné sebrance, jež plodí pány Stachoviče a aplauduje jim, po naší největší svátosti, pravoslavné víře, a po našich tradicích posvěcených vztazích k ní?...“ Zase totéž: tím hůře pro vás, páni zastánci samoděržaví, pravoslaví a národa. To tedy ale musí být v našem policejním samoděržaví pěkné poměry, když už i do náboženství vneslo tolik arestantského ducha, že „Stachovičové“ (kteří nemají žádné pevné náboženské přesvědčení, ale mají zájem, jak uvidíme dále, na neotřesitelnosti náboženství) pociťují k této pověstné „národní“ svátosti úplnou lhostejnost (ne-li

dokonce nenávist)! — „...Naši víru nazývají bludem!! Vysmívají se nám, že se zásluhou tohoto ‚bludu‘ bojíme a vystříháváme se hříchu, že plníme bez reptání své povinnosti, ať jsou jakkoli těžké, že nacházíme sílu a odvahu snášet utrpení a strádání a že neznáme pýchu, potká-li nás úspěch a štěstí...“ V tom to tedy vězí! Svátost pravoslaví je tolik drahá proto, že učí „bez reptání“ snášet utrpení! Pak je to však pro vládnoucí třídy skutečně výhodná svátost! Je-li společnost uspořádána tak, že bohatství a moci užívá nicotná menšina, kdežto masy neustále „strádají“ a nesou „těžké povinnosti“, pak jsou úplně přirozené sympatie vykořisťovatelů k náboženství, jež učí „bez reptání“ snášet peklo na zemi pro slibovaný ráj nebeský. V zápalu horlivosti se Moskovskije vědomosti už také sem tam podřeknou. A podřekly se dokonce tak dalece, že *řekly nečekaně pravdu*. Poslyšte dále: „...a nemají ani tušení, že díky tomuto ‚bludu‘ oni, páni Stachovičové, dobře jedí, klidně spí a vesele si žijí.“

To je svatá pravda! Právě tak, právě díky tomu, že jsou v lidových masách ohromně rozšířeny náboženské „bludy“, „klidně spí“ Stachovičové i Oblomovové i všichni naši kapitalisté, žijící z práce těchto mas, ba i samy Moskovskije vědomosti. A čím více se bude mezi lidem šířit vzdělání, tím více budou náboženské předsudky vytlačovány socialistickým uvědoměním, tím bližší bude den vítězství proletariátu, který vysvobodí všechny utlačené třídy z jejich poroby v současné společnosti.

Moskovskije vědomosti se v jednom bodě podřekly, a zároveň příliš lacino odbyly i jinou zajímavou otázku. Zřejmě se mýlí, když se domnívají, že Stachovičové „nemají ani tušení“ o zmíněném významu náboženství a že se domáhají liberálních reforem jen tak z „lehkomyslnosti“. Vysvětlovat takto nepřátelský politický směr je opravdu až příliš dětinské a naivní! Že však byl pan Stachovič v daném případě vlastně mluvčím celého liberálního směru, to dokázaly nejlépe samy Moskovskije vědomosti:

vždyť proč by jinak bylo třeba podnikat celé tažení proti jednomu referátu? proč by bylo třeba mluvit nikoli o Stachovičovi, nýbrž o Stachovičích a o „intelektuálské sebrance“?

Tento omyl listu Moskovskije vědomosti je ovšem omylem z prospěchářství. Moskovskije vědomosti pochopitelně spíše nechtějí než neumějí aplikovat při rozboru jimi nenáviděného liberalismu třídní hledisko. O tom, že nechtějí, není třeba mluvit. Nás velmi zajímá právě skutečnost, že to neumějí, neboť touto slabostí trpí velmi mnozí revolucionáři a socialisté. Trpí jí i autoři dopisu ve 12. čísle Jiskry^[170], kteří nás obviňují, že opouštíme „třídní hledisko“, a to proto, že se ve svém listě snažíme sledovat všechny projevy nespokojenosti a protestu liberálů; trpí jí i autoři sborníku Proletarskaja borba a některých brožur Sociálně demokratické knihovny¹¹⁹, kteří se domnívají, že naše samoděržaví je absolutistickou vládou buržoazie; trpí jí i Martynovové, kteří nás vybízejí, abychom zanechali všestranné kampaně za odhalování poměrů (tj. nejširší politické agitace), zaměřené proti samoděržaví, a bojovali převážně za hospodářské reformy (přinášet „užitek“ dělnické třídě, jejím jménem „požadovat konkrétní“ zákonodárná a administrativní opatření, „jež by slibovala určité hmatatelné výsledky“); trpí jí i Naděždinové, kteří se nás nechápavě ptají, proč píšeme o konfliktech ve statistických úřadech: „propána krále, není to snad orgán zemstevních činitelů?“¹²⁰

Všichni tito socialisté zapomínají, že zájmy samoděržaví se shodují jen s určitými zájmy majetných tříd a jen za určitých okolností, a přitom často ne se zájmy všech těchto tříd, nýbrž se zájmy jejich jednotlivých vrstev. Zájmy ostatních vrstev buržoazie a rovněž i širěji chápané zájmy *veškeré* buržoazie a celého vývoje kapitalismu jako takového nezbytně plodí liberální opozici proti samoděržaví. Zaručuje-li například samoděržaví buržoazii možnost uplatňovat nejhrubší formy vykořisťování, klade na druhé straně tisíce překážek mohutnému rozvoji výrobních sil a šíření

vzdělanosti, čímž proti sobě popuzuje nejenom maloburžoazii, ale někdy i velkoburžoazii; zaručuje-li(?) samoděržaví buržoazii ochranu před socialismem, mění se na druhé straně tato ochrana nutně, nemá-li obyvatelstvo žádná práva, v takovou zvlí policie, která budí všeobecné pohoršení. To, jaká je výslednice těchto protikladných tendencí, jaký je v daném okamžiku vzájemný poměr mezi konzervativním a liberálním smýšlením či směrem v řadách buržoazie, to nelze vyvodit z několika obecných tezí; závisí to na všech zvláštnostech společenskopolitické situace v daném okamžiku. Abychom to mohli určit, musíme nutně tuto situaci podrobně znát, musíme pozorně sledovat každíčkou srážku mezi vládou a kteroukoli společenskou vrstvou. Právě z „třídního hlediska“ je *nepřípustné*, aby sociální demokrat zůstal k nespokojenosti a protestům „Stachovičů“ lhostejný.

Zmínění socialisté však dokazují svou lhostejnost k liberalismu jak svými úvahami, tak i svou činností, čímž prozrazují, že nechápou základní teze Komunistického manifestu^[125], tohoto „evangelia“ mezinárodní sociální demokracie. Vzpomeňte si například na slova o tom, že buržoazie sama dodává materiál pro politickou výchovu proletariátu svým bojem o moc, srážkami mezi svými jednotlivými vrstvami a skupinami aj.¹²¹ Jedině v politicky svobodných zemích dostává proletariát tento materiál sám od sebe (ale i tak jenom částečně). V nesvobodném Rusku však musíme aktivně pracovat my, sociální demokraté, aby dělnická třída tento „materiál“ dostávala, tj. musíme *vzít na sebe* úkol všestranně politicky agitovat a odhalovat před veškerým lidem zlořády samoděržaví. Tento úkol je zvláště naléhavý v obdobích politického vření. Je třeba mít na zřeteli, že za jeden rok politického oživení může proletariát pokročit, pokud jde o revoluční výchovu, víc než za několik let klidu. Proto je tedy obzvláště škodlivá tendence zmíněných socialistů vědomě či nevědomě *zužovat* rozsah a obsah politické agitace.

Vzpomeňte dále na slova o tom, že komunisté podporují *každé* revoluční hnutí proti existujícímu zřízení. Tato slova se často chápou příliš úzce a neaplikují se na podporu liberální opozice. Nesmíme však zapomínat, že bývají období, kdy každá srážka s vládou vyvolaná pokrokovými společenskými zájmy, i kdyby byla sebenepatrnější, se může za určitých podmínek (*a naše podpora je jednou z těchto podmínek*) rozrůst ve všeobecný požár. Stačí připomenout, v jaké veřejné hnutí se rozrostla v Rusku srážka studentů s vládou, vyvolaná akademickými požadavky, nebo ve Francii srážka všech pokrokových vrstev s reakční vojenskou klikou, k níž došlo na základě jediného soudního procesu, v kterém bylo použito zfalšovaných materiálů¹²². Proto je tedy náš bezprostřední povinností objasňovat proletariátu, rozšiřovat a aktivní účastí dělníků podporovat každý liberální a demokratický protest, ať již plynoucí ze srážky činitelů zemstev s ministerstvem vnitra, nebo šlechticů s institucemi policejního pravoslaví, nebo statistiků s pompadury¹²³, rolníků s „obvodními policejními náčelníky“, sektářů se strážmistry aj. aj. Kdo ohrnuje pohrdavě nos nad nicotností některých těchto srážek nebo nad „beznadějností“ pokusů rozdmýchat je ve všeobecný požár, ten nechápe, že všestranná politická agitace je právě oním ohniskem, v němž se stýkají naléhavé zájmy politické výchovy proletariátu s naléhavými zájmy celospolečenského vývoje a všeho lidu ve smyslu všech jeho demokratických prvků. Naší bezprostřední povinností je zasahovat do každé liberální otázky, zaujímat k ní svůj, sociálně demokratický postoj, dělat opatření k tomu, aby se proletariát aktivně účastnil řešení této otázky a vynutil si její řešení podle svého. Kdo se od takového zasahování distancuje, ten ve skutečnosti (byť by měl i sebelepší úmysly) kapituluje před liberalismem a odevzdává tak do jeho rukou politickou výchovu dělníků, přenechává hegemonii v politickém boji takovým žvlům, které nejsou ničím jiným než předáky buržoazní demokracie.

Třídní charakter sociálně demokratického hnutí se musí projevovat nikoli v zužování našich úkolů na bezprostřední a nejbližší potřeby „ryze dělnického“ hnutí, nýbrž v řízení všech stránek a všech projevů velkého osvobozenického boje proletariátu, této jediné skutečně revoluční třídy soudobé společnosti. Sociální demokracie musí vždy a neochvějně rozšiřovat vliv dělnického hnutí na všechny sféry veřejného a politického života soudobé společnosti. Musí řídit nejenom hospodářský boj dělníků, nýbrž i politický boj proletariátu, nesmí ani na chvíli ztrácet ze zřetele náš konečný cíl, musí vždycky propagovat, chránit před deformacemi a dále rozvíjet proletářskou ideologii — učení vědeckého socialismu, tj. marxismus. Musíme neúnavně bojovat proti každé buržoazní ideologii, ať již se halí v jakýkoli módní a elegantní šat. Socialisté, o nichž jsme se zmínili, ustupují z „třídního“ hlediska rovněž tím a potud, pokud jsou lhostejní k úkolu bojovat proti „kritice marxismu“. Jedině zaslepení lidé mohou nevidět, že se tato „kritika“ nejrychleji ujala v Rusku a nejnadšeněji se jí chopila ruská liberální publicistika právě proto, že je to jeden z prvků buržoazní (dnes již vědomě buržoazní) demokracie vznikající v Rusku.

A pokud jde zejména o politický boj, pak právě „třídní hledisko“ vyžaduje, aby proletariát *podněcoval* každé demokratické hnutí. Dělnická demokracie se neliší svými politickými požadavky od demokracie buržoazní zásadně, nýbrž pouze mírou těchto požadavků. V boji za hospodářské osvobození a za socialistickou revoluci stojí proletariát na zásadně jiné bázi, a stojí tu osamocen (malovýrobce mu přijde na pomoc jen tehdy, přechází-li nebo chystá-li se přejít do řad proletariátu). Avšak v boji za politické osvobození máme mnoho spojenců a je nepřijatelné chovat se k nim lhostejně. Zatímco se však naši spojenci z řad buržoazní demokracie ve svém boji za liberální reformy budou vždycky ohlížet zpět a snažit se udělat to tak, aby se mohli jako dříve „dobře najíst, klidně vyspat a vesele si

žít“ na cizí účet, bude se proletariát ubírat rychle vpřed až k samému cíli. Až se nějakí páni R. N. S. (autor předmluvy k Vitteho memorandu¹²⁴) budou s vládou handrkovat o pravomoci zemstev mocensky silných nebo o ústavu, budeme my zatím bojovat za demokratickou republiku. Jen nezapomínejme, že chceme-li někoho podněcovat, musíme ho vždycky podepřít. Strana proletariátu musí umět podchytit každého liberála právě v okamžiku, kdy se rozhodl postoupit jen o palec, a donutit ho, aby postoupil o celý aršín*. A bude-li se vzpouzet, půjdeme kupředu bez něho a přes něj.

Jiskra, č. 16
1. února 1902

Podle Jiskry

* Palec — 4,4 cm; aršín — 0,71 m. *Čes. red.*

ODPOVĚĎ „ČTENÁŘI“

Dostali jsme do redakce tento dopis:

„Pokud jde o agitaci, vyslovuje se Jiskra (nemýlím-li se, ve 13. čísle) proti politické agitační literatuře letákového charakteru (čtyř- až šestistránkové brožurky). Podle názoru redakce takovou literaturu s úspěchem nahradí noviny. Noviny jsou samozřejmě dobrá věc. O to se nikdo nebude přít. Mohou však nahradit letáky, jejichž speciálním posláním je, aby se jich co nejvíce dostalo mezi masy? Redakce už má jeden dopis z Ruska, v němž se k této otázce vyslovuje skupina dělnických agitátorů. Odpověď Jiskry na tento dopis je zřejmě nedorozumění. Otázka agitace je dnes stejně důležitá jako otázka demonstrací. Bylo by proto zapotřebí, aby se jí redakce znovu zabývala a věnovala jí tentokrát více pozornosti.

Čtenář.“

Kdo si dá práci a pozorně přečte kromě tohoto dopisu i naši odpověď „Dělníkům z jihu“^[97] ve 13. čísle Jiskry*, snadno se přesvědčí, že celou věc správně nepochopil právě autor dopisu. Není pravda, že by se Jiskra vyslovila „proti agitační literatuře letákového charakteru“; nikoho ani nenapadlo chtít „nahradit“ „letáky“ novinami. Autor dopisu si nepovšiml, že letáky jsou vlastně provolání. Že takový druh literatury jako provolání *nelze ničím nahradit* a že vždycky bude *bezpodmínečně nutný*, s tím plně souhlasili jak „Dělníci z jihu“, tak i Jiskra. Shodovali se však i v tom, že tento druh literatury *nestačí*. Mluvíme-li o dobrém bydlení pro dělníky a souhlasíme-li s tím, že jim nestačí jen dobrá strava, jistě to neznamená, že bychom byli „proti“ dobré stravě. Jde o to, co je vyšší formou *agitační*

* Viz Sebrané spisy 5, Praha 1981, s. 380. Red.

literatury? Když si takto položili otázku „Dělníci z jihu“, *nezmínili se ani slovem* o novinách. Příčinou toho mohly být ovšem místní podmínky, a my, aniž bychom měli sebe-menší úmysl „přít se“ s našimi dopisovateli, museli jsme jim přirozeně připomenout, že také proletariát si musí vybudovat svůj list, jako to již udělaly ostatní třídy obyvatelstva; že nestačí pracovat na vlastní pěst, ale že je třeba, aby všechny kraje pravidelně, aktivně a společně budovaly revoluční orgán.

Pokud jde o „čtyř- až šestistránkové brožury“, *vůbec jsme se nevyslovovali* proti nim, pouze jsme zapochybovali o praktičnosti plánu udělat z nich *pravidelně* vycházející literaturu, rozšiřovanou „současně po celém Rusku“. Při rozsahu 3—4 stran to budou v podstatě opět jen provolání. Máme ze všech končin Ruska mnoho velmi dobrých a nijak těžkopádných provolání od studentů i od dělníků o rozsahu dokonce 6—8 stran malého formátu. Avšak skutečně *populární* brožura, která by mohla *objasnit* i politicky zcela nevzdělanému dělníkovi aspoň nějakou dílčí otázku, bude mít jistě mnohem větší rozsah a rozšiřovat ji „současně po celém Rusku“ nebude ani možné, ani nutné (vzhledem k jejímu trvalejšímu významu). Plně uznáváme všechny druhy politické literatury, staré i nové, jen když je to opravdu dobrá politická literatura. Zároveň však doporučujeme, aby se nepomýšlelo na střední typ mezi letáky a populární brožurou, ale na revoluční orgán, zasluhující *opravdu* název orgánu periodického (tj. vycházejícího nikoli jednou měsíčně, ale nejméně dvakrát či čtyřikrát za měsíc) a *celoruského*.

PŘÍZNAKY BANKROTU

Od chvíle, kdy Karpovičova kulka srazila Bogolepova a uvolnila tak cestu „novému kursu“ v politice vlády vůči univerzitám, uplynul teprve rok. Během tohoto roku jsme postupně sledovali neobvyklý vzestup veřejného pobouření, neobvykle vlídný tón v projevech našich vládních činitelů, bohužel příliš obvyklé nadšení veřejnosti pro tyto nové řeči, nadšení, kterému propadla též určitá část studentstva, a konečně, hned po splnění nabubřelých slibů Vannovského, nový výbuch studentských protestů. Těm, kdo loni na jaře očekávali „novou éru“ a vážně věřili, že carský feldvébl splní, třeba jen v malé míře, naděje studentů a společnosti — zkrátka, ruským liberálům musí být nyní jasné, že se zmýlili, když začali důvěřovat vládě, že bylo málo důvodů zasáhnout na jaře ve prospěch reformy, tlumit hnutí, které se začalo úctyhodně rozrůstat, a nechat se ukolébat sladkým zpěvem vládních sireň. Poté, co byl porušen slib, že všichni, kdo byli v minulém roce postiženi, budou přijati zpět na univerzity, poté, co celá série nových reakčních opatření byla výsměchem všem, kdo žádali skutečnou reformu studijních řádů, po řadě nových brutálních zásahů proti demonstrantům, kteří chtěli, aby podvodný bankrotář splnil své závazky — po tom všem uveřejňuje „láskyplná a starostlivá vláda“ „prozatímní předpisy“¹²⁵ o studentských organizacích, jež mají „vést k uklidnění“, a... místo „uklidnění“ je svědkem všeobecného výbuchu „nepokojů“, který znovu zachvátil všechny školy.

My, revolucionáři, jsme ani na okamžik neuvěřili, že by Vannovskij myslel své sliby reforem upřímně. Neustále

jsme liberálům tvrdili, že oběžníky „upřímného“ generála a.ř. reskripty Nikolaje Balamutila¹²⁶ jsou jen novým projevem stále stejné liberální politiky, ve které se samoděržaví naučilo chodit za čtyřicet let boje proti „vnitřnímu nepříteli“, tj. proti všem pokrokovým žvlům v Rusku. Varovali jsme liberály před „nesmyslným sněním“, kterému se začali oddávat hned po prvních krocích vlády v duchu „nového kursu“, odhalovali jsme všechnu vědomou lživost vládních slibů a říkali jsme veřejnosti: je-li nepřítel omráčen prvním vážným náparem, pobíjej ho neúnavně dál, s dvojnásobnou silou a dvojnásob častěji... Tu karikaturu práva organizovat se, kterou nyní poskytují studentům „prozatímní předpisy“^[26], předpovídali revolucionáři hned, jak se začalo o tomto novém dárku vlády mluvit. Věděli jsme, co se může a má očekávat od samoděržaví a jeho reformátorských snah. Věděli jsme, že Vannovskij nikoho a nic „neuklidní“, že neuspokojí žádné pokrokové naděje a že se „nepokoje“ tak či onak nevyhnutelně obnoví.

Uplynul rok a společnost je na téměř mrtvém bodě. Vysoké školy, které patří ke každému dobře uspořádanému státu, znovu odmítají fungovat. Desetitisíce mladých lidí jsou znovu vyšinuty z obvyklých kolejí a společnost znovu stojí před touž otázkou: „Co dál?“

Velká většina studentů odmítá akceptovat „prozatímní předpisy“ a organizace povolované těmito předpisy. Profesori vyslovují zjevnou nespokojenost s tímto dárkem vlády důrazněji, než to u nich bývá zvykem. A opravdu nemusíme být revolucionáři, nemusíme být radikály, abychom poznali, že taková s odpuštěním „reforma“ nejenže nedává studentům nic, co by se alespoň trochu podobalo svobodě, ale že nepřispěje ani k uklidnění života na univerzitách. Cožpak není hned při prvním pohledu na tyto „prozatímní předpisy“ jasné, že už a priori poskytují celou řadu důvodů ke srážkám mezi studenty a úřady? Cožpak není zřejmé, že zavedením těchto předpisů vzniká nebezpečí, že se každá schůzka, svolaná *legálně* z toho nejmírumilovnějšího důvo-

du, může stát východiskem nových „nepokojů“? Lze snad pochybovat například o tom, že inspekce, která zároveň vykonává policejní dozor, musí svým předsedáním na schůzkách jedny věčně dráždit, druhé provokovat k protestu a třetím nahánět strach a zavírat ústa? A není snad jasné, že ruské studentstvo nestrpí, aby předmět diskuse na těchto schůzkách neomaleně určovala podle „svého uvážení“ vrchnost?

Přitom je „právo“ na shromažďování a organizování, darované vládou v té nehorázně podobě, jakou mu vtiskly „prozatímní předpisy“, *maximum*, co může samoděržaví poskytnout studentům a zůstat přitom samoděržavím. Každý další krok tímto směrem by znamenal sebevražedné porušení rovnováhy, na níž spočívají vztahy vládní moci k „poddaným“. Buď se smířit s tímto maximem únosným pro vládu, nebo zesílit *politický, revoluční* charakter svého protestu — to je dilema, které musí studenti vyřešit. A tu se většina rozhoduje pro druhé řešení. Ve studentských provoláních a rezolucích zaznívá revoluční tón pronikavěji než kdykoli předtím. Politika střídání krutého násilí a jidášských polibků koná své dílo a revolucionizuje studentské masy.

Ano, studenti se v otázce, jež před ně byla postavena, tak či onak rozhodli a prohlásili, že jsou odhodláni chopit se opět zbraně, kterou odložili (pod vlivem ukolébavek). Co však hodlá udělat veřejnost, která už začala za zvuku těchto zrádných ukolébavek zase podřimovat? Proč stále jen mlčí a „v tichosti s nimi sympatizuje“? Proč není nic slyšet o *jejích* protestech, o *její* aktivní podpoře obnovených nepokojů? Cožpak je odhodlána „klidně“ vyčkávat, až dojde k nevyhnutelným tragickým jevům, které až dosud provázely každé studentské hnutí? Cožpak se spokojí s takovou neslavnou úlohou a bude jenom počítat oběti boje a pasívně pozorovat otřesné výjevy? Proč nejsou slyšet hlasy „otců“, když „dětí“ jednoznačně projevíly svůj úmysl přinést nové oběti na oltář ruské svobody? Proč naše

veřejnost nepodporuje studenty alespoň tak, jak je už podpořili dělníci? Vždyť na vysokých školách nestudují synové a bratři dělníků, proletářů — a přece dělníci v Kyjevě, v Charkově i v Jekatěrinoslavi už otevřeně projeví sympatie s protestujícími, přes četná „preventivní opatření“ policejních úřadů i přes jejich hrozby, že použijí proti demonstrantům ozbrojené síly. Cožpak tento projev revolučního idealismu ruského proletariátu neovlivní chování veřejnosti, která má na osudu studentů životní a bezprostřední zájem, a nepohne ji k energickému protestu?

Letošní studentské „nepokoje“ začínají za dosti příznivých okolností. Mají zajištěny sympatie „davů“, „ulic“. Liberální veřejnost by se dopustila trestuhodné chyby, kdyby nevyvinula veškeré úsilí, aby *včasnou* podporou studentů definitivně zdemoralizovala vládu a vynutila na ní skutečné ústupky.

Nejbližší budoucnost ukáže, jak dalece se naše liberální veřejnost k takové úloze hodí. Na vyřešení této otázky závisí do značné míry výsledek nynějšího studentského hnutí. Ale ať je výsledek jakýkoli, jedno je zcela nepochybné: obnovení všeobecných studentských nepokojů po tak krátkém období klidu je příznakem politického bankrotu soudobého zřízení. Život na univerzitách se již tři roky nemůže dostat do svých kolejí, vyučuje se nepravdělně, jedno z koleček státního mechanismu přestává fungovat, chvílemi se váhavě rozbíhá a pak se zase nadlouho zastavuje. A dnes už nemůže nikdo pochybovat o tom, že v rámci nynějšího politického režimu neexistují prostředky k radikálnímu vyléčení tohoto neduhu. Nebožtík Bogolepov se pokusil zachránit vlast „hrdinským“ lékem převzatým z arzenálu předpotopní medicíny z dob cara Mikuláše. Víme, jak to dopadlo. *Tímto* směrem tedy už zřejmě pokračovat nelze. Nyní utrpěla fiasko politika koketování se studentstvem. Ale vždyť kromě násilí a koketování žádná třetí cesta není. A každý nový projev tohoto nepochybného bankrotu soudobého režimu bude stále hlouběji a hlouběji podrývat

jeho základy, bude zbavovat vládu v očích indiferentních měšťáků veškeré autority a rozmnožovat počet těch, kdo si uvědomují, že je nutné proti ní bojovat.

Ano, bankrot samoděržaví je nepochybnou skutečností, a samoděržaví spěchá stavět ji na odiv celému světu. Není to snad ohlášení bankrotu, když byla v dobré třetině říše vyhlášena „zesílená ochrana“ a když současně ve všech částech Ruska přišly místní úřady se „závaznými ustanoveními“, kterými se pod hrozbou přísnějších trestů zakazují činy, jež ruské zákony stejně nedovolují? Už ze samé podstaty veškerých výjimečných předpisů, rušících všeobecně platné zákony, vyplývá, že jejich platnost má být časově a místně omezena. Předpokládá se, že mimořádné podmínky vyžadují, aby byla v určitém místě dočasně použita mimořádná opatření, jež by obnovila porušenou rovnováhu, při níž se mohou bez překážek uplatňovat všeobecně platné zákony. Tak uvažují představitelé soudobého režimu. Je tomu už přes dvacet let, co bylo vydáno nařízení o zesílené ochraně. Dvacet let jeho uplatňování v hlavních centrech říše nevedlo k „uklidnění“ země a k obnovení veřejného pořádku. Po dvaceti letech používání tohoto silně účinkujícího prostředku se ukazuje, že neduh „nespolehlivosti“, proti kterému byl vynalezen, se rozšířil natolik a zapustil tak hluboké kořeny, že použití tohoto prostředku je nutné rozšířit na všechna jen trochu významná města a tovární centra! Není to snad bankrot veřejně ohlášený samým bankrotářem? Přesvědčení obhájci soudobého zřízení (takoví nepochybně existují) musí s hrůzou přemítat o tom, jak obyvatelstvo ponenáhlu přivyká tomuto silně účinkujícímu prostředku a přestává reagovat na vstříkování dalších dávek.

Současně však, a to už proti vůli vlády, se ukazuje krach její *hospodářské* politiky. Základem kořistnického hospodářství samoděržaví bylo strašlivé vykořisťování rolnictva. Toto hospodářství předpokládalo jako nevyhnutelný důsledek čas od času se opakující hladomor mezi rolníky někte-

rého kraje. A v takových momentech se kořistnický stát pokoušel předvádět se obyvatelstvu v šlechetné roli starostlivého živitele, který sám nejprve lid okradl. Od roku 1891 si hladomory pokaždé vyžádaly obrovský počet obětí a od roku 1897 následovaly téměř nepřetržitě jeden za druhým. V roce 1892 mluvil Tolstoj sarkasticky o tom, že „parazit hodlá nakrmit rostlinu, jejíž mízou se živí“¹²⁷. Byl to opravdu banální nápad! Nyní se časy změnily a od té doby, co se hladovění stalo na vesnici normálním stavem, nezabývá se náš parazit ani tak utopickou myšlenkou nakrmit okradené rolníky, jako spíše prohlašuje, že už samo toto pomyšlení je zločinem proti státu. Cíle bylo dosaženo — při nynějším strašlivém hladomoru je všude takové hrobové ticho, že je to neobvyklé dokonce i u nás. Není slyšet sténání hladovějících rolníků, veřejnost se nepokouší bojovat proti hladu, noviny mlčí o tom, co se děje na vesnici. Je to záviděníhodné ticho, ale cožpak páni Sipjaginové necítí, že tento klid neobyčejně připomíná ticho před bouří?

Státní zřízení odedávna založené na pasivní podpoře miliónů rolnictva přivedlo rolníky do takového stavu, že rok co rok nejsou s to se uživit. Tento *sociální* bankrot monarchie pánů Balamutilů je stejně poučný jako její bankrot *politický*.

Kdy se začnou likvidovat machle našeho podvodného bankrotáře? Bude se mu ještě dlouho dařit žít tak, že bude ze dne na den záplatovat díry ve svém politickém a finančním rozpočtu kůží z živého těla lidu? Jak dlouhý bude odklad, který dějiny poskytnou našemu bankrotáři, to bude záležet na mnoha činitelích; jedním z nejdůležitějších však bude stupeň revoluční aktivity, kterou projeví ti, kdo si uvědomili, že nynější režim nadobro zkrachoval. Jeho rozklad pokročil už velmi daleko a značně předběhl *politickou mobilizaci* těch společenských sil, které se mají stát jeho hrobaři. Tuto politickou mobilizaci provede nejpravděpodobněji revoluční sociální demokracie, která jediná

bude s to zasadit samoděržaví smrtící ránu. Nová srážka studentů s vládou nám všem dává možnost a ukládá nám povinnost urychlit tuto mobilizaci všech společenských sil nepřátelských samoděržaví. V politickém životě dějiny počítají měsíce válečné doby za léta. A doba, kterou prožíváme, je vskutku dobou válečnou.

Jiskra, č. 17
15. února 1902

Podle Jiskry

Ž H O S P O D Á Ř S K É H O Ž I V O T A R U S K A

Pod tímto společným názvem hodláme občas, podle toho, jak se nám sejde materiál, uveřejňovat články a poznámky věnované marxistické charakteristice všech stránek hospodářského života a hospodářského vývoje Ruska. Teď, když Jiskra začala vycházet dvakrát měsíčně, se zvláště silně pocituje, že taková rubrika chybí. Tady však musíme všechny soudruhy a osoby sympatizující s naším tiskem velmi důrazně upozornit na to, že vedení této rubriky (alespoň trochu pravidelné) vyžaduje zvláště bohatý materiál a že naše redakce je právě po této stránce v neobyčejně nepříznivé situaci. Legální publicista si ani nedovede představit, o jaké leckdy nejelementárnější překážky se rozbíjejí záměry a snahy publicisty „podzemního“. Nezapomínejte, pánové, že si nemůžeme zajít do imperátorské veřejné knihovny, kde má žurnalista k dispozici desítky a stovky odborných publikací a místních novin. Avšak materiál pro hospodářskou rubriku, která by byla jakžtakž vhodná pro „noviny“, tj. materiál pro trochu živou a aktuální rubriku, zajímající čtenáře i publicistu — takový materiál je roztroušen právě po malých místních listech a odborných publikacích, z nichž většina je buď cenově nedostupná, nebo vůbec není v prodeji (publikace vládní, zemstevní, zdravotnické apod.). Proto lze poněkud zlepšit koncepci hospodářské rubriky *jedině* tehdy, budou-li si *všichni čtenáři* ilegálního listu počínat podle přísloví: „Každý dá trošku, a hladový je syt.“ A redakce Jiskry musí přemoci falešný stud a přiznat se, že v tomto směru je téměř úplně hladová. Jsme přesvědčeni, že spousta našich čtenářů má možnost

sledovat a skutečně také sleduje „jen tak ze zájmu“ nejrozmanitější odborné i místní publikace. Jedině tehdy, až si *každý* takový čtenář *pokaždé*, když přijde na zajímavý materiál, položí otázku: zdalipak má tento materiál také redakce *našeho* listu? a co jsem udělal pro to, aby se s tímto materiálem seznámila? — teprve tehdy dosáhneme toho, že všechny význačné jevy hospodářského života Ruska budou hodnoceny nejen z hlediska oficiálních, novovremjovských¹²⁸, vittovských chvalozpěvů, nejen z hlediska tradičního liberálně narodnického fňukání, ale též z hlediska revoluční sociální demokracie.

No, a teď — po tomto neliberálním fňukání — přikročme k věci.

I. SPOŘITELNY

Spořitelny jsou v poslední době jedním z nejoblíbenějších námětů chvalozpěvů. Jenomže se objevují nejen ve vittovských, ale i v „kritických“ chvalozpěvech. Davidové i Hertzové, Černovové i Bulgakovové, Prokopovičové i Totomiancové — zkrátka všichni stoupenci módní „kritiky marxismu“ (nemluvě už o solidních profesorech Kablukovech a Karyševch) vykřikují ve všech tóninách: „Ti ortodoxové nám budou něco vykládat o koncentraci kapitálu! — Vždyť už samy spořitelny jsou důkazem decentralizace kapitálu. Budou nám něco vykládat o růstu bídy! Vždyť ve skutečnosti vidíme, jak rostou drobné úspory lidu.“

Vezměme si oficiální údaje o ruských spořitelnách v roce 1899¹²⁹, které nám poslal jeden dobrý člověk, a podívejme se na ně trochu zblízka. V Rusku bylo roku 1899 celkem 4781 státních spořitelen, z toho 3718 na poštách a 84 v továrnách a závodech. Za pět let (od roku 1895 do roku 1899) vzrostl počet spořitelen o 1189, tj. o třetinu. Počet vkladatelů vzrostl za stejnou dobu z 1 664 000 na 3 145 000,

tj. skoro o půldruhého miliónu (o 89 %), a objem peněžních vkladů z 330 miliónů rublů na 608 miliónů rublů, tj. o 278 miliónů rublů, čili o 84 %. To je tedy zřejmě ten gigantický růst „úspor lidu“?

Přitom je však nápadná tato okolnost. Z literatury o spořitelnách je známo, že v osmdesátých letech a počátkem devadesátých let rostl objem vkladů *nejrychleji v hladových letech*, roku 1891 a 1892. To na jedné straně. A na druhé straně víme, že v celém tomto období, v osmdesátých a devadesátých letech dohromady, vedle růstu „úspor lidu“ pokračovalo nesmírně rychle a prudce zbídačování a ožebračování rolnictva a šířil se hlad. Abychom pochopili, jak se spolu tyto protikladné jevy slučují, je třeba si pouze připomenout, že hlavní zvláštností hospodářského života Ruska v tomto období je *růst peněžního hospodářství*. Takže zvětšení vkladů ve spořitelnách samo o sobě vůbec nedokazuje růst úspor „lidu“, nýbrž pouze růst *peněžních* „úspor“ (a někdy dokonce jen jejich soustřeďování ve velkých ústavech). Například u rolnictva je při přechodu od naturálního hospodářství k peněžnímu zcela možné, že se *zvysují* peněžní úspory i *při snížení* celkového objemu úspor „lidu“. Rolníci ze staré školy schovávali své úspory „do punčochy“, pokud to byly úspory peněžní, ale většinou tvořilo jejich úspory obilí, píce, plátno, dříví a podobné věci „in natura“. Dnes nemá ožebračený a ožebračovaný rolník ani naturální, ani peněžní úspory, kdežto u mizivé menšiny bohatnoucích rolníků se hromadí peněžní úspory a začínají přicházet do státních spořitelen. Je tedy lehce vysvětlitelné, že vedle stále častějších hladomorů rostou i vklady, což neznamená zvýšení zámožnosti lidu, nýbrž vytlačování starého, samotného rolníka novou vesnickou buržoazií, tj. zámožnými mužiky, kteří nemohou hospodařit bez najímání zemědělských dělníků nebo nádeníků.

Zajímavým nepřímým potvrzením toho, co jsme zde řekli, jsou údaje o rozdělení vkladatelů podle zaměstnání. Tyto údaje se týkají majitelů téměř 3 miliónů (2 942 000)

vkladních knížek s objemem vkladů 545 miliónů rublů. Průměrný vklad je 185 rublů — jak vidíte, částka, která jasně ukazuje, že mezi vkladateli převládají „šťastlivci“, kteří mají zděděné nebo nahospodařené jmění, jichž je ovšem mezi ruským lidem mizivá menšina. Nejvíce vkladů mají *duchovní*: 46 miliónů rublů na 137 000 knížek, tj. **333** rublů na jednu knížku. Péče o spásu duše farníků není zřejmě tak nevýnosné zaměstnání... Pak následují *statkáři* — 9 miliónů rublů na 36 000 knížek, tj. 268 rublů na jednu knížku; dále *obchodníci* — 59 miliónů rublů na 268 000 knížek, tj. 222 rublů na jednu knížku; pak důstojníci — 219 rublů na jednu knížku; civilní úředníci — 202 ruble. A teprve na šestém místě je „zemědělství a vesnická drobná výroba“ — 640 000 knížek se 126 milióny rublů, tj. 197 rublů na jednu knížku; dále „soukromí zaměstnanci“ — 196 rublů; „jiná zaměstnání“ — 186 rublů; městská drobná výroba — 159 rublů; „služebnictvo“ — 143 rublů; *pracující v továrnách a závodech* — 136 rublů, a na posledním místě „nižší vojenské hodnosti“ — 86 rublů.

Tovární dělníci jsou tedy, pokud jde o výši úspor, vlastně *poslední* (nepočítáme-li vojáky, které udržuje stát)! Dokonce i služebnictvo má vyšší průměr úspor (143 rublů na knížku oproti 136 rublům) a vykazuje daleko větší počet vkladatelů. Služebnictvo má 333 000 knížek na celkovou částku 48 miliónů rublů, kdežto tovární dělníci mají 157 000 vkladních knížek na celkovou částku 21 miliónů rublů. Proletariát, který vytváří veškeré bohatství naší šlechty a našich magnátů, žije v horších podmínkách než jejich osobní služebnictvo! Z celkového počtu ruských továrních dělníků (nejméně 2 milióny) má asi jen *šestina*¹³⁰ možnost ukládat byť i zcela nepatrné částky do spořitelen — a to přesto, že dělníci mají výhradně peněžní příjem a často musí živit svou rodinu na vesnici, takže jejich vklady většinou vůbec nejsou „úsporami“ v pravém slova smyslu, nýbrž jen částky *dané stranou*, dokud je nepošlou domů apod. O tom, že se do rubriky „pracující v továrnách

a závodech“ dostali patrně i tovární úředníci, mistři a dozorci, zkrátka ti, kdo vůbec nejsou opravdovými dělníky, už ani nemluvíme.

Co se týče rolnictva — předpokládáme-li, že je zachyceno hlavně v rubrice „zemědělství a vesnická drobná výroba“ — je jeho průměrná výše úspor, jak jsme viděli, vyšší dokonce než u soukromých zaměstnanců a značně převyšuje průměrné úspory „městského drobného výrobce“ (tj. pravděpodobně kramáře, řemeslníka, domovníka apod.). Těchto 640 000 rolníků (na celkový počet asi 10 miliónů usedlostí nebo rodin) se 126 milióny rublů ve spořitelnách patří zřejmě výhradně k *rolnické buržoazii*. Jen těchto rolníků a snad ještě těch, kteří k nim mají nejbližší, se týkají údaje o pokroku v zemědělství, o rozsáhlejší používání strojů, o dokonalejší obdělávání půdy, o zvyšování životní úrovně apod. — údaje, s nimiž operují proti socialistům páni Vittové, aby dokázali, že „zámožnost lidu roste“, a páni liberálové (a „kritikové“) — aby vyvrátili „marxistické dogma“ o zániku či úpadku malovýroby v zemědělství. Tito pánové nepozorují (nebo se tváří, že nepozorují), že úpadek malovýroby se projevuje právě v tom, že se z řad malovýrobců dostává nahoru mizivý počet těch, kdo bohatnou z ožebračování masy.

Ještě zajímavější jsou údaje o rozdělení celkového počtu vkladatelů podle výše jejich vkladů. Zaokrouhleně vypadá toto rozdělení takto: ze tří miliónů vkladatelů má jeden milión vklady *nižší než 25 rublů*. Připadá na ně pouhých 7 miliónů rublů (z 545 miliónů rublů, tj. pouze 12 kopějek z každých 10 rublů celkového objemu vkladů!). Průměrná výše jejich vkladů je *sedm rublů*. To znamená, že skutečně drobným vkladatelům, kteří tvoří *třetinu* z celkového počtu, patří jen $\frac{1}{83}$ všech vkladů. Dále vkladatelé, kteří mají od 25 do 100 rublů, tvoří pětinu z celkového počtu (600 000) a patří jim úhrnem 36 miliónů rublů, průměrně 55 rublů na jednoho. Spojíme-li obě tyto kategorie, zjistíme, že *více než polovina* vkladatelů (1,6 miliónu ze 3 mili-

ónů) vlastní pouze 42 miliónů rublů z 545, tj. $\frac{1}{12}$. Z ostatních, zámožných vkladatelů, má jeden milión od 100 do 500 rublů — celkem mají 209 miliónů rublů, což je 223 rublů na jednoho vkladatele. 400 000 vkladatelů má v průměru více než 500 rublů; celkem jim patří 293 miliónů rublů — 762 rublů na vkladatele. To znamená, že těmto zřejmě již bohatým lidem, kteří tvoří *necelou* $\frac{1}{7}$ z celkového počtu vkladatelů, patří *přes polovinu* (54 %) veškerého kapitálu.

Koncentrace kapitálu v soudobé společnosti a zbídačení masy obyvatelstva se tedy velmi silně projevují i v takové instituci, která je speciálně uzpůsobena pro „malého člověka“, pro nezámožné obyvatelstvo, neboť horní hranice vkladů je zákonem stanovena na 1000 rublů. Všimněme si, že tato koncentrace majetku, vlastní každé kapitalistické společnosti, je ještě větší ve vyspělých zemích přes velkou „demokratizaci“ jejich spořitelen. Například ve Francii k 31. prosinci 1899 existovalo $10\frac{1}{2}$ miliónu spořitelních knížek, na nichž bylo uloženo celkem 4337 miliónů franků (frank je o něco méně než 40 kopějek). Průměr na jednu knížku činí 412 franků, čili asi 160 rublů, tj. *méně* než průměrný vklad v ruských spořitelnách. Počet drobných vkladatelů je ve Francii také poměrně vyšší než v Rusku: téměř třetina vkladatelů ($3\frac{1}{3}$ miliónu) má vklady do 20 franků (8 rublů), průměrně po 13 francích (5 rubelech). Celkem patří těmto vkladatelům jen 35 miliónů franků z celkové částky 4337 miliónů, tj. $\frac{1}{125}$. Vkladatelé, kteří mají méně než 100 franků, tvoří o něco málo více než polovinu celkového počtu (5,3 miliónu), ale mají celkem 143 miliónů franků, tj. $\frac{1}{33}$ celkové částky vkladů. Naproti tomu vkladatelům s 1000 i více franky (400 i více rublů), kteří tvoří *necelou pětinu* (18,5 %) z celkového počtu vkladatelů, patří *více než dvě třetiny* (68,7 %) celkového objemu vkladů, totiž 2979 miliónů franků ze 4337 miliónů.

Čtenář má teď tedy před sebou určitý materiál, aby mohl zhodnotit úvahy našich „kritiků“. Tatáž skutečnost: obrov-

ský růst vkladů ve spořitelnách a zvýšení zejména počtu drobných vkladatelů, bývá vykládána různě. „Kritik marxismu“ říká: roste zámožnost lidu, sílí decentralizace kapitálu. Socialista říká: probíhá přeměna „naturálních“ úspor v úspory peněžní, přibývá zámožných rolníků, kteří se mění v buržoazii a proměňují své úspory v kapitál. Ještě nesrovnatelně rychleji přibývá rolníků, kteří jsou vytlačováni mezi proletariát, kteří žijí z prodeje své pracovní síly a ukládají (třeba i přechodně) zlomky svých hubených příjmů do spořitelen. Početnost drobných vkladatelů dokazuje právě to, že v kapitalistické společnosti je velký počet chudáků, neboť podíl těchto drobných vkladatelů na celkovém objemu vkladů je nepatrný.

Naskýtá se otázka, čím se liší „kritik“ od nejtuctovějšího měšťáka?

Pokračujme. Podívejme se, k čemu se používá a jak se vlastně využívá kapitálu spořitelen. V Rusku tento kapitál posiluje především moc vojenského a policejního buržoazního státu. Carská vláda (jak jsme již ukázali v úvodníku 15. čísla Jiskry*) disponuje tímto kapitálem stejně nekontrolovaně jako veškerým ostatním majetkem lidu, který se jí dostane do rukou. S naprostým klidem si z tohoto kapitálu „vypůjčuje“ stamilióny na financování svých výprav do Číny, na dary kapitalistům a statkářům, na nové vyzbrojování armády, na rozšiřování válečného loďstva aj. Tak např. roku 1899 bylo z celkového objemu 679 miliónů rublů ve spořitelnách 613 miliónů rublů kryto cennými papíry, a to **230** miliónů *státními půjčkami*, 215 miliónů zástavními listy hypotečních bank a 168 miliónů půjčkami železnicím.

Státní pokladna dělá velmi výhodný „kšeft“: za prvé hradí veškeré náklady na spořitelny a pobírá čistý zisk (který se dosud měnil v rezervní kapitál spořitelen); za druhé *nutí* vkladatele krýt schodek našeho státního hospo-

* Viz tento svazek, s. 268—274^[100]. Red.

dárství (nutí je, aby půjčovali peníze státní pokladně). V letech 1894—1899 činila průměrná roční výše vkladů do spořitelen 250 miliónů rublů, kdežto výplat 200 miliónů rublů. *Padesát miliónů* ročně jde tedy na to, aby se mohly půjčkami zalátat díry v měšci státní pokladny, kterou neokrádá snad jen ten, kdo je na to příliš líný. Jaképak strachy, že vyhazování peněz na války a na dary dvorním patolízalům, statkářům a továrníkům povede k deficitu! Z „úspor lidu“ se dá vždycky ještě uhradit slušná suma!

Poznamenejme mimochodem, že výhodný kšeft dělá státní pokladna částečně proto, že neustále snižuje úroky z peněžních vkladů, takže úrok je nižší než úroky z cenných papírů. Například v roce 1894 činil úrok z peněžních vkladů 4,12 %, z cenných papírů 4,34 %; roku 1899 3,92 % a 4,02 %. Jak známo, snížení úroku je jev společný všem kapitalistickým zemím a dokazuje velmi názorně a výstižně, že velkokapitál a *velkovýroba* rostou *na úkor malovýroby*, neboť výše úroku je koneckonců určována poměrem mezi celkovým objemem zisku a celkovým objemem kapitálu investovaného do výroby. Stejně tak nelze přejít mlčením ani fakt, že státní pokladna stále více vykořisťuje práci poštovních a telegrafních úředníků: dříve zajišťovali jenom chod pošty, pak jim přidali telegraf a teď na ně naložili i úkony spojené s přijímáním a výplatou úspor (berme v úvahu, že ze 4781 spořitelen je 3718 poštovních). Pro mnoho drobných poštovních a telegrafních zaměstnanců to znamená obrovské zvýšení pracovního vypětí a prodloužení pracovní doby. Ale pokud jde o plat, to na nich státní pokladna škudlí jako ten nejlakomější kulak: nejnižším zaměstnancům, nováčkům se vyplácejí doslova *hladové* platy, a pak následuje nekonečné odstupňování platů podle tříd s přídavkem po čtvrtrublu nebo půlrublu, přičemž vyhlídka na ubohou penzičku po čtyřiceti či padesáti letech dřiny má tento skutečný „úřednický proletariát“ ještě více porobit.

Vraťme se však k otázce, jak se využívá kapitálu spoři-

telen. Viděli jsme, že spořitelny vkládají 215 miliónů rublů (z vůle ruské vlády) do zástavních listů hypotečních bank a 168 miliónů rublů do půjček železnicím. Tato skutečnost byla záminkou k dalšímu, v poslední době velmi rozšířenému projevu buržoazní... to jest „kritické“ hlubokomyslnosti. V podstatě přece — říkají nám Bernsteinové, Hertzové, Černovové, Bulgakovové a jim podobní — tato skutečnost znamená, že se drobní vkladatelé, ukládající své úspory do spořitelen, stávají *vlastníky železnic a majiteli zástavních listů* na půdu. Ve skutečnosti se prý dokonce i takové ryze kapitalistické a mamuté podniky, jako železnice a banky, stále více decentralizují, drobí se a přecházejí do rukou drobných vlastníků, kteří kupují akcie, obligace, zástavní listy apod., ve skutečnosti prý přibývá majetných lidí, přibývá vlastníků — a tihle úzkoprsí marxisté o ničem jiném nemluví než o zastaralé teorii koncentrace a o teorii zbídačování. Mají-li například ruští tovární dělníci podle statistiky 157 000 spořitelních knížek vystavených na částku 21 miliónů rublů, pak je asi 5 miliónů rublů z této částky investováno do půjček železnicím a asi 8 miliónů rublů do zástavních listů hypotečních bank. Ruští tovární dělníci tedy vlastní železnice za celých pět miliónů rublů a půdu za celých 8 miliónů rublů. Teď můžete mluvit o proletariátu! Dělníci tedy vykořisťují statkáře, protože ve formě úroků ze zástavních listů dostávají malou část renty, tj. malou část nadhodnoty.

Ano, právě tak uvažují nejnovější kritikové marxismu... A víte co? Jsem docela ochoten souhlasit s oním velice rozšířeným názorem, že „kritiku“ je nutno vítat, protože rozhýbala učení, jež prý ustrnulo, — jsem ochoten s ním souhlasit za této podmínky. Francouzští socialisté tříbili svého času své propagandistické a agitátorské schopnosti na rozboru Bastiatových sofizmat, němečtí na rozplétání sofizmat Schulzeho-Delitzsche, a nám, Rusům, zatím zřejmě připadla jenom parta „kritiků“. Jsem tedy ochoten volat „Ať žije kritika!“ — *pod podmínkou*, že my, socialisté, budeme

při své propagandě a *agitaci mezi masami co nejobsáhleji* rozebrat všechna buržoazní sofizmata módní „kritiky“. Souhlasíte s touto podmínkou? Tak tedy ujednáno! Naše buržoazie se ostatně stále více odmlčuje a dává se raději hájit carskými archanděly než buržoazními teoretiky, a nám přijde velmi vhod vzít si „kritiky“ za „čertovy advokáty“.

Prostřednictvím spořitelů se stále více dělníků a malovýrobců stává podílníky velkých podniků. To je nesporný fakt. Tato skutečnost však nedokazuje, že roste počet vlastníků, nýbrž 1. že roste zespolečňování práce v kapitalistické společnosti a 2. že se malovýroba stále více podřizuje velkovýrobě. Vezměte si drobného ruského vkladatele. Těch, kteří mají méně než 100 rublů, je, jak jsme viděli, přes polovina, totiž 1 618 000 s kapitálem 42 miliónů rublů, tj. po 26 rublech na jednoho vkladatele. Tomuto vkladateli tedy „patří“ železnice asi za 6 rublů a „pozemkový majetek“ asi za 9 rublů. Stává se tím snad „majetným“ nebo „vlastníkem“? Vůbec ne. Zůstává proletářem, který musí prodávat svou pracovní sílu, tj. dát se zotročovat vlastníky výrobních prostředků. Jeho „účast“ na „železnicích a bankách“ dokazuje jen to, že kapitalismus svazuje stále těsněji jednotlivé členy společnosti i jednotlivé třídy. Za patriarchálního hospodářství byli jednotliví výrobci na sobě závislí zcela nepatrně; nyní jsou stále více. Práce se stává stále více společenskou, podniky se stávají stále méně „soukromými“, ale přesto zůstávají *téměř zcela* v rukou soukromníků.

Svou účastí na velkém podniku *se* drobný vkladatel nepochybně *spojuje* s tímto podnikem. A kdo má z tohoto spojení užitek? — Velkokapitál, který rozšiřuje své operace a neplatí drobnému vkladateli o nic více (a často i méně) než kterémukoli věřiteli a je na drobném vkladateli *tím nezávislejší*, čím jsou tito vkladatelé *drobnější* a izolovanější. Viděli jsme, že i na kapitálu spořitelů se drobní vkladatelé podílejí neobyčejně málo. A jak mizivý je pak jejich podíl na kapitálu železničních a bankovních magnátů? Tím,

že drobný vkladatel svěřuje těmto magnátům své droby, dostává se do *nové závislosti* na velkokapitálu. Že by mohl tímto velkým kapitálem disponovat, na to nesmí ani pomyslet; jeho „zisk“ je směšně malý (4 % z 26 rublů = 1 rubl ročně!). Ale zato když pak dojde ke krachu, nadobro ztrácí i ty ubohé droby! Velký počet těchto drobných vkladatelů neznamena drobení velkokapitálu, nýbrž *posilování moci* velkokapitálu, který dostává k dispozici i ty nejmenší droby úspor „lidu“. Svou účastí na velkém podniku se drobný vkladatel nestává samostatnějším podnikatelem, nýbrž *závislejším* na velkopodnikateli.

Ze skutečnosti, že roste počet drobných vkladatelů, nevyplývá chlácholivý, šosácký závěr, že přibývá majetných lidí, nýbrž revoluční závěr, že se prohlubuje závislost malých na velkých, že se zostřuje rozpor mezi stále více se zespolečenšujícími podniky a mezi zachováním soukromého vlastnictví výrobních prostředků. Čím více se rozvíjejí spořitelny, tím větší zájem mají drobní vkladatelé na socialistickém vítězství proletariátu, které jim umožní „podílet se“ na společenském vlastnictví a disponovat jím nikoli fiktivně, nýbrž ve skutečnosti.

Fiskra, č. 17
15. února 1902

Podle Fiskry

Z P R Á V A R E D A K C E J I S K R Y
P O R A D Ě (K O N F E R E N C I)
V Ý B O R Ů S D D S R ¹³¹

5. března 1902

Soudruzi! Oznámení o svolání porady na 21. března jsme dostali teprve předevčírem současně se zcela neočekávaným sdělením, že místo původně plánované konference by měl být uspořádán stranický sjezd. Kdo tuto nenadálou a neodůvodněnou změnu provedl, to nevíme. My ji považujeme za krajně nevhodnou, protestujeme proti tomu, že tak rychle měníte rozhodnutí o neobyčejně složitých a pro stranu důležitých krocích, a rozhodně vám radíme, abyste se vrátili k původnímu plánu uspořádat konferenci.

K pochopení, že je to opravdu nutné, stačí si podle našeho názoru pozorněji přečíst seznam otázek, které budou na programu sjezdu (Tagesordnung)[²⁴²], ten nám byl oznámen také teprve předevčírem; přitom ani nevíme, je-li to pouze návrh Tagesordnungu předkládaný jednou organizací nebo několika organizacemi. V seznamu je uvedeno devět otázek, které by měl sjezd projednat, v tomto pořadí (uvádím jejich obsah ve zkratce): A. hospodářský boj; B. politický boj; C. politická agitace; D. 1. máj; E. postoj k opozičním silám; F. postoj k revolučním skupinám, které nejsou součástí strany; G. organizace strany; H. ústřední orgán a I. zastoupení v zahraničí a zahraniční organizace strany.

Za prvé tento seznam svou strukturou i formulací jednotlivých otázek nutně vyvolává dojem „ekonomismu“. Nemyslíme si ovšem, že by organizace, která tento seznam předkládá, dosud stále ještě zastávala „ekonomistické“ názory (ačkoli *do jisté míry* není ani to zcela nemožné), ale žádáme soudruhy, aby nezapomínali, že je třeba počítat

i s veřejným míněním mezinárodní revoluční sociální demokracie a s pozůstatky „ekonomismu“, které u nás dosud přetrvávají. Uvažte přece: čelná strana politického boje svolává sjezd v okamžiku obrovského rozmachu všech revolučních a opozičních sil země, které zahájily přímý útok na samoděržaví — a my najednou stavíme na první místo „hospodářský boj“, a teprve po něm *následuje* „politika“!! Cožpak se to přesně nepodobá tradičnímu omylu našich „ekonomistů“, podle nichž má politická agitace (resp. boj) následovat až po agitaci ekonomické? Cožpak si lze představit, že by si nějaká evropská sociálně demokratická strana v revoluční chvíli usmyslila klást na první místo otázku odborového hnutí? Nebo vezměte skutečnost, že politická agitace je oddělena od politického boje! Neprojevuje se v tom snad obvyklá chyba stavět politickou agitaci proti politickému boji jako něco zásadně odlišného, jako něco, co patří k jinému stadiu? Anebo konečně jak si vysvětlit, že demonstrace figurují v pořadu jednání *především* jako *prostředek hospodářského boje!*?? Přece nesmíme zapomínat, že *celá řada* živlů sociální demokracii cizích obviňuje dnes celou sociální demokracii z „ekonomismu“: obviňuje ji list Nakanuně, Věstník ruské revoluce i Svoboda, obviňuje ji dokonce (dokonce!) i Ruskoje bogatstvo. Nesmíme zapomínat, že ať jsou rezoluce konference jakékoli, zůstává již sám pořad jednání historickým dokumentem, podle něhož se bude posuzovat politická vyspělost celé naší strany.

Za druhé seznam udivuje tím, že vytyčuje (několik dní před sjezdem!) otázky, které lze projednávat teprve po důkladné přípravě, teprve tehdy, je-li možné schválit skutečně jasná a opravdu pochopitelná usnesení — jinak je lépe zatím je vůbec neprojednávat. Např. body E a F: postoj k opozičním a jiným revolučním směrům. Tyto otázky je nutné nejdříve všestranně projednat, vypracovat k nim referáty, vysvětlit názorové rozdíly mezi jednotlivými odstíny — a teprve potom lze schvalovat rezoluce, které by

přinesly opravdu něco nového, které by mohly sloužit jako reálný *návod* pro celou stranu a neopakovaly by jen nějaká tradiční „otřelá tvrzení“. Uvažte přece: můžeme během několika dní vypracovat důkladné a zdůvodněné usnesení, jaký postoj zaujmout k „revolučně socialistické skupině Svoboda“ nebo k nově vzniklé straně „socialistů-revolucionářů“, usnesení, které by přihlíželo ke všem praktickým potřebám hnutí? A to ani nemluvíme o tom, jaký přinejmenším podivný dojem udělá na všechny zmínka o revolučních skupinách, které nejsou součástí strany, pomlčí-li se současně o tak důležité otázce, jako je postoj k Bundu a revize příslušných bodů usnesení I. sjezdu strany, které o Bundu pojednávají.

Za třetí — a to je nejdůležitější — má pořad jednání neodpuštělnou mezeru: přechází naprostým mlčením *zásadní stanovisko* dnešní ruské revoluční sociální demokracie i její *stranický program*. Ve chvíli, kdy všichni křičí o „křizi marxismu“ a celá ruská liberální publicistika dokonce o tom, že se marxismus rozpadá *a mizí*, kdy je otázka „dvou směrů v ruské sociální demokracii“ nejen na pořadu dne, ale kdy už se dostala i do nejrůznějších programů přednáškových cyklů, do programů seminářů pro propagandisty i do školení sebevzdělávacích kroužků — v takové chvíli je naprosto nemožné přecházet uvedené otázky mlčením. Naši odpůrci (viz Naděždinův Předvečer revoluce^[54]) nás, soudruzi, už beztak ironizují *v tisku*, že jsme si zvykli „poslušně hlásit: všechno v pořádku!...“

Podle našeho mínění všechny uvedené nedostatky pořadu jednání přesvědčivě dokazují, že plán přeměnit již svolanou konferenci ve sjezd není rozumný. Chápeme ovšem, jak palčivě všichni pociťují, že se od roku 1898 nekonal stranický sjezd, jak lákavá je myšlenka využít úsilí vynaložené na organizování konference k tomu, aby se skoncovalo s touto existencí „strany bez stranických institucí“. Bylo by však obrovskou chybou zapomínat pro tyto praktické důvody na to, že od sjezdu Sociálně demokratické dělnické

strany Ruska dnes všichni očekávají taková usnesení, která by byla na úrovni *všech* revolučních úkolů současnosti, a že zklameme-li *nyňi*, v takovém vskutku kritickém okamžiku, můžeme pochovat všechny naděje sociální demokracie na hegemonii v politickém boji. Proto je lépe nelitovat vydaných několika tisíc rublů a několika měsíců přípravné organizační práce a využít této konference k přípravě skutečného *celostranického* sjezdu, jenž by se konal v létě a definitivně by vyřešil všechny naléhavé teoretické otázky (zásadní program) i otázky politického boje.

Podívejte se na socialisty-revolucionáře, kteří stále více a stále šikovněji využívají našich nedostatků a postupují vpřed na úkor sociální demokracie. Právě založili „stranu“, začali vydávat *teoretický* orgán a rozhodli se založit politický *měsíčník*. A co se bude říkat o sociálních demokratech, jestliže *po* takové události nedosáhnou na svém sjezdu *alespoň* *takových* výsledků? Neriskujeme, že vzbudíme dojem, že pokud jde o programovou vyhraněnost a revoluční organizaci, nejsou sociální demokraté o nic dále než tato „strana“, která kolem sebe záměrně seskupuje všelijaké nevyhraněné, neurčité a dokonce neurčitelné živly?

Proto si myslíme, že je třeba prohlásit tento sjezd zástupců výborů nikoli za druhý řádný sjezd Sociálně demokratické dělnické strany Ruska, nýbrž za *dílčí konferenci* a uložit této konferenci za *hlavní a bezprostřední úkol*, aby zorganizovala a do léta připravila skutečně *celostranický sjezd*, který by také schválil program strany, s konečnou platností zajistil vydávání týdenního politického orgánu strany a vůbec dosáhl úplného a faktického sjednocení všech výborů a dokonce i všech skupin (tiskárenských aj.) sociálních demokratů na základě principiálnosti, věrnosti zásadám revoluční sociální demokracie a skutečně bojové připravenosti k *ofenzívním* politickým akcím.

Vycházejíce z této základní myšlenky, dovolujeme si soudruhům předložit k uvážení takovýto Tagesordnung naší konference:

1. *Zásadní rezoluce.* V této rezoluci je nutné naprosto určitě se vyslovit proti politováníhodným pokusům zužovat naši teorii a naše úkoly, které se dosti hojně vyskytovaly v nedávné minulosti. Jestliže stranická konference každé takové zužování energicky odmítne, velmi tím pomůže zásadnímu sjednocení všech sociálních demokratů a pozvedne otřesenou prestiž revolučního marxismu. Někteří soudruzi možná projeví obavu, že projednávání zásadní rezoluce zabere mnoho času a že pak zbude méně času na praktické otázky. Tyto obavy naprosto nesdílíme a domníváme se, že dlouhé debaty v ilegálním tisku objasnily otázku do té míry, že se velmi rychle a snadno shodneme na zásadách revoluční sociální demokracie. Bez zásadní rezoluce se však rozhodně neobejdeme.

I kdyby byla tato otázka z Tagesordnungu konference vypuštěna, stejně by se ničeho nedosáhlo, protože při projednávání rezolucí o hospodářském boji, o politickém boji aj. by se nutně vynořila táž otázka, avšak v úryvkovitější podobě. Bude proto mnohem účelnější dodělat nejprve tuto věc, netříštit naše rezoluce na rezoluce o politické agitaci, stávkách aj., nýbrž vyložit souvisle názor na naše základní úkoly.

Pokusíme se návrh takové rezoluce zkoncipovat a zařadit jej jako přílohu k této zprávě (stihneme-li to).

2. *Druhý řádný sjezd Sociálně demokratické dělnické strany Ruska.* Myslíme tím předběžné (a ovšem do jisté míry i pravděpodobné) vyřešení otázky, kdy se má sjezd konat (léto nebo nejpozději podzim, protože by bylo žádoucí mít to za sebou do začátku příští „sezóny“), kde se má konat (přitom je třeba pečlivě zvážit konspirativní podmínky), jak získat prostředky potřebné k jeho uspořádání (Jiskra je ochotna věnovat na tento účel okamžitě 500 rublů z jednoho speciálního daru, který dostala; možná že bychom brzy sehnali ještě stejnou částku nebo i víc. Je třeba posoudit, kolik tisíc rublů to asi může stát a jak chybějící peníze sehnat); konečně je třeba projednat všeobecné zásady

a pokud možno úplné zastoupení (tj. aby byly zastoupeny určité předem stanovené výbory a některé skupiny a snad i kroužky ruských sociálních demokratů, nemluvě už o poměrně snadném úkolu zajistit zastoupení obou zahraničních sociálně demokratických organizací; je také třeba stanovit, jak se bude postupovat u organizací, které by vznikly v období mezi konferencí a sjezdem, zda je na sjezd pozvat, aj. aj.).

3. *Volba organizačního výboru.* Úkolem tohoto organizačního výboru by vlastně bylo zajistit realizaci usnesení konference, připravit a uspořádat sjezd, definitivně určit dobu a místo jeho konání, prakticky jej zorganizovat, zabezpečit, aby fungovala přeprava, aby byly v Rusku zřízeny stranické tiskárny (s pomocí Jiskry vznikly v Rusku dvě místní tiskárenské skupiny sympatizující s našimi publikacemi, které ve svých dvou tiskárnách už stačily vydat kromě četných letáků i 10. a 11. číslo Jiskry, brožury Co dále?^[181], Desáté výročí morozovské stávky, Řeč Petra Alexejeva^[7], Obžaloba v obuchovském procesu^[149] a mnoho jiného. Doufáme, že se zástupcům těchto místních skupin podaří zúčastnit se jednání konference a že všestranně pomohou plnit celostranické úkoly¹³², dále že pomohou různým místním, odborovým (dělnickým), studentským apod. organizacím aj. aj. Za tři čtyři měsíce by tento organizační výbor, kdyby ho podporovaly všechny organizace, mohl dokonale připravit půdu pro vytvoření skutečného ústředního výboru, schopného de facto řídit veškerý politický boj naší strany.

Vzhledem k složitosti a mnohostrannosti úkolů by organizační výbor neměl být podle našeho mínění složen z příliš malého počtu lidí (5—7); těm by se pak doporučilo, aby si zvolili byro, rozdělili funkce a do sjezdu se několikrát sešli.

4. *Volba komise pro vypracování návrhu programu strany.* Protože redakce Jiskry (včetně skupiny Osvobození práce) na této obtížné věci už dlouho pracuje, dovolujeme si soudruhům navrhnout takovýto plán. Máme už hotový celý

návrh praktické části programu včetně návrhu agrárního programu a kromě toho jsou sestaveny *dvě* varianty zásadní části programu. Náš zástupce konferenci s těmito návrhy seznámí, bude-li to uznáno za nutné a nesetká-li se při tom s nějakými překážkami. Z těchto dvou variant nyní sestavujeme jeden návrh, který bychom však neradi uveřejňovali v konceptu, tj. ještě před skončením této práce. Bylo by možná nejpraktičtější, kdyby konference zvolila několik lidí, kteří by spolu s námi provedli redakci a program vypracovali.

Pokud jde o nás, můžeme už nyní v každém případě soudruhům oficiálně přislíbit, že jim za několik týdnů předložíme definitivní návrh programu strany, který jsme chtěli napřed otisknout v Jiskře, aby se s ním *všichni* soudruzi seznámili a zaslali nám své připomínky.

5. *Ústřední orgán.* Protože připravit vydávání pravidelně vycházejícího a obsahově i technicky dostatečně vybaveného periodického orgánu je nesmírně obtížné, měla by se konference podle příkladu I. sjezdu strany zřejmě rozhodnout pro jeden z existujících orgánů. Ať už to bude rozhodnuto tak, nebo bude navrženo vydávání zcela nového orgánu, bude v každém případě třeba pověřit zvláštní komisi nebo ještě lépe opět organizační výbor, aby tuto věc připravil a všestranně ji projednal společně s existující nebo s nově zvolenou redakcí.

K tomuto projednávání by měla být podle našeho mínění rozhodně přizvána skupina Osвобоzení práce, bez jejíž řídicí účasti si neumíme představit, že by mohl začít vycházet zásadově pevný politický orgán, jenž by uspokojoval všechny potřeby hnutí.

Protože se už před konferencí vyskytly pokusy o vydávání dvou čísel měsíčně, měla by si strana jako nejbližší úkol vytknout vydávání *týdeníku*; kdyby *všichni* ruští sociální demokraté na takovém orgánu opravdu *společně* pracovali, bylo by to docela možné.

6. *Příprava pořadu jednání sjezdu strany a příslušných referátů.*

Konference by měla jednak sama navrhnout pořad jednání, jednak by tímto úkolem měla pověřit organizační výbor a *bezpodmínečně* určit (resp. vyhledat) pro každou otázku referenta. Jedině budou-li předem určeni referenti, lze zajistit, že otázky budou na sjezdu skutečně všestranně projednány (některé referáty by mohly být v plném znění nebo ve výňatcích otištěny předem a prodiskutovány v tisku; například doufáme, že brzy otiskneme již téměř hotový referát jednoho člena redakce o agrárním programu ruské sociální demokracie^[77]* apod.) a na sjezdu správně vyřešeny.

7. *Běžné praktické otázky hnutí* — například:

(a) projednat a schválit leták k 1. máji (resp. projednat návrhy letáku, které předložila Jiskra a jiné organizace);

(b) prvomájové demonstrace — doba a způsob uspořádání;

(c) pověřit organizační výbor, aby pomáhal organizovat bojkoty, demonstrace apod., dále postupně školit členy strany a shromažďovat síly i prostředky strany k povstání všeho lidu;

(d) různé finanční otázky týkající se výdajů na organizační výbor *apod.*

Tím končíme svou zprávu o úkolech a Tagesordnungu našeho sjezdu a poznamenáváme jen to, že rozhodně nemůžeme vypracovat podrobnou zprávu o činnosti Jiskry, protože lhůta je příliš krátká. Jsme nuceni omezit se jen na přiložený stručný náčrt.

* Viz tento svazek, s. 313—359. *Red.*

(NB) KONCEPT REZOLUCE

1. Konference kategoricky odmítá všechny pokusy vnášet oportunistus do revolučního třídního hnutí proletariátu — pokusy, které se projevíly v takzvané „kritice marxismu“, v bernsteinismu a „ekonomismu“. Zatímco se buržoazie všech zemí raduje z pověstné „krize socialismu“, konference jménem Sociálně demokratické dělnické strany Ruska prohlašuje, že je solidární s revoluční mezinárodní sociální demokracií, a vyjadřuje pevné přesvědčení, že z této krize vyjde sociální demokracie ještě silnější a odhodlanější k nelítostnému boji za uskutečnění svých velkých ideálů.

2. Konference prohlašuje, že souhlasí s Manifestem Sociálně demokratické dělnické strany Ruska^[120], a potvrzuje, že za nejbližší politický úkol strany považuje svržení samoděržaví. Konference prohlašuje, že sociální demokracie považuje za základ své činnosti, směřující k uskutečnění tohoto nejbližšího úkolu i k dosažení jejího konečného cíle, všestrannou politickou agitaci mezi všemi vrstvami lidu, agitování proletariátu k boji proti všem projevům hospodářského, politického, národnostního i sociálního útlaku bez ohledu na to, proti které části obyvatelstva je tento útlak zaměřen. Konference prohlašuje, že strana bude podporovat každé revoluční a pokrokové opoziční hnutí proti existujícímu politickému a společenskému zřízení. Jako praktický prostředek boje konference doporučuje zejména organizovat bojkoty, manifestace v divadlech apod., a rovněž masové demonstrace. Konference připomíná všem výborům a skupinám strany, aby nezapomínaly, že je nutné provádět přípravná opatření k ozbrojenému povstání všeho lidu proti carskému absolutismu.

3. Konference prohlašuje, že ruská sociální demokracie bude i nadále řídit hospodářský boj proletariátu, bude usilovat o jeho rozšíření a prohloubení, o utužení jeho ideového a organizačního spojení se sociálně demokratic-

kým dělnickým hnutím, vynasnaží se využít každého projevu tohoto boje k rozvíjení politické uvědomělosti proletariátu a k jeho zapojení do politického boje. Konference prohlašuje, že není vůbec nutné agitovat nejprve jen na základě hospodářských požadavků nebo považovat hospodářskou agitaci vůbec za nejšíře použitelný prostředek k zapojení mas do politického boje.

[NB: Je velmi důležité *přistihnout* časopis *Rabočeje dělo* znovu i zde!!]

4. (Snad něco o rolnictvu v duchu našeho agrárního programu? Budu se snažit napsat to a hned poslat.)

*Poprvé otištěno roku 1923,
Sobranije sočiněnij N. Lenina
(V. Uljanova), sv. V*

Podle rukopisu

AGRÁRNÍ PROGRAM RUSKÉ
SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE¹³³

*Napsáno v únoru — v první polovině
března 1902
Otištěno v srpnu 1902
v časopise Žarja, č. 4
Podepsán: N. Lenin*

Podle rukopisu

Аграрная программа русской
социал-демократии.

I

Прежде чем войти в подробности программы, докажем, что программа аграрная программа русской социал-демократии. По аграрной программе наша программа определяет руководящую роль социал-демократической партии в аграрном вопросе т.е. по отношению к сельскому хозяйству, к крестьянскому классу, к земледельцам, к сельскому классу. В такой «крестьянской» партии, как Россия, аграрная программа социал-демократии имеет значение влиятельное, имеет значение руководящее, аграрная программа социал-демократии имеет значение руководящее в отношении к крестьянскому вопросу. Вопрос руководящий, сельско-экономический вопрос «крестьяне» — вопрос наш главный социал-демократии.

I

Je sotva nutné podrobně dokazovat, že ruská sociálně demokratická strana naléhavě potřebuje „agrární program“. Agrárním programem rozumíme stanovení nejlůležitějších zásad sociálně demokratické politiky v agrární otázce, tj. ve vztahu k zemědělství, k různým třídám, vrstevám a skupinám vesnického obyvatelstva. Je přirozené, že v takové „rolnické“ zemi, jako je Rusko, je agrární program socialistů hlavně, ne-li výhradně, „programem rolnickým“, programem, který určuje postoj k rolnické otázce. Velcí pozemkoví vlastníci, zemědělstí námezdní dělníci a „rolníci“ — to jsou tři hlavní složky vesnického obyvatelstva v každé kapitalistické zemi včetně Ruska. A tak jako je postoj sociálních demokratů k prvním dvěma ze zmíněných tří složek (k pozemkovým vlastníkům a dělníkům) již sám sebou vyhraněný a jasný, tak je nevyhraněný dokonce i sám pojem „rolnictvo“, a tím víc náš postoj k základním otázkám jeho způsobu života a jeho vývoje. Ne-li na Západě jádrem agrárního programu sociálních demokratů právě „rolnická otázka“, pak v Rusku jím musí být ještě mnohem víc. Stanovit naprosto jednoznačně naši politiku v rolnické otázce je pro nás, ruské sociální demokraty, o to nezbytnější, že náš směr je v Rusku ještě docela mladý a že celý starý ruský socialismus byl koneckonců socialismem „rolnickým“. Ovšem spousta ruských „radikálů“, která se považuje za strážce dědictví, jež po sobě anechnali naši socialisticky orientovaní narodníci nejrůznějších odstínů, nemá v sobě už téměř vůbec nic socialistického. Přesto však zdůrazňují své neshody s námi v „rol-

nické“ otázce tím ochotněji, čím je pro ně příjemnější zastírat skutečnost, že na přední místo ve společensko-politickém životě Ruska se již dostala „dělnická“ otázka, že oni v této otázce nemají žádné pevné zásady a že devět desetin se jich vlastně projevuje jako nejtuctovější buržoazní sociální reformátoři. Konečně i četní „kritikové marxismu“, kteří v tomto ohledu téměř úplně splynuli s ruskými radikály (nebo liberály?), se rovněž snaží zdůrazňovat právě rolnickou otázku, v níž prý byl „ortodoxní marxismus“ nejvíce zhanoben „nejnovějšími pracemi“ Bernsteinů, Bulgakovů, Davidů, Hertzů a dokonce i... Černovů!

Dále, kromě teoretických rozpaků a zápasu mezi „pokrokovými“ směry, vyplývá z čistě praktických požadavků samého hnutí v poslední době úkol jít s propagandou a agitací na vesnici. Avšak alespoň trochu seriózní a důkladný přístup k tomuto úkolu není možný bez zásadově důsledného a politicky účelného programu. A ruští sociální demokraté přece plně uznávali důležitost „rolnické otázky“ již od té doby, co se vyhranili jako zvláštní směr. Připomeňme, že v návrhu programu ruských sociálních demokratů, který vypracovala skupina Osvobození práce a vydala roku 1885, se uvádí požadavek „radikálně zrevidovat agrární poměry (podmínky výkupu a přidělování půdy rolníkům)“*. V brožurě O úkolech socialistů v boji proti hladu v Rusku (1892)^[177] mluvil G. V. Plechanov také o sociálně demokratické politice v rolnické otázce.

Je proto docela přirozené, že i Jiskra přinesla v jednom ze svých prvních čísel (duben 1901, č. 3) nástin agrárního programu a v článku Dělnická strana a rolnictvo^[307]** formulovala svůj postoj k zásadám agrární politiky ruských sociálních demokratů. Tento článek vzbudil u velmi mnoha ruských sociálních demokratů rozpaky; dostali jsme k němu do redakce řadu připomínek a dopisů. Největší námitky

* Viz přílohu k brožurě P. B. Axelroda O současných úkolech a taktice ruských sociálních demokratů, Ženeva 1898^[3].

** Viz Sebrané spisy 4, Praha 1980, s. 428–436. *Red.*

vyvolal bod o vrácení odřezků; chtěli jsme již o tom zahájit diskusi v časopise Zarja, když se objevilo 10. číslo časopisu Rabočeje dělo s Martynovovým článkem, jenž mimo jiné také rozebíral agrární program Jiskry. Vzhledem k tomu, že Rabočeje dělo shrnulo mnohé z častých námitek, doufáme, že na nás naši dopisovatelé nebudou žehrat, když *zatím* odpovíme pouze Martynovovi.

Proč zdůrazňuji ono *zatím*. Článek v Jiskře napsal jeden člen redakce a ostatní členové, kteří se s autorem shodovali v celkovém pojetí otázky, mohli mít samozřejmě rozdílné názory na podrobnosti, na jednotlivé body. Mezitím byl celý náš redakční kruh (tj. i skupina Osvobození práce) zaměstnán vypracováváním kolektivního, redakčního návrhu programu naší strany^[104]. Tato práce se protáhla (částečně pro různé stranické záležitosti a jisté konspirační důvody, částečně i proto, že bylo nutné svolat mimořádnou schůzku, aby program všestranně posoudila) a byla dokončena teprve nedávno. Dokud byl bod o vrácení odřezků pouze mým osobním názorem, nespěchal jsem s jeho obhajobou, poněvadž pro mne bylo mnohem důležitější celkové pojetí naší agrární politiky než tento jednotlivý bod, který mohl být v našem společném návrhu ještě vynechán nebo podstatně změněn. Nyní budu hájit již tento společný návrh. A „přítele čtenáře“, který nelenil poslat nám kritiku našeho agrárního programu, nyní požádáme, aby se zabýval kritikou našeho společného návrhu.

I I

Uvedme „agrární“ část tohoto návrhu v plném znění.

„V zájmu odstranění pozůstatků starých nevolnických poměrů a v zájmu svobodného rozvíjení třídního boje na vesnici se pak bude Sociálně demokratická dělnická strana Ruska domáhat:

1. Aby byly zrušeny výkupní a obroční platby, jakož

i všechny povinnosti doléhající nyní na rolnictvo jako na poplatný stav;

2. aby bylo zrušeno vzájemné ručení a všechny zákony omezující rolníka při disponování jeho půdou;

3. aby byly lidu vráceny peněžní částky, které byly od něho vybrány ve formě výkupních a obročních plateb; aby byl za tímto účelem zkonfiskován majetek klášterů a úřední statky a rovněž aby byla uvalena zvláštní daň na pozemky šlechtických velkostatkářů, kteří využili výkupní půjčky; aby takto získané částky byly převedeny do zvláštního lidového fondu pro kulturní a sociální potřeby vesnických sdružení;

4. aby byly ustaveny rolnické výbory, které by

a) vrátily vesnickým sdružením (vyvlastněním nebo — jestliže pozemky měnily majitele — výkupem apod.) ty pozemky, které byly rolníkům odřezány při zrušení nevolnictví a v rukou statkářů slouží k porobování rolníků;

b) odstranily pozůstatky nevolnictví, jež se udržely na Urale, na Altaji, v Západním kraji i v jiných oblastech státu;

5. aby soudy dostaly právo snižovat neúměrně vysoké pachtovné a rušit platnost smluv, které mají zotročující charakter.

Čtenář se možná podiví, že v „agrárním programu“ se nemluví o žádných požadavcích ve prospěch zemědělských námezdních dělníků. K tomu poznamenáváme, že jsou zahrnuty do předcházející části programu, která obsahuje požadavky, jež naše strana předkládá „v zájmu ochrany *dělnické třídy* před fyzickým i morálním úpadkem a rovněž v zájmu zvýšení její schopnosti bojovat za své osvobození“. Podtržená slova se týkají *všech* námezdních dělníků včetně zemědělských a *všech 16 bodů* této části programu se vztahuje *i na zemědělské dělníky*.

Skutečnost, že jsme průmyslové i zemědělské dělníky zahrnuli do jednoho oddílu a v „agrární“ části programu jsme ponechali pouze „rolnické“ požadavky, má ovšem

tu nevýhodu, že požadavky ve prospěch zemědělských dělníků nejsou na první pohled nápadné, že nebijí do očí. Seznámí-li se někdo s programem jen zběžně, může si dokonce udělat zcela nesprávnou představu, že jsme požadavky ve prospěch námezdních zemědělských dělníků nevyzdvihli schválně. Je zbytečné říkat, že taková představa by byla od základu chybná. Zmíněná nevýhoda je v podstatě čistě vnějšího rázu. Lze ji snadno odstranit jak pozornějším pročtením programu, tak i komentářem k němu (a náš program strany „půjde mezi lid“ samozřejmě jedine v doprovodu nejen tištěných, nýbrž i — a to je mnohem důležitější — ústních komentářů). Bude-li se chtít některá skupina zabývat speciálně zemědělskými dělníky, bude muset pouze vybrat ze všech požadavků ve prospěch dělnictva právě ty, které jsou nejdůležitější pro zemědělské dělníky, nádeníky apod., a poskytnout k nim výklad ve zvláštní brožuře, letáku nebo v řadě ústních informací.

Rozebírané části programu by bylo v zásadě *jedině správné* zredigovat tak, aby se spojily všechny požadavky ve prospěch námezdních dělníků *všech odvětví* národního hospodářství a přísně se vyčlenily požadavky ve prospěch „rolníků“ do zvláštního oddílu, protože základní kritérium pro to, co můžeme a musíme požadovat v prvním a ve druhém případě, *je naprosto odlišné*. Zásadní rozdíl mezi oběma zkoumanými částmi programu je podle návrhu vyjádřen v úvodních slovech ke každé části.

Ve prospěch námezdních dělníků požadujeme takové *reformy*, které je „chrání před fyzickým i morálním úpadkem a zvyšují jejich schopnost bojovat“; ve prospěch rolníků se pak domáháme pouze takových *přeměn*, které pomáhají k „odstranění pozůstatků starých nevolnických poměrů a k svobodnému rozvíjení třídního boje na vesnici“. Z toho je zřejmé, že naše požadavky ve prospěch rolníků jsou mnohem užší, že vycházejí z mnohem skromnějších podmínek, že jsou uzavřeny v mnohem těsnějším rámeč. Pokud jde o námezdní dělníky, hodláme hájit jejich zájmy *jako*

třídy v soudobé společnosti: děláme to proto, že považujeme jejich třídní hnutí za jediné *skutečně* revoluční hnutí (srovnej slova o postoji dělnické třídy k ostatním třídám v zásadní části programu), a snažíme se právě toto hnutí zorganizovat, usměrňovat a prodchnout duchem socialistického uvědomění. A pokud jde o rolnictvo, *vůbec nehodláme* hájit jeho zájmy jako třídy *drobných pozemkových vlastníků a zemědělců v soudobé společnosti*. Nic takového. „Osvobození dělnické třídy může být jen dílem dělnické třídy samé“, a proto sociální demokracie zastupuje — *bezprostředně a důsledně* — pouze zájmy proletariátu a pouze s jeho třídním hnutím se snaží splynout v jeden nerozlučný celek. Všechny ostatní třídy soudobé společnosti jsou přece pro zachování základů nynějšího ekonomického řádu, a proto může sociální demokracie hájit zájmy těchto tříd jen za určitých okolností a za určitých přesně stanovených podmínek. Například třída malovýrobců, včetně maloročníků, je ve svém boji proti buržoazii *reakční* třídou, a proto „pokoušet se zachránit rolnictvo před náporom kapitalismu obranou drobného hospodářství a drobného vlastnictví by znamenalo neúčelně brzdit vývoj společnosti, klamat rolníka iluzí, že si může i za kapitalismu blahobytně žít, znamenalo by to vrážet klín mezi pracující třídy tím, že by se pro menšinu vytvářelo privilegované postavení na úkor většiny“ (Jiskra, č. 3)*. Proto se tedy vytyčení „rolnických“ požadavků v našem návrhu programu řídí *dvěma velmi úzce vymezenými podmínkami*. Oprávněnost „rolnických“ požadavků v sociálně demokratickém programu podmiňujeme za prvé tím, že povedou k odstranění pozůstatků nevolnických poměrů, a za druhé tím, že budou napomáhat svobodnému rozvíjení třídního boje na vesnici.

Rozeberme si podrobněji každou z těchto podmínek, jež byly stručně naznačeny již ve 3. čísle Jiskry.

„Pozůstatků starých nevolnických poměrů“ je na našem

* Viz Sebrané spisy 4, Praha 1980, s. 430—431. *Red.*

venkově ještě děsivě mnoho. To je všeobecně známo. Odpracovávání a smlouvy mající ztročující charakter, rolníkova stavovská a občanská neplnoprávnost, jeho podřízenost privilegovanému statkáři vyzbrojenému karabáčem, ubohé životní podmínky, jež dělají z rolníka učiněného barbara — to všechno není na ruské vesnici výjimkou, nýbrž pravidlem, a to všechno je koneckonců přímým přežitkem nevolnictví. V těch případech a vztazích, kde tyto poměry dosud existují a pokud ještě existují, je jejich nepřítelem *veškeré rolnictvo jako celek*. Proti nevolnictví, proti jeho statkářským zastáncům, proti státu, který je jim k službám, zůstává rolnictvo stále ještě *třídou*, a to třídou nikoli kapitalistické, nýbrž nevolnické společnosti, tj. třídou jako stavem*. Pokud se na naší vesnici ještě udržuje tento třídní antagonismus mezi „rolnictvem“ a privilegovanými statkáři, typický pro nevolnickou společnost, *potud* musí stát dělnická strana nepochybně při „rolnictvu“, musí podporovat jeho boj a *podněcovat je k boji* proti všem pozůstatkům nevolnictví.

Slovo rolnictvo dáváme do uvozovek, abychom upozornili na rozpor, který je zde zcela nepochybný: v soudobé společnosti není už rolnictvo samozřejmě jednotnou třídou. Kdo však nad tímto rozporem upadá do rozpaků, zapomíná, že to není rozpor výkladu nebo doktríny, nýbrž rozpor samého života. Není to rozpor vymyšlený, nýbrž živý, dialektický. *Pokud* je nevolnická společnost na našem venkově vytlačována „moderní“ (buržoazní) společností, *potud* přestává být rolnictvo třídou, protože se rozpadá na ves-

* Víme, že v otrokářské a feudální společnosti byly třídní rozdíly zakotveny i ve *stavovském* rozdělení obyvatelstva a že každá třída měla ve státě zvláštní *právní* postavení. Proto byly třídy otrokářské a feudální (a rovněž nevolnické) společnosti též zvláštními stavy. Naproti tomu v kapitalistické, buržoazní společnosti jsou si všichni občané v právním slova smyslu rovni, stavovské rozdíly jsou odstraněny (alespoň v zásadě), a proto třídy přestaly být zároveň stavy. Společnost se dělila na třídy v otrokářské, ve feudální i v buržoazní společnosti, avšak v prvních dvou existovaly třídy jako stavy, kdežto v poslední z nich jsou třídy nestavovské.

nický proletariát a vesnickou buržoazii (velkou, střední, drobnou a nejdrobnější). *Pokud* se ještě udržují nevolnické vztahy, *potud* zůstává „rolnictvo“ stále ještě třídou, to jest, opakujeme, třídou společnosti nikoli buržoazní, nýbrž nevolnické. Toto „pokud — tud“ existuje ve skutečnosti jako *krajně složitý* propletenec nevolnických a buržoazních vztahů na soudobé ruské vesnici. Řečeno Marxovými termíny, proplétá se u nás velice bizarně renta v úkonech, naturální renta, renta peněžní i kapitalistická. Tuto okolnost, zjištěnou všemi ekonomickými výzkumy v Rusku, zdůrazňujeme zejména proto, že je nezbytně a nevyhnutelně zdrojem oné složitosti, spletnosti, a chcete-li, třeba i vykonstruovanosti některých našich „agrárních“ požadavků, která leckoho na první pohled velmi překvapí. Kdo vyjadřuje ve svých námitkách jen *všeobecnou* nespokojenost s touto složitostí a „spletností“ navrhovaných řešení, ten zapomíná, že tak spletné otázky *ani nelze* řešit jednoduše. Naší povinností je bojovat proti všem pozůstatkům nevolnických vztahů — o tom nemůže mít sociální demokrat žádné pochybnosti, ale protože se tyto vztahy velmi složitě proplétají se vztahy buržoazními, *jsme nuceni* sáhnout až do samého, mohu-li to tak říci, nitra tohoto propletence a nesmíme se zaleknout složitosti tohoto úkolu. „Jednoduše“ by se dal vyřešit *jen jediným způsobem*: vyhnout se mu, přejít ho, přenechat celý ten propletenec k rozuzlení „živelnému prvku“. Avšak taková „jednoduchost“, kterou si oblíbili všichni ti buržoazní i „ekonomističtí“ vyznavači živelnosti, je nedůstojná sociálního demokrata. Strana proletariátu musí rolnictvo v jeho boji proti všem pozůstatkům nevolnictví nejen podporovat, ale musí je podněcovat k cestě vpřed, a aby je mohla podněcovat k cestě vpřed, k tomu nestačí spokojit se jen obecně formulovaným přáním — je třeba vytyčit jasnou revoluční směrnicí, je třeba umět lidem *pomoci vyznat se* v těch spletných agrárních vztazích.

Aby si čtenář názorněji představil, jak je řešení agrární otázky skutečně složité, požádáme ho, aby po této stránce porovnal dělnickou a rolnickou část programu. V dělnické části jsou všechna řešení neobyčejně jednoduchá, pochopitelná dokonce i velmi málo zasvěcenému a velmi málo přemýšlivému člověku, jsou „přirozená“, blízká a snadno uskutečnitelná. V rolnické části je naopak většina řešení neobyčejně složitá, na první pohled „nepochopitelná“, vykonstruovaná, málo pravděpodobná a těžko uskutečnitelná. Čím lze tento rozdíl vysvětlit? Ne tím, že autoři programu v prvním případě strážlivě a věcně uvažovali, kdežto v druhém se dali špatnou cestou, zamotali se a sklouzli k romantismu a planým frázím? Takové vysvětlení by bylo, po pravdě řečeno, nesmírně „jednoduché“, až dětinsky jednoduché, a nedivíme se, že se ho Martynov chytil. Neuvážil, že praktické řešení drobných dělnických otázek nanejvýš usnadnil a zjednodušil sám ekonomický vývoj. Společenskoekonomické vztahy v kapitalistické velkovýrobě se staly (a stále více se stávají) natolik zřetelné, jasné a jednoduché, že nejbližší kroky vpřed se rýsují samy sebou a nabízejí se hned na první pohled. A naopak vytlačování nevolnictví kapitalismem na vesnici zamotalo a zkomplikovalo společenskoekonomické vztahy natolik, že nad řešením nejbližších praktických otázek (v duchu revoluční sociální demokracie) je třeba velice přemýšlet a s naprostou jistotou lze říci už předem, že se nepodaří vymyslet „jednoduché“ řešení.

Abych nezapomněl. Když už jsme začali srovnávat dělnickou a rolnickou část programu, zmiňme se ještě o jednom zásadním rozdílu mezi nimi. Stručně by se tento rozdíl mohl vyjádřit takto: v dělnické části nemáme právo překročit rámec požadavků sociálních reforem, kdežto v rolnické části se nesmíme zastavit ani před požadavky sociálně revolučními. Nebo jinak: v dělnické části jsme bezpodmínečně odkázáni na rámec minimálního programu, v rolnické

části můžeme a musíme vytyčit maximální program*. Vysvětleme si to.

V obou částech vysvětlujeme naše nejbližší požadavky, nikoli náš konečný cíl. V obou proto musíme zůstat na půdě soudobé (= buržoazní) společnosti. V tom se obě části shodují. Zásadně se však liší v tom, že dělnická část obsahuje požadavky zaměřené proti *buržoazii*, kdežto rolnická část požadavky zaměřené proti *statkářským zastáncům nevolnictví* (řekl bych proti feudálům, kdyby nebylo tak sporné, je-li možné tento termín použít pro naši statkářskou šlechtu**). V dělnické části se musíme omezit na *částečnou* zlepšení daného, buržoazního zřízení. V rolnické části musíme usilovat o *úplné* očištění tohoto zřízení od všech pozůstatků nevolnictví. V dělnické části nemůžeme klást požadavky, jež by se svým významem rovnaly definitivnímu odstranění nadvlády buržoazie: až dosáhneme tohoto konečného cíle, který se dostatečně zdůrazňuje na jiném místě programu a který ve svém boji za nejbližší požadavky nepouštíme „ani na chvíli“ ze zřetele, pak se my, strana proletariátu, již neomezíme jen na řešení nějaké odpovědnosti podnikatelů nebo stavu nějakých továrních bytů, ale převezmeme *veškeré* řízení a rozhodování o veškeré společenské výrobě, a tedy i o rozdělování. V rolnické části naopak můžeme a musíme vytyčit takové požadavky, jež by se svým významem rovnaly definitivnímu odstranění nadvlády statkářských zastánců nevolnictví, abychom jednou pro-

* Námitku, že požadavek vrácení odřezků ještě zdaleka neznamena maximum našich nejbližších požadavků ve prospěch rolnictva (respektive našich agrárních požadavků vůbec) a že je proto nedůsledný, rozebereme dále, až budeme mluvit o konkrétních bodech obhajovaného programu. Tvrdíme a vynasnažíme se dokázat, že požadavek „vrácení odřezků“ je maximum toho, co nyní můžeme ve svém agrárním programu požadovat.

** Já osobně si spíš myslím, že je to možné, ale zde ovšem není ani místo, ani čas zdůvodňovat nebo dokonce navrhopvat řešení tohoto problému, poněvadž v tomto případě jde o obhájení kolektivního, celoredakčního návrhu agrárního programu.

vždy zbavili naši vesnici všech pozůstatků nevolnictví. V dělnické části analyzující nejbližší požadavky nemůžeme vytyčovat sociálně revoluční požadavky, protože sociální revoluce, která svrhává nadvládu buržoazie, je už revolucí proletariátu, uskutečňující náš *konečný* cíl. V rolnické části vytyčujeme i sociálně revoluční požadavky, neboť sociální revoluce, která svrhává nadvládu statkářských zastánců nevolnictví (tj. taková buržoazní sociální revoluce, jakou byla Velká francouzská revoluce), je možná i na bázi daného buržoazního zřízení. V dělnické části zůstáváme (prozatím a podmíněně, se svými samostatnými úmysly a záměry, ale přece jen zůstáváme) na půdě sociální reformy, neboť zde žádáme pouze to, co nám buržoazie může (v zásadě) dát, aniž tím ještě ztratí svou moc (a co jí proto předem radí páni Sombartové, Bulgakovové, Struvové, Prokopovičové a spol., aby s rozmyslem a ve vší počestnosti dala). V rolnické části musíme *na rozdíl od sociálních reformátorů* žádat i to, co nám (nebo rolníkům) statkářští zastánci nevolnictví nikdy nedají a dát nemohou — musíme žádat i to, co si revoluční hnutí rolnictva dokáže vybojovat pouze silou.

I V

Proto je tedy nedostačující a nevhodné ono „jednoduché“ kritérium „uskutečnitelnosti“, s jehož pomocí Martynov tak „snadno“ „sepsul“ náš agrární program. Toto kritérium bezprostřední a aktuální „uskutečnitelnosti“ v nejbližší době lze vůbec uplatnit jen na vysloveně reformátorské části a body našeho programu, ale naprosto ne na program revoluční strany vůbec. Jinak řečeno, lze toto kritérium uplatnit na náš program jen výjimečně, ale rozhodně ne jako obecné pravidlo. Náš program musí být uskutečnitelný pouze v tom širokém, filozofickém smyslu slova, aby ani jeho jediné písmenko nebylo v rozporu se směrem cel-

kového společenskoekonomického vývoje. A jakmile jsme tento směr správně určili (vcelku i v jednotlivostech), musíme, ve jménu svých revolučních zásad a své revoluční povinnosti, bojovat vždy a neustále *ze všech sil* za *maximum* našich požadavků. Pokoušet se však předem, před konečným výsledkem boje a v průběhu tohoto boje odhadnout, že *celého* maxima snad ani nedosáhneme — znamená propadat nejryzejšímu šosáctví. Podobné úvahy vedou vždycky k oportunistu, i kdyby si to jejich původci třeba ani nepřáli.

Cožpak není opravdovým šosáctvím úvaha Martynova, který objevil v agrárním programu Jiskry „romantismus“ — „protože *přidružit masy rolnictva k našemu hnutí je za současných podmínek velmi problematické*“ (Rabočeje dělo, č. 10, s. 58, podtrženo mnou)? Je to hezká ukázka oněch velice „solidních“ a velice laciných úvah, jejichž prostřednictvím se ruský sociáldemokratismus zjednodušoval až k „ekonomismu“. Ale jakmile se dostanete této „solidní“ úvaze pořádně na kloub, hned poznáte, že je to jen mýdlová bublina. „Naše hnutí“ je sociálně demokratické dělnické hnutí. *K němu se masy rolnictva prostě „přidružit“ nemohou; to není problematické, nýbrž nemožné, a o tom nikdy nebyla ani řeč. Ale k „hnutí“ proti všem pozůstatkům nevolnictví (a tím i proti samoděržaví) se masy rolnictva nutně přidružit musí.* Martynov to zamotal výrazem „naše hnutí“, protože se nezamyslel nad tím, jaký je v podstatě rozdíl mezi hnutím proti buržoazii a hnutím proti nevolnictví.*

* Jak dalece se Martynov nezamyslel nad touto otázkou, o níž se rozhodl psát, je obzvlášť zřejmé z této věty jeho článku: „Vzhledem k tomu, že agrární část našeho programu *bude mít ještě velmi dlouho poměrně malý praktický význam*, skýtá mnoho prostoru pro revoluční fráze.“ Podtržená slova obsahují právě onen propletenec, na který jsme upozornili v textu. Martynov slyšel, že na Západě se vypracovává agrární program jen tehdy, je-li už dělnické hnutí značně rozvinuté. U nás je toto hnutí teprve v počátcích. A proto — „ještě velmi dlouho!“ — dělá rychlý závěr náš publicista. Unikla mu maličkost: na Západě se agrární programy koncipují proto, aby získaly *polorolníky*,

Za problematické nelze rozhodně považovat přidružení masy rolnictva k hnutí proti pozůstatkům nevolnictví, nýbrž snad jen *stupeň* tohoto přidružení: nevolnické vztahy na vesnici jsou strašlivě propleteny s buržoazními, a rolníci (drobní zemědělci) jsou jako třída buržoazní společnosti mnohem konzervativnější než revoluční živé (hlavně proto, že buržoazní vývoj vztahů v zemědělství je u nás teprve v počátcích). Proto bude moci vláda v období politických reforem mnohem snáze rozdělit rolníky (nežli například dělníky), bude moci mnohem snáze oslabit (nebo dokonce v nejhorším případě i paralyzovat) jejich revolučnost malými a bezvýznamnými ústupky ve prospěch poměrně malého počtu drobných vlastníků.

To všechno je pravda. Ale co z toho plyne? O co je pro vládu snazší spojit se s konzervativními živly rolnictva, tím větší úsilí musíme vynaložit, abychom se dorozuměli s jeho revolučními živly, a o to rychleji to musíme udělat. Naší povinností je s co největší možnou vědeckou přesností stanovit, v jakém *směru* musíme tyto živly podporovat, a potom je *podněcovat* k rozhodnému a bezpodmínečnému boji proti všem pozůstatkům nevolnictví, podněcovat je stále a za všech okolností a všemi dostupnými prostředky. A není

polodělníky pro *sociálně demokratické* hnutí proti *buržoazii*, kdežto u nás proto, aby získaly masy rolnictva pro *demokratické* hnutí proti *pozůstatkům nevolnictví*. Proto bude mít agrární program na Západě tím *větší* význam, čím více se bude rozvíjet kapitalismus v zemědělství. Náš agrární program bude mít v převážné části svých požadavků tím *menší* praktický význam, čím *více* se bude rozvíjet kapitalismus v zemědělství — neboť pozůstatky nevolnictví, proti nimž je program zaměřen, odumírají jak samy od sebe, tak vlivem vládní politiky. Náš agrární program je proto prakticky zaměřen hlavně na bezprostřední budoucnost, období *před* pádem samoděržaví. Politický převrat v Rusku nutně a nevyhnutelně způsobí tak hluboké přeměny v našich velice zaostalých agrárních poměrech, že pak budeme muset agrární program rozhodně zrevidovat. Ale Martynov ví určitě jenom jedno: že kniha Kautského¹³¹ je dobrá (což je pravda) a že stačí opakovat a opisovat Kautského a neuvažovat přitom, že v Rusku je to, pokud jde o agrární program, úplně jiné (což je naprosto nemoudré).

to snad šosáctví pokoušet se „určit“ předem, *jak dalece* bude naše podněcování *úspěšné*? O tom už přece rozhodne sám život a zaznamenají to dějiny, ale naši věci teď je bojovat za všech okolností a bojovat až do konce. Může snad voják, který již vyrazil do útoku, hloubat o tom, že se třeba ani nepodaří zničit celý nepřátelský armádní sbor, ale jen jeho tři pětiny? Cožpak není, bereme-li to jako Martynov, „problematický“ například i takový požadavek, jako požadavek *republiky*? Pro vládu bude přece ještě snadnější odbýt to částečným proplacením *této* směnky, nežli kdyby měla proplatit směnku rolnických požadavků odstraněním všech pozůstatků nevolnictví. Co je nám však do toho? Tu malou splátku strčíme samozřejmě do kapsy, ale přesto nezastavíme ani na okamžik nelítostný boj za její *úplné* proplacení. Musíme více rozšířit myšlenku, že jedině v republice může dojít k rozhodné bitvě mezi proletariátem a buržoazií, musíme *vytvořit** a upevnit republikánskou tradici mezi všemi ruskými revolucionáři a v co nejširších masách ruského dělnictva, musíme heslem „republika“ vyjádřit, že v boji za demokratizaci státního zřízení půjdeme bez ohlížení až do konce — a potom rozhodne už sám boj, jak velkou část nám budou muset proplatit a kdy a jak se nám to podaří vybojovat. Bylo by hloupé určovat tuto část dříve, než jsme dali nepříteli plně pocítit sílu svých úderů a než jsme sami zakusili plnou sílu jeho úderů. Také v rolnických požadavcích musíme na základě vědeckých údajů stanovit *maximum* těchto požadavků a pomoci soudruhům za toto maximum bojovat, a pak ať se rozšafní

* Říkáme „vytvořit“, protože staří ruští revolucionáři otázce republiky nikdy nevěnovali dostatečnou pozornost, nikdy ji nepokládali za „praktickou“ otázku, — narodnici, buřiči aj. proto, že se k politice stavěli přezíravě jako anarchisté, narodovoljovci proto, že chtěli přeskočit od samoděržaví přímo k socialistické revoluci. Nám sociálním demokratům (ponecháme-li stranou dávno zapomenuté republikánské ideje děkabristů) připadl úkol rozšířit požadavek republiky mezi masami a vytvořit mezi ruskými revolucionáři republikánskou tradici.

legální kritikové a nelegální „chvostisté“, zamilovaní do hmatatelných výsledků, smějí jeho „problematičnosti“!*

* Pokud jde o „uskutečnitelnost“ požadavků sociálně demokratického programu, nebude snad marné připomenout polemiku K. Kautského proti R. Luxemburgové v roce 1896. Luxemburgová napsala, že požadavek obnovy Polska nepatří do praktického programu polských sociálních demokratů, protože je to požadavek v současné společnosti neuskutečnitelný. Kautsky s tím nesouhlasil a napsal, že se tento argument „zakládá na podivném nepochopení podstaty socialistického programu. Naše praktické požadavky, ať již jsou vyjádřeny přímo v programu anebo to jsou mlčky přijímané ‚postuláty‘, musí být poměřovány (werden... darnach bemessen) nikoli tím, jsou-li za daného vzájemného poměru sil *dosažitelné*, nýbrž tím, jsou-li *slučitelné* s existujícím společenským zřízením a je-li jejich uskutečnění s to usnadnit třídní boj proletariátu, podporovat (fördern) jeho rozvoj a připravit (ebnen) proletariátu cestu k politické moci. A nijak se přitom neohlížíme na daný vzájemný poměr sil. Sociálně demokratický program se nekoncepčuje pro daný („den“) okamžik, — musí pokud možno dávat směrnici (ausreichen) za jakékoli situace v soudobé společnosti. Musí sloužit nejenom praktické činnosti (der Aktion), ale i propagandě, musí v podobě konkrétních požadavků ukazovat názorněji, než to mohou ukázat abstraktní úvahy, směr, kterým chceme jít kupředu. Čím vzdálenější praktické cíle si při tom můžeme vytyčit, aniž bychom se utápěli v utopických spekulacích, tím lépe. Tím jasnější bude masám — dokonce i těm masám, které nejsou s to pochopit (erfassen) naše teoretické úvahy — směr, který sledujeme. Program musí ukázat, co od soudobé společnosti nebo od nynějšího státu *požadujeme*, a nikoli to, co od něj *očekáváme*. Vezměme například program německé sociální demokracie. Žádá, aby úředníky volil lid. Tento požadavek, použijeme-li pro něj měřítko R. Luxemburgové, je stejně utopický, jako požadavek vybudovat polský národní stát. Nikdo nepodléhá iluzi, že by v současných politických poměrech byl uskutečnitelný požadavek, aby státní úředníky v Německé říši volil lid. Stejným právem, jako můžeme připustit, že polský národní stát bude možné vybudovat, teprve až proletariát dobude politickou moc, — stejným právem to lze tvrdit i o tomto požadavku. Ale je to snad dostatečný důvod k tomu, abychom jej nezařadili do svého praktického programu?“ (Neue Zeit, XIV, 2, SS. 513 u. 514. Podtrženo K. Kautským.)

Přecházíme k druhé obecné tezi, jež určuje charakter všech našich rolnických požadavků a je vyjádřena slovy: „...*v zájmu svobodného rozvíjení třídního boje na vesnici*...“

Tato slova jsou mimořádně důležitá jak pro zásadní formulaci celkové agrární otázky, tak zejména pro hodnocení jednotlivých agrárních požadavků. Odstranění pozůstatků nevolnických poměrů požadujeme společně se všemi důslednými liberály, narodniky, sociálními reformátory, kritiky marxismu v agrární otázce apod. atd. Vytyčením tohoto požadavku se nelišíme od všech těchto pánů zásadně, nýbrž jen stupněm: oni zůstanou i v tomto bodě nutně v rámci reformy, kdežto my se nezastavíme (ve výše zmíněném smyslu) ani před sociálně revolučními požadavky. Naopak, když požadujeme, aby bylo zajištěno „svobodné rozvíjení třídního boje na vesnici“, dostáváme se do *zásadního* rozporu se všemi těmito pány a dokonce i se všemi *nesociálně* demokratickými revolucionáři a socialisty. Ti se také nezastaví před sociálně revolučními požadavky v agrární otázce, ale nebudou chtít tyto požadavky podrždit právě takové podmínce, jakou je svobodné rozvíjení třídního boje na vesnici. Tato podmínka je hlavním a ústředním bodem teorie revolučního marxismu v agrární otázce.* Uznat tuto podmínku znamená uznat, že i vývoj zemědělství je přes všechnu svou spleťtost a složitost, přes všechnu svou různorodost, rovněž vývoj kapitalistický, že rovněž plodí (tak jako vývoj průmyslu) třídní boj proletariátu proti buržoazii, že právě *tento* třídní boj musí být naší první a základní starostí a že musí být oním prubířským kamenem,

* Všechny omyly a všechno tápání „kritiků“ marxismu v agrární otázce vyúsťují vlastně v nepochopení právě tohoto bodu, a nejdůležitější, nejdůslednější (a proto i nejpoctivější) z nich, pan Bulgakov, ve své „studii“ přímo prohlašuje, že „učení“ o třídním boji nelze v žádném případě aplikovat na zemědělské poměry. (Kapitalismus a zemědělství, sv. II, s. 289.[13])

na kterém si budeme ověřovat jak zásadní otázky, tak politické úkoly i metody propagandy, agitace a organizace. Uznat tuto podmínku znamená zavázat se, že budeme i v obzvláště ožehavé otázce účasti drobného rolnictva v sociálně demokratickém hnutí neochvějně zastávat třídní stanovisko, že nebudeme v ničem ustupovat od stanoviska proletariátu ve prospěch zájmů maloburžoazie, ale že budeme naopak žádat, aby drobný rolník, ožebračovaný a utlačovaný celým soudobým kapitalismem, opustil své třídní stanovisko a přešel na stanovisko proletariátu.

Kladením této podmínky se rozhodně a definitivně distancujeme nejen od *svých nepřátel* (tj. od přímých či nepřímých, vědomých či nevědomých přívrženců buržoazie, kteří jsou našimi dočasnými a částečnými spojenci v boji proti pozůstatkům nevolnického zřízení), ale i od těch *nespolehlivých přátel*, kteří svou polovičatou formulací agrární otázky mohou způsobit (a skutečně působí) revolučnímu hnutí proletariátu velkou škodu.

Kladením této podmínky stanovíme vůdčí ideu, a bude-li se jí sociální demokrat přidržovat, může, i kdyby ho osud zavál do sebeodlehlejší vesnice, i kdyby se ocitl tváří v tvář těm nejspletitějším agrárním vztahům, zdůrazňujícím především *obecně* demokratické úkoly, může při řešení těchto úkolů uplatnit a zdůraznit své proletářské stanovisko — stejně jako zůstáváme sociálními demokraty i při řešení *obecně* demokratických politických úkolů.

Kladením této podmínky odpovídáme na námitku, se kterou přicházejí mnozí lidé, když se zběžně obeznámili s konkrétními požadavky našeho agrárního programu... „Vrátit výkupní platby a odřezky *vesnickým sdružením*“! — a kde je naše proletářská osobitost a naše proletářská samostatnost? cožpak to nebude vlastně dar vesnické buržoazii?

Ovšemže ano — ale jen v tom smyslu, v jakém znamenal sám pád nevolnického práva „dar buržoazii“, tj. vymanění právě buržoazního a ne nějakého jiného vývoje z nevolnic-

kých pout a omezování. Proletariát se liší od ostatních tříd utlačovaných buržoazií a stojících proti ní právě tím, že nevrhá své naděje v zadržení buržoazního vývoje, v otupení nebo zmírnění třídního boje, nýbrž naopak v jeho nejuplněnější a nejsvobodnější vývoj, v uspišení buržoazního pokroku.* V rozvíjející se kapitalistické společnosti *nelze* odstranit pozůstatky nevolnictví, jež překážejí jejímu vývoji, tak, aby to nevedlo k posílení a upevnění buržoazie. „Rozpakovat se“ nad tím znamená opakovat chybu oněch socialistů, kteří prohlašovali, že politická svoboda nám není k ničemu, poněvadž posílí a upevní nadvládu buržoazie.

V I

Probrali jsme „všeobecnou část“ našeho agrárního programu a nyní přejdeme k rozboru jeho jednotlivých požadavků. Přitom si dovolíme začít nikoli prvním, nýbrž čtvrtým bodem (o odřezcích), protože právě tento bod je nejdůležitějším a ústředním bodem, který vtiskuje agrárnímu programu zvláštní ráz, a zároveň je to také bod nejzranitelnější (alespoň podle názoru většiny těch, kdo se vyslovili k článku v 3. čísle Jiskry). Připomeňme, že se obsah tohoto bodu skládá z těchto částí: 1. Žádá, aby byly ustaveny rolnické výbory, zmocněné nově upravit agrární vztahy, jež jsou přímým přežitkem nevolnictví. Výraz: „*rolnické* výbory“ byl zvolen proto, aby se jasně ukázalo, že — na rozdíl od „reformy“ z roku 1861 s jejími šlechtickými výbory¹³⁵ — nová úprava musí být v rukou rolníků, a nikoli v rukou statkářů. Jinými slovy: definitivní odstranění

* Proletariát samozřejmě nehájí všechna opatření, jež urychlují buržoazní pokrok, nýbrž jen ta z nich, která *bezprostředně* zvyšují způsobilost dělnické třídy bojovat za své osvobození. A „odpracovávání“ a otrocká závislost doléhají na nemajetnou a proletariátu blízkou část rolnictva ještě mnohem silněji než na jeho zámožnou část.

nevolnických vztahů se nesvěřuje utlačovatelům, nýbrž utlačované části obyvatelstva, nesvěřuje se menšině, nýbrž většině zainteresovaných. V podstatě to není nic jiného než *demokratická revize rolnické reformy* (tj. právě to, co žádal první návrh programu vypracovaný skupinou Osvobození práce). A jestliže jsme nezvolili tento výraz, pak jen proto, že je méně určitý a nevyjadřuje tak výstižně skutečný charakter a konkrétní obsah této revize. Proto kdyby měl například Martynov skutečně co říci k agrární otázce, musel by jasně říci, zda zavrhuje samu myšlenku demokratické revize rolnické reformy, a jestliže ne, jak si ji tedy *on* sám představuje.*

Dále, 2. Rolnickým výborům se poskytuje právo vyvlastňovat a vykupovat statkářskou půdu, provádět výměnu pozemků aj. (bod 4, b), přičemž je toto právo omezeno jen na případy, kdy jde o přežitky nevolnických vztahů. Právo vyvlastňovat a vykupovat se totiž (3) týká pouze těch pozemků, které byly za prvé „rolníkům odřezány při zrušení nevolnictví“ (tyto pozemky tedy odedávna nutně patřily

* Všimněme si, jak byl nedůsledný (anebo to jen nedořekl?) Naděždin, který ve svém nástinu agrárního programu zřejmě převzal myšlenku Jiskry o rolnických výborech, ale formuloval ji velice nezdařile těmito slovy: „vytvořit zvláštní soud ze zástupců lidu, jenž by projednával *stížnosti* a žádosti rolníků ohledně všech operací, jež provázely „osvobození““ (Předvečer revoluce^[54], s. 65, podtrženo mnou). *Stěžovat si* lze pouze na *porušování* zákona. Osvobození z 19. února je se všemi svými „operacemi“ samo *zákonem*. Vytvářet zvláštní soudy k projednávání stížností proti nespravedlivosti určitého zákona nemá žádný smysl, pokud není tento zákon zrušen, pokud nejsou vydány nové zákonodárné normy, jež by jej nahradily (nebo částečně zrušily). „Soud“ musí dostat nejenom právo přijímat „stížnosti“ proti odřezání pastviny, ale i právo vrátit (resp. vykoupit apod.) tuto pastvinu — ale potom za prvé „soud“ mající zákonodárnou pravomoc nebude již soudem a za druhé je třeba přesně ukázat, jaká práva vyvlastňovat, vykupovat apod. takový „soud“ má. Ať je však Naděždinova formulace jakkoli nepodařená, pochopil nezbytnost demokratické revize rolnické reformy mnohem správněji než Martynov.

k rolnickému hospodářství, tvořily organickou součást tohoto hospodářství, a byly mu násilně odebrány uzákoněnou krádeží, jakou byla velká rolnická reforma) — a které za druhé „v ruku statkářů slouží k porobování rolníků“.

Tato druhá podmínka omezuje právo vykupovat a vyvlastňovat ještě striktněji, neboť nevztahuje jeho platnost na všechny „odřezky“, nýbrž jen na ty, které jsou dodnes nástrojem porobování a „kterými se“, jak to vyjádřila Jiskra, „nadále udržuje poddanská, zotročující, robotní, tj. ve skutečnosti táž nevolnická práce“*. Jinými slovy: tam, kde se díky polovičitosti naší rolnické reformy dodnes udržely nevolnické formy hospodaření s pomocí pozemků odřezaných rolníkům, tam se rolníkům poskytuje právo ihned a jednou provždy skoncovat s těmito pozůstatky nevolnictví třeba i vyvlastněním, tam se poskytuje právo „vrátit odřezky“.

Můžeme proto uklidnit našeho dobráka Martynova, který se tak úzkostlivě vyptával, „co bude s odřezky, jež jsou v ruku statkářů nebo raznočinců, kteří je koupili, a na nichž se teď vzorně hospodaří kapitalistickým způsobem“? Nejde o tyto ojedinělé odřezky, velevážený, nýbrž o typické (a velmi četné) odřezky, které jsou ještě dnes základnou pro dosud existující pozůstatky nevolnických forem hospodaření.¹³⁶

A konečně 4. Bod 4, b, poskytuje rolnickým výborům plnou moc likvidovat pozůstatky nevolnictví, jež se udržely v jednotlivých částech státu (služebnosti, nedokončené přídělování půdy, parcelace aj. apod.).

Celý obsah bodu 4 lze tedy pro jednoduchost vyjádřit dvěma slovy: „vrátit odřezky“. Otázkou je, jak vznikla myšlenka takového požadavku? Jako přímý závěr z oné obecné a základní teze, že musíme rolníkům pomoci a povzbudit je k tomu, aby důsledně odstranili všechny pozůstatky nevolnictví. S tím „všichni souhlasí“, že? Nu,

* Sebrané spisy 4, Praha 1980, s. 432. Red.

a souhlasíte-li, že půjdete touto cestou, pak se snažte už samostatně pokračovat vpřed, nenuťte nás, abychom vás táhli, nebojte se této „neobvyklé“ cesty, neznepokojujte se tím, že na mnoha místech vůbec nenajdete vyšlapanou cestičku, ale že budete muset lézt i po okraji srázu, prodírat se houštím a přeskakovat jámy. Nestěžujte si, že je cesta ve špatném stavu: takové stížnosti budou jen zbytečným fňukáním, protože jste měli předem vědět, že jste nevykročili na hlavní silnici, upravenou a uhlazenou všemi silami společenského pokroku, nýbrž na křivolaké a odlehlé cestičky, které určitě někam vedou, ale přímé, jednoduché a snadné vyústění z nich nikdy nenajdete ani vy, ani my, ani nikdo jiný — „nikdy“, tj. až do té doby, dokud budou ještě existovat tato odumírající, a zoufale pomalu odumírající, odlehlá místa a zapadlé kouty.

A nechce-li se vám do těchto koutů lézt — tak řekněte rovnou, že se vám nechce, a nevytácejte se frázemi.*

Jste ochotni bojovat za odstranění pozůstatků nevolnictví? — Dobrá. Pak si tedy pamatujte, že *neexistuje* žádná jednotná právní instituce, která by tyto pozůstatky vyjadřovala nebo podmiňovala — mluvím ovšem o pozůstatcích

* Např. Martynov obviňuje z „frází“ Jiskru, která mu vyložila jak obecné zásady své agrární politiky („vnést třídní boj na vesnici“), tak praktické řešení konkrétních programových požadavků. Martynov, aniž tyto obecné zásady nahradil nějakými jinými, aniž se nad těmito zásadami vůbec zamyslel a pokusil se vypracovat určitý program, odbyl to všechno velkolepou frází: „...Musíme požadovat, aby byli (rolníci jako drobní vlastníci) ...ochráněni před různými zaostalými formami ekonomické závislosti...“ Není to trochu laciné? Nepokusil byste se ukázat nám přímo *alespoň jeden* způsob ochrany před *alespoň jednou* (natož pak před „různými“!) zaostalou formou poroby? (Zřejmě tedy existují i nezaostalé „formy poroby“!) Vždyť přece i drobný úvěr, sběrný mléka, záloženská sdružení, spolky drobných hospodářů, rolnická banka a zemstevní agronomové — to všechno je přece také „ochrana před různými zaostalými formami ekonomické závislosti“. Vy se tedy domníváte, že to všechno „musíme požadovat“?? Jenomže nejdřív se musí trochu přemýšlet, můj milý, a teprve potom něco vykládat o programech!

nevolnictví výhradně v oblasti pozemkových vztahů, které nás zajímají, a ne v oblasti stavovského, finančního aj. zákonodárství. Přímé přežitky robotního hospodářství, které už nescíslněkrát konstatovaly všechny ekonomické výzkumy v Rusku, se neudrží nějakým zvláštním zákonem na jejich ochranu, nýbrž působením fakticky existujících pozemkových vztahů. A toto působení je tak silné, že svědci před známou Valujevovou komisí¹³⁷ nepokrytě řekli: nevolnictví by se nepochybně znovu obnovilo, kdyby ho zákon přímo nezakazoval. Tedy buď jedno, nebo druhé: buď se pozemkových vztahů mezi rolníky a statkáři vůbec nedotýkat — čímž se všechny ostatní otázky vyřeší velmi „jednoduše“, ale vy se pak také ani nedotknete hlavního zdroje všech přežitků nevolnického hospodářství na vesnici, „jednoduše“ se vyhnete velmi ožehavé otázce týkající se nejhlubších zájmů statkářských zastánců nevolnictví a zotročeného rolnictva, otázce, která se může stát zítra nebo pozítří snadno jednou z nejaktuálnějších sociálně politických otázek v Rusku. Anebo se chcete dotknout i takového zdroje „zaostalých forem ekonomické závislosti“, jakým jsou pozemkové vztahy — ale pak musíte počítat s tím, že tyto vztahy jsou tak složité a spletité, že řešit je snadno a jednoduše je přímo nemožné. A jste-li nespokojeni s konkrétním řešením spletité otázky, které navrhujeme, pak již *nemáte právo* odbývat to všeobecnou „stížností“, že je to spletité, ale *musíte se* pokusit sami se v této otázce vyznat a navrhnout jiné konkrétní řešení.

Jaký význam mají odřezky v soudobém rolnickém hospodářství — to je otázka fakt. A je příznačné, že ať je propast mezi narodnictvím (v širokém smyslu slova) a marxismem v hodnocení ekonomických poměrů a ekonomického vývoje Ruska jakkoli hluboká, v *dané* otázce se tyto doktríny nerozcházejí. Představitelé obou směrů se shodují v tom, že na ruské vesnici existuje spousta pozůstatků nevolnictví a (nota bene) že způsob soukromovlastnického hospodaření, převládající v centrálních guberniích Ruska („soustava

odpracovávání“) je přímým přežitkem nevolnictví. Shodují se dále i v tom, že odřezky z rolnických pozemků ve prospěch statkářů — tj. jak odřezky v přímém, bezprostředním smyslu, tak i to, že rolníkům je odpíráno právo na pastviny, používání lesů, napajedel, výběhů pro dobytek aj. apod., jsou jednou z hlavních základen (*ne-li* vůbec hlavní základnou) soustavy odpracovávání. Stačí připomenout, že podle nejnovějších údajů soustava odpracovávání ve statkářském hospodářství *převládá nejméně v 17 guberniích evropského Ruska*. Ať se pokusí namítnout něco proti tomuto faktu ti, kdo považují bod o odřezcích za uměle vykonstruovanou a „pracně vymyšlenou“ chytristiku!

Soustava odpracovávání znamená, že fakticky, tj. nikoli podle vlastnického práva, ale podle hospodářského používání, nejsou půda a pozemky statkářů a rolníků definitivně odděleny, nýbrž zůstávají v celku: např. část rolnické půdy slouží k pěstování píce pro dobytek nezbytný k obdělávání nikoli rolnické, nýbrž statkářské půdy; část statkářské půdy potřebuje bezpodmínečně sousední rolnické hospodářství v jeho dané soustavě (napajedla, výběhy apod.). A toto faktické prolínání v užívání půdy *nezbytně* plodí (správněji udržuje tisíciletými dějinami vytvořené) tytéž vztahy mužika k pánovi, jaké existovaly za nevolnictví. Mužik zůstává de facto nevolníkem a pracuje tak jako dříve se svým zastaralým inventářem, podle někdejšího trojhonného osevního postupu na svého odvěkého „dědičného pána“. A co ještě chcete, když sami rolníci říkají tomuto odpracovávání všude šmahem práce na panském a „roboťa“? — když sami statkáři, mluví-li o svém hospodářství, říkají: půdu mi obdělávají „moji bývalí...“ (takže nejenom bývalí, ale i nynější!) „... rolníci“ svým inventářem za pastviny, které si ode mne berou do pachtu?

Jestliže se řeší nějaká složitá a komplikovaná společenskoekonomická otázka, bere se podle základního pravidla nejprve nejtypičtější příklad, co nejvíce oprostěný od všelijakých vedlejších a komplikujících vlivů a okolností, a od

jeho řešení se pak postupuje dále a postupně se přihlíží i k těmto vedlejším a komplikujícím okolnostem. Vezměte si i zde ten „nejtypičtější“ případ: děti bývalých nevolníků pracují na syny bývalého pána za propachtovanou pastvinu. Odpracovávání je příčinou stagnace techniky i stagnace *všech* společenskoekonomických vztahů na vesnici, neboť toto odpracovávání stojí v cestě rozvoji peněžního hospodářství a rozkladu rolnictva, zbavuje (relativně) statkáře stimulujícího vlivu konkurence (místo aby zdokonaloval techniku, snižuje podíl podílného pachtýře; toto snižování bylo mimochodem zjištěno v celé řadě oblastí během mnoha let po reformě), připoutává rolníka k půdě, čímž brzdí rozvoj přesídlování, odcházení za prací atd.

Myslíte, že některý sociální demokrat zapochybuje o tom, že v tomto „klasickém“ případě je zcela přirozené, žádoucí a uskutečnitelné, aby příslušná část statkářské půdy byla vyvlastněna ve prospěch rolníků? Toto vyvlastnění zatřese Oblomovem a přinutí ho, aby přešel na menší výměře své půdy k dokonalejšímu hospodaření, toto vyvlastnění podlomí (neříkám že odstraní, ale že podlomí) soustavu odpracovávání, posílí samostatnost a demokratický duch mezi rolnictvem, pozvedne jeho životní úroveň, dá mocný podnět k dalšímu rozvoji peněžního hospodářství a dalšímu kapitalistickému pokroku v zemědělství.

A konečně — jestliže se všeobecně uznává, že odřezky jsou jedním z nejhlavnějších zdrojů soustavy odpracovávání a tato soustava je přímým přežitkem nevolnictví, jenž brzdí rozvoj kapitalismu, jak je potom možné pochybovat, že vrácení odřezků podlomí odpracovávání a urychlí společenskoekonomický vývoj?

V I I

O tom však velmi mnoho lidí zapochybovalo a my nyní přejdeme k rozboru argumentů, které pochybovači vznesli. Všechny jejich argumenty lze shrnout do těchto skupin:

a) odpovídá požadavek vrácení odřezků teoretickým základům marxismu a programovým zásadám sociální demokracie? b) je z hlediska politické účelnosti rozumné vytyčovat požadavek nápravy dějinné nespravedlnosti, jejíž význam s každým krokem ekonomického vývoje slábne? c) je tento požadavek prakticky uskutečnitelný? d) uznáme-li, že můžeme a musíme vytyčit takovýto požadavek a zakotvit v našem agrárním programu nikoli minimum, nýbrž maximum, je pak z tohoto hlediska požadavek vrácení odřezků důsledný? Je takový požadavek opravdu maximum?

Pokud mohu soudit, spadají *všechny* námitky „proti odřezkům“ pod některý z těchto čtyř bodů, přičemž většina oponentů (včetně Martynova) odpověděla na všechny čtyři otázky záporně, protože pokládali požadavek vrácení odřezků za zásadně nesprávný, politicky neúčelný, prakticky neuskutečnitelný a logicky nedůsledný.

Prozkoumáme tedy všechny otázky podle jejich důležitosti.

(a) Požadavek vrácení odřezků považují za zásadně nesprávný ze dvou důvodů. Za prvé říkají, že se to „dotkne“ kapitalistického zemědělství, tj. že to pozastaví nebo zadrží rozvoj kapitalismu; za druhé říkají, že to nejen upevní, nýbrž přímo rozmnoží drobné vlastnictví. První z těchto argumentů (zvláště zdůrazňovaný Martynovem) je naprosto neopodstatněný, protože rozvoj kapitalismu brzdí naopak typické odřezky, kdežto jejich vrácení tento rozvoj posílí; pokud pak jde o netypické případy (nemluvě o tom, že výjimky jsou možné vždy a všude a že pouze potvrzují pravidlo), byla v Jiskře i v programu učiněna výhrada („... pozemky, které byly... odřezány... a slouží... k porobování...“). Tato námitka vzniká prostě z neznalosti skutečného významu odřezků a odpracovávání v ekonomice ruské vesnice.¹³⁸

Druhý argument (zvláště podrobně rozvinutý v některých soukromých dopisech) je mnohem závažnější a je vůbec

nejsilnějším argumentem proti programu, který tu hájíme. Všeobecně řečeno, rozvíjet, podporovat, upevňovat a tím spíše rozmnožovat drobné hospodářství a drobné vlastnictví není už vůbec úkolem sociální demokracie. To je naprosto správné. Jde však o to, že toto není „všeobecný“, nýbrž výslovně *výjimečný* příklad drobného hospodářství, a tato výjimečnost *je jasně vyjádřena* v úvodu k našemu agrárnímu programu: „...odstranění pozůstatků nevolnictví a svobodné rozvíjení třídního boje na vesnici“. *Celkem* vzato, podporování drobného vlastnictví je reakční, *protože* je namířeno proti velkému *kapitalistickému* hospodářství, čímž brzdí společenský vývoj, zastírá a otupuje třídní boj. V daném případě však hodláme podporovat drobné vlastnictví právě nikoli proti kapitalismu, nýbrž proti nevolnictví — v daném případě podporou drobného rolnictva dáváme mohutný impuls k rozvíjení třídního boje. Ve skutečnosti tím na jedné straně činíme *poslední* pokus podnitit zbytky třídního (stavovského) nepřátelství rolníků vůči statkářským zastáncům nevolnictví. Na druhé straně uvolňujeme cestu narůstání buržoazního třídního antagonismu na vesnici, protože tento antagonismus je dnes *zastřen* všeobecným a zdánlivě stejným útlakem všech rolníků pozůstatky nevolnictví.

Všechno na světě má dvě stránky. Na Západě rolník jako vlastník už sehrál svou úlohu v demokratickém hnutí a hájí své privilegované postavení ve srovnání s proletariátem. V Rusku prožívá rolník jako vlastník teprve předvečer rozhodného a všelidového demokratického hnutí, se kterým nemůže nesympatizovat. Dosud se dívá víc dopředu než dozadu. Dosud spíše bojuje proti stavovským privilegiím z dob nevolnictví, v Rusku ještě hodně silným, než hájí své privilegované postavení. V *takovém* dějinném okamžiku jsme přímo povinni podpořit rolnictvo a pokusit se usměrnit jeho dosud mlhavou a neuvědomělou nespokojenost proti jeho skutečnému nepříteli. A nebudeme si nijak podporovat, jestliže v příštím dějinném období, až vymizí

zvláštnosti dnešní sociálně politické „konjunktury“, až se rolnictvo dejme tomu spokojí s nepatrnými almužnami poskytnutými nepatrnou částí vlastníků a „oboří se“ už energicky na proletariát, jestliže potom ze svého programu vyškrtáme boj proti pozůstatkům nevolnictví. Potom budeme pravděpodobně muset vyškrtnout z programu i boj proti samoděržaví, protože nelze přece předpokládat, že by se rolnictvo zbavilo nejodpornějšího a nejtěžšího nevolnického útlaku *dříve*, než bude vybojována politická svoboda.

Za kapitalistického hospodářství drobné vlastnictví brzdí rozvoj výrobních sil, neboť připoutává pracovníka k malému kousku půdy, uzákoňuje zastaralou techniku a znesnadňuje zapojení půdy do obchodního obratu. Za hospodářství založeném na odpracovávání se drobné pozemkové vlastnictví tohoto odpracovávání zbavuje, a tím urychluje rozvoj výrobních sil, osvobozuje rolníka z útlaku, jenž ho připoutává k jednomu místu, odnímá statkáři „neplaceného“ sluhu, znemožňuje nahrazovat technické zdokonalování neomezeným stupňováním „patriarchálního“ vykořisťování a usnadňuje zapojení půdy do obchodního obratu. Zkrátka, rozporuplné postavení drobného rolnictva na rozhraní nevolnického a kapitalistického hospodářství plně ospravedlňuje tuto výjimečnou a dočasnou podporu, kterou sociální demokracie poskytuje drobnému vlastnictví. Opakujeme znovu, že tu nejde o rozpor způsobený redakční úpravou nebo formulací našeho programu, nýbrž o rozpor vyplývající ze skutečného života.

Někdo může namítnout: „I když hospodářství založené na odpracovávání odolává náporu kapitalismu sebevíc, stejně mu podlehne — a nejen to: je odsouzeno k úplnému zániku; velké hospodářství založené na odpracovávání ustupuje a ustoupí bezprostředně velkému kapitalistickému hospodářství. Vy ale hodláte urychlit proces likvidace nevolnictví opatřeními, které v podstatě znamená rozdrobení (i když částečné, ale přece jen rozdrobení) velkého hospo-

dářství. Neobětujete tím snad zájmům dneška zájmy budoucnosti? Kvůli problematické možnosti, že v blízké budoucnosti rolníci povstanou proti nevolnictví, znesnadňujete povstání vesnického proletariátu proti kapitalismu ve více či méně vzdálené budoucnosti!“

Takováto úvaha, i když na první pohled velice přesvědčivá, je velmi jednostranná: za první, také drobné rolnictvo podléhá, i když nesnadno, ale přece jen podléhá náporu kapitalismu a také ono bude nakonec nevyhnutelně vytlačeno; za druhé, ani velké hospodářství, založené na odpracovávání, neustupuje velkému kapitalistickému hospodářství vždycky „bezprostředně“, nýbrž vesměs tak, že vytváří vrstvu polozávislých lidí, napůl zemědělských dělníků a napůl vlastníků, zatímco takové revoluční opatření, jako vrácení odřezků, by nesmírně posloužilo právě tím, že by aspoň jednou nahradilo „metodu“ postupné a nepozorovatelné přeměny nevolnické závislosti v závislost buržoazní „metodou“ přímé revoluční přeměny: to *by nutně velmi hluboce ovlivnilo* duch protestu a samostatného boje v řadách veškerého pracujícího vesnického obyvatelstva. Za třetí se i my, ruští sociální demokraté, vynasnažíme využít zkušeností Evropy a pustíme se do získávání „vesnice“ pro socialistické dělnické hnutí mnohem dříve a mnohem horlivěji, než se to podařilo našim soudruhům na Západě, kteří ještě dlouho po vydobytí politické svobody „poslepu“ hledali cesty pro hnutí průmyslového dělnictva: tady už převezmeme hodně hotového „od Němců“, kdežto v agrární oblasti možná vypracujeme i něco nového. A k tomu, abychom pak usnadnili našim zemědělským a napůl zemědělským dělníkům přechod k socialismu, je krajně důležité, aby se socialistická strana *už teď* začala „zastávat“ drobného rolnictva a dělat pro ně „všechno možné“, aby neodmítala řešit palčivé a spletité „cizí“ (neproletářské) otázky a učila veškeré pracující a vykořisťované masy vidět ve straně svou vůdkyni a představitelku.

Pokračujme. (b) Požadavek, aby byly vráceny odřezky,

se považuje za politicky neúčelný: je neuvážené poutat pozornost strany na nápravu všelijakých dějinných nespravedlností, které dnes už ztrácejí význam, a odvádět pozornost od hlavní a stále aktuálnější otázky boje mezi proletariátem a buržoazií. Martynov ironizuje: zámánuli si „se zpožděním čtyřiceti let znovu osvobodit rolníky“.

Také tento názor se zdá být správný jen na první pohled. Dějinné nespravedlnosti bývají přece různé. Jsou takové nespravedlnosti, které zůstávají takřikajíc stranou hlavního proudu dějin, nebrzdí jej, nepřekážejí jeho běhu, nebrání prohlubování a rozšiřování proletářského třídního boje. Pouštět se do odstraňování takových dějinných nespravedlností by bylo opravdu nerozumné. Jako příklad uveďme připojení Alsaska-Lotrinska k Německu. Žádnou sociálně demokratickou stranu nenapadne zařadit do svého programu nápravu *takové* nespravedlnosti, třebaže se současně žádná z nich nevyhne své povinnosti protestovat proti této nespravedlnosti a pranýřovat za ni všechny vládnoucí třídy. Kdybychom motivovali požadavek vrátit odřezky jediné tím, že tu přece byla spáchána nespravedlnost — tak ji tedy napravme — byla by to jen pouhopouhá demokratická fráze. My však svůj požadavek nemotivujeme nářkem na dějinnou nespravedlnost, nýbrž nutností odstranit pozůstatky nevolnictví a upravit cestu třídnímu boji na vesnici, tj. velmi „praktickou“ a velmi naléhavou nutností pro proletariát.

Zde vidíme příklad *jiné* dějinné nespravedlnosti, a to *takové*, která i nadále *bezprostředně brzdí* společenský vývoj a třídní boj. Vzdávat se pokusu o nápravu *takové* dějinné nespravedlnosti by znamenalo „zastávat se knuty proto, že je to knuta historická“. Osvobození naší vesnice, ujařmené pozůstatky „starého režimu“, je jednou z nejaktuálnějších otázek současnosti, kterou vytyčují všechny směry a strany (kromě strany zastánců nevolnictví), takže odvolávat se na zpoždění je zcela nemístné, a v Martynovových ústech to zní prostě směšně. „Opozдила se“ ruská buržoazie

vlastně se *svým* úkolem — smést všechny pozůstatky starého režimu — a toto nedopatření budeme muset napravovat tak dlouho, dokud nebude napraveno, dokud u nás nebude politická svoboda, dokud bude postavení rolníků v téměř celé vzdělané buržoazní společnosti vyvolávat nespokojenost (jak to vidíme v Rusku), a nikoli pocit konzervativního sebeuspokojení nad „nezničitelností“ této prý nejmocnější protisocialistické opory (jak to vidíme na Západě, kde se toto sebeuspokojení projevuje ve všech stranách pořádku, počínaje velkými pozemkovými vlastníky a konzervativci pur sang*, až po liberální a svobodomyšlné měšťáky a konče dokonce... což neříkáme proto, abychom rozčilovali pány Černovy a časopis Věstník ruské revoluce!... konče dokonce i módními „kritiky marxismu“ v agrární otázce). Nu, a potom se „opozdili“ ovšem také ti ruští sociální demokraté, kteří už ze zásady klopýtají za hnutím a zabývají se pouze otázkami, které „slibují hmatatelné výsledky“: tím, že se opozdili se stanovením jasné linie také v agrární otázce, dávají tito „chvostisté“ pouze mocnější a spolehlivější zbraň do rukou revolučních nesociálně demokratických směrů.

Pokud jde (c) o praktickou „neuskutečnitelnost“ požadavku vrátit odřezky, patří tato námitka (kterou obzvlášť zdůrazňuje Martynov) k nejslabším. Za politické svobody by si rolnické výbory poradily s otázkou, v jakých případech a jakým způsobem provést vyvlastnění, výkup, výměnu, parcelaci apod., mnohem lépe než šlechtické výbory, jež byly složeny ze zástupců menšiny a v zájmu menšiny také jednaly. Této námitce mohou přikládat význam pouze lidé, kteří si zvykli příliš podceňovat revoluční aktivitu mas.

A nyní tu máme čtvrtou a poslední námitku. Když už chceme počítat s revoluční aktivitou rolnictva a vytyčujeme pro ně nikoli minimální, nýbrž maximální program, pak musíme být důslední a žádat buď „nové rozdělení půdy“

* — čistokrevnými. *Red.*

mezi rolníky, nebo buržoazní nacionalizaci půdy! „Kdybychom chtěli,“ píše Martynov, „najít skutečné (sic!) třídní heslo pro masu drobného rolnictva, museli bychom jít dále — museli bychom vytyčit požadavek ‚nového rozdělení půdy‘, ale pak bychom se museli rozloučit se sociálně demokratickým programem.“

Tento názor velmi výrazně prozrazuje „ekonomistu“ a připomíná pořekadlo o lidech, kteří, když už jsou jednou nuceni pomodlit se k bohu, málem si při tom rozbijí čelo o zem.

Vyslovili jste se pro *jeden* z požadavků, které prosazují *jisté* zájmy *jisté* vrstvy malovýrobců: *to znamená*, že musíte opustit své stanovisko a přejít na stanovisko této vrstvy!! — Vůbec nic takového to neznamena; tak uvažují pouze „chvostisté“, kteří si pletou vypracování programu, odpovídajícího široce chápaným zájmům třídy, s přisluhováním této třídě. I když zastupujeme proletariát, přesto nesmlouvavě odsoudíme předsudek nevyspělých proletářů, že je třeba bojovat jen za požadavky, které „slibují hmatatelné výsledky“. Třebaže podporujeme pokrokové zájmy a požadavky rolnictva, energicky odmítneme jeho reakční požadavky. A v „novém rozdělení půdy“, což je jedno z nejtýpčtějších hesel starého narodnictví, se vlastně prolíná revoluční i reakční prvek. Sociální demokraté přece mnohokrát tvrdili, že v žádném případě neházejí přes palubu celé narodnictví s přímočarostí jistého hloupého ptáka, ale vybírají z něho a přijímají za své jeho revoluční, jeho obecně demokratické prvky. V požadavku nového rozdělení půdy je obsažena reakční utopie zespolečnit a navěky zachovat rolnickou malovýrobu, ale je v něm také (kromě utopie, že prý „rolnictvo“ může být nositelem *socialistického* převratu) i revoluční stránka, totiž přání odstranit pomocí rolnického povstání všechny pozůstatky nevolnictví. Požadavek vrátit odřezky vybírá podle našeho názoru ze všech obojakých a rozporných požadavků rolnictva právě to, co může působit revolučně jedině v souvislosti s celko-

vým společenským vývojem a co si proto zaslouhuje podporu proletariátu. Martynovova výzva „jít dále“ vede ve skutečnosti jen k nesmyslu, abychom prý „skutečně“ třídní heslo rolnictva určovali z hlediska *skutečných* předsudků rolnictva, a nikoli z hlediska *správně pochopených* zájmů proletariátu.

Něco jiného je nacionalizace půdy. Tento požadavek (je-li chápán v buržoazním, a nikoli v socialistickém smyslu) skutečně „jde dále“ než požadavek vrátit odřezky, a my s ním v zásadě plně souhlasíme. V určité revoluční situaci jej přirozeně neodmítneme vytyčit. Avšak svůj nynější program nevypracováváme jenom a dokonce ani ne tak pro období revolučního povstání, jako spíše pro období politického útlaku, pro období, jež předchází politické svobodě. A v takovém období požadavek nacionalizace půdy vyjadřuje bezprostřední úkoly demokratického hnutí ve smyslu boje proti nevolnictví *mnohem slaběji*. Požadavek ustavit rolnické výbory a vrátit odřezky přímo podněcuje nynější třídní boj na vesnici, a proto nemůže zavdat příčinu k nějakému experimentu v duchu státního socialismu. Požadavek nacionalizace půdy naopak odvádí do jisté míry pozornost od nejvýraznějších projevů a nejvíce zakořeněných přežitků nevolnictví. Proto náš agrární program můžeme a musíme vytyčit hned teď jako jeden z prostředků, jež mají povzbudit demokratické hnutí mezi rolnictvem. Bylo by však přímo nesprávné vytyčovat požadavek nacionalizace jak za samoděržaví, tak za polokonstituční monarchie; chybí-li totiž už pevně zakotvené a hluboce zakořeněné demokratické politické instituce, pak tento požadavek mnohem spíše odvede myšlenky k nejnepřijatelnějším experimentům státního socialismu, než povzbudí „svobodné rozvíjení třídního boje na vesnici“*.

* Kautsky v jednom ze svých článků proti Vollmarovi velmi správně poznamenal: „Vyspělí dělníci v Anglii mohou žádat nacionalizaci půdy. Ale k čemu by to vedlo, kdyby se veškerá půda takového militaristického a policejního státu, jako je Německo, stala vlastnictvím státu (eine Domäne)? S takovým druhem státního socialismu se setkáváme,

Proto tedy soudíme, že za nynějšího společenského zřízení náš maximální agrární program nesmí žádat víc než demokratickou revizi rolnické reformy. Požadavek nacionalizace půdy, ze zásadního hlediska zcela správný a pro určité momenty zcela vhodný, je v této chvíli politicky neúčelný.

Stojí opravdu za zmínku, že Naděždin ve své snaze dospět právě k takovému maximu, jako je nacionalizace půdy, sešel z cesty (částečně i proto, že se rozhodl omezit se v programu na „požadavky *pochopitelné* a potřebné mužikovi“). Naděždin formuluje požadavek nacionalizace takto: „Státní, údělná, církevní a statkářská půda se musí stát vlastnictvím lidu, národním fondem, musí být rozdělena pracujícím rolnictvu do dlouhodobého pachtu za nejvýhodnějších podmínek.“ „Mužik“ tento požadavek nesporně pochopí — ale sociální demokrat určitě ne. Požadavek nacionalizace půdy je v sociálně demokratickém programu zásadně správný pouze jako opatření buržoazní, a nikoli socialistické, neboť v socialistickém smyslu požadujeme nacionalizaci *všech* výrobních prostředků. Pokud však zůstáváme na bázi buržoazní společnosti, můžeme žádat pouze to, aby pozemková renta byla postoupena státu, což by samo o sobě kapitalistický vývoj zemědělství nejenom nebrzdilo, ale naopak dokonce urychlilo. Proto sociální demokrat, který podporuje buržoazní nacionalizaci půdy, by za prvé vůbec neměl vylučovat rolnickou půdu, jako to udělal Naděždin. Zachováme-li *soukromé* hospodaření na půdě a zrušíme-li pouze soukromé vlastnictví půdy, pak by bylo přímo reakční udělat *v tomto směru* výjimku pro drobného vlastníka. Za druhé, za *takové* nacionalizace by byl sociální demokrat rozhodně proti tomu, aby se půda po nacionalizaci propachtovávala přednostně „pracujícím rolnictvu“, a ne kapitalistickým zemědělským podnikatelům. Kdyby převládal nebo zůstal zachován kapitalistický

alespoň do značné míry, v Meklenbursku“ (Vollmar a státní socialismus^[295], Neue Zeit, 1891—1892, X, 2, S. 710. Red.).

výrobní způsob, bylo by toto přednostní propachtovávání zase reakční. Kdyby se našla taková demokratická země, která by přikročila k buržoazní nacionalizaci půdy, pak by proletariát této země nesměl dávat přednost ani drobným, ani velkým pachtýřům, nýbrž musel by bezpodmínečně žádat, aby *každý* pachtýř zachovával zákonem stanovené předpisy o ochraně práce (o maximální délce pracovního dne, o dodržování hygienických předpisů aj. aj.) a rovněž o racionálním zacházení s půdou a s dobyt看em. Za buržoazní racionalizace by takový postup proletariátu samozřejmě znamenal urychlení vítězství velkovýroby nad malovýrobou (tak jako v průmyslu urychluje toto vítězství tovární zákonodárství).

Snaha být stůj co stůj „pochopitelný mužikovi“ zde Naděždina zavedla do neproniknutelných houštin maloburžoazní utopie.*

Rozbor námitek proti požadavku vrátit odřezky nás tedy přesvědčuje, že tyto námítky jsou neopodstatněné. Musíme vytyčit požadavek demokratické revize rolnické reformy, zejména jejích agrárních přeměn. A k tomu, aby byl přesně stanoven charakter, rozsah i způsob provedení této revize, musíme požadovat ustavení rolnických výborů, které by měly právo vyvlastnit, vykoupit, vyměnit atd. ty „odřezky“, jimiž se udržují pozůstatky nevolnického hospodářství.

* Po projednání článku na curyšské poradě redakce Jiskry vynechal Lenin dva poslední odstavce a nahradil je touto poznámkou pod čarou: „Pokud jde o Naděždina, dopustil se ve svém nástinu agrárního programu podle našeho názoru velké nedůslednosti tím, že požadoval, aby se veškerá půda *kromě rolnické* stala ‚vlastnictvím lidu‘ a aby ‚národní (pozemkový) fond‘ byl rozdělen ‚*pracujícímu rolnictvu* do dlouhodobého pachtu‘. Sociální demokrat by nemohl z všeobecné nacionalizace půdy vyloučit ani rolnickou půdu, to za první. A za druhé by začal propagovat nacionalizaci půdy jen jako přechod k velkému komunistickému, a nikoli k drobnému individuálnímu hospodářství. Naděždin se dopustil této chyby pravděpodobně proto, že se rozhodl omezit v programu na ‚požadavky *pochopitelné* (podtrženo mnou) a potřebné mužikovi‘.“ *Red.*

VIII

Se čtvrtým bodem návrhu našeho agrárního programu úzce souvisí pátý bod, který žádá, „aby soudy dostaly právo snižovat neúměrně vysoké pachtovné a rušit platnost smluv, které mají zotročující charakter.“ Podobně jako bod 4 je i tento bod namířen proti zotročující závislosti; na rozdíl od bodu 4 nežádá jednorázovou revizi a změnu agrárních poměrů, nýbrž průběžnou revizi občanskoprávních vztahů. Tuto revizi svěřuje „soudům“, čímž samozřejmě nemíní onu ubohou parodii soudu, jakou je „institute“ obvodních náčelníků (nebo třeba i smírčí soudci, volení majetnými třídami z majetných lidí), nýbrž takové soudy, o nichž se zmiňuje § 16 předcházející části našeho návrhu programu. Tento § 16 žádá „zřídit“ ve všech odvětvích národního hospodářství podnikové soudy... (tedy i v zemědělství) „...v nichž budou stejným počtem zastoupeni dělníci a podnikatelé“. Takové složení soudu by zajišťovalo jak jeho demokratičnost, tak možnost svobodně vyjadřovat různé třídní zájmy různých vrstev vesnického obyvatelstva. Třídní antagonismus by nebyl zastírán fíkovými listy prohnílého byrokratismu — této nazdobené rakve pro pozůstatky svobody lidu — ale projevoval by se otevřeně a jasně před tváří všech a probouzel by tak vesnické obyvatelstvo z jeho patriarchálního živorenění. Možnost volit soudce z řad místního obyvatelstva by byla zárukou, že soudci budou dokonale obeznámeni s celkovými agrárními poměry i s jejich místními zvláštnostmi. Pro velký počet rolníků, které by nebylo možné zařadit do kategorie pouze „dělníků“ nebo pouze „podnikatelů“, by byly přirozeně stanoveny zvláštní předpisy, zajišťující rovnoměrné zastoupení všech složek vesnického obyvatelstva; my, sociální demokraté, bychom přitom za všech okolností bezpodmínečně trvali za prvé na *zvláštním* zastoupení námezdních zemědělských dělníků, i kdyby jich bylo sebeméně, a za druhé na tom, aby bylo pokud

možno zastoupeno zvlášť hospodářsky slabé a zvlášť zámožné rolnictvo (protože spojování těchto dvou kategorií vede nejenom k nesprávným údajům ve statistice, ale i ve všech oblastech života vede k utlačování a vytlačování první kategorie druhou).

Předpokládá se, že by soudy měly dvojí kompetenci: za prvé by měly právo *snižovat* pachtovné, jestliže je „neúměrně vysoké“. Už sama tato slova programu nepřímou přiznávají, že je to značně rozšířený jev. Kdyby se výše pachtovného projednávala před soudem veřejně za účasti stran, přinášelo by to ohromný užitek dokonce nezávisle na rozhodnutí soudů. Případy snižování pachtovného (i kdyby k nim nedocházelo příliš často) by sehrály svou úlohu při odstraňování pozůstatků nevolnictví; je známo, že na naší vesnici mívá pacht častěji nevolnický než buržoazní charakter a pachtovné že je mnohem spíše „peněžní“ (tj. přeměněnou feudální) než kapitalistickou rentou (tj. přebytkem zisku podnikatele). Snižování pachtovného by tedy bezprostředně pomáhalo nahradit nevolnické formy hospodaření formami kapitalistickými.

Dále, za druhé by soudy měly právo „rušit platnost smluv, které mají zotročující charakter“. Pojem „zotročující“ se zde blíže neurčuje, poněvadž by naprosto nebylo žádoucí předepisovat voleným soudcům, jak mají tento bod aplikovat. Co je to zotročující závislost — to ví ruský mužik až příliš dobře! Z vědeckého hlediska zahrnuje tento pojem všechny smlouvy, v nichž se vyskytuje prvek *lichvářství* (najíímání v zimě apod.) nebo *nevolnických vztahů* (odpracovávání za nedovolené spásání pastvin aj.).

Poněkud jiný charakter má bod 3 o navrácení výkupních plateb lidu. Zde nevznikají pochybnosti, pokud jde o drobné vlastnictví, jako je tomu u bodu 4, zato však oponenti poukazují jak na praktickou neuskutečnitelnost tohoto požadavku, tak na to, že mezi ním a všeobecnou částí našeho programu (= „odstranění pozůstatků nevolnictví a svobodné rozvíjení třídního boje na vesnici“) není žádná

logická souvislost. Nikdo však nebude popírat, že právě pozůstatky nevolnictví v celém svém souhrnu jsou příčinou neustálých hladomorů postihujících milióny rolníků, které naráz oddělují Rusko od všech civilizovaných národů. Dokonce samoděržaví je proto nuceno vytvářet stále častěji zvláštní „fond na kulturní a sociální potřeby vesnických sdružení“ (samozřejmě naprosto nicotný, který spíše rozkrádají defraudanti a byrokrati, než aby se využíval ve prospěch hladovějících). Také my musíme, kromě jiných demokratických reforem, žádat vytvoření takového fondu. Proti tomu lze sotva něco namítat.

Teď je otázka, odkud vzít prostředky na vytvoření takového fondu? Pokud můžeme soudit, mohli by nás upozornit na progresivní daň z příjmů: zvýšit speciálně sazby, jimiž se zdaňují příjmy bohatců, a z těchto částek vytvořit zmíněný fond. Bylo by docela spravedlivé, aby se nejzámožnější občané státu nejvíce podíleli na podporování hladovějících a na výdajích, jež si vyžádá možná náprava pohrom způsobených hladomory. Neměli bychom nic ani proti opatření, o němž není v programu třeba zvlášť mluvit, neboť plně spadá pod požadavek zavést progresivní daň z příjmů, o níž se program zmiňuje zvlášť. Proč se však omezovat jen na tento zdroj? Proč se nepokusit vrátit lidu mimoto alespoň část poplatku, který od rolníků za podpory policejního státu vybírali a stále ještě vybírají včerejší otrokáři? Cožpak tento poplatek nesouvisí velmi úzce s *nynějšími* hladomory? Cožpak nám požadavek vrátit tento poplatek neprokáže velice užitečnou službu, chceme-li revoluční pobouření rolníků proti všem zastáncům nevolnictví a všem pozůstatkům nevolnictví dále rozšiřovat a stupňovat?

Jistě někdo namítne, že tento poplatek *nelze* přece vrátit v celém rozsahu. Správně — (*jako nelze vrátit v celém rozsahu ani odřezky*). Avšak není-li už možné vymoci celý dluh, proč si nevzít alespoň jeho část? Co je možné namítnout proti zvláštnímu zdanění pozemků šlechtických velko-

statkářů, kteří využili výkupní půjčky? Takových majitelů latifundií (z nichž se leckde stala dokonce majorátní panství) je v Rusku velmi mnoho a bylo by spravedlivé volat je především k odpovědnosti za hladomory mezi rolnictvem. Ještě spravedlivější bude úplná konfiskace majetku klášterů a úředních statků jakožto vlastnictví, které je nejvíce prostoupeno tradicemi nevolnictví a slouží k obohacování nejreakčnějších a pro společnost nejškodlivějších darmojedů a které navíc vyjímá i nemalou část půdy z občanského a obchodního obratu. Konfiskace takových statků by tedy byla plně v zájmu celého společenského vývoje;* byla by to vlastně taková částečná buržoazní nacionalizace půdy, která by rozhodně nemohla vést k neuváženým pokusům o „státní socialismus“; měla by bezprostřední a obrovský politický význam pro upevnění demokratických institucí *nového* Ruska a zároveň by poskytla i dodatečné prostředky pro pomoc hladovějícím.

I X

Konečně pokud jde o první dva body našeho agrárního programu, není třeba se u nich dlouho zdržovat. „Aby byly zrušeny výkupní a obroční platby, jakož i všechny povinnosti doléhající nyní na rolnictvo jako na poplatný stav“ (bod 1) — to je něco, co se pro každého sociálního demokrata rozumí samo sebou. Pokud můžeme soudit, nevznikají tu ani žádné pochybnosti ohledně praktického uskutečnění tohoto opatření. Druhý bod žádá, „aby bylo zrušeno vzájemné ručení a všechny zákony omezující rolníka...“ (všimněte si: „rolníka“, a nikoli „rolníky“) „...při disponování jeho půdou“. Zde je třeba říci pár slov o pro-

* Při propachtování těchto zkonfiskovaných statků by sociální demokracie musela už nyní prosazovat vůbec ne ryze rolnickou politiku, nýbrž právě politiku, kterou jsme popsali výše, když jsme uváděli námítky proti Naděždinovi.

slulé a nezapomenutelné „občíně“. Zrušení vzájemného ručení (tuhle reformu snad pan Vitte stihne provést ještě před revolucí), odstranění dělení na stavy, svoboda pohybu a svoboda disponovat půdou pro každého jednotlivého rolníka povedou samozřejmě a fakticky k nezbytnému a rychlému odstranění tohoto daňového nevolnického břemene, kterým je ze tří čtvrtin nynější pozemková občina. Avšak takový výsledek dokáže pouze, že naše názory na občinu jsou správné, dokáže, že je neslučitelná s celým sociálně ekonomickým vývojem kapitalismu. Tento výsledek nebude vůbec výsledkem nějakého námi doporučeného opatření „proti občíně“, neboť jsme nikdy nehájili a nebudeme hájit *ani jediné opatření* namířené bezprostředně proti tomu či onomu systému rolnického disponování půdou. A nejen to: občinu jako demokratickou organizaci místní správy, jako pospolný či sousedský svazek budeme bezpodmínečně chránit před jakýmkoli zásahy byrokratů — před zásahy, v nichž si tolik libují nepřátelé občiny z tábora listu Moskovskije vědomosti. Nikomu a nikdy nebudeme pomáhat „rozbít občinu“, ale budeme se bezpodmínečně domáhat zrušení všech institucí odporujících demokratismu, *at již je vliv tohoto zrušení na zásadní i dílčí nové rozdělení půdy apod. jakýkoli*: v tom se zásadně lišíme od zjevných i skrytých, od důsledných i nedůsledných, od bázlivých i odvážných narodníků, kteří jsou na jedné straně „samozřejmě“ demokraty, ale na druhé straně se bojí zaujmout rozhodné a jednoznačné stanovisko k takovým elementárním demokratickým požadavkům, jako je *úplná* svoboda pohybu, *úplné* zrušení stavovského charakteru rolnické občiny, a *tudíž* i úplné zrušení vzájemného ručení, zrušení všech zákonů omezujících rolníka při disponování jeho půdou.*

* Právě na tomto prubiřském kameni je nutno vyzkoušet ony četné radikály v Rusku (a dokonce i revolucionáře — z časopisu Věstník ruské revoluce), kteří jsou v této otázce ochotni sedět na dvou židlích.

Někdo může namítnout: právě toto poslední opatření, které posvěcuje individuální svobodu každého jednotlivého rolníka, rozbíjí občinu nejen jako soustavu nového rozdělování půdy apod., ale též přímo jako pospolný sousedský svazek. Každý jednotlivý rolník bude mít právo požadovat proti vůli většiny, aby mu byla jeho půda oddělena jako samostatná parcela. Cožpak to neodporuje celkové tendenci všech socialistů pomáhat k rozšiřování, a nikoli omezování práv kolektivu vůči jednotlivci?

Na to odpovíme: z naší formulace ještě nevyplývá, že každý rolník má právo požadovat, aby mu byla půda bezpodmínečně oddělena jako samostatná parcela. Vyplyvá z ní pouze svoboda prodávat půdu, přičemž ani tato svoboda nevylučuje, že přednostní právo na koupi prodávané půdy mají příslušníci téže obcíny. Zrušení vzájemného ručení musí změnit všechny členy rolnické obcíny ve svobodné spoluvlastníky určité parcely — a to, jak budou tímto pozemkem disponovat, to už bude jejich věc, to bude záviset na všeobecně platných občanských zákonech a na jejich speciálních vzájemných úmluvách. Pokud jde o rozšíření práv kolektivu vůči jednotlivci, hájí je socialisté pouze tehdy, jestliže je to rozšíření v zájmu technického a sociálního pokroku.* V takové podobě bychom samozřejmě i my hájili každý vhodný zákon, pokud by se nevztahoval pouze na drobné vlastníky, pouze na rolníky, ale na *všechny* pozemkové vlastníky vůbec.

* Např. Kautsky považuje za spravedlivý požadavek „omezit práva soukromého pozemkového vlastnictví v zájmu: 1. parcelace a scelování pozemků; 2. zvýšení úrovně zemědělské práce; 3. předcházení epidemiím“ (Agrární otázka, s. 437. *Red.*). Takovéto naprosto oprávněné požadavky nikterak nesouvisejí a nemohou být spojovány s rolnickou občinou.

X

V závěru shrneme hlavní teze, jež se staly základem našeho agrárního programu. Každý, kdo měl příležitost podílet se na vypracování programu nebo se podrobně seznámit, jak byl sestavován v jiných zemích, ví, že tutéž myšlenku lze formulovat nejrůznějšími způsoby — pro nás je důležité, aby se všichni soudruzi, jimž nyní předkládáme náš návrh k posouzení, plně shodli především a hlavně na základních principech. Potom už ty či ony dílčí odlišnosti formulace nebudou mít rozhodující význam.

Za ústřední fakt považujeme i v agrárních poměrech v Rusku třídní boj. Celou svou agrární politiku (a tedy i agrární program) budujeme na bezvýhradném uznávání tohoto faktu se všemi z toho vyplývajícími důsledky. Naším hlavním nejbližším cílem je prokázat cestu svobodnému rozvíjení třídního boje na vesnici, třídního boje proletariátu, jenž směřuje k uskutečnění konečného cíle sociální demokracie celého světa, k vydobytí politické moci proletariátem a k vybudování základů socialistické společnosti. Tím, že prohlašujeme třídní boj za svou vůdčí ideu ve všech „agrárních otázkách“, distancujeme se striktně a definitivně od stoupců kompromisnických a nevyhraněných teorií, kterých je v Rusku spousta: od „narodnické“, „eticosociologické“, „kritické“, sociálreformátorské a jak se všechny jmenují!

Aby byla uvolněna cesta pro svobodné rozvíjení třídního boje na vesnici, je nezbytné odstranit všechny pozůstatky nevolnických poměrů, jež nyní *zastírají* zárodky kapitalistických antagonismů mezi vesnickým obyvatelstvem a brání tomu, aby se rozvinuly. A my se *naposledy* pokoušíme pomoci rolnictvu smést všechny tyto pozůstatky jediným energickým úderem — „naposledy“ proto, že i sám rozvíjející se ruský kapitalismus živelně dělá totéž, směřuje k téměř cíli, ale jde k němu svou typickou cestou násilí a útlu, zbláznění a smrti hladem. Přejít nevolnické-

ho vykořisťování ve vykořisťování kapitalistické je nevyhnutelný, a bylo by škodlivou, reakční iluzí, kdybychom se pokoušeli jej zadržet nebo „obejít“. Avšak tento přechod je myslitelný i ve formě násilného svržení těch posledních zastánců nevolnictví, kteří nyní vysávají poslední mízu z patriarchálního rolnictva, opírajíce se nikoli o „moc peněz“, nýbrž o tradice dřívější zotročující moci. Tomuto patriarchálnímu rolnictvu, které žije z práce svých rukou v soustavě naturálního hospodářství, je souzeno, aby vymizelo; určitě však není odsouzeno „nezbytně“, „immanentním“ zákonem sociálně ekonomického vývoje k útrapám způsobeným „vymáháním poplatků“, k tělesným trestům a k mukám vleklého a hrůzně zdlouhavého vymírání smrtí hladem.

Aniž bychom si tedy dělali iluze o možné prosperitě nebo třeba jen snesitelné existenci malovýrobců v kapitalistické společnosti (jakou se Rusko stále více stává), žádáme úplné a bezpodmínečné, nikoli reformátorské, nýbrž revoluční zrušení a odstranění přežitků nevolnictví; uznáváme za rolnické ty pozemky, které rolníkům odřezala šlechtická vláda a které jsou dodnes příčinou jejich faktické otrocké závislosti. Stáváme se tak — výjimečně a v důsledku zvláštních dějinných okolností — obhájci drobného vlastnictví, avšak hájíme je pouze v jeho boji proti tomu, co se uchovalo ze „starého režimu“, a pouze pod podmínkou, že budou zrušeny instituce, které brzdí reformu patriarchální oblomovovské vesnice, jež ustrnula ve své nehybnosti, zdeptanosti a zanedbanosti, tj. pod podmínkou, že bude prosazena úplná svoboda pohybu, svoboda koupě a prodeje půdy a že bude úplně odstraněno rozdělení na stavy. Demokratickou revizi ruských státních a občanských zákonů chceme doplnit demokratickou, revoluční revizí smutně proslulé „rolnické reformy“.

Octne-li se ruský sociální demokrat, řídící se těmito zásadami agrární politiky, na vesnici, dokáže se vyznat ve složité spleti tamějších vztahů, dokáže jim „přizpůsobit“

svou přísně důslednou revoluční propagandu a agitaci. Pak ho nezaskočí ani případné hnutí rolnictva (které jako by už leckde začínalo). Nezůstane jen u těch požadavků na obranu zemědělských námezdních dělníků, jež jsou podrobně vyloženy v části našeho programu o nejbližších „dělnických“ požadavcích a jež bude pochopitelně vždy a všude uplatňovat. Bude také schopen zaktivizovat i mezi rolnictvem všeobecně demokratické hnutí, které začne (bude-li mu souzeno, aby na našem venkově překročilo rámec svého zárodečného stavu) bojem proti vesnickým zastáncům nevolnictví a skončí povstáním proti nejmocnějšímu a nejodpornějšímu pozůstatku nevolnictví, jenž se nazývá carský absolutismus.

P. S. Tento článek byl napsán před vypuknutím rolnických povstání na jihu Ruska letos na jaře.¹³⁹ Tyto události plně potvrdily zásadní postuláty článku. A o taktice, která je dnes obzvlášť důležitá pro naši stranu v její „vesnické“ práci, si snad pohovoříme příště.

DO P I S Č I N I T E L Ů M Z E M S T E V

O tiskujeme v plném znění hektografovaný dopis činitelům zemstev, který koloval na minulém zasedání zemstevních shromáždění (k nám se dostal *bohužel* teprve zcela nedávno) :

„Velevážený pane!

Těžká situace, v níž je dnes Rusko, ruský lid i ruské zemstvo, nás přiměla, abychom se na Vás, velevážený pane, obrátili s tímto dopisem; předpokládáme, že u Vás nalezneme porozumění pro myšlenky a záměry, jež jsou v dopise vysloveny.

Nesmírně mnoho politováníhodných a pobuřujících skutečností, jichž jsme se stali v poslední době němými svědky, tíží svědomí veřejnosti jako černý mrak a každý inteligentní člověk stojí tváří v tvář osudové otázce: Je možné dále setrvávat v politické nečinnosti a pasívně přihlížet k pokračujícímu ožebračování a rozvracení vlasti?

Opakující se neúrody a nesnesitelné daňové břemeno v podobě výkupních plateb, nepřímých daní a poplatků lid doslova ožebračily a fyzicky ho ničí.

Rolnictvo je fakticky zbaveno byť i jen zdání samosprávy, což spolu s poručíkováním oficiálních i dobrovolných představitelů, vlády tvrdé ruky a duševním hladem, v němž udržují uměle lid nezvaní strážci „přirozených a zákonných principů“, oslabuje jeho duchovní síly, jeho iniciativu i energii.

Domácí i cizí podnikatelé nestoudně drancují výrobní síly země za blahovolného přispívání dobrodruhů, kteří si zahrávají s osudy vlasti. „Dobrotivá vláda“ se marně snaží nahradit živý a plánovitý boj mezi hospodářskými skupinami země řadou vzájemně si odporujících a narychlo vymyšlených opatření. Starostlivá „podpora“ a „rozhodování podle uvážení“ nezmohou nic proti zlověstným příznakům hospodářského a finančního úpadku Ruska: proti zemědělským, průmyslovým a finančním krizím — skvělým výsledkům improvizující a dobrodružné politiky. Tisk je umlčen a nemá možnost vrhnout světlo třeba jen na část zločinů, jichž se ochránci pořádku hodinu co hodinu dopouštějí vůči svobodě a cti ruských občanů. Jedině zvůle, nesmyslná

a krutá, pozvedá panovačně svůj hlas a vládne na nedohledných prostorách naší ozebračené, ponížené a potupené rodné země, aniž se někde setká s patričním odporem.

Za této situace je zcela přirozené, že vláda vůbec nedůvěřuje sebe-menším projevům soukromé a veřejné iniciativy, činnosti nejrůznějších veřejných spolků a zejména činnosti zemstevních institucí, do kterých Rusko šedesátých let vkládalo naději, že se stanou základním kamenem nové říše. Triumfující byrokracie odsoudila zemstevní instituce k pomalé smrti a každý rok uštěďruje novou ránu jejich aktivitě, významu a autoritě v očích veřejnosti i lidu, který už takřka nerozlišuje mezi zemstvy a byrokratickou administrativou. Ze shromáždění zemstev se staly stavovsko-byrokratické porady, přes jasný protest všech pokrokových skupin v zemi; tato shromáždění ztratila veškeré spojení s masami ruského lidu. Zemstevní správy se mění v přívěsky gubernátorských kanceláří, ztrácejí svou samostatnost a postupně se v nich projevují všechny nedostatky úřadu. Volební shromáždění zemstev se zvrhla v jakousi frašku. Malý počet voličů a jejich rozdělení na stavovské skupiny znemožňují, aby shromáždění vyjadřovala prostřednictvím volebných zástupců různé společenské zájmy, takže se volební shromáždění zemstev mění v arénu, kde svádí šarvátky malicherná osobní ješitnost.

Pravomoc zemstevních institucí je pomalu, ale jistě omezována. Z kompetence zemstev bylo vyňato zásobování. Při provádění úředních odhadů pro zdanění je už ze zemstva pouhý vykonavatel úředních příkazů. V oblasti lidového vzdělání nehraje zemstvo takřka žádnou úlohu. Lékařský statut, vypracovaný Goremykinovým ministerstvem, nebyl formálně zrušen a visí jako Damoklův meč nad zemstevním zdravotnictvím. Temný přízrak instrukce školním radám se zřejmě rozplynul, avšak zemstvo nemá žádnou záruku, že se tento přízrak neobjeví znovu, tentokrát už v podobě zákona, což bude mít za následek definitivní zánik zemstevních základních škol. Vzájemné styky mezi zemstevními institucemi různých gubernií, jejichž nutnost se už stala notoricky známou věcí, narážejí na nové těžkosti v posledním oběžníku ministerstva vnitra, týkajícím se této věci. Každý krok zemstva jakožto veřejné instituce je opředen důmyslnou pavučinou četných oběžníků různých ministrů; má-li činitel zemstva uskutečnit nějaké opatření, musí vynaložit nemálo času, energie i důvtipu na nevděčnou práci, totiž na rozmotání této pavučiny. Neblaze proslulý 87. článek nařízení o zemstvech, a zejména jeho druhý bod, činí veškerou činnost zemstva závislou na uvážení gubernátora. Gubernátoři provádějí stále častěji revize zemstevních správ; prostřednictvím stálých členů gubernátora úřadu pro záležitosti zemstev zřizuje vláda bez skrupulí veřejný dohled nad zemstvy. Vydáním zákona o maximální hranici zemstevního zdanění dává vláda otevřeně najevo svou krajní nedůvěru k zá-

kladnímu právu zemstev — stanovit výši zdanění podle svého. Zásahy policejního departmentu jsou v zemstvech násilně odstraňováni jejich nejlepší pracovníci, volení i placení. V nedaleké budoucnosti patrně nabudou platnosti zákona ministerské návrhy o kontrole finančních operací zemstev úředníky státní kontroly a o úpravě činnosti zemstevních poradních komisí.

Žádostem zemstev se nejen nevyhovuje, ale nejsou ani patřičně podle předpisu projednávány a ministři je klidně zamítají ze své vlastní pravomoci. Za takových okolností nelze pracovat v zemstvu a upřímně věřit, že tato práce je plodná. Vidíme na vlastní oči, jak se stále více tenčí počet pracovníků zemstev, zejména výkonných orgánů — zemstevních správ. Ze zemstev odcházejí lidé, kteří jsou jejich myšlence vřele oddáni, ale přestali věřit, že za nynějších podmínek může jejich práce přinést plody. Na jejich místo přichází zemstevník nového typu — oportunista, který se zbaběle třese o dobré jméno a vnější formu zemstevních institucí, diskredituje a ponižuje je odpornou podlézavostí vůči správním úřadům. Důsledkem toho je vnitřní rozklad zemstev, který je daleko horší než formální zrušení samosprávy. Otevřené tažení vlády proti samé myšlence zemstva by mohlo vyvolat ve veřejnosti velké pobouření, kterého se byrokracie tolik bojí. Ale my vidíme na vlastní oči, jak se tu v skrytu ubíjí zásada samosprávy a jak se to naneštěstí nesetkává s organizovaným odporem.

Za takového stavu věcí nejsou poměrně nepatrné materiální výsledky činnosti zemstev vůbec vyvažovány jejich výchovným významem, a téměř čtyřicet let práce zemstevních institucí, která měla rozvíjet občanské povědomí, společenské sebeuvědomění a iniciativu, nepřinese pro nejbližší budoucnost zhoľa nic. Z tohoto hlediska klidné a pokorné vyčkávání oportunistických činitelů zemstev pomáhá jen neslavnému a zbytečnému zániku velké myšlenky zemstevních institucí. Vyvést zemstva ze slepé uličky, do které je dostal systém poručníkování, je možné jedině energickým bojem proti nesmyslné myšlence, že projednávání otázek, které přesahují rámec drobných problémů místního života, může lidu přinést jen útrapy. Proti tomuto strašáku, který ovšem neohrožuje ani lid, ani bezpečnost státu, proti této myšlence, jejíž nesmyslnost cynicky uznávají sami její obhájci (viz Vitteho důvěrné memorandum Samoděržaví a zemstvo), musí zemstva bojovat tím, že budou na svých shromážděních veřejně a odvážně projednávat otázky celostátního významu, úzce spjaté s potřebami a prospěchem místního obyvatelstva. A čím všestranněji, zevrubněji a důrazněji budou shromáždění zemstev takové otázky projednávat, tím jasněji se ukáže, že veřejné projednávání všeho, co lid tíží, mu nepřináší útrapy, nýbrž naopak je odvrací, že útlak, kterému je dnes vystaven tisk, prospívá jen nepřítelům lidu, že policií sešněrované myšlení a slovo nemohou

vychovat poctivé občany a že zákonnost a svoboda si vzájemně neodporují. Budou-li všechny takové otázky veřejně projednány současně na několika guberniálních shromážděních zemstev, setká se to nepochybně s velkými sympatiemi všech vrstev lidu a vyburcuje to veřejné svědomí. Jestliže zemstva na současný kritický stav Ruska nijak nereagují, pak ovšem páni Sipjaginové a Vittové, kteří je zbavili úlohy zastupovat zájmy práce, bez rozpaků je uvedou plně v ‚soulad‘ s celkovým systémem říšských institucí. Jaké bude mít tento ‚soulad‘ formy, to si můžeme opravdu těžko představit, uvážíme-li, jak důvtipní a vynalézaví jsou nynější vládcové země. Pan ministr vnitra už přece prokázal tolik drzosti, tolik udivujícího pohrdání ‚prvním‘ stavem říše, když jeho volené představitele, tj. maršálky šlechty, pověřil odpornou úlohou špiclů, aby dozírali na přednášející a na obsah přednášek pro lid.

Vzhledem k tomu všemu se domníváme, že naše nečinnost a další pokorné podřizování se všem experimentům, které byrokracie provádí se zemstvy a s celým Ruskem, je nejen jakousi sebevraždou, ale i těžkým zločinem proti rodné zemi. Život nám dostatečně ukázal, jak neopodstatněná a bláznovská je taktika oportunistu, tento prodej ‚prvorozenství‘ za ‚mísu čočovice‘: absolutistická byrokracie si nejprve přisvojila právo prvorozenství a nyní nám vzala i tu ‚mísu čočovice‘. Postupně nám vzali skoro všechna naše občanská práva a těch čtyřicet let, jež uplynula od začátku ‚velikých reforem‘, nás přivedlo přesně tam, odkud jsme před čtyřiceti léty vyšli, když jsme s těmito reformami začínali. Zbývá snad ještě něco, co můžeme ztratit? Čím můžeme ospravedlnit své další mlčení, čím jiným je můžeme vysvětlit než tím, že jsme hanebně zbabělí a že nám naprosto chybí vědomí občanské povinnosti?

Jako ruští občané, a k tomu ‚ti nahoře‘, jsme povinni hájit práva ruského lidu, jsme povinni dát patřičnou odpověď absolutistické byrokracii, která se snaží zardousit sebemenší projev svobody a samostatnosti v životě lidu a proměnit všechen ruský lid v pokorné otroky. Jako činitelé zemstev jsme obzvlášť povinni hájit práva zemstevních institucí, chránit je před zvůli a útlakem byrokracie, hájit jejich právo na samostatnost a usilovat o rozsáhlé uspokojování potřeb všech vrstev lidu.

Přestaňme tedy už mlčet jako provinilí školáci; dokažme konečně, že jsme dospělí občané, požadujeme to, co nám právem náleží — naše právo ‚prvorozenství‘, naše občanská práva.

Absolutistická byrokracie nedává nikdy nic dobrovolně, ale dává jen to, co se na ní vynutí, i když se přitom pokouší budit zdání, že se zříká svých ‚práv‘ jedině z velkomyslnosti. A když už se někdy stane, že dá víc, než na ní bylo vynuceno, okamžitě bere všechny ‚zbytečné‘ ústupky zpět, jako se to stalo s našimi ‚velkými reformami‘. Vládu ani nenapadlo starat se o dělníky, dokud se neoctla tváří v tvář závažnému

„dělnickému hnutí“ v podobě demonstrací mnohatisícových dělnických mas; potom se kvapně pustila do „dělnického zákonodárství“, sice notně pokryteckého, ale přece jen zaměřeného na to, aby uspokojilo alespoň některé požadavky dělnictva a uklidnilo tyto hrozivé masy. Po desetiletí vláda mržala naši studující mládež, naše sestry, bratry a děti, neboť nepřipouštěla sebemenší kritiku „školské soustavy“, kterou vymyslela, a zuřivě potlačovala studentské „bouře“.

Ale tyto „bouře“ přerostly v masovou stávkou, akademický mechanismus přestal fungovat a byrokracii náhle zachvátil vřelý cit „dojemné péče“ o studující mládež, a tytéž požadavky, na něž se ještě včera odpovídalo jedině zasvěštěním kozácké nahajky, jsou dnes prohlašovány za vládní program „reformy školství“.

I v této proměně je ovšem notná dávka licoměrnosti, přesto však... Přesto však nemůže být pochyb o tom, že „byrokracie“ byla donucena otevřeně uznat veřejné mínění a učinit mu dost podstatný ústupek. A my, tak jako celá ruská společnost, jako všechen ruský lid, můžeme počítat s uznáním a uskutečněním svých práv jedině tehdy, budeme-li se těchto práv směle, otevřeně, svorně a vytrvale dožadovat.

Vzhledem k těmto okolnostem jsme se rozhodli obrátit se s tímto dopisem na Vás, velevážený pane, i na mnoho dalších činitelů všech guberniálních zemstev, a požádat Vás, abyste na tomto zasedání guberniálních zemstevních shromáždění podpořil navržené, projednáni a schválení příslušných usnesení k těmto otázkám:

I. Revize Nařízení o zemstevních institucích a jeho změna v tomto smyslu:

a) poskytnout stejná volební práva všem skupinám obyvatelstva bez jakýchkoli stavovských rozdílů a zároveň podstatně snížit majetkový volební census; b) odstranit ze zemstev zástupce stavů jako takové; c) zbavit zemstva při všech jejich akcích poručníkování správních úřadů, poskytnout zemstvu úplnou samostatnost ve všech místních záležitostech za podmínky, že se bude podřizovat zákonům země podle zásad platných pro všechny ostatní osoby a instituce; d) rozšířit kompetenci zemstva tím, že mu bude poskytnuta úplná samostatnost, pokud jde o všechny místní potřeby a zájmy, jestliže nejsou v rozporu se zájmy celostátními; e) zrušit zákon o maximální hranici zemstevního zdanění; f) poskytnout zemstvu nejširší práva, aby mohlo všemi způsoby prohlubovat vzdělání lidu, přičemž by mělo zemstvo kromě péče o hospodářské otázky mít také právo kontrolovat a zlepšovat školství; g) zrušit zmíněný lékařský statut, který ohrožuje zemstevní zdravotnictví; h) vrátit do kompetence zemstva zásobování a poskytnout mu také úplnou samostatnost při organizování a provádění úředních odhadů zemstevními statistiky; ch) řídit veškerou činnost zemstva výhradně prostřednictvím jeho volených členů, kteří nebudou schvalo-

váni správními úřady, a tím spíše by neměli být jmenováni proti vůli zemstevních shromáždění; i) poskytnout zemstvu právo přijímat své zaměstnance výhradně podle vlastního uvážení, bez schvalování úřadů; j) poskytnout zemstvu právo svobodně projednávat všechny celo-státní otázky týkající se místních zájmů a potřeb, přičemž žádosti předkládané zemstvem musí být vyššími vládními orgány ve stanovené lhůtě závazně projednány; k) poskytnout všem zemstvům právo udržovat vzájemné styky a pořádat též sjezdy zástupců zemstev, na nichž by se projednávaly otázky týkající se všech nebo několika zemstev.

II. Revize a změna nařízení o rolnících ve smyslu jejich úplného zrovnoprávnění s ostatními stavy.

III. Změna daňové soustavy ve smyslu vyrovnání daňového břemene progresivním zdaněním příjmů z majetku a za podmínky, že určité minimální příjmy budou od daní osvobozeny.

Je rovněž velmi žádoucí, aby byly na zemstevních shromážděních předloženy a projednány tyto otázky:

IV. Obnovení všech místních smírčích soudů a zrušení všech zákonů, které omezují kompetenci soudní poroty.

V. Poskytnutí větší svobody tisku, nutnost zrušit předběžnou cenzuru, změna cenzurního řádu v tom smyslu, že bude jasně a přesně stanoveno, co se smí a co se nesmí tisknout, odstranění administrativní zvůle při provádění cenzury a projednávání všech tiskových deliktů výhradně na veřejných zasedáních řádných soudů.

VI. Revize platných zákonů a vládních výnosů o opatřeních na ochranu bezpečnosti státu, odstranění tajného administrativního, rozhodování podle uvážení' v této oblasti a projednávání všech takových případů na veřejných zasedáních řádných soudů.

Doufáme, že neodmítnete pomoc při projednávání uvedené společné otázky ve Vašem guberniálním shromáždění, a dovolujeme si Vás požádat, abyste o eventuálním usnesení shromáždění Vašeho zemstva podal podle možnosti zprávu všem zemstvům prostřednictvím členů zemstva, které sám znáte nebo o nichž víte. Doufáme také, že se ve většině zemstev najde dostatečný počet odvážných a energických lidí, kteří dokáží tyto požadavky na zemstevních shromážděních prosadit. A jestliže všichni jednomyslně, otevřeně a kategoricky předložíme své spravedlivé požadavky, bude muset byrokracie ustoupit, jako ustupuje vždy, když narazí na semknutou a uvědomělou sílu.

Starí činitelé zemstev“

To je velmi poučný dopis. Ukazuje, že sám život nutí vystupovat *proti* absolutistické vládě dokonce i takové lidi, kteří jsou málo způsobilí k boji a kteří se ponejvíce obírají drobnou praktickou prací. A srovnáme-li tento dopis

například s takovým výplodem, jako je předmluva pana R. N. S. k Vitteho memorandu^[20], působí dopis podle mého mínění lepším dojmem.

Dopis sice neobsahuje nějaká „obsáhlá“ politická zobecnění, ale vždyť jeho autoři přece nevystupují s „programovými“ prohlášeními, nýbrž jen skromně radí, jak *prakticky* zahájit agitaci. Nemají ani tolik „myšlenkového vzletu“, aby promluvili přímo o politické svobodě, ale nevyskytují se u nich ani fráze o osobách blízkých trůnu, které by třeba mohly ovlivnit cara. A nenajdeme u nich ani pokrytecké velebení „činů“ Alexandra II., nýbrž tu naopak probleskuje posměch nad „velkými reformami“ (v uvozovkách). V sobě však autoři nacházejí přímou a odvahu rozhodně se postavit proti „oportunistickým činitelům zemstev“, nebojí se vyhlásit válku „hanebné zbabělosti“ a neucházejí se o přízeň zvláště zaostalých liberálů.

Zatím ještě nevíme, jaký úspěch mělo svolání starých činitelů zemstev, ale myslíme, že jejich iniciativa si každopádně zaslouží plnou podporu. Samo oživení hnutí zemstev v poslední době je vůbec mimořádně zajímavý jev. Autoři dopisu sami ukazují, jak se rozrůstalo hnutí započaté dělníky, jež pak proniklo mezi studenty a k němuž se nyní přidali i činitelé zemstev. Všechny tyto společenské složky jsou zde tedy uvedeny ve správném pořadí podle toho, jak klesá jejich početnost, jak se snižuje jejich společenská aktivita, podle jejich sociálně politického radikalismu a podle jejich revoluční odhodlanosti.

Tím hůře pro našeho nepřítele. Čím méně revolučně smýšlející živly se proti němu pozvedají, tím lépe pro nás, bezvýhradné odpůrce samoděržaví i celého soudobého ekonomického zřízení.

Pozdravme proto nové protestující — a tudíž i své nové spojence. Pomozme jim.

Vidíte přece: jsou chudí, přicházejí jen s malým letáčkem, vydaným hůře než letáky dělníků a studentů. My jsme bohatí. Uveřejníme je v tisku. Zveřejníme nový políček

ušetřený carům — Balamutilům. A je to políček tím zajímavější, čím „solidnější“ jsou lidé, kteří jej ušetřili.

Vidíte přece: jsou slabí; mají tak slabé spojení s lidem, že jejich dopis koluje z ruky do ruky, jako by to byl opravdu jen opis soukromého dopisu. Ale my jsme silní, my můžeme a musíme tento dopis rozšířit „mezi lidem“ a především mezi proletariátem, který je odhodlán k boji a který už zahájil boj za svobodu všeho lidu.

Vidíte přece: jsou nesmělí, začínají teprve rozvíjet svou čistě zemstevní agitaci. My jsme odvážnější než oni, naši dělníci už překonali „stadium“ (stadium, jež jim bylo vnuceno) čistě ekonomické agitace. Ukažme jim, jak se má bojovat. Vždyť jestliže dělníci bojovali za takový požadavek, jako je zrušení Prozatímních předpisů^[25] — aby tím protestovali proti samoděržaví — může být stejně závažným důvodem jejich boje i výsměch správních úřadů jakési, ale přece jen „*samosprávě*“!

Ale tady nás přerušují všichni zjevní i skrytí, vědomí i nevědomí stoupenci „ekonomismu“. — Kdopak potřebuje, aby dělníci podporovali zemstevníky? — ptají se nás. Snad ne jen činitelé zemstev? Snad ne lidé, kterým možná vadí jen to, že se vláda mazlí s průmyslníky víc než se zemědělskými podnikateli? Snad ne jen buržoazie, jejíž tužby nepřekračují rámec „živého boje mezi hospodářskými skupinami země“?

Kdo to tedy potřebuje? Především a nejvíce *sama dělnická třída*. Tato „jediná skutečně revoluční třída“ soudobé společnosti by nebyla opravdu revoluční, kdyby se nechopila *každé* záminky, aby mohla zasadit novou ránu svému nejhoršímu nepříteli. A slova o politické agitaci a o politickém boji v našich prohlášeních a programech by byla pouhým mluvením, kdybychom si nechávali ujít tak vhodné příležitosti k boji, kdy se s tímto nepřitelem dostávají do sporu i jeho včerejší (šedesátá léta) a zčásti i dnešní spojenci (oportunističtí činitelé zemstev a statkářští zastánci nevolnictví).

Sledujme tedy pozorně, jak žijí zemstva, jak roste a šíří se (nebo jak klesá a slábne) nová vlna protestu. Vynasnažme se podrobněji obeznámit dělnickou třídu s historií zemstev, jaký ústupek učinila vláda společnosti v šedesátých letech, jak carové lhali a jaké užívali taktiky: napřed prodat „práva prvorozenství“ za „mísu čočovice“ a potom vzít (na základě tohoto „práva prvorozenství“, které si udrželi) i tu mísu čočovice. Ať se dělníci učí rozpoznávat tuto prastarou policejní taktiku ve všech jejích projevech. Je to nezbytně nutné i pro náš boj za *naše* „právo prvorozenství“, za svobodný boj proletariátu proti *každému* hospodářskému i sociálnímu útlaku. Přednášejme dělníkům v kroužcích o zemstvech a o jejich vztazích k vládě, rozšiřujme letáky o tom, jak zemstva protestují, připravujme se tak, aby kdykoli, když carská vláda nějak potupí alespoň trochu čestné činitele zemstev, mohl proletariát odpovědět demonstracemi proti pompadurským gubernátorům, proti četnickým hrdlořezům a jezuitským cenzorům. Strana proletariátu se musí naučit pronásledovat a nemilosrdně stíhat *každého* lokaje samoděržaví za *každé* násilí a hanebnost proti kterékoli společenské vrstvě, proti kterémukoli národu nebo rase.

Jiskra, č. 18
10. března 1902

Podle Jiskry

O SKUPINĚ BORBA

K. N. Ptáte se, co je to za skupinu ta Borba? Znali jsme z ní několik spolupracovníků časopisu Zarja (dva články) a listu Jiskra (3 dopisy, 2 články a 1 noticka). Několik článků, které nám poslali, nebylo otištěno. Nyní vystoupili s „prohlášením“ v tisku, v němž si stěžují na náš „nedostatek demokraticismu“ a horlí dokonce... proti Personenkultus*! Oč tu vlastně jde, pochopíte jako zkušený člověk už jen z tohoto zvláštního a jedinečného slova. A když Borba otiskne svůj článek proti Čím začít?[¹⁰⁹], o jehož odmítnutí také mluví ve svém prohlášení, pak pochopí i soudruzi, kteří nemají ve stranických věcech vůbec žádné zkušenosti, proč jsme tyto spolupracovníky neuvítali s otevřenou náručí.

O „demokraticismu“ viz Co dělat?, IV, e** : to, co je tam řečeno o časopise Rabočeje dělo, se týká i skupiny Borba.

Jiskra, č. 18
10. března 1902

Podle Jiskry

* — kultu osobnosti. *Red.*

** Viz tento svazek, s. 148—157. *Red.*

DOPIS SEVERNÍMU SVAZU

S D D S R ¹⁴⁰

Dopis N. N. Severnímu svazu

(Připomínky k „programu“ Severního svazu)

Především je třeba zmínit se o základním *formálním* nedostatku „programu“: směřují se v něm hlavní zásadní teze vědeckého socialismu s úzkými konkrétními úkoly nejen jednoho časového úseku, nýbrž i jednoho místa. Tento nedostatek nám bude ihned zřejmý, jakmile si projdeme obsah všech 15 paragrafů programu. Udělejme to.

- § 1 — celkový cíl dělnického hnutí.
- § 2 — hlavní podmínka pro dosažení tohoto cíle.
- § 3 — nejbližší politický úkol *ruské* sociální demokracie.
- § 4 — postoj ruské sociální demokracie k liberálům aj.
- § 5 — totéž.
- § 6 — pojmy „třída“ a „strana“ (dílní názorové neshody s „ekonomisty“).
- § 7 — praktické úkoly agitace.
- § 8 — význam propagandy.
- § 9 — o demonstracích a manifestacích.
- § 10 — o oslavách 1. máje.
- § 11 — letáky a demonstrace 19. února¹⁴¹.
- § 12 — hospodářský boj a sociální reformy.
- § 13 — nutnost nejen obranného, nýbrž i útočného boje dělnictva.
- § 14 — aktivní, nejen pasívní úloha, pokud jde o stávky.
- § 15 — stávky jako nejlepší prostředek boje.

Paragrafy tak rozmanitého obsahu by bylo pochopitelně zapotřebí rozdělit do různých oddílů (jinak mohou u lidí, kteří nejsou schopni rozlišit hlavní zásady od praktických úkolů daného okamžiku, vzniknout značná nedorozumění). Není dobré, je dokonce přímo nesprávné a dvojsmyslné

stavět vedle sebe zmínku o konečném cíli socialismu a polemiku s „ekonomisty“ nebo vysvětlování významu stávek. Bylo by zapotřebí nejdříve zřetelně podat celkový zásadní výklad vlastních názorů, potom uvést politické úkoly strany, jak je chápe Severní svaz, a za třetí od těchto ve vlastním slova smyslu programových tezí oddělit *rezoluce* organizace (Severního svazu) k otázkám praktického hnutí (§ 7—11 a 13—15). Paragraf 6 by měl být uveden zvlášť, jako vyjádření stanoviska Severního svazu k rozporům mezi ruskými sociálními demokraty. Paragraf 12 by zase měl být součástí zásadního prohlášení (neboť vztah mezi všedním bojem za drobná zlepšení a reformy a mezi bojem za konečný cíl je otázka všeobecná, a nikoli speciálně ruská).

Po této všeobecné připomínce přikročím k rozboru jednotlivých paragrafů.

§ 1 nastiňuje obecné cíle celé sociální demokracie. Tyto cíle jsou uvedeny nadmíru stručně a kuse. Je pravda, že v programu místní organizace nebylo možné pouštět se do podrobností, bez nichž se program strany *neobejde*. Ačkoli to plně uznávám a považuji rozhodnutí Severního svazu nemlčet o hlavních zásadách sociální demokracie ani v programu místní organizace za velmi užitečné a důležité, pokládal bych přesto v tomto případě za nutné ještě zevrubněji vyložit hlavní zásady. To znamená, že by tu měla být například zmínka o tom, že Severní svaz se hlásí k *mezinárodnímu* vědeckému socialismu (o mezinárodním charakteru hnutí se program nikde nezmiňuje) a k teorii „revolučního marxismu“. Vedle takové *obecné* zmínky o svých zásadách by pak bylo možné uvést tezi na způsob § 1, ale sám o sobě je tento paragraf (1) nedostačující.

Severní svaz jako organizace, jež patří k Sociálně demokratické dělnické straně Ruska, by měl zdůraznit svou solidárnost s jejím Manifestem^[120], přičemž by bylo užitečné zmínit se též o solidárnosti třeba s návrhem programu ruských sociálních demokratů, který v osmdesátých letech vypracovala skupina Osvobození práce. Taková zmínka, aniž

by předem řešila otázku nutných změn v tomto návrhu, by přesněji vyjádřila zásadní stanovisko Severního svazu. Jedno či druhé: *buď* musíte sami *souvisle* vyložit všechny hlavní zásady sociální demokracie (tj. sami zpracovat zásadní část sociálně demokratického programu), *anebo* zcela jasně prohlásit, že Severní svaz *akceptuje* už víceméně známé a stanovené zásady. Avšak třetí cesta, kterou program zvolil — totiž jen nesouvislá zmínka o konečném cíli —, je nevhodná.

§ 2 začíná velice nepřesným, dvojsmyslným a nebezpečným prohlášením: „považujícíe socialismus za třídní zájem proletariátu“. Tato slova jako by ztotožňovala socialismus s „třídním zájmem proletariátu“. Avšak takové ztotožnění je *naprosto nesprávné*. Právě dnes, kdy se tak neobyčejně rozšířilo *krajně úzké* pojetí „třídních zájmů proletariátu“, je přímo nepřipustné užívat formulace, která by snad mohla být jakžtakž uznána jedině tenkrát, když bychom výraz „třídní zájem“ chápali *mimořádně široce*. „Třídní zájem“ nutí proletáře, aby se sjednocovali, aby bojovali proti kapitalistům, aby přemýšleli o podmínkách svého osvobození. „Třídní zájem“ je vede k chápání socialismu. Avšak socialismus, který je ideologií třídního boje proletariátu, podléhá obecným podmínkám vzniku, vývoje a upevňování ideologie, tj. opírá se o celý souhrn lidského vědění, předpokládá značný rozvoj vědy, vyžaduje vědeckou práci atd. atd. Do třídního boje proletariátu, který se živelně rozvíjí na půdě kapitalistických vztahů, *vnášíjí* socialismus ideologové. Avšak § 2 je formulován tak, že skutečný vztah socialismu k třídnímu boji osvětluje zcela nesprávně a rovněž se nezmiňuje o třídním boji. To je jeho druhý nedostatek.

§ 3 charakterizuje absolutismus nedostatečně (nepoukazuje například na to, že souvisí s pozůstatky nevolnictví), zčásti frázovitě („neomezený“) a neurčitě („ignorování“ *osobnosti*). Dále, vydobýt politickou svobodu (bylo by třeba podotknout, že Severní svaz vytyčuje tento úkol *celé straně*) je nutné *nejen* pro úplné rozvinutí třídního boje

dělníků; mělo by se tak či onak poukázat na to, že je to nutné také v zájmu celého společenského vývoje.

„Samoděržaví zastupuje výhradně zájmy vládnoucích tříd.“ To je nepřesné nebo nesprávné. Samoděržaví uspokojuje *určité* zájmy vládnoucích tříd a udržuje se částečně také strnulostí rolnických mas a malovýrobců vůbec, částečně tím, že balancuje mezi protikladnými zájmy; přitom je do jisté míry i samostatnou organizovanou politickou silou. Formulace paragrafu 3 je nepřípustná zejména proto, že je u nás příliš rozšířeno nesmyslné ztotožňování ruského samoděržaví s nadvládou buržoazie.

„To je neslučitelné se zásadou demokracie.“ Pročpak, když o demokracii nebylo ještě nic řečeno? Nevyjadřuje požadavek svrhnout samoděržaví a vydobýt politickou svobodu právě „zásadu“ demokracie? Tato věta se sem nehodí. Místo ní tu měla být přesnější zmínka o tom, že my chápeme „zásadu demokracie“ (oproti buržoazní demokracii) důsledně a kategoricky — například vysvětlit nějak pojem *a obsah* „demokratické ústavy“ nebo vyhlásit náš „zásadní“ požadavek *demokratické republiky*.

Zvlášt' neuspokojující je § 4. Místo mluvení o „úplném“ využívání „široké“ svobody (to jsou vlastně neurčité fráze, které mohou být a měly by být plně nahrazeny přesným vymezením demokratické republiky a demokratické ústavy, protože „úplnost“ spočívá právě v důsledném demokratismu), místo toho se *nutně* mělo říci, že na politické svobodě má zájem *nejen* dělnická třída. Pomlčet o tom znamená otvírat dokořán dveře nejhorším formám „ekonomismu“ a zapomínat na naše obecně *demokratické* úkoly.

Vůbec není pravda, že uskutečnění (?? dosažení, vydobytí) politické svobody je pro proletariát „stejnou“ nutností jako zvýšení mezd a zkrácení pracovního dne. Právě že *není stejnou* nutností: *tato* nutnost je jiného druhu, je daleko složitější než nutnost zvýšit mzdy apod. Jaký je mezi těmito „nutnostmi“ rozdíl, vidíme názorně například z toho, že samoděržaví je ochotné zlepšovat (*a někdy skutečně zlepšuje*)

postavení jednotlivých vrstev nebo skupin dělnické třídy, *jen aby* se tyto vrstvy smířily s absolutismem. Rozebíraná věta je zcela nepřipustná, protože neuvěřitelně vulgarizuje „ekonomický“ materialismus a degraduje sociálně demokratické pojetí na pojetí tradeunionistické.

Dále. „Vzhledem k tomu“ ... je třeba vyškrtnout *vzhledem* k tomu, co jsem vyložil výše... „v nadcházejícím boji“ ... (tj. zřejmě v boji proti carismu?)... „vystupovali sociální demokraté s určitým třídním programem a požadavky...“ *Třídní* charakter našeho *politického* programu a *politických* požadavků se projevuje právě v úplnosti a důslednosti demokratismu. Nehodláme-li mluvit pouze o politických požadavcích, ale o celém našem programu, musí jeho třídní charakter vyplývat sám od sebe z obsahu našeho programu. Není zapotřebí mluvit o „*určitém*“ třídním programu, nýbrž musíme sami tento třídní program přímo a přesně *určit*, vyložit, vyjádřit a zformulovat.

„... Nepodřizujeme se liberálnímu programu...“ To je až k smíchu. Vystupujeme jako pokroková demokratická strana a najednou podotýkáme, že se „nepodřizujeme“!! Jako děti, které se právě zbavily „podřizenosti“!

Naše „nepodřizování se“ liberálům musí být vyjádřeno nikoli frázemi o tom, že se nepodřizujeme, nýbrž celkovým charakterem našeho programu (*a pochopitelně naší činnosti*). Takové pojetí politických úkolů, které ztotožňuje (nebo třeba jen srovnává) nutnost svobody s nutností zvýšit mzdy, *totiž právě vyjadřuje podřizenost sociální demokracie liberálům*.

Konec paragrafu 4 je rovněž nevhodný; jeho kritika je obsažena ve všem, co jsme už uvedli.

§ 5 omezuje náš celkový postoj k veškeré demokracii vůbec na pouhou praktickou spolupráci s ostatními stranami. To je příliš úzké. Jestliže tu takové strany jsou, pak by bylo třeba přesně je vyjmenovat (ne v programu, ale ve zvláštní rezoluci sjezdu) a přesně stanovit postoj k socialistům-revolucionářům, ke skupině Svoboda etc. Nejde-li

však o určité strany, nýbrž jen všeobecně o postoj k ostatním revolučním (*a opozičním*) směrům, bylo by zapotřebí formulovat to obsírněji a zopakovat v té či oné formě tezi Komunistického manifestu o tom, že podporujeme každé revoluční hnutí proti existujícímu řádu.¹⁴²

§ 6 do programu nepatří. Měl být vtělen do zvláštní rezoluce a mělo se *přímo* říci, že jde o neshody (nebo o dva směry) v ruské sociální demokracii. To je víc než „četná nedorozumění“. Neshody jsou formulovány příliš úzce, neboť *se zdaleka neomezují* jen na směřování třídy a strany. Bylo třeba se vyslovit v příslušné tezi kategoričtěji a určitěji proti „kritice marxismu“, proti „ekonomismu“ i proti zužování našich politických úkolů.

Pokud jde o druhou část šestého paragrafu, *objasňují* ji jiné paragrafy (7, 14 aj.), a proto je kritika těchto paragrafů současně i její kritikou.

§ 7 musí být stejně jako všechny další (kromě § 12) přerazěn do zvláštní rezoluce, a ne tvořit součást *programu*.

„Úkol“ své činnosti formuluje § 7 úzce. Musíme nejen „rozvíjet uvědomění proletariátu“, ale musíme jej též *organizovat* v politickou stranu, a potom *řídít* jeho boj (hospodářský i politický).

Zmínka, že proletariát je postaven do „určité konkrétní situace“, je zbytečná. Buď ji vynechte, nebo musíte sami *charakterizovat* tuto situaci (což ale musí být učiněno na jiném místě programu).

Není pravda, že „jediným“ prostředkem k uskutečnění našich úkolů je agitace. Zdaleka ne jediným.

Nestačí charakterizovat agitaci jako „působení na široké vrstvy dělnictva“. Je třeba říci něco o charakteru tohoto působení. O *politické* agitaci je třeba mluvit otevřeněji, rozhodněji, konkrétněji a podrobněji: jinak program, který o vlastní politické agitaci mlčí a v celých dvou paragrafech (14 a 15) mluví o agitaci ekonomické, zabředá (proti své vůli) do „ekonomismu“. Bylo zapotřebí zvlášť zdůraznit, že je nutné reagovat agitováním na *všechny* projevy politic-

kého, hospodářského, sociálního i národnostního útlaku, *ať už tento útlak postihuje kterékoli třídy nebo vrstvy obyvatelstva* — že je nutné (pro sociální demokracii) jít v čele při každé srážce s vládou aj. — a teprve pak se zmínit o agitačních prostředcích (osobní agitace, noviny, letáky, manifestace atd. atd.).

§ 8. Začátek se zbytečně opakuje.

„Uznává propagandu *jen* potud“ atd. To je nesprávné. Propaganda nemá jen tento význam, není to jen „příprava agitátorů“, nýbrž má rozvíjet uvědomělost vůbec. Program to moc přehání opačným směrem. Bylo-li už třeba vyslovit se proti propagandě, kterou někdo příliš odtrhuje od úkolů agitace, bylo lépe říci: „Při propagandě je *zejména* třeba neustále pamatovat na přípravu agitátorů“ nebo něco podobného. Není však možné redukovat *celou* propagandu na přípravu „zkušených a schopných agitátorů“, zkratka a dobře není možné „odmítat“ „přípravu pouze jednotlivých uvědomělých dělníků“. Považujeme to za nedostačující, ale „neodmítáme“ to. Proto je třeba druhou část paragrafu 8 (od slov: „stavějíc se záporně“) zcela vynechat.

§ 9. V podstatě plně souhlasím. Snad by se mohlo dodat: „týkající se *nejrůznějších* fakt veřejného života a vládních opatření...“

Místo „nejlepším prostředkem“ bylo by přesnější „*jedním z* nejlepších prostředků“.

Neuspokojivý je pouze konec paragrafu. Demonstrace a manifestace spojují a mají spojovat *nejen* dělníky (ostatně *nestačí* pouze „spojení“ na manifestacích; chceme-li, aby to bylo **těž** spojení organizační, bezprostřední a trvalé, a nikoli jen pro jeden případ). „... Rozvíjejíc v nich *již tím...*“ To je buď nepřesné — *pouze* manifestacemi se uvědomění nerozvine — nebo je to zbytečné (bylo už řečeno, že jsou jedním z nejlepších prostředků).

Neškodilo by dodat, že je nutné manifestace *organizovat*, připravovat je, pořádat apod.

Je vůbec *velkým nedostatkem* programu, že se nikde nemluví

o nutnosti věnovat velkou pozornost *revoluční organizaci* — a to celoruské, bojové organizaci. Když už se mluví o agitaci, propagandě, stávkách aj., je přímo neodpustitelné nezmínit se o *revoluční organizaci*.

§ 10. Mělo by se dodat, že náš 1. máj se musí stát i demonstrací *proti samoděržaví*, vyjádřením požadavku politické svobody. Nestačí zmínit se o mezinárodním významu svátku. Je třeba spojit s ním i boj za nejnaléhavější *národnostní* politické požadavky.

§ 11. Myšlenka je velmi dobrá. Je však vyjádřena příliš úzce. Co takhle říci „mimo jiné“, protože i k výročí Komuny a při mnoha jiných příležitostech je nutné pořádat demonstrace. Nebo říci „zejména“, protože jinak to vypadá, jako by při jiných příležitostech nebylo třeba demonstrovat.

Dále. 19. února není možné obracet se (v letácích) *jen* k dělníkům. Nehledě k tomu, že demonstracemi vůbec a letáky k těmto demonstracím se vždycky obracíme ke všem lidem a dokonce k celému světu, musíme se 19. února nutně obracet i k *rolnictvu*. A obracet se k rolnictvu znamená prosazovat v agrární otázce sociálně demokratickou politiku. Program se o této otázce nezmiňuje, ale my plně chápeme, že místní organizace možná nemá čas nebo dost sil, aby se jí zabývala. Měla by však o ní být alespoň nějaká zmínka v souvislosti s nějakým pokusem vytyčit tuto otázku v ruské sociálně demokratické literatuře a v praxi našeho hnutí*.

Konec § 11 je nevhodný („jenom síla *třídy*“ — které?, pouze dělnické?). Mělo by se to vynechat.

§ 12. Nemůžeme a nebudeme „všemožnými způsoby“ pomáhat zlepšovat postavení dělníků za nynějších podmínek. Pomáhat například tak jako Zubatov nemůžeme a v podmínkách zubatovovské demoralizace se o to nebudeme ani snažit. Bojujeme jen za takové zlepšení situace děl-

* Když se například dělníci pokoušeli demonstrovat proti tělesnému trestání rolníků apod.

níků, které *zvyšuje* jejich schopnost vést třídní boj, tj. jen tehdy, *není-li* zlepšení jejich postavení *spojeno* s rozvrácením politického uvědomění, s policejní kuratelou, s připoutaností k jednomu místu, s otrockou podřízeností „dobrodinci“, s ponižováním důstojnosti člověka aj. aj. Právě v Rusku, kde je samoděržaví tak náchylné (a *stává se* stále náchylnějším) *vykupovat* se z revoluce různými almužnami a pseudoreformami, musíme se rázně distancovat od všelijakých „reformátorů“. Také my bojujeme za reformy, jenomže ne „všemožnými způsoby“, nýbrž *pouze* sociálně demokraticky, pouze revolučně.

§ 13 byl z rozhodnutí sjezdu vypuštěn. Měl být tedy vypuštěn i zde.

§ 14 formuluje příliš úzce náplň a úkoly ekonomické agitace. Ta se neomezuje jen na stávky. „Lepší podmínky“ potřebujeme nejen pro kulturní, ale právě pro revoluční rozvoj proletariátu. „Aktivní úloha“ sociálních demokratů při stávkách, to není jen burcování k boji *za zlepšení hospodářského postavení*. Stávky (tak jako ekonomickou agitaci vůbec) je třeba *vždy* využívat i k burcování k *revolučnímu* boji za svobodu a za socialismus. Stávky je nutno využívat i k *politické* agitaci.

§ 15 je rovněž velmi neuspokojující. Stávky nejsou „nejlepším“ prostředkem boje, nýbrž pouze *jedním z* prostředků, a nemusí to být vždy nutně ani jeden z nejlepších prostředků. Je třeba uznávat význam stávek, vždycky je využívat a usměrňovat je — ale přeceňovat jejich význam je tím nebezpečnější, čím více se toho dopouštěl „ekonomismus“.

To, co se říká o stávkách dále, je zbytečné: bylo to řečeno již v § 14. Stačila by zmínka o celkovém vedení hospodářského boje. Někdy se toto vedení projeví i v tom, že ke stávce nedojde. Program se vyjadřuje příliš kategoricky, a právě proto také příliš úzce. Bylo třeba všeobecně říci, že je nutné vést hospodářský boj proletariátu, vnášet do něj větší organizovanost a uvědomělost, vytvářet odborové svazy dělníků a snažit se rozšířit je ve svazy celoruské, že se

musí využívat každé stávký, každého projevu hospodářského útlaku aj. k co nejrozsáhlejší socialistické a revoluční propagandě a agitaci.

Konec paragrafu 15 *zuzuje* úkoly této agitace, jako kdyby podmiňoval politickou agitaci zásahem policie etc. Ve skutečnosti je však třeba snažit se politicky agitovat (a jsou-li vedoucí pracovníci alespoň trochu obratní, je to docela možné) ještě *před* zásahem „archandělů“* a *nezávisle* na jejich zásahu. Obecněji řečeno „využívat naprosto všech příležitostí k politické agitaci“ apod.

Konec paragrafu 15 je rovněž nesprávný. Mluvit o „generálních stávkách“ se pro nás hodí tím méně, čím méně máme v Rusku možností je *připravit*. Mluvit v programech *speciálně* o „generálních“ stávkách vůbec nemá smysl (vzpomeňme na nesmyslnou „generální stávku“ v brožuře Kdo uskuteční politickou revoluci?^[70]). I taková nedorozumění jsou přece možná). A prohlašovat stávky za „nejlepší prostředek k rozvíjení *uvědomění*“ je také naprosto nesprávné.

Celkem vzato by bylo opravdu záhodno program důkladně přepracovat. A vůbec by bylo záhodno, aby se Severní svaz aktivně účastnil jak *stranického* sjednocování *revoluční* sociální demokracie, tak i vypracování stranického programu. Redakce časopisu Zarja i listu Jiskra doufá, že bude brzy moci seznámit Severní svaz se svým návrhem (který je z velké části již hotov), a věří, že se Severní svaz bude podílet na jeho úpravách a rozšiřování i na přípravách k jeho schválení celou stranou.

N. N.

Napsáno v dubnu 1902
Poprvé otištěno roku 1923
v časopise Letopis revoljucii, č. 1
Berlín — Petrohrad — Moskva

Podle rukopisu

* Přezdívka policajtů a četníků v předrevolučním Rusku. *Čes. red.*

Ú V O D K V Ý Z V Ě
D O N S K É H O V Ý B O R U S D D S R
„O B Č A N Ů M R U S K A“ [53] 143

Uvádíme v plném znění skvělou výzvu donského výboru naší strany. Tato výzva dokazuje, jak dovedou sociální demokraté patřičně ocenit hrdinství Balmaševů, aniž by se přitom dopouštěli chyby jako socialisté-revolucionáři. Sociální demokraté staví na první místo dělnické (a rolnické) hnutí. Kladou vládě požadavky jménem dělnické třídy a všeho lidu, aniž by je spojovali s pohružkou dalších atentátů a vražd. Teror považují za jeden z možných pomocných prostředků, a nikoli za *zvláštní* způsob taktiky, který by ospravedlňoval jejich oddělení od revoluční sociální demokracie.

*Napsáno po 9. (22.) květnu 1902
Poprvé otištěno roku 1931
v knize V. Pleskova V gody
bojevoj junosti. Moloděž nakanuně
pervoj revoljucii.
Vyd. Molodaja gvardija*

Podle rukopisu

PROČ MUSÍ
SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE
VYHLÁSIT ROZHODNÝ
A NELÍTOSTNÝ BOJ
SOCIALISTŮM -
REVOLUCIONÁŘŮM ?

1. Proto, že směr našeho společenského myšlení, známý pod názvem „socialistickorevoluční“, se ve skutečnosti odvrací a odvrátil se od jediné soudobé mezinárodní teorie revolučního socialismu, tj. od marxismu. Při velkém rozkolu mezinárodní sociální demokracie na oportunistickou (též „bersteinovskou“) a na revoluční zaujal tento směr naprosto nevyhraněné a nepřípustně polovičaté stanovisko vysedávání na dvou židlích, neboť uznal marxismus za „otřesený“ pouze na základě buržoazně oportunistické kritiky (Věstník ruské revoluce, č. 2, s. 62), přičemž slibuje, že marxismus nově a ze svého hlediska „zreviduje“; pro splnění této výhrůžky však vůbec nic nedělá.

2. Proto, že směr socialistů-revolucionářů bezmocně ustupuje před oním převládajícím ideovým směrem ruského společenskopolitického myšlení, který je třeba nazvat liberálně narodnickým. Socialisté-revolucionáři opakují chybu organizace Narodnaja volja a celého starého ruského socialismu, a proto nevidí, jak tento směr ztrácí půdu pod nohama, nevidí ani jeho vnitřní rozpory a omezují svou samostatnou tvůrčí činnost na poli ruského revolučního myšlení na to, že k vetšému odkazu liberálně narodnické noudrosti pouze připojují revoluční frázi. Ruský marxismus ako první podlomil teoretické základy liberálně narodnického směru, odhalil jeho buržoazní a maloburžoazní třídní obsah, zahájil proti němu válku, vede ji a nenechává se vyvést z míry tím, že celý houf kritických (= oportunistic-

kých) marxistů přešel do tábora odpůrců. Avšak socialisté-revolucionáři v celé této válce zaujímali a zaujímají (*v nejlépeším případě*) stanovisko nepřátelské neutrality, neboť se zase usazují na dvě židle, někam mezi ruský marxismus (od něhož přejali pouze žalostné zlomky) a pseudosocialistický liberálně národnický směr.

3. Proto, že socialisté-revolucionáři pro svou už zmíněnou naprostou bezzásadovost v otázkách mezinárodního i ruského socialismu nechápou nebo neuznávají jedinou skutečně revoluční zásadu *třídního boje*. Nechápou, že skutečně revoluční a opravdu socialistická může být v dnešním Rusku pouze ta strana, která *spojuje* socialismus s *ruským dělnickým hnutím*, které je stále intenzivněji a ve stále větší míře probouzeno rozvíjejícím se ruským kapitalismem. Postoj socialistů-revolucionářů k ruskému dělnickému hnutí byl vždy postojem diletantského diváka, a když toto hnutí například onemocnělo (v důsledku úžasné rychlého růstu) „ekonomismem“, páni socialisté-revolucionáři se jednak zlomyslně radovali z chyb lidí, kteří pracovali na novém a obtížném úkolu, jak probudit dělnické masy, a jednak házeli klacky pod nohy revolučnímu marxismu, který zahájil proti tomuto „ekonomismu“ boj a vítězně ho dokončil. Nevyhraněný postoj eserské strany k dělnickému hnutí vede nevyhnutelně k tomu, že se tohoto hnutí fakticky straní, a ztrácí tak jakoukoli sociální základnu. Neopírá se o žádnou společenskou třídu, protože skupiny kolísavé inteligence, která svou nevyhraněnost a bezzásadovost považuje za „šíří“, nelze nazvat třídou.

4. Proto, že strana socialistů-revolucionářů svým přezíravým postojem k socialistické ideologii a svou snahou opírat se současně a stejnou měrou o inteligenci, o proletariát i rolnictvo vede nutně (nezávisle na své vůli) k politickému a ideovému podrobení ruského proletariátu ruské buržoazní demokracii. Přezíravý postoj k teorii a opatrnické obcházení socialistické ideologie rozhodně nahrávají buržoazní ideologii. *Ve srovnání s proletariátem* mohou

být ruská inteligence a ruské rolnictvo jakožto sociální vrstvy oporou pouze *buržoazně demokratického* hnutí. To není jen úvaha nutně vyplývající z celého našeho učení (podle něhož je například malovýrobce revoluční pouze tehdy, když se úplně rozchází se společností zbožního hospodářství a kapitalismu a přechází na stanovisko proletariátu) — to opravdu ne, to je kromě toho i zřejmá skutečnost, která se už začíná projevovat. A tato skutečnost se nevyhnutelně projeví ještě mnohem výrazněji v okamžiku politického převratu a druhého dne po tomto převratu. Sociálrevolucionářství patří k oněm projevům maloburžoazní ideové nestálosti a maloburžoazní vulgarizace socialismu, proti nimž sociální demokracie vždy musí a také vždycky bude energicky bojovat.

5. Proto, že už jen ty praktické programové požadavky, které socialisté-revolucionáři již stačili — neřeknu vytyčit, ale alespoň naznačit, zcela jasně prozrazují, jakou obrovskou škodu působí v praxi bezzásadovost tohoto směru. Například minimální agrární program, nastíněný v 8. čísle listu *Revoljucionnaja Rossija*¹⁴⁴ (snad by bylo správnější říci roztroušený mezi banálními premisami našeho národnictví?), za prvé mate jak rolnictvo, kterému slibuje jako „minimum“ — socializaci půdy, tak i dělnickou třídu, jíž vštěpuje naprosto nesprávné představy o skutečném charakteru rolnického hnutí. Takové neuvážlivé sliby jen kompromitují revoluční stranu jako takovou, a zejména učení vědeckého socialismu o zespolečenštění všech výrobních prostředků jako o našem konečném cíli. Za druhé socialisté-revolucionáři tím, že do svého minimálního programu zahrnují podporování a rozvíjení družstev, úplně opouštějí půdu revolučního boje a degradují svůj zdánlivý socialismus na úroveň toho nejtuctovějšího maloburžoazního reformátorství. Za třetí socialisté-revolucionáři tím, že zavrhli požadavek sociální demokracie odstranit veškerá středověká pouta, jež svazují naši občinu a připoutávají mužika k přídělu, zabraňují mu svobodně se

stěhovat a nutně podmiňují jeho stavovskou poníženost, ukázali, že se nedokázali vystříhat dokonce ani *reakčního* učení ruského narodnictví.

6. Proto, že socialisté-revolucionáři tím, že zařazují do svého programu teror a propagují jej v jeho dnešní podobě jako prostředek politického boje, nesmírně poškozují hnutí, protože zpřetrhávají nerozlučné spojení socialistické činnosti s masou revoluční třídy. Žádné slovní ujišťování a zapřísahání nemůže vyvrátit nesporný fakt, že nynější teror, jak ho uplatňují a propagují socialisté-revolucionáři, *nikterak nesouvisí* s činností mezi masami, s činností ve prospěch mas a společně s masami, že organizuje-li strana teroristické akce, odvádí to naše velice skrovné organizátorské síly od jejich obtížného a zdaleka ještě ne splněného úkolu organizovat revoluční *dělnickou* stranu, že teror socialistů-revolucionářů není *ve skutečnosti* ničím jiným než *bojem muže proti muži*, který dějinné zkušenosti naprosto zavrhlly. Toto halasné propagování teroru, kterým se teď zabývají naši socialisté-revolucionáři, začíná znepokojovat dokonce i zahraniční socialisty. A masám ruského dělnictva jsou tak přímo vštěpovány škodlivé iluze, že prý teror „nutí lidi, aby politicky uvažovali, třeba i proti své vůli“ (Revoljucionnaja Rossija, č. 7, s. 4), že prý teror „dokáže lépe než měsíce ústní propagandy změnit názory... tisíců lidí na revolucionáře a na smysl(!) jejich činnosti“, že prý je schopen „vdechnout nové síly kolísajícím a zstrašeným, kteří jsou udiveni žalostným výsledkem četných demonstrací“ (tamtéž) apod. Tyto škodlivé iluze mohou vést pouze k rychlému rozčarování a k oslabení příprav náporu mas proti samoděržaví.

*Napsáno koncem června —
v červenci 1902*

*Poprvé otištěno roku 1923
v časopise Prožektor, č. 14*

Podle rukopisu

REVOLUČNÍ AVANTURISMUS

I

Prožíváme bouřlivé doby, kdy dějiny Ruska krácejí vpřed sedmimílovými kroky, kdy každý rok znamená leckdy víc než celá desetiletí pokojných období. Hodnotí se výsledky padesáti let poreformního období, kladou se základy sociálně politických institucí, které budou ještě hodně dlouho určovat osudy celé země. Revoluční hnutí se neustále úžasným tempem rozrůstá a „naše směry“ neobyčejně rychle dozrávají (a odkvétají). Směry, které mají solidní základy v třídním zřízení tak rychle se rozvíjející kapitalistické země, jako je Rusko, nalézají téměř ihned „své pravé místo“ a čile pátrají po spřízněných třídách. Příkladem je vývoj pana Struveho: teprve před půldruhým rokem revoluční dělníci požadovali, aby mu byla „stržena maska“ marxisty, a teď už vystoupil sám bez masky jako vůdce (nebo přísluhovač?) liberálních statkářů, kteří se honosí tím, jak pevně tkví svými kořeny v rodné půdě a jak jsou strážliví. A naopak, směry, které vyjadřují jen tradiční vratkost názorů mezivrstev, nevyhraněných vrstev intelligence, snaží se nahradit sblížení s určitými třídami tím halasnějším vystupováním, čím jsou události bouřlivější. „Necháváme se slyšet, kamaráde, necháváme se slyšet“ — to je heslo mnoha revolučně naladěných lidí, kteří se dali strhnout vírem událostí a chybí jim teoretický i sociální základ.

K takovým směrům, které „se nechávají slyšet“, patří i „socialisté-revolucionáři“, jejichž profil je stále zřetelnější. A je už na čase, aby se proletariát tímto profilem pečlivě zabýval, abys si utvořil jasnou představu, jací jsou to vlastně

lidé, kteří usilují o jeho přátelství tím naléhavěji, čím je jim zřejmější, že nemohou existovat jako zvláštní směr, aniž by se úzce sblížili se skutečně revoluční společenskou třídou.

K objasnění skutečného profilu socialistů-revolucionářů nejvíce napomohly tři různé okolnosti. Je to za prvé rozkol mezi revoluční sociální demokracií a oportunistem, který zvedá hlavu pod praporem „kritiky marxismu“. Za druhé je to zavraždění Sipjagina Balmaševem a opětný návrat k teroru ve smýšlení některých revolucionářů. A za třetí a hlavně je to nejnovější hnutí mezi rolnictvem, jež donutilo lidi, kteří si navykli sedět na dvou židlích a kteří nemají žádný program, aby vystoupili *post factum* s něčím, co by se alespoň trochu podobalo programu. Rozebereme si všechny tyto tři okolnosti, i když s výhradou, že v novinovém článku lze hlavní body argumentace jen stručně načrtnout a že k jejímu podrobnějšímu výkladu se zřejmě ještě budeme muset vrátit v časopise nebo v brožuře¹⁴⁵.

Socialisté-revolucionáři se odhodlali vystoupit se zásadním teoretickým prohlášením teprve ve 2. čísle časopisu Věstník ruské revoluce, v nepodepsaném redakčním článku Růst socialismu ve světě a jeho krize^[141]. Vřele doporučujeme tento článek všem, kdo si chtějí udělat jasnou představu o naprosté teoretické bezzásadovosti a kolísavosti (ale též o umění zastírat ji přívaly slov). Celý obsah tohoto vysoce pozoruhodného článku lze vyjádřit několika málo slovy. Socialismus vyrostl ve světovou sílu, socialismus (= marxismus) se nyní tříští následkem války mezi revolucionáři („ortodoxy“) a oportunisty („kritiky“). My, socialisté-revolucionáři, jsme „ovšem“ nikdy nesympatizovali s oportunistem, ale plni radosti plesáme nad „kritikou“, která nás osvobodila od dogmatu, a také chceme toto dogma zrevidovat. A přestože jsme dosud vůbec s žádnou kritikou nevystoupili (kromě buržoazně oportunistické), přestože jsme ještě vůbec nic nezrevidovali, musí nám být přiznáno jako zvláštní zásluha to, že jsme se oprostili

od teorie. Musí nám to být přiznáno jako zásluha tím spíše, že jako lidé oproštění od teorie horujeme pro všeobecné sjednocení a z celé duše odsuzujeme jakékoli zásadní teoretické spory. „Opravdová revoluční organizace,“ ujišťuje nás smrtelně vážně Věstník ruské revoluce (č. 2, s. 127^[76]), „by odmítla řešit sporné otázky sociální teorie, které věčně vedou jen k neshodám, což ovšem nesmí bránit teoretikům, aby hledali řešení těchto otázek“ — neboli otevřeněji: publicista ať si píše, čtenář ať si čte, a my se, dokud se o tom jedná, budeme radovat z uprázdněného místa.

Není samozřejmě důvod vážně rozebírat tuto teorii úchylky od socialismu (jen kvůli polemice). Podle našeho mínění krize socialismu zavazuje všechny alespoň trochu zásadové socialisty k tomu, aby věnovali zvýšenou pozornost právě teorii, aby energičtěji zaujali přesně vyhraněné stanovisko, aby se energičtěji distancovali od kolísavých a nespolehlivých žvlů. Socialisté-revolucionáři si však myslí, že když existuje rozkol a nejednotnost „dokonce i u Němců“, je svatou povinností nás Rusů pyšnit se tím, že sami nevíme, kam se to vlastně belháme. Podle našeho názoru — nemá-li revoluční směr teorii, nemá ani právo na existenci a je nevyhnutelně odsouzen, aby dříve či později politicky zkrachoval. Podle názoru socialistů-revolucionářů je však nedostatek teorie velice dobrá věc, která zvláště prospívá „sjednocení“. Jak vidíte, nemůžeme se s nimi dohodnout, protože mluvíme různými jazyky. Zbývá jen jediná naděje: jestli je snad nepřivede k rozumu pan Struve, který mluví také (jen trochu seriózněji) o odstranění dogmatu a o tom, že „naším“ posláním (stejně jako posláním každé buržoazie, která se obrací k proletariátu) není rozdělit, nýbrž sjednotit. Pochopí vůbec někdy socialisté-revolucionáři s pomocí pana Struveho, jaký *skutečný význam* má jejich stanovisko oprostít se od socialismu za účelem sjednocení a sjednotit se na základě oproštění od socialismu?

Přejdeme k druhému bodu, k otázce teroru.

Socialisté-revolucionáři se div nepotrhlí, když hájí teror, jehož nevhodnost tak jasně dokázaly zkušenosti ruského revolučního hnutí, a když prohlašují, že uznávají pouze teror spojený s prací mezi masami a že se jich proto netýkají argumenty, kterými ruští sociální demokraté vyvraceli (a na dlouhou dobu vyvrátili) účelnost tohoto způsobu boje. Opakuje se tu historie, která se velice podobá jejich postoji ke „kritice“. My nejsme oportunisté, křičí socialisté-revolucionáři a zároveň ukládají do archívu dogma proletářského socialismu výhradně na základě oportunistické, a žádné jiné kritiky. My neopakujeme chyby teroristů, my nikoho neodvádíme od práce mezi masami, ujišťují nás socialisté-revolucionáři, ale současně horlivě doporučují straně takové akce, jako je zavraždění Sipjagina Balmaševem, třebaže kdekdo dobře ví a vidí, že tento čin neměl žádnou spojitost s masami a ani ji mít nemohl, což dokazuje způsob, jak byl proveden, neboť osoby, které tento čin provedly, nepočítaly se žádným určitým vystoupením nebo podporou davu a ani v ně nedoufaly. Socialisté-revolucionáři ve své naivitě nepozorují, že jejich sklon k teroru má velmi úzkou příčinnou souvislost s faktem, že se hned od počátku postavili a i nadále stojí stranou dělnického hnutí a že se ani nesnaží stát se stranou revoluční třídy, jež probíjí svůj třídní boj. Takové horlivé dušování často nutí mít se na pozoru a pochybovat o pravdivosti toho, co se musí servírovat v tak ostré omáčce. A když tak čtu ujišťování socialistů-revolucionářů, že prý pro teror nezanedbávají práci mezi masami, přicházejí mi často na mysl slova: že je nemrzí pořádku se jen dušovat! Vždyť to tvrdí titíž lidé, kteří se už vzdálili od sociálně demokratického dělnického hnutí, jež opravdu pozvedá masy, a kteří se od něho vzdalují stále víc, chytajíce se fragmentů jakýchkoli teorií.

To, co jsme řekli, skvěle ilustruje svolání z 3. dubna 1902, vydané „stranou socialistů-revolucionářů“¹⁴⁶. Je to nejživější a nejautentičtější pramen, blízký jejich bezpro-

středním představitelům. „Postoj k otázce teroristického boje“ v tomto provolání se podle cenného svědectví listu Revoljucionnaja Rossija (č. 7, s. 24)* „ztotožňuje“ i „s názorem strany“.

Provolání z 3. dubna kopíruje s pozoruhodnou přesností šablonu „nejnovější“ argumentace teroristů. Především bijí do očí slova: „vyzýváme k teroru nikoli místo práce mezi masami, nýbrž právě v zájmu této práce a současně s ní“. A jsou tak nápadná proto, že byla vysázena písmem třikrát větším než ostatní text (což pak ovšem opakuje i Revoljucionnaja Rossija). Vždyť je to přece tak jednoduché! Vytiskne se tučně „nikoli místo, nýbrž současně“, a všechny argumenty sociálních demokratů, všechna dějinná poučení jsou hned ta tam. Zkuste si však přečíst celé provolání a uvidíte, že tato tučným písmem vysazená přísaha bere vlastně jméno mas nadarmo. Doba, „kdy pracující lid vystoupí z temnot“ a „jako mohutná lidová vlna rozbije na kusy železnou bránu“, „běda!“ (doslova tak: „běda!“ „nenastane ještě tak brzy, a je strašné pomyslet, kolik přitom bude obětí!“ Což tato slova „běda, nenastane ještě tak brzy“ nevyjadřují naprosté nepochopení masového hnutí a nevíru v toto hnutí? Nebyl snad tento argument vymyšlen schválně jako výsměch skutečnosti, že pracující lid už povstává? A konečně, i kdyby snad byl tento banální argument tak opodstatněný, jako je ve skutečnosti nesmyslný, pak by z něho vyplývalo zvlášť výrazně, jak je teror nevhodný, protože *bez* pracujícího lidu jsou všechny bomby bezmocné, zcela evidentně bezmocné.

* Je pravda, že Revoljucionnaja Rossija jaksi žongluje i v tomto bodě. Na jedné straně se „ztotožňuje“, na druhé straně naráží na „přehánění“. Na jedné straně Revoljucionnaja Rossija prohlašuje, že toto provolání je dílem pouze „jedné skupiny“ socialistů-revolucionářů, a na druhé straně tu máme *skutečnost*, že na něm je napsáno: „Publikace strany socialistů-revolucionářů“, a kromě toho se zde opakuje epigram listu Revoljucionnaja Rossija („bojem získáš své právo“). Chápeme, že listu Revoljucionnaja Rossija je nepříjemné, dotýkáme-li se této choulostivé otázky, ale myslíme, že v takových případech se ani nesluší

Poslouchejte dále: „Každý teroristický úder jako by samoděržaví odnímal část síly a přenášel (!) celou tuto sílu (!) na bojovníky za svobodu.“ „A bude-li se teroru používat soustavně (!), pak je zřejmé, že se miska vah nakonec převáží na naši stranu.“ Ano, ano, každému je zřejmé, že tu máme co dělat s největším předsudkem terorismu v jeho nejhrubší formě: politická vražda sama o sobě „přenáší sílu“! Zde tedy máte na jedné straně teorii přenášení síly a na druhé straně — „nikoli místo, nýbrž současně...“ Že je to nemrzí, pořád takhle přísahat!

Ale to ještě nic není. To nejlepší teprve přijde. „Na koho střítel?“ ptá se strana socialistů-revolucionářů a odpovídá: na ministry, ale ne na cara, protože „car nepůjde až do krajnosti“ (!! odkudpak to vědí??) a přitom „je to takhle i snazší“ (doslova tak!): „žádný ministr se nemůže usadit v paláci jako v pevnosti“. A tuto argumentaci uzavírá úvaha, která si zaslouží, aby byla zvěčněna jako ukázka „teorie“ socialistů-revolucionářů: „Proti davu má samoděržaví vojáky, proti revolučním organizacím tajnou i veřejnou policii, ale kdo ho zachrání...“ (Koho? Samoděržaví? Autor, aniž to zpozoroval, už ztotožnil samoděržaví s oním ministrem, na kterého se snáze střelí!) „...před jednotlivci nebo malými kroužky, které se neustále, dokonce aniž o sobě navzájem vědí (!!), připravují k útoku a útočí? Žádná síla nic nezmůže proti nepolapitelnosti. Náš úkol je tedy jasný: odstraňovat každého mocného násilníka samoděržaví jediným způsobem, který nám samoděržaví ponechalo (!) — smrtí.“ Socialisté-revolucionáři mohou popsat třeba celé stohy papíru ujišťováním, že svým hlásáním teroru nezanedbávají a nedezorganizují práci mezi masami: přesto nevyvrátí přivaly svých slov skutečnost, že právě citované prohlášení věrně vystihuje skutečnou mentalitu dnešního teroristy. Teorii přenášení síly přirohrát si na schovávanou. Revoluční sociální demokracii byla také nepřijemná existence „ekonomismu“, otevřeně jej však odhalovala a nepokoušela se nikdy nikoho uvádět v omyl.

ženě doplňuje teorie nepolapitelnosti, teorie, která definitivně staví na hlavu nejen všechny minulé zkušenosti, ale i poslední špetku zdravého rozumu. Že jedinou „nadějí“ revoluce je „dav“, že bojovat proti policii může jediné revoluční organizace, která tento dav vede (prakticky, a ne pouze slovy) — to je přece elementární pravda. Je hanba, musíme-li to dokazovat. A jen lidé, kteří všechno zapoměli a vůbec nic se nenaučili, mohli usoudit, že je to „naopak“, a dospět až k fantastickému a nehoráznému nesmyslu, že „zachránit“ samoděržaví před davem mohou vojáci, před revolučními organizacemi policie, ale před jednotlivci, kteří pořádají hony na ministry, *že je nezachrání nikdo!!*

Tato neuvěřitelná úvaha, které je podle našeho přesvědčení souzeno, aby se stala pověstnou, není rozhodně pouhou kuriozitou. To určitě ne. Je poučná tím, že dovádí odvážně myšlenku ad absurdum a odhaluje tím základní chybu teroristů, v níž se shodují s „ekonomisty“ (snad by se už dalo říci s bývalými představiteli už pochovaného „ekonomismu“?). Jak jsme už mnohokrát dokazovali, vyvěřá tato chyba z *nepochopení* základního nedostatku našeho hnutí. Protože hnutí neobyčejně rychle roste, opozdili se vůdcové za masami, ukázalo se, že revoluční organizace nedosáhly revoluční aktivity proletariátu, že nejsou schopny jít v čele a vést masy. O tom, že tu taková disproporce vskutku existuje, nezapochybuje žádný poctivý člověk, který se jen trochu vyzná v hnutí. A je-li tomu tak, pak je zřejmé, že dnešní teroristé jsou vskutku „ekonomisté“ naruby, neboť zabředají do stejně nelogického, leč opačného extrému. Vyzývat v době, kdy revolucionáři *nemají dostatek* sil a prostředků k vedení povstávajících mas, k takovému teroru, podle něhož mají jednotlivci a kroužky, které se navzájem neznají, organizovat atentáty na ministry, znamená, že se *tím* nejen maří práce mezi masami, ale že se tato práce dokonce přímo dezorganizuje. — My, revolucionáři, „jsme si zvykli tisknout se plaše v houfu“, čteme v prohlášení

z 3. dubna, „a dokonce í“ (NB) „ten nový a odvážný duch, který zavanul v posledních dvou až třech letech, pozvedl zatím spíše náladu davu než jednotlivců“. V těchto slovech je mnoho bezděčně vyslovené pravdy. A právě tato pravda poráží na hlavu propagátory terorismu. Z této pravdy vyvodí každý uvažující socialista závěr: musíme energičtější, odvážněji a koordinovaněji jednat v houfu. Ale socialisté-revolucionáři usuzují takto: „Jen střílejš, nepolapitelný jednotlivče, protože houf se věru hned tak nerozhýbe a proti houfu jsou zde ostatně vojáci.“ To je tedy už opravdu pořádná hloupost, pánové!

V prohlášení nechybí ani teorie excitačního teroru. „Každý souboj hrdiny probouzí v nás všech ducha boje a odvahy,“ říká se nám. My však víme z minulosti a vidíme v přítomnosti, že ducha boje a odvahy probouzí *ve všech* skutečně jenom nové formy masového hnutí nebo zapojování dalších vrstev do samostatného boje. Ale souboje právě proto, že jsou jen *souboji* Balmaševů, přímo vyvolávají jen rychle pomíjející senzaci a tím nepřímou vedou dokonce k apatii, k pasívnímu čekání na příští *souboj*. Dále nás někteří lidé ujišťují, že „každé zablesknutí teroru osvěcuje ducha“, což jsme však u strany socialistů-revolucionářů, která teror hlásá, bohužel nezpozorovali. Servírují nám teorii velké a drobné práce: „Kdo má více sil, více možností a odhodlání, ať se nespokojuje drobnou (!) prací; ať prosazuje velkou věc a plně se jí věnuje— propagandě teroru mezi masami (!), přípravě složitých... (Teorie nepolapitelnosti je už zapomenuta!)... teroristických akcí.“ Jaká to pozoruhodná moudrost, že ano: obětovat život revolucionáře, abychom se pomstili darebáku Sipjaginovi a nahradili ho darebákem Plevem; to je ta velká práce. Ale připravovat *například* masy k ozbrojené demonstraci, to je drobná práce. Revoljucionnaja Rossija to vysvětluje právě v 8. čísle a prohlašuje, že o ozbrojených demonstracích se „snadno píše a mluví jako o něčem, co patří do neurčitě vzdálené budoucnosti“, „ale všechny tyto řeči měly dosud jen teore-

tický charakter“¹⁴⁷. Jak dobře známe tuto řeč lidí, zbavených pout pevného socialistického přesvědčení, zbavených tíživé zkušenosti všemožných lidových hnutí! Pletou si bezprostřední hmatatelnost a senzačnost výsledků s praktičností. Požadavek důsledně zastávat třídní hledisko a dbát o masový charakter hnutí je pro ně „neurčitě“ „teoretizování“. Něčím určitým je v jejich očích otrocké podléhání každému obratu v náladách a... a následkem toho i nezbytná bezmocnost při každém obratu. Začínají-li demonstrace, chrlí ze sebe takoví lidé krvelačné fráze a povídačky o začátku konce. Jakmile demonstrace ustanou, skládají ruce v klín a ještě než si zvykli na nové boty, už volají: „Lid se věru hned tak nerozhýbe...“ Dojde k nové hanebnosti carských násilníků — a už se dožadují, aby jim někdo ukázal takový „určitý“ prostředek, který by dal vyčerpávající *odpověď* právě na tuto hanebnost, takový prostředek, který by znamenal okamžité „přenášení síly“, a oni se k tomuto přenášení hrdě zavazují! Takoví lidé nechápou, že už jen zavazovat se k „přenášení“ síly je politický avanturismus a že jejich avanturismus vyplývá z jejich bezzásadovosti.

Sociální demokracie bude vždy varovat před avanturismem a nelítostně odhalovat iluze, které nutně končí úplným rozčarováním. Musíme mít na paměti, že revoluční strana je hodna svého jména pouze tehdy, když *skutečně* vede hnutí revoluční třídy. Musíme mít na paměti, že každé lidové hnutí má nekonečně rozmanité formy, že neustále vytváří nové formy a odhazuje staré, že pozměňuje nebo nově kombinuje staré i nové formy. A naší povinností je aktivně se podílet na tomto vypracovávání metod a prostředků boje. Když se vyhrotilo studentské hnutí, vyzývali jsme dělníky, aby pomohli studentům^[99] (Jiskra, č. 2)*, ale nepokoušeli jsme se předpovídat formy demonstrací, neslibovali jsme si od nich ani okamžité přenášení

* Viz Sebrané spisy 4, Praha 1980, s. 391—396. *Red.*

síly, ani osvícení ducha, ani zvláštní nepolapitelnost. Když se demonstrace staly běžným jevem, začali jsme vy-
zývat k jejich organizování, k ozbrojování mas, vytyčili
jsme úkol připravovat lidové povstání. V zásadě jsme vůbec
neodmítali násilí a teror, ale žádali jsme, a by se připravovaly
takové formy násilí, které by počítaly s bezprostřední účastí
mas a které by tuto účast zajišťovaly. Nezavíráme oči před
obtížností tohoto úkolu, ale budeme jej vytrvale a houževna-
tě plnit a nenecháme se odradit námitkami, že to je „ne-
určitá vzdálená budoucnost“. Ano, pánové, my hájíme
i budoucí, a ne pouze minulé formy hnutí. Dáváme před-
nost dlouhé a namáhavé práci, má-li budoucnost, před
„snadným“ opakováním toho, co už minulost odsoudila.
Vždycky budeme pranýřovat lidi, kteří mají plná ústa
boje proti šablonám dogmatu, kdežto ve skutečnosti to jsou
jen šablony nejotřepanějších a neškodlivějších teorií pře-
nášení síly, rozdílu mezi velkou a drobnou prací a ovšem
i teorie soubojů a boje jednotlivců. „Jako kdysi o bitvách
mezi národy rozhodovali jejich vůdcové soubojem, tak také
teroristé přinesou Rusku svobodu v souboji se samoděrž-
vím“ — to jsou závěrečná slova prohlášení z 3. dubna.
K vyvrácení *takových* frází stačí pouze je otisknout.

Kdo skutečně vyvíjí svou revoluční činnost v sepětí s tříd-
ním bojem proletariátu, ten velmi dobře ví, vidí a cítí,
jaká spousta bezprostředních a přímých požadavků pro-
letariátu (a lidových vrstev, jež jsou schopny ho podporovat)
zůstává neuspokojena. Ten také ví, že se na mnoha místech,
v celých obrovských oblastech pracující lid doslova hrne
do boje a že jeho elán přichází nazmar, protože revoluční
organizace nemají dost literatury a vůdců, nemají síly
a prostředky. A my se ocitáme — vidíme to, že se ocitáme —
ve stejném prokletém bludném kruhu, který jako zlý osud
tak dlouho svíral ruskou revoluci. Na jedné straně přichází
nazmar revoluční elán nedostatečně uvědomělého a neor-
ganizovaného davu. Na druhé straně vyznívají naprázdno
výstřely „nepolapitelných jedinců“, kteří ztrácejí víru

v možnost kráčet v jedné řadě a v jednom šiku s masami a pracovat s nimi ruku v ruce.

Ale to všechno se dá ještě napravit, soudruzi! Ztráta víry ve správnou věc je pouze vzácnou výjimkou. Propagování teroru je jen nálada, která rychle pomine. Ať se těsněji semknou řady sociálních demokratů, a spojíme v jediný celek bojovou organizaci revolucionářů i masové hrdinství ruského proletariátu!

V následujícím článku rozebereme agrární program socialistů-revolucionářů.

I I

Obzvláště zajímavý je postoj socialistů-revolucionářů k rolnickému hnutí. Zejména v agrární otázce se vždycky považovali za zvlášť silné jak představitelé starého ruského socialismu, tak jejich liberálně narodničtí nástupci i ti četní ruští stoupenci oportunistické kritiky, kteří halasně ujišťují, že v tomto bodě už „kritika“ definitivně vytlačila marxismus z jeho pozic. I naši socialisté-revolucionáři teď trhají marxismus, jak se říká, na cucky: „dogmatické předsudky... přežitá, životem dávno vyvrácená dogmata... revoluční inteligence odvrátila oči od vesnice, ortodoxnost zakazovala revolučně pracovat mezi rolnictvem“ a mnoho podobného. To je dnes taková móda — kopat do ortodoxnosti. Ale do které čeledi máme zařadit ty její vyznavače, kteří *nestačili* dokonce ani vytyčit svůj vlastní agrární program, než *vypuklo* hnutí mezi rolnictvem? Když Jiskra už ve 3. čísle* nastínila svůj agrární program^[106], Věstník ruské revoluce jen zabručel: „při takové formulaci otázky se do značné míry zastírá další z našich neshod“¹⁴⁸; redakci časopisu Věstník ruské revoluce se ale přitom přihodila menší nehoda — absolutně totiž nepochopila

* Viz Sebrané spisy 4, Praha 1980, s. 428—436. Red.

právě to, jak Jiskra otázku formulovala („šíření třídního boje na vesnici“). Teď se Revoljucionnaja Rossija dodatečně odvolává na brožuru Aktuální otázka^[261], ačkoli ani ta neobsahuje žádný program, nýbrž jen vychvaluje takové „proslulé“ oportunisty, jako je Hertz.

A tito lidé, kteří dříve, než hnutí vypuklo, souhlasili i s Jiskrou, i s Hertzem, vystupují hned druhý den po rolnickém povstání s manifestem „rolnického svazu(!) strany socialistů-revolucionářů“^[157], přičemž v manifestu nenajdete jediné slovo, jež by vycházelo skutečně od rolníka. Setkáte se jen s doslovným opakováním toho, co jste už stokrát četli u narodníků, liberálů a „kritiků“... Říká se, že odvážnému štěstí přeje. Je to tak, páni socialisté-revolucionáři, ale vaše křiklavá reklama o takové odvaze nesvědčí.

Viděli jsme, že hlavní „přednost“ socialistů-revolucionářů je to, že se oprostili od teorie, že jejich hlavním uměním je schopnost mluvit tak, aby vlastně nic neřekli. Má-li se však vytyčit program, je třeba se přece jenom nějak vyslovit. Je například třeba hodit přes palubu „dogma ruských sociálních demokratů z konce 80. a začátku 90. let o tom, že neexistuje revoluční síla kromě městského proletariátu“. Jak příhodné je tohle slovíčko „dogma“! Stačí jen trošku překroutit protivníkovou teorii, zastříť to strašákem „dogmatu“ — a je to!

Celý moderní socialismus, počínaje Komunistickým manifestem, se opírá o nezvratnou pravdu, že jedinou *skutečně* revoluční třídou kapitalistické společnosti je proletariát. Ostatní třídy mohou být a bývají revoluční jen částečně a jen za určitých podmínek. Naskytá se otázka, co si tedy myslet o lidech, kteří z této pravdy „udělali“ dogma ruských sociálních demokratů určitého období a pokoušejí se naivního čtenáře ujistit, že prý toto dogma „bylo založeno na pouhé víře, že otevřený politický boj je ještě daleko“?

Proti Marxovu učení o jediné skutečně revoluční třídě soudobé společnosti zdůrazňují socialisté-revolucionáři tro-

jici „inteligence, proletariát a rolnictvo“, čímž dokazují, jak beznadějně si pletou pojmy. Jestliže stavíte inteligenci proti proletariátu a rolnictvu, znamená to, že ji považujete za určitou sociální vrstvu, za skupinu osob, jež zaujímají stejně vyhraněné sociální postavení, jako je vyhraněné sociální postavení námezdních dělníků a rolníků. Avšak ruská inteligence jako taková vrstva je právě inteligencí buržoazní a maloburžoazní. Pokud jde o tuto vrstvu, má pan Struve naprostou pravdu, nazývá-li svůj orgán orgánem ruské inteligence. Mluvíte-li však o příslušnících inteligence, kteří *ještě nezaujali* žádné vyhraněné sociální postavení nebo které život z jejich normálního postavení *už vytlačil* a kteří přecházejí na stranu proletariátu — pak je úplný nesmysl stavět tuto inteligenci proti proletariátu. Jako každá jiná třída soudobé společnosti si proletariát nejen vytváří svou vlastní inteligenci, ale získává si také stoupence z řad všech vzdělaných lidí. Tažení socialistů-revolucionářů proti základnímu „dogmatu“ marxismu jen opět dokazuje, že veškerou sílu této strany představuje hrstka ruské inteligence, která se odpoutala od starého, ale k novému se nepřiklonila.

Pokud jde o rolnictvo, mají na ně socialisté-revolucionáři ještě zmatenější názory. Jakou cenu má už sama formulace otázky: „Které společenské třídy vůbec (!) se vždy (!!)

zastávají existujícího... (jen absolutistického? nebo vůbec buržoazního?)... zřízení, chrání je a jsou imunní vůči zrevolucionování?“ Na tuto otázku lze vlastně odpovědět zase jen otázkou: kteří příslušníci inteligence vůbec se vždy zastávají existujícího ideového zmatku, hájí jej a jsou imunní vůči vyhraněnému socialistickému světovému názoru? Socialisté-revolucionáři však chtějí na neseriózní otázku seriózně odpovědět. K „těmto“ třídám počítají především buržoazii, neboť její „zájmy jsou uspokojeny“. Tento starý předsudek, podle něhož zájmy ruské buržoazie jsou už natolik uspokojeny, že u nás není a nemůže být buržoazní demokracie (srov. Věstník ruské revoluce, č. 2,

s. 132—133), je teď příznačný pro „ekonomisty“ i socialisty-revolucionáře. Ještě jednou se ptám: Nepřivede je snad pan Struve k rozumu?

Za druhé socialisté-revolucionáři počítají k těmto třídám „maloburžoazní vrstvy“, „jejichž zájmy jsou individualistické, třídně nevyhraněné a nebývají formulovány jako reformátorský nebo revoluční sociálně politický program“. Bůh ví, kde to vzali. Že maloburžoazie nejen neobhazuje existující zřízení jako takové a za všech okolností, ale že naopak často vystupuje revolučně i proti buržoazii (zejména když se připojuje k proletariátu) a velmi často proti absolutismu a téměř vždycky formuluje sociálně reformátorské programy, to je všeobecně známé. Náš autor prostě jen plácl „trochu víc nahlas“ něco proti maloburžoazii, podle „životní moudrosti“, kterou v jedné ze svých básní v próze vyložil slovy „starého lišáka“ Turgeněv: nadávej co nejhlasitěji na chyby, které cítíš u sebe¹⁴⁹. A tak tedy: *protože* socialisté-revolucionáři cítí, že jedinou sociální základnou jejich sezení na dvou židlích mohou být případně jen některé maloburžoazní vrstvy inteligence, *proto* píší o maloburžoazii tak, jako kdyby tento termín neoznačoval sociální kategorii, nýbrž byl pouze polemickým slovním obratem. Rádi by také obešli onu nepřijemnou věc, že totiž nechápou, že soudobé rolnictvo jako celek patří k „maloburžoazním vrstvám“. Nepokusili byste se nám na to odpovědět, páni socialisté-revolucionáři? Neřekli byste nám, proč opakujete vytržené pasáže z ruského marxismu (např. o progresivním významu odcházení rolníků za prací a hledání příležitostných výdělků), a přitom nechcete vidět, že týž marxismus dokázal maloburžoazní charakter ruského rolnického hospodářství? Nevysvětlili byste nám, jak je možné, že nepočítáte „vlastníky nebo poloviční vlastníky“ v soudobé společnosti k maloburžoazním vrstvám?

Ne, nedělejte si naděje! Socialisté-revolucionáři neodpovědí, nic neřeknou a nic pořádně nevysvětlí, protože (opět jen jako „ekonomisté“) si důkladně osvojili taktiku nega-

tivně se stavět k teorii. Revoljucionnaja Rossija to svaluje na Věstnik ruskouj revoljucii — to je prý jejich věc (srov. č. 4, odpověď časopisu Zarja^[161]), kdežto Věstnik ruskouj revoljucii líčí čtenáři hrdinské činy oportunistické kritiky a stále jen vyhrožuje, že bude věci kritizovat ještě ostřeji. To je trochu málo, pánové!

Socialisté-revolucionáři se uchránili před zhoubným vlivem soudobých socialistických učen. Zachovali si všechny staré dobré metody vulgárního socialismu. Máme před sebou novou historickou skutečnost, nové hnutí v určité vrstvě lidu. Socialisté-revolucionáři nezkoumají postavení této vrstvy, nekladou si za cíl vysvětlit její hnutí charakterem této vrstvy a jejím vztahem k rozvíjejícímu se ekonomickému systému celé společnosti. To všechno je podle nich pouhé dogma, překonaná ortodoxnost. Oni to dělají jednodušeji. — O čem mluví sami představitelé pozvedající se vrstvy? O půdě, o dodatečném přidělování půdy, o novém rozdělení půdy. — No, a to je všechno. Tady máte „polosocialistický program“, „naprosto správný princip“, „ušlechtilou ideu“, „ideál, který už v zárodečné formě žije v rolníkově hlavě“, atd. Je jen třeba „tento ideál očistit a propracovat“, vyloupnout z něho „čistou ideu socialismu“. Nevěříte tomu, milý čtenáři? Zdá se vám neuvěřitelné, že by tuto narodnickou veteš vytahovali znovu na světlo boží lidé, kteří tak pohotově opakují to, co si právě přečetli v poslední knize? Ale je to fakt, a všechna ta slůvka, která jsme citovali, jsou z prohlášení „rolnického svazu“ v 8. čísle listu Revoljucionnaja Rossija.

Socialisté-revolucionáři Jiskru obviňují, že nazvala rolnické hnutí poslední vzpourou rolnictva, čímž prý pohřbívá nebožtíka, který ještě žije: rolnictvo, poučují nás, se může účastnit i socialistického hnutí proletariátu. Toto obvinění ukazuje názorně celý myšlenkový zmatek socialistů-revolucionářů. Ti nepochopili dokonce ani to, že demokratické hnutí proti pozůstatkům nevolnictví je jedna věc, kdežto socialistické hnutí proti buržoazii druhá věc. Protože ne-

pochopti samo rolnické hnutí, nemohli pochopit ani to, že se slova Jiskry, která je tak vylekala, týkají jen demokratického hnutí. O tom, že zanikající drobní výrobci (včetně rolníků) se mohou a musí účastnit socialistického hnutí proletariátu, se Jiskra ve svém programu nejen zmiňuje, ale také přesně stanovila podmínky takové účasti. Soudobé rolnické hnutí však vůbec není socialistickým hnutím, jež by směřovalo proti buržoazii a kapitalismu. Naopak, toto hnutí spojuje buržoazní i proletářské síly rolnictva, které jsou skutečně jednotné v boji proti pozůstatkům nevolnictví. Soudobé rolnické hnutí vede — a povede — k nastolení nikoli socialistického nebo polosocialistického, nýbrž k nastolení buržoazního zřízení na vesnici tím, že již postavené buržoazní pilíře naší vesnice zbaví feudálních pout.

Pro socialisty-revolucionáře je to ostatně všechno španělská vesnice. Ujišťují dokonce zcela vážně Jiskru, že uvolnění cesty vývoji kapitalismu je pouhopouhé dogma, protože „reformy“ (šedesátých let) „uvolnily (!) plně (!!)" prostor pro vývoj kapitalismu“. Až tak daleko tedy může dospět pohotový člověk, který má pohotové pero a který si představuje, že „rolnickému svazu“ všelicos projde: rolník to stejně nepozná! — Ale uvažte, prosím, milý autore: Neslyšel jste snad někdy, že pozůstatky nevolnictví brzdí vývoj kapitalismu? Nepřipadá vám to dokonce téměř jako tautologie? A nečetl jste někde o pozůstatcích nevolnictví na dnešní ruské vesnici?

Jiskra tvrdí, že příští revoluce bude revolucí buržoazní. Socialisté-revolucionáři namítají: bude to „především revoluce politická a do jisté míry demokratická“. Nepokusí se nám autoři této roztomilé námítky vysvětlit, zda byla a je-li vůbec někdy v dějinách myslitelná taková buržoazní revoluce, která by nebyla „do jisté míry demokratická“? Vždyť přece ani program socialistů-revolucionářů (rovné užívání půdy, která přešla do vlastnictví společnosti) nepřekračuje ještě rámec buržoazního programu, protože je-li zachována zbožní výroba a dovoluje-li se soukromé

hospodaření, byť i na společné půdě, neodstraňují se tím v žádném případě kapitalistické vztahy v zemědělství.

Čím lehkomyšlněji pohlížíejí socialisté-revolucionáři na nejelementárnější pravdy soudobého socialismu, tím snadněji si vymýšlejí „nejelementárnější dedukce“, a dokonce jsou hrdi, že se na ně jejich „program redukuje“. Rozebereme tedy všechny tři jejich dedukce, které patrně naddlouho zůstanou pomníkem ostrovtipu a hloubky socialistického přesvědčení socialistů-revolucionářů.

Dedukce č. 1: „Již nyní patří velká část území Ruska státu — je třeba, aby celé území patřilo lidu.“ „Již nyní“ máme plné zuby těch dojmavých zmínek o státním vlastnictví půdy v Rusku v dílech policejních narodníků (à la Sazonov aj.) i různých katedrových reformátorů. „Je třeba“, aby byli ve vleku těchto pánů lidé, kteří si říkají socialisté a k tomu ještě revolucionáři. „Je třeba“, aby socialisté zdůrazňovali domnělou všemocnost „státu“ (přičemž zapomínají dokonce i na to, že velká část státních pozemků je soustředěna v neobydlených okrajových územích), a nikoli třídní protiklad mezi polonevolnickým rolnictvem a privilegovanou hrstkou velkostatkářů, kteří vlastní spoustu nejlépe obdělávaných pozemků a s nimiž „stát“ žil vždycky v nejlepší shodě. Naši socialisté-revolucionáři si představují, že vyloupnou čistou ideu socialismu, ve skutečnosti však tuto ideu špiní nekritickým postojem k starému narodnictví.

Dedukce č. 2: „Již i nyní se půda přelévá od kapitálu k práci, je jen třeba, aby stát tento proces dovršil.“ Čím dál tím líp. Učiňme další krok k policejnímu narodnictví a vyzývejme (třídní!) „stát“, aby celkově rozšířil rolnické pozemkové vlastnictví. To je pozoruhodně socialistické a překvapivě revoluční. Co se však dá čekat od lidí, kteří skupování a propachtovávání půdy rolníky nenazývají přechodem půdy od statkářských zastánců nevolnictví do rukou vesnické buržoazie, nýbrž přechodem „od kapitálu k práci“? Připomeňme těmto lidem třeba jen údaje o sku-

tečném rozdělení pozemků, jež se „přelévají k práci“: 6 až 9 desetin veškeré koupené rolnické půdy a 5 až 8 desetin propachtované půdy je v držbě *jedné pětiny usedlostí*, tj. malé menšiny zámožných. Posuďte podle toho, kolik pravdy je ve slovech socialistů-revolucionářů, když tvrdí, že „my vůbec nepočítáme“ se zámožnými rolníky, nýbrž jen s „čistě pracujícími vrstvami“?

Dedukce č. 3: „Rolník už má půdu a užívá ji většinou na základě vyrovnávajícího rozdělení; je třeba, aby toto pracovní užívání bylo dovedeno do konce... a aby přes rozvoj nejrůznějších družstev vyvrcholilo v kolektivní zemědělskou výrobu.“ Jen se podívejte socialistovi-revolucionáři trochu na zoubek a objevíte pana V. V.! Jakmile došlo k činům, vyplavaly hned napovrch všechny staré předsudky narodnictví, které se šťastně uchovaly pod pláštěm obratných frází. Státní vlastnictví půdy — stát dovrší přechod půdy do rukou rolnictva — obecina — družstva — kolektivismus — v tomto velkolepém schématu pánů Sazonova, Juzova, N. -ona, socialistů-revolucionářů, Gofšettera, Totomiance aj. aj. — v tomto schématu chybí docela nepatrná maličkost. Není v něm ani rozvíjející se kapitalismus, ani třídní boj. A kde by se také vzala taková maličkost v hlavách lidí, jejichž celá ideová výzbroj se skládá z cárů narodnictví honosně záplatovaných módní kritikou? Cožpak neřekl *sám* pan Bulgakov, že na vesnici není pro třídní boj místo? Cožpak nahrazení třídního boje „nejrůznějšími družstvy“ neuspokojí i liberály, i „kritiky“ a vůbec všechny, pro něž socialismus není ničím víc nežli tradičním vývěsním štítem? A pročpak by se nepokusili uklidnit naivní lidi ujištěním: „je nám samozřejmě cizí jakákoli idealizace obcíny“, třebaže hned vedle tohoto ujištění čtete kolosální fráze o „kolosální organizaci občinového rolnictva“, o tom, že „v jistém směru není žádná třída v Rusku tolik nucena vést k ryze (!) politickému boji jako právě rolnictvo“, že sebeurčení rolnictva (!) je mnohem širší a má rozsáhlejší kompetenci než sebeurčení zemstev,

že toto spojení „široké“... (až po vesnická humna?) ...„iniciativy“ s naprostým nedostatkem „nejelementárnějších občanských práv“ „jako by bylo schválně vymyšleno, aby... burcovalo a tříbilo (!) politické instinkty a návyky společenského boje“. Komu se to nelíbí, ať to neposlouchá, ale...

„Člověk by musel být slepý, aby neviděl, oč snazší je přejít k myšlence socializace půdy od tradic občinového disponování půdou.“ Není to snad naopak, pánové? Nejsou snad beznadějně slepí a hluší ti, kteří dosud nevědí, že právě středověká uzavřenost polonevolnické občiny, která rolnictvo tříští na nepatrné spolky a spoutává vesnický proletariát na rukou i na nohou, podporuje tradice strnulosti, otupělosti a barbarství? Nepotíráte vlastně sami sebe, přiznáváte-li užitečnost odcházení rolníků za prací, které už ze tří čtvrtin rozleptalo pověstný vyrovnávající charakter občinových tradic a zredukovalo tyto tradice na pouhé policejní tahanice?

Minimální program socialistů-revolucionářů, jehož základem je právě zmíněná teorie, je opravdu kuriózní. Povšimněte si dvou bodů tohoto „programu“: 1. „socializace půdy, tj. její přechod do vlastnictví celé společnosti a do užívání pracujících“; 2. „rozvoj nejrůznějších společenských sdružení a hospodářských družstev mezi rolnictvem... (k „ryze“ politickému boji?)... aby se tak rolnictvo postupně osvobodilo z moci peněžního kapitálu... (a dostalo se do moci kapitálu průmyslového?)... a aby byla připravena budoucí kolektivní zemědělská výroba“. V těchto dvou bodech se jako slunce v malé kapce vody odráží celý duch soudobého „sociálního revolucionismu“. V teorii místo promyšleného a uceleného systému názorů revoluční fráze, v praxi bezradné ulpívání na tom či onom módním prostředku místo účasti v třídním boji — to je všechno, co mají. Postavit v *minimálním* programu *vedle sebe* socializaci půdy a družstva, k tomu byla nutná, to musíme uznat, výjimečná občanská statečnost. Náš minimální

program, to je jednak Babeuf, jednak pan Levitskij. To je unikum.

Kdybychom mohli brát tento program vážně, museli bychom říci, že socialisté-revolucionáři, kteří klamou sami sebe prázdnými slovy, klamou zároveň i rolníka. Je to klamání, když tvrdí, že „nejrůznější družstva“ hrají v současné společnosti revoluční úlohu a připravují kolektivismus, a ne posílení vesnické buržoazie. Je to klamání, když tvrdí, že „rolnictvu“ lze prezentovat socializaci půdy jako „minimum“, jako něco stejně dosažitelného, jako jsou družstva. Každý socialista by našim socialistům-revolucionářům vysvětlil, že zrušení soukromého vlastnictví půdy může být nyní jen bezprostřední předehrou ke zrušení veškerého soukromého vlastnictví, že pouhé předání půdy do „užívání pracujících“ by ještě neuspokojilo proletariát, neboť milióny a desetimilióny ožebračených rolníků už nejsou schopny hospodařit na půdě, ani kdyby ji měly. A vybavit tyto ožebračené milióny rolníků náradím, dobyt看em aj. by už bylo socializací všech výrobních prostředků a vyžadovalo by socialistickou revoluci proletariátu, a nikoli jen rolnické hnutí namířené proti pozůstatkům nevolnictví. Socialisté-revolucionáři směřují socializaci půdy s její buržoazní nacionalizací. Ta je, abstraktně řečeno, myslitelná i za kapitalismu, bez odstranění námezdní práce. Avšak právě příklad týchž socialistů-revolucionářů názorně potvrzuje, že prosazovat požadavek nacionalizace půdy v policejním státě znamená zatemňovat jedině revoluční princip třídního boje a hnát vodu na mlýn kdejakému byrokratismu.

A nejen to, socialisté-revolucionáři zabředají až do úplné reakčnosti, když oponují požadavku obsaženému v návrhu našeho programu: „zrušit všechny zákony omezující rolníka při disponování jeho půdou“. Pro narodnický předsek o „občinovém principu“ a o „principu vyrovnávání“ odpírají rolníkovi takové „nejelementárnější občanské právo“, jako je právo disponovat svou půdou, zavírají shoví-

vavě oči před stavovskou uzavřeností skutečné občiny a stávají se obhájci policejních zákazů... i obvodních náčelníků jmenovaných a podporovaných „státem“! Myslíme, že požadavku socializace půdy k jejímu rovnému užívání se příliš nezalekne nejen pan Levitskij, ale ani pan Pobědonoscev, jestliže se tento požadavek klade jako minimum, vedle něhož tu figurují i družstva, i obhajoba policejní připoutanosti mužika k státnímu přidělu půdy, která mu má zajistit obživu.

Ať je agrární program socialistů-revolucionářů ponaučením a výstrahou pro všechny socialisty, ať je názornou ukázkou, kam až vede nedostatek idejí a zásad, který někteří lehkomyšlníci nazývají oproštěním od dogmatu. Jakmile došlo k činům, neměli socialisté-revolucionáři po ruce ani jedinou ze tří podmínek, jež jsou nezbytné, má-li se vytyčit důsledný socialistický program: neměli ani jasnou ideu konečného cíle, ani správné pojetí cesty vedoucí k tomuto cíli, ani přesnou představu o skutečné situaci v daném okamžiku a o jeho nejbližších úkolech. Konečný cíl socialismu jen zatemnili, neboť socializaci půdy zaměnili za buržoazní nacionalizaci, primitivní rolnickou myšlenku o drobném rovném užívání půdy si popletli s učením soudobého socialismu o přechodu všech výrobních prostředků do společenského vlastnictví a o organizaci socialisticke výroby. Jejich představu o cestě vedoucí k socialismu výtečně charakterizuje to, že třídní boj nahrazují zakládáním družstev. Při hodnocení daného stavu agrárního vývoje Ruska zapomněli na maličkost: na pozůstatky nevolnictví, které ubíjejí naši vesnici. Slavná trojice vyjadřující jejich teoretické názory — inteligence, proletariát a rolnictvo — byla doplněna stejně skvělou trojicí „programovou“: socializace půdy — družstva — připoutanost k přidělu.

Srovnajte s tím program Jiskry, který ukazuje všemu bojujícímu proletariátu jednotný konečný cíl, aniž jej redukuje na „minimum“, aniž mu ubírá na velikosti ve snaze přizpůsobit ho názorům některých nevyspělých

vrstev proletariátu nebo malovýrobců. Cesta k dosažení tohoto cíle je ve městě i na vesnici těž; je to třídní boj proletariátu proti buržoazii. Ale kromě tohoto třídního boje se na naší vesnici stále ještě vede i jiný boj — boj všeho rolnictva proti pozůstatkům nevolnictví. A v *tomto* boji slibuje strana proletariátu svou podporu *všemu* rolnictvu, neboť se snaží ukázat pravý cíl jeho revolučnímu úsilí, zaměřit jeho povstání proti jeho skutečnému nepříteli, protože považuje za nepoctivé a nedůstojné chovat se k mužikovi jako k nezletilému, tajit před ním, že dnes a ihned se může domoci jen úplného odstranění všech stop a pozůstatků nevolnictví, že si může prokrestit cestu jen pro mohutnější a obtížnější boj všeho proletariátu proti celé buržoazní společnosti.

Jiskra, č. 23 a 24
1. srpna a 1. září 1902

Podle Jiskry

N Á V R H N O V É H O Z Á K O N A O S T Á V K Á C H

Dostali jsme nový tajný dokument; přípis ministerstva financí o „revizi článků zákona, podle nichž se trestají stávky a předčasné rozvázání námezdních smluv, a o tom, že by se měly zakládat svépomocné organizace dělníků“. Protože je přípis velice obsáhlý a je nutné seznámit s ním co nejširší vrstvy dělnické třídy, vydáváme jej jako samostatnou brožuru¹⁵⁰. Teď však stručně vyložíme obsah tohoto zajímavého dokumentu a poukážeme na jeho význam.

Přípis začíná stručným přehledem dějin našeho továrního zákonodárství, zmiňuje se o zákonech z 3. června 1886 a z 2. června 1897¹⁵¹ a potom přechází k zrušení trestního řízení za svévolný odchod z práce a za stávku. Ministerstvo financí soudí, že vyhrožovat zatčením nebo uvězněním za to, když dělník svévolně odejde z práce nebo když mnoho dělníků zastaví po vzájemné dohodě práci, se mine cílem. Zkušenosti ukázaly, že tím není zajištěno dodržování veřejného pořádku; dělníky toto vyhrožování jen popuzuje a utvrzuje v přesvědčení, že zákon není spravedlivý. Uplatňování těchto zákonů je velmi těžké, „neboť je nesmírnou zátěží zavádět sta a někdy i tisíce případů trestního řízení“ za svévolný odchod každého dělníka, a také proto, že pro továrníka je nevýhodné zůstat bez dělníků, jestliže je za stávkování zavřou. Považování stávky za trestný čin vede k přespříliš horlivému zasahování policie, což přináší továrníkům více škody než užitku, více obtíží a starostí než úlev. Přípis doporučuje, aby byly úplně zrušeny veškeré tresty za svévolný odchod jednotlivých dělníků z továrny a za pokojné stávky (jež nejsou

provázeny ani násilnostmi, ani porušováním veřejného pořádku apod.). Tresty mají být stanoveny, podle zákonů v jiných zemích, jen za „násilnosti, vyhrožování nebo *nactiutrháni* (!), jichž se dopustí některý zaměstnavatel nebo dělník vůči osobě nebo majetku jiného a jež mají dělníka, proti jeho svobodným a oprávněným úmyslům, přinutit anebo mu zabránit“, aby pracoval za těch či oněch podmínek. Jinými slovy — místo trestního řízení za stávky se doporučuje trestat za to, brání-li někdo v práci těm, „kdo chtějí pracovat“.

Pokud jde o svépomocná sdružení, stěžuje si ministerstvo financí na administrativní zvrhlosti (která se projevila zejména v Moskvě, kde si sdružení strojírenských dělníků¹⁵² dělá dokonce nárok na „úlohu zprostředkovatele“ mezi dělníky a správou podniku) a žádá, aby byly uzákoněny řádné stanovy takových sdružení a usnadněno jejich zakládání.

Celkový ráz nového přípisu ministerstva financí je tedy nesporně liberální a jeho ústředním bodem je návrh zrušit trestní řízení za stávky. Nebudeme tu podrobně rozebírat celý „návrh zákona“ (bude vhodnější, uděláme-li to po otištění celého přípisu), ale zaměříme čtenářovu pozornost na charakter a význam tohoto liberalismu. Návrh poskytnout dělníkům určitou stávkovou svobodu a svobodu spolčování není novinkou nejenom v naší liberální publicistice, ale ani v předběžných návrzích oficiálních, vládních komisí. Na začátku šedesátých let navrhovala Štachelbergova komise, která zkoumala tovární a řemeslnický statut, aby byly zřízeny podnikové soudy složené z volených zástupců dělníků i zaměstnavatelů a aby byla dělníkům poskytnuta určitá svoboda spolčování. V osmdesátých letech chtěla komise pro vypracování návrhu nového trestního zákoníku zrušit trestní řízení ve věci stávky. Avšak nynější návrh ministerstva financí se od předcházejících návrhů podstatně liší a tento rozdíl zůstane velmi důležitým příznakem doby i tehdy, skončí-li návrhy nového zákona v šupletí

jako všechny dřívější. Podstatný rozdíl je v tom, že se nový návrh mnohem více „opírá o reálná fakta“. Rozeznáváte v něm nejen hlas nepočtené skupiny čelných teoretiků a ideologů buržoazie, ale i hlas celé vrstvy průmyslníků, kteří se vyznají v praxi. To už není liberalismus pouze „humánních“ úředníků a profesorů, to je tuzemský, domácí liberalismus moskevských kupců a průmyslníků. Říkám otevřeně, že na tento fakt jsem jako vlastenec nesmírně hrdý. Krejcarový liberalismus kupce znamená mnohem víc než šestákový liberalismus úředníka. Nejzajímavější v příspěvu nejsou nechutné úvahy o svobodě smlouvy a o prospěchu státu, nýbrž praktické důvody továrníků, které se derou na povrch zpod tradičně právnické argumentace.

To už je k nevydržení! Máme toho až po krk! Neplet se do toho! Říká ruský továrník ruské policii ústy autora ministerského příspěvu. Ostatně poslechněte si tyto úvahy:

„Podle názoru policejních orgánů, podporovaných ještě neurčitostí a nejasností platného zákona, pohlíží se na každou stávkou nikoli jako na přirozený hospodářský jev, nýbrž jedině jako na porušování veřejného pořádku a klidu. Kdyby se však posuzovalo zastavení práce v továrnách a závodech klidněji a kdyby stávky nebyly ztotožňovány s porušováním veřejného pořádku, bylo by mnohem snazší zjistit jejich pravé příčiny, odlišit oprávněné a spravedlivé pohnutky od neoprávněných a neopodstatněných a provádět náležitá opatření, aby se obě strany v klidu dohodly. Za takového normálnějšího postupu by se sahalo k preventivním a represivním opatřením jedině tehdy, kdyby došlo k zcela evidentnímu porušení pořádku.“ Policie nezkoumá příčiny stávky, stará se *jenom* o její ukončení, k čemuž používá jednoho ze dvou způsobů: buď nutí dělníky (zatýkáním, vypovídáním aj. opatřeními „včetně použití vojenské síly“), aby nastoupili do práce, nebo nabádá zaměstnavatele k ústupkům. „Nelze říci, že by alespoň jeden z těchto způsobů byl vhodný“ pro pány továrníky: první „vzbuzuje mezi dělníky rozhořčení“, druhý „utvrzuje

v dělnících krajně škodlivé přesvědčení, že stávka je v každém případě nejspolehlivější prostředek, jak prosadit své požadavky“. „Průběh stávek v posledních deseti letech skýtá mnoho příkladů, jaké škody způsobila snaha stůj co stůj rychle potlačit vznikající komplikace. Překotné zatýkání leckdy vyvolávalo mezi dělníky, až dosud zcela klidnými, takové pobouření, že museli být přivoláni kozáci, a pak ovšem nemohlo být už ani řeči o uspokojení ani oprávněných požadavků stávkujících. Na druhé straně případy, kdy byly nátlakem na továrníky rychle uspokojeny neoprávněné požadavky dělníků, vyvolávaly nutně podobné stávky v jiných průmyslových podnicích, kde pak již bylo třeba použít nikoli systém ústupků, nýbrž vojenskou sílu, což bývá pro dělníky zcela nepochopitelné a vzbuzuje v nich přesvědčení, že jsou k nim úřady nespravedlivé a že s nimi jednají svévolně...“ Že by policie někdy uspokojovala dokonce neoprávněné požadavky dělníků nátlakem na továrníky, v tom ovšem páni kapitalisté přehánějí; chtějí říci, že by se někdy sami se stávkujícími dohodli a přitom jim dali méně, než musí dát pod tlakem hrozivého přízraku „porušení státního pořádku a klidu“. V přípise nechybí ani kousavá narážka na adresu ministerstva vnitra, které v oběžníku z 12. srpna 1897, „vydaném bez dohody s ministerstvem financí“ (v tom je ten zakopaný pes!), nařizuje zatýkat a posílat do vyhnanství při každé stávce a při projednávání případů stávek mít na zřeteli především ochranu pořádku. „Nejvyšší správní úřady,“ pokračuje přípis ve výkladu stížností továrníků, „jdou ještě dále (než zákon) a přikládají *všem*“ (podtrženo v originále) „stávkám přímo celostátní význam... Avšak každá stávka je vlastně (pokud ovšem není provázena násilím) jev čistě hospodářský, který je zcela přirozený a nikterak nenarušuje veřejný pořádek a klid. Ochrana pořádku a klidu by měla být v těchto případech uplatňována podobnými formami jako při lidových zábavách, slavnostech, představeních a v podobných případech.“

Takhle mluví opravdoví liberálně založení manchestrovci¹⁵³, kteří prohlašují boj mezi kapitálem a prací za zcela přirozený jev, staví naroveň s pozoruhodnou upřímností „obchod se zbožím“ a „obchod s prací“ (na jiném místě přípisu), požadují nevměšování státu a přisuzují tomuto státu úlohu nočního (i denního) hlídače. A co je zvlášť důležité, zaujmout toto liberální stanovisko nepřinutil ruské továrníky nikdo jiný než naši dělníci. Dělnické hnutí se rozrostlo do takové šíře, že se stávkové skutečně staly „přirozeným hospodářským jevem“. Boj dělníků se stal tak houževnatý, že se zásahy policejního státu, zakazující jakékoli projevy tohoto boje, už skutečně projevily jako škodlivé nejen pro dělníky (těm ostatně vždycky jenom škodily), ale i pro továrníky, jejichž prospěch měly tyto zásahy chránit. Dělníci fakticky potlačili účinnost policejních zákazů, ale policie pokračovala (a v absolutistickém státě nemohla nepokračovat) ve svých zásazích, a protože cítila, že je bezmocná, upadala z krajnosti do krajnosti: jednou to byla vojenská síla, podruhé ústupky, jednou surový zákrok, podruhé koketování. Čím méně účinné začaly být policejní zásahy, tím silněji pocitovali továrníci *zvuři* policie, tím více se klonili k přesvědčení, že *se jim nevyplácí* tuto *zvuři* podporovat. Konflikt mezi určitou částí velkopřemyslníků a všemocnou policií se stále zostřoval a vyhroutil se zejména v Moskvě, kde se systém koketování s dělníky rozrostl zvlášť silně. Přípis si přímo stěžuje na moskevské úřady, které začaly nebezpečnou hru s dělníckými besedami a svépomocným sdružením strojírenských dělníků. Aby dělníky přilákali, bylo třeba poskytnout radě tohoto sdružení jisté zprostředkovatelské právo — a továrníci se hned postavili na zadní. „Tato rada,“ píše se v přípise podle jejich diktátu, „se nejdříve obracela na úředníky tovární inspekce, ale když viděla, že neuznávají její kompetenci ve zprostředkovatelské úloze, které se svévolně ujala, začala se obracet na vrchního policejního náčelníka, který docházející žádosti nejen přijímá, ale postupuje je též

podle předpisu k projednání, čímž sankcionuje práva, jež si rada přisvojila.“ Továrníci protestují proti jednotlivým administrativním příkazům a požadují, aby byl uzákoněn nový postup.

Je pravda, že liberalismus továrníků zatím nepřekračuje velmi úzký rámec jejich specifických zájmů, že nevraživost továrníků vůči policejní z vůli se soustřeďuje jen na jednotlivé, jim nevyhovující výstřelky a že není namířena proti kořenům byrokratické z vůle. Ale o to, aby tato nevraživost rostla, aby k ní bylo stále více důvodů a aby se prohlubovala, o to se postará hospodářský vývoj Ruska i celého světa, který zostřuje třídní antagonismy v kapitalistických zemích. Síla proletariátu tkví právě v tom, že jeho počet i jeho semknutost se zvyšuje přímo v procesu hospodářského vývoje, zatímco zájmy velkoburžoazie a maloburžoazie se stále více diferencují a tříští. Aby mohla sociální demokracie s touto „přirozenou“ předností proletariátu počítat, musí pozorně sledovat každé střetávání zájmů mezi vládnoucími třídami a musí ho využívat nejen proto, aby získala pro některé vrstvy dělnické třídy praktické výhody, ale též aby celou dělnickou třídu uvědomovala, aby dovedla vytěžit z každé nové společenskopolitické epizody užitečné poučení.

Protože praktické výhody, vyplývající pro dělníky ze změny zákona, kterou navrhují liberální továrníci, jsou dost zřejmé, není třeba dlouho se jimi zabývat. Je nesporné, že to je ústupek rostoucí síle, že nepřítel vyklízí jednu z pozic, kterou již revoluční proletariát fakticky téměř dobyl a kterou nehodlají nejprozíravější vůdcové nepřátelské armády už dál bránit. Je to opravdu jen docela malý ústupek: za prvé je k smíchu už jen pomyšlení, že by byla možná *opravdová* svoboda, stávková svoboda, chybí-li svoboda politická. Policie má nadále právo zatýkat a posílat lidi do vyhnanství bez soudu a bude je mít tak dlouho, dokud bude existovat samoděržaví. A trvá-li toto právo nadále, znamená to, že trvá devět desetin všeho toho policejního intrikánství, všech těch hanebností a z vůle, která se začíná přičít dokon-

ce i továrníkům. Za druhé i v úzké oblasti vlastního průmyslového zákonodárství dělá ministerstvo financí jen velmi nesmělý krok vpřed, neboť napodobuje onen německý návrh zákona, kterému němečtí dělníci dali přezdívku „káznicový“¹⁵⁴, a ponechává v platnosti *zvláštní* tresty za „násilí, vyhrožování a nactiutrhání“ v souvislosti s námezdní smlouvou, jako kdyby neexistovaly *obecně platné* zákony trestající tato provinění. Avšak ruští dělníci dokáží využít i maličkého ústupku k upevnění své pozice, k posílení a rozšíření svého velikého zápasu za osvobození pracujícího lidstva z námezdního otroctví.

Pokud jde o užitečné poučení, které nám nový přípis poskytuje, musíme především poznamenat, že nám protest továrníků proti středověkému zákonu o stávkách na malém dílčím příkladě ukazuje všeobecný nesoulad mezi zájmy rozvíjející se buržoazie a odumírajícího absolutismu. Nad tím by se měli zamyslet lidé, kteří (podobně jako socialisté-revolucionáři) dosud bázkivě zavírají oči před projevy *buržoazní* opozice v Rusku a prohlašují jako kdysi dříve, že „zájmy“ (celkově!) ruské buržoazie jsou uspokojeny. Ukazuje se, že policejní absolutismus se střetává hned s těmi, hned s oněmi zájmy dokonce i takových vrstev buržoazie, které carská policie zcela bezprostředně *ochraňuje* a kterým *přímo* hrozí hmotná škoda z každého povolení uzdy spoutávající proletariát.

Ukazuje se, že skutečně revoluční hnutí dezorganizuje vládu nejen přímo tím, že uvědomuje, burcuje a stmeluje vykořisťované masy, nýbrž i nepřímo tím, že podemílá základy zastaralých zákonů, že bere víru v absolutismus dokonce i jejím zdálo by se pokrevním příbuzným, že rozmnožuje „domácí hádky“ mezi těmito jejími příbuznými, že pevnost a jednotu v táboře nepřátel obrací v třenice a kolísání. Ale k dosažení takových výsledků je nezbytná jedna podmínka, kterou naši socialisté-revolucionáři nedokázali nikdy pochopit: je k tomu zapotřebí, aby hnutí bylo skutečně revoluční, tj. aby pozvedalo k novému životu

stále širší vrstvy skutečně revoluční třídy, aby fakticky měnilo duchovní i politickou tvářnost této třídy a jejím prostřednictvím pak všechny, kdo s ní přicházejí do styku. Kdyby si socialisté-revolucionáři tuto pravdu uvědomili, pochopili by, jaké praktické škody působí jejich bezideovost a bezzásadovost v základních otázkách socialismu, pochopili by, že lidé prohlašující, že proti davu má samoděržaví vojáky, proti organizacím policii, kdežto jednotliví teroristé, kteří odstraňují ministry a gubernátory, jsou vskutku nepolapitelní, že takoví lidé dezorganizují nikoli vládní, nýbrž revoluční síly.

A ještě jedno užitečné poučení vyplývá z nového „kroku“ těchto přísluhovačů pánů fabrikantů. Spočívá v tom, že je třeba umět využívat v praxi každého, třeba i toho krejcarového liberalismu, a že je současně nutné dávat moc dobrý pozor, aby tento liberalismus nerozvracel lidové masy svou nepravdivou prezentací otázek. Příkladem je pan Struve; rozhovor s ním bychom nadepsali: „Jak liberálové chtějí učit dělníky a jak dělníci musí učit liberály.“ Pan Struve začal uveřejňovat přípis, který jsme tu rozebírali, ve 4. čísle časopisu *Osvobožděnjje*¹⁵⁵ a říká tam mimo jiné, že nový návrh je výrazem „státnické moudrosti“, ale tato moudrost prý stěží prorazí hradbu zvěle a hlouposti. Tak to není, pane Struve. Návrh nového zákona není výplodem „státnické moudrosti“, nýbrž fabrikantů. Tento návrh se neobjevil proto, že by stát „uznal“ základní principy občanského práva (buržoazní „svobodu a rovnost“ zaměstnavatelů a dělníků), nýbrž proto, že se zrušení trestů za stávky stalo *výhodným pro továrníky*. Právnícké formulace a zcela průkazná motivace, které nyní uvádí „samo“ (*Osvobožděnjje*, č. 4, s. 50) ministerstvo financí, tu byly už hodně dávno jak v ruské literatuře, tak i v elaborátech vládních komisí, ale zůstávalo to všechno v šupletí, dokud nepromluvili *průmysloví magnáti*, kterým dělníci *prakticky dokázali* nesmyslnost starých zákonů. Nezdůrazňujeme tento rozhodující význam výhod pro továrníky a jejich zájmů

kvůli tomu, že by to podle našeho názoru oslabovalo význam záměrů vlády — naopak, řekli jsme již, že v tom vidíme posílení jejich významu. Ale proletariát se ve svém boji proti celému soudobému zřízení musí především naučit dívat se na věci přímo a střízlivě, objevovat skutečné pohnutky „velkých státnických činů“ a neochvějně odhalovat prolhané, nabubřelé fráze o „státnické moudrosti“ apod., které prohnání policejní úředníci používají z vypočítavosti a učení liberálové z krátkozrakosti.

Dále radí pan Struve dělníkům, aby se při agitaci za zrušení trestů za stávky „drželi zpátky“. „Čím bude (tato agitace) po formální stránce zdrženlivější,“ káže pan Struve, „tím bude významnější.“ Za takové rady se musí dělník bývalému socialistovi pěkně poděkovat. To je tradiční molčalinovská* moudrost liberálů — hlásat zdrženlivost právě tehdy, když vláda sotva začala kolísat (v nějaké dílčí otázce). Je třeba držet se zpátky, abychom nezabránili realizaci započaté reformy, abychom někoho nepolekali, abychom využili příznivého okamžiku, kdy je už učiněn první krok (vypracován přípis!) a kdy skutečnost, že i nějaký úřad uznává nutnost reform, dává „vládě i společnosti (!) nezvratný (?) důkaz o tom, že tyto reformy jsou oprávněné a aktuální“ (?). Tak uvažuje pan Struve o rozebíraném návrhu, tak vždycky uvažovali ruští liberálové. Ale sociální demokracie uvažuje jinak. Podívejte se, řekne, dokonce i leckdo z továrníků už začal chápat, že evropské formy třídního boje jsou lepší než barbarská policejní zvůle. Dokonce i továrníky jsme přinutili svým houževnatým bojem, aby zapochybovali o všemohoucnosti carových věrných. Proto odvázně vpřed! Rozšiřujte dále příjemnou zprávu o nejistotě v řadách nepřítele, využívejte každého jeho sebemenšího zaváhání nikoli k tomu, abyste se jako Molčalin „drželi zpátky“ ve svých požadavcích, nýbrž k to-

* Molčalin — postava z dramatu A. S. Gribojedova *Hoře z rozumu*, typ bezcharakterního kariéristy. *Čes. red.*

mu, abyste požadavky zvyšovali. Z toho, co vláda dluží lidu, vám chtějí dát místo sta rublů kopějku. Využijte takto získané kopějky k tomu, abyste se stále hlasitěji dožadovali zaplacení celého dluhu, abyste nadobro zdiskreditovali vládu, abyste připravovali naše síly k zasazení *rozhodujícího* úderu této vládě.

Jiskra, č. 24
1. září 1902

Podle Jiskry

PŘÍPRAVNÉ
MATERIÁLY

MATERIÁLY K VYPRACOVÁNÍ PROGRAMU SDDSR ¹⁵⁶

1

NÁČRT JEDNOTLIVÝCH BODŮ PRAKTICKÉ ČÁSTI NÁVRHU PROGRAMU

13. I. 02.

Dohodnuto bod 11. Dohled orgánů místní samosprávy za účasti volených zástupců dělnictva nad hygienickým stavem obytných místností, které dělníkům přidělují podnikatelé, nad domovním řádem v těchto budovách a nájemními podmínkami, aby podnikatelé nemohli zasahovat do života a činnosti námezdních dělníků jakožto soukromých osob a občanů.

bod 12. Řádně organizovaný všestranný zdravotnický dohled nad pracovními podmínkami ve všech podnicích, kde se využívá námezdní práce.

13. Rozšířit dohled tovární inspekce nad veškerou řemeslnickou výrobou, nad domácíým průmyslem a rovněž nad státními podniky, jakož i nad zemědělskými podniky, které zaměstnávají námezdní dělníky.

14.

atd.

Agrární. V zájmu odstranění všech pozůstatků našich starých nevolnických poměrů sociálně demokratická dělnická strana žádá:

1. aby byly zrušeny výkupní platby;
2. aby se mohlo svobodně vystupovat z občiny;
3. aby soudy dostaly právo snižovat pachtovné;
4. odřezky.

{ Axelrod a Berg: „*usnadnit rolnickým masám* boj
proti kapitalistickým vztahům (nebo proti určitým
kapitalistickým tendencím).“ }

*Otištěno poprvé,
podle rukopisu*

K O N S P E K T
P R V N Í H O P L E C H A N O V O V A
N Á V R H U P R O G R A M U
S N Ě K T E R Ý M I O P R A V A M I

Odstavce:

I. Nadvláda kapitalistických výrobních vztahů: výrobní prostředky v rukou kapitalistů a nemajetní proletáři = námezdní dělníci — 2.*

II. Rozšiřuje se oblast nadvlády kapitálu: zvyšuje se ekonomický význam velkých podniků a snižuje se význam malých — 1.

III. Kapitalistické vztahy doléhají stále tíživěji na dělnickou třídu: způsobují relativní pokles poptávky současně s absolutním růstem nabídky — 4.

IV. Klesá cena pracovní síly. Roste společenská nerovnost — 3.

+ tedy (kapitalismus vyvolává??) růst společenské nerovnosti, prohlubuje propast mezi majetnými a nemajetnými (?+?)

V. Krize — 5.

VI. Roste nespokojenost dělnické třídy, zostřuje se boj + sílí vědomí, že je nutná *sociální revoluce, tj.*

(vysvětlit ji) — 6.

VII. Sociální revoluce — v zájmu všeho utlačeného lidstva — 7.

VIII. Aby proletariát mohl nahradit zbožní výrobu socialistickou — je třeba, aby měl *politickou moc — diktatura proletariátu* — 8.

IX. Dělnické hnutí se stalo mezinárodním — 10.

* V rukopise jsou číslice psány modrou tužkou a znamenají patrně, že by bylo třeba přehodit odstavec. *Red.*

X. Ruská sociální demokracie — součást mezinárodní sociální demokracie — 11.

XI. Ruská sociální demokracie sleduje též konečný cíl. Úkolem ruské sociální demokracie je

{ odhalovat nesmiřitelnost zájmů
vysvětlovat význam sociální revoluce
organizovat síly dělnictva } — 9.

XII. Pozůstatky nevolnických poměrů modifikují nejbližší cíle (útlak doléhající na veškeré pracující obyvatelstvo + hlavní překážka dělnického hnutí).

XIII. Je nutné domáhat se právních institucí, které jsou doplňkem kapitalismu.

XIV. Carský absolutismus je pozůstatkem nevolnických poměrů, úhlavní nepřítel — proto je nejbližším úkolem svrhnout *monarchii*.

OPRAVY PLECHANOVOVA NÁVRHU PROGRAMU

Předložen 21. 1. 02

III. [Kapitalistické výrobní vztahy doléhají stále tíživěji na dělnickou třídu, protože] technický pokrok [zvýšením produktivity práce] atd.

{ místo způsobuje —
vyvolává }

+ Nevyhnutelným důsledkem této hlavní tendence kapitalismu je růst nezaměstnanosti, bídy, ponižování a útlaku.

III. Technický pokrok (zvýšením produktivity práce?) nejen dává kapitalistům materiální možnost stupňovat vykořisťování dělníků, ale mění též tuto možnost ve skutečnost, neboť vyvolává relativní pokles *popotávky* po pracovní síle současně s relativním i absolutním růstem její nabídky. Nevyhnutelným důsledkem této hlavní tendence kapitalismu je růst nezaměstnanosti, bídy, útlaku a degradace.

„dovoluje“

(uvedených základních tendencí)

Udělat § 5.

*Není
pravda,
ne
všechny.*

IV. Rozvoj výrobních sil společenské práce je tedy provázen tím, že **všechny** výhody plynoucí z tohoto rozvoje se stávají monopolem mizivé menšiny a růst společenského bohatství postupuje ruku v ruce s růstem společenské nerovnosti, se stále větší diferenciací mezi majetnými a nemajetnými, s prohlubováním a rozšiřováním propasti mezi třídou vlastníků a třídou proletářů.

Udělat § 4.

V.* K ještě pronikavějšímu zhoršení v postavení dělnické třídy a malovýrobců vedou průmyslové krize, nutně vyvolávané uvedenými rozpory kapitalismu,

neexistuje-li společenská kontrola výroby, vzrůstá-li neustále konkurence kapitalistických zemí na světovém trhu.**

neplánovitou výrobou, růstem konkurence kapitalistických zemí na světovém trhu. Chudobu a bídu mas provází mrhání společenským bohatstvím, protože pro vyrobené zboží nelze najít odbyt.

Za takové situace ve společnosti, kdy výroba není plánovitá a vzrůstá neustále konkurence kapitalistických zemí na světovém trhu, odbyt zboží nevyhnutelně zůstává za jeho výrobou.**

*Napsáno nejpozději
8. (21.) ledna 1902*

*Poprvé otištěno roku 1924
v publikaci Leninskij sbornik II*

Podle rukopisu

* V rukopise je škrtnut začátek odstavce: „K ještě většímu zostření těchto rozporů.“ *Red.*

** Tato varianta je v rukopise škrtnuta. *Red.*

Z Á Z N A M I. A II. O D S T A V C E
P L E C H A N O V O V A
P R V N Í H O N Á V R H U P R O G R A M U
A N Á Č R T P R V N Í H O O D S T A V C E
T E O R E T I C K É Č Á S T I
P R O G R A M U

I. Ekonomickým základem soudobé buržoazní společnosti je kapitalistický výrobní způsob, při němž nejdůležitější část výrobních a oběhových prostředků, vyráběných jako zboží, je soukromým vlastnictvím poměrně málo početné třídy, zatímco většina obyvatelstva nemůže uhájit svou existenci jinak než prodejem své pracovní síly. Proto se dostává do závislého postavení námezdních dělníků (proletářů), kteří svou prací vytvářejí důchod vlastníků výrobních a oběhových prostředků (kapitalistů a velkých pozemkových vlastníků).

II. Oblast, v níž vládne kapitalistický výrobní způsob, se rozšiřuje úměrně tomu, jak neustálé zdokonalování techniky zvyšuje ekonomický význam velkých podniků a tím omezuje úlohu samostatných malovýrobců v hospodářském životě společnosti, snižuje jejich životní úroveň, jedny vytlačuje mezi proletariát, kdežto druhé mění přímo či nepřímo v sluhy a poplatníky kapitálu.

I(?). Ekonomický vývoj Ruska směřuje k neustálému rozšiřování a ke stále větší nadvládě kapitalistických výrobních vztahů.

*Napsáno nejdříve
8. (21.) ledna 1902*

*Otištěno poprvé,
podle rukopisu*

OSNOVA ZPRÁVY
O PRŮBĚHU PRACÍ
NA NÁVRHU PROGRAMU

1. Informace o stavu prací na programu a o jeho vypracování komisí.
2. Původní návrh G. V.
3. Návrh změn (s odůvodněním některých změn).

Napsáno nejdříve 8. (21.) ledna 1902

Poprvé otištěno roku 1924

v publikaci Leninskij sbornik II

Podle rukopisu

P Ů V O D N Í V A R I A N T A T E O R E T I C K É Č Á S T I N Á V R H U P R O G R A M U

P Ů V O D N Í Z N Ě N Í

A.

I. Ekonomický vývoj Ruska a jeho stále větší (intenzívnější) zapojování do mezinárodního směnného obchodu vede k tomu, že se v Rusku šíří a stále více převládá kapitalistický výrobní způsob.

II.* Neustálé zdokonalování techniky stále více zvyšuje hospodářský význam velkých podniků a omezuje úlohu samostatných malovýrobců (rolníků, domácích výrobců, řemeslníků aj.) v hospodářském životě země, snižuje jejich životní úroveň a jedny mění přímo nebo nepřímo v sluhy a poplatníky kapitálu, kdežto druhé vytlačuje mezi nema-

O P R A V E N É Z N Ě N Í

I. Intenzívní zapojování Ruska do mezinárodního směnného obchodu a růst zbožní výroby v Rusku vedou k tomu, že v něm stále více převládá kapitalistický výrobní způsob, který se vyznačuje těmito hlavními zvláštnostmi.

III. Neustálé zdokonalování techniky stále více zvyšuje počet, rozsah i hospodářský význam velkých kapitalistických podniků, snižuje životní úroveň samostatných malovýrobců (rolníků, domácích výrobců a řemeslníků), jedny z nich mění v sluhy a poplatníky kapitálu, druhé úplně ožebračuje a vytlačuje je mezi nemajetnou třídu, která po-

* V rukopise je vyznačeno přeřazení paragrafů: „II“ je modrou tužkou přeškrtnuto a napsáno „III“ a naopak. *Red.*

jetnou třídu, která postrádá výrobní prostředky (proletariát). strádá výrobní prostředky (proletariát).

III. Nejdůležitější část výrobních a oběhových prostředků se stále více soustřeďuje v ruku poměrně málo početné třídy, zatímco stále rostoucí většina obyvatelstva nemůže uhájit svou existenci jinak než prodejem své pracovní síly. Tím se ocitá v závislém postavení námezdních dělníků (proletářů), kteří svou prací vytvářejí důchod vlastníků výrobních a oběhových prostředků (kapitalistů a velkých pozemkových vlastníků).

IV. Technický pokrok zvyšováním produktivity práce dává kapitalistům možnost stupňovat vykořisťování dělníků, neboť vyvolává relativní pokles poptávky po pracovní síle [tj. poptávka se nezvyšuje úměrně (zaostává za) růstu kapitálu] současně s relativním i absolutním růstem její nabídky. Toto i výše uvedené základní tendence kapitalismu vedou k růstu nezaměstnanosti, bídy, vykořisťování, útlaku a ponižování.

V. K ještě pronikavějšímu zhoršení v postavení dělnické třídy a malovýrobců vedou průmyslové krize, které vznikají nevyhnutelně z uvedených rozporů kapitalismu, z jemu vlastní neplánovitosti (žádnými svazy podnikatelů neodstranitelné) výroby a růstu konkurence kapitalistických zemí na světovém trhu. Chudobu a bídu mas provází mrhání společenským bohatstvím, protože pro vyrobené zboží nelze najít odbytu.

VI. Rozvoj výrobních sil společenské práce je { Vyjádřit jinak } VI. Obrovský rozvoj výrobních sil společenské a stále více zespolečňované práce je tedy provázen

tím, že všechny hlavní výhody plynoucí z tohoto rozvoje se stávají monopolem mizivé menšiny obyvatelstva a růst společenského bohatství postupuje ruku v ruce s růstem společenské nerovnosti, se stále větší diferenciací mezi majet-

nými a nemajetnými, s prohlubováním a rozšiřováním propasti mezi třídou vlastníků (buržoazií) a třídou proletářů.

VII. Avšak současně s růstem a prohlubováním všech těchto nevyhnutelných rozporů kapitalismu

roste též nespokojenost a pobouření dělnické třídy, roste její semknutost vlivem samotných podmínek kapitalistického výrobního způsobu, zostřuje se

boj dělnické třídy proti třídě kapitalistů, sílí snaha vymanit se z nesnesitelného jařma kapitalismu.

VIII. Osvobození dělnické třídy může být jen dílem dělnické třídy samé. Ke svržení jařma kapitalismu je nezbytná sociální revoluce, tj.

VIII. Osvobození dělnické třídy může být jen dílem dělnické třídy samé, neboť všechny ostatní třídy soudobé společnosti jsou pro zachování základů nynějšího ekonomického řádu.

K skutečnému osvobození dělnické třídy je nezbytná sociální revoluce, přirozeně vyplývající z celého vývoje kapitalistického výrobního způsobu, tj.

odstranění soukromého vlastnictví výrobních prostředků, jejich přechod do vlastnictví společenského a nahrazení kapitalistické výroby zboží socialistickou organizací výroby výrobků na účet celé společnosti, k zajištění plného blahobytu a svobodného všestranného rozvoje *všech* jejích členů.

IX. Aby mohl proletariát tuto sociální revoluci uskutečnit, musí vybojovat *politickou moc*, která ho udělá pánem situace a dovolí mu odstranit všechny překážky na cestě za jeho velikým cílem. V tomto smyslu je *diktatura proletariátu* nezbytnou politickou podmínkou sociální revoluce.

X. Revoluce proletariátu osvobodí všechno dnes utlačované a trpící lidstvo, neboť skoncuje se všemi způsoby útlaku a vykořisťování člověka člověkem.

XI. Ruská sociální demokracie si klade za úkol odhalovat před dělníky nesmiřitelný protiklad mezi jejich zájmy a zájmy kapitalistů, vysvětlovat proletariátu historický význam, charakter a podmínky sociální revoluce, kterou má uskutečnit, a organizovat revoluční třídní stranu schopnou řídit všechny formy boje proletariátu proti celému současnému společenskému i politickému zřízení.

XII. Avšak rozvoj mezinárodní směny a výroby pro světový trh stanovil (vytvořil) mezi všemi národy civilizovaného(?) světa tak těsné spojení, že velkého cíle osvobozenického boje proletariátu lze dosáhnout jen spojeným úsilím proletářů všech zemí. Proto* se soudobé dělnické hnutí muselo stát a již dávno se stalo mezinárodním, a ruská sociální demokracie se považuje za jeden z oddílů světové armády proletariátu, za *součást mezinárodní sociální demokracie*.

C.

I. Nejblíže cíle ruské sociální demokracie se však značně modifikují tím, že četné pozůstatky předkapitalistických, nevolnických společenských poměrů u nás nesmírně brzdí rozvoj výrobních sil, snižují životní úroveň pracujícího obyvatelstva, jsou příčinou asiatsky barbarských forem vymírání mnoha miliónových mas rolnictva a udržují všechen lid v nevědomosti, bezprávnosti a útlaku. Ruská sociální demokracie se musí teprve domáhat takových svobodných občanských a politických institucí, které již existují ve vyspělých kapitalistických zemích a které jsou

* Slova „velkého cíle osvobozenického boje proletariátu lze dosáhnout jen spojeným úsilím proletářů všech zemí. Proto“ jsou v rukopise škrtnuta. *Red.*

bezpodmínečně nutné k úplnému a všestrannému rozvoji třídního boje proletariátu proti buržoazii.*

II. Carský absolutismus je nejvýznamnějším pozůstatkem nevolnických poměrů, nejmocnější oporou všeho tohoto barbarství a všech těch útrap, kterých se politicky svobodné země už zbavily; je nejhorším a nejnebezpečnějším nepřítelem osvobozenického hnutí proletariátu.

Nejvýznamnějším z těchto pozůstatků nevolnictví a nejmocnější oporou všeho tohoto barbarství je carský absolutismus. Je nejhorším a nejnebezpečnějším nepřítelem osvobozenického hnutí proletariátu a kulturního rozvoje všeho lidu.

Proto si ruská sociální demokracie vytyčuje jako svůj nejbližší politický úkol svrhnout carský absolutismus a místo něho nastolit *republiku* na základě demokratické ústavy, zajišťující:

1. vládu lidu, tj. ...

*Napsáno mezi 8. a 25. lednem
(21. lednem a 7. únorem) 1902
Poprvé otištěno roku 1924
v publikaci Leninskij sbornik II*

Podle rukopisu

* Tato věta je v rukopise škrtnuta. *Red.*

N Ā Č R T Y O S N O V Y N Ā V R H U P R O G R A M U

- I.—VI. A) Ekonomický vývoj Ruska a hlavní zvláštnosti kapitalismu.
- VII.—XII. B) Třídní boj proletariátu a úkoly sociální demokracie.
- C) Nejbližší cíle ruských sociálních demokratů a jejich politické požadavky.
- D) Sociální (tovární) reformy.
- E) Finanční reforma a požadavky ohledně odstranění pozůstatků nevolnictví.
- F) Závěr („resty“).

-
- A) Ekonomický vývoj Ruska a obecné úkoly sociální demokracie.
- B) Zvláštní politické úkoly a politické požadavky sociální demokracie.
- C) Sociální reformy.
- D) Finanční a rolnické přeměny (reformy).

*Napsáno mezi 8. a 25. lednem
(21. lednem a 7. únorem) 1902
Poprvé otištěno roku 1924
v publikaci Leninskij sbornik II*

Podle rukopisu

P Ů V O D N Í V A R I A N T A
A G R Á R N Í Č Á S T I A Z Á V Ě R U
N Á V R H U P R O G R A M U

Kromě toho Sociálně demokratická dělnická strana Ruska žádá:

a) v zájmu demokratické organizace státního hospodářství zrušit všechny nepřímé daně a zavést progresivní daň z příjmů.

b) v zájmu odstranění všech pozůstatků našich starých nevolnických poměrů

1. zrušit výkupní a obroční platby, jakož i všechny povinnosti doléhající nyní na rolnictvo jako na poplatný stav;

2. zrušit vzájemné ručení a všechny zákony omezující rolníka při disponování jeho půdou;

3. vrátit lidu peněžní částky, které byly od něho vybrány ve formě výkupních a obročních plateb. Za tímto účelem zkonfiskovat majetek klášterů a úřední statky a rovněž uvalit zvláštní daň na pozemky šlechtických velkostatkářů, kteří využili výkupní půjčky. Takto získané částky převést do zvláštního lidového fondu pro kulturní a sociální potřeby vesnických sdružení;

4. ustavit rolnické výbory,

(a) které by vrátily vesnickým sdružením (vyvlastněním nebo — jestliže pozemky měnily majitele — výkupem apod.) ty pozemky, které byly rolníkům odřezány při zrušení nevolnictví a v rukou statkářů slouží k porobování rolníků;

(b) odstranit pozůstatky nevolnického zřízení, jež se udržely na Urale, na Altaji, v Západním kraji i v jiných oblastech státu;

První strana Leninova rukopisu
Náčrty návrhu programu
2. varianta z roku 1902

5. dát soudům právo snižovat neúměrně vysoké pachtovné a rušit platnost smluv, které mají zotročující charakter.

Sociálně demokratická dělnická strana Ruska je přesvědčena, že zmíněné politické a sociální přeměny lze plně, důsledně a trvale uskutečnit jedině svržením samoděržaví a svoláním ústavodárného shromáždění, které si svobodně zvolí všechen lid.

*Napsáno nejpozději
25. ledna (7. února) 1902*

*Otištěno poprvé,
podle rukopisu*

N Á Č R T Y N Á V R H U P R O G R A M U

1. V A R I A N T A

V Rusku se stále rychleji rozvíjí zbožní výroba, roste jeho podíl na mezinárodním směnném obchodu* a stále více v něm převládá kapitalistický výrobní způsob.

Stále rostoucí většina obyvatelstva nemůže uhájit svou existenci jinak než prodejem své pracovní síly. Tím se ocitá v postavení námezdních dělníků (proletářů) závislých na poměrně málo početné třídě kapitalistů a velkých pozemkových vlastníků, kteří ve svých rukou soustřeďují nejdůležitější část výrobních a oběhových prostředků.**

Nejdůležitější část výrobních prostředků se soustřeďuje v rukou nepatrného počtu kapitalistů a velkých pozemkových vlastníků jako jejich soukromé vlastnictví. Stále větší a větší počet pracovníků je nucen prodávat svou pracovní sílu, protože ztrácí výrobní prostředky. Tím se ocitá v závislém postavení námezdních dělníků (proletářů), kteří svou prací vytvářejí důchod vlastníků.

Vývoj kapitalismu stále více zvyšuje počet, rozsah a hospodářský význam velkých podniků, snižuje životní úroveň samostatných malovýrobců (rolníků, domácích výrobců a řemeslníků), jedny mění v sluhy a poplatníky kapitálu, druhé vytlačuje mezi proletariát.

Čím více se rozvíjí technický pokrok, tím více mohou kapitalisté stupňovat vykořisťování dělníků, tím více zůstává růst poptávky po pracovní síle za růstem její nabídky.

* Slova „roste jeho podíl na mezinárodním směnném obchodu“ jsou v rukopise škrtnuta. *Red.*

** V rukopise je tento odstavec škrtnut. *Red.*

Výsledkem hlavních tendencí kapitalismu je růst bídy, nezaměstnanosti, vykořisťování, útlaku a ponižování.

Údělem stále širších vrstev pracujícího obyvatelstva se stává existenční nejistota, nezaměstnanost, břímě vykořisťování a všemožné ponižování.

Tento proces ještě zostřují průmyslové krize, které vznikají nevyhnutelně ze zmíněných rozporů kapitalismu. Chudobu a bídu mas provází mrhání společenským bohatstvím, protože pro vyrobené zboží nelze najít odbyt.

Obrovský rozvoj výrobních sil společenské a stále více zespolečňované práce je tedy provázen tím, že všechny hlavní výhody plynoucí z tohoto rozvoje se stávají monopolem mizivé menšiny obyvatelstva. Současně s růstem společenského bohatství roste i společenská nerovnost, prohlubuje a rozšiřuje se propast mezi třídou vlastníků (buržoazí) a třídou proletářů.

(A) § III. Malovýroba je stále více vytlačována velkovýrobou. Samostatní malovýrobci (rolníci, domácí výrobci a řemeslníci) se mění buď v proletáře, nebo v sluhy a poplatníky kapitálu.

Neustálé zdokonalování techniky vede k tomu, že malovýroba je stále více vytlačována velkovýrobou. Nejdůležitější část výrobních prostředků (půdy, továren, náradí a strojů, železnic i jiných dopravních prostředků) se soustřeďuje v rukou poměrně nevelkého počtu kapitalistů a velkých pozemkových vlastníků jako jejich soukromé vlastnictví. Samostatní malovýrobci (rolníci, domácí výrobci a řemeslníci) jsou stále více ožebračováni, protože ztrácejí výrobní prostředky a mění se tak v proletáře nebo se stávají sluhy a poplatníky kapitálu. Stále rostoucí většina pracovníků je nucena prodávat svou pracovní sílu.

Stávají se tak námezdními dělníky, kteří jsou závislí

Tito námezdní dělníci (proletáři) se tak stávají zá-

na vlastnících a svou prací vytvářejí jejich bohatství.

vislými na vlastnících a svou prací vytvářejí jejich důchod.

2. V A R I A N T A

V Rusku se stále rychleji rozvíjí zbožní výroba, stále více v něm převládá kapitalistický výrobní způsob.

Nejdůležitější část výrobních prostředků (půdy, továren, náradí a strojů, železnic a jiných dopravních prostředků) se soustřeďuje v rukou poměrně nevelkého počtu kapitalistů a velkých pozemkových vlastníků jako jejich soukromé vlastnictví.

Stále více a více pracovníků je nuceno prodávat svou pracovní sílu, protože ztrácejí (přicházejí o) pracovní prostředky. Tito námezdní dělníci (proletáři) se tak stávají závislími na vlastnících a svou prací vytvářejí jejich důchod.

Stále více pracovníků je nuceno prodávat svou pracovní sílu a stávat se námezdními dělníky, kteří jsou závislí na vlastnících a svou prací vytvářejí jejich bohatství.

Vývoj kapitalismu stále více zvyšuje počet, rozsah a hospodářský význam velkých podniků, zhoršuje situaci samostatných malovýrobců (rolníků, domácích výrobců a řemeslníků), jedny z nich mění v sluhy a poplatníky kapitálu, druhé vytlačuje mezi proletariát.

Čím více se rozvíjí technický pokrok, tím více mohou kapitalisté stupňovat vykořisťování dělníků, tím více zůstává růst poptávky po pracovní síle za růstem její nabídky. Údělem stále širších vrstev pracujícího obyvatelstva se stává existenční nejistota, nezaměstnanost, břímě vykořisťování a všemožné ponižování.

Tento proces ještě zostrňuje průmyslové krize, které vznikají nevyhnutelně ze základních rozporů kapitalismu. Chu-

dobu a bídu mas provází mrhání společenským bohatstvím, protože pro vyrobené zboží nelze najít odbyt.

Obrovský rozvoj výrobních sil společenské a stále více zespolečenšované práce je tedy provázen tím, že všechny hlavní výhody plynoucí z tohoto rozvoje se stávají monopolem mizivé menšiny obyvatelstva. Současně s růstem společenského bohatství roste i společenská nerovnost, prohlubuje a rozšiřuje se propast mezi třídou vlastníků (buržoazií) a třídou proletariátu.*

*Napsáno mezi 25. lednem
a 18. únorem (7. únorem
a 3. březnem) 1902
Poprvé otištěno roku 1924
v publikaci Leninskij sbornik II*

Podle rukopisu

* Na zadní straně rukopisu je poznámka tužkou: „...rozhodně odmítá všechny reformátorské návrhy spojené s jakýmkoli rozšířením nebo upevněním policejné byrokratické ochrany pracujících mas...“ Tuto formulaci předložil Lenin jako pozměňovací návrh k závěru Návrhu programu Sociálně demokratické dělnické strany Ruska (viz tento svazek, s. 223). *Red.*

DOPLŇKY K AGRÁRNÍ
A TOVÁRNÍ ČÁSTI NÁVRHU
PROGRAMU

„V zájmu odstranění pozůstatků starých nevolnických poměrů se bude strana domáhat.“

Snad by se mělo doplnit „a v zájmu svobodného rozvíjení třídního boje na vesnici“.

Pro mluví skutečnost, že se i tady musíme rozhodně distancovat od *buržoazní demokracie*, která samozřejmě tu první motivaci vždycky a ve všech podobách ochotně podepíše.

NB: v *tovární* části doplnit:

Uzákonit týdenní výplatu dělnických mezd pro všechny námezdní smlouvy.

*Napsáno mezi 25. lednem
a 18. únorem (7. únorem
a 3. březnem) 1902*

*Otištěno poprvé,
podle rukopisu*

ODPOVĚDI

NA PLECHANOVY

A AXELRODOVY PŘIPOMÍNKY

K STATI

AGRÁRNÍ PROGRAM RUSKÉ SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE¹⁵⁷

„4. aby byly ustaveny rolnické výbory, které by:

a) vrátily vesnickým sdružením (vyvlastněním nebo, jestliže pozemky měnily majitele, výkupem apod.) ty pozemky, které byly rolníkům odřezány při zrušení nevolnictví a v rukou statkářů slouží k porobování rolníků...“*

Plechanov. *NB.* Dovolte mi připomínku: *vyvlastnění* (č. 3) nevylučuje *výkup*; *výkup* nevylučuje *vyvlastnění* (důkazy jsou zbytečné); „výkup apod.“ (č. 2) je prostě výkup — „apod.“ je třeba vypustit. A věta v závorkách může být nahrazena touto větou (výkupem, jestliže po roce 1861 pozemek [a ne pozemky] (č. 1) změnil prodejem majitele). Pak bude jasné, že v jiných případech se půda vrací bez náhrady nynějším majitelům. Jestliže pozemek změnil majitele, protože byl zděděn, *darován* či *vyměněn*, pak nemusí být vykupován. Myslím, že to ještě stačíme změnit.

Axelrod. *Připojuji se.* P. A.

Č. 1 — když už je v programu napsáno „pozemky“, je v rozporu s gramatickými pravidly psát v závorkách „pozemek“.

Č. 2 — „apod.“ zahrnuje jak výměnu pozemku za pozemek, tak užívací právo na pozemek, novou parcelaci *aj.* Proto by bylo naprosto nesprávné vypustit to.

Č. 3 — „vyvlastnění“ zpravidla předpokládá *zba-vit* vlastnictví, tj. odejmout bez náhrady. Postavit vyvlastnění proti výkupu není tedy vůbec podivné, jak se zdá autorovi připomínk.

* Viz tento svazek, s. 320. *Red.*

„Naší povinností je bojovat proti všem pozůstatkům nevolnických vztahů — o tom nemůže mít sociální demokrat žádné pochybnosti, ale protože se tyto vztahy velmi složitě proplétají se vztahy buržoazními, *jme nuceni* sáhnout až do samého, mohu-li to tak říci, nitra tohoto propletence a nesmíme se zaleknout složitosti tohoto úkolu.“*

Plechanov. Chceme-li poznat nitro — musíme to tak říci.

? ?

„...dělnická část obsahuje požadavky zaměřené proti *buržoazii*, kdežto rolnická část požadavky zaměřené proti *statkářským zastáncům nevolnictví* (řekl bych proti feudálům, kdyby nebylo tak sporné, je-li možné tento termín použít pro naši statkářskou šlechtu¹⁾).

1) Já osobně si spíš myslím, že je to možné, ale zde ovšem není ani místo, ani čas zdůvodňovat nebo dokonce navrhnout řešení tohoto problému, poněvadž v tomto případě jde o obhájení kolektivního, celoredakčního návrhu agrárního programu.“**

Axelrod. NB. Opravdu, v *programové* brožuře je lépe takové narážky na neshody vynechat.

„Pokoušet se však předem, před konečným výsledkem boje a v průběhu tohoto boje odhadnout, že *celého* maxima snad ani nedosáhneme — znamená propadat nejryzejšímu šosáctví.“***

Plechanov. „Pokoušet se... odhadnout“, že *celého* maxima nedosáhneme aj. — to zní moc kostrbatě. Navrhuji dát místo toho větu, kterou jsem napsal v textu.**** Prosím, aby se o tom-

Kdyby měl autor připomíněk alespoň trošku taktu, dovtípil by se, že je naprosto nemístné trvat na *hlasování o stylistických*

* Viz tento svazek, s. 324. Red.

** Viz tento svazek, s. 326. Red.

*** Viz tento svazek, s. 328. Red.

**** Plechanov navrhl pozměnit zmíněnou větu takto: „Podléhat však domněnce ještě před konečným výsledkem boje, když je boj ještě v průběhu...“ Red.

to návrhu *hlasovalo*. *Důvod*: obava, že se nám odpůrci vysmějí.

Navrhuji rovněž, aby se hlasovalo o mém návrhu *vypustit* autorovy úvahy o ruském feudalismu. *Důvod*: v obecném, takřikajíc *redakčním* článku jsou takové úvahy nevhodné. Autorovy výhrady jen vedou k domněnce, že v redakci jsou *nehody*.

Axelrod. Výše jsem se už vyjádřil v tomto smyslu.

„Náše hnutí“ je sociálně demokratické dělnické hnutí. *K němu se masy* rolnictva prostě „přidružit“ nemohou; to není problematické, nýbrž *nemožné*, a o tom nikdy nebyla ani řeč. Ale k „hnutí“ proti všem pozůstatkům nevolnictví (a tím i proti samoděržaví) se masy rolnictva *nutně přidružit musí*.“*

Plechanov. Navrhuji (ve větě o *přidružení*) místo slov: „rolnická masa“ dát: masy rolnictva jako takové, tj. *jako stav*, a kromě toho pojaté *jako celek*, atd.

Prosím, aby se o tom *hlasovalo*.

Axelrod. Připojuji se. P. A.

„Musíme více rozšířit myšlenku, že jedině v republice může dojít k rozhodné bitvě mezi proletariátem a buržoazií, musíme *vytvořit* a upevnit republikánskou tradici mezi všemi ruskými revolucionáři a v co nejširších masách ruského dělnictva, musíme heslem „republika“ vyjádřit, že v boji za demokratizaci státního zřízení půjdeme bez ohlížení až do konce...“***

Plechanov. Slova: musíme rozšířit myšlenku, že jedině v republice může dojít k rozhodné

změnách, které navrhuje (ne snad k horšímu?). A stejně směšná je obava, že kvůli bezvýznamné otázce „feudalismu“ spustí někdo (Martynovové?) pokřik o „neshodách“. Vyjádřil jsem se velmi povšechně.

Viz s. 28 na rubu**.

Příklad Anglie není příliš vhodný právě pro její výji-

* Viz tento svazek, s. 328. *Red.*

** Viz předchozí odpověď na Plechanovovu připomínku. *Red.*

*** Viz tento svazek, s. 330. *Red.*

bitvě mezi proletariátem a buržoazií — doporučuji vyškrtnout (*prosím, aby se o tom hlasovalo*). Naprosto nejsem přesvědčen, že například v Anglii musí politický vývoj projít stadiem republiky. Monarchie tam dělníkům sotva v něčem zabrání, a proto její odstranění může být *nikoli předběžnou podmínkou, nýbrž důsledkem* vítězství socialismu.

Axelrod. Jsem pro návrh.
P. A.

„Celý obsah bodu 4 lze tedy pro jednoduchost vyjádřit dvěma slovy: ‚vrátit odřezky‘. Otázkou je, jak vznikla myšlenka takového požadavku? Jako přímý závěr z oné obecné a základní teze, že musíme rolníkům pomoci a povzbudit je k tomu, aby důsledně odstranili všechny pozůstatky nevolnictví. S tím ‚všichni souhlasí‘, že? Nu, a souhlasíte-li, že půjdete touto cestou, pak se snažte už samostatně pokračovat vpřed, nenuťte nás, abychom vás táhli, nebojte se této ‚neobvyklé‘ cesty, neznepokojte se tím, že na mnoha místech vůbec nenajdete vyšlapanou cestičku, ale že budete muset lézt i po okraji srázu, prodírat se houštím a přeskakovat jámy. Nestěžujte si, že je cesta ve špatném stavu: takové stížnosti budou jen zbytečným fňukáním, protože jste měli předem vědět, že jste nevykročili na hlavní silnici upravenou a uhlazenou všemi silami společenského pokroku, nýbrž na křivolaké a odlehlé cestičky, které určitě někam vedou, ale přímé, jednoduché a snadné vyústění z nich nikdy nenajdete ani vy, ani my, ani nikdo jiný — ‚nikdy‘, tj. až do té doby, dokud budou ještě existovat tato odumírající, a zoufale pomalu odumírající, odlehlá místa a zapadlé kouty.

A nechce-li se vám do těchto koutů lézt — tak řekněte rovnou, že se vám nechce, a nevytáčejte se frázemi.“*

* Viz tento svazek, s. 336—337. *Red.*

Plechanov. Dávám hlasovat o tom, aby se tato stránka vypustila. Vtiskuje totiž jinak jasné a logické úvaze poněkud fejetonistický ráz. Aby byl vytyčen požadavek vrácení odřezků, není nutné „lézt po okraji srázu“ apod. Takováto obraznost vnuká myšlenku, že ani sám autor nedokázal uvést „odřezky“ v úplný soulad se svým nejhlubším přesvědčením.

Axelrod. Navrhují vynechat tuto stránku od slov „s tím“ až do konce následující stránky (47).
P. A.

„Přímé přežitky robotního hospodářství, které už nescílněkrát konstatovaly všechny ekonomické výzkumy v Rusku, se neudrží nějakým zvláštním zákonem na jejich ochranu, nýbrž působením fakticky existujících pozemkových vztahů. A toto působení je tak silné, že svědci před známou Valujevovou komisí nepokrytě řekli: nevolnictví by se nepochybně znovu obnovilo, kdyby to zákon přímo nezakazoval. Tedy buď jedno, nebo druhé: buď se pozemkových vztahů mezi rolníky a statkáři vůbec nedotýkat — čímž se všechny ostatní otázky vyřeší velmi „jednoduše“, ale vy se pak také ani nedotknete hlavního zdroje všech přežitků nevolnického hospodářství na vesnici, „jednoduše“ se vyhnete velmi očekávané otázce týkající se nejhlubších zájmů statkářských zastánců nevolnictví a zotročeného rolnictva, otázce, která se může stát zítra nebo pozítří snadno jednou z neaktuálnějších sociálně politických otázek v Rusku. Anebo se chcete dotknout i takového zdroje „zaostalých forem ekonomické závislosti“, jakým jsou pozemkové vztahy — ale pak musíte počítat s tím, že tyto vztahy jsou tak složité a spleť, že řešit je snadno a jednoduše je přímo nemožné. A jste-li nespokojeni s konkrétním řešením spleť otázky, které navrhujeme, pak již *nemáte právo* odbývat to všeobec-

Dávám hlasovat o tom, *zda se sluší* dělat na adresu redakčního kolegy takovéto *rozverné* poznámky? A kam to asi dopracujeme, začneme-li se *všichni takhle* navzájem častovat??

nou „stížností“, že je to spletité, ale *musíte se* pokusit sami se v této otázce vyznat a navrhnout jiné konkrétní řešení.

Jaký význam mají odřezky v soudobém rolnickém hospodářství — to je otázka fakt.“*

Plechánov. Doporučoval bych vyškrtnout všechny úvahy o tom, co „je jednoduché“ a co „není jednoduché“ a pokračovat v článku od slov „Jaký význam mají odřezky“ atd. Článek tím jen získá, neboť celá uvedená pasáž ho kazí svou strašlivou (??) rozvleklostí. Navrhuji o tom hlasovat.

Úvaha o jednoduchosti jakožto shrnutí toho, co bylo řečeno předtím (a jako odpověď na *spoustu* připomínek dokonce od osob, které s námi sympatizují), vůbec není zbytečná, a já doporučuji ponechat ji beze změny.

„Odpracovávání je příčinou stagnace techniky i stagnace *všech* společenskoekonomických vztahů na vesnici, neboť toto odpracovávání stojí v cestě rozvoji peněžního hospodářství a rozkladu rolnictva, zbavuje (relativně) statkáře stimulačního vlivu konkurence (místo aby zdokonaloval techniku, snižuje podíl podílného pachtýře; toto snižování bylo mimochodem zjištěno v celé řadě oblastí během mnoha let po reformě), připoutává rolníka k půdě, čímž brzdí rozvoj přesídlování, odcházení za prací atd.“**

Plechánov. Navrhuji vypustit slova: „a rozkladu rolnictva“; mohou vzbudit u čtenáře zaujatost proti opatření, které samo o sobě zasluhuje plný souhlas. Chcete-li však tato slova ponechat, pak je doplňte a vysvětlete (třeba v poznámce), co jimi myslíte. Prosím, aby se o tom hlasovalo.

Jakou zaujatost? *u koho?* proč? — to zůstává záhadou.

* Viz tento svazek, s. 338. *Red.*

** Viz tento svazek, s. 340. *Red.*

Dále: co znamená relativně zbavuje? Slovo „relativně“ se sem nehodí.

Vysvětlení je velmi prosté. To znamená: zbavuje *relativně* ve srovnání s nynějším stavem v Rusku (avšak nikoli ve srovnání například s Amerikou).

„A konečně — jestliže se všeobecně uznává, že odřezky jsou jedním z nejhlavnějších zdrojů soustavy odpracovávání, a tato soustava je přímým přežitkem nevolnictví, jenž brzdí rozvoj kapitalismu, jak je potom možné pochybovat, že vrácení odřezků podlomí odpracovávání a urychlí společenskoekonomický vývoj?“*

Plechanov. Právě proto není třeba to tak rozvláčně dokazovat.

Ukvapený závěr. Viz konec této (55) a začátek následující stránky.**

„Pokud mohu soudit, spadají *všechny* námitky ‚proti odřezkům‘ pod některý z těchto čtyř bodů, přičemž většina oponentů (včetně Martynova) odpověděla na všechny čtyři otázky záporně, protože pokládali požadavek vrácení odřezků za zásadně nesprávný, politicky neúčelný, prakticky neuskutečnitelný a logicky nedůsledný.“***

Plechanov. Navrhuji vyškrtnout Martynova: příliš se to všude hemží jeho jménem.

Viz s. 28 na rubu.****

Martynov uvedl argumenty, které opakuje řada našich přátel. Bylo by velmi *netaktické* ponechat tyto argumenty bez odpovědi a ne-

* Viz tento svazek, s. 340. *Red.*

** Lenin má na mysli začátek VII. kapitoly své stati (viz tento svazek, s. 340—341). *Red.*

*** Viz tento svazek, s. 341. *Red.*

**** Je míněna Leninova odpověď na Plechanovovu připomínku na s. 440—441 tohoto svazku. *Red.*

Axelrod. Ano, des Guten, tj. zmínit se o Martynovovi,
Martynova, je tu mehr als zu když mluví k věci.
viel*. P. A.

„A nebudeme si nijak odporovat, jestliže v příštím dějinném období, až vymizí zvláštnosti dnešní sociálně politické ‚konjunktury‘, až se rolnictvo dejme tomu spokojí s nepatrnými almužnami poskytnutými nepatrnou částí vlastníků a ‚oboří se‘ už energicky na proletariát, jestliže potom ze svého programu vyškrtáme boj proti pozůstatkům nevolnictví. Potom budeme pravděpodobně muset vyškrtnout z programu i boj proti samoděržaví, protože nelze přece předpokládat, že by se rolnictvo zbavilo nejodpornějšího a nejtěžšího nevolnického útla-ku *dříve*, než bude vybojována politická svoboda.“**

Plechanov. Navrhuji *vypustit* pasáž začínající: „A nebudeme si nijak odporovat“ a končící slovy: „nejtěžšího nevolnického útla-ku“. *Oslabuje* přesvědčivost předchozího textu, místo aby ji *podpořila*.

Axelrod. Jsem pro P. A.

Tato slova je nutné ponechat, neboť jsou motivo-vána *nezbytnou* opatrností. Jinak by nás pak snadno mohli obvinít z neprozíra-vosti.

„Někdo může namítnout: ‚I když hospodářství založené na odpracovávání odolává náporu kapitalismu sebevíc, stejně mu podlehne — a nejen to: je odsouzeno k úplnému zániku; velké hospodářství založené na odpracovávání ustupuje a ustoupí bezprostředně velkému kapitalistickému hospodářství. Vy ale hodláte urychlit proces likvidace nevolnictví opatřením, které v podstatě znamená rozdrobení (i když částečné, ale přece jen rozdrobení) velkého hospodářství. Neobětujete tím snad zájmům dneška zájmy budoucnosti? Kvůli problematické možnosti, že v blízké budoucnosti rolníci povstanou proti nevolnictví, znesnad-

* Ano, toho dobrého, tj. Martynova, je tu víc než dost. *Red.*

** Viz tento svazek, s. 342—343. *Red.*

ňujete povstání vesnického proletariátu proti kapitalismu ve více či méně vzdálené budoucnosti!“

Takováto úvaha, i když na první pohled velice přesvědčivá, je velmi jednostranná...“*

Plechanov. Už na první pohled je velmi málo přesvědčivá. Zavání tak strašlivým slovíčkařením, že by bylo lépe zabývat se jí co nejméně: člověk se za sociální demokraty stydí. A zvláště nyní, kdy tisíce ruských rolníků *začínají bojovat* za likvidaci starého zřízení. Prosím, aby se hlasovalo o návrhu, že tento argument je nepřesvědčivý hned na první pohled.

Axelrod. Navrhuji vynechat komplement odpůrcům à la Martynov. P. A.

„...to *by nutně velmi hluboce ovlivnilo* duch protestu a samostatného boje v řadách veškerého pracujícího vesnického obyvatelstva.“**

Plechanov. Co to znamená „samostatný boj“?

Podle mého je směšné vidět v tom „komplement odpůrcům“ (je to i fakticky nesprávné, neboť tento argument opakovali ve svých dopisech nejbližší příznivci Jiskry), když je vyvracejí. A *nadávky*, které jim adresuje autor poznámek, nejsou vůbec k ničemu.

Viz Belgii v dubnu 1902¹⁵⁹. Tam je odpověď na tuto „zapeklitou“ otázku.

„A k tomu, abychom pak usnadnili našim zemědělským a napůl zemědělským dělníkům přechod k socialismu, je krajně důležité, aby se socialistická strana *už teď* začala ‚zastávat‘ drobného rolnictva a dělat pro ně ‚všechno možné‘, aby neodmítala řešit palčivé a spletité ‚cizí‘ (neproletářské) otázky a učila veškeré pracující a vykořisťované masy vidět ve straně svou vůdkyni a představitelku.“***

* Viz tento svazek, s. 343–344. *Red.*

** Viz tento svazek, s. 344. *Red.*

*** Viz tento svazek, s. 344. *Red.*

Plechanov. Proč jsou slova „všechno možné“ v uvozovkách? To nechápu. A kromě toho není otázka postavení „napůl zemědělských dělníků“ proletariátu vůbec cizí. Je krajně nepolitické používat nyní tento výraz, byť jen v uvozovkách.

Cožpak je tak těžké pochopit, že každý má svůj vlastní způsob, jak užívat uvozovky? Nebo snad bude autor připomínek chtít, aby se „*hlasovalo*“ i o uvozovkách? Je mu to podobné!

„Opozdila se ruská buržoazie vlastně se *svým* úkolem — smést všechny pozůstatky starého režimu — a toto nedopatření budeme muset napravovat tak dlouho, dokud nebude napraveno, dokud u nás nebude politická svoboda, dokud bude postavení rolníků v téměř celé vzdělané buržoazní společnosti vyvolávat nespokojenost (jak to vidíme v Rusku), a nikoli pocit konzervativního sebeuspokojení nad ‚nezničitelností‘ této prý nejmocnější protisocialistické opory (jak to vidíme na Západě, kde se toto sebeuspokojení projevuje ve všech stranách pořádku, počínaje velkými pozemkovými vlastníky a konzervativci pur sang*, až po liberální a svobodomyšlné měšťáky a konče dokonce... což neříkáme proto, abychom rozčilovali pány Černovy a časopis Věstník ruské revoluce!... konče dokonce i módními ‚kritiky marxismu‘ v agrární otázce).“**

Plechanov. *Naléhavě doporučuji* vypustit zde slova: „časopis Věstník ruské revoluce“. Spolu s ním tu je jmenován i Černov, takže by nás mohli obvinít z neopatrného sblížení a z narážky, ne-li z prozrazení pseudonymu. Tomu se musíme stůj co stůj vyhnout.

Souhlasím, ale raději vypustím „Černovy“.

„Něco jiného je nacionalizace půdy. Tento požadavek (je-li chápán v buržoazním, a nikoli v socialistickém

* — čistokrevnými. *Red.*

** Viz tento svazek, s. 345—346. *Red.*

smyslu) skutečně „jde dále“ než požadavek vrátit odřezky, a my s ním v zásadě plně souhlasíme. V určité revoluční situaci jej přirozeně neodmítneme vytyčit.“*

Plechanov. Plně se připojuji k této připomínce.¹⁶⁰ V tom je právě celé „jádro“ problému.

Axelrod. To dost dobře nechápu; výše jste skvěle definoval sociálně revoluční charakter agrárního programu; kromě toho nacionalizace půdy i jako heslo *povstání* je nyní kontrarevoluční. K Bergovu návrhu se připojuji.

„Avšak svůj nynější program nevypracováváme jenom a dokonce ani ne tak pro období revolučního povstání, jako spíše pro období politického útlaku, pro období, jež předchází politické svobodě. A v takovém období požadavek nacionalizace půdy vyjadřuje bezprostřední úkoly demokratického hnutí ve smyslu boje proti nevolnictví *mnohem slaběji*.“**

Plechanov. Dříve se mluvilo právě o tom, že náš agrární program je program sociálně revoluční.

Nacionalizace půdy v policejním státě by znamenala nový, kolosální vzrůst tohoto státu. Proto se nelze vyjadřovat tak jako tady: „vyjadřuje mnohem slaběji“ apod. Jedno opatření je *revoluční*, kdežto druhé *reakční*.

Axelrod. Plechanovův návrh se shoduje podle smyslu s Bergovými připomínkami i s mou připomínkou na předešlé straně.

„Připojující se“ zapomněl, že se připomínka týkala *neopraveného* článku. Stačilo jen trošku pozornosti a ušetřil by si tento komický omyl.

To není pravda. Zdaleka ne vždy a ne každá nacionalizace je „reakční“. To nejde tak „přesně“ vymezit.

Nebude-li se autorům připomínek chtít dokonce ani při *druhém* čtení dát si práci

* Viz tento svazek, s. 348. *Red.*

** Viz tamtéž, s. 348. *Red.*

s přesnou formulací pozměňovacích návrhů (přestože byl tento požadavek záměrně schválen a všichni s ním byli seznámeni), nebudou mít průtahy způsobené hlasováním o „přepřacování“ vůbec (a pak o přepracovaném textu??) konce. Neškodilo by bát se méně toho, že se autor podepsaného článku *vyjádří* po svém.

„Proto tedy soudíme, že za nynějšího společenského zřízení náš maximální agrární program nesmí žádat víc než demokratickou revizi rolnické reformy. Požadavek nacionalizace půdy, ze zásadního hlediska zcela správný a pro určité momenty zcela vhodný, je v této chvíli politicky neúčelný.“*

Plechanov. *Připojuji se k Bergově připomínce.*¹⁶¹ Navrhuji však tuto formulaci: v policejním státě je *nacionalizace* půdy škodlivá, kdežto v konstitučním se stane *součástí* požadavku nacionalizace *všech výrobních prostředků*. *Prosím hlasovat.*

Axelrod. Připojuji se. P. A.

„Takové složení soudu by zajišťovalo jak jeho demokratičnost, tak možnost svobodně vyjadřovat různé třídní zájmy různých vrstev vesnického obyvatelstva.“***

Plechanov. Příšerný styl. Navrhuji hlasovat o jeho opravení.
Axelrod. A v čem vlastně?

„Příšerná“ představa hry na „hlasování“! To bychom nedělali nic jiného!

* Viz tento svazek, s. 349. *Red.*

** Je míněna Leninova odpověď na Plechanovovu připomínku na s. 449 tohoto svazku. *Red.*

*** Viz tento svazek, s. 351. *Red.*

„...je známo, že na naší vesnici mívá pacht častěji nevolnický než buržoazní charakter a pachtovné že je mnohem spíše ‚peněžní‘ (tj. přeměněnou feudální) než kapitalistickou rentou (tj. přebytkem zisku podnikatele). Snížení pachtovného by tedy bezprostředně pomáhalo nahradit nevolnické formy hospodaření formami kapitalistickými.“*

Plechanov. Autor slíbil, že nebude mluvit o ruském feudalismu (viz výše), ale slib nedodržel. Prosím *hlasovat* o návrhu, aby se vynechalo slovo „feudální“ (renta).

To není pravda. Právě ten, kdo se „podívá výše“, uvidí, že autor nic takového „nesliboval“. A jestliže autor záměrně poznamenal, že to *není všeobecný názor*, jsou tady invektivy krajně netaktní.

„Dokonce samoděržaví je proto nuceno vytvářet stále častěji zvláštní ‚fond na kulturní a sociální potřeby vesnických sdružení‘ (samozřejmě naprosto nicotný, který spíše rozkrádají defraudanti a byrokrati, než aby se využíval v prospěch hladovějících). Také my musíme, kromě jiných demokratických reforem, žádat vytvoření takového fondu. Proti tomu lze sotva něco namítat.“**

Plechanov. Tato pasáž o „samoděržaví“ je *velmi nepodařená*. Cožpak je samoděržaví pro nás nějaký příklad? Cožpak nemůžeme něco navrhnout, aniž bychom na ně brali ohled?

Navrácení rolníkům musí být zdůvodněno tím, že by to bylo revoluční opatření k nápravě takové „nespravedlnosti“, kterou si nejen všichni pamatují, ale která značně přispěla k zbídačení ruského rolnictva (srov. Martynova).

P. S. Když francouzští emi-

Že *dokonce* samoděržaví je nuceno začít s (mizernou) dobročinností, to je *fakt*, a je dosti divné bát se na něj poukázat. A že se to uvádí jako „příklad“, to je „hloupý výmysl“ člověka, který hledá záminky ke sporu.

* Viz tento svazek, s. 352. *Red.*

** Viz tento svazek, s. 353. *Red.*

granti požadovali svou miliardu (za restaurace)¹⁶³, nemluvili o dobročinnosti. Ti chápali lépe význam třídního boje.

Navrhuji, aby se hlasovalo o návrhu na radikální přepracování této pasáže.

Axelrod. Srov. Plechanovovu připomínku ke s. 90.¹⁶³ Pročtete si pozorně onu i tuto připomínku — a sám s nimi budete souhlasit.

P. A.

„Jistě někdo namítne, že tento poplatek *nelze* přece vrátit v celém rozsahu. Správně — (*jako nelze vrátit v celém rozsahu ani odřezky*).“*

Plechanov. Proč nelze vrátit odřezky v celém rozsahu? V programu se o tom vůbec nemluví.

Nechť si všichni povšimnou, že tu je změněn smysl námi schváleného paragrafu.

Axelrod. Proč omezujete a zeslabujete zásadní řešení vsuvkou?

To není vůbec pravda. Leninova vsuvka v jeho článku nemění a *nemůže* změnit smysl *toho, co je řečeno v programu*. Autor připomínek zapomněl na elementární pravdu, že „uplatňovat se má zákon, a ne jeho motivace“.

„Zrušení vzájemného ručení (tuhle reformu snad pan Vitte stihne provést ještě před revolucí), odstranění dělení na stavy, svoboda pohybu a svoboda disponovat půdou pro každého jednotlivého rolníka povedou samozřejmě a fakticky k nezbytnému a rychlému odstranění tohoto daňového nevolnického břemene, kterým je ze tří čtvrtin nyníjší pozemková občina. Avšak takový výsledek dokáže pouze, že naše názory na občinu jsou správné, dokáže, že je neslučitelná s celým sociálně ekonomickým vývojem kapitalismu.“**

* Viz tento svazek, s. 353. *Red.*

** Viz tento svazek, s. 355. *Red.*

Plechánov. Teď se šíří řeči o jejím zrušení. Proto je třeba příslušnou pasáž změnit.

Navrhuji místo „kapitalismu“ napsat: s celým soudobým sociálně ekonomickým vývojem. *Důvod:* znemožní se tím „demagogická kritika“, s níž vystoupí obhájci obcí.

„Na to odpovíme: z naší formulace ještě nevyplývá, že každý rolník má právo požadovat, aby mu byla půda bezpodmínečně oddělena jako samostatná parcela. Vyplývá z ní pouze svoboda prodávat půdu, přičemž ani tato svoboda nevylučuje, že přednostní právo na koupi prodávané půdy mají příslušníci téže obcí.“*

Plechánov. Plně se připojuji k této připomínce¹⁶⁴ a navrhuji, aby se o ní hlasovalo.

Axelrod. Jsem pro.

„Taková námitka by byla neopodstatněná. Naše požadavky nenaruší družný svazek, ale naopak, vytvoří místo archaické (de facto polonevolnické) moci obcí nad mužikem moc *moderního* družného svazku nad členy, kteří do něj svobodně vstupují. S naší formulací není například v rozporu ani to, aby příslušníci téže obcí měli za určitých podmínek přednostní právo na koupi půdy, kterou prodává jejich kolega.“

Plechánov. S tím nesouhlasím. Toto právo by jen snížilo hodnotu rolnických pozemků.

A vzájemné ručení bylo částečně již zrušeno, a částečně je

„Proto“ tu nemá vůbec žádný smysl. „Řeči“ se vedou už dávno, a i když se třeba potvrdí činem, nemusí se přesto nic měnit.

Tento strach z „demagogie“ pokládám za úplně zbytečný, neboť tihleti pánové přijdou s tak „hloupou kritikou“ stejně vždy znovu.

„Připojuji se“ k tomu, co se vztahovalo k vyškrtnuté pasáži??!!?? Dobrý námět „pro hlasování“.

Autor připomínek přehání svou nevraživost vůči obcím. Tady musíme být nestranně opatrní, abychom se

* Viz tento svazek, s. 356. *Red.*

zruší pan Vitte — když ne dnes, tak zítra.

Rozpor. Nechápu: na jedné straně *svobodně* vstupují do družného svazku a *svobodně* z něj vystupují. A na druhé straně má občina přednostní právo na koupi mé půdy. *V tom je rozpor.*

neocitli v objetí pánů A. Skvorcovů a spol. (jako se to stalo autorovi připomínek). *Za určitých podmínek* může přednostní právo na koupi nikoli snížit, nýbrž zvýšit hodnotu půdy. Vyjadřují se záměrně obecněji a šířeji, kdežto autor připomínek zbytečně pospíchá rozetnout gordický uzel. Neobezřetným „odmítáním“ občiny (*jako družného svazku*) můžeme snadno pokazit všechnu svou „dobrou vůli“ vůči rolníkům. Občina přece souvisí i s obvyklým způsobem *osídlení* apod., a jenom A. Skvorcovové to „předělávají“ ve svých návrzích pouhým škrtnutím pera.

„Aby byla uvolněna cesta pro svobodné rozvíjení třídního boje na vesnici, je nezbytné odstranit všechny pozůstatky nevolnických poměrů, jež nyní *zastírají* zárodky kapitalistických antagonismů mezi vesnickým obyvatelstvem a brání tomu, aby se rozvinuly.“*

Plechanov. Vidím poprvé, že se slova *antagonismus* používá v *množném čísle*.

To se autor připomínek mylně domnívá, že už neexistuje nic, co by mohl vidět poprvé.

* Viz tento svazek, s. 357. *Red.*

Připomínky „autora připomínek“ svědčí zcela jasně pouze o jednom. Jestliže si vytkl za cíl *znemožnit* společnou práci v redakci s těmi soudruhy, kteří s ním nesouhlasí, byť i v podružných otázkách, pak spěje k tomuto ušlechtilému cíli velmi rychle a velmi bezpečně. Jestliže však tohoto cíle dosáhne, ať také nese jeho důsledky.

(1) Připomínky jsou psány tak nedbale, že ani nebylo porovnáno to, co bylo před opravou, s tím, co vzniklo po opravě.

(2) Seznam oprav je dokonce prostě *vyhozen!* „Proti gustu žádný dišputát.“

(3) Autor připomínek sám nezformuloval vlastně *ani jednu změnu*, kterou navrhuje — *ačkoli to bylo jasně domluveno*, abychom se vyhnuli nemožným průtahům.

(4) Tón připomínek je záměrně urážlivý. „Rozeberu-li“ stejným tónem Plechanovův článek o programu (tj. výslovně jeho *vlastní „článek“*, a nikoli návrh společného prohlášení, společného programu aj.), bude s naší spoluprací konec. I já „dávám hlasovat“: má se členům redakce dovolit, aby k tomu *provokovali* ostatní členy?

(5) Snahu zasahovat *hlasováním* dokonce i do způsobu vyjadřování členů redakce považují za vrchol netaktosti.

Autor připomínek mi připadá jako vozka, který si myslí, že k tomu, aby dobře řídil spřežení, musí hodně často a hodně silně přitahovat koním uzdu. Já ovšem nejsem pro vozku — Plechanova nic víc než „kůň“, než jeden z koní, ale někdy se přece jen stává, že i ten nejvycepovanější kůň přespříliš horlivého vozku shodí.

*Napsáno 1. (14.) května 1902
Poprvé otištěno roku 1925
v publikaci Leninskij sbornik III*

Podle rukopisu

PŘÍLOHY

Ř E D I T E L I
B R I T S K É H O M U Z E A

1

30. Holford Square.
Pentonville. W. C.

Vážený pane!

Obracím se na Vás s prosbou o vydání průkazu opravňujícího ke vstupu do čtárny Britského muzea. Přijel jsem z Ruska, abych zde studoval agrární otázku. Přikládám doporučující dopis Mr. Mitchella.

V hluboké úctě

Jacob Richter

21. dubna 1902

Řediteli Britského muzea

2

30. Holford Square.
Pentonville. W. C.

4332

Vážený pane!

Jako dodatek ke svému dopisu a odpověď na Vaše sdělení č. 4332 Vám zasílám nové doporučení od Mr. Mitchella.

S úctou Váš

Jacob Richter

24. dubna 1902

Poprvé otištěno roku 1957
v časopise *Inostrannaja
literatura*, č. 4

Z angličtiny

SEZNAM
DOSUD NENALEZENÝCH
LENINOVÝCH PRACÍ

POZNÁMKY

REJSTŘÍKY

ŽIVOTOPISNÁ DATA

SEZNAM DOSUD NENALEZENÝCH LENINOVÝCH PRACÍ

(*Leden — srpen 1902*)

DOPISY PŘÍBUZNÝM

O Leninových dopisech matce a sestře A. I. Uljanovové-Jelizarovové, které nebyly dosud nalezeny, jsou zmínky v jeho dopisech M. A. Uljanovové z 13. (26.) února, 20. března (2. dubna), 25. dubna (8. května) a 25. května (7. června) 1902 (viz Spisy 37, Praha 1959, s. 317, 319, 322—323 a 324) a rovněž v hlášení agenta tajné policie A. Gartinga z 31. března (13. dubna) 1902 (Centralnyj gosudarstvennyj istoričeskij archiv v Moskvě).

DOPIS ORGANIZACI JISKRA V RUSKU

Po 30. lednu (12. únoru) 1902

Dopis byl napsán v souvislosti se založením organizace Jiskra v Rusku na sjezdu jiskrovců koncem ledna 1902 v Samaře. Úryvek z tohoto dopisu byl citován ve zprávě organizace Jiskra II. sjezdu SDDSR. „Měli jsme strašnou radost z vaší iniciativy,“ napsal Lenin. „Hurá! To je ono! Jen tak dál! A dělejte to ještě samostatněji a iniciativněji — začali jste jako první s takovým rozmachem, že v tom budete určitě úspěšně pokračovat!“ (Doklady soc.-demokratičeských komitětov Vtoromu sjezdu RSDRP. Moskva — Leningrad 1930, s. 41.)

DOPIS. L. I. GOLDMANOVI

Druhá polovina února — začátek března 1902

Dopis napsal Lenin organizátorovi tiskárny Jiskry v Rusku (v Kišinněvě) L. I. Goldmanovi v souvislosti s hromadnými domovními prohlídkami a zatýkáním sociálních demokratů, k němuž došlo v Kyjevě v noci na 9. (22.) února 1902. „Napsal jsem do Mnichova o tom, že jsme prozrazeni, a žádal jsem o pokyny, jak postupovat dále, jak navá-

zat spojení se soudruhy, kteří unikli zatčení, a sám jsem odjel do Kyjeva ...“ vzpomíná Goldman. „Brzy po návratu do Kišiněva jsem dostal od Lenina dopis a obsáhlý rukopis brožury, připravený do tisku. Lenin nám radil, abychom sami nic nepodnikali, a současně sděloval, že nám redakce obstará spojení se „samarskými“*, že neposílá žádné adresy, protože „samarští“ sami přijdou za námi ...“ (L. I. Golman, Organizacija i tipografija Iskry v Rossii (Iz ličnych vospominanij), Moskva 1928, s. 39).

DOPIS A. N. POTRESOVOVI

Před 16. (29.) březnem 1902

Leninův dopis se zřejmě týkal plánů na přemístění redakce Jiskry z Mnichova do Londýna. „Právě jsem dostal Váš dopis,“ napsal Leninovi Potresov 16. (29.) března 1902. „*Kdybych měl volit mezi Ženevou a Londýnem, jsem rozhodně pro Londýn.* Jediná svízel je tu ta vzdálenost... Ale promyslel jste opravdu dobře, že je k tomu Brusel nevhodný?“ (Leninskij sbornik III, 1925, s. 288).

DOPIS A. N. POTRESOVOVI

24. března (6. dubna) 1902

26. března (8. dubna) 1902 napsal Potresov V. I. Leninovi: „Právě jsem dostal Váš dopis ze 6. ... Z dopisu G. V. vidím, že je strašně podrážděný a že se u něho začínají projevovat separatistické tendence... Váš dnešní dopis mě úplně vyvedl z míry — teď je třeba se stěhovat, a najednou zase — diese alte Geschichte, která je stále neu!“** (Leninskij sbornik IV, 1925, s. 96 a 97.)

DOPIS N. A. ALEXEJEVOVI

Před 30. březnem (12. dubnem) 1902

V březnu 1902 dostal ruský sociální demokrat N. A. Alexejev, který tehdy žil v Londýně, zprávu, že redakce Jiskry se brzy přestěhuje do Londýna. „V těžké věci mi psal také V. I. Uljanov, jehož jsem v té době ještě osobně neznal,“ vzpomíná Alexejev. „Vladimír Iljič psal, že na mé jméno budou docházet dopisy pro jakéhosi Jacoba Richtera,

* „Samarští“ — byro organizace Jiskra v Rusku (G. M. a Z. P. Kržižanovští aj.), působící v Samaře. *Red.*

** Ta stará historie, která je stále nová! *Red.*

že však tyto dopisy budou pro něj“ (N. A. Alexejev, V. I. Lenin v Londoně (1902—1903). V knize Vzpomínky na V. I. Lenina, sv. 1, Praha 1957, s. 250).

DVA DOPISY J. O. MARTOVOVI

Nejpozději 30. března (12. dubna) 1902

„Je-li Berg u Vás, požádejte ho, aby mi napsal pár slov o svých plánech...“ psal Lenin P. B. Axelrodovi 5. (18.) dubna 1902. „Ale hlavně zda dostal moje dva dopisy, které jsem mu poslal v sobotu (12.) dopoledne městskou poštou“ (Spisy 43, Praha 1969, s. 59—60).

SEZNAM OPRAV K STATI AGRÁRNÍ PROGRAM RUSKÉ SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE

Mezi 10. a 20. dubnem (23. dubnem a 3. květnem) 1902

Jak je patrné z Odpovědí na Plechanovovy a Axelrodovy připomínky k statí Agrární program ruské sociální demokracie, přiložil Lenin k rukopisu statí, který poslal 20. dubna (3. května) 1902 P. B. Axelrodovi a G. V. Plechanovovi k druhé revizi, seznam oprav (viz tento svazek, s. 455).

DOPIS PRO K.

Před 20. dubnem (3. květnem) 1902

20. dubna (3. května) 1902 napsal Lenin P. B. Axelrodovi: „Milý P. B.! Nedávno jsem Vám poslal ‚dopis pro K.‘ a nepřipsal jsem Vám ani řádeček, protože jsem na tom byl strašně s časem“ (Spisy 34, Praha 1959, s. 93).

DOPIS G. D. LEJTEJZENOVI

21. dubna (4. května) 1902

22. dubna (5. května) 1902 oznámil Lenin G. D. Lejtejzenovi, že mu den předtím poslal do Paříže velmi důležitý dopis na adresu: 130 Mont Parnasse 130, a žádal ho, aby splnil naléhavý příkaz obsažený v tomto dopise (Archiv Institutu marksizma-leninizma při CK KPSS).

DOPISY V. V. KOŽEVNIKOVOVÉ

Duben — červen 1902

„Před odjezdem do Londýna,“ píše ve svých vzpomínkách V. V. Koževnikovová, „mě Vladimír Iljič pověřil, abych vydala v Mnichově několik čísel Jiskry, aby nenastala přestávka ve vydávání, dokud nebude fungovat tiskárna v Londýně. Na tuto práci jsem v Mnichově zůstala sama... Stále jsem Vladimíru Iljiči psala o všech svých potížích. A denně jsem od něho dostávala téměř v každé londýnské poště přesné odpovědi k jednotlivým bodům, často až čtyřikrát za den. Odpovědi byly přesné a jasné, za celou tu dobu (několik měsíců) nenechal Vladimír Iljič bez odpovědi ani jedinou otázku... Nikdy nezapomenu na drobnou příhodu kolem dubnového čísla Jiskry z roku 1902... Jakmile bylo číslo vytištěno, poslala jsem Vladimíru Iljičovi první výtisky s dotazem, jak je spokojen. A Vladimír Iljič odpověděl: ‚Číslo je moc pěkné, je vidět, že korektor zapracoval.‘ Pak následovaly odpovědi na spoustu otázek týkajících se dalšího čísla i jiných záležitostí a v postskriptu připsal: ‚Jen snad to, že duben se nepíše s velkým d‘“ (V. Koževnikovová, *V gody staroj Iskry [1901—1902 gg.]*. Proletarskaja revolucija, 1924, č. 3, s. 136 a 137).

DOPISY A. M. KALMYKOVOVÉ

Duben — červenec 1902

V dopisech V. I. Leninovi a N. K. Krupské z 22. dubna (5. května), 29. dubna (12. května) a 12. (25.) července 1902 oznamovala A. M. Kalmykovová, že už jejich dopisy dostala. (Archiv Institutu marksizma-leninizma pri CK KPSS).

DOPISY A. N. POTRESOVOVI

1. (14.) května 1902

Lenin dopis napsal zřejmě poté, co obdržel Plechanovovy a Axelrodovy připomínky ke svému článku *Agrární program ruské sociální demokracie*. 3. (16.) května 1902 napsal Potresov Leninovi: „Právě jsem dostal Váš dopis ze 14., ale stať tu ještě není. Netrpělivě čekám“ (Archiv Institutu marksizma-leninizma pri CK KPSS).

DOPIS A. N. POTRESOV OVI

Před 26. květnem (8. červnem) 1902

26. května (8. června) 1902 napsal A. N. Potresov Leninovi: „Odpovídám pozdě na Váš dopis, Vladimíre Iljiči, a omlouvám se za to: byl jsem v takovém rozpoložení, že jsem nebyl s to dát dopis dohromady...“ (Leninskij sbornik IV, 1925, s. 104).

DOPIS A. N. POTRESOV OVI

Nejpozději 1. (14.) června 1902

Tento dopis o vážných názorových neshodách v redakci listu Jiskra a časopisu Zarja poslal Lenin prostřednictvím L. I. Axelrodové (Ortodox), které napsal 1. (14.) června 1902: „Vážená L. I.! Buďte tak laskavá a doručte nebo pošlete přiložený dopis Arseňjevovi (L. Gr.)“ (Leninskij sbornik XI, 1931, s. 334).

V odpovědi (ze 16. června 1902) oznamoval Potresov Leninovi: „Právě jsem dostal Váš dopis. Navrhuji toto: poslat jménem nás tři *ultimátum* — buď vyjde stať beze změn, bez výhrad a Plechanových námitek, nebo se číslo časopisu Zarja pozdrží v tiskárně a my nastolíme otázku *rozkolu*, roztržky. Takový postup je racionálnější a formálně správnější než Váš návrh organizovat obstrukce proti Plechanovovu článku“ (Leninskij sbornik IV, 1925, s. 118).

DOPIS A. N. POTRESOV OVI

Před 5. (18.) červnem 1902

V dopise Leninovi z 6. (19.) června 1902 Potresov napsal: „Váš návrh se mi velmi zamlouvá, Vladimíre Iljiči, a souhlasím s ním. V tomto smyslu také píše J. O—iči, který se zbytečně bojí vzít na sebe odpovědnost za roztržku. To, co navrhuje, považuji za nejpraktičtější. Moc toho ztratit nemůžeme: Zarja se nám stejně nedařila, a teď alespoň bude prospívat Jiskra“ (Leninskij sbornik IV, 1925, s. 122).

DVA DOPISY J. O. MARTOV OVI

Nejpozději 5. (18.) června 1902

O těchto dopisech víme z Potresovova dopisu Leninovi z 8. (21.) června 1902: „Právě jsem dostal Váš dopis z 18. Dostal jsem také jeden

Váš dopis Juliovi (ten s návrhem), druhý ještě nepřišel“ (Leninskij sborník IV, 1925, s. 127).

DOPIS A. N. POTRESOVVI

5. (18.) června 1902

„Právě jsem dostal Váš dopis z 18. ...“ oznamoval A. N. Potresov 8. (21.) června 1902. „Jak jsem Vám už napsal, souhlasím plně s Vaším návrhem; to, co navrhuje Vy, je lepší než moje ultimátum. Předáme Zarju Plechanovovi... Měl jste úplnou pravdu, když jste poukazoval na nedostatky tohoto časopisu, na jeho úžasnou těžkopádnost, na to, že se ani tak nerediguje, jako spíše mechanicky sestavuje etc. A výcho-disko, které navrhuje, totiž rozšířit Jiskru a vydávat brožury, je to nejlepší, co člověk může vymyslet“ (Leninskij sborník IV, 1925, s. 127).

DOPIS A. N. POTRESOVVI

8. (21.) června 1902

„Právě jsem dostal Váš dopis z 21. Doufám, že dopis, o kterém se zmiňujete, dám dohromady zítra,“ psal A. N. Potresov Leninovi 10. (23.) června 1902 (Leninskij sborník IV, 1925, s. 131).

DOPIS P. B. AXELRODOVI

Před 9. (22.) červnem 1902

V tomto dopise Lenin zřejmě P. B. Axelroda požádal, aby mu oznámil, zda by mohl mít v Berlíně přednášku. P. B. Axelrod odpověděl Leninovi v dopise z 10. (23.) června: „Milý V. I., včera jsem dostal Váš dopis... Podle mého znamená záměr přednést zde referát určité riziko. Zdá se, že místní policie hodlá podniknout razii mezi Rusy a pár jich z Berlína vystrnadit“ (Archiv Institutu marksizma-leninizma pri CK KPSS).

VYSTOUPENÍ PROTI ESERŮM NA SCHŮZI RUSKÝCH POLITICKÝCH EMIGRANTŮ V PAŘÍŽI

14. (27.) června 1902

DOPIS J. O. MARTOVOVI

Před 29. červnem (12. červencem) 1902

O tomto dopise se Lenin zmiňuje v dopise G. V. Plechanovovi z 29. června (12. července) 1902: „Myslím, že se členy svazu* není teď proč se spojovat: počínají si drze a smrtelně ‚urazili‘ Berga v Paříži. Možná že Vám pošle můj dopis, kde podrobně zdůvodňuji, proč musíme být vůči nim strozí a velmi opatrní“ (Spisy 43, Praha 1969, s. 64).

DOPIS V. A. NOSKOVVI

Nejdříve 3. (16.) července 1902

„Vaše dopisy, V. I. a L. G., jsem dostal,“ psal Leninovi a Dejčovi V. A. Noskov. „Je opravdu zřejmé, že se nahromadila spousta nedorozumění... Pokud jde o sjezd, o němž se zmiňuji (píšete to tak), je to sjezd ruských soudruhů-jiskrovců, o němž jsme společně hovořili“ (Archiv Institutu marksizma-leninizma pri CK KPSS).

DOPIS N. K. KRUPSKÉ

Před 8. (21.) červencem 1902

N. K. Krupská psala 8. (21.) července 1902 A. N. Potresovovi: „Voloda se ještě nevrátil, pobude tam ještě asi deset dnů, píše, že je mu lépe, to je dobře, protože v poslední době se cítil velmi špatně“ (Social-demokratičeskoje dviženije v Rossii. Materialy. Sv. 1, Moskva-Leningrad 1928, s. 97).

DOPIS V. A. NOSKOVVI

Před 20. červencem (2. srpnem) 1902

O tomto dopise víme z Noskovova dopisu Leninovi z 20. července (2. srpna) 1902 (Archiv Institutu marksizma-leninizma pri CK KPSS).

DOPIS F. I. ŠČEKOLDINOVVI

Před 22. červencem (4. srpnem) 1902

Z Leninova dopisu V. A. Noskovovi z 22. července (4. srpna) 1902: „Milý B. N.! Dostal jsem oba Vaše dopisy a velmi mě potěšilo, když

* Jde o členy Svazu ruských sociálních demokratů v zahraničí. *Red.*

jsem zjistil, že domnělá ‚nedorozumění‘ jsou skutečně pouhý *dým*, jak jsem už také napsal Kuchařovi* (psal jsem mu, že jsem o tom přesvědčen)“ (Spisy 34, Praha 1959, s. 104).

DOPISY L. G. DEJČOVI
A V. A. NOSKOVovi

Koncem července — začátkem srpna 1902

„Právě jsem přijel od L. G., u něhož jsem si přečetl Váš dopis o mně, a když jsem se vrátil zpět do Curychu, mohl jsem si znovu přečíst takřka stejný dopis na mou adresu,“ napsal Noskov Leninovi. „O ‚krajně konspirační záležitosti‘, o níž jste Vy ‚považoval za naprosto zbytečné říkat cokoli byt jen jediné osobě navíc‘, jsem opravdu nic nepovídal... ‚Nevím‘, píšete, ‚kohose mi podaří získat pro Rusko, když jsem objel několik měst jen tak, jak se říká, vcukuletu‘...“ (Archiv Institutu marksizma-leninizma pri CK KPSS).

DOPIS I. CH. LALAJANCOVI

6. (19.) srpna 1902

Lenin napsal P. B. Axelrodovi 6. (19.) srpna 1902: „Právě teď jsem dostal telegram, že je u vás Kolumbus**. Mnohokrát starého přítele pozdravuji! Přikládám pro něj dopis“ (Leninskij sbornik IV, 1925, s. 155).

DOPIS V. A. NOSKOVovi

Koncem srpna — začátkem září 1902

O tomto dopise, v němž Lenin psal o předpokládané cestě P. B. Axelroda na sjezd Sociálně demokratické strany Německa do Mnichova, víme z odpovědi V. A. Noskova (Archiv Institutu marksizma-leninizma pri CK KPSS).

* F. I. Ščekoldinovi. *Red.*

** I. Ch. Lalajanc. *Red.*

SEZNAM PUBLIKACÍ A DOKUMENTŮ,
NA JEJICHŽ REDIGOVÁNÍ
SE V. I. LENIN PODÍLEL

LIST JISKRA

- Č. 14 — 1. ledna 1902
- Č. 15 — 15. ledna 1902
- Č. 16 — 1. února 1902
- Č. 17 — 15. února 1902
- Č. 18 — 10. března 1902
- Č. 19 — 1. dubna 1902
- Č. 20 — 1. května 1902
- Č. 21 — 1. června 1902
- Č. 22 — červenec 1902
- Č. 23 — 1. srpna 1902
- Č. 24 — 1. září 1902

NÁVRH DOHODY O TOM,
ABY NÁVRH PROGRAMU SDDSR
VYPRACOVALA KOMISE

Návrh dohody napsala V. I. Zasuličová v polovině března 1902, když byly redakci Jiskry předloženy dva návrhy programu SDDSR: návrh V. I. Lenina a G. V. Plechanova. Tento návrh dohody předložili mnichovští členové redakce Jiskry (V. I. Lenin, V. I. Zasuličová, J. O. Martov) ostatním členům redakce (G. V. Plechanovovi, P. B. Axelrodovi a A. N. Potresovovi) jako podklad pro společný návrh programu, který měla komise vypracovat na základě Leninova a Plechanovova návrhu. „Velika Dmitrijevna Vám poslala program G. V. a náš návrh na ‚komisionální urovnání‘ věci prostřednictvím arbitrážní komise sui generis*,“ napsal Lenin Axelrodovi 9. (22.) března 1902 (Spisy 36, Praha 1958, s. 88). Na totéž téma psala Zasuličová Plechanovovi: „Už jste dostal nebo zítra dostanete od Pavla kolektivní návrh, jak urovnat záležitost s programem“ (z archívu Plechanovova domu). Podle této dohody vypracovala komise návrh programu.

* — svého druhu. *Red.*

NÁVRH PROGRAMU SDDSR,
VYPRACOVANÝ REDAKCÍ LISTU JISKRA
A ČASOPISU ZARJA

Byl otištěn 1. června 1902 v 21. čísle Jiskry a v srpnu 1902 ve 4. čísle Zarje. Později vyšel jako samostatná brožura.

ČASOPIS ZARJA

Č. 4 — srpen 1902

POZNÁMKY

¹ Lenin zamýšlel napsat knihu *Co dělat? Palčivé otázky našeho hnutí* už na jaře 1901: článek *Čím začít?*, napsaný v květnu, považoval za koncept plánu, který podrobně rozvinul v knize *Co dělat?* (viz Sebrané spisy 5, Praha 1981, s. 24). K vlastní práci na knize přikročil až na podzim 1901. V prosinci byl ve 12. čísle *Jiskry* uveřejněn Leninův článek *Diskuse s obhájci ekonomismu*, který později nazýval konceptem knihy *Co dělat?*. Lenin v tomto článku napsal, „že jsme se zde mohli dotknout sporných otázek jen zběžně. Podrobně je rozebereme ve zvláštní brožurě, která, jak doufáme, vyjde asi za půldruhého měsíce“ (tamtéž, s. 373–374). V lednu 1902 knihu dokončil, v únoru k ní napsal předmluvu a 10. března bylo v 18. čísle *Jiskry* oznámeno, že kniha vyšla.

Knihy *Co dělat?* měla mimořádný význam pro boj o revoluční marxistickou stranu ruské dělnické třídy a pro vítězství leninsko-jiskrovského směru ve výborech a organizacích SDDSR a později, v roce 1903, na jejím II. sjezdu.

V letech 1902–1903 se kniha velice rozšířila v sociálně demokratických organizacích po celém Rusku; nacházeli ji při domovních prohlídkách a zatýkání sociálních demokratů v Kyjevě, v Moskvě, v Petrohradě, v Nižním Novgorodě, v Kazani, v Oděse a v dalších městech. „Kniha *Co dělat?* má ... značný vliv na ruské pracovníky,“ píše se ve zprávě organizace *Jiskry* II. sjezdu SDDSR, „mnoho osob se podle jejich vlastního vyjádření stává stoupenci *Jiskry* právě pod vlivem této knihy“ (Doklady soc.-demokratičeských komitétov Vtoromu sjezdu RSDRP. Moskva-Leningrad, 1930, s. 44). Kniha zaujala „zvláště ty, kteří měli blízko k práci v Rusku“, vzpomínala N. K. Krupská (Vzpomínky na Lenina, Praha 1958, s. 52). Tajemnice byra ruské organizace *Jiskry* Z. P. Kržižanovská-Něvzorovová psala redakci *Jiskry* ze Samary: „O knize *Co dělat?* ... slyším zatím jen samou chválu,“... „je skutečně výborně napsána, i tón je skvělý“ (Proletarskaja revoljucija, 1928, č. 6/7, s. 149). Důvěrník *Jiskry* I. I. Radčenko napsal z Petrohradu: „Všude používám leninského pluhu jako nejproduktivnějšího nástroje na ob-

dělávání půdy. Nádherně strhává kůru zkostnatělosti a kypří půdu, která slibuje přinést bohaté klasy. Naráží-li na koukol zasetý časopisem Rabočeje dělo, vyrve ho vždy i s kořeny. Znamenité!“ (Archiv Institutu marksizma-leninizma pri CK KPSS). Moskevský výbor SDDSR zaslal redakci Jiskry dopis s poděkováním Leninovi za knihu Co dělat?. Lenin moskevskému výboru odpověděl takto: „Vaše poděkování za Co dělat? jsme pochopili a mohli ovšem pochopit jedině tak, že jste v této knize našli odpověď na *své vlastní* otázky, že jste *sami z bezprostřední* znalosti hnutí vyvodili přesvědčení o nutnosti smělejší, rozsáhlejší, *sjednocenější* a centralizovanější práce, více semknuté kolem jediného tiskového centra činnosti — přesvědčení, které je formulováno i v této knize“ (Spisy 6, Praha 1953, s. 208).

V redakci Jiskry se při hodnocení Leninovy knihy projevíly neshody. Na mnichovské poradě redakce v lednu 1902 kritizoval G. V. Plechanov některé teze obsažené v knize, kdežto A. N. Potresov se o ní vyslovil s nadšením. Tyto neshody však nepřekročily rámec redakce. Hlavní teze knihy Co dělat?, a to o poměru uvědomělého a živelného prvku v dělnickém hnutí a o vedoucí úloze strany v revolučním třídním boji proletariátu, byla se souhlasem všech členů redakce zformulována v návrhu programu SDDSR vypracovaném redakcí Jiskry. Později, v souvislosti s novým vydáním knihy v roce 1907, Lenin napsal: „O jakémkoli zásadním rozdílu mezi návrhem programu a brožurou Co dělat? v této otázce nemohlo tudíž být vůbec řeči“ (Spisy 13, Praha 1956, s. 102). Na II. sjezdu SDDSR vycházeli protijiskrovci (Martynov, Akimov) ve svých útocích proti návrhu programu vypracovanému redakcí Jiskry z kritiky knihy Co dělat?, avšak jiskrovci, kteří měli na sjezdu většinu (mezi nimi také Plechanov a Martov), se solidarizovali s Leninovou knihou, s jejím pojetím úlohy „uvědomělého prvku“, tj. sociální demokracie, v revolučním hnutí proletariátu. Po II. sjezdu SDDSR, kdy menševici začali soustavně revidovat všechny hlavní myšlenky staré Jiskry, ujal se úlohy „vyvrátit“ Leninovy názory vyslovené v knize Co dělat? Plechanov, který dodatečně prohlásil, že s Leninem zásadně nesouhlasí v otázce uvědomělosti a živelnosti. Plechanovovi odpověděl V. V. Vorovskij v článku Plody demagogie (Vperjod, č. 11, 23. (10.) března 1905), který Lenin zredigoval a doplnil.

V. I. Lenin vydal knihu Co dělat? znovu ve sborníku Za 12 let (v listopadu 1907, na obálce a titulní straně je uveden rok 1908). Pro toto vydání ji poněkud zkrátil; vypustil některé podrobnosti a drobné polemické poznámky. Současně bylo nové vydání doplněno pěti poznámkami pod čarou.

V tomto svazku je kniha *Co dělat?* otištěna podle vydání z roku 1902 a porovnána s vydáním z roku 1907. — 17

² *Jiskra* — první celoruský ilegální marxistický list, který měl rozhodující význam pro vytvoření revoluční marxistické strany dělnické třídy; založil ho v roce 1900 V. I. Lenin.

Protože kvůli policejním represáliím nemohl revoluční list vycházet v Rusku, promyslel Lenin již v sibiřském vyhnanství do všech podrobností plán na jeho vydávání v zahraničí. Po návratu z vyhnanství (leden 1909) přikročil ihned k realizaci tohoto plánu. V únoru 1900 jednal v Petrohradě s V. I. Zasuličovou, která se vrátila ilegálně ze zahraničí, o účasti skupiny *Osvobození práce* na vydávání celoruského marxistického listu. Koncem března a začátkem dubna 1900 proběhla za účasti V. I. Lenina, J. O. Martova, A. N. Potresova a S. I. Radčenka a legálních marxistů P. B. Struveho a M. I. Tugana-Baranovského takzvaná pskovská porada, jejíž účastníci projednali Leninův návrh prohlášení redakce o programu a úkolech celoruského listu (*Jiskra*) a vědeckopolitického časopisu (*Zarja*). Lenin objel řadu ruských měst (Moskvu, Petrohrad, Rigu, Smolensk, Nižnij Novgorod, Ufu, Samaru a Syzraň), navázal spojení se sociálně demokratickými skupinami i s jednotlivci a dohodl se s nimi o podpoře vznikající *Jiskry*. Ihned po Leninově příjezdu do Švýcarska v srpnu 1900 se Lenin a A. N. Potresov sešli se členy skupiny *Osvobození práce* a jednali o programu a úkolech listu i časopisu, o eventuálních spolupracovnících, o složení redakce a jejím sídle. Tyto rozhovory skončily téměř roztržkou (viz *Sebrané spisy* 4, Praha 1980, s. 338—356), avšak ke konci jednání se podařilo dosáhnout dohody ve všech sporných otázkách se skupinou *Osvobození práce*.

První číslo leninské *Jiskry* vyšlo v prosinci 1900 v Lipsku, další čísla vycházela v Mnichově, od července 1902 v Londýně a od jara 1903 v Ženevě. Velkou pomoc při vydávání *Jiskry* poskytli němečtí sociální demokraté Clara Zetkinová, Adolf Braun aj., dále polský revolucionář Julian Marchlewski, který tehdy žil v Mnichově, a jeden z vedoucích činitelů anglické Sociálně demokratické federace Harry Quelch. Členy redakce byli V. I. Lenin, G. V. Plechanov, J. O. Martov, P. B. Axelrod, A. N. Potresov a V. I. Zasuličová. Tajemnicí redakce byla zpočátku I. G. Smidovičová-Lemanová a od jara 1901 N. K. Krupská, která vedla také veškerou korespondenci *Jiskry* se sociálně demokratickými organizacemi v Rusku.

Středem pozornosti *Jiskry* byly otázky revolučního boje proletariátu a všech pracujících v Rusku proti carskému samoděržaví. Velká pozornost byla věnována nejdůležitějším událostem mezi-

národního života, hlavně mezinárodního dělnického hnutí. Lenin byl fakticky hlavním redaktorem listu. Psal články o všech základních otázkách výstavby strany a třídního boje ruského proletariátu.

Jiskra se stala centrem, kolem něhož se sjednocovaly všechny síly strany a v němž se soustřeďovaly a vychovávaly stranické kádry. V mnohých ruských městech (Petrohrad, Moskva, Samara aj.) vznikly skupiny a výbory SDDSR, orientované v duchu leninské Jiskry. V lednu 1902 byla na sjezdu jiskrovců v Samaře založena ruská organizace Jiskry. Tyto organizace vznikaly a pracovaly pod přímým vedením Leninových stoupenců a spolubojovníků I. V. Babuškina, N. E. Baumana, S. I. Guseva, M. I. Kalinina, P. A. Krasikova, G. M. Kržižanovského, F. V. Lengnika, P. N. Lepešinského, I. I. Radčenka a jiných.

Z Lenina podnětu a za jeho přímé účasti vypracovala redakce Jiskry návrh programu strany (byl uveřejněn v 21. čísle listu) a svolala II. sjezd SDDSR, který se konal v červenci—srpnu 1903. Ještě před svoláním sjezdu se většina místních sociálně demokratických organizací v Rusku připojila k Jiskře, schválila její taktiku, program a organizační plán a uznala ji za svůj řídicí orgán. Sjezd zdůraznil ve zvláštním usnesení mimořádnou úlohu Jiskry v boji o stranu a prohlásil ji za ústřední orgán SDDSR. Na II. sjezdu byla schválena redakce ve složení Lenin, Plechanov a Martov. Martov, který trval na tom, aby byla zachována dosavadní šestičlenná redakce, se usnesení sjezdu strany nepodřídil a odmítl stát se členem nové redakce. Za redakce Lenina a Plechanova vyšlo 46.—51. číslo Jiskry. Zanedlouho přešel Plechanov na pozice menševiků a žádal, aby do redakce byli přijati všichni bývalí menševičtí redaktori, které sjezd odmítl. S tím Lenin nemohl souhlasit a 19. října (1. listopadu) 1903 z redakce Jiskry vystoupil. Byl kooptován do ústředního výboru a v tomto orgánu zahájil boj proti oportunistickým menševikům. 52. číslo Jiskry redigoval Plechanov sám a 13. (26.) listopadu 1903 kooptoval o své vůli a proti přání sjezdu do redakce Jiskry bývalé redaktory z řad menševiků. Od 52. čísla se Jiskra stala menševickým orgánem. — 21

³ Na jaře a v létě roku 1901 probíhala mezi sociálně demokratickými organizacemi v zahraničí (Svaz ruských sociálních demokratů, zahraniční výbor Bundu, revoluční organizace Sociální demokrat a zahraniční sekce organizace Jiskry a Zarje) za prostřednictví a z podnětu skupiny Borba jednání o uzavření dohody a o sjednocení. K přípravě sjezdu, na kterém se mělo sjednocení uskutečnit, byla v červnu 1901 svolána do Ženevy konference představitelů těchto organizací (proto bývá nazývána „červnová“ nebo také

„ženevská“ konference). Na této konferenci byla vypracována rezoluce („zásadní dohoda“), která považovala za nutné, aby se spojily všechny sociálně demokratické síly Ruska, a zejména aby se sjednotily sociálně demokratické organizace v zahraničí. Tato rezoluce odsoudila oportunistus ve všech jeho projevech a odstínech: ekonomismus, bernsteinismus, millerandismus apod. (viz KSSS v rezolucích a usneseních sjezdů, konferencí a plenárních zasedání ÚV, díl I, Praha 1954, s. 18—19). Avšak pokus o sjednocení ztroskotal, protože se Svaz ruských sociálních demokratů a jeho orgán *Rabočeje dělo* znovu přiklonily k oportunistu (článek B. Kričevského *Zásady, taktika a boj*^[64] a A. Martynova *Usvědčující literatura a proletářský boj*^[130] v 10. čísle časopisu *Rabočeje dělo* ze září 1901 a oportunistické pozměňovací návrhy a doplňky III. sjezdu Svazu k rezoluci červnové konference).

„Sjednocovací“ sjezd zahraničních organizací SDDSR se konal ve dnech 21.—22. září (4.—5. října) 1901 v Curychu. Na sjezdu bylo přítomno 6 členů organizace *Jiskry a Zarje* (V. I. Lenin, N. K. Krupská, J. O. Martov aj.), 8 členů revoluční organizace *Sociální demokrat* (z toho 3 členové skupiny *Osvobození práce* — G. V. Plechanov, P. B. Axelrod a V. I. Zasuličová), 16 členů Svazu ruských sociálních demokratů (mezi nimi 5 členů zahraničního výboru *Bundu*) a 3 členové skupiny *Borba*. K prvnímu bodu programu *Zásadní dohoda* a instrukce pro redakce referoval Lenin, který se sjezdu zúčastnil pod pseudonymem *Frej* (viz *Sebrané spisy* 5, Praha 1981, s. 279—283). Byl to jeho první veřejný projev k ruským sociálním demokratům v zahraničí. Na sjezdu byly předneseny oportunistické pozměňovací návrhy a doplňky k červnové rezoluci, jež byly schváleny na III. sjezdu Svazu ruských sociálních demokratů. Proto revoluční část sjezdu — členové organizací *Jiskra*, *Zarja* a *Sociální demokrat* — prohlásila, že sjednocení není možné, a sjezd opustila. Z Leninova podnětu se tyto organizace sjednotily v říjnu 1901 v *Zahranichní ligu ruské revoluční sociální demokracie*. — 21

⁴ *Rabočeje dělo* — časopis, orgán Svazu ruských sociálních demokratů v zahraničí. Vycházel od dubna 1899 do února 1902 v Ženevě za redakce V. P. Ivanšina, B. N. Kričevského, P. F. Těplova (*Sibirjaka*) a později i A. S. Martynova. Celkem vyšlo 12 čísel (9 sešitů). Redakce časopisu *Rabočeje dělo* byla zahraničním ústředím ekonomistů; *Rabočeje dělo* podporovalo Bernsteinovo heslo „svobody kritiky“ marxismu, v otázkách taktiky a organizačních úkolů ruské sociální demokracie zastávalo oportunistické stanovisko, popíralo revoluční možnosti rolnictva apod. *Rabočedělovci* propagovali

oportunistické myšlenky o podřízení politického boje proletariátu hospodářskému boji, poddávali se živelnosti dělnického hnutí a opírali vedoucí úlohu strany. Jeden z redaktorů tohoto časopisu, V. P. Ivanšin, zároveň spoluredigoval orgán zjevných ekonomistů Rabočaja mysl, který Rabočeje dělo podporovalo. Na II. sjezdu SDDSR tvořili rabochedělovci krajně pravicové, oportunistické křídlo strany. — 21

- ⁵ *Rabočaja gazeta* — ilegální list kyjevských sociálních demokratů, který vycházel v Kyjevě za účasti a redakce B. L. Ejdelmana, P. L. Tučapského, N. A. Vigdorčika aj. Celkem vyšla dvě čísla: 1. číslo v srpnu 1897 a 2. číslo (datované jako listopadové) v prosinci téhož roku. Člen redakce P. L. Tučapskij při cestě do zahraničí seznámil Plechanova a další členy skupiny Osvobození práce s 1. číslem a získal od nich souhlas ke spolupráci s tímto listem. Plechanov se v dopise členům redakce kladně vyslovil o listu Rabočaja gazeta jako o celoruském sociálně demokratickém tiskovém orgánu a zdůraznil, že je nutné věnovat větší pozornost politickému boji proletariátu. V důsledku spojení se skupinou Osvobození práce bylo 2. číslo listu politicky vyhraněnější. Sociální demokraté seskupení kolem listu Rabočaja gazeta připravovali I. sjezd SDDSR.

I. sjezd SDDSR (březen 1898) uznal list Rabočaja gazeta za oficiální orgán strany. Po sjezdu byli členové ústředního výboru a redakce listu Rabočaja gazeta pozatýkáni a tiskárna zničena, takže 3. číslo, připravené k sazbě, nevyšlo. V roce 1899 byl učiněn pokus vydávání listu obnovit. O tomto pokusu mluví Lenin v V. kapitole knihy *Co dělat?*, oddíl a (viz tento svazek, s. 172). — 22

- ⁶ *Lassallovci a eisenšťtí* — dvě strany v německém dělnickém hnutí v šedesátých a na počátku sedmdesátých let 19. století, které spolu urputně bojovaly hlavně o otázky taktiky a především o nejpálčivější otázku politického života v tehdejší Německu — jak dosáhnout sjednocení Německa.

Lassallovci — stoupenci a následovníci německého maloburžoazního socialisty Ferdinanda Lassalla, členové Všeobecného německého dělnického spolku, který byl založen roku 1863 na sjezdu dělnických spolků v Lipsku jako protiváha buržoazních pokrokářů, kteří se snažili podřítit dělnickou třídu svému vlivu. Prvním předsedou Všeobecného německého dělnického spolku byl Lassalle, který zformuloval jeho program a zásady taktiky. Politickým programem spolku byl boj za všeobecné volební právo. Jeho ekonomickým programem bylo zakládání výrobních dělnických sdružení za pomoci státního úvěru. Lassalle i jeho stoupenci a následovníci,

kteří se přizpůsobovali pruské hegemonii, podporovali ve své praktické činnosti Bismarckovu velmocenskou politiku. Engels napsal 27. ledna 1865 Marxovi, že „objektivně to byla podlost, zrada celého dělnického hnutí Průšákům“ (K. Marx - B. Engels, Spisy 31, Praha 1970, s. 66). Marx s Engelsem nejednou ostře kritizovali teorii, taktiku i organizační zásady lassallismu jakožto oportunistického směru v německém dělnickém hnutí.

Eisenašští — členové Sociálně demokratické dělnické strany Německa, založené roku 1869 na ustavujícím sjezdu v Eisenachu. V čele eisenašských stáli August Bebel a Wilhelm Liebknecht, kteří byli pod Marxovým a Engelsovým ideovým vlivem. V eisenašském programu se uvádělo, že Sociálně demokratická dělnická strana Německa se považuje za „sekcí Mezinárodního dělnického sdružení a připojuje se k jeho snahám“. Díky neustálým Marxovým a Engelsovým radám a kritice prováděli eisenašští důslednější revoluční politiku než lassallovský Všeobecný německý dělnický spolek; zejména v otázkách opětného sjednocení Německa hájili „demokratickou a proletářskou cestu a bojovali proti sebemenším ústupkům prušáctví, bismarckismu a nacionalismu“ (V. I. Lenin, Spisy 19, Praha 1959, s. 292).

Po vytvoření německé říše v roce 1871 odpadly hlavní taktické neshody mezi lassallovci a eisenašskými, takže v roce 1875 se obě strany pod vlivem růstu dělnického hnutí a stupňujících se vládních represálií sloučily na sjezdu v Gotě v jednotnou Socialistickou dělnickou stranu Německa (později Sociálně demokratická strana Německa). O programu schváleném na gothajském sjezdu viz poznámku 37. — 24

⁷ *Guesdovci a posibilisté* — revoluční a oportunistický směr ve francouzském socialistickém hnutí. Po rozštěpení Francouzské dělnické strany na sjezdu v St.-Etienne roku 1882 vytvořili guesdovci a posibilisté dvě strany.

Guesdovci — stoupenci Julese Guesda a Paula Lafargua, levicový marxistický směr, jenž hájil samostatnou revoluční politiku proletariátu. Guesdovci zachovali starý název Francouzská dělnická strana a zůstali věrni programu strany přijatému roku 1880 v Le Havru, jehož teoretickou část napsal Marx. Měli velký vliv v průmyslových centrech Francie a sdružovali pokrokové příslušníky dělnické třídy.

Posibilisté (Paul Brousse, Benoît Malon aj.) — maloburžoazní reformistický směr, jenž odváděl proletariát od revolučních metod boje. Posibilisté založili Dělnickou sociálně revoluční stranu; odmítali revoluční program a revoluční taktiku proletariátu, za-

stírali socialistické cíle dělnického hnutí a doporučovali, aby se boj dělnictva omezil jen na to, co je „možné“ (possible) — odtud pochází i název strany. Vliv posibilistů se rozšířil hlavně v hospodářsky zaostalejších krajích Francie a mezi méně vyspělými vrstvami dělnické třídy.

Koncem 19. a počátkem 20. století, v souvislosti se vstupem „socialisty“ Alexandra Milleranda do buržoazní vlády, došlo v řadách francouzského socialismu k novému přeskupení sil. Stoupenci revolučního třídního boje v čele s Guesdem se roku 1902 sjednotili v Socialistickou stranu Francie (jejím členům se začalo říkat podle vůdce strany guesdovci). Reformisté, kteří byli pro spolupráci s buržoazií a účast ve správních orgánech buržoazního státu („ministerialisté“), založili roku 1902 Francouzskou socialistickou stranu v čele s Jeanem Jaurèsem. Roku 1905 se obě strany sloučily v jednotnou Francouzskou socialistickou stranu. Za imperialistické války 1914—1918 zradilo vedení této strany (Guesde, Sembat aj.) dělnickou třídu a přešlo na pozice sociálšovinismu. — 24

- ⁸ *Fabiáni* — členové anglické reformistické organizace Fabiánská společnost, která byla založena roku 1884. Tato společnost byla pojmenována podle římského vojevůdce z 3. století před n. l. Quinta Fabia Maxima Verrucosa zvaného „Cunctator“ (Váhavec), protože volil ve válce s Hannibalem vyčkávací taktiku a vyhýbal se rozhodujícím bojům. Členy Fabiánské společnosti byli převážně představitelé buržoazní inteligence — vědci, spisovatelé a politikové (jako například S. a B. Webbovi, G. B. Shaw, R. MacDonald aj.); popírali nutnost třídního boje proletariátu a socialistické revoluce a tvrdili, že přechod od kapitalismu k socialismu je možný pouze pomocí drobných reforem a postupných přeměn společnosti. Fabiánská společnost, odmítající marxismus, se stala jedním z center, odkud se šířily oportunistické a sociálšovinistické názory v anglickém dělnickém hnutí. V. I. Lenin charakterizoval fabianismus jako „směr *krajního oportunismu*“ (Spisy 13, Praha 1956, s. 360). V roce 1900 vstoupila Fabiánská společnost do labouristické strany. „Fabiánský socialismus“ je jedním ze zdrojů labouristické ideologie.

Sociální demokraté — Lenin tu má na mysli členy anglické Sociálně demokratické federace, která byla založena také roku 1884. Vedle reformistů (Hyndman aj.) a anarchistů patřila k Sociálně demokratické federaci skupina revolučních sociálních demokratů (Harry Quelch, Thomas Mann, Edward Aveling, Eleanor Marxová aj.), kteří byli stoupenci marxismu a tvořili levé křídlo socialistického hnutí v Anglii. Engels ostře kritizoval Sociálně demokratickou

federaci pro její dogmatismus a sektářství. Vytýkal jí, že je odtržena od masového dělnického hnutí v Anglii a že ignoruje jeho zvláštnosti. V roce 1907 byla Sociálně demokratická federace přejmenována na Sociálně demokratickou stranu, která pak v roce 1911 společně s levicí Nezávislé dělnické strany vytvořila Britskou socialistickou stranu. V roce 1920 se většina členů této strany podílela na založení Komunistické strany Velké Británie. — 24

⁹ *Narodovoljovci* — členové tajné politické organizace narodniků-teroristů Narodnaja volja, která vznikla v srpnu 1879 rozštěpením narodnické organizace Zemlja i volja. V čele organizace Narodnaja volja stál výkonný výbor, jehož členy byli A. I. Željajov, A. D. Michajlov, M. F. Frolenko, N. A. Morozov, V. N. Fignerová, S. L. Perovská, A. A. Kvjatkovskij aj. Narodovoljovci setrvali na pozicích utopického narodnického socialismu, ale současně si kladli za úkol vybojovat politickou svobodu. Jejich program předpokládal zřízení „stálého lidového zastupitelského orgánu“ zvoleného na základě všeobecného volebního práva, vyhlášení demokratických svobod, předání půdy lidu a opatření k předání závodů a továren dělníkům. Jejich cílem bylo svržení carského samoděržaví. Protože však vycházeli z chybné teorie o „aktivních“ hrdinech a „pasivním“ davu, chtěli narodovoljovci přebudovat společnost bez účasti lidu, vlastními silami a pomocí individuálního teroru.

Po 1. březnu 1881 (zavraždění Alexandra II.) vláda krutým pronásledováním, popravami a provokacemi tuto organizaci rozbila. V osmdesátých letech bylo podniknuto několik pokusů obnovit organizaci, avšak bezvysledně. Například v roce 1886 vznikla skupina v čele s A. I. Uljanovem (Leninovým bratrem) a P. J. Ševyrjovem, která navázala na tradice organizace Narodnaja volja. Po neúspěšném pokusu připravit v roce 1887 atentát na Alexandra III. byla skupina odhalena a její aktivní členové popraveni.

Lenin kritizoval chybný, utopický program narodovoljovců, ale zároveň se s velkým uznáním vyslovoval o obětavém boji členů organizace proti carismu. Roku 1899 v Protestu ruských sociálních demokratů zdůrazňoval, že „pracovníci staré organizace Narodnaja volja dokázali sehrát tak velkou úlohu v ruských dějinách, ačkoli těchto pár hrdinů podporovala jen úzká vrstva veřejnosti a hybnou silou hnutí zdaleka nebyla revoluční teorie“ (Sebrané spisy 4, Praha 1980, s. 187). — 24

¹⁰ *Bernsteinovci* — představitelé protimarxistického směru v německé a mezinárodní sociální demokracii, který vznikl koncem 19. století.

Byl pojmenován podle E. Bernsteina, nejvýraznějšího představitele pravicově oportunistických tendencí v Sociálně demokratické straně Německa.

V letech 1896—1898 uveřejnil Bernstein v teoretickém orgánu německé sociální demokracie *Die Neue Zeit* sérii článků pod společným názvem *Problémy socialismu*. Pokoušel se v nich pod rouškou „svobody kritiky“ zrevidovat (odtud název „revizionismus“) filozofické, ekonomické a politické základy revolučního marxismu a nahradit je buržoazními teoriemi o smíření třídních rozporů a o spolupráci tříd. Útočil na Marxovo učení o zbídačování dělnické třídy, o prohlubování třídních rozporů, o krizích, o nevyhnutelném krachu kapitalismu a o socialistické revoluci a diktatuře proletariátu. Hlásal program sociálreformismu, vyjádřený heslem „hnutí je vším, konečný cíl ničím“. Roku 1899 vyšly Bernsteinovy články knižně pod názvem *Předpoklady socialismu a úkoly sociální demokracie*. Kniha se setkala s podporou pravicového křídla německé sociální demokracie a oportunistických žvlů v ostatních stranách II. internacionály včetně ruských ekonomistů.

Na stuttgartském (říjen 1898), hannoverském (říjen 1899) a lübeckém (září 1901) sjezdu Sociálně demokratické strany Německa byl bernsteinismus odsouzen, avšak strana se od Bernsteina nedistancovala, nýbrž zaujala vůči němu smířlivecké stanovisko. Bernsteinovci nadále otevřeně propagovali revizionistické názory v časopise *Sozialistische Monatshefte* a ve stranických organizacích.

Jedině bolševická strana s Leninem v čele vedla důsledný a rozhodný boj proti bernsteinismu a jeho stoupencům v Rusku. Lenin vystoupil proti bernsteinovcům už v roce 1899 v Protestu ruských sociálních demokratů^[105] a v článku *Náš program*^[94] (viz Sebrané spisy 4, Praha 1980, s. 173—188 a 194—198). Odhalení bernsteinismu byly věnovány také jeho práce *Marxismus a revizionismus* (viz Spisy 15, Praha 1958, s. 24—36), *Neshody v evropském dělnickém hnutí* (viz Spisy 16, Praha 1958, s. 356—363) aj. — 24

¹¹ *Jupiter a Minerva* — bohové v římské mytologii. Jupiter byl bůh nebes, světla, deště, hromu a blesku, později byl uctíván jako nejvyšší božstvo v římském státě. Minerva byla bohyně války a ochránkyně řemesel, věd a umění. Římská mytologie ztotožňovala Jupitera a Minervu s řeckými bohy Diem a Athénou; byly na ně přenášeny všechny mýty o Diovi a Athéně, mimo jiné i mýtus o zrození Athény, jež prý vystoupila v plné zbroji z hlavy Diovy. — 25

¹² Lenin uvádí ve vlastním překladu citát z Engelsovy předmluvy k třetímu německému vydání^[280] Marxovy práce *Osmnáctý bru-*

maire Ludvíka Bonaparta^[306] (viz K. Marx - B. Engels, Spisy 21, Praha 1967, s. 281). — 26

- ¹³ *Svaz ruských sociálních demokratů v zahraničí* byl založen v roce 1894 z podnětu skupiny Osvobození práce. Podmínkou členství ve Svazu bylo uznání programu této skupiny. Skupině bylo uloženo, aby redigovala publikace Svazu, a v březnu 1895 mu dala k dispozici svou tiskárnu. V létě roku 1895, za Leninova pobytu v zahraničí, bylo rozhodnuto, aby Svaz vydával sborník *Rabotnik*. Ruští sociální demokraté, z jejichž podnětu se sborník vydával, však požadovali, aby jej redigovala skupina Osvobození práce. Svaz vydal 6 čísel *Rabotnika*, 10 čísel jeho přílohy (*Listok Rabotnika*), Leninův *Výklad zákona o pokutách* (1897), Plechanovovu práci *Další tažení proti ruské sociální demokracii* (1897) aj.

I. sjezd SDDSR (březen 1898) uznal Svaz za představitele strany v zahraničí. Později získaly ve Svazu převahu oportunistické živly — ekonomisté (tzv. mladí). Oportunistická většina na I. sjezdu Svazu ruských sociálních demokratů v zahraničí, který se konal v listopadu 1898 v Curychu, odmítla vyjádřit solidárnost s Manifestem I. sjezdu SDDSR. Skupina Osvobození práce prohlásila na I. sjezdu Svazu, že nebude redigovat publikace Svazu s výjimkou 5.—6. č. sborníku *Rabotnik* a Leninových brožur *Úkoly ruských sociálních demokratů* a *Nový tovární zákon*. V dubnu 1899 začal Svaz vydávat časopis *Rabočeje dělo*, jehož redaktory se stali ekonomisté B. N. Kričevskij, V. P. Ivanšin (který pomáhal redigovat také list *Rabočaja mysl*) a P. F. Těplov. Ve svých prohlášeních sympatizoval Svaz s Bernsteinem, s millerandisty apod. Boj ve Svazu trval až do jeho II. sjezdu (duben 1900 v Ženevě) a pokračoval i na sjezdu. Proto skupina Osvobození práce a její stoupenci sjezd opustili a vytvořili samostatnou organizaci Sociální demokrat.

Na II. sjezdu SDDSR zaujímali představitelé Svazu krajně oportunistické stanovisko, a když sjezd uznal za jedinou organizaci strany v zahraničí *Zahraněčnickou ligu ruské revoluční sociální demokracie*, sjezd opustili. Usnesením II. sjezdu byl Svaz rozpuštěn (viz KSSS v rezolucích a usneseních sjezdů, konferencí a plenárních zasedání ÚV, díl I, Praha 1954, s. 47). — 28

- ¹⁴ *Zarja* — marxistický časopis pro vědu a politiku; vydávala jej v letech 1901—1902 ve Stuttgartu redakce *Jiskry*. Celkem vyšla čtyři čísla (tři sešity): 1. číslo v dubnu 1901 (23. března podle nového kalendáře), 2. a 3. číslo v prosinci 1901 a 4. číslo v srpnu 1902.

Úkoly časopisu byly stanoveny v Návrhu prohlášení redakce listu *Jiskra* a časopisu *Zarja*, který napsal Lenin v Rusku (viz Sebrané spisy 4, Praha 1980, s. 327–337). Protože při poradách o vydávání těchto orgánů v zahraničí společně se skupinou Osvození práce bylo rozhodnuto, že *Zarja* se bude vydávat legálně, kdežto *Jiskra* ilegálně, nebyla už v prohlášení redakce *Jiskry* z října 1900 o časopise *Zarja* žádná zmínka.

Zarja kritizovala mezinárodní i ruský revizionismus a hájila teoretické základy marxismu. Byly v ní uveřejněny Leninovy práce Příležitostné články, Pronásledovatelé zemstva a Hannibalové liberalismu, Páni „kritikové“ v agrární otázce (první čtyři kapitoly knihy *Agrární otázka* a „kritikové“ Marxe) a dále Plechanovovy práce *Kritika našich kritiků*. Část první. Pan P. Struve v úloze *kritika Marxovy teorie společenského vývoje*, *Cant* proti Kantovi aneb závěť pana Bernsteina aj. — 28

- ¹⁵ *Hora a Gironda* — název dvou politických skupin buržoazie za Velké francouzské revoluce. Horou neboli jakobíny byli nazýváni nejradikálnější představitelé tehdejší revoluční třídy — buržoazie, kteří dokazovali, že je nutné odstranit absolutismus a feudalismus. Girondisté na rozdíl od jakobínů kolísali mezi revolucí a kontra-revolucí a paktovali se s monarchií.

„Socialistickou Girondou“ nazýval Lenin oportunistický směr v sociální demokracii, kdežto revoluční sociální demokraty nazýval proletářskými jakobíny, „Horou“. Po rozštěpení SDDSR na bolševiky a menševiky často zdůrazňoval, že menševici jsou girondistickým směrem v dělnickém hnutí. — 28

- ¹⁶ *Bezzaglavovci* — polokadetská a polomenševická skupina ruské buržoazní inteligence (S. N. Prokopovič, J. D. Kuskovová, V. J. Bogučarskij, V. V. Portugalov, V. V. Chižňakov aj.), která se vytvořila v období začínajícího ústupu revoluce let 1905–1907. Skupina byla nazvána podle politického týdeníku *Bez zaglavija*, který vycházel za Prokopovičovy redakce v lednu–květnu 1906 v Petrohradě. Později se bezzaglavovci seskupovali kolem listu levých kadetů *Tovarišč*. Bezzaglavovci, kteří se kryli tím, že formálně nepatřili k žádné straně, byli přívrženci buržoazního liberalismu a oportunismu a podporovali revizionisty v ruské i mezinárodní sociální demokracii. — 28

- ¹⁷ *Výjimečný zákon proti socialistům* vydala v roce 1878 Bismarckova vláda, aby mohla bojovat proti dělnickému a socialistickému hnutí. Zakazovaly se jím všechny organizace sociálně demokratické strany,

masové dělnické organizace, dělnický tisk, zabavovala se socialistická literatura; za dobu platnosti výjimečného zákona bylo rozpuštěno přibližně 350 sociálně demokratických organizací, asi 900 sociálních demokratů bylo vypovězeno z Německa a 1500 jich bylo uvězněno, byly zakázány stovky novin, časopisů a neperiodických publikací. Pronásledování a represálie však sociálně demokratickou stranu nezlomily; její činnost se přizpůsobila ilegálním podmínkám. V zahraničí vycházel ústřední orgán strany Sozialdemokrat a pravidelně se konaly stranické sjezdy (roku 1880, 1883 a 1887). V Německu se v ilegalitě rychle obnovovaly sociálně demokratické organizace a skupiny, v jejichž čele stál ilegální ústřední výbor. Strana kromě toho využívala také ve značné míře všech legálních možností k upevnění svého spojení s masami. Její vliv neustále rostl. Počet hlasů pro sociální demokraty ve volbách do Říšského sněmu se v letech 1878—1890 více než ztrojnásobil. Německým sociálním demokratům hodně pomáhali K. Marx a B. Engels. V roce 1890 byl výjimečný zákon proti socialistům pod tlakem masového a stále sílícího dělnického hnutí zrušen. — 29

¹⁸ Ve dnech 27.—29. května 1877 se konal v Gotě řádný sjezd Socialistické dělnické strany Německa. Na sjezdu byly v diskusi o stranickém tisku potřeny pokusy některých delegátů (Most, Vahlteich) odsoudit ústřední orgán strany Vorwärts za to, že uveřejňoval Engelsovy články proti Dühringovi (v roce 1878 vyšly knižně pod názvem Anti-Dühring. Pana Evžena Dühringa převrat vědy) i samotného Engelse pro jeho ostrý polemický tón. Současně se sjezd z praktických důvodů usnesl pokračovat v diskusi o teoretických otázkách nikoli v listu Vorwärts, nýbrž v jeho příloze. — 29

¹⁹ *Vorwärts* — deník, ústřední orgán Sociálně demokratické strany Německa. Vycházel z rozhodnutí sjezdu strany v Halle od roku 1891 v Berlíně jako pokračování listu Berliner Volksblatt (vycházejícího od roku 1884) pod názvem Vorwärts. Berliner Volksblatt. Engels v tomto listě bojoval proti nejrůznějším projevům oportunistu. Od druhé poloviny devadesátých let, po Engelsově smrti, se redakce listu octla v rukou pravého křídla strany a soustavně uveřejňovala články oportunistů. Vorwärts vysvětloval tendenčně boj proti oportunismu a revizionismu v SDDSR, podporoval ekonomisty a později, po rozštěpení strany, menševiky. V období reakce uveřejňoval pomlouvačné články Trockého, aniž umožňoval Leninovi a jiným bolševikům tyto pomlavy vyvrátit a objektivně zhodnotit situaci ve straně. Za první světové války zastával Vorwärts sociálšovinistické stanovisko; po Velké říjnové socialistické

revoluci se stal jedním z center protisovětské propagandy. Jeho vydávání bylo zastaveno v roce 1933. — 29

- ²⁰ *Katedroví socialisté* — představitelé jednoho směru buržoazní politické ekonomie v sedmdesátých a osmdesátých letech 19. století, kteří pod rouškou socialismu propagovali z univerzitních kateder buržoazně liberální reformismus. Katedrový socialismus vznikl jako důsledek toho, že se vykořisťovatelské třídy začaly obávat širícího se marxismu a růstu dělnického hnutí; buržoazní ideologové se proto snažili najít nové prostředky, jak udržet pracující v područí kapitálu.

Představitelé katedrového socialismu (Adolph Wagner, Gustav Schmoller, Lujo Brentano, Werner Sombart aj.) tvrdili, že buržoazní stát je nadtřídní a že je schopen smířit nepřátelské třídy a postupně prosazovat „socialistické“ přeměny. Přitom nepoškodí zájmy kapitalistů a současně podle možnosti přihlédne k požadavkům pracujících. Navrhovali, aby byla uzákoněna policejní reglementace námezdní práce a aby byly obnoveny středověké cechy. Reakční podstatu katedrového socialismu odhalovali Marx a Engels. Lenin nazýval katedrové socialisty štenicemi „policejně buržoazní univerzitní vědy“ (viz Spisy 13, Praha 1956, s. 31), které nenávidí Marxovo revoluční učení. V Rusku hlásali názory katedrových socialistů legální marxisté. — 30

- ²¹ Lenin má na mysli rezoluci hannoverského sjezdu Sociálně demokratické strany Německa (9.—14. října 1899) Útoky proti názorům na hlavní otázky a proti taktice strany. V rezoluci byly odsouzeny pokusy oportunistického křídla německé sociální demokracie, jehož ideovým vůdcem byl Eduard Bernstein, revidovat základní teze marxismu, změnit taktiku sociálně demokratické strany a přeměnit ji ve stranu demokratických reform. Oficiální referát k této otázce přednesl August Bebel^[322]. „Jeho projevy proti oportunistům na sjezdech strany v Hannoveru a Drážďanech,“ napsal Lenin, „budou dlouho vzorem, jak je třeba hájit marxistické názory a bojovat za skutečně socialistický charakter dělnické strany“ (Spisy 19, Praha 1959, s. 294—295). Obhajoby Bernsteina a bernsteinismu se ujal známý oportunista Eduard David. Sjezd schválil převážnou většinou Bebelův návrh rezoluce, v níž se pravilo: „Dosavadní vývoj buržoazní společnosti nedává straně žádný důvod, aby se vzdala svých názorů na nejdůležitější problematiku této společnosti nebo aby je změnila. Strana i nadále setrvává na stanovisku třídního boje, podle kterého může být osvobození dělnické třídy pouze její vlastní záležitostí, a proto považuje za historický úkol dělnické

třídy dobýt politickou moc, aby bylo možné s její pomocí zajistit na základě zespolečenštění výrobních prostředků a zavedení socialistického způsobu výroby a směny co největší blahobyt pro všechny.“ Ve snaze dosáhnout určitých praktických výsledků neodmítá strana dočasné bloky s buržoazními stranami, ale „vždy si v celé své činnosti zachovává naprostou samostatnost a nezávislost a každý svůj úspěch považuje pouze za krok, který ji přibližuje k jejímu konečnému cíli“. A na závěr: „...strana nemá žádný důvod měnit ani své zásady a hlavní požadavky, ani svou taktiku, ani svůj název... a rozhodně odmítá každý pokus zatemnit nebo změnit její postoj k současnému státnímu a společenskému zřízení a k buržoazním stranám“.

Hannoverský sjezd uspořádaný v roce 1899 tedy odsoudil revizi teoretických a taktických základů sociální demokracie; ve sjezdové rezoluci však chybělo ostré odsouzení revizionismu a jeho konkrétních nositelů, což vyvolalo nespokojenost levých sociálních demokratů (Rosy Luxemburgové aj.). Bernsteinovi stoupenčí hlasovali pro tuto rezoluci. — 30

²² Lenin má na mysli rezoluci lübeckého sjezdu Sociálně demokratické strany Německa (22.—28. září 1901), namířenou proti Bernsteinovi, který nejenže neustal po hannoverském sjezdu v roce 1899 ve svých útocích na program a taktiku sociální demokracie, ale naopak je zesílil a dokonce je přenesl i mezi nestraníky. V diskusi i v rezoluci, kterou navrhl Bebel^[323] a kterou schválila převážná většina sjezdu, dostal Bernstein přímou výstrahu: „Sjezd strany uznává bezpodmínečně nutnost sebekritiky pro další duchovní rozvoj naší strany. Avšak naprosto jednostranný charakter té kritiky, kterou prováděl v posledních letech soudruh Bernstein, aniž přitom kritizoval buržoazní společnost a její představitele, ho přivedl do pochybné situace a vyvolal nesouhlas většiny soudruhů. Sjezd doufá, že si to soudruh Bernstein uvědomí a bude podle toho jednat, a přechází k dalším bodům jednání.“ Protínávrh rezoluce oportunisty Heineho, který požadoval „svobodu kritiky“ a mlčky přecházel Bernsteinovo počínání, byl zamítnut. Na lübeckém sjezdu však nebyla principiálně projednána otázka neslučitelnosti revize marxismu s členstvím v sociálně demokratické straně. — 30

²³ *Stuttgartský sjezd Sociálně demokratické strany Německa*, který se konal ve dnech 3.—8. října 1898, poprvé jednal o revizionismu v německé sociální demokracii. Na sjezdu bylo přečteno zvlášť napsané prohlášení, v němž Eduard Bernstein, který žil v emigraci, vyložil a hájil své oportunistické názory vyslovené už dříve v sérii článků

Problémy socialismu v časopise Die Neue Zeit. Bernsteinovi odpůrci na sjezdu nebyli jednotní: jedni v čele s Bebelem a Kautským se snažili spojovat zásadový boj proti bernsteinismu s obezřetnou vnitrostraníckou taktikou ze strachu před rozkolem ve straně, jiní (Rosa Luxemburgová, Parvus) — a těch byla menšina — vystupovali ostřeji: snažili se rozšířit a prohloubit diskusi a nebáli se eventuálního rozkolu. Sjezd nepřijal k této otázce žádnou rezoluci, avšak z diskuse a z jiných usnesení bylo vidět, že většina sjezdu zůstala věrna revolučnímu marxismu. — 31

²⁴ Jde o článek A. N. Potresova (Starověra) Co se stalo?, uveřejněný v dubnu 1901 v 1. čísle časopisu Zarja. — 32

²⁵ *O spisovatelích, který zpychl*^[32] — název jedné povídky A. M. Gorkého (viz M. Gorkij, *Sobranije sočiněnij*, t. 5, 1950, s. 306–314). — 33

²⁶ Lenin má na mysli svou studii *Ekonomický obsah narodnictví a jeho kritika* v knize pana Struveho (*Odras marxismu v buržoazní literatuře*), uveřejněný roku 1895 ve sborníku *Materiály k charakteristice našeho hospodářského vývoje* a znovu vydaný roku 1907 ve sborníku *Leninových článků Za 12 let* (viz *Sebrané spisy* 1, Praha 1979, s. 363–538), a předmluvu ke sborníku *Za 12 let* (viz *Spisy* 13, Praha 1956, s. 89–108), ve které je charakterizována situace a okolnosti, za nichž tento článek vyšel.

Sborník *Materiály k charakteristice našeho hospodářského vývoje* obsahoval kromě Leninovy studie Plechanovovy stati *Pesimismus jako odraz ekonomické reality* a *Několik slov našim odpůrcům* (*Materiály k dějinám civilizace v ruské literatuře*), Struveho článek *Mým kritikům* aj. Byl vytištěn v dubnu 1895 v legální tiskárně nákladem 2000 výtisků; carská vláda zakázala jeho rozšiřování a po roce zákazu sborník zkonfiskovala a dala spálit. Podařilo se zachránit jen asi 100 výtisků, které byly tajně rozšiřovány mezi sociálními demokraty v Petrohradě a v jiných městech. — 34

²⁷ *Knihy Eduarda Bernsteina Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie* (Předpoklady socialismu a úkoly sociální demokracie) vyšla roku 1901 v ruském překladu pod různými názvy: 1. *Historický materialismus*, přeložil L. Kancel, Petrohrad, vyd. *Znanije*^[10]; 2. *Sociální problémy*, přeložil P. S. Kogan, Moskva^[12]; 3. *Problémy socialismu a úkoly sociální demokracie*, přeložil K. J. Butkovskij, Moskva, Jefimovovo vydavatelství^[11]. — 35

²⁸ O tom, že Zubatov doporučoval dělníkům ke čtení Bernsteinovy a Prokopovičovy knihy, byla redakce Jiskry informována dopisem O zubatovovštině. Tohoto dopisu využil Martov ve svém článku Ještě o politickém úpadku našich dnů (Jiskra, č. 10, listopad 1901)^[129]. — 35

²⁹ Jde o *Protest ruských sociálních demokratů*, který Lenin napsal v srpnu 1899, když dostal z Petrohradu od A. I. Uljanovové-Jelizarovové dokument, jež nazvala Credo mladých (viz Spisy 4, Praha 1980, s. 175—188). Návrh Protestu proti Cedu ruských bernsteinovců byl projednáván na schůzi sedmnácti sociálně demokratických vyhnanců z minusinského okruhu, kteří se sešli v Jermakovském (ve vyhnanství tam byl A. A. Vanějev, P. N. Lepěšinskij, M. A. Silvin aj.). Protest jednomyslně schválili a podepsali V. I. Lenin, N. K. Krupská, V. V. Starkov, A. M. Starkovová, G. M. Kržižanovskij, Z. P. Kržižanovská-Něvzorovová, F. V. Lengnik, J. V. Baramzin, A. A. Vanějev, D. V. Vanějevová, M. A. Silvin, V. K. Kurnatovskij, P. N. Lepěšinskij, O. B. Lepěšinská, petrohradští dělníci O. A. Engberg, A. S. Šapovalov a N. N. Panin. K Protestu se připojili I. L. Promiňski, M. D. Jefimov, Čekalskij a Kovalevskij, kteří se schůze nezúčastnili, a rovněž kolonie vyhnanců v Turuchansku (J. O. Martov aj.). Proti Cedu ekonomistů se postavila také kolonie sedmnácti sociálně demokratických vyhnanců z Orlova ve Vjatecké gubernii (V. V. Vorovskij, N. E. Bauman, A. N. Potresov aj.). — 36

³⁰ *Byloje* — historický časopis, věnovaný hlavně dějinám narodnictví a předchozích společenských hnutí. Jeho zakladatelem byl V. L. Burcev. V letech 1900—1904 vycházel v Londýně, v letech 1906 až 1907 za redakce V. J. Bogučarského a P. J. Ščegoleva a za Burcevovy spolupráce v Petrohradě. Roku 1907 vláda časopis *Byloje* zakázala, takže místo 11. a 12. čísla byl vydán historický sborník *Naše země*. V roce 1908 vycházel místo časopisu *Byloje* časopis *Minuvšije gody* a v roce 1909 historický sborník *Minulost*. V roce 1908 začal Burcev znovu vydávat časopis v zahraničí (v Paříži), a to až do roku 1912. V Rusku bylo jeho vydávání obnoveno v roce 1917 a pokračovalo až do roku 1926. Jeho redaktorem byl po Velké říjnové socialistické revoluci P. J. Ščegolev. — 36

³¹ *Rabočaja mysl* — list ekonomistů, vycházel od října 1897 do prosince 1902. Vyšlo 16 čísel. První dvě čísla byla rozmnožena na mimeografu v Petrohradě, 3.—11. číslo vyšlo v Berlíně, 12.—15. číslo ve Varšavě; také 16. číslo vyšlo v zahraničí. List redigoval K. M. Tachtarjov aj.

Názory listu Rabočaja mysl kritizoval Lenin jakožto ruskou od-
řůdu mezinárodního oportunismu v článku Zpětný směr v ruské
sociální demokracii (viz Sebrané spisy 4, Praha 1980, s. 250—281),
v člancích uveřejněných v Jiskře a v knize Co dělat? — 36

- ³² *Vademecum pro redakci časopisu Rabočeje dělo. Sborník materiálů vydaný skupinou Osvobození práce, s předmluvou G. Plechanova* (Ženeva, únor 1900)^[182], bylo namířeno proti oportunismu v SDDSR, hlavně proti ekonomismu zahraničního Svazu ruských sociálních demokratů a jeho orgánu Rabočeje dělo. — 36
- ³³ *Profession de foi*^[204] — leták z konce roku 1899, ve kterém byly vyloženy oportunistické názory kyjevského výboru SDDSR. Obsah letáku se v mnohém shoduje se známým Credem ekonomistů. Lenin tento leták kritizoval v článku Profession de foi, který byl rozšiřován v kopiích psaných rukou nebo na stroji (viz Sebrané spisy 4, Praha 1980, s. 316—326). — 36
- ³⁴ *Skupina Osvobození práce* — první ruská marxistická skupina, kterou založil v roce 1883 v Ženevě G. V. Plechanov. Kromě Plechanova byli členy skupiny P. B. Axelrod, L. G. Dejč, V. N. Ignatov, V. I. Zasuličová.

Skupina Osvobození práce má velké zásluhy o propagování marxismu v Rusku. Překládala do ruštiny, vydala v zahraničí a rozšiřovala v Rusku Marxovy a Engelsovy práce, a to Manifest Komunistické strany, Námezdní práce a kapitál, Vývoj socialismu od utopie k vědě aj. Tato skupina zasadila těžkou ránu narodnictví, které bylo hlavní ideologickou překážkou šíření marxismu a rozvíjení sociálně demokratického hnutí v Rusku. Ve svých pracích Socialismus a politický boj (1883), Naše neshody (1885) aj. kritizoval Plechanov z marxistických pozic narodnické teorie nekapitalistického vývoje Ruska, subjektivně idealistický názor narodníků na úlohu osobnosti v dějinách, popírání vedoucí úlohy proletariátu v revolučním hnutí atd. Dva návrhy programu ruských sociálních demokratů, které napsal Plechanov v letech 1883—1885 a vydala skupina Osvobození práce, byly významným krokem k založení sociálně demokratické strany v Rusku. Zvláště velký význam pro rozšíření marxistických názorů, pro zdůvodnění a obhajobu dialektického a historického materialismu měla práce G. V. Plechanova (N. Beltova) O vývoji monistického názoru na dějiny (1895), která „vychovala celou generaci ruských marxistů“ (V. I. Lenin, Spisy 16, Praha 1958, s. 277). Skupina vydala a rozšířila v Rusku čtyři sešity sborníku Social-demokrat a sérii populárních brožur pro dělníky.

Engels uvítal založení skupiny Osvobození práce, „která otevřeně

a bezvýhradně přijímá Marxovy velké ekonomické a historické teorie“ (K. Marx-B. Engels, Spisy 36, Praha 1973, s. 360, 363). Plechanov a Zasuličová byli Engelsovými osobními přáteli a mnoho let si s ním dopisovali. Skupina Osvobození práce navázala spojení s mezinárodním dělnickým hnutím a od prvního kongresu II. internacionály roku 1889 v Paříži po celou dobu své existence zastupovala ruskou sociální demokracii na všech kongresech této mezinárodní organizace. Skupina osvobození práce se však dopouštěla i závažných chyb: přeceňovala úlohu liberální buržoazie a podceňovala revoluční úlohu rolnictva jakožto zálohy proletářské revoluce. Tyto chyby byly zárodkem budoucích menševických názorů Plechanova i jiných členů skupiny. Lenin napsal, že skupina Osvobození práce „založila sociální demokracii jen teoreticky a udělala první krok směrem k dělnickému hnutí“ (Spisy 20, Praha 1959, s. 283).

V roce 1894 byl z iniciativy skupiny Osvobození práce založen Svaz ruských sociálních demokratů v zahraničí. V roce 1900 členové skupiny a jejich stoupenci ze Svazu vystoupili a založili revoluční organizaci Sociální demokrat. Členové skupiny Plechanov, Axelrod a Zasuličová byli redaktory Jiskry a Zarje. Na II. sjezdu SDDSR v srpnu 1903 skupina Osvobození práce oznámila, že svou činnost zastavuje.

Oznámení o obnovení vydávání publikací skupiny Osvobození práce, které napsal Axelrod v prosinci 1899, bylo uveřejněno začátkem roku 1900 jako leták a ve Vademecu pro redakci časopisu *Rabočeje dělo*. Program publicistické činnosti skupiny Osvobození práce, o kterém se mluví v Oznámení, byl realizován teprve tehdy, když začala vycházet *Zarja* a *Jiskra*. — 40

- ³⁵ *III. sjezd Svazu ruských sociálních demokratů* se konal ve druhé polovině září 1901 v Curychu; jeho usnesení svědčila o tom, že ve Svazu definitivně převládá oportunistus. Na sjezdu byly schváleny pozměňovací návrhy a dodatky k návrhům zásadní dohody a dohody zahraničních organizací ruských sociálních demokratů, které byly vypracovány na ženevské konferenci v červnu 1901 a měly vyslovený oportunistický charakter. To předurčilo nezdar „sjednocovacího“ sjezdu zahraničních organizací SDDSR, který se konal několik dní po III. sjezdu Svazu. Na sjezdu byly schváleny také Instrukce pro redakci časopisu *Rabočeje dělo*, které byly vlastně povzbuzením pro revizionisty, protože se vůbec nezmiňovaly ani o boji mezi revoluční a oportunistickou tendencí v mezinárodní i ruské sociální demokracii, ani o nutnosti kritizovat revizionismus a zdůvodnit revoluční podstatu marxismu. — 40

- ³⁶ K. Marx - B. Engels, Spisy 34, Praha 1971, s. 167. — 41
- ³⁷ *Gothajský program* — program Socialistické dělnické strany Německa, schválený roku 1875 na sjezdu v Gotě, kde se sloučily dvě německé socialistické strany. Byli to eisenášťtí, v jejichž čele stáli August Bebel a Wilhelm Liebknecht a kteří byli pod ideovým vlivem Marxe a Engelse, a lassallovci. Program byl eklektický a oportunistický, protože eisenášťtí ustoupili v nejdůležitějších otázkách lassallovcům a převzali lassallovské formulace. Marx a Engels podrobili návrh gothajského programu zevrubné kritice, protože ho považovali za velký krok zpátky ve srovnání s eisenášťským programem z roku 1869 (viz K. Marx-B. Engels, Spisy 19, Praha 1966, s. 41–61). — 41
- ³⁸ Jde o brožuru P. B. Axelroda *O současných úkolech a taktice ruských sociálních demokratů*, Ženeva 1898^[3]. — 42
- ³⁹ Lenin uvádí ve vlastním překladu výňatek z Engelsovy předmluvy k *Německé selské válce* (viz K. Marx-B. Engels, Spisy 18, Praha 1966, s. 535–537). — 45
- ⁴⁰ „*Proslulou petrohradskou průmyslovou válkou roku 1896*“ měl Lenin na mysli hromadnou stávkou petrohradských textilních dělníků v květnu—červnu 1896. Důvodem ke stávce bylo to, že továrníci odmítli vyplatit dělníkům plnou mzdu za dny, kdy se v souvislosti s korunovací Mikuláše II. nepracovalo. Stávka vypukla v Ruské (Kalinkinově) přádelně a rychle se rozšířila na všechny petrohradské přádelny a tkalcovny a poté i na velké strojírenské závody a jiné podniky. Petrohradský proletariát poprvé povstal v masovém měřítku proti vykořisťovatelům. Stávkovalo přes 30 000 dělníků. Stávku řídil petrohradský Svaz boje za osvobození dělnické třídy. Vytiskl a rozšířil hlavní požadavky dělníků (Co žádají dělníci petrohradských přádelen): zkrácení pracovní doby na 10 1/2 hodiny denně, zvýšení sazeb, včasné vyplácení mezd atd. Petrohradské stávky přispěly k rozšíření stávkového hnutí po celém Rusku a přinutily carskou vládu, aby urychlila revizi továrních zákonů a aby 2. (14.) června 1897 vydala zákon o zkrácení pracovní doby v továrnách na 11 1/2 hodiny. Tyto stávky, jak o nich později napsal Lenin, „zahájily období ustavičně se vzrůstajícího dělnického hnutí“ (Spisy 13, Praha 1956, s. 89). — 46
- ⁴¹ *Brožuru O agitaci* napsal v roce 1894 ve Vilně A. Kremer^[62] (později jeden z organizátorů Bundu) a redigoval ji J. O. Martov. Zpočátku

byla rozšiřována v ručně psaných opisech a v hektografovaných výtiscích, koncem roku 1897 vyšla tiskem v Ženevě s předmluvou a doslovem P. B. Axelroda. Brožura, která zobecňovala zkušenosti ze sociálně demokratické činnosti ve Vilně, měla na ruské sociální demokraty velký vliv, protože vyzývala, aby se upustilo od propagandy v uzavřených kroužcích a přecházelo k masové agitaci mezi dělníky na základě jejich každodenních potřeb a požadavků. Přeceňování úlohy a významu hospodářského boje na úkor politické agitace za všeobecně demokratické požadavky však bylo zárodkem budoucího ekonomismu. Jednostrannost „vilenského ekonomismu“ konstatoval Axelrod v doslovu k ženevskému vydání brožury. Plechanov podrobil brožuru O agitaci kritickému rozboru v článku Ještě jednou socialismus a politický boj (Zarja, č. 1, duben 1901, s. 1–32). — 48

⁴² *Svaz boje za osvobození dělnické třídy*, založený na podzim roku 1895 Leninem, sdružoval asi dvacet petrohradských marxistických dělnických kroužků. Veškerá činnost Svazu spočívala na zásadách centralismu a přísné kázně. V čele Svazu boje stála ústřední skupina, jejímiž členy byli V. I. Lenin, N. K. Krupská, G. M. Kržižanovskij, J. O. Martov, M. A. Silvin, V. V. Starkov, A. A. Vanějev, P. K. Zaporozec aj. Činnost Svazu bezprostředně řídilo pět členů této skupiny v čele s Leninem. Organizace byla rozdělena na skupiny podle obvodů. Spojení mezi těmito skupinami a továrnami udržovali nejuvědomělejší dělníci (I. V. Babuškin, V. A. Šelgunov aj.). V závodech měl Svaz organizátory shromažďující informace a rozšiřující literaturu. Ve velkých podnicích vznikaly dělnické kroužky.

Svaz boje za osvobození dělnické třídy začal jako první v Rusku spojovat socialismus s dělnickým hnutím a přešel od propagování marxismu v poměrně úzkém okruhu uvědomělých dělníků v kroužcích k politické agitaci mezi širokými masami proletariátu. Řídil dělnické hnutí a spojoval boj dělníků za hospodářské požadavky s politickým bojem proti carismu. V listopadu 1895 zorganizoval stávkou v Torntonově textilní továrně. V létě 1896 se konala pod vedením Svazu velká stávka petrohradských textilních dělníků za účasti více než 30 000 stávkujících. Svaz boje vydával pro dělníky letáky a brožury. Publikace Svazu redigoval Lenin; pod jeho vedením se připravovalo vydávání politického dělnického listu *Rabočeje dělo*. Svaz boje za osvobození dělnické třídy rozšířil svůj vliv i mimo Petrohrad. Z jeho podnětu se sdružily v podobné svazy dělnické kroužky v Moskvě, Kyjevě, Jekatěrinoslavi a v dalších městech a oblastech Ruska.

V prosinci 1895 zasadila carská vláda Svazu boje těžkou ránu: v noci z 8. na 9. (z 20. na 21.) prosince 1895 byla zatčena značná část vedoucích pracovníků Svazu v čele s Leninem. Bylo zabaveno také první číslo listu *Rabočeje dělo*, připravené do tisku.

Za několik dní po zatýkání se sešla skupina na schůzi, na níž bylo rozhodnuto pojmenovat organizaci petrohradských sociálních demokratů Svazem boje za osvobození dělnické třídy. Na protest proti zatčení Lenina a dalších členů Svazu boje vydali jeho členové, kteří unikli zatčení, 15. (27.) prosince 1895 politický leták, jehož autory byli dělníci.

Lenin řídil činnost Svazu i z vězení, pomáhal mu svými radami, posílal z vězení šifrované dopisy a letáky a napsal brožuru *O stávkách* (nebyla dosud nalezena) a *Návrh a výklad programu sociálně demokratické strany* (viz *Sebrané spisy 2*, Praha 1980, s. 93–120).

Význam petrohradského Svazu boje za osvobození dělnické třídy spočíval v tom, že to byl podle Leninových slov zárodek revoluční strany, opírající se o dělnické hnutí a řídicí třídní boj proletariátu.

Staří členové Svazu, kteří unikli zatčení, se účastnili příprav a jednání I. sjezdu SDDSR a vypracování Manifestu, vydaného jménem sjezdu. Avšak dlouhá nepřítomnost zakladatelů Svazu boje, kteří byli ve vyhnanství na Sibiři, zejména nepřítomnost Lenina, usnadnila „mladým“ neboli ekonomistům provádět oportunistickou politiku. Tito lidé začali v Rusku od roku 1897 šířit prostřednictvím listu *Rabočaja mysl* tradeunionismus a bernsteinismus. Od druhé poloviny roku 1898 se zmocnili vedení Svazu nejpřesvědčenější ekonomisté, tj. stoupenci listu *Rabočaja mysl*. — 48

- ⁴³ Úvodník *Ruským dělníkům*, který napsal Lenin pro časopis *Rabočeje dělo*, nebyl dodnes nalezen.

Russkaja starina — historický časopis, jehož zakladatelem byl M. I. Semevskij. Vycházel v letech 1870–1918 jako měsíčník v Petrohradě. *Russkaja starina* uveřejňovala ve větším rozsahu vzpomínky, deníky, poznámky a dopisy ruských státníků a představitelů ruské kultury a jiné dokumenty. — 49

- ⁴⁴ Jde o represálie proti stávkujícím dělníkům Velké textilky v Jaroslavi 27. dubna (9. května) 1895. Příčinou stávky, které se zúčastnilo přes 4000 dělníků, bylo zavedení nových sazeb, jimiž se snižovaly dělnické mzdy. K potlačení stávky bylo povoláno 10 rot Fanagorijského pluku, které použily zbraní. Jeden dělník byl zabit a čtrnáct dělníků raněno. Když dostal Mikuláš II. od velitele pluku hlášení o zúčtování s dělníky Velké textilky, připojil k němu

poznámku: „Děkuji chlapcům z Fanagorijského pluku za statečný a tvrdý postup během nepokojů v továrně.“

O jaroslavské stávce z roku 1895 napsal Lenin článek, jehož text však nebyl dodnes nalezen. — 49

- ⁴⁵ *S.-Petěrburgskij rabočij listok* — orgán petrohradského Svazu boje za osvobození dělnické třídy. Vyšla dvě čísla: 1. číslo v únoru 1897 (označeno jako lednové) bylo rozmnoženo na mimeografu v počtu 300—400 výtisků v Rusku a 2. číslo vyšlo tiskem v září 1897 v Ženevě.

List zdůrazňoval, že je nutné spojovat hospodářský boj dělnické třídy s obsáhlými politickými požadavky a založit dělnickou stranu. — 49

- ⁴⁶ Jde o *Manifest Sociálně demokratické dělnické strany Ruska*, který z pověření I. sjezdu SDDSR vydal roku 1898 jménem sjezdu ústřední výbor SDDSR (viz KSSS v rezolucích a usneseních sjezdů, konferencí a plenárních zasedání ÚV, díl I, Praha 1954, s. 9—11). Manifest zdůrazňoval boj za politickou svobodu a svržení samodržaví jako hlavní úkol ruské sociální demokracie a spojoval politický boj s celkovými úkoly dělnického hnutí. — 49

- ⁴⁷ Jde o porady „starých“, tj. zakladatelů petrohradského Svazu boje za osvobození dělnické třídy V. I. Lenina, A. A. Vanějeva, G. M. Kržižanovského, J. O. Martova aj., s představiteli nového vedení Svazu. Porady se konaly v bytech S. I. Radčenka a J. O. Martova v Petrohradě mezi 14. a 17. únorem (26. únorem a 1. březnem) 1897, kdy staří členové Svazu boje byli před deportací do sibiřského vyhnanství propuštěni z vězení. Na těchto poradách se projeví vážné neshody v otázkách organizace a taktiky. A. A. Jakubovová, která v letech 1893—1895 patřila do skupiny „starých“, hájila na poradě názory rodičího se ekonomismu, zatímco „mladý“ člen Svazu boje B. I. Gorev (Goldman) podporoval Lenina a ostatní „staré“. Psal o tom Lenin v poznámce k Petrohradanovu (Tachtarjovovu) Dopisu redakci, který byl uveřejněn 15. května 1903 ve 40. čísle *Jiskry*: „Moje dělení je totiž nepřesné v tom, že ‚mladý‘, jak se ukázalo, hájil tehdy (ve sporu) ‚staré‘, kdežto jeden ‚starý‘ hájil ‚mladé‘.“ — 51

- ⁴⁸ *Listok Rabotnika* — neperiodická publikace Svazu ruských sociálních demokratů v zahraničí; vycházela v letech 1896—1898 v Ženevě. Vyšlo 10 čísel, z toho 1.—8. číslo redigovala skupina Osvobození práce. Když se většina členů Svazu přiklonila k ekonomismu, od-

mítla skupina Osvobození práce redigovat publikace Svazu, takže 9.—10. číslo přílohy (listopad 1898) redigovali ekonomisté. — 51

⁴⁹ *Die Neue Zeit* — teoretický časopis Sociálně demokratické strany Německa. Vycházel ve Stuttgartu v letech 1883—1923. Do října 1917 jej redigoval K. Kautsky, později H. Cunow. V *Die Neue Zeit* byly poprvé uveřejněny některé Marxovy a Engelsovy práce: Marxova kritika gothajského programu (č. 18, 1890/1891), Engelsova práce Ke kritice návrhu sociálně demokratického programu z roku 1891 (č. 1, 1901/1902) aj. Engels pomáhal neustále redakci časopisu svými radami a často ji kritizoval, že ustupuje z marxistických pozic. S časopisem *Die Neue Zeit* spolupracovali významní činitelé německého i mezinárodního dělnického hnutí z konce 19. a začátku 20. století: A. Bebel, W. Liebknecht, R. Luxemburgová, F. Mehring, G. Zetkinová, G. V. Plechanov, P. Lafargue, V. Adler aj. Od druhé poloviny devadesátých let začal časopis soustavně otiskovat revizionistické články včetně série Bernsteinových článků Problémy socialismu, jimiž byla zahájena kampaň revizionistů proti marxismu. Za první světové války zaujímal časopis centristické, kautskistické stanovisko, a tím fakticky podporoval sociálšovinisty. — 55

⁵⁰ Na *vídeňském sjezdu Sociálně demokratické dělnické strany Rakouska*, který se konal ve dnech 2.—6. listopadu 1901, byl starý, hainfeldský program z roku 1888 nahrazen novým programem strany. V návrhu nového programu, který z rozhodnutí brněnského sjezdu z roku 1899 připravila zvláštní komise (Viktor Adler aj.), byly učiněny závažné ústupky bernsteinismu, což vyvolalo řadu kritických připomínek. Také Karel Kautsky se v článku Revize programu sociální demokracie v Rakousku, uveřejněném v 3. čísle časopisu *Die Neue Zeit* (1901/1902) [²⁹³], vyslovil pro zachování zásadní části hainfeldského programu, protože úplněji a správněji obráží, jak chápe sociální demokracie celkový historický vývoj a úkoly dělnické třídy. — 55

⁵¹ Lenin má na mysli knihu S. N. Prokopoviče *Dělnické hnutí na Západě. Zkušenosti z kritického studia*. Svazek I. Německo, Belgie (Petrohrad 1899) [²⁰¹], článek P. B. Struveho *Marxova teorie sociálního vývoje* [³²⁶] a jeho recenzi na Bernsteinovu knihu *Předpoklady socialismu a úkoly sociální demokracie* [³²⁷] a Kautského knihu *Bernstein a sociálně demokratický program*, které byly uveřejněny v časopise *Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik*, sv. XIV, Berlín 1899.

Pro Prokopovičovu reformistickou knihu je příznačné povrchní

studium materiálu a nepřátelský postoj k vědeckému socialismu a k činnosti revoluční sociální demokracie. Prokopovič se ve své knize snažil dokázat, že v dělnickém hnutí v Belgii a v Německu neexistují podmínky pro revoluční boj a revoluční politiku sociální demokracie. Struve se zase ve svých člancích pokoušel z pozic bernsteinismu vyvrátit marxistickou teorii a její filozofické postuláty. Odmítal sociální revoluci a diktaturu proletariátu. — 58

⁵² *Hirschovsko-dunckerovské odbory* — reformistické odborové organizace v Německu, které v roce 1868 založili představitelé buržoazní pokrokařské strany Max Hirsch a Franz Duncker. Organizátoři hirschovsko-dunckerovských odborů prosazovali „harmonii“ zájmů práce a kapitálu a považovali za přípustné, aby do odborů byli vedle dělníků přijímáni také kapitalisté. Popírali také účelnost stávkového boje. Tvrdili, že dělníci se mohou zbavit útlaku kapitálu v rámci kapitalistické společnosti za pomoci zákonodárné činnosti buržoazního státu a za pomoci odborové organizace; hlavní úkol odborů spatřovali v urovnávání sporů mezi dělníky a podnikateli a ve shromažďování peněžních prostředků. Pro svůj záporný postoj ke stávkám se hirschovsko-dunckerovské odbory stávaly organizacemi stávkokazů; jejich činnost se omezovala hlavně na zakládání svépomocných pokladen a kulturně osvětových organizací. Hirschovsko-dunckerovské odbory, které existovaly do května 1933, nepředstavovaly nikdy — přes veškeré úsilí buržoazie a podporu vládních orgánů — významnou sílu v německém dělnickém hnutí. V roce 1933 vstoupili oportunističtí činitelé hirschovsko-dunckerovských odborů do fašistické „fronty práce“. — 58

⁵³ *Skupina samoosvobození dělnické třídy* — malá skupina ekonomistů, která vznikla v Petrohradě na podzim 1898 a existovala několik měsíců. Vydala svolání, ve kterém vyložila své cíle (bylo uveřejněno v červenci 1899 v časopise Nakanuně s datem březen 1899). Dále vydala stanovky a několik proklamací adresovaných dělníkům. — 60

⁵⁴ *Nakanuně* — „sociálně revoluční revue“, měsíčník narodnického zaměření, který vycházel za redakce J. A. Serebrjakova od ledna 1899 do února 1902 rusky v Londýně. Celkem vyšlo 37 čísel. Kolem časopisu, který propagoval obecně platné demokratické názory, se seskupovali představitelé různých maloburžoazních stran a směrů. Pro měsíčník Nakanuně byl typický nepřátelský poměr k marxismu vůbec a zejména k ruské revoluční sociální demokracii. — 60

⁵⁵ Polemiku mezi skupinou Osvobození práce a redakcí časopisu *Rabočeje dělo* vyvolala recenze na Leninovu brožuru *Úkoly ruských sociálních demokratů* (Ženeva 1898), uveřejněná v dubnu 1899 v 1. čísle tohoto časopisu. Redakce časopisu popírala v této recenzi oportunistický charakter Svazu ruských sociálních demokratů v zahraničí a vzrůstající vliv ekonomistů v sociálně demokratických organizacích v Rusku a tvrdila, že „*podstata brožury se plně kryje s redakčním programem časopisu Rabočeje dělo*“ a že redakce neví, „o jakých ‚mladých‘ soudruzích mluví Axelrod“ v předmluvě k brožuře.

V Dopise redakci časopisu *Rabočeje dělo* ze srpna 1899 poukázal P. B. Axelrod na neudržitelnost pokusů tohoto časopisu ztotožnit stanovisko revoluční sociální demokracie, které vyložil Lenin v brožuře *Úkoly ruských sociálních demokratů*, se stanoviskem ruských i zahraničních ekonomistů. V únoru 1900 vydala skupina Osvobození práce sborník *Vademecum* pro redakci časopisu *Rabočeje dělo* s Plechanovovou předmluvou. Pohnutkou k vydání tohoto sborníku byl doslov redakce časopisu *Rabočeje dělo* k Protestu ruských sociálních demokratů (proti ekonomistickému CREDU), který napsal Lenin v sibiřském vyhnanství a který byl uveřejněn v prosinci 1899 v č. 4/5 časopisu *Rabočeje dělo* (viz *Sebrané spisy* 4, Praha 1980, s. 175–188). Redakce časopisu v tomto doslovu tvrdila, že Credo „není nic víc než názor jednotlivců“ a že obavy z případného vývoje ruské sociální demokracie směrem k ryze hospodářskému boji prý nemají „ve skutečném vývoji ruského dělnického hnutí opodstatnění“. Plechanov, který uveřejnil ve *Vademecu* Prokopovičovu odpověď na Axelrodovu brožuru O současných úkolech a taktice ruských sociálních demokratů a některé „soukromé“ dopisy Kuskovové a Grišina (T. M. Kopelzona) s politickým obsahem, vyvrátil tato tvrzení redakce časopisu *Rabočeje dělo* a dokázal, že ruskou sociálně demokratickou emigraci, která se sdružovala kolem Svazu ruských sociálních demokratů v zahraničí a časopisu *Rabočeje dělo*, fakticky ovládli ekonomisté a oportunistické živly.

V Odpovědi redakce časopisu *Rabočeje dělo* na Axelrodův Dopis a Plechanovovo *Vademecum*^[164], kterou napsal B. N. Kričevskij v únoru — březnu 1900, se už naprosto zjevně projevil oportunismus rabočedělovců. Později polemika proti časopisu *Rabočeje dělo* pokračovala na stránkách *Jiskry* a *Zarje*. — 61

⁵⁶ Je míněn list *Der Sozialdemokrat* — ústřední orgán německé sociálně demokratické strany z období výjimečného zákona proti socialistům. Vycházel od 28. září 1879 do 22. září 1888 v Curychu a od 1. října 1888 do 27. září 1890 v Londýně. List redigoval v letech

1879—1880 G. Vollmar a od ledna 1881 E. Bernstein, který byl tehdy značně ovlivněn Engelsem. Engelsovo ideové vedení zajišťovalo marxistické zaměření listu. Pro činnost listu měla obrovský význam bojovnost dělnických mas v Německu, které překonaly počáteční zmatek způsobený zavedením výjimečného zákona. Přes jednotlivé chyby Sozialdemokrat pevně hájil revoluční taktiku a sehrál významnou úlohu při shromažďování a organizování sil německé sociální demokracie. Po zrušení výjimečného zákona proti socialistům bylo vydávání listu Sozialdemokrat zastaveno a ústředním orgánem strany se stal opět list Vorwärts. — 65

⁵⁷ Jde o satirickou Hymnu moderního ruského socialisty, uveřejněnou v dubnu 1901 v 1. čísle Zarje s podpisem Narcis Tuporylov^[126]. Tyto verše, jejichž autorem byl J. O. Martov, zesměšňovaly ekonomisty a jejich snahu přizpůsobovat se živelnému hnutí. — 67

⁵⁸ *Všeobecný židovský dělnický svaz v Litvě, Polsku a Rusku (Bund)* — byl založen roku 1897 na ustavujícím sjezdu židovských sociálně demokratických skupin ve Vilně. Sdružoval převážně poloproletářské židovské řemeslníky ze západoruských oblastí. Na I. sjezdu SDDSR (1898) vstoupil Bund do SDDSR „jako autonomní organizace, samostatná jen v otázkách týkajících se výlučně židovského proletariátu“ (KSSS v rezolucích a usneseních sjezdů, konferencí a plenárních zasedání ÚV, díl I, Praha 1954, s. 11).

Bund byl nositelem nacionalismu a separatismu v ruském dělnickém hnutí a v nejdůležitějších otázkách sociálně demokratického hnutí zastával oportunistické stanovisko. V dubnu 1901 IV. sjezd Bundu žádal, aby byly zrušeny organizační vztahy zakotvené na I. sjezdu SDDSR, a schválil rezoluci o nahrazení autonomie federací; v rezoluci IV. sjezdu Bundu O prostředcích politického boje se pravilo, že „nejlepším prostředkem, jak vtáhnout široké masy do hnutí, je hospodářský boj“.

Když II. sjezd SDDSR zamítl požadavek Bundu, aby byl uznán za jediného představitele židovského proletariátu, Bund z SDDSR vystoupil. V roce 1906 byl na základě usnesení IV. (sjednocovacího) sjezdu znovu do SDDSR přijat.

Bundovci neustále podporovali oportunistické křídlo SDDSR (ekonomisty, menševiky, likvidátory), bojovali proti bolševismu a bolševikům. Proti bolševickému programovému požadavku práva národů na sebeurčení kladl Bund požadavek kulturně národnostní autonomie. Za stolypinské reakce zastával Bund likvidátorské stanovisko a aktivně se podílel na vytvoření protistranického srpnového bloku. Za první světové války 1914—1918 byli

bundovci sociálšovinisty. V roce 1917 podporoval Bund kontrarevoluční prozatímní vládu a bojoval na straně nepřátel Říjnové revoluce. V letech zahraniční vojenské intervence a občanské války se bundovské vedení spojilo s kontrarevolučními silami. Zároveň však někteří řadoví členové Bundu začali spolupracovat se sovětskou mocí. V březnu 1921 se Bund rozpadl a část jeho členů vstoupila podle všeobecně platných podmínek do KSR(b). — 76

- ⁵⁹ *Svoboda* — časopis, který vydávala ve Švýcarsku „revolučně socialistická“ skupina Svoboda. Založil ji v květnu 1901 J. O. Zelenskiij (Naděždin). Vyšla celkem dvě čísla: 1. číslo v roce 1901 a 2. v roce 1902. Lenin řadil skupinu Svoboda k těm skupinám „bez pevné půdy pod nohama“, které neměly „ani pevné, opravdové ideje, program, taktiku a organizaci, ani kořeny v masách“ (Spisy 20, Praha 1959, s. 363, 364). Skupina Svoboda propagovala ve svých publikacích terorismus a ekonomismus. Kromě časopisu Svoboda vydala 1. číslo publikace Předvečer revoluce. Neperiodický přehled teoretických a taktických otázek, 1. číslo časopisu Otkliki, Naděždinovu programovou brožuru Obnovení revolucionismu v Rusku aj. Spolu s petrohradskými ekonomisty vystupovala proti Jiskře a petrohradskému výboru SDDSR. Skupina zanikla v roce 1903.

Charakteristiku skupiny a jejích publikací podal Lenin v notickách O časopise Svoboda (viz Sebrané spisy 5, Praha 1981, s. 363—364) a O skupině Svoboda (viz Spisy 6, Praha 1953, s. 284 až 285). — 90

- ⁶⁰ Jde o hromadné revoluční akce studentstva a dělníků: politické demonstrace, shromáždění a stávkový únor — březen 1901 v Petrohradě, Moskvě, Kyjevě, Charkově, Kazani, Tomsku a v jiných ruských městech.

Studentské hnutí ve školním roce 1900/1901, jež vzniklo na základě akademických požadavků, přerostlo v revoluční politické akce proti reakční politice samoděržaví. Bylo podporováno pokrokovým dělnictvem a našlo odezvu ve všech vrstvách ruské společnosti. Příímým podnětem k demonstracím a stávkám v únoru — březnu 1901 bylo zařazení 183 posluchačů kyjevské univerzity do vojska jako trest za to, že se zúčastnili studentského shromáždění (viz Leninův článek Z trestu rukuje 183 vysokoškolských studentů — Sebrané spisy 4, Praha 1980, s. 391—396). Vláda proti účastníkům revolučních akcí zakročila. Policie a kozáci rozháněli demonstrace a bili jejich účastníky, stovky studentů byly pozatýkány a vyloučeny z vysokých škol. Zvlášť krutě bylo naloženo s účastníky demonstra-

ce na náměstí u Kazaňského chrámu v Petrohradě, jež se konala 4. (17.) března 1901. Události z února — března roku 1901 svědčily o tom, že se v Rusku rozmáhá revoluce; obrovský význam pro toto hnutí, jež probíhalo pod politickými hesly, měla účast dělnictva. — 94

⁶¹ K. Marx-B. Engels, Spisy 4, Praha 1958, s. 462. — 99

⁶² V 7. čísle Jiskry ze srpna 1901 byl v rubrice Kronika dělnického hnutí a dopisy z továren a závodů uveřejněn dopis jednoho petrohradského tkalce^[171], svědčící o obrovském vlivu leninské Jiskry na vyspělé dělníky. Autor dopisu napsal:

„...Ukazoval jsem Jiskru mnoha soudruhům, celé číslo je už pomalu roztrhané, a je to taková vzácnost... Píše se tam o naší věci, o celé ruské věci, a to se nedá zaplatit penězi a vyčíslit v hodinách; když to tak člověk čte, hned pochopí, proč se četníci a policajti bojí nás, dělníků, a té inteligence, za kterou jdeme. Však také nahánějí strach carovi, pánům a vůbec všem a nejen kapsám fabrikantů... Dělný lid teď může snadno vzplanout, dole už všechno doutná, stačí jen jiskra a bude z toho požár. Panečku, jak správně je to řečeno, že z jiskry vzejde plamen!... Dřív byla každá stávka událostí, ale teď každý vidí, že pouhá stávka není nic, teď se musíme domáhat svobody, rvát se o ni. Dnes by všichni — staří i mladí — rádi četli, jenže neštěstí je v tom, že nemáme knihy. Minulou neděli se u mne sešlo jedenáct lidí, já jsem jim četl Čím začít? a seděli jsme u toho až do noci. Jak je tam všechno správně řečeno, jak je tam všechno výstižně řečeno... Chceme napsat té Vaší Jiskře dopis, aby učila nejen jak začít, ale i jak žít a umírat.“ — 105

⁶³ P. B. Axelrod, O současných úkolech a taktice ruských sociálních demokratů, Ženeva 1898, s. 16—17. — 108

⁶⁴ Jde o článek P. B. Struveho Samoděržaví a zemstvo, který byl uveřejněn v únoru a květnu 1901 ve 2. a 4. čísle Jiskry. Struveho článek v Jiskře a Vitteho „důvěrné memorandum“ Samoděržaví a zemstvo s předmluvou P. B. Struveho (R. N. S.) v Zarji byly uveřejněny na základě dohody, jež byla v lednu 1901 uzavřena mezi redakcí Jiskry a Zarje a „demokratickou opozicí“ (zastoupenou Struem). Tato dohoda, kterou proti Leninovu hlasu prosadili za Plechanovovy podpory Axelrod a Zasuličová, trvala jen krátce: na jaře 1901 se ukázalo, že další spolupráce sociálních demokratů s buržoazními demokraty je naprosto nemožná, takže se blok se Struem rozpadl. — 108

- ⁶⁵ *Rossija* — umírněný liberální deník. Vycházel za redakce G. P. Sazonova a za účasti fejetonistů A. V. Amfitěatrova a V. M. Doroševiče v letech 1899—1902 v Petrohradě. Byl velmi rozšířen v buržoazních kruzích ruské společnosti. V lednu 1902 vláda tento list zastavila, protože uveřejnil Amfitěatrovův fejeton Páni Balamuti-lové. — 110
- ⁶⁶ Jde o článek V. I. Zasuličové K současným událostem a o kroniku studentských nepokojů v rubrice Z našeho veřejného života (Jiskra, č. 3, duben 1901^[40]), článek A. N. Potresova O bláhových snech^[187] a noticku Policejní nájezd na literaturu (Jiskra, č. 5, červen 1901). — 110
- ⁶⁷ Jde o noticky Incident v jekatěrinoslavském zemstvu a Vjatečti „stávkokazové“ (Jiskra, č. 7 a 9 ze srpna a října 1901)^[49, 27]. — 110
- ⁶⁸ *S.-Petěrburgskije vědomosti* — list, který vycházel v Petrohradě od roku 1728 jako pokračování prvních ruských novin Vědomosti, vydávaných od roku 1703. V letech 1728—1874 vydávala S. Petěrburgskije vědomosti Akademie věd, od roku 1875 ministerstvo lidové osvěty. List vycházel do konce roku 1917. — 112
- ⁶⁹ *Russkije vědomosti* — list vycházel od roku 1863 v Moskvě. Vyjadřoval názory umírněné liberální inteligence. V 80. a 90. letech do něho přispívali demokratičtí spisovatelé (V. G. Korolenko, M. J. Saltykov-Ščedrin, G. I. Uspenskij aj.) a byla v něm uveřejňována díla liberálních narodníků. Od roku 1905 byl tento list orgánem pravého křídla buržoazní kadetské strany. Lenin konstatoval, že Russkije vědomosti svérázně spojovaly „pravicové kadetství s příchutí narodnictví“ (Spisy 19, Praha 1959, s. 127). V roce 1918 byly Russkije vědomosti zároveň s jinými kontrarevolučními listy zastaveny. — 112
- ⁷⁰ *Brentanovské pojetí třídního boje*, „brentanismus“ — „liberálně buržoazní učení, které uznává nerevoluční ‚třídní‘ boj proletariátu“ (V. I. Lenin, Spisy 28, Praha 1959, s. 233), snaží se dokázat, že dělnickou otázku lze vyřešit v rámci kapitalismu pomocí továrního zákonodárství a sdružování dělníků v odborových svazech. Bylo nazváno podle Luja Brentana, jednoho z hlavních představitelů katedrového socialismu v buržoazní politické ekonomii. — 112
- ⁷¹ Jde o *Skupinu dělníků pro boj proti kapitálu*, kterou založil na jaře 1899 v Petrohradě V. A. Gutovskij (později známý menševik J. Majejskij); skupinu tvořilo několik dělníků a intelektuálů. Neměla

pevné spojení s dělnickým hnutím v Petrohradě a záhy, po zatčení téměř všech svých členů v létě 1899, zanikla. Svými názory měla blízko k ekonomismu. Vytiskla leták *Náš program*, který se jí však nepodařilo rozšířit, protože byla vyzrazena. — 119

⁷² Jde zřejmě o první Leninovo setkání s A. S. Martynovem v roce 1901. Martynov líčí toto setkání ve svých vzpomínkách takto: „Hovořili jsme s Leninem o programu, o politických úkolech strany a o politické taktice, a zdálo se, že mezi námi nejsou žádné neshody. Ale ke konci rozhovoru se mě Lenin najednou zeptal: ‚A co říkáte mému organizačnímu plánu?‘ Hned jsem se naježil: ‚V tomto bodě s Vámi vůbec nesouhlasím...‘ Vladimír Iljič přimhouřil oči, usmál se a řekl: ‚Vy se mnou nesouhlasíte jenom v tomto bodě, ale v něm je přece celá podstata věci, takže už vlastně nemáme spolu o čem mluvit.‘ A tak jsme se rozešli... na dlouhá léta“ (A. Martynov. *Velikij proletarskij vožd*, Moskva 1924, s. 8–9). — 126

⁷³ Lenin má na mysli kroužek petrohradských sociálních demokratů („starých“), který pracoval pod jeho vedením a z něhož byl v roce 1895 vytvořen Svaz boje za osvobození dělnické třídy. — 141

⁷⁴ Organizace revolučních narodníků *Zemlja i volja* vznikla na podzim roku 1876 v Petrohradě. Původně se nazývala Severní revolučně narodnická skupina, od roku 1878 je známa jako Zemlja i volja. Jejimi členy byli Mark a Olga Natansonovi, G. V. Plechanov, O. V. Aptekman, A. D. a A. F. Michajlovovi, A. A. Kvjatkovskij, M. R. Popov, S. M. Kravčinskij, D. A. Klemenc, A. D. Obolešev, S. L. Perovská a další významní revolucionáři 70. let. Organizace Zemlja i volja, aniž se zříkala socialismu jako konečného cíle, vytyčovala jako nejbližší cíl splnění „požadavků a přání, jaké má lid v daném okamžiku“, tj. poskytnutí „půdy a svobod“. V jejím programu se pravilo: toto heslo může být pochopitelně realizováno pouze „násilným převratem“, který měl být podnícen „nespokojeností lidu“ a „dezorganizováním sil státu“. K agitaci mezi rolníky zřizovali zemlevoľjovci vesnické „osady“, hlavně v zemědělských guberniích Povolží a v středoruském černozemním pásmu. Agitovali také mezi dělníky a studující mládeží a podporovali stávkové hnutí. Dne 6. (18.) prosince 1876 uspořádali zemlevoľjovci známou demonstraci na Kazaňském náměstí v Petrohradě.

Na rozdíl od narodnických skupin z první poloviny 70. let vytvořili zemlevoľjovci jednotnou organizaci, vybudovanou na přísné centralizaci a kázni. Skládala se ze „základního kroužku“ a z územních a speciálních skupin (skupin pro práci mezi rolníky

a mezi dělníky, „dezorganizátorských“ skupin aj.); v čele „základního kroužku“ stála „správa“ („komise“), která kontrolovala činnost skupin, opatrovala jim literaturu, finanční prostředky apod. Stanovy organizace, schválené v zimě roku 1876/77, požadovaly, aby se menšina podřizovala většině, aby každý člen dal bezpodmínečně do služeb organizace „všechny své síly, prostředky, styky, sympatie i antipatie a dokonce i svůj život“, aby všechny vnitřní záležitosti organizace byly uchovávány v nejprísnejší tajnosti apod. V letech 1878—1879 vydali zemlevoľjovci pět čísel časopisu *Zemlja i volja*.

Kolem roku 1879 se většina zemlevoľjovců začala pod vlivem neúspěchu socialistické agitace mezi rolníky a stupňujících se vládních represálií přiklánět k politickému teroru jako hlavní metodě boje za splnění svého programu. Neshody mezi zastánci staré taktiky (v čele s G. V. Plechanovem) a stoupenci teroru (A. I. Željabovem aj.) vedly na voroněžském sjezdu organizace *Zemlja i volja* (červen 1879) k jejímu rozštěpení. Zastánci staré taktiky založili organizaci Čornyj pereděl, zastánci teroru organizaci Narodnaja volja (viz pozn. 9).

Černoperedělovci (G. V. Plechanov, M. R. Popov, P. B. Axelrod, L. G. Dejč, J. V. Stěfanovič, V. I. Zasuličová, O. V. Aptekman, V. N. Ignatov, později A. P. Bulanov aj.) hájili ve svých programových požadavcích v podstatě program organizace *Zemlja i volja*. V Rusku i v zahraničí, kam v roce 1880 emigrovali Plechanov, Dejč, Zasuličová, Stěfanovič aj., vycházel časopis Čornyj pereděl a list Zerno. Později se část černoperedělovců přiklonila k marxismu (Plechanov, Axelrod, Zasuličová, Dejč a Ignatov založili v roce 1883 první ruskou marxistickou organizaci — skupinu Osvobození práce), ostatní se po 1. březnu 1881 přiklonili k narodovoljovcům. — 149

⁷⁵ Jde o články J. Lazareva *Rozkol v ruské sociálně demokratické straně* (Nakanuně, č. 15 a 16 z dubna a května 1900)^[75] a *O jednom rozkolu* (Nakanuně, č. 17/18, červen 1900)^[74]. — 154

⁷⁶ Je míněna brožura *Zpráva o ruském sociálně demokratickém hnutí mezinárodnímu socialistickému kongresu roku 1900 v Paříži*. Ženeva 1901, vyd. Svazu ruských sociálních demokratů v zahraničí^[37]. Zprávu napsala z pověření Svazu redakce časopisu *Rabočeje dělo*. — 158

⁷⁷ Lenin má na mysli onu polemickou poznámku v článku R. M. Naše skutečnost, uveřejněném ve Zvláštní příloze listu *Rabočaja mysl* (září 1899), kterou cituje ve III. kapitole, oddíl b (viz tento svazek, s. 85). — 162

⁷⁸ *Južnyj rabočij* — sociálně demokratický list, který vydávala ilegálně od ledna 1900 do dubna 1903 stejnojmenná skupina; v šlo 12 čísel. Redaktory a spolupracovníky listu *Južnyj rabočij* byli v různém období I. Ch. Lalajanc, A. Vilenskij („Ilja“), O. A. Kogan (Jermanskij), B. S. Cejtlin (Baturuskij), J. J. a J. S. Levinovi, V. N. Rozanov aj.

Južnyj rabočij, který vznikl jako „jekatěrinoslavský dělnický list“ (podtitul prvních dvou čísel), se záhy stal vlivným „orgánem dělnického hnutí v jižním Rusku“. Tiskárna listu se ustavičně stěhovala — byla v Jekatěrinoslavi, Smolensku, Kišiněvu, Nikolajevu a jiných městech.

Južnyj rabočij bojoval proti ekonomismu a terorismu a dokazoval nutnost rozvíjet masové revoluční hnutí. Na rozdíl od jiskrovského plánu budovat v Rusku centralizovanou marxistickou stranu sdruženou kolem celoruského politického listu navrhovala skupina *Južnyj rabočij* obnovit SDDSR zakládáním oblastních sociálně demokratických svazů. Praktickým pokusem realizovat tento plán bylo svolání sjezdu jižních výborů a organizací SDDSR v prosinci 1901, na kterém byl ustaven Svaz jižních výborů a organizací SDDSR. List *Južnyj rabočij* se stal jeho orgánem. Tento pokus však záhy ztroskotal (stejně jako celý organizační plán skupiny *Južnyj rabočij*) a po hromadném zatýkání na jaře 1902 se Svaz rozpadl. Členové redakce, kteří unikli zatčení, začali v srpnu 1902 jednat s redakcí *Jiskry* o spolupráci při obnovování jednoty ruské sociální demokracie. Prohlášení skupiny o solidaritě s *Jiskrou* (uveřejněné 1. listopadu 1902 ve 27. čísle *Jiskry* a v prosinci 1902 v 10. čísle listu *Južnyj rabočij*) mělo velký význam pro konsolidaci sociálně demokratických sil v Rusku. V listopadu 1902 se skupina *Južnyj rabočij* spolu s ruskou organizací *Jiskry*, petrohradským výborem SDDSR a Severním svazem SDDSR podílela na ustavení organizačního výboru pro svolání II. sjezdu strany a zapojila se do jeho činnosti.

Skupina *Južnyj rabočij* vykonala v Rusku velkou revoluční práci; současně se však v jejím řešení otázky, jaké stanovisko zaujmout k liberální buržoazii a k rolnickému hnutí, projevoval oportunistus. Skupina prosazovala separatistický plán na vydávání celoruského listu, který by vycházel souběžně s *Jiskrou*.

Na II. sjezdu SDDSR zaujali delegáti skupiny *Južnyj rabočij* stanovisko „středu“ (Lenin nazýval představitele „středu“ „oportunisty středu“). II. sjezd se usnesl rozpustit skupinu *Južnyj rabočij*, stejně jako všechny jednotlivé sociálně demokratické skupiny a organizace (viz KSSS v rezolucích a usneseních sjezdů, konferencí a plenárních zasedání ÚV, díl I, Praha 1954, s. 47). — 163

⁷⁹ Lenin má na mysli leták Otázky týkající se postavení dělnické třídy v Rusku^[24] (1898) a brožovaný dotazník Otázky pro shromažďování údajů o postavení dělnické třídy v Rusku^[25] (1889), který vydala Rabočaja mysl. V letáku bylo 17 otázek, v dotazníku 158 otázek týkajících se pracovních a životních podmínek dělníků.
— 165

⁸⁰ Stávkové hnutí roku 1885 zachvátilo mnoho podniků textilního průmyslu ve Vladimírské, Moskevské, Tverské a jiných guberniích průmyslové části středního Ruska. Nejznámější byla stávka dělníků Nikolské textilní továrny Savvy Morozova v lednu 1885. Dělníci požadovali hlavně snížení pokut, zavedení pořádku do námezdních podmínek apod.; stávku vedli vyspělí dělníci P. A. Mojsejenko, L. Ivanov a V. S. Volkov. Morozovská stávka, které se účastnilo asi 8000 dělníků, byla potlačena za pomoci vojska; 33 účastníků stávky bylo postaveno před soud, přes 600 dělníků bylo vypovězeno. Pod vlivem stávkového hnutí v letech 1885—1886 byla carská vláda nucena vydat zákon z 3. (15.) června 1886 (tzv. zákon o pokutách). — 166

⁸¹ Lenin má na mysli tato fakta z dějin SDDSR :

První fakt. V létě roku 1897 se petrohradský Svaz boje za osvobození dělnické třídy obrátil na Lenina, jenž byl tehdy ve vyhnanství na Sibiři (v Šušenském), s návrhem, aby pomohl založit zvláštní dělnickou knižnici. Lenin pro ni napsal brožury uvedené v textu (obě byly vytištěny v Ženevě: Úkoly ruských sociálních demokratů roku 1898 a Nový tovární zákon roku 1899).

Druhý fakt. V roce 1898 napsal L. Martov (J. O. Cederbaum), který žil ve vyhnanství v Turuchansku, na návrh ústředního výboru Bundu brožuru Dělnická věc v Rusku (byla vytištěna roku 1899 v Ženevě).

Třetí fakt. Pokus obnovit vydávání listu Rabočaja gazeta byl podniknut z iniciativy ústředního výboru Bundu v roce 1899. Uvedené články napsal Lenin pro 3. číslo tohoto orgánu.

Čtvrtý fakt. Začátkem roku 1900 byl z podnětu jekatěrinoslávského výboru SDDSR a za podpory Bundu a Svazu ruských sociálních demokratů v zahraničí učiněn pokus svolat II. sjezd SDDSR a obnovit ústřední výbor strany i vydávání ústředního orgánu Rabočaja gazeta. V únoru 1900 přijel do Moskvy vyjednávat s Leninem člen jekatěrinoslávského výboru I. Ch. Lalajanc, který byl v roce 1893 členem kroužku samarských marxistů, vedeného Leninem; Lalajanc navrhl skupině Jiskry — Leninovi, Martovovi a Potresovovi — aby se zúčastnila sjezdu a převzala redigování listu Ra-

bočaja gazeta. Lenin a členové skupiny Osвобоzení práce považovali svolání sjezdu za předčasné (viz Sebrané spisy 4, Praha 1980, s. 329—331), avšak odmítnout účast na sjezdu nemohli. Proto pověřila skupina Lenina, aby ji na sjezdu zastupoval, a poslala mu ze zahraničí mandát. Pro hromadné zatýkání v dubnu a květnu 1900 se sjezd nekonal; do Smolenska, kde měl být sjezd na jaře 1900 zahájen, se sjeli pouze představitelé Bundu, redakce listu Južnyj rabočij a Svazu ruských sociálních demokratů v zahraničí.

Lenin tedy uvádí fakta vlastně v tom pořadí, v jakém se doopravdy udála. — 171

- ⁸² Je míněna *Zahraněční liga ruské revoluční sociální demokracie*, která byla založena z Leninova podnětu v říjnu 1901. K Lize patřila zahraniční odbočka organizace Jiskry a revoluční organizace Sociální demokrat, která zahrnovala i skupinu Osвобоzení práce. Úkolem Ligy bylo propagovat myšlenky revoluční sociální demokracie a přispívat k vytvoření bojové sociálně demokratické organizace. Podle svých stanov byla Liga představitelkou organizace Jiskra v zahraničí. Získávala pro Jiskru stoupence z řad ruských sociálních demokratů v zahraničí, hmotně Jiskru podporovala, organizovala její přepravu do Ruska a vydávala populární marxistickou literaturu. II. sjezd SDDSR schválil Ligu jako jedinou organizaci strany v zahraničí, která měla podle stanov práva výboru, a uložil jí, aby pracovala pod vedením a kontrolou ústředního výboru SDDSR.

Po II. sjezdu SDDSR získali v Zahraněční lize převahu menševici a začali bojovat proti Leninovi a ostatním bolševikům. Na druhém sjezdu Ligy v říjnu 1903 menševici prosadili nové stanovы Ligy, které odporovaly stanovám strany schváleným na II. sjezdu SDDSR. Od té doby se Liga stala oporou menševismu. Existovala do roku 1905. — 172

- ⁸³ Ve Zprávě organizace Jiskry pro II. sjezd SDDSR, kterou napsala N. K. Krupská, se pravilo: „Přitom si všude víceméně jasně uvědomovali, že je nutné rozšířit rámec místní činnosti. ‚Sedí jako v jámě a nevědí, co se děje venku,‘ napsal o kyjevském výboru jeden dopisovatel. Nevím, jak dalece to bylo oprávněné napsat o kyjevském výboru, avšak ‚sedělo se v jámě‘ tenkrát víc než dost“ (Doklady soc.-demokratičeských komitětov Vtoromu sjezdu RSDRP. Moskva—Leningrad 1930, s. 31). — 182

- ⁸⁴ Lenin cituje článek D. I. Pisareva *Omyly nezralé mysli*^[169] (D. I. Pisarev. Sočiněnija, sv. 3, Moskva 1956, s. 147, 148 a 149). — 185

- ⁸⁵ *Listok Rabočego děla* — neperiodická příloha časopisu Rabočeje dělo. Vycházela v Ženevě od června 1900 do července 1901. Vyšlo celkem osm čísel. Výzvy redakce časopisu Rabočeje dělo v článku Historický obrat (*Listok Rabočego děla*, č. 6, duben 1901)^[52], aby sociální demokracie v souvislosti s hromadnými politickými demonstracemi dělníků a studentů v únoru—březnu 1901 v mnoha ruských městech „zásadně změnila“ taktiku a zúčastnila se údajně začínajícího útoku na samoděržaví, označil Lenin v článku Čím začít? za bezzásadový eklekticismus (viz *Sebrané spisy* 5, Praha 1981, s. 21—24). Redakce časopisu Rabočeje dělo odpověděla na Leninovu kritiku článkem B. Kričevského *Zásady, taktika a boj* (*Rabočeje dělo*, č. 10, září 1901). — 186
- ⁸⁶ Lenin má na mysli toto místo z Marxovy práce *Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta*:
 „Hegel kdesi poznamenává, že všechny velké historické události a osoby se takřikajíc vyskytnou dvakrát. Zapomněl jen dodat: jednou jako tragédie, podruhé jako fraška“ (K. Marx-B. Engels, *Spisy* 8, Praha 1960, s. 141). — 186
- ⁸⁷ V listopadu a prosinci 1901 se Ruskem převalila vlna studentských demonstrací podporovaných dělníky. Dopisy o demonstracích v Nižním Novgorodě (v souvislosti s vypovězením Maxima Gorkého), v Moskvě (na protest proti zákazu večera k uctění památky N. A. Dobroljubova) a Jekatěrinoslavi, o studentských shromážděních a nepokojích v Kyjevě, Charkově, Moskvě a Petrohradě byly uveřejněny 20. prosince 1901 ve 13. čísle a 1. ledna 1902 ve 14. čísle *Jiskry* v rubrice *Z našeho veřejného života*; demonstracím byly věnovány také články V. I. Lenina *Začátek demonstrací* (13. číslo *Jiskry* — viz *Sebrané spisy* 5, Praha 1981, s. 376—379) a G. V. Plechanova *O demonstracích* (14. číslo *Jiskry*)^[176]. — 189
- ⁸⁸ *Janičáři* — pravidelná pěchota v tureckém sultanátu, vytvořená ve 14. století. Janičáři byli hlavní policejní silou sultánského režimu a vyznačovali se neobyčejnou krutostí. Janičárské pluky byly rozpuštěny v roce 1826. Lenin nazýval janičáry carskou policií. — 190
- ⁸⁹ Tuto přílohu Lenin v novém vydání knihy *Co dělat?* ve sborníku *Za 12 let v roce 1907* vypustil. — 196
- ⁹⁰ *Mezinárodní socialistické byro* (MSB) — stálý výkonný a informační orgán II. internacionály; usnesení o jeho vytvoření ze zástupců socialistických stran všech zemí bylo schváleno na pařížském kon-

gresu II. internacionály (v září 1900). Ruské sociální demokraty zastupovali v MSB G. V. Plechanov a B. N. Kričevskij. Od roku 1905 byl zástupcem SDDSR v mezinárodním socialistickém byru V. I. Lenin. V roce 1914 zastavilo byro svou činnost. — 196

⁹¹ *Revoluční organizaci Sociální demokrat* založili členové skupiny Osvobození práce a její stoupenci v květnu 1900 po rozštěpení Svazu ruských sociálních demokratů v zahraničí na jeho II. sjezdu. V svolání o založení organizace Sociální demokrat se pravilo, že jejím cílem je „pomáhat socialistickému hnutí mezi ruským proletariátem“ a bojovat proti nejrůznějším oportunistickým pokusům o překrucování marxismu. Organizace vydala Manifest Komunistické strany, několik prací Plechanova, Kautského aj. V říjnu 1901 se na Leninův návrh sloučila se zahraniční sekci organizace Jiskry v Zahraniční ligu ruské revoluční sociální demokracie. — 197

⁹² Lenin má na mysli zahraniční sociálně demokratickou skupinu Borba, jejímiž členy byli D. B. Rjazanov, J. M. Stěklav (Něvzorov) a E. L. Gurevič (V. Daněvič, J. Smirnov). Skupina vznikla v létě roku 1900 v Paříži a v květnu 1901 přijala název Borba. Ve snaze smířit revoluční a oportunistický směr v ruské sociální demokracii iniciativně svolala v červnu 1901 do Ženevy konferenci zástupců sociálně demokratických organizací v zahraničí — redakce Jiskry a Zarje, organizace Sociální demokrat, zahraničního výboru Bundu a Svazu ruských sociálních demokratů v zahraničí — a zúčastnila se „sjednocovacího“ sjezdu (říjen 1901). V listopadu 1901 vydala skupina programové Prohlášení o publikacích sociálně demokratické skupiny Borba. Ve svých publikacích (Materiály k vypracování programu strany, I.—III., Leták skupiny Borba aj.) skupina Borba komolila marxistickou teorii, vykládala ji doktrinářsky a scholasticky a neuznávala leninské organizační zásady výstavby strany. Protože se odchylovala od sociálně demokratických názorů a taktiky, podnikala rozbíječské akce a neměla spojení se sociálně demokratickými organizacemi v Rusku, nebyla pozvána na II. sjezd SDDSR. Na základě usnesení II. sjezdu byla skupina Borba rozpuštěna (viz KSSS v rezolucích a usneseních sjezdů, konferencí a plenárních zasedání ÚV, díl I, Praha 1954, s. 46—47). — 197

⁹³ Polemika mezi redakcí ústředního orgánu Sociálně demokratické strany Německa Vorwärts, Kautským a Zarjou vznikla v souvislosti s článkem Martova (Ignotuse) Lübecký sjezd německé sociální demokracie (Zarja, č. 2/3, prosinec 1901), který upozornil na tendenčnost pařížských příspěvků B. N. Kričevského ve Vorwärtsu.

Kričevskij v nich nesprávně informoval o situaci ve francouzském socialistickém hnutí, napadal guesdovce a soustavně vedl propagandu ve prospěch Milleranda a jauresistů, kteří Milleranda podporovali. Redakce Vorwärtsu vzala Kričevského pod ochranu a obvinila Martova z nesvědomitosti. Polemiky, která se v této souvislosti na stránkách Vorwärtsu rozpoutala, se zúčastnil K. Kautsky, který upozornil redakci listu, že překrucuje smysl Martovova článku. Ve Vorwärtsu vyšly též příspěvky Martova a Kričevského, kterému redakce listu udělila závěrečné slovo. Polemika však přesáhla rámec listu: Na obranu Zarje vystoupila C. Zetkinová, která přednesla referát v berlínském dělnickém shromáždění, orgán francouzské Dělnické strany Le Socialiste (č. 55 z 20.—27. ledna 1902) a Parvus s článkem Millerand a Vorwärts. K charakteristice psychologie oportunistů, který byl přetištěn v srpnu 1902 ve 4. čísle Zarje.

Dne 10. března 1902 byla v 18. čísle Jiskry v rubrice Ze života strany uveřejněna noticka pod názvem Polemika Zarje s redakcí Vorwärtsu, v níž bylo vyloženo stanovisko redakce Jiskry a Zarje k této polemice. — 201

⁹⁴ *Oprava k Co dělat?* vyšla 1. dubna 1902 v 19. čísle Jiskry, v rubrice Ze života strany. — 203

⁹⁵ Program strany, schválený na II. sjezdu SDDSR v roce 1903, vypracovala redakce leninské Jiskry koncem roku 1901 a v první polovině roku 1902. Na vypracování návrhu programu SDDSR se významně podílel Lenin.

Lenin napsal návrh a výklad programu sociálně demokratické strany již v letech 1895—1896 ve vězení (viz Sebrané spisy 2, Praha 1980, s. 93—120); koncem roku 1899 připravil v sibiřském vyhnanství nový návrh programu (viz Sebrané spisy 4, Praha 1980, s. 223—249). Když začala vycházet Jiskra, považoval Lenin za její nejdůležitější úkol bojovat za dosažení a upevnění ideové jednoty ruské sociální demokracie a zakotvit tuto jednotu ve stranickém programu: „Posuzování teoretických a politikých otázek,“ napsal, „bude souviset s vypracováním programu strany...“ (Sebrané spisy 4, Praha 1980, s. 331).

Vypracování návrhu programu strany bylo zvláště naléhavé v létě roku 1901: „Z Ruska nám psali, že se o sjezdu mluví stále více,“ oznamuje Lenin 9. července 1901 P. B. Axelrodovi. „To nám musí být další pobídkou, abychom přemýšleli o programu. Je *krajně* nutné uveřejnit návrh programu. Mělo by to obrovský význam“ (Spisy 36, Praha 1958, s. 70). Na Leninovo doporučení

napsal původní návrh teoretické části programu G. V. Plechanov.

Tento Plechanovův návrh Lenin ostře kritizoval na poradě redakce Jiskry v lednu 1902 v Mnichově; měl k němu přes 30 připomínek, v nichž poukazoval na celou řadu zásadně nesprávných tezí programu (viz tento svazek, s. 207—214). Na podkladě kritických připomínek Lenina a jiných členů redakce Plechanov první dva odstavce svého návrhu přepracoval (viz tento svazek, s. 424), avšak s většinou ostatních připomínek a návrhů nesouhlasil. Při projednávání Plechanovova návrhu vyšly najevo velké neshody v redakci Jiskry; jednu z nejzávažnějších vyvolal Leninův návrh dát hned na začátek programu zmínku o vývoji kapitalismu v Rusku; po poradě si Lenin poznamenal: „Otázka, nemá-li se začít zmínkou o Rusku, zůstala otevřená (3 hlasy pro a 3 proti)“ (Leninskij sborník II, 1924, s. 15).

Současně s návrhem teoretické části programu byly na poradě redakce Jiskry v Mnichově projednány i otázky týkající se vypracování návrhu praktické části programu. Svědčí o tom Náčrt jednotlivých bodů praktické části návrhu programu, jak si ho Lenin zapsal na kousek papíru (viz tento svazek, s. 419—420). Koncem ledna — začátkem února byla původní varianta praktické části návrhu programu SDDSR napsána; autorem agrární části a závěru byl Lenin (viz s. 432—433).

Jakmile se Lenin přesvědčil, že Plechanovův návrh teoretické části programu je nepřijatelný, začal psát svůj návrh. Původní variantu návrhu teoretické části programu SDDSR (v korespondenci členů redakce Jiskry „Frejův návrh“) Lenin napsal před 25. lednem (7. únorem) 1902 (viz s. 426—430) a definitivně návrh dokončil před 18. únorem (3. březnem) 1902 (viz. s. 217—223 a 224). Současně pracoval na svém druhém návrhu programu SDDSR i Plechanov. Také tento návrh podrobil Lenin důkladnému kritickému rozboru (viz s. 225—247 a 248—250). Pro zkoordinování Leninova a Plechanovova návrhu programu a pro vypracování společného návrhu programu SDDSR utvořila redakce Jiskry „koordináční komisi“.

Při práci na návrhu programu vzala komise za základ návrh G. V. Plechanova. Avšak díky Leninovým naléhavým požadavkům bylo do návrhu komise zařazeno několik velmi důležitých tezí: neurčitou a mlhavou Plechanovovu formulaci nahradila teze o vytlačování malovýroby velkovýrobou; byl rovněž přesněji definován ryze proletářský charakter strany; nejdůležitějším bodem programu se stala teze o diktatuře proletariátu jakožto nezbytné podmínce socialistické revoluce. S návrhem programu, který vypracovala komise, se Lenin seznámil 12. dubna 1902 cestou z Mnichova do

Londýna. Cestou napsal připomínky k tomuto návrhu (viz s. 253 až 264).

Dne 14. dubna 1902 se konala v Curychu porada redakce Jiskry, na níž nebyl Lenin přítomen. Porada schválila celoredakční návrh programu, tj. jeho teoretickou část (návrh komise) a praktickou část (na níž se dohodli všichni členové redakce Jiskry už počátkem března 1902). Při jeho projednávání na poradě v Curychu vzali jeho autoři na vědomí většinu Leninových připomínek, pozměňovacích návrhů a dodatků.

Návrh programu Sociálně demokratické dělnické strany Ruska, vypracovaný redakcí Jiskry a Zarje, byl uveřejněn 1. června 1902 v 21. čísle Jiskry. II. sjezd SDDSR, který se konal ve dnech 17. července — 10. srpna (30. července — 23. srpna) 1903, schválil jiskrovský návrh programu strany s nepatrnými změnami.

Tento program SDDSR zůstal v platnosti až do roku 1919, kdy byl na VIII. sjezdu KSR(b) schválen nový program. Na Leninův návrh byla do nového programu KSR(b) pojata teoretická část programu SDDSR, obsahující charakteristiku obecných zákonitostí a tendencí vývoje kapitalismu. — 205

⁹⁶ *Erfurtský program* Sociálně demokratické strany Německa byl přijat v říjnu 1891 na sjezdu v Erfurtu. Ve srovnání s gothajským programem z roku 1875 znamenal krok vpřed; vycházel z marxistického učení o nevyhnutelném zániku kapitalistického výrobního způsobu a o jeho nahrazení socialistickým výrobním způsobem. V programu se zdůrazňovalo, že dělnická třída nutně musí vést politický boj, že strana je vedoucí silou tohoto boje apod. Avšak i erfurtský program obsahoval závažné ústupky oportunistu. Engels podrobil návrh erfurtského programu zevrubné kritice (Ke kritice návrhu sociálně demokratického programu z roku 1891 — viz K. Marx-B. Engels, Spisy 22, Praha 1967, s. 267—282); byla to v podstatě kritika oportunistu celé II. internacionály, pro jejíž strany byl erfurtský program jakýmsi vzorem. Avšak vedení německé sociální demokracie zatajilo stranickým masám Engelsovu kritiku, takže k jeho nanejvýš závažným připomínkám nebylo při vypracovávání definitivního znění programu přihlédnuto. Erfurtský program mlčky přešel otázku diktatury proletariátu, což Lenin a Plechanov považovali za jeho hlavní nedostatek, za jeho zbabělý ústupek oportunistu.

Lenin používal německý text erfurtského programu a citované pasáže uváděl ve vlastním překladu. — 208

⁹⁷ Je míněna tato pasáž Manifestu Komunistické strany:

„I když ne svým obsahem, tedy svou formou je boj proletariátu

proti buržoazii nejprve bojem národním. Proletariát každé země se ovšem musí nejprve vypořádat se svou vlastní buržoazií“ (K. Marx-B. Engels, Spisy 4, Praha 1958, s. 438). — 225

⁹⁸ K. Marx-B. Engels, Spisy 22, Praha 1967, s. 270. — 226

⁹⁹ K. Marx-B. Engels, Spisy 22, Praha 1967, s. 269. — 233

¹⁰⁰ Jde o Marxovy Prozatímní stanovy Mezinárodního dělnického sdružení, schválené na zasedání generální rady I. internacionály 1. listopadu 1864 (viz K. Marx-B. Engels, Spisy 16, 1965, s. 46—49) a Všeobecné stanovy Mezinárodního dělnického sdružení, schválené v září 1871 na londýnské konferenci I. internacionály. Jejich základem byly Prozatímní stanovy Internacionály (viz K. Marx-B. Engels, Spisy 17, Praha 1965, s. 484—500). — 239

¹⁰¹ K. Marx-B. Engels, Spisy 4, Praha 1958, s. 437. — 240

¹⁰² Jde o Engelsův článek Rolnická otázka ve Francii a v Německu, v němž podrobil kritice agrární program francouzské Dělnické strany, schválený roku 1892 na sjezdu v Marseille a doplněný roku 1894 na sjezdu v Nantes (viz K. Marx-B. Engels, Spisy 22, Praha 1967, s. 541—561). — 241

¹⁰³ K. Marx-B. Engels, Spisy 22, Praha 1967, s. 273—274. — 241

¹⁰⁴ K. Marx-B. Engels, Spisy 19, Praha 1966, s. 54—55. — 244

¹⁰⁵ K. Marx-B. Engels, Spisy 22, Praha 1967, s. 274. — 244

¹⁰⁶ Lenin má na mysli toto místo z Engelsova článku Ke kritice návrhu sociálně demokratického programu z roku 1891: „Všeobecně vzato, trpí zdůvodnění tím, že se pokouší sloučit dvě neslučitelné věci: má to být jak program, tak *komentář* k programu. Z obavy, že nebude dost jasný, bude-li stručný a pádný, vkládají se do něho vysvětlivky, které jej činí mnohomluvným a rozvlácným“ (K. Marx-B. Engels, Spisy 22, Praha 1967, s. 269). — 250

¹⁰⁷ *Opravu k agrární části návrhu programu* napsal Lenin na volné listy rukopisu článku Agrární program ruské sociální demokracie. Týká se návrhu praktické části programu, jak ho vypracovala komise, tj. pět členů redakce Jiskry, ještě v době, kdy působila v Mnichově. Na curyšské poradě členů redakce Jiskry ve dnech 1.—4. (14.—17.) dubna 1902, jíž se Lenin nezúčastnil, byla oprava zamítnuta. — 251

- ¹⁰⁸ *Komentářem k agrární části programu strany nazývá Lenin svou stať Agrární program ruské sociální demokracie (viz tento svazek, s. 313—359). — 251*
- ¹⁰⁹ Podle Nařízení o výkupu závazného pro rolníky, kteří byli osvobozeni z nevolnictví..., schváleného 19. února 1861, byli rolníci povinni platit statkářům za přiděly půdy výkup. Při uzavření smlouvy proplatila carská vláda statkářům výkupní částku, která se pak připisovala jako dluh rolníkům, a ti ji měli splácet po dobu 49 let. Příslušné roční splátky se nazývaly výkupní platby. Ty jako neúnosné břemeno rolníky masově ožebračovaly. Pouze rolníci, kteří dříve patřili statkářům, zaplatili carské vládě na 2 miliardy rublů, zatímco tržní cena půdy, kterou dostali, nepřesahovala 544 miliónů rublů. Protože se rolníci nevykupovali najednou, ale postupně až do roku 1883, mělo placení výkupních plateb skončit až v roce 1932. Avšak rolnické hnutí za první ruské revoluce 1905—1907 přinutilo carskou vládu, aby od ledna 1907 výkupní platby zrušila. — 251
- ¹¹⁰ „*Výkup — to je rovněž koupě*“ — slova, která pronáší Volgin, jeden z hrdinů románu N. G. Černyševského Prolog. Tato slova ukazují, jak sám Černyševskij hodnotil „osvobození“ rolníků v roce 1861 (viz N. G. Černyševskij, Prolog, Praha 1954, s. 250). — 251
- ¹¹¹ Leninovy připomínky k návrhu teoretické části programu, jak ho vypracovala komise, byly napsány na okrajích a mezi řádky rukopisu návrhu komise a rovněž na rubu rukopisu. Jednotlivé teze tohoto návrhu, které Lenin nějak označil (podtrhl, dal do závorek, zaškrtnl apod.), jsou tence podtrženy. — 253
- ¹¹² *Bimetalismus* — peněžní soustava, v níž je měnová jednotka podložena zlatem i stříbrem; oba kovy jsou rovnocenným zákonným platiidlem. Bimetalismus byl hojně rozšířen v 16.—17. století v západní Evropě.
- Prerafaelismus* — reakčně romantický směr v anglické kultuře, jenž vznikl v polovině 19. století. Prerafaelističtí výtvarníci vyhlásili za svůj ideál italské umění z období rané renesance (z doby před Raffaelem, odtud i název směru). Chápali je v deformované podobě jako středověké náboženské umění. Pro jejich názory je příznačný sociální utopismus a maloburžoazní romantické buřičství. Spisovatelé hlásící se k prerafaelismu považovali za svůj literární vzor hrdinskou romantiku starých legend a ság, středověkou náboženskou lyriku, tvorbu Danteho a raného anglického realisty G. Chau-

cera. Prerafaelismus byl typický projev krize a počínajícího úpadku buržoazní kultury. — 263

¹¹³ Jde o třetí díl Marxova Kapitálu. Dále je pak zmínka o druhém dílu Kapitálu. — 266

¹¹⁴ *Socialisté-revolucionáři* (eseři) — maloburžoazní strana v Rusku. Vznikla na přelomu let 1901 a 1902 sloučením narodnických skupin a kroužků. Oficiálními orgány této strany se staly list *Revolucionnaja Rossija* (1900—1905) a časopis *Věstník ruské revoluce* (1901—1905). Názory eserů byly eklektickou směsí narodnických a revizionistických myšlenek. Eseři ignorovali třídní rozdíly mezi proletariátem a rolnictvem, zastírali třídní diferenciaci a rozpory uvnitř rolnictva a popírali vedoucí úlohu proletariátu v revoluci. Taktika individuálního teroru, kterou propagovali jako hlavní metodu boje proti samodržaví, značně poškozovala revoluční hnutí a ztěžovala organizování mas k revolučnímu boji.

Agrární program eserů požadoval zrušení soukromého vlastnictví půdy a její předání občinám podle zásady rovného užívání půdy, jakož i rozvoj nejrůznějších družstev. V tomto programu, který se eseři pokoušeli prezentovat jako program „socializace půdy“, nebylo nic socialistického, protože pouhé zrušení soukromého vlastnictví půdy nemůže podle Lenina odstranit nadvládu kapitálu a bídu širokých vrstev lidu. Reálný a historicky progresivní byl v eserském agrárním programu boj za zrušení statkářského vlastnictví půdy; tento požadavek objektivně vyjadřoval zájmy a tužby rolnictva v buržoazně demokratické revoluci.

Bolševická strana pranýřovala pokusy eserů vydávat se za socialisty, houževnatě s nimi bojovala o vliv na rolnictvo, poukazovala na škodlivost jejich taktiky individuálního teroru pro dělnické hnutí. Zároveň však bolševici uzavírali s esery za určitých podmínek dočasné dohody v boji proti carismu.

Třídní nestejnorodost dělnictva byla příčinou politické a ideové nepevnosti a organizační nejednotnosti eserské strany, příčinou neustálého kolísání mezi liberální buržoazií a proletariátem. Už za první ruské revoluce se od eserské strany odštěpilo pravé křídlo a vytvořilo legální Lidovou socialistickou stranu práce (enesové), která měla názorově blízko ke kadetům. Levé křídlo vytvořilo poloanarchistický svaz maximalistů. Za stolypinské reakce prožívala eserská strana ideovou a organizační krizi. Za první světové války většina eserů hájila sociálsťovinistické stanovisko.

Po únorové buržoazně demokratické revoluci roku 1917 byli eseři spolu s menševiky a kadety hlavní oporou kontrarevoluční

buržoazně statkářské prozatímní vlády: předáci eserské strany (Kerenskij, Avksenčev, Černov) se stali členy vlády. Koncem listopadu 1917 vytvořilo levé křídlo eserů pod vlivem revolucionizujícího se rolnictva samostatnou stranu levých eserů. Ve snaze udržet si vliv na rolnictvo leví eseri oficiálně uznali sovětskou moc a uzavřeli s bolševiky dohodu. Brzy však začali proti sovětské moci bojovat. V letech zahraniční vojenské intervence a občanské války vyvíjeli eseri podvratnou kontrarevoluční činnost, aktivně podporovali interventy a bělogvardějce, účastnili se kontrarevolučních spiknutí a organizovali teroristické útoky na představitele sovětského státu a komunistické strany. Po skončení občanské války pokračovali v nepřátelské činnosti proti sovětskému státu doma i v táboře bělogvardějské emigrace.

Věstník ruské revoluce. Socialno-političeskije obozrenije — ilegální časopis, který vycházel v letech 1901—1905 v zahraničí (Paříž—Ženeva); vyšla čtyři čísla. Od svého 2. čísla byl tento časopis teoretickým orgánem eserské strany. Psali do něho M. R. Goc (A. Levickij), I. A. Rubanovič, V. M. Černov (J. Garděnin), J. K. Breško-Breškovská aj. — 267

- ¹¹⁵ *Russkoje bogatstvo* — měsíčník, vycházel v Petrohradě v letech 1876—1918. Počátkem 90. let se stal orgánem liberálních narodníků a redigoval jej N. K. Michajlovskij. Stal se hlavním orgánem narodníků a roku 1893 zahájil tažení proti ruským sociálním demokratům. Russkoje bogatstvo po vzoru západoevropských revizionistů komolilo a překrucovalo marxismus. Kolem časopisu se sdružovali publicisté, kteří se později stali významnými členy strany eserů, lidových socialistů a trudovických skupin ve státních dumách. Do literární rubriky časopisu přispívali pokrokoví spisovatelé V. M. Garšin, A. M. Gorkij, V. G. Korolenko, A. I. Kuprin, D. N. Mamin-Sibirjak, G. I. Uspenskij, V. V. Veresajev aj.

Od roku 1906 byl časopis orgánem polokadetské strany enesů (lidových socialistů). Časopis změnil několikrát název (Sovremennyje zapiski, Sovremennost', Russkije zapiski). Od dubna 1917 se nazýval opět Russkoje bogatstvo. — 267

- ¹¹⁶ Je mýněna intervence imperialistických mocností (Německa, Japonska, Itálie, Anglie, USA, Francie, carského Ruska a Rakousko-Uherska) v Číně; jejím cílem bylo potlačit lidové protiimperialistické povstání v I-Che-čchüanu v letech 1899—1901. — 269

- ¹¹⁷ Ve 2. čísle Jiskry z února 1901 byla v rubrice Z našeho veřejného života otištěna noticka Na „velké sibiřské magistrále“ (Dopis

ze Sibíře)^[143]; líčilo se v ní, jak na stavbě sibiřské železnice bují úplatkářství. — 269

¹¹⁸ *Moskovskije vědomosti* — nejstarší ruské noviny, vydávala moskevská univerzita od roku 1756 zprvu jako leták. V letech 1863—1887 byl jejich redaktorem a vydavatelem zarytý reakcionář a šovinista M. N. Katkov, odpůrce i sebemenších projevů pokrokového společenského myšlení. Udělal z tohoto listu monarchisticko-nacionalistický orgán, hlásající názory nejreakčnějších vrstev statkářů a duchovenstva. Od roku 1905 patřily *Moskovskije vědomosti* k hlavním orgánům černosotňovců. Koncem roku 1917 byly zastaveny. — 275

¹¹⁹ *Sociálně demokratická dělnická knižnice* — série brožur, které vydala v letech 1900—1901 skupina petrohradských a vilenských sociálních demokratů. V létě 1900 vznikla skupina nazvaná Sociálně demokratická dělnická knižnice, která si vytkla za cíl přesunout těžiště sociálně demokratické agitace z hospodářského boje na boj politický; k tomu měly být vydávány vhodné brožury. Petrohradští členové skupiny obstarávali rukopisy a jejich redigování, soudruzi ve Vilně zajišťovali technickou stránku knižnice. Skupina navázala spojení s Moskvou, Charkovem, Oděsou a jinými městy; v Petrohradě a jeho okolí rozšiřovala její publikace skupina Socialista. Skupinu Sociálně demokratická dělnická knižnice vyrazil provokatér M. Gurovič. V noci na 30. ledna (12. února) 1901 proti ní zasáhla policie a pozatýkala všechny osoby, jež k ní patřily. V Sociálně demokratické dělnické knižnici vyšly brožury *Redakce Dělnické knižnice svým čtenářům*^[160], *Transvaal a Čína*, *Dva projevy Keira Hardyho a Liebknechta*, *Hlavní rysy ruského zákonodárství*^[155] aj. *Jiskra* ve svém 2. čísle z února 1901 komentovala kladně úkoly Sociálně demokratické dělnické knihovny, obsažené v brožuře *Redakce Dělnické knižnice svým čtenářům*, ale zároveň označila v brožuře za nesprávné takové výroky, jako „ruská buržoazie si zatím nemá už co přát“, „naší buržoazii byla darována určitá, byť ubohá, politická svoboda“, tj. všímala si téže chyby, na niž poukazuje Lenin. Tyto mylné názory se projeví i v brožuře *Hlavní rysy ruského zákonodárství*. — 277

¹²⁰ Lenin cituje s. 129 z brožury *Předvečer revoluce*. Neperiodický přehled otázek teorie a taktiky, kterou vydala roku 1901 skupina *Svoboda*^[64], za redakce L. Naděždina (J. O. Zelenského). Řečnická otázka autora „přehledu“ byla replikou na dvě noticky v *Jiskře*, věnované boji zemstevních statistiků proti administrativní

zvůli: Incident v jekatěrinoslavském zemstvu (č. 7, srpen 1901) a Vjatečtí „stávkokazové“ (č. 9, říjen 1901). — 277

¹²¹ Viz K. Marx-B. Engels, Spisy 4, Praha 1958, s. 436—437.

Dále má Lenin na mysli tuto tezi ze IV. kapitoly Manifestu Komunistické strany: „...Komunisté všude podporují každé revoluční hnutí proti dosavadním společenským a politickým poměrům“ (tamtéž, s. 462). — 278

¹²² Lenin má na mysli tzv. Dreyfusovu aféru. Alfred Dreyfus, důstojník francouzského generálního štábu, židovského vyznání, byl falešně obviněn ze špionáže a vlastizrady a roku 1894 vojenským soudem odsouzen k doživotnímu vězení. Dreyfusova odsouzení, k němuž dala podnět reakční vojenská klika, využila francouzská reakce k podněcování antisemitismu a k útoku proti republikánskému režimu a demokratickým svobodám. Když v roce 1898 zahájili socialisté a pokrokoví představitelé buržoazní demokracie (Emile Zola, Jean Jaurès, Anatole France aj.) kampaň za revizi Dreyfusova případu, nabyła kampaň vyloženě politický ráz a rozdělila Francii na dva tábory: na republikány a demokraty a na blok monarchistů, klerikálů, antisemitů a nacionalistů. V roce 1899 dostal Dreyfus na nátlak veřejného mínění milost a byl propuštěn na svobodu; do armády se však mohl vrátit až roku 1906, kdy byl z rozhodnutí odvolacího soudu rehabilitován. — 279

¹²³ *Pompaduři* — zobecněný satirický obraz z díla M. J. Saltykova-Ščedrina *Pompaduři a pompadurky*.^[291] Velký ruský satirik v něm pranýřoval vysoké carské úředníky, ministry a gubernátory. Výstižný obraz Saltykova-Ščedrina se v ruštině vžil pro označení byrokratické zvůle a despotismu. — 279

¹²⁴ Je míněna předmluva P. B. Struveho (napsaná pod pseudonymem R. N. S.) k „důvěrnému memorandu“ ministra financí S. J. Vitteho *Samoděržaví a zemstvo*; otiskla roku 1901 ve Stuttgartu Zarja^[20]. Lenin tuto předmluvu ostře kritizoval ve své práci *Pronásledovatelé zemstva a Hannibalové liberalismu* (viz *Sebrané spisy* 5, Praha 1981, s. 37—85). — 281

¹²⁵ *Jde o Prozatímní předpisy ministerstva lidové osvěty o zřizování studentských institucí na vysokých školách*^[26], které podepsal 22. prosince 1901 (4. ledna 1902) ministr lidové osvěty Vannovskij. Studenti byli nespokojeni, neboť podle Prozatímních předpisů byly jejich organizace postaveny pod přísný administrativní dozor. Na protest

proti tomuto novému aktu vládní zvůle odmítli tyto „předpisy“ respektovat. Proti Prozatímním předpisům protestovali dokonce i liberální profesori, protože podle těchto předpisů měli provádět nad studenty policejní dozor. — 284

- ¹²⁸ *Nikolaj (Nika-Miluša) Balamutil* — postava z fejetonu A. V. Amfitěatrova *Páni Balamutilové*, otištěného 13. (16.) ledna 1902 v listu *Rossija*[⁸]. Fejeton obsahoval satiru na poslední Romanovce: Mikuláše I., Alexandra II., Alexandra III. a jeho ženu Marii Fjodorovnu i panujícího cara Mikuláše II. List *Rossija* byl za trest zastaven a Amfitěatrov vypovězen do Minusinsku. Fejeton *Páni Balamutilové* koloval po celém Rusku v ilegálních vydáních i rukou psaných opisech. — 285
- ¹²⁷ Lenin cituje z článku L. N. Tolstého *O hladu*[²⁴⁹] (viz L. N. Tolstoj, *Sebrané spisy* 29, Moskva 1954, s. 104). — 289
- ¹²⁸ Když Lenin mluví o „*novovremjonovských chvalozpěvech*“, myslí tím reakčně orientovaný tisk v carském Rusku, reprezentovaný listem *Novoje vremja* (vycházel v Petrohradě od roku 1868 do října 1917). Novovremjonovství se stalo symbolem reakčnosti, prodejnosti a patolízalství. — 292
- ¹²⁹ Lenin má na mysli Zprávu o stavu státních spořitelen za rok 1899, kterou vydala Správa státních spořitelen[¹⁶⁶] (bez uvedení roku vydání). — 292
- ¹³⁰ Při výpočtu došlo k chybě: 157 000 není *šestina*, ale přibližně *dva-náctina* z dvou miliónů továrních dělníků. — 294
- ¹³¹ Zpráva redakce *Jiskry*, kterou napsal Lenin, byla určena pro konferenci výborů a organizací SDDSR, jež se konala ve dnech 23. až 28. března (5.—10. dubna) 1902 v Białystoku. Na konferenci byl zastoupen petrohradský a jekatěrinoslavský výbor SDDSR, Svaz jižních výborů a organizací SDDSR, ústřední výbor Bundu a jeho zahraniční výbor, Svaz ruských sociálních demokratů v zahraničí a redakce *Jiskry* (její představitel F. Dan měl mandát za Zahraniční ligu ruské revoluční sociální demokracie). Vinou ekonomistů, kteří konferenci organizovali, zmeškal delegát redakce *Jiskry* začátek konference a zástupce ruské organizace *Jiskry* F. V. Lengnik se na konferenci vůbec nedostal, třebaže přijel do Białystoku včas; zástupce nižněnovgorodského výboru (jiskrovského zaměření) A. I. Piskunov, který přijel do Białystoku dříve než Dan, podal

oficiální protest proti tomu, že na konferenci nejsou přítomni zástupci organizací jiskrovského směru, a záhy odjel. Ekonomisté a bundovci, kteří ekonomisty podporovali, chtěli přeměnit konferenci v II. sjezd SDDSR, neboť se domnívali, že tím upevní své pozice v řadách ruské sociální demokracie a ochromí rostoucí vliv Jiskry. Tento pokus však nevyšel, jednak proto, že složení konference bylo příliš úzké (z organizací SDDSR činných v Rusku byly zastoupeny pouze čtyři), a jednak proto, že se během konference projeví hluboké zásadní neshody. Proti přeměně konference ve stranický sjezd ostře protestoval zejména delegát Jiskry. Dokazoval, že konference nemá právo prohlašovat se za sjezd a že sjezd není ani řádně připraven.

Na konferenci v Bialystoku byla schválena rezoluce o ustavení a zásadní rezoluce, kterou navrhl delegát ÚV Bundu s pozměňovacími návrhy zástupce Svazu jižních výborů a organizací SDDSR (delegát Jiskry, jenž předložil svůj návrh zásadní rezoluce, hlasoval proti). Dále byl schválen text prvomájového letáku, jehož základem se stal návrh vypracovaný redakcí Jiskry (viz KSSS v rezolucích a usneseníh sjezdů, konferencí a plenárních zasedání ÚV, část I, Praha 1954, s. 25). Konference zvolila organizační výbor pro přípravu druhého sjezdu strany, v němž byli zástupci Jiskry (F. I. Dan), Svazu jižních výborů a organizací SDDSR (O. A. Jerman-skij) a ÚV Bundu (K. Portnoj). Záhy po konferenci byla většina delegátů včetně dvou členů organizačního výboru zatčena. Nový organizační výbor pro přípravu II. sjezdu SDDSR byl vytvořen v listopadu 1902 v Pskově na poradě zástupců petrohradského výboru SDDSR, organizace Jiskra v Rusku a skupiny Južnyj rabočij. — 302

¹³² Jde o tiskárny Jiskry v Baku a Kišinevě.

Kišinevskou tiskárnu zřídil L. I. Goldman v dubnu 1901. Existovala do 12. (25.) března 1902. Vytiskla článek G. V. Plechanova Co dále? (přetištěno z 2./3. čísla Zarje), práci N. K. Krupské Žena-dělnice, Obžalovací spis ve věci květnových nepokojů v obuchovském závodě (přetištěno z 9. čísla Jiskry s Leninovým článkem Nové krveprolití), Leninovy články Boj proti hladovějícím (přetištěno z 2.—3. čísla Jiskry) a Začátek demonstrací (přetištěno z 13. čísla Jiskry) a rovněž četná provolání a letáky. V kišinevské tiskárně bylo přetištěno 10. číslo Jiskry.

Tiskárnu v Baku (pod krycím názvem Nina) zřídila v září 1901 skupina bakuských jiskrovců (V. Z. Kecchoveli, L. B. Krasin, L. J. Galperin, N. P. Kozerenko, V. Sturua aj.) za podpory tiflíského výboru SDDSR. Do března 1902, kdy tiskárna Nina přerušila

na čas svou činnost, byly v ní vytištěny brožury W. Liebknechta Pavouci a mouchy, S. Diksztajna Čím se kdo živi?, Řeč Petra Alexejeva, Desáté výročí morozovovské stávky, provolání a letáky v ruštině a gruzínštině. V bakuské tiskárně bylo přetištěno 11. číslo Jiskry a tiskl se v ní gruzínský ilegální marxistický list Brdzola. Po II. sjezdu SDDSR se tiskárna v Baku stala ústřední stranickou tiskárnou a plnila úkoly ÚV SDDSR. V prosinci 1905 byla z rozhodnutí ÚV uzavřena. — 307

- ¹³³ Stať *Agrární program ruské sociální demokracie*, kterou Lenin nazýval komentářem k agrární části návrhu programu SDDSR, byla napsána v únoru — v první polovině března 1902 a otištěna v srpnu 1902 ve 4. čísle časopisu Zarja. Když se projednávala, vznikly v redakci Jiskry vážné neshody; G. V. Plechanov, P. B. Axelrod i jiní členové redakce měli námítky proti některým nejzávažnějším tezím (o nacionalizaci půdy aj.).

Dne 2. (15.) dubna 1902 byla stať projednána na poradě členů redakce Jiskry v Curychu; Lenin se této poradě nezúčastnil. Připomínky účastníků porady zapsal Martov na rubové stránky rukopisu statě. Když Lenin dostal rukopis po curyšské poradě zpět, provedl v něm některé změny. Dne 20. dubna (3. května) 1902 jej poslal Plechanovovi a Axelrodovi k druhé revizi. Plechanov k němu připojil se souhlasem Axelroda řadu dalších poznámek. Jejich velmi ostrý, až urážlivý tón vedl k prudkému konfliktu v redakci Jiskry. Leninovy odpovědi na Plechanovovy a Axelrodovy poznámky jsou otištěny na s. 439—455 tohoto svazku. Při otištění statě *Agrární program ruské sociální demokracie* v časopise Zarja byly četné pasáže vynechány, včetně všeho, co se týkalo nacionalizace půdy.

V tomto vydání *Sebraných spisů V. I. Lenina* je stať otištěna podle původního rukopisu. Nejzávažnější změny, které v ní Lenin provedl, jsou uvedeny v poznámkách.

Postskriptum v rukopise není, je otištěno podle textu v časopise Zarja. — 313

- ¹³⁴ Je míněna kniha K. Kautského *Agrární otázka. Přehled tendencí moderního zemědělství a agrární politika sociální demokracie*^[288], vydaná roku 1899 ve Stuttgartu. — 329

- ¹³⁵ Lenin má na mysli guberniální výbory vytvořené v letech 1857 až 1858 ve všech guberniích evropského Ruska (s výjimkou Archanželské gubernie); tyto výbory měly vypracovat návrh na osvobození rolníků z nevolnictví. Skládaly se z volených zástupců šlechty (proto — šlechtické výbory) a hledaly hlavně takové prostředky

a cesty k provedení „rolnické reformy“, aby z ní získala nejvíce výhod šlechta. — 334

- ¹³⁶ Tři poslední odstavce (počínaje slovem „Dále“ až po slova „nevolnických forem hospodaření“) byly při projednávání statě pozměněny. Po curyšské poradě redakce Jiskry změnil Lenin úvodní řádky druhého odstavce (vyškrtl slova: „Tato druhá podmínka... jsou dodnes nástrojem porobování“ a nahradil je slovy: „Zde tedy máme na mysli ty nejvíce rozšířené odřezky“) a škrtl celý následující odstavec.

Při otištění statě v časopise Zarja byl vypuštěn celý druhý odstavec a rovněž tato slova z prvního odstavce: „je toto právo omezeno jen na případy, kdy jde o přežitky nevolnických vztahů... totiž“. — 336

- ¹³⁷ *Valujevova komise* — Komise pro průzkum stavu zemědělství v Rusku. V jejím čele stál carský ministr P. A. Valujev. V letech 1872 až 1873 shromáždila komise rozsáhlý materiál o stavu zemědělství v poreformním Rusku: byly to zprávy gubernátorů, hlášení a údaje statkářů, maršálků šlechty, různých zemstevních výborů, volostních správ, obchodníků s obilím, vesnických popů, kulaků, statistiků, zemědělských společností a různých institucí majících co dělat se zemědělstvím. Tyto materiály byly uveřejněny ve Zprávě nejvyšší komise pro výzkum současného stavu zemědělství a zemědělské výroby v Rusku, Petrohrad 1873. — 338

- ¹³⁸ Druhou polovinu tohoto odstavce Lenin po curyšské poradě redakce Jiskry změnil: poslední věta byla vypuštěna a konec předchozí věty (od slov „pokud pak jde“) byl nahrazen slovy: „netypické případy nemůže žádný jednotný společný zákon předvídat a jejich řešení je nutno přenechat k úvaze místním výborům (které mohou použít jak výkup, tak výměnu pozemků aj.)“. V tomto znění byla tato pasáž otištěna v Zarji. — 341

- ¹³⁹ Jde o rolnické hnutí v Poltavské a Charkovské gubernii koncem března — začátkem dubna 1902. Byla to první velká revoluční akce ruských rolníků na počátku 20. století. Příčinou hnutí byla velmi tíživá situace rolníků v těchto guberniích, která se zjara 1902 ještě zhoršila následkem hladu způsobeného neúrodou v roce 1901. Rolníci žádali nové rozdělení půdy, ale v hnutí roku 1902 se omezili hlavně na to, že se zmocňovali zásob potravin a píce na velkostatech. Rolníci přepadli celkem 56 velkostatků v Poltavské a 24 velkostatků v Charkovské gubernii. Proti rolníkům bylo posláno

vojsko a carská vláda se s nimi krutě vypořádala: mnoho rolníků bylo zabito, obyvatelé celých vesnic byli zmrskáni, stovky rolníků byly odsouzeny k trestům vězení. Rolníci měli také nahradit statkářům „ztráty“ v celkové částce 800 000 rublů, způsobené rolnickými nepokoji. Cíle, charakter a příčiny porážky hnutí rolníků v Charvovské a Poltavské gubernii rozebral Lenin ve své brožuře *K vesnické chudině* (viz *Spisy* 6, Praha 1953, s. 361—435). — 359

¹⁴⁰ *Severní svaz SDDSR* neboli Severní dělnický svaz — oblastní sdružení sociálně demokratických organizací Vladimírské, Jaroslavské a Kostromské gubernie. Vznikl v letech 1900—1901 z iniciativy O. A. Varencovové a V. A. Noskova, kteří byli vypovězeni z Jaroslavi a Ivanova-Vozněnska. Žili ve Voroněži a založili tam společně s některými dalšími vypovězenými sociálními demokraty (A. I. Ljubimovem, L. J. Karpovem, A. A. a N. A. Kardaševovými a D. V. Kostěrkinem) skupinu jiskrovského zaměření. Členy Severního svazu byli rovněž ivanovskovozněnský dělník M. A. Bagajev, dělník Putilovova závodu N. N. Panin, vypovězený na Sibiř pro členství v petrohradském Svazu boje za osvobození dělnické třídy, A. P. Dolivo-Dobrovolskij aj. V letech 1901—1905 Severní svaz řídil dělnické hnutí v tomto průmyslovém kraji. Jeho činnost se značně zaktivizovala po poradě zástupců sociálně demokratických výborů Ivanova-Vozněnska, Vladimíru, Jaroslavi a Kostromy, jež se konala v srpnu 1901 v Kinešmě. Na sjezdu svazu ve dnech 1.—5. (14.—18.) ledna 1902 ve Voroněži byl svaz formálně ustaven: byl zvolen ústřední výbor (Bagajev, Varencovová, Panin aj.) a schválen program, který Lenin podrobil kritice v dopise Severnímu svazu.

Severní svaz měl od prvních dnů své existence spojení s Jiskrou a ztotožňoval se s její politickou linií i organizačním plánem (ve zprávě organizace Jiskry II. sjezdu SDDSR se konstatovalo, že „ze všech výborů strany to byl pouze Severní svaz, který ihned navázal s Jiskrou přátelské styky“). V otevřeném dopise otištěném 15. února 1903 ve 34. čísle Jiskry prohlásil Severní svaz, že plně souhlasí s programem Jiskry a Zarje i s Leninovou knihou *Co dělat?*, a uznal Jiskru a Zarju za hlavní tiskové orgány SDDSR. Na jaře 1902 byl svaz postižen zásahem tajné policie, ale brzy byl obnoven a jeho zástupci (V. A. Noskov, F. I. Ščekoldin, A. M. Stopani a A. I. Ljubimov) se aktivně podíleli na přípravách II. sjezdu SDDSR. Delegáti Severního svazu na II. sjezdu strany (L. M. Knipovičová a A. M. Stopani) se připojili k leninské většině.

Po II. sjezdu SDDSR byl Severní dělnický svaz reorganizován v Severní výbor SDDSR a místní výbory ve skupiny Severního

výboru. V červenci 1905 na konferenci severních organizací SDDSR v Kostromě byl Severní výbor zrušen a místo něho byly vytvořeny tři samostatné výbory — ivanovskovožněsenský, jaroslavský a kostromský. — 370

¹⁴¹ Jde o pořádání demonstrací ve výroční den „rolnické reformy“ z roku 1861. V § 11 programu Severního svazu se pravilo, že v letáčích vydaných k této příležitosti je třeba „ukazovat dělníkům, že od absolutistické vlády nemohou nic očekávat“, a „snažit se rozptýlit iluzi, že osvobození bylo osobní záležitostí cara, činem jeho dobré vůle“. — 370

¹⁴² Viz K. Marx - B. Engels, Spisy 4, Praha 1958, s. 433. — 375

¹⁴³ Leták donského výboru SDDSR Občanům Ruska z 9. (22.) května 1902 byl rozšiřován mezi dělníky v počtu 2000 výtisků. Krev Balmaševa, popraveného na základě rozsudku vojenského soudu za zavraždění ministra Sipjagina, pravilo se v letáku, „omyje oči dosud slepých občanů, a ti pak spatří nepopsatelnou hrůzu ruského samoděržaví. Ať uvidí, že náš boj proti němu se šíří a rozrůstá. Masy rolnictva už jdou na pomoc dělníkům a nevelké hrstce povstivé inteligence. Už se objevily první vlaštoky: v Tule odmítli vojáci střílet do stávkujících, v Poltavské a Charkovské gubernii vzplanulo rolnické povstání. Po celá staletí tam mužik pracoval pro svého pána, po celá staletí snášel útlak a bídu, až mu konečně došla trpělivost.“ Carská vláda jako obvykle přispěchala statkářům na pomoc a pustila se do krutého díla odplaty. „Avšak dosti již ostudné trpělivosti otroků, dosti obětí,“ vyzýval leták. „Pohrdání stihniž toho, kdo zůstane malověrně stát v půli cesty, kdo zapomněl na svou občanskou povinnost nebo ji vyměnil za sytý blahobyt tloustnoucího vepře. Tyrany může svrhnout jen nelítostný boj... Občané! Zastavte toto nekonečné a strašlivé krveprolévání, svrhněte samoděržaví!“ — 380

¹⁴⁴ *Revoljucionnaja Rossija* — ilegální list socialistů-revolucionářů. Vydával ho od konce roku 1900 v Rusku Svaz socialistů-revolucionářů (č. 1, datované rokem 1900, vyšlo ve skutečnosti v lednu 1901). Od ledna 1902 do prosince 1905 vycházel tento list v Ženevě jako oficiální orgán eserské strany. — 383

¹⁴⁵ Leninův úmysl „vrátit se v časopise nebo v brožuře“ k podrobnějšímu výkladu argumentů proti programovým názorům a taktice eserů se neuskutečnil. Zachovaly se přípravné materiály k zamýšlené

brožura: Úryvek z článku proti eserům (prosinec 1902) (viz Spisy 6, Praha 1953, s. 286—287), Konspekt brožury proti eserům (jaro 1903) (viz Proletarskaja revoljucija, 1939, č. 1, s. 22—28) a Plán článku proti eserům (první polovina července 1903) (viz Spisy 6, Praha 1953, s. 467—468). — 386

- ¹⁴⁶ Lenin má na mysli výzvu Všem poddaným ruského cara^[55], vydanou 3. dubna 1902 v tiskárně eserské strany a noticku k tomuto letáku v listu Revoljucionnaja Rossija, č. 7, červen 1902 (v rubrice Ze života strany). — 388
- ¹⁴⁷ Lenin cituje z výzvy Rolnického svazu eserské strany Všem pracovníkům revolučního socialismu v Rusku (Revoljucionnaja Rossija, č. 8, 25. června 1902, s. 6). — 393
- ¹⁴⁸ Lenin cituje bibliografickou poznámku věnovanou třem prvním číslovům Jiskry (Věstník ruské revolucii, č. 1, červenec 1901, s. 85). — 395
- ¹⁴⁹ Jde o jednu z Turgeněvových básní v próze Životní pravidlo^[252] (viz I. S. Turgeněv, Básně v próze, Praha 1972, s. 21—22). — 398
- ¹⁵⁰ Lenin má na mysli brožuru Samoděržaví a stávký. Přípis ministerstva financí o povolení stávek, kterou vydala roku 1902 v Ženevě Zahraniční liga ruské revoluční sociální demokracie^[203]. — 407
- ¹⁵¹ Zákon z 3. (15.) června 1886 (Předpisy o dozoru nad podniky továrního průmyslu a o vzájemných vztazích mezi továrníky a dělníky^[147]) byl schválen pod vlivem dělnického hnutí v Moskevské, Vladimírské a Jaroslavské gubernii a zejména pak v důsledku proslulé morozovovské stávký v roce 1885. Nejdůležitější v zákoně z 3. června 1886 bylo to, že do určité míry omezoval kvůli továrníkům při ukládání pokut dělníkům (proto je znám jako „zákon o pokutách“). Lenin tento zákon podrobně rozebral a podrobil jej kritice v brožuře Výklad zákona o pokutách ukládaných dělníkům v továrnách a závodech (viz Sebrané spisy 2, Praha 1980, s. 29—73).
Zákon z 2. (14.) června 1897 (O délce a rozdělení pracovní doby v podnicích továrního průmyslu^[148]) byl prvním zákonem v dějinách Ruska, jímž se zkracoval pracovní den pro část dělníků pracujících ve velkopřůmyslu; stejně jako zákon z 3. června 1886 byl i tento zákon přijat pod vlivem dělnického hnutí 90. let 19. století, zejména masových stávek petrohradských dělníků v letech 1895 až 1896. Rozbor a kritika tohoto zákona jsou obsaženy v Leninově

brožura Nový tovární zákon (viz Sebrané spisy 2, Praha 1980, s. 265—311). — 407

- ¹⁵² *Sdružení strojírenských dělníků* (oficiální název Svépomocné sdružení dělníků ve strojírenské výrobě) vzniklo v Moskvě v květnu 1901 za podpory tajné policie; stanovy schválil 14. (27.) února 1902 moskevský generální gubernátor. Založení tohoto sdružení bylo jedním z pokusů zavést „policejní socialismus“ (zubatovovštinu) a odtrhnout dělníky od revolučního boje. Demagogické koketování policie s dělníky a zejména pokusy Zubatovových agentů, předáků sdružení, přivlastnit si úlohu zprostředkovatele v konfliktech mezi podnikateli a dělníky, vyvolalo nespokojenost moskevských továrníků a protesty ministerstva financí, jež tlumočilo zájmy těchto kruhů. Od roku 1903 ztrácí sdružení stejně jako ostatní zubatovovské organizace pod vlivem rostoucího dělnického hnutí veškerý význam. — 408
- ¹⁵³ *Manchesterovci* — též freetradeři (stoupenci svobodného obchodu); byli to představitelé směru ekonomické politiky buržoazie, jenž žádal svobodu obchodu a nevměšování státu do soukromého podnikání. Tento směr vznikl koncem 18. století v Anglii. V 30.—40. letech 19. století jej podporovala průmyslová buržoazie v Manchesteru — odtud tedy též název „manchesterovci“ nebo „manchesterská škola“. V čele „manchesterské školy“ stáli R. Cobden a J. Bright. Teoreticky tento směr zdůvodnili ve svých dílech A. Smith a D. Ricardo. Tendence freetradismu se v období předmonopolistického kapitalismu ujaly též v Německu, ve Francii, v Rusku a v dalších kapitalistických zemích. — 411
- ¹⁵⁴ Jde o takzvaný „káznicový“ návrh zákona (Zuchthausvorlage), který byl na naléhání podnikatelských kruhů a císaře Viléma II. předložen v roce 1899 Říšskému sněmu. Podle tohoto návrhu zákona hrozilo vězení od jednoho do pěti let nebo peněžní pokuta až 1000 marek každému, kdo by „násilím, hrozbami, nactiutrháním nebo hanobením“ napomáhal k organizování a spolčováním dělníků, podněcoval je ke stávkám a pokoušel se vystupovat proti stávkokazům. Na nátlak dělnického hnutí byl „káznicový“ návrh zákona v Říšském sněmu 20. listopadu 1899 hlasy levicových stran i stran středu zamítnut. — 413
- ¹⁵⁵ *Osvobožděnijsje* — čtrnáctideník, vycházel v zahraničí od 18. června (1. července) 1902 do 5. (18.) října 1905 za redakce P. B. Struveho. Impulsem k jeho založení bylo opoziční hnutí zemstev. Ve sku-

tečnosti to byl ilegální orgán ruské liberální buržoazie, který důsledně prosazoval umírněný monarchistický liberalismus. Roku 1903 se kolem časopisu zformoval Svaz osvobození (oficiálně se ustavil v lednu 1904); existoval do října 1905. Osvobožděnci vytvořili spolu s činiteli zemstev-konstitucionalisty jádro konstitučně demokratické (kadetské) strany, jež se ustavila v říjnu 1905 a stala se hlavní buržoazní stranou v Rusku. — 414

¹⁵⁶ *Přípravné materiály k vypracování programu SDDSR* byly napsány v lednu—únoru 1902. Jsou v nich zachyceny nejzávažnější momenty z přípravy návrhu programu SDDSR v redakci Jiskry: jak Lenin studoval první Plechanovův návrh programu, jak pracoval na vlastním návrhu teoretické části programu a jak se podílel na kolektivním návrhu praktické části programu SDDSR. Všechny materiály jsou otištěny podle rukopisu; pro větší přehlednost jsou vedle nich uvedeny varianty některých odstavců (nebo jejich částí). — 419

¹⁵⁷ Plechanovovy a Axelrodovy připomínky k Leninově stati *Agrární program ruské sociální demokracie* byly zapsány na rubu rukopisu mezi 20. dubnem a 1. květnem (3.—14. květnem) 1902. Lenin napsal své odpovědi k připomínkám (rovněž na rubové stránky rukopisu) 1. (14.) května 1902 současně s dopisem Plechanovovi (viz *Spisy* 34, Praha 1959, s. 97); závěrečná část Leninových odpovědí (viz tento svazek, s. 455) je napsána na zvláštních stránkách přiložených k rukopisu.

Odpovědi na Plechanovovy a Axelrodovy připomínky k stati Agrární program ruské sociální demokracie jsou zde otištěny podle rukopisu; před každou odpovědí je uveden úryvek z článku, jehož se příslušné připomínky týkají. Slova, která Lenin v Plechanovově textu podškrtl, jsou zde podtržena tenkými linkami. — 439

¹⁵⁸ Lenin má na mysli Marxovu práci *Kritika gothajského programu* (viz K. Marx-B. Engels, *Spisy* 19, Praha 1966, s. 39—61) a Engelsovu práci *Ke kritice návrhu sociálně demokratického programu z roku 1891* (viz K. Marx-B. Engels, *Spisy* 22, Praha 1967, s. 267—382). — 442

¹⁵⁹ V dubnu 1902 byla v Belgii vyhlášena generální stávká na podporu požadavku všeobecného volebního práva, který parlamentu předložili zástupci dělnické, liberální a demokratické strany. Stávká se zúčastnilo přes 300 000 dělníků; po celé Belgii se konaly dělnické demonstrace. Jakmile však parlament návrh zákona o volební

reformě zamítl a vojsko začalo střílet do demonstrantů, oportunistické vedení dělnické strany (Vandervelde aj.) kapitulovalo a na nátlak svých „spojenců“ z tábora liberální buržoazie generální stávkou odvolalo. Porážka belgické dělnické třídy v dubnu 1902 byla ponaučením pro dělnické hnutí na celém světě. „Socialistický proletariát uvidí,“ napsala Jiskra ve svém 21. čísle z 1. června 1902, „k jakým praktickým výsledkům vede oportunistická taktika, jež obětuje v naději na rychlý úspěch revoluční zásady. Proletariát se znovu přesvědčí, že žádný z prostředků, jichž využívá k politickému nátlaku na nepřítele, nemůže vést k cíli, není-li odhodlán dovést tento prostředek k jeho logickému konci.“ — 447

- ¹⁶⁰ Plechanov má na mysli tuto Martovovu připomínku na poradě Jiskry 2. (15.) dubna 1902 v Curychu: „Je třeba důrazněji a názorněji poukázat na reakční charakter požadavku nacionalizace půdy v současném Rusku.“

Po curyšské poradě provedl Lenin některé změny v VII. kapitole, pojednávající o požadavku nacionalizace půdy (viz tento svazek, s. 349—350). — 449

- ¹⁶¹ Plechanov míní tuto Martovovu připomínku: „Místo toho je třeba říci, že nacionalizaci půdy pokládáme pouze za bezprostřední prolog k zespolečenštění všech výrobních prostředků.“ — 450

- ¹⁶² Jde o náhradu, již poskytla vláda francouzského krále Karla X. bývalým emigrantům za zkonfiskovanou půdu, která byla za francouzské buržoazní revoluce koncem 18. století rozprodána jako národní majetek. Podle „zákona o náhradě“ z 27. března 1825 měla být vyplacena peněžní náhrada v částce 1 091 360 000 franků („emigrantská miliarda“). Největší částky dostali královi důvěrníci. Tuto obrovskou částku získala vláda zvýšením daní a snížením úrokové míry ze státní renty z 5 % na 3 %. — 452

- ¹⁶³ Axelrod má na mysli Plechanovovu připomínku k této pasáži státě: „Proč se však omezovat jen na tento zdroj? Proč se nepokusit vrátit lidu mimoto alespoň část poplatku, který od rolníků za podpory policejního státu vybírali a stále ještě vybírají včerejší otrokáři?“ (tento svazek, s. 353). — Plechanov napsal: „Tohle je třeba navrhnout, a ne dobročinnost. Vracet peníze mohou jenom ti, kdo je dostali: *šlechtici*.“ — 452

- ¹⁶⁴ Plechanov má na mysli tuto Martovovu připomínku: „Tato teze je nesprávná. Právo požadovat vyčlenění půdy vyplývá *totiž*

ze svobodného disponování půdou. Místo toho stačí říci, že naše požadavky nevylučují, aby se moc obcí nad jednotlivcem přeměnila v moc sdružení nad členem, který do něho dobrovolně vstoupil.“

Po curyšské poradě škrtl Lenin v rukopise obě věty a nahradil je slovy: „Taková námitka by byla neopodstatněná...“ a dále až ke slovům „kterou prodává jejich kolega“ (viz níže, s. 453). — 453

SEZNAM LITERATURY,
KTEROU V. I. LENIN CITUJE
NEBO O NÍŽ SE ZMIŇUJE*

- [1] А. П. Г. *Кто виноват в г. Стаховиче?* — «Московские Ведомости», 1901, № 348, 18(31) декабря, стр. 2. — 275—278
- [2] Аксельрод, П. *Второе письмо*. Декабрь 1897 г. — В кн.: Аксельрод, П. К вопросу о современных задачах и тактике русских социал-демократов. Изд. «Союза русских социал-демократов». Женева, тип. «Союза русских социал-демократов», 1898, стр. 18—29. — 42, 92
- [3] — *К вопросу о современных задачах и тактике русских социал-демократов*. Изд. «Союза русских социал-демократов». Женева, тип. «Союза русских социал-демократов», 1898. 34 стр. — 42, 61, 82, 93, 108, 121—122, 318
- [4] — *Объявление о возобновлении изданий группы «Освобождение труда»*. Женева, «Союз русских социал-демократов», 1900. 8 стр. — 40—41
- [5] — *Первое письмо*. Ноябрь 1897 г. — В кн.: Аксельрод, П. К вопросу о современных задачах и тактике русских социал-демократов. Изд. «Союза рус-

* Česká redakce přetiskuje tento seznam literatury z 5. ruského vydání v nezměněné podobě.

V textové části jsou bibliografické prameny přeloženy a opatřeny číslem v hranaté závorce, které odkazuje na originální název díla a jeho bibliografické údaje v tomto seznamu.

Knihy, noviny a časopisy s Leninovými poznámkami jsou označeny hvězdičkou. Tyto výtisky jsou uloženy v Archivu Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSSS. *Čes. red.*

ских социал-демократов». Женева, тип. «Союза русских социал-демократов», 1898, стр. 16—17. — 108

[6] — *Предисловие [к книге В. И. Ленина. Задачи русских социал-демократов]*. — В кн.: [Ленин, В. И.] Задачи русских социал-демократов. С предисл. П. Аксельрода. Изд. Российской социал-демократической рабочей партии. Женева, тип. «Союза русских социал-демократов», 1898, стр. 1—5. — 61

[7] [Алексеев, П. А. *Речь, произнесенная 10 (22) марта 1877 года в особом присутствии правительствующего Сената*. Баку, 1901]. — 307

[8] [Амфитеатров, А. В.] *Господа Обмановы*. (Провинциальные впечатления). — «Россия», Спб., 1902, № 975, 13 (26) января, стр. 2. Подпись: Old Gentleman. — 285, 289, 367

Б. К. — см. Кричевский, Б. Н.

Б—в — см. Савинков, Б. Н.

[9] *Безработица*. — «Южный Рабочий», [Смоленск], 1900, № 3, ноябрь, стр. 9—14. — 164

Бельтов, Н. — см. Плеханов, Г. В.

[10] *Бернштейн, Э. Исторический материализм*. Пер. Л. Канцель. Спб., «Знание», тип. Клобукова, 1901. 332 стр. — 35

[11] — *Проблемы социализма и задачи социал-демократии*. Пер. с нем. К. Бутковского. М., кн. скл. Д. Ефимова, [1901]. 360 стр. — 34

[12] — *Социальные проблемы*. Пер. с нем. П. Когана. М., Т-во тип. А. Мамонтова, 1901. V, 312 стр. — 35

[13] *Булгаков, С. Н. Капитализм и земледелие*. Т. II. Спб., тип. Тиханова, 1900. 458, V стр. — 39, 267, 332, 402

[14] «*Былое*», Пб., 1906, № 10, октябрь, стр. 320—330. — 36

В. З. — см. Засулич, В. И.

- [15] *Ванновский, П. С. Приказ министра народного просвещения [Ванновского].* (Апрель 2-го дня 1901 года, № 2). — «Правительственный Вестник», Спб., 1901, № 74, 5 (18) апреля, стр. 2—3. — 284
- [16] *Вебб, С. и Б. Теория и практика английского тред-юнионизма.* (Industrial democracy.) Пер. с англ. В. Ильина. Т. 1—2. Спб., кн. маг. и конт. изд. Поповой, 1900. (Экономическая б-ка. Под общ. ред. П. Струве). — 77, 156, 162
- [17] «*Вестник Русской Революции*», Женева. — 303, 346, 355, 399
- 1901, № 1, июль, стр. 80—85, в отд. III. — 395
- 1902, № 2, февраль, стр. 39—87, 123—158, в отд. I; стр. 99—104, в отд. III. — 267, 381, 386—387, 397
- [18] «*Вестник Финансов, Промышленности и Торговли*», Спб., 1898, № 26, 28 июня (10 июля), стр. 779—780. — 293
- [19] *Витте, С. Ю. Доклад министра финансов [Витте] о государственной росписи доходов и расходов на 1902 г.* — «Правительственный Вестник», Спб., 1902, № 1, 1 (14) января, стр. 1—4. — 268—273, 295
- [20] — *Самодержавие и земство.* Конфиденциальная записка министра финансов статс-секретаря С. Ю. Витте (1899 г.). С предисл. и примеч. Р. Н. С. Печатано «Зарей». Stuttgart, Dietz, 1901. XLIV, 212 стр. — 281, 366
- [21] *Воззвание группы самоосвобождения рабочих.* Спб., март 1899 г. — «Накануне», Лондон, 1899, № 7, июль, стр. 79—80. — 60—61, 62, 71, 72, 154—155
- [22] *Возрождение революционизма в России.* Женева, Рев.-соц. группа «Свобода», 1901. 80 стр. — 92—94, 119—120, 135, 139, 151, 180, 186, 187, 392—393

- [23] *Вопросы для собирания сведений о положении рабочего класса в России.* Изд. С.-Петербургского «Союза борьбы за освобождение рабочего класса». Б. м., тип. «Рабочей Мысли», 1899. VI, 31 стр. (Б-ка «Рабочей Мысли». № 4). — 165—166
- [24] *Вопросы о положении рабочего класса в России.* № 1. [Листовка.] Б. м., изд. «Рабочей Мысли», б. г. 4 стр. — 166
- [25] *Временные правила об отбывании воинской повинности воспитанниками высших учебных заведений, удаляемыми из сих заведений за учинение скопом беспорядков.* 29 июля 1899 г.— «Правительственный Вестник», Спб., 1899, № 165, 31 июля (12 августа), стр. 1. — 367
- [26] *Временные правила организации студенческих учреждений в высших учебных заведениях ведомства министерства народного просвещения.* 22 декабря 1901 г.— «Правительственный Вестник», Спб., 1901, № 283, 30 декабря (12 января 1902), стр. 2—3. — 284—285
- [27] *Вятские «штрейкбрехеры».*— «Искра», [Мюнхен], 1901, № 9, октябрь, стр. 3. — 110
- [28] *Гоголь, Н. В. Мертвые души.* — 30
- [29] — *Старосветские помещики.* — 130
- [30] *Гончаров, И. А. Обломов.* — 276, 340, 358
- [31] *Горбунов, И. Ф. Сцены из купеческого быта. Смотрины и сговор.* — 455
- [32] *Горький, М. О писателе, который зазнался.* — 33
- [33] *Грибоедов, А. С. Горе от ума.* — 40, 67, 385, 415
- [34] * [Гуревич, Э. Л.] *Письма из Франции.* Письма первое—третье. — «Искра», [Мюнхен], 1901, № 6, июль, стр. 6—7; № 8, 10 сентября, стр. 5—6; № 9, октябрь, стр. 6—7. — 369

[35] *Два съезда*. III очередной съезд Союза и «объединительный» съезд. Изд. Союза русских социал-демократов. Женева, тип. Союза, 1901. 34 стр. (РСДРП). — 37—38, 40, 68, 72, 74, 75, 76, 77, 81—82, 85—86, 99—100, 103, 106, 111, 112, 113, 116, 123, 131, 148, 151—152, 154, 155, 156, 169, 170, 198, 199—200, 202, 310, 326

Десятилетие морозовской стачки — см. Шестернин, С. П.
Десятилетие морозовской стачки.

[36] *Деятельность государственных сберегательных касс в 1897 году*. — «Вестник Финансов, Промышленности и Торговли», Спб., 1898, № 26, 28 июня (10 июля), стр. 779—780. — 293

[37] *Доклад о русском социал-демократич. движении международному социалистич. конгрессу в Париже 1900 г. История еврейского рабочего движения в России и Польше*. Изд. Союза русских социал-демократов. Женева, тип. Союза, 1901. 134 стр. (РСДРП). — 158

[38] *Документы «объединительного» съезда*. Изд. Лиги русской революционной социал-демократии. Женева, тип. Лиги, 1901. IV, 11 стр. — 21, 110, 197—198, 199, 200, 201, 202

[39] «Заря», Штутгарт. — 31, 41, 46, 68, 73, 198, 201, 263, 318, 379

— 1901, № 1, апрель. 283 стр. — 31, 63, 67, 80, 130—131, 197, 369

— 1901, № 2—3, декабрь, стр. 156—179, 349—354, 361—403, 404—424. — 80, 151, 201, 369

— 1902, № 4, август. IV, 39, 87, 251 стр. — 200—201, 263—264, 309, 379, 404, 405, 439—455

[40] *Засулич, В. И. По поводу современных событий*. — «Искра», [Мюнхен], 1901, № 3, апрель, стр. 6—7. — 109—110

- [41] — *Проект соглашения*. Рукопись¹. — 257, 425
- [42] — *(Рецензия:)* «Возрождение революционизма в России». Издание революционно-социалистической группы «Свобода». «Свобода». Журнал для рабочих. Издание той же группы. — «Заря», Штутгарт, 1901, № 2—3, декабрь, стр. 349—354. Подпись: В. З. — 151
- [43] *(Иваншин, В. П. Рецензия:)* «Рабочая Мысль», орган петербургских рабочих, №№ 1—3. — «Листок «Работника»», Женева, 1898, № 9—10, ноябрь, стр. 47—53. Подпись: И—ъ, В. — 52, 59—60, 62
- [44] *Из нашей общественной жизни*. — «Искра», [Мюнхен], 1901, № 2, февраль, стр. 2—4. — 385
- [45] *Из нашей общественной жизни*. — «Искра», [Мюнхен], 1901, № 3, апрель, стр. 2—6. — 110
- [46] *Из нашей общественной жизни*. — «Искра», [Мюнхен], 1901, № 13, 20 декабря, стр. 1—2. — 189
- [47] *Из нашей общественной жизни*. — «Искра», [Мюнхен], 1902, № 14, 1 января, стр. 1—2. — 189
- [48] *Из партийной деятельности*. — «Революционная Россия», [Женева], 1902, № 7, июнь, стр. 23—24. — 389
- Ильин, Вл.; Ильин, Владимир* — см. Ленин, В. И.
- [49] *Инцидент в Екатеринославском земстве*. — «Искра», [Мюнхен], 1901, № 7, август, стр. 3—4. — 110
- [50] «Искра», [Лейпциг—Мюнхен—Лондон—Женева]. — 21, 22, 28, 46, 63, 66, 68, 70, 72, 73, 74, 78, 80, 84—85, 88—89, 93, 97, 101, 102, 107, 108, 123, 131, 148, 152, 168, 169, 171, 172, 174, 179, 180, 182, 186, 187, 189, 196, 198, 291, 306, 307, 308, 309, 379, 399—400, 447

¹) Poprvé otiskáno v publikaci Leninskij sbornik II, 1924, s. 91—92.

- * — [Лейпциг], 1900, № 1, декабрь. 8 стр. — 63—64, 66, 131, 177, 196, 197
- * — [Мюнхен], 1901, № 2, февраль, стр. 1, 2—4, 6. — 28, 88, 107—108, 109, 269, 385, 393
- * — 1901, № 3, апрель, стр. 1—7. — 108, 109, 318, 322, 328—329, 334, 335—336, 337, 347—348, 349, 395—396
- * — 1901, № 4, май. 6 стр. — 21—22, 64, 68, 104—105, 107—108, 109—110, 123, 167, 168, 169, 174, 175—176, 177, 178, 180, 186, 189, 192, 197, 369
- * — 1901, № 5, июнь, стр. 1—2, 3. — 80, 109—110, 284—285
- * — 1901, № 6, июль, стр. 1, 6—7, 8. — 80, 110, 369
- * — 1901, № 7, август, стр. 3—4. — 105, 110, 171, 174, 186—187
- * — 1901, № 8, 10 сентября, стр. 1—2, 3, 5—6. — 109—110, 171—172, 174, 369
- * — 1901, № 9, октябрь, стр. 1, 3, 4, 6—7. — 80, 110, 272, 369
- * — 1901, № 10, ноябрь. 4 стр. — 35, 80, 307
- [Кишинев], 1901, № 10, ноябрь. 4 стр. [Перепечатка]. — 307
- * — [Мюнхен], 1901, № 11, 20 ноября. 4 стр. — 307
- [Баку], 1901, № 11, 20 ноября. 4 стр. [Перепечатка]. — 307
- * — [Мюнхен], 1901, № 12, 6 декабря, стр. 2—3. — 22, 37, 39, 50, 55, 57, 59, 71, 107, 107—109, 112—113, 120, 176, 275, 277, 278, 279, 280
- * — 1901, № 13, 20 декабря, стр. 1, 6. — 189, 282—283

* — 1902, № 14, 1 января, стр. 1. — 189

* — 1902, № 15, 15 января, стр. 1. — 297

* — 1902, № 18, 10 марта, стр. 5—6. — 202

— 1902, № 21, 1 июня, стр. 1—2. — 308, 318, 319, 379,
400, 405, 406

[51] *«Искра». Российская социал-демократическая рабочая партия.* №№ 1—3. [Рецензия]. — «Вестник Русской Революции», Женева, 1901, № 1, июль, стр. 80—85, в отд. III. — 395—396

[52] *Исторический поворот.* — «Листок «Рабочего Дела»», Женева, 1901, № 6, апрель, стр. 1—6. — 68, 186, 197, 198

[53] *К русским гражданам.* [Листовка.] Б. м., изд. Донского ком. РСДРП, б. г. 1 стр. — 380

[54] *Канун революции.* Непериодическое обозрение вопросов теории и тактики. [Женева], Революционно-социалистическая группа «Свобода», 1901. 132 стр. — 168, 170, 174—188, 189, 277, 304, 335, 349—350

[55] *Ко всем подданным русского царя.* Изд. партии социалистов-революционеров. [Листовка.] Б. м., 3 апреля 1902. 1 стр. — 388, 389—394, 395

[56] *Ко всем русским рабочим.* [Первомайская листовка.] Б. м., тип. «Искры», [1902]. 2 стр. (РСДРП). — 309

[57] *Комиссионный проект проекта программы.* Рукопись¹. — 265—267, 307

[58] *Конгресс Германской социал-демократической партии.* — «Рабочее Дело», Женева, 1899, № 2—3, август, стр. 65—72, в отд.: Рабочее движение за границей. — 31

¹) Poprvé otištěno v publikaci Leninskij sbornik II, 1924, s. 114 až 117.

- [59] *Конгресс Германской социал-демократической рабочей партии в Ганновере.* — «Рабочее Дело», 1899, № 4—5, сентябрь — декабрь, стр. 25—37, в отд.: Рабочее движение за границей. — 31
- [60] *[Копельзон, Т. М. Письмо Б.]*. — В кн.: Плеханов, Г. В. *Vademecum* для редакции «Рабочего Дела». Сб. материалов, изданный группой «Освобождение труда». С предисл. Г. Плеханова. Женева, тип. Группы старых народовольцев, 1900, стр. 35—36. — 36
- [61] — *Письмо г. Г.* — В кн.: Плеханов, Г. В. *Vademecum* для редакции «Рабочего Дела». Сб. материалов, изданный группой «Освобождение труда». С предисл. Г. Плеханова. Женева, тип. Группы старых народовольцев, 1900, стр. 27—35. — 36
- [62] *[Кремер, А. И.] Об агитации.* С послесл. П. Аксельрода. Изд. «Союза русских социал-демократов». Женева, тип. «Союза русских социал-демократов», 1896. 43 стр. — 48
- [63] *Крестьянское движение.* — «Революционная Россия», [Женева], 1902, № 8, 25 июня, стр. 1—5. — 399—400, 401
- [64] *Кричевский, Б. Н. Принципы, тактика и борьба.* — «Рабочее Дело», Женева, 1901, № 10, сентябрь, стр. 1—36. — 28—32, 39, 40, 41, 46, 50, 54—55, 58, 62—64, 66—67, 68—70, 78, 80, 100, 109, 114, 120—124, 128—129, 149—150, 157, 167—170, 173, 177, 186, 191, 198, 200, 202
- [65] — *Тревожное время во Франции.* — «Рабочее Дело», Женева, 1899, № 2—3, август, стр. 76—85, в отд.: Рабочее движение за границей. Подпись: Б. К. — 30, 201
- [66] — *Экономическая и политическая борьба в русском рабочем движении.* — «Рабочее Дело», Женева, 1900, № 7, август, стр. 1—22. — 63, 74—75
- [67] *Крылов, И. А. — Две Бочки.* — 27

[68] — *Кот и Повар.* — 243

[69] *Кто совершит политическую революцию.* — В кн.: Пролетарская борьба, № 1. Б. м., 1899, стр. 1—38. — 120

[70] *Кто совершит политическую революцию.* [Киев], изд. Киевского комитета, 1899. 28 стр. (РСДРП. Отдельный оттиск из «Пролетарской борьбы»). — 120, 126, 379

[71] (*Кускова, Е. Д.*) *Письмо к Аксельроду одного из авторов брошюры против группы «О. Т.»* — В кн.: Плеханов, Г. В. *Vademecum* для редакции «Рабочего Дела». Сб. материалов, изданный группой «Освобождение труда». С предисл. Г. Плеханова. Женева, тип. Группы старых народолюбцев, 1900, стр. 17—21. — 36

[72] — (*Рецензия на кн.:*) *Ф. Дан. Из истории рабочего движения и социал-демократии в России.* 1900—1904 гг. Изд. Донской Речи. — «Былое», Пб., 1906, № 10, октябрь, стр. 320—330. Подпись: Е. Кускова. — 36

[73] *Credo.* — В кн.: [Ленин, В. И.] *Протест российских социал-демократов.* С послесл. от ред. «Рабочего Дела». Изд. Союза русских социал-демократов. Женева, тип. «Союза», 1899, стр. 1—6. (РСДРП. Оттиск из № 4—5 «Рабочего Дела»). — 35—36, 55, 57, 92—93, 110, 112, 144, 194

[74] *Лазарев, Е. По поводу одного раскола.* — «Накануне», Лондон, 1900, № 17 и 18, июнь, стр. 208—210. — 154

[75] — *Раскол в русской социал-демократической партии.* (Письмо в редакцию). — «Накануне», Лондон, 1900, № 15, апрель, стр. 183—184; № 16, май, стр. 194—196. — 154

[76] *Левицкий, А. Беглые заметки.* — «Вестник Русской Революции», Женева, 1902, № 2, февраль, стр. 123—158, в отд. I. — 387, 397—398

- [77] *Ленин, В. И. Аграрная программа русской социал-демократии.* — «Заря», Штутгарт, 1902, № 4, август, стр. 152—183, в отд. 2. Подпись: Н. Ленин; Н. Л. — 251, 309, 439—455
- [78] * [*Ленин, В. И.*] *Беседа с защитниками экономизма.* — «Искра», [Мюнхен], 1901, № 12, 6 декабря, стр. 2—3. — 51, 106—107, 112—113
- [79] * — *Борьба с голодающими.* — «Искра», [Мюнхен], 1901, № 9, октябрь, стр. 1. — 80, 271—272
- [80] — *Борьба с голодающими.* [Отдельный оттиск из № 2—3 «Зари».] Stuttgart, Dietz, [1901]. 18 стр. — 80
- [81] — *Внутреннее обозрение.* — «Заря», Штутгарт, 1901, № 2—3, декабрь, стр. 361—403. Подпись: Т. Х. — 80
- [82] — *За 12 лет.* Собрание статей. Т. I. Два направления в русском марксизме и русской социал-демократии. Спб., тип. Безобразова и К^о, 1908. XII, 471 стр. Перед загл. авт.: Вл. Ильин. — 34
- [83] — *Задачи русских социал-демократов.* С предисл. П. Аксельрода. Изд. Российской социал-демократической рабочей партии. Женева, тип. «Союза русских социал-демократов», 1898. 34 стр. — 61, 62, 150, 171
- [84] — *Замечания на [второй] проект программы [Плеханова].* Рукопись¹. — 259—260
- [85] — *Замечания на комиссионный проект программы.* Рукопись¹. — 265
- [86] — [*Заявление редакции «Искры»*]. От редакции. [Листовка. Лейпциг], 1900. 2 стр. — 39
- [87] — *Земский съезд.* — «Искра», [Мюнхен], 1901, № 8,

¹ Poprvé otištěno v publikaci Leninskij sbornik II, 1924, s. 65—87, 118—130.

10 сентября, стр. 2, в отд.: Из нашей общественной жизни. — 110

- [88] * — *Каторжные правила и каторжный приговор.* — «Искра», [Мюнхен], 1901, № 10, ноябрь, стр. 1. — 80
- [89] * — *Крепостники за работой.* — «Искра», [Мюнхен], 1901, № 8, 10 сентября, стр. 1. — 110
- [90] * — *Насущные задачи нашего движения.* — «Искра», [Лейпциг], 1900, № 1, декабрь, стр. 1. — 63—64, 66
- [91] — *Насущный вопрос.* Рукопись¹. — 22, 172, 174
- [92] — *Начало демонстраций.* — «Искра», [Мюнхен], 1901, № 13, 20 декабря, стр. 1. — 189
- [93] — *Наша ближайшая задача.* Рукопись². — 22, 172, 173
- [94] — *Наша программа.* Рукопись². — 22, 171—173
- [95] * — *Новое побоище.* — «Искра», [Мюнхен], 1901, № 5, июнь, стр. 1—2. — 80
- [96] — *Новый фабричный закон.* Изд. Российской социал-демократической рабочей партии. Женева, тип. «Союза русских социал-демократов», 1899. 52 стр. — 171
- [97] — *{О письме «рабочих с юга»}.* — «Искра», [Мюнхен], 1901, № 13, 20 декабря, стр. 6. — 382—383
- [98] — *О чем думают наши министры?* Рукопись³. — 49
- [99] — *Отдача в солдаты 183-х студентов.* — «Искра», [Мюнхен], 1901, № 2, февраль, стр. 6. — 88, 109, 393

¹ Poprvé otištěno v publikaci Leninskij sbornik III, 1925, s. 25—30.

² Poprvé otištěno v publikaci Leninskij sbornik III, 1925, s. 19—24, 14—18.

³ Poprvé otištěno v listu Petrogradskaja pravda, 1924, č. 22, 27. ledna.

- [100] * — *По поводу государственной росписи.* — «Искра», [Мюнхен], 1902, № 15, 15 января, стр. 1. — 297
- [101] — *По поводу «Profession de foi».* Рукопись¹. — 36
- [102] — *Предисловие [к брошюре «Документы «объединительного» съезда»].* В кн.: *Документы «объединительного» съезда.* Изд. Лиги русской революционной социал-демократии. Женева, тип. Лиги, 1901, стр. I—IV. — 21, 198—199
- [103] — *Предисловие [к сборнику: За 12 лет].* — В кн.: [Ленин, В. И.] *Ильин, Вл. За 12 лет. Собрание статей.* Т. I. Два направления в русском марксизме и русской социал-демократии. Спб., тип. Безобразова и К^о, 1908, стр. III—XII. — 34
- [104] — *Проект программы Российской соц.-дем. рабочей партии.* Рукопись². — 224, 226, 230, 236, 237, 240, 242—243, 246, 251—252, 256, 261, 264, 307, 303—304, 319, 320—322, 324, 325, 326, 332—333, 334, 335, 337, 342—343, 345, 350—352, 354, 355—356, 357, 438, 439, 451
- [105] — *Протест российских социал-демократов.* С послесл. от ред. «Рабочего Дела». Изд. Союза русских социал-демократов. Женева, тип. «Союза», 1899. 15 стр. (РСДРП. Оттиск из № 4—5 «Рабочего Дела»). — 36, 62
- [106] * [Ленин, В. И.] *Рабочая партия и крестьянство.* — «Искра», [Мюнхен], 1901, № 3, апрель, стр. 1—2. — 108, 110, 318, 322, 328, 329, 334, 336, 337, 338, 341, 347—348, 349, 395—396
- [107] — *Развитие капитализма в России.* Процесс образования внутреннего рынка для крупной промышленности. Спб., изд. Водовозовой, 1899. IX, IV, 480 стр. Перед загл. авт.: Владимир Ильин. — 338, 402

¹ Poprvé otištěno v publikaci Leninskij sbornik VII, 1928, s. 6—15.

² Poprvé otištěno v publikaci Leninskij sbornik II, 1924, s. 43—50.

- [108] — *Раскол в заграничном Союзе русских социал-демократов.* — «Искра», [Лейпциг], 1900, № 1, декабрь, стр. 8, в отд.: Из партии. — 196
- [109] * — *С чего начать?* — «Искра», [Мюнхен], 1901, № 4, май, стр. 1. — 21—23, 64, 68, 104—105, 122—123, 167, 168, 169, 174, 175, 176, 178, 181, 186, 189, 190, 197, 396
- [110] — *Три поправки [к «Проекту программы Российской социал-демократической рабочей партии»].* Рукопись¹. — 262
- [111] * — *Ценное признание.* — «Искра», [Мюнхен], 1901, № 6, июль, стр. 1. — 110
- [112] — *Что делать?* Наболевшие вопросы нашего движения. Stuttgart, Dietz, 1902. VII, 144 стр. Перед загл. авт.: Н. Ленин. — 21—23, 203, 369, 393
- [113] — *Экономическое содержание народничества и критика его в книге г. Струве.* (По поводу книги П. Струве: Критические заметки к вопросу об экономическом развитии России. Спб., 1894 г.). — В кн.: Материалы к характеристике нашего хозяйственного развития. Сб. статей. Спб., тип. Сойкина, 1895, стр. 1—144, в ч. II. Подпись: К. Тулин. — 33
- [114] — *Экономическое содержание народничества и критика его в книге г. Струве.* (Отражение марксизма в буржуазной литературе.) (По поводу книги г. Струве. Критические заметки к вопросу об экономическом развитии России. Спб., 1894 г.). — В кн.: [Ленин, В. И.] Ильин, Вл. За 12 лет. Собрание статей. Т. I. Два направления в русском марксизме и русской социал-демократии. Спб., тип. Безобразова и К^о, 1908, стр. 3—125. — 34
- [115] *Лермонтов, М. Ю. Демон.* — 179
- [116] — *Молитва.* («В минуту жизни трудную»). — 153

¹ Poprvé otištěno v publikaci Leninskij sbornik II, 1924, s. 51.

- [117] *«Летучий листок группы «Борьба»»,* б. м., 1902, № 1, июнь, стр. 1. — 369
- [118] *«Листок «Работника»»,* Женева, 1898, № 9—10, ноябрь, стр. 46—53. — 51, 52, 60, 62, 131
- [119] *«Листок «Рабочего Дела»»,* Женева, 1901, № 6, апрель, стр. 1—6. — 68, 186, 197, 198
- [120] *Манифест Российской социал-демократической рабочей партии.* [Листовка.] Б. м., тип. партии, [1898]. 2 стр. — 49, 304, 310, 371
- [121] *Маркс, К. Временный устав Товарищества.* 21—27 октября 1864 г. — 239, 249—250, 322
- [122] — *Капитал.* Критика политической экономии. Т. II. 1885 г. — 266
- [123] — *Капитал.* Критика политической экономии. Т. III, ч. 1—2. 1894 г. — 266, 324
- [124] — *Общий устав Международного товарищества рабочих.* Сентябрь, 1871 г. — 238, 249—250, 322
- [125] *Маркс, К. и Энгельс, Ф. Манифест Коммунистической партии.* Декабрь 1847 — январь 1848 года. — 99, 225, 229, 239, 240, 241, 249, 278—279, 367—368, 375, 396
- [126] [Мартов, Л.] *Гимн новейшего русского социалиста.* — «Заря», Штутгарт, 1901, № 1, апрель, стр. 152—153. Подпись: Нарцис Тупорылов. — 63, 67, 80, 131
- [127] * — *Голод идет!* — «Искра», [Мюнхен], 1901, № 6, июль, стр. 8. — 80
- [128] — *Доклад о деятельности группы «Искры», составленный для Белостокской конференции 1902 г.* Рукопись¹. — 309

¹ Poprvé otištěno v knize *Doklady social-demokratičeských komitétov Vtoromu sjezdu RSDRP.* М.-Л. 1930, s. 86—90.

- [129] * — *Еще о политическом развороте наших дней.* — «Искра», [Мюнхен], 1901, № 10, ноябрь, стр. 1—2. — 35
- [130] — *[Заметка о четвертом съезде Бунда].* — «Искра», [Мюнхен], 1901, № 7, август, стр. 6. — 171, 172
- [131] — *Крестьянское восстание.* — «Искра», [Мюнхен], 1902, № 21, 1 июня, стр. 2. — 400—401
- [132] *[Мартов, Л.] Рабочее дело в России.* Изд. Союза русских социал-демократов. Женева, тип. «Союза», 1899. 90 стр. (РСДРП). — 172
- [133] — *Рабочее дело в России.* Изд. 2-е, переработанное. Изд. Лиги русской революционной социал-демократии. Женева, тип. Лиги русск. революц. соц.-дем., 1903. 104 стр. (РСДРП). — 172
- [134] — *Современная Россия.* Изд. «Союза русских социал-демократов». Женева, тип. «Союза русских социал-демократов», 1898. 66 стр. — 171
- [135] — *«Vorwärts» и «Заря».* — «Заря», Штутгарт, 1902, № 4, август, стр. 101—104, в отд. 2. Подпись: Ignotus. — 201
- *Мартов, Л.* — см. Ignotus
- [136] *Мартынов, А. Обличительная литература и пролетарская борьба.* («Искра», №№ 1—5). — «Рабочее Дело», Женева, 1901, № 10, сентябрь, стр. 37—64. — 24—25, 62, 69—70, 74—75, 76—78, 80, 81—85, 87—88, 89, 90, 92, 93, 95, 97—99, 100—103, 105, 106, 107, 108, 110, 111, 114, 115, 120, 121, 122, 123, 124, 126, 127, 128, 138, 143, 150, 151, 167, 168, 170, 172, 177, 178, 189, 198, 199, 200, 202, 277, 325, 327—328, 335, 336, 337, 338, 341, 345, 346, 347, 348, 445—446
- [137] — *Очередные вопросы.* — «Рабочее Дело», Женева, 1901, № 9, май, стр. 42—75. — 82
- [138] — *Социал-демократия и рабочий класс. Два течения в русской социал-демократии.* Женева, тип. Союза,

1901. 32 стр. (РСДРП. Прил. к № 11 «Рабочего Дела»). — 72, 92—93

[133] *Материалы для пересмотра нашего уголовного законодательства.* Изд. министерства юстиции. Спб., тип. правительствующего Сената, 1880—1881. 4 т. — 408

[140] *Материалы к характеристике нашего хозяйственного развития.* Сб. статей. Спб., тип. Сойкина, 1895. 232, 259, III стр. — 34

[141] *Мировой рост и кризис социализма.* — «Вестник Русской Революции», Женева, 1902, № 2, февраль, стр. 39—87, в отд. I. — 381, 386—387

[142] «*Московские Ведомости*». — 275, 276, 355

— 1901, № 348, 18(31) декабря, стр. 2. — 275—277, 280—281

[143] *На «великой Сибирской магистрали».* (Письмо из Сибири). — «Искра», [Мюнхен], 1901, № 2, февраль, стр. 4. — 269—270

Надеждин, Л. Канун революции — см. Канун революции.

[144] «*Накануне*», Лондон. — 154, 304

— 1899, № 7, июль, стр. 78—80. — 60, 62, 70—71, 77, 154

— 1900, № 15, апрель, стр. 183—184. — 154

— 1900, № 16, май, стр. 194—196. — 154

— 1900, № 17 и 18, июнь, стр. 208—210. — 154

Нарцис Тупорылов — см. Мартов, Л.

[145] *Невзоров, Ю. Социал-демократия как носительница национального освобождения.* — «Заря», Штутгарт, 1901, № 2—3, декабрь, стр. 156—179. — 369

[146] Некрасов, Н. А. Саша. — 399

[147] О надзоре за заведениями фабричной промышленности и о взаимных отношениях фабрикантов и рабочих и об увеличении числа чинов фабричной инспекции. 3 июня 1886 г. — «Собрание узаконений и распоряжений правительства, издаваемое при правительствующем Сенате», Спб., 1886, № 68, 15 июля, ст. 639, стр. 1390—1405. — 407

[148] О продолжительности и распределении рабочего времени в заведениях фабрично-заводской промышленности. 2 июня 1897 г. — «Собрание узаконений и распоряжений правительства, издаваемое при правительствующем Сенате», Спб., 1897, № 62, 13 июня, ст. 778, стр. 2135—2139. — 407

Об агитации — см. Кремер, А. И. Об агитации.

[149] Обвинительный акт по делу о майских беспорядках на Обуховском заводе. С послесловием от редакции «Искры». Издание и типография «Искры». [Кишинев], ноябрь 1901. 15 стр. (РСДРП. Оттиск из ном. 9 «Искры»). — 307

[150] Объявление. — «Летучий листок группы «Борьбы»», б. м., 1902, № 1, июнь, стр. 1. — 369

Объявление о возобновлении изданий группы «Освобождение труда» — см. Аксельрод, П. Б. Объявление о возобновлении изданий группы «Освобождение труда».

[151] Объявление об изданиях социал-демократической группы «Борьба». Б. м. и г. 12 стр. — 369

[152] Организация. — «Свобода», Женева, 1901, № 1, стр. 61—80, в отд. 3. — 90, 120, 134—135, 138—140, 147—148, 157, 160—162, 180, 183, 187

[153] «Орловский Вестник», 1901, № 254, 25 сентября, стр. 2—3. — 275

[154] «Освобождение», Штутгарт, 1902, № 4, 2(15) августа, стр. 49—53. — 414

- [155] *Основные черты русского законодательства*. Б. м., тип. «Рабочей библиотеки», 1901, 60 стр. (Социал-демократическая рабочая б-ка. № 4). — 277
- [156] *Островский, А. Н. Без вины виноватые*. — 180
- [157] *От крестьянского союза партии социалистов-революционеров ко всем работникам революционного социализма в России*. — «Революционная Россия», [Женева], 1902, № 8, 25 июня, стр. 5—14. — 382—383, 392—393, 395, 396, 397—398, 399—405
- [158] *От министерства народного просвещения*. — «С.-Петербургские Ведомости», 1901, № 10, 11 (24) января, стр. 1. — 88
- [159] *От редакции*. — «Рабочее Дело», Женева, 1899, № 1, апрель, стр. 1—10. — 59, 61, 62, 74, 114, 194
- [160] *От редакции «Рабочей библиотеки»*. Б. м., тип. «Рабочей библиотеки», 1900. 25 стр. (Социал-демократическая рабочая б-ка. № 1). — 277
- [161] *Ответ «Заре»*. — «Революционная Россия», [Женева], 1902, № 4, февраль, стр. 4—5. — 399
- [162] *Ответ редакции «Рабочего Дела» на «Письмо» П. Аксельрода*. — В кн.: Ответ редакции «Рабочего Дела» на «Письмо» П. Аксельрода и «Vademecum» Г. Плеханова. Изд. Союза русских социал-демократов. Женева, тип. «Союза», 1900, стр. 1—27. (РСДРП). — 61, 82, 121, 123
- [163] *Ответ редакции «Рабочего Дела» на «Письмо» П. Аксельрода и «Vademecum» Г. Плеханова*. Изд. Союза русских социал-демократов. Женева, тип. «Союза», 1900. 81 стр. (РСДРП). — 61, 62, 82, 120, 121, 123
- [164] *Ответ редакции «Рабочего Дела» на «Vademecum» Г. Плеханова*. — В кн.: Ответ редакции «Рабочего Дела» на «Письмо» П. Аксельрода и «Vademecum» Г. Плеханова. Изд. Союза русских социал-демокра-

тов. Женева, тип. «Союза», 1900, стр. 28—69.
(РСДРП). — 60—61, 120

[165] *Отдельное приложение к «Рабочей Мысли».* Изд. петербургского «Союза». Пб., 1899. 36 стр. — 39, 59, 64—65, 71, 81, 85, 124, 125, 162

[166] *Отчет государственных сберегательных касс за 1899 год.* Спб., тип. «Народная польза», б. г. XXXI, 129 стр. — 292—301

Очередной вопрос революционного дела — см. Чернов, В. М. Очередной вопрос революционного дела.

[167] *Парвус. Оппортунизм на практике.* — «Заря», Штутгарт, 1902, № 4, август, стр. 1—39, в отд. 2. — 200

[168] *[Передовая].* — «Рабочая Мысль», Спб., [1897, № 1], октябрь, стр. 1—4. Мим. — 52—53, 55, 59, 60

[169] *Писарев, Д. И. Промахи незрелой мысли.* — 185

[170] *Письмо в русские социал-демократические органы.* — «Искра», [Мюнхен], 1901, № 12, 6 декабря, стр. 2, в ст.: [Ленин, В. И.] Беседа с защитниками экономизма. — 36, 38, 50, 55, 57, 59, 71, 106, 107—109, 112,—113, 120, 176, 275, 277, 278, 279, 280

[171] *[Письмо рабочего-ткача из Петербурга].* — «Искра», [Мюнхен], 1901, № 7, август, стр. 4, в отд.: Хроника рабочего движения и письма с фабрик и заводов. — 105, 186

[172] *[Письмо Центрального комитета Всеобщего еврейского рабочего союза в Литве, Польше и России.]* 29 августа (11 сентября) 1901 г. — «Искра», [Мюнхен], 1901, № 8, 10 сентября, стр. 6, в отд.: Из партин. — 171, 173

[173] *Плеханов, Г. В. Второй проект программы РСДРП.* Рукопись¹. — 225—250, 263—264, 265, 307—308

¹ Poprvé otištěno v publikaci Leninskij sbornik II, 1924, s. 57—61.

- [174] — *К вопросу о развитии монистического взгляда на историю.* Ответ гг. Михайловскому, Карееву и комп. Спб., 1895. 287 стр. Перед загл. авт.: Н. Бельтов. — 67
- [175] * — *На пороге двадцатого века.* — «Искра», [Мюнхен], 1901, № 2, февраль, стр. 1. — 28, 239—240, 249—250
- [176] * — *О демонстрациях.* — «Искра», [Мюнхен], 1902, № 14, 1 января, стр. 1. — 189
- [177] — *О задачах социалистов в борьбе с голодом в России.* (Письма к молодым товарищам.) Женева, тип. «Социал-демократа», 1892. 90 стр. (Б-ка современного социализма. Вып. 10). — 83, 318
- [178] *Плеханов, Г. В. Первоначальный проект программы РСДРП.* Рукопись¹. — 217, 235—236, 241, 244—245, 425
- [179] — *Проект программы Российской социал-демократической рабочей партии.* — «Заря», Штутгарт, 1902, № 4, август, стр. 11—39, в отд. А. — 455
- [180] — *Проект программы русских социал-демократов.* — В кн.: Аксельрод, П. К вопросу о современных задачах и тактике русских социал-демократов. Изд. «Союза русских социал-демократов». Женева, тип. «Союза русских социал-демократов», 1898, стр. 29—34. — 121, 318, 334—335, 372
- [181] — *Что же дальше?* Издание «Искры». [Кишинев], тип. «Искры», сентябрь 1901. 37 стр. (РСДРП. Оттиск из второй книжки «Зари»). — 307
- [182] — *Vademecum для редакции «Рабочего Дела».* Сб. материалов, изданный группой «Освобождение труда». С предисл. Г. Плеханова. Женева, тип. Группы старых народолюбцев, 1900. ЛII, 67 стр. — 36, 122, 125

¹ Poprvé otištěno v publikaci Leninskij sbornik II, 1924, s. 15—19.

- [183] *Полемика «Зари» с редакцией «Vorwärts».* — «Искра», [Мюнхен], 1902, № 18, 10 марта, стр. 5—6, в отд.: Из партии. — 201
- [184] *Полицейский набег на литературу.* — «Искра», [Мюнхен], 1901, № 5, июнь, стр. 3. — 110—111
- [185] *Полное собрание законов Российской империи.* Собрание 3. Т. I. Спб., 1885, ст. 350, стр. 261—266. — 288
- [186] *Положение о мерах к охранению государственного порядка и общественного спокойствия.* 14 августа [1881 г.]. — В кн.: Полное собрание законов Российской империи. Собрание 3. Т. I. Спб., 1885, ст. 350, стр. 261—266. — 288
- [187] * [Потресов, А. Н.] *О бессмысленных мечтаниях.* — «Искра», [Мюнхен], 1901, № 5, июнь, стр. 1. — 110 285
- [188] — *Что случилось?* — «Заря», Штутгарт, 1901, № 1, апрель, стр. 47—74. Подпись: Старовер. — 32
- [189] [Правительственное собрание о летних забастовках на петербургских мануфактурах]. — «Правительственный Вестник», Спб., 1896, № 158, 19(31) июля, стр. 1—2. — 117
- [190] «Правительственный Вестник», Спб., 1896, № 158, 19(31) июля, стр. 1—2. — 117
- 1899, № 165, 31 июля (12 августа), стр. 1. — 367
- 1901, № 57, 13(26) марта, стр. 1. — 287
- 1901, № 58, 14(27) марта, стр. 1. — 285
- 1901, № 68, 25 марта (7 апреля), стр. 1. — 284—285
- 1901, № 74, 5(18) апреля, стр. 2—3. — 284
- 1901, № 91, 26 апреля (9 мая), стр. 2. — 285

— 1901, № 283, 30 декабря (12 января 1902 г.),
стр. 2—3. — 284—285

— 1902, № 1, 1 (14) января, стр. 1—4. — 268—274, 295

- [191] *[Примечание редакции журнала «Рабочее Дело» к статье Б. Н. Савинкова «Петербургское движение и практические задачи социал-демократии»]*. — «Рабочее Дело», Женева, 1900, № 6, апрель, стр. 28. — 120, 144
- [192] *[Программа для занятий]*. Б. м. и г. 10 стр. — 304
- [193] *Программа для кружковых занятий*. Б. м. и г. 29 стр. — 304
- [194] *Программа для чтения*. Составлена И — ым. Б. м. и г. 22 стр. — 304
- [195] *Программа периодического органа Союза русских социал-демократов «Рабочее Дело»*. Изд. Союза русских социал-демократов. Женева, тип. «Союза», 1899. 9 стр. (РСДРП. Оттиск из № 1 «Рабочего Дела»). — 40, 59, 61—63, 114, 194
- [196] *Программа С.-Петербургского союза борьбы за освобождение рабочего класса*. [Листовка. Спб.] октябрь 1900. 2 стр. — 128, 131—133, 157
- [197] *Программа [«Северного союза РСДРП»]*. Рукопись 1—370—379
- [198] *Проект программы Российской социал-демократической рабочей партии*. (Выработанный редакцией «Искры» и «Зари»). — «Искра», [Мюнхен], 1902, № 21, 1 июня, стр. 1—2. — 308, 318, 379, 400, 404, 405
- [199] *Проект программы Российской социал-демократической рабочей партии*. (Выработанный редакцией

¹ Poprvé otištěno v časopise Proletarskaja revoljucija, 1922, č. 9, s. 231—234.

«Искры» и «Зари»). — «Заря», Штутгарт, 1902, № 4, август, стр. 1—20, в отд. А. — 263—264, 379, 404, 405—406

Проект программы русских социал-демократов — см. Плеханов, Г. В. Проект программы русских социал-демократов.

[200] [Прокопович, С. Н.] *Ответ на брошюру Аксельрода «К вопросу о современных задачах и тактике русских социал-демократов»*. — В кн.: Плеханов, Г. В. Vademecum для редакции «Рабочего Дела». Сб. материалов, изданный группой «Освобождение труда». С предисл. Г. Плеханова. Женева, тип. Группы старых народовольцев, 1900, стр. 37—60. — 36, 125

[201] — *Рабочее движение на Западе*. Опыт критического исследования. Т. I. Германия и Бельгия. Спб., Пантелеев, 1899. II, 212, 120 стр. Перед загл. авт.: С. Н. Прокопович. — 35, 58

[202] *Пролетарская борьба*. № 1. Б. м., 1899. 119 стр. — 120, 177

[203] *Pro domo sua*. (Библиографическая заметка о № 1 «В. Р. Р.» в «Заре» № 2—3). — «Вестник Русской Революции», Женева, 1902, № 2, февраль, стр. 99—104, в отд. III. — 267

[204] *Profession de foi Киевского комитета РСДРП*. 1899. Рукопись¹. — 36

[205] *Р. М. Наша действительность*. (Рабочее движение, самодержавие, общество с его слоями (дворянство, крупная и мелкая буржуазия, крестьяне и рабочие) и общественная борьба). — Отдельное приложение к «Рабочей Мысли». Изд. Петербургского «Союза». Пб., 1899, стр. 3—16. — 39, 64—65, 81, 85, 124, 162

Р. Н. С. — см. Струве, П. Б.

¹ Poprvé otištěno v publikaci Leninskij sbornik VII, 1928, s. 16 až 18.

- [²⁰³] «Рабочая Газета», Киев. — 49, 148, 158
- [²⁰⁷] «Рабочая Газета» (неосуществленное издание 1899 г.). — 22, 172, 173, 177, 308
- [²⁰⁸] «Рабочая Мысль», Спб. — Берлин — Варшава — Женева. — 36, 51, 52—54, 55, 59, 60, 62, 72, 76—77, 89, 109, 112, 120, 124, 135, 148, 161, 165, 167, 172, 179
— [1897, № 1], октябрь. 5 стр. Мим. — 51, 52—53, 55, 59, 60, 131
- [²⁰⁹] «Рабочее Дело» (неосуществленное издание 1895 г.). — 48, 54—55
- [²¹⁰] «Рабочее Дело», Женева. — 23, 31, 32, 36, 37, 40—41, 46, 52, 55, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 68, 69, 70, 72, 74, 75, 82, 89, 90, 93, 99, 103, 111, 112, 114, 120, 122—123, 124, 131, 138, 148, 150, 151, 152, 153—154, 155, 157, 168—169, 170, 178, 182, 184, 186, 194—195, 196, 197, 198, 199, 202, 311
— 1899, № 1, апрель, стр. 1—10, 139—142. — 59, 60—61, 62, 74, 150, 194—195
— 1899, № 2—3, август, стр. 65—72, 76—85, в отд.: Рабочее движение за границей. — 30, 31, 201
— 1899, № 4—5, сентябрь — декабрь, стр. 25—37, в отд.: Рабочее движение за границей. — 31
— 1900, № 6, апрель, стр. 28—42. — 90, 118, 120, 142, 144, 146, 152, 160
— 1900, № 7, август, стр. 1—22. — 63, 75
— 1901, № 9, май, стр. 42—75. — 82
— 1901, № 10, сентябрь. 136, 46 стр. — 21, 24—25, 28—32, 35, 37, 39, 40, 41, 46, 48, 54—55, 58, 62—64, 66—67, 68—70, 74, 77—80, 82—86, 87—88, 89, 90, 93, 94—95, 96—98, 99, 100—103, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 113, 114, 119, 120—123, 124, 126, 127, 128, 129, 138, 143, 149—150, 151, 156—157, 167,—170, 172, 173,

177, 178, 186, 189—190, 191, 198, 199, 200, 201, 202,
277, 319, 324—325, 327—328, 335—336, 337, 338—
339, 341, 345, 346, 347, 348, 445—446

Рабочее Дело в России — см. Мартов, Л. Рабочее дело
в России.

[211] *«Революционная Россия»*, [Женева]. — 305

— 1902, № 3, январь, стр. 1. — 387

— 1902, № 4, февраль, стр. 4—5. — 399

— 1902, № 7, июнь, стр. 2—5, 23—24. — 383—384, 389

— 1902, № 8, 25 июня, стр. 1—14. — 383—384, 392, 394,
396, 397—399, 400—406

[212] *Рескрипт, данный на имя члена Государственного со-
вета... Ванновского*. 25 марта 1901 г. — «Правитель-
ственный Вестник». Спб., 1901, № 68, 25 марта
(7 апреля), стр. 1. — 284—285

[213] *[Рецензия на книгу: Ленин, В. И.] Задачи русских со-
циал-демократов*. С предисл. П. Аксельрода. Жене-
ва, 1898. — «Рабочее Дело», Женева, 1899, № 1, ап-
рель, стр. 139—142. — 61, 62, 150

[214] *Решения съезда*. — В листовке: *Манифест Российской
социал-демократической рабочей партии*. Б. м., тип.
партии, [1898], стр. 2. — 302

[215] *«Россия»*, Спб. — 110

— 1902, № 975, 13(26) января, стр. 2. — 285, 289, 367

[216] *«Русская Старина»*, Спб. — 49

[217] *«Русские Ведомости»*, М. — 112, 233, 267

— 1886, № 144, 29 мая, стр. 3. — 166

[218] *Русский закон и рабочий*. — «Освобождение», Штут-
гарт, 1902, № 4, 2(15) августа, стр. 50—53. — 414

- [219] *«Русское Богатство»*, Пб. — 267, 303
- [220] *Рылеев, К. Ф. Гражданин.* — 141
- [221] [Рязанов, Д. Б.] *Археология и полиция.* — «Искра», [Мюнхен], 1901, № 8, 10 сентября, стр. 3. — 369
- [222] * — *Голландия.* — «Искра», [Мюнхен], 1901, № 9, октябрь, стр. 7. — 369
- [225] — *Замечания на программу «Рабочего Дела».* — «Заря», Штутгарт, 1901, № 1, апрель, стр. 118—136. — 197, 369
- [224] * — *Царский кабаk.* — «Искра», [Мюнхен], 1901, № 8, 10 сентября, стр. 1—2. — 369
- [225] [Савинков, Б. Н.] *Петербургское движение и практические задачи социал-демократии.* — «Рабочее Дело», Женева, 1900, № 6, апрель, стр. 28—42. Подпись: Б — в. — 89—90, 117—118, 120, 141—142, 142—143, 144—145, 146, 152, 161
- [226] *Салтыков-Щедрин, М. Е. В среде умеренности и аккуратности.* — 112
- [227] — *За рубежом.* — 146
- [228] — *Круглый год.* — 33
- [229] — *Мелочи жизни.* — 319
- [230] — *Пестрые письма.* — 387
- [231] — *Помпадурь и помпадурши.* — 279
- [232] — *Похороны.* — 33
- [233] *Самодержавие и стачки.* Записка министерства финансов о разрешении стачек. С прилож. статьи: «Новая победа русских рабочих» Л. Мартова. Изд. Лиги русской революционной социал-демократии. Женева, тип. Лиги, 1902. 68, [2], XXVI стр. (РСДРП). — 407—416

- [234] *С.-Петербург.* — «Искра», [Лейпциг], 1900, № 1, декабрь, стр. 8, в отд.: Из партии. — 131
- [235] «*С.-Петербургские Ведомости*». — 112
— 1901, № 10, 11 (24) января, стр. 1. — 88
- [236] «*С.-Петербургский Рабочий Листок*», [Спб. — Женева]. — 49
- [237] *Сборник мыслей и афоризмов, извлеченных из частной переписки Л. Н. Толстого.* Сост. Кудрявцев. Женева, Элпидин, 1896, стр. 207—270. (Спелые колосья. Вып. 4). — 289
- [238] «*Свобода*», Женева, 1901, № 1. VIII, 72, 87, IX, 80 стр. — 90, 120, 125, 135, 136—141, 143, 144, 145—146, 147—148, 157, 160—162, 163, 175, 180, 183, 186—189, 303
- [239] *Сервантес, Мигель. Дон-Кихот.* — 158, 160
- [240] *Серебряков, Е. А. По поводу воззвания группы «Самоосвобождения рабочих».* — «Накануне», Лондон, 1899, № 7, июль, стр. 78—79. — 154—155
- [241] «*Собрание узаконений и распоряжений правительства, издаваемое при правительствующем Сенате*», Спб., 1886, № 68, 15 июля, ст. 639, стр. 1390—1405. — 407
— 1897, № 62, 13 июня, ст. 778, стр. 2135—2139. — 407
- [242] *[Список вопросов (Tagesordnung) съезда].* 13 (26) февраля 1902 г. Рукопись¹. — 302—305
- Старовер — см. Потресов, А. Н.
- [243] *Стахович, М. А. Доклад, читанный на Орловском миссионерском съезде.* — «Орловский Вестник», 1901, № 254, 25 сентября, стр. 2—3. — 275

¹ Poprvé otištěno v publikaci Leninskij sbornik VIII, 1928, s. 227

Стеклов, Ю. М. — см. Невзоров, Ю.

- [244] * [Струве, П. Б.] *От редактора*. [Листок-оттиск из журнала «Освобождение» № 1]. Штутгарт, [1902]. 6 стр. — 387
- [245] — [Передовая]. — «Освобождение», Штутгарт, 1902, № 4, 2 (15) августа, стр. 49—50. — 414, 415
- [246] — *Предисловие [к книге С. Ю. Витте «Самодержавие и земство»]*. — В кн.: Витте, С. Ю. Самодержавие и земство. Конфиденциальная записка министра финансов статс-секретаря С. Ю. Витте (1899 г.). С предисл. и примеч. Р. Н. С. Stuttgart, Dietz, 1901, стр. V—XLIV. Подпись: Р. Н. С. — 281, 366
- [247] * — *Самодержавие и земство*. — «Искра», [Мюнхен], 1901, № 2, февраль, стр. 2; № 4, май, стр. 2—3. — 108—109, 110

Т. Х. — см. Ленин, В. И.

- [248] *Террористический элемент в нашей программе*. — «Революционная Россия», [Женева], 1902, № 7, июнь, стр. 2—5. — 383—384
- [249] *Толстой, Л. Н. Письма о голоде*. 1892. — В кн.: Сборник мыслей и афоризмов, извлеченных из частной переписки Л. Н. Толстого. Сост. Кудрявцев. Женева, Элпидин, 1896, стр. 226—270. (Спелые колосья. Вып. 4). — 289
- [250] *Требования по общему согласию рабочих*. — «Русские Ведомости», М., 1886, № 144, 29 мая, стр. 3, в ст.: О беспорядках рабочих на фабрике товарищества Никольской мануфактуры. — 166
- [251] *Труды комиссии, учрежденной для пересмотра уставов фабричного и ремесленного*. Ч. 1, 3. Спб., 1863—1864. 2 т. — 407—408

Тулин, К. — см. Ленин, В. И.

- [252] *Тургенев, И. С. Стихотворения в прозе. Житейское правило.* — 398
- [253] *Устав рабочей кассы, выработ. в Спб. рабочими.* (№ 1 «Рабочей Мысли»). — «Листок «Работника»», Женева, 1898, № 9—10, ноябрь, стр. 46—47. — 51—52, 131
- [254] *Устав рабочей кассы, выработанный петербург. рабочими.* Петербург. Июль 1897 г. — «Рабочая Мысль», Спб., [1897, № 1], октябрь, стр. 4—5. — 52, 59, 131
- [255] *Устав союзной рабочей организации.* — В листовке: Программа петербургского Союза борьбы за освобождение рабочего класса. [Спб.], октябрь 1900, стр. 1—2. — 128, 131—133, 156—157
- [256] *Фонвизин, Д. И. Недоросль.* — 232—233
- [257] *Циркуляр временноуправляющего министерством народного просвещения, товарища министра, попечителям учебных округов.* (11-го марта 1901 года, № 6713). — «Правительственный Вестник», Спб., 1901, № 58, 14(27) марта, стр. 1. — 284—285
- [258] *Циркуляр г. министра внутренних дел, по департаменту полиции, от 12-го сего марта 1901 года, за № 1230, гг. губернаторам, градоначальникам и обер-полицеймейстерам.* — «Правительственный Вестник», Спб., 1901, № 57, 13(26) марта, стр. 1. — 286—287
- [259] *Циркуляры министра народного просвещения попечителям учебных округов.* (24-го апреля 1901 года, № 10516, 10517). — «Правительственный Вестник», Спб., 1901, № 91, 26 апреля (9 мая), стр. 2. — 284—285
- [260] *Чего требуют рабочие петербургских бумагопрядилен.* [Листовка.] Изд. Союза борьбы за освобождение рабочего класса. [Спб.], 30 мая 1896. 1 стр. — 166
- [261] [Чернов, В. М.] *Очередной вопрос революционного дела.* Лондон. Аграрно-социалистическая лига, 1900. 28 стр. — 395—396

- [262] Чернышевский, Н. Г. Пролог. — 251
- [263] Четвертый съезд Всеобщего еврейского рабочего союза в Литве, Польше и России. Б. м., июль 1901. 21 стр. (РСДРП). — 76
- [264] Чехов, А. П. Канитель. — 233
- Что же дальше? — см. Плеханов, Г. В. Что же дальше?
- [265] (Шестернин, С. П.) Десятилетие морозовской стачки. Изд. 2-ое организации газ. «Искры». [Баку], тип. «Искры», 1901. 31 стр. (РСДРП). — 307
- [266] Экстренный съезд горнопромышленников в Харькове. — «Южный Рабочий», [Смоленск], 1900, № 3, ноябрь, стр. 4—8. — 163
- [267] «Южный Рабочий», Екатеринослав и др. — 163
— 1900, [Смоленск], № 3, ноябрь, стр. 4—14. — 163
-
- [268] *Abwehr. [Antwort der Redaktion des «Vorwärts» auf den in N 2—3 der russischen Zeitschrift «Sarja» erschienenen und von Ignotus unterzeichneten Artikel über den Lübecker Parteitag].* — In: «Vorwärts», Berlin, 1902, N 1, 1. Januar, S. 3. — 201
- [269] *[Anmerkung der Redaktion zu dem Artikel Kautskys].* — In: «Vorwärts», Berlin, 1902, N 6, 8. Januar, S. 3. — 201
- [270] «Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik», Bd. 14. Berlin, 1899. VII, 754 S. — 58
- [271] *Bemerkung der Redaktion.* — In: «Vorwärts», Berlin, 1902, N 46, 23. Februar, 1. Beilage, S. 3. — 201
- [272] *Bernstein, E. Probleme des Sozialismus.* — In: «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1896—1897, Jg. XV, Bd. I, N 6, S. 164—171; N 7, S. 204—213; N 10, S. 303—311; N 25, S. 772—783; 1896 bis 1897, Jg. XV, Bd. II, N 30, S. 100—107; N 31, S. 138—143. — 25, 35, 78

- [273] — *Das realistische und das ideologische Moment im Sozialismus. Probleme des Sozialismus, 2. Serie II.* — In: «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1897—1898, Jg. XVI, Bd. II, N 34, S. 225—232; N 39, S. 388—395. — 25, 35, 78
- [274] — *Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie.* Stuttgart, Dietz, 1899. X, 188 S. — 25, 35, 78
- [275] «*Bulletin de l'Office du travail*», Paris, 1901, N 10, octobre, p. 711 — 712. — 295—297
- [276] «*Deutsch-Französische Jahrbücher*», Paris, 1844, Lfg. 1—2, S. 71—85. — 345
- [277] *Engels, F. Die Bauernfrage in Frankreich und Deutschland.* — In: «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1894—1895, Jg. XIII, Bd. I, N 10, S. 292—306. — 339—340
- [278] — *Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Philosophie.* — In: «Vorwärts», Leipzig, 1877, N 1, 3.I, S. 1; N 2, 5.I, S. 1—2; N 3, 7.I, S. 1—2; N 4, 10.I, S. 1—2; N 5, 12.I, S. 1; N 6, 14.I, S. 1—2; N 7, 17.I, S. 1—2; N 10, 24.I, S. 1—2; N 11, 26.I, S. 1—2; N 17, 9.II, S. 1—3; N 24, 25.II, S. 1—2; N 25, 28.II, S. 1—3; N 36, 25.III, S. 1—2; N 37, 28.III, S. 1—2; N 44, 15.IV, S. 1—2; N 45, 18.IV, S. 1—2; N 49, 27.IV, S. 1—2; N 50, 29.IV, S. 1—2; N 55, 11.V, S. 1—2; N 56, 13.V, S. 1—3; Wissenschaftliche Beilage des «Vorwärts»: N 1 und 2 zu N 87, 27.VII, S. 1—3; N 3 zu N 93, 10.VIII, S. 1; N 4 zu N 96, 17.VIII, S. 1; N 5 zu N 105, 7. IX, S. 1; N 6 zu N 108, 14.IX, S. 1; Beilage des «Vorwärts»: zu N 127, 28.X, S. 1—2; zu N 130, 4.XI, S. 1; zu N 139, 28.XI, S. 1—3; zu N 152, 30.XII, S. 1—3; Beilage des «Vorwärts», 1878: zu N 52, 5.V, S. 1—2; zu N 61, 26.V, S. 1—2; zu N 64, 2. VI, S. 1—2; zu N 75, 28.VI, S. 1—2; zu N 79, 8.VII, S. 1—2. — 29—30
- [279] — *Vorbemerkung [zur Arbeit: Der Deutsche Bauernkrieg].* 3-ter Abdr. Leipzig, Genossenschaftsbuchdruckerei, 1875, S. 3—19. — 43, 71
- [280] — *Vorrede zur dritten Auflage [der Arbeit: Marx, K. Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte].* — In: Marx, K. Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte. 3-te Aufl. Hamburg, Meißner, 1885, S. III—IV. — 26

- [²⁸¹] — *Zur Kritik des sozialdemokratischen Programmentwurfes 1891.* — In: «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1901—1902, Jg. XX, Bd. I, N 1, S. 5—13. — 212, 223, 241, 242, 244, 249—250, 255—256, 260, 441—442
- [²⁸²] *Der Entwurf des neuen Parteiprogramms.* III. — In: «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1890—1891, Jg. IX, Bd. II, N 51, S. 780 bis 791. — 241—242
- [²⁸³] *Der Entwurf eines Gesetzes zum Schutze des gewerblichen Arbeitsverhältnisses,* N 347. Berlin, den 26. Mai 1899. — In: Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstages, 10. Legislaturperiode. I. Session 1898/1900. 3-ter Anlageband. Berlin, Sittenfeld, 1899, S. 2238—2239. — 413
- [²⁸⁴] *Gesetz gegen die gemeingefährlichen Bestrebungen der Sozialdemokratie.* Vom 21. Oktober 1878. — In: «Reichs-Gesetzblatt», Berlin, 1878, N 34, S. 351—358. — 29, 45, 65
- [²⁸⁵] [*Höchberg, K., Schramm, K., Bernstein, E.*] *Rückblicke auf die sozialistische Bewegung in Deutschland.* Kritische Aphorismen. — In: Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. Hrsg. von Richter. Jg. I. Hft. 1. Zürich, 1879, S. 75—96. — 65
- [²⁸⁶] *Ignotus.* [*Martow, L.*] *In Sachen «Vorwärts» gegen «Sarja».* — In: «Vorwärts», Berlin, 1902, N 46, 23. Februar, I. Beilage, S. 3. — 201
- [²⁸⁷] *Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik.* Hrsg. von Richter. Jg. I. Hft. 1. Zürich—Oberstrass, Körber, 1879, S. 75—96. — 65
- [²⁸⁸] * *Kautsky, K. Die Agrarfrage.* Eine Übersicht über die Tendenzen der modernen Landwirtschaft und die Agrarpolitik der Sozialdemokratie. Stuttgart, Dietz, 1899. VIII, 451 S. — 328—329, 356
- [²⁸⁹] — *Finis Poloniae?* — In: «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1895—1896, Jg. XIV, Bd. II, № 42, S. 484—491; N 43, S. 513—525. — 330—331

- [²⁹⁰] — *Die Intelligenz und die Sozialdemokratie.* — In: «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1894—1895, Jg. XIII, Bd. II, N 27, S. 10—16. — 136
- [²⁹¹] — *Nochmals die «Sarja» und der «Vorwärts».* — In: «Vorwärts», Berlin, 1902, N 6, 8. Januar, S. 3. — 201
- [²⁹²] — *Der Parlamentarismus, die Volksgesetzgebung und die Sozialdemokratie.* Stuttgart, Dietz, 1893. 139 S. — 156—157
- [²⁹³] — *Die Revision des Programms der Sozialdemokratie in Österreich.* — In: «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1901—1902, Jg. XX, Bd. I, N 3, S. 68—82. — 55—56, 238—239
- [²⁹⁴] — *Die «Sarja» und der «Vorwärts».* — In: «Vorwärts», Berlin, 1902, N 4, 5. Januar, S. 3. — 201
- [²⁹⁵] — *Vollmar und der Staatsozialismus.* — In: «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1891—1892, Jg. X, Bd. II, N 49, S. 705—713. — 349
- [²⁹⁶] *Kongreß der Sozialdemokraten Deutschlands.* (Schluß). — In: «Vorwärts», Leipzig, 1877, N 65, 6. Juni, S. 1—2. — 29
- [²⁹⁷] *Kritschewsky, B. Die Beweise der «Sarja».* — In: «Vorwärts», Berlin, 1902, N 52, 2. März, 4. Beilage, S. 1. — 201
- [²⁹⁸] — *Ein letztes Wort der Abwehr zur Diskussion mit Genossen Liebknecht.* — In: «Vorwärts», Berlin, 1899, N 190, 16. August, S. 3. — 201
- [²⁹⁹] — *Die Sozialisten und die Dreyfus-Affaire.* — In: «Vorwärts», Berlin, 1899, N 181, 5. August, S. 2—3. — 201
- [³⁰⁰] — *Tatsachen beweisen.* Antwort an W. Liebknecht. — In: «Vorwärts», Berlin, 1899, N 185, 10. August, S. 2—3. — 201
- [³⁰¹] — *Über die Situation in Frankreich.* — In: «Vorwärts», Berlin, 1899, N 146, 25. Juni, S. 3. — 201
- [³⁰²] *Lassalle, F. [Brief an K. Marx.]* 24. Juni 1852. — In: Lassalle, F. Briefe an Marx u. F. Engels. 1849 bis 1862. Stuttgart, Dietz, 1902, S. 52—54. (In: «Aus dem literarischen Nachlaß von K. Marx, F. Engels und F. Lassalle». Hrsg. von F. Mehring. Bd. IV). — I.

- [³⁰³] — *Briefe an K. Marx und F. Engels*. 1849 bis 1862. Stuttgart, Deitz, 1902, S. 52—54. (In: «Aus dem literarischen Nachlaß von K. Marx, F. Engels und F. Lassalle». Hrsg. von F. Mehring. Bd. IV). — 1.
- [³⁰⁴] *Luxemburg, R. Neue Strömungen in der polnischen sozialistischen Bewegung in Deutschland und Österreich*. — In: «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1895—1896, Jg. XIV, Bd. II, N 32, S. 176—181; N 33, S. 206—216. — 331
- [³⁰⁵] — *Der Sozialpatriotismus in Polen*. — In: «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1895—1896, Jg. XIV, Bd. II, N 41, S. 484—491. — 331
- [³⁰⁶] *Marx, K. Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte*. 3-te Aufl. Hamburg, Meißner, 1885. VI, 108 S. — 26, 186
- [³⁰⁷] — [*Brief an Bracke*]. 5. Mai 1875. — In: «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1890—1891, Jg. IX, Bd. I, N 18, S. 562. — 41—42, 77
- [³⁰⁸] — *Zur Kritik der Hegelschen Rechts-Philosophie*. Einleitung. — In: «Deutsch-Französische Jahrbücher», Paris, 1844, Lfg. 1, S. 71—85. — 345
- [³⁰⁹] — *Zur Kritik des sozialdemokratischen Parteiprogramms*. — In: «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1890—1891, Jg. IX, Bd. I, N 18, S. 561—575. — 442, 444
- [³¹⁰] *Mehring, F. Geschichte der deutschen Sozialdemokratie*. T. 2. Vor Lassalles offenem Antwortschreiben bis zum Erfurter Programm. 1863 bis 1891. Stuttgart, Dietz, 1898. VI, 568 S. (In: Die Geschichte des Sozialismus in Einzeldarstellungen von E. Bernstein, C. Hugo, K. Kautsky, P. Lafargue, F. Mehring, G. Plechanow. Bd. 3, T. 2). — 34—35, 65
- [³¹¹] *Most und Genossen*. [*Antrag von Most und Genossen auf dem Parteitag der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands, polemische Artikel, wie Engels contre Dühring, in Zukunft im «Vorwärts» nicht mehr zu veröffentlichen*. 29. Mai 1877]. — In: «Vorwärts», Leipzig, 1877, N 65, 6. Juni, S. 2, im Protokoll: Kongreß der Sozialdemokraten Deutschlands. — 29—30
- [³¹²] *Mouvement général de l'épargne en 1899*. — «Bulletin de l'Office du travail», Paris, 1901, N 10, octobre, p. 711—712. — 295—297

[³¹³] «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1890—1891, Jg. IX, Bd. I, N 18, S. 561—575. — 41—42, 77, 442, 444

— 1890—1891, Jg. IX, Bd. II, N 51, S. 780—791. — 241

— 1891—1892, Jg. X, Bd. II, N 49, S. 705—713. — 349

— 1894—1895, Jg. XIII, Bd. I, N 10, S. 292—306. — 240—241

— 1894—1895, Jg. XIII, Bd. II, N 27, S. 10—16. — 136

— 1895—1896, Jg. XIV, Bd. II, N 32, S. 176—181; N 33, S. 206—216; N 41, S. 459—470. — 331

— 1895—1896, Jg. XIV, Bd. II, N 42, S. 484—491; N 43, S. 513—525. — 331

— 1896—1897, Jg. XV, Bd. I, N 6, S. 164—171; N 7, S. 204—213; N 10, S. 303—311; N 25, S. 772—783; Bd. II, N 30, S. 100—107; N 31, S. 138—143. — 24—25, 34, 78

— 1897—1898, Jg. XVI, Bd. II, N 34, S. 225—232; N 39, S. 388—395. — 24—25, 34, 78

— 1901—1902, Jg. XX, Bd. I, N 1, S. 5—13. — 226, 233, 241, 242, 244, 250, 256, 260, 442

— 1901—1902, Jg. XX, Bd. I, N 3, S. 68—82. — 55—56, 237—238

Old Gentleman — см. Амфитеатров, А. В.

[³¹⁴] *Organisation der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands, beschlossen auf dem Parteitag zu Halle 1890.* — In: Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. Abgehalten zu Erfurt vom 14. bis 20. Oktober 1891. Berlin, «Vorwärts», 1891, S. 7—10. — 153

[³¹⁵] *Programm der Sozialdemokratischen Arbeiterpartei in Österreich.* (Beschlossen am Parteitag zu Wien 1901). In: Protokoll über die Verhandlungen des Gesamtparteitages der Sozialdemokratischen Arbeiterpartei in Österreich. Abgehalten zu Wien vom 2. bis 6. November 1901. Wien, Wiener Volksbuchhandlung Ignaz Brand, 1901. S. 3—5. — 55—56

- [³¹⁶] *Programm der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands, beschlossen auf dem Parteitag zu Erfurt 1891.* — In: Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. Abgehalten zu Erfurt vom 14. bis 20. Oktober 1891. Berlin, «Vorwärts», 1891, S. 3–6. — 208–209, 210, 211–212, 233, 242, 249–250
- [³¹⁷] *Protokoll über die Verhandlungen des Gesamtparteitages der Sozialdemokratischen Arbeiterpartei in Österreich.* Abgehalten zu Wien vom 2. bis 6. November 1901. Wien, Wiener Volksbuchhandlung Ignaz Brand, 1901. 204 S. — 55–56
- [³¹⁸] *Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands.* Abgehalten zu Erfurt vom 14. bis 20. Oktober 1891. Berlin, «Vorwärts», 1891. 368 S. — 153, 208–209, 210, 211–212, 233, 242, 249–250
- [³¹⁹] *Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands.* Abgehalten zu Hannover vom 9. bis 14. Oktober 1899. Berlin, «Vorwärts», 1899. 304 S. — 30, 37–38
- [³²⁰] *Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands.* Abgehalten zu Lübeck vom 22. bis 28. September 1901. Berlin, «Vorwärts», 1901. 319 S. — 30, 37–38
- [³²¹] «*Reichs-Gesetzblatt*», Berlin, 1878, N 34, S. 351–358. — 29–30, 44–45, 65
- [³²²] *Resolution Bebels [angenommen am 13. Oktober 1899 auf dem Parteitag der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands zu Hannover].* — In: Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. Abgehalten zu Hannover vom 9. bis 14. Oktober 1899. Berlin, «Vorwärts», 1899, S. 243–244. — 31, 38
- [³²³] *Resolution Bebels zur Bernstein-Debatte [angenommen auf dem Parteitag der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands.* Abgehalten zu Lübeck vom 22. bis 28. September 1901]. — In: Protokoll über die Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. Abgehalten zu Lübeck vom 22. bis 28. September 1901. Berlin, «Vorwärts», 1901, S. 99. — 31, 38

[³²⁴] «Der Sozialdemokrat», Zürich—London. — 65

[³²⁵] *Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstages, 10. Legislaturperiode. I. Session 1898/1900. 3-ter Anlageband.* Berlin, Sittenfeld, 1899. IV, 1703—2512 S. — 413

[³²⁶] *Struwe, P. Die Marxsche Theorie der sozialen Entwicklung. Ein kritischer Versuch.* — In: «Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik». Bd. 14. Berlin, 1899, S. 658—704. — 58

[³²⁷] — [*Rezension der Bücher:*] *Bernstein, Eduard. Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie.* Stuttgart, 1899. X u. 188 S. *Kautsky, Karl. Bernstein und das sozialdemokratische Programm.* Stuttgart, 1899. VIII u. 195 S. — In: «Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik». Bd. 14. Berlin, 1899, S. 723—739, in der Rubrik: Literatur. — 58

[³²⁸] *Vahlteich. [Diskussionsbeitrag Vahlteichs auf dem Parteitag der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands über die Aufnahme der polemischen Artikel von Engels in den «Vorwärts». 29. Mai 1877].* — In: «Vorwärts», Leipzig, 1877, N 65, 6. Juni, S. 2, im Rubrik: «Kongreß der Sozialdemokraten Deutschlands». — 29—30

[³²⁹] «Vorwärts», Leipzig—Berlin. — 114

— Leipzig, 1877, N 1, 3. Januar, S. 1; N 2, 5. Januar, S. 1—2; N 3, 7. Januar, S. 1—2; N 4, 10. Januar, S. 1—2; N 5, 12. Januar, S. 1—2; N 6, 14. Januar, S. 1—2; N 7, 17. Januar, S. 1—2; N 10, 24. Januar, S. 1—2; N 11, 26. Januar, S. 1—2; N 17, 9. Februar, S. 1—3; N 24, 25. Februar, S. 1—2; N 25, 28. Februar, S. 1—3; N 36, 25. März, S. 1—2; N 37, 28. März, S. 1—2; N 44, 15. April, S. 1—2; N 45, 18. April, S. 1—2; N 49, 27. April, S. 1—2; N 50, 29. April, S. 1—2; N 55, 11. Mai, S. 1—2; N 56, 13. Mai, S. 1—3; N 65, 6. Juni, S. 1—2. — 29—30

— Wissenschaftliche Beilage des «Vorwärts», 1877, N 1 u. 2 zu N 87, 27. Juli, S. 1—3; N 3 zu N 93, 10. August, S. 1; N 4 zu N 96, 17. August, S. 1; N 5 zu N 105, 7. September, S. 1; N 6 zu N 108, 14. September, S. 1. — 29—30

— Beilage des «Vorwärts», 1877: zu N 127, 28. Oktober, S. 1—2; zu N 130, 4. November, S. 1; zu N 139, 28. November, S. 1—3; zu N 152, 30. Dezember, S. 1—3. — 29—30

- Beilage des «Vorwärts», 1878: zu N 52, 5. Mai, S. 1—2; zu N 61, 26. Mai, S. 1—2; zu N 64, 2. Juni, S. 1—2; zu N 75, 28. Juni, S. 1—2; zu N 79, 8. Juli, S. 1—2. — 29—30
- Berlin, 1899, N 146, 25. Juni, S. 3; N 181, 5. August, S. 2—3; N 185, 10. August, S. 2—3; N 190, 16. August, S. 3. — 201
- 1902, N 1, 1. Januar, S. 3; N 4, 5. Januar, S. 3; N 6, 8. Januar, S. 3; N 46, 23. Februar, 1. Beilage, S. 3; N 52, 2. März, 4. Beilage, S. 1. — 201

J M E N N Ý R E J S T Ř Í K

ALEXANDR II. (ROMANOV) (1818—1881) — ruský car (1855—1881). — 366

ALEXEJEV P. A. (1849—1891) — významný revolucionář 70. let, tkalcovský dělník. V roce 1873 vstoupil do petrohradského revolučního dělnického kroužku za Něvskou branou. V dubnu 1875 byl zatčen a po dvouletém věznění byl postaven před soud v „procesu s padesáti“. Odmítl obhájce a při procesu pronesl revoluční řeč, kterou zakončil předpovědí nevyhnutelného pádu carského absolutismu. Ilegálně rozšiřovaná Alexejevova řeč měla velký vliv na revoluční hnutí v Rusku. 14. března 1877 byl Alexejev odsouzen k deseti letům nucených prací a po odpykání trestu byl vykázán do zapadlé vesnice v Jakutsku, kde se stal 16. srpna 1891 obětí loupežné vraždy. — 121

A. N. — viz Potresov A. N.

AUER Ignaz (1846—1907) — německý sociální demokrat, povoláním sedlák. Od roku 1874 byl tajemníkem strany eisenaušských. Po spojení eisenaušských s lassallovci v roce 1875 se stal tajemníkem Socialistické dělnické strany Německa. V letech 1877—1878 redigoval sociálně demokratický list Berliner Freie Presse. Několikrát byl zvolen poslancem Říšského sněmu. V době vnitrostranických bojů přešel na pozice reformismu a stal se jedním z vůdců oportunistického křídla německé sociální demokracie. — 147

AXELROD P. B. (1850—1928) — jeden z představitelů menševismu; v 70. letech patřil k narodníkům, po rozkolu organizace Zemlja i volja se přiklonil ke skupině Čornyj pereděl; v roce 1883 se podílel na založení skupiny Osvobození práce. Od roku 1900 byl členem redakce Jiskry a časopisu Zarja. Na II. sjezdu SDDSR hájil menševické názory. V roce 1905 propagoval oportunistickou myšlenku svolání širokého „dělnického sjezdu“, který stavěl proti straně proletariátu. V letech reakce patřil k představitelům likvidátorů, byl

členem redakce listu menševiků-likvidátorů *Golos Social-demokrata*, v roce 1912 byl členem protistranického srpnového bloku. Za první světové války zaujímal centristické stanovisko. Říjnovou revoluci neschvaloval, emigroval a agitoval pro ozbrojenou intervenci proti Sovětskému Rusku. — 42, 61, 62, 82, 92–93, 108, 252, 318, 420, 439–443, 446–447, 449–455

BABEUF François Noël (Gracchus) (1760–1797) — francouzský revolucionář, významný představitel utopického rovnostářského komunismu. Žádal zrušení soukromého vlastnictví a nastolení všeobecné politické a ekonomické rovnosti. Práci a účast na řízení společnosti považoval za povinnost každého člověka. Za thermidorské reakce zorganizoval tajný spolek (tzv. spiknutí rovných), který připravoval ozbrojené povstání s cílem nastolit revoluční diktaturu na obranu zájmů lidu. Své názory propagovali Babeuf a jeho stoupenci (babeufovci) v periodických orgánech *Tribun du Peuple* a *L'Éclairneur*. Po odhalení spolku byl Babeuf popraven. — 404

BAKUNIN M. A. (1814–1876) — maloburžoazní revolucionář, ideolog anarchismu. V letech 1836–1840 byl členem kroužku N. V. Stankeviče, znal se s V. G. Bělinským a A. I. Gercenem. S revolučně demokratickými názory se však nikdy neztotožnil. Od roku 1840 žil v emigraci. V zahraničí ostře kritizoval carský absolutismus a nevolnictví, sympatizoval s polským národně osvobozeneckým hnutím. V roce 1844 ho za to carský senát zbavil šlechtického titulu, všech stavovských výsad a odsoudil v nepřítomnosti k nuceným pracím na Sibiři. V roce 1848–1849 se zúčastnil povstání v Praze a v Drážďanech; byl zatčen a odsouzen k smrti oběšením. Trest byl později změněn na doživotní žalář. Saské úřady ho vydaly rakouské vládě, která ho v roce 1851 předala carské vládě. V letech 1851–1854 byl vězněn v Petropavlovské a poté v Šlisselburské pevnosti. Z vězení napsal Mikuláši I. Zpověď, v níž se zřikal revolučních názorů. V roce 1857 byl vypovězen na doživotí na Sibiř, odkud roku 1861 uprchl do Anglie. Od roku 1868 byl Bakunin členem I. internacionály, v níž založil anarchistické sdružení (Alianci socialistické demokracie). Pokoušel se postavit je proti internacionále a zmocnit se vedoucího postavení v generální radě. Na Marxovo naléhání byl v roce 1872 za rozbíječskou činnost z internacionály vyloučen.

„Bakunin,“ napsal Engels, „má svéráznou teorii, všehočůt proudhonismu a komunismu“ (K. Marx - B. Engels, *Vybrané dopisy*, Praha 1980, s. 697). Myšlenku kolektivního vlastnictví výrobních prostředků spojoval Bakunin s anarchistickou „absolutní svobodou“ individua. Vyjadřoval zájmy lumpenproletariátu a maloburžoazie

a požadoval odstranění státu, v němž — a nikoli v kapitálu — viděl hlavní zlo buržoazní společnosti. Bakunin popíral světodějnou úlohu proletariátu, a proto považoval za nejvhodnější prostředí pro anarchistickou sociální revoluci zaostalé země, v nichž převládá rolnictvo. Výsledkem revoluce měla být „rovnost tříd“, spojení „svobodných sdružení“. Reakční podstatu bakuninismu odhalili ve svých pracích Marx a Engels. Podle Leninovy definice byl bakuninismus světovým názorem „maloburžoy, jenž ztratil všekou víru ve svou záchranu“ (Spisy 18, Praha 1957, s. 19). — 43

BALLHORN Johann (1528—1603) — německý nakladatel z 16. století. — 84

BALMAŠEV S. V. (1882—1902) — studoval na kazaňské a kyjevské univerzitě, aktivně se účastnil studentského hnutí. V lednu 1901 byl zatčen a spolu s dalšími studenty kyjevské univerzity zařazen z trestu do vojska. V létě 1901 byl členem revolučních kroužků na Krymu a v Charkově. Po návratu na kyjevskou univerzitu pokračoval v revoluční práci. Stal se členem eserské Bojové organizace. 15. dubna 1902 zastřelil Balmašev ministra vnitra Sipjagina na znamení protestu proti krutým represálím, jimiž vláda hodlala zlomit odpor pokrokových sil. Zabití Sipjagina bylo prvním teroristickým činem Bojové organizace. Balmašev byl odsouzen petrohradským okružním soudem k trestu smrti a popraven. — 380, 386, 388, 392

BASTIAT Frédéric (1801—1850) — francouzský vulgární ekonom. Třídní vztahy v buržoazní společnosti považoval za vzájemnou směnu služeb. Kapitalistické vztahy považoval za „přirozené“ vztahy mezi lidmi, propagoval harmonii zájmů práce a kapitálu. Dokazoval, že podíl dělnické třídy na národním důchodu stoupá s rozvojem techniky. Jeho teorie používají i soudobí obhájci kapitalismu. Hlavní práce: *Sophismes économiques* [Ekonomická sofismata] (1846) a *Harmonies économiques* [Ekonomické harmonie] (1849). — 299

BEBEL August (1840—1913) — významný představitel německé sociální demokracie a II. internacionály, povoláním soustružník. Byl členem I. internacionály. V roce 1869 založil společně s W. Liebknechtem Sociálně demokratickou dělnickou stranu Německa (eisenaušských). Byl několikrát zvolen poslancem Říšského sněmu. V 90. letech 19. století a na počátku 20. století vystupoval proti reformismu a revizionismu v německé sociální demokracii. Lenin nazval jeho projevy proti bernsteinovcům „vzorem, jak je třeba hájit marxistické názory a bojovat za skutečně socialistický ráz dělnické strany“ (Spi-

sy 19, Praha 1959, s. 295). V době, kdy se v německé sociální demokracii vytvořily tři proudy — oportunistický, centristický a levice, se Bebel plně neorientoval ve složité situaci a podcenil dosah centrismu. — 31, 83—84, 136, 147, 184

BĚLINSKIJ V. G. (1811—1848) — významný revoluční demokrat, literární kritik a publicista, materialistický filozof. V letech 1838—1839 redigoval časopis *Moskovskij nabljudatel*, řídil literární a kritickou rubriku časopisu *Otěčestvennyje zapiski* (1839—1846), od roku 1847 se stal spolupracovníkem a ideovým vůdcem časopisu *Sovremennik*. 3. července 1847 napsal v zahraničí *Dopis Gogolovi*, „jedno z nejlepších děl necenzurovaného demokratického tisku, jež jsou živá a nesmírně významná dodnes“ (V. I. Lenin, *Spisy* 20, Praha 1957, s. 250). Bělinskij prošel složitým a rozporuplným ideovým vývojem od idealismu k materialismu, od osvícenství k revolučnímu demokratismu. Byl socialistou, ideologem rolnictva bouřičiho se proti nevolnictví. Jeho socialismus však měl utopický charakter. Bělinskij se stal zakladatelem revolučně demokratické estetiky a literární kritiky. Ve svých pracích zdůrazňoval svébytnost a význam ruské literatury, její realismus a lidovost. — 42

BELTOV N. — viz Plechanov G. V.

BERĎAJEV N. A. (1874—1948) — idealistický filozof, mystik, ideolog věchovství. Vyšel z legálního marxismu. V roce 1901 vydal knihu *Subjektivizm i individualizm v obščestvennoj filosofii* [Subjektivismus a individualismus ve filosofii společnosti], v níž otevřeně vystoupil proti marxismu. V roce 1905 se připojil ke kadetům. V období reakce byl jedním z představitelů nábožensko-filozofického směru bohohledačství a spoluautorem kontrarevolučního sborníku *Věchi*. Po Říjnové revoluci se stal stoupencem středověké scholastiky, v níž viděl záchranu před vzrůstajícím se komunismem. V roce 1922 emigroval. — 194, 265

BERG — viz Martov L.

BERNSTEIN Eduard (1850—1932) — vůdce krajně oportunistického křídla německé sociální demokracie a II. internacionály, teoretik revizionismu a reformismu. V letech 1881—1890 redigoval ilegální orgán Sociálně demokratické strany Německa *Der Sozial-demokrat*. V letech 1896—1898 uveřejnil v časopise *Die Neue Zeit* sérii článků *Problémy socialismu*, jež později vydal knižně pod názvem *Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie*

[Předpoklady socialismu a úkoly sociální demokracie] (1899; česky 1902). V této knize revidoval všechny základní teze marxistické filozofie, ekonomie a vědeckého socialismu. Odmítal marxistickou teorii třídního boje, učení o nevyhnutelnosti zániku kapitalismu, o socialistické revoluci a diktatuře proletariátu. Za jediný úkol dělnického hnutí považoval boj za reformy, které by „zlepšily“ hospodářské postavení dělníků. Razil oportunistické heslo Hnutí je vším, konečný cíl není ničím. Za první světové války byl centristou. V následujících letech vyzýval k podpoře politiky buržoazie, vystupoval proti VŘSR a sovětskému státu. — 25—26, 30—31, 35, 38, 65, 78, 80, 299, 318

BOGOLEPOV N. P. (1846—1901) — od roku 1898 ministr lidové osvěty. Z jeho iniciativy byla 29. července 1899 zavedena na vysokých školách Prozatímní ustanovení, podle nichž mohl ministr zařazovat účastníky studentských nepokojů do armády. Bogolepov zavedl systém policejního dozoru nad studenty. Na jeho příkaz bylo v roce 1901 posláno k vojenským útvarům 183 posluchačů kyjevské univerzity a 28 studentů z Petrohradu. 27. února 1901 spáchal student Karpovič na Bogolepova atentát. Bogolepov byl těžce raněn a svému zranění podlehl. — 284, 287

BÖHM-BAWERK Eugen (1851—1914) — rakouský ekonom, profesor v Innsbrucku a Vídni, ministr financí rakousko-uherské monarchie, jeden z ideologů rakouské národohospodářské školy. Základem jeho protimarxisticky zaměřeného ekonomického učení je subjektivně psychologická teorie mezního užitku. Zastíráním rozporů kapitalismu se Böhm-Bawerk snažil odvrátit dělnickou třídu od revolučního boje. Jeho reakčních názorů využívá buržoazie k obhajobě kapitalismu. — 265

BULGAKOV S. N. (1871—1944) — buržoazní ekonom, idealistický filozof. V 90. letech byl legálním marxistou. Počátkem 20. století revidoval Marxovo učení o agrární otázce a vystupoval proti materialistické filozofii z pozic novokantovství, mysticismu a klerikalismu. Po porážce revoluce 1905—1907 se přiklonil ke kadetům, zúčastnil se hnutí kolem sborníku Věchi, který Lenin nazýval „encyklopedií liberálního renegátství“. Po roce 1918 se stal knězem; emigroval a vedl nepřátelskou protisovětskou propagandu. — 39, 194, 267, 292, 299, 318, 327, 332, 402

B—V — viz Savinkov B. V.

ČERNOV V. M. (1876—1952) — teoretik eserské strany, redaktor jejího ústředního listu *Revoljucionnaja Rossija*, který vycházel v zahraničí. V časopise *Russkoje bogatstvo* uveřejňoval články namířené proti marxismu, v nichž dokazoval, že Marxovu teorii nelze aplikovat na zemědělství. Po únorové buržoazně demokratické revoluci byl ministrem zemědělství v první a druhé koaliční prozatímní vládě. Užíval krutých represálií proti rolníkům, kteří se zmocnili statkářské půdy. Po Říjnové revoluci organizoval eserské vzpoury proti sovětské vládě. V roce 1920 emigroval a vedl protisovětskou propagandu. — 292, 299, 318, 346, 448

ČERNYŠEVSKIJ N. G. (1828—1889) — významný ruský revoluční demokrat, vědec, utopický socialista, spisovatel, literární kritik, jeden z význačných předchůdců ruské sociální demokracie a vůdce revolučně demokratického hnutí 60. let v Rusku. V roce 1862 jej carská vláda zatkla a uvěznila v Petropavlovské pevnosti, kde strávil asi 2 roky; poté byl odsouzen k sedmi letům nucených prací a k doživotnímu vyhnanství na Sibiři. Teprve na sklonku života byl z vyhnanství propuštěn. Až do své smrti zůstal oddaným bojovníkem proti sociální nerovnosti a proti všem projevům politického i hospodářského útla-ku.

Černyševskij napsal celou řadu prací z oboru filozofie, politické ekonomie, historie, etiky a estetiky. Jeho román *Čto dělat?* [Co dělat?] (1863; česky 1975) vychoval nejedno pokolení revolucionářů v Rusku i za hranicemi. — 42

DANIELSON N. F. (N. -on) (1844—1918) — ruský ekonom, publicista, ideolog liberálního narodnictví 80. a 90. let. V jeho politické činnosti se odráží přechod narodníků od revolučních akcí proti carismu ke smíření s ním. V 60. a 70. letech udržoval Danielson spojení s kroužky revoluční raznočinské mládeže. Počátkem roku 1870 byl uvězněn. Danielson dokončil první překlad Marxova *Kapitálu* do ruštiny, na kterém začal pracovat G. A. Lopatin. Při práci na překladu si Danielson dopisoval s K. Marxem a B. Engelsem a informoval je i o problémech ekonomického rozvoje Ruska. Podstatu marxismu však nepochopil a později proti němu vystupoval. V roce 1893 vydal knihu *Očerki našego poreformennogo obščestvennogo chozjajstva* [Studie o našem poreformním společenském hospodářství], která byla spolu s pracemi V. P. Voroncova ekonomickým zdůvodněním liberálního narodnictví. — 402

DAVID Eduard (1863—1930) — ekonom, jeden z pravicových vůdců německé sociální demokracie a zakladatel revizionistického časopisu

Sozialistische Monatshefte. Ve svém návrhu agrárního programu zdůrazňoval jako hlavní požadavek zajistit a upevnit za kapitalismu drobné soukromé vlastnictví. Od roku 1903 byl David poslancem Říšského sněmu; v roce 1919 se stal členem první koaliční vlády Německé republiky, v letech 1919—1920 byl ministrem vnitra, v letech 1922—1927 vládním představitelem v Hesensku. Podporoval revanšistické snahy německého imperialismu, byl nepřitelem SSSR. V roce 1903 vydal knihu Sozialismus und Landwirtschaft [Socialismus a zemědělství], kterou V. I. Lenin nazval „hlavní revizionistickou prací v agrární otázce“. — 31, 292, 318

DÜHRING Eugen (1833—1921) — německý vulgární materialista, ideolog maloburžoazního socialismu. Od roku 1863 byl soukromým docentem na berlínské univerzitě. Za opozici vůči vládě byl v roce 1877 disciplinárně potrestán. Vzhledem k tomu, že v sedmdesátých letech měl velký vliv na část německé sociální demokracie, podrobil Engels jeho eklektické filozofické a ekonomické názory ostré kritice v knize Pana Eugena Dühringa převrat vědy (Anti-Dühring) (1877—1878). V. I. Lenin kritizoval Dühringovy názory v knize Materialismus a empiriokriticismus (1909) i v jiných pracích.

Hlavní práce: Kritische Geschichte der Nationalökonomie und des Socialismus [Kritické dějiny národního hospodářství a socialismu] (1871), Cursus der National — und Socialökonomie einschliesslich der Hauptpunkte der Finanzpolitik [Kurs národní a sociální ekonomie zahrnující základní otázky finanční politiky] (1873), Cursus der Philosophie als streng wissenschaftlicher Weltanschauung und Lebensgestaltung [Kurs filozofie jako přísně vědeckého světového názoru a způsobu života] (1875). — 29—30

ENGELS Bedřich (1820—1895) — spoluzakladatel vědeckého komunismu, vůdce a učitel mezinárodního proletariátu, přítel a spolupracovník K. Marxe (životopis viz v Leninově článku Bedřich Engels, Sebrané spisy 2, Praha 1980, s. 19—27). — 26, 29—30, 40, 45, 48, 71, 97, 226, 233, 240—242, 244, 250, 256, 442

FOURIER Charles (1772—1837) — francouzský utopický socialista. Ostře kritizoval buržoazní zřízení a vytvořil obraz budoucí „harmonické“ lidské společnosti, založené na znalosti lidských vášní. Byl odpůrcem násilné revoluce, domníval se, že přechod k socialistické společnosti se může uskutečnit propagováním vzorných fаланster (pracovních sdružení), v nichž se dobrovolná práce stane potřebou člověka. Engels zdůrazňoval Fourierovu nedůslednost v otázce zrušení sou-

kromého vlastnictví; v jeho falansterách existovali bohatí a chudí, kapitalisté a dělníci.

Hlavní práce: *Théorie des quatre mouvements et des destinées générales* [Teorie čtyř pohybů a všeobecných osudů] (1808), *Le nouveau monde industriel et sociétaire* [Nový svět industriální a societární] (1829) aj. Česky nejdůležitější myšlenky z těchto děl viz ve Vybraných spisech, 1933 a ve Výboru z díla, 1950. — 43

FREJ — viz Lenin V. I.

GERCEN A. I. (1812—1870) — publicista a spisovatel, revoluční demokrat, pokračovatel děkabristických tradic, materialistický filozof. V době studií na moskevské univerzitě (1829—1833) stál v čele kroužku pokrokové, revolučně smýšlející mládeže. V roce 1834 byl spolu s jinými členy kroužku zatčen a v roce 1835 vypovězen do vyhnanství do Permi, později do Vjatky, do Vladimíru a Novgorodu. V roce 1842 se vrátil a žil v Moskvě. Filozofické práce, které v té době napsal — *Diletantizm v nauke* [Diletantismus ve vědě] (1842 až 1843; česky 1960) a *Pisma ob izučenii prirody* [Listy o studiu přírody] (1844—1846; česky 1954) — sehrály důležitou úlohu v rozvoji ruské materialistické filozofie. V lednu 1847 byl Gercen nucen emigrovat. Zpočátku žil v Paříži a Nizze, v roce 1852 přesídlil do Londýna, kde založil ruskou tiskárnu. Nejdříve vydal několik revolučních provolání, brožur a článků a v roce 1855 začal vydávat almanach *Poljarnaja zvezda*; od roku 1857 vydával spolu s N. P. Ogarjovem časopis *Kolokol*. Protože si neuvědomoval buržoazně demokratickou podstatu hnutí roku 1848 a podstatu předmarxovského socialismu, nemohl pochopit ani buržoazní podstatu ruské revoluce a kolísal mezi demokratismem a liberalismem. V 60. letech se odklonil od liberalismu a přešel na stranu revoluční demokracie. V dopise Ogarjovovi vítal Gercen překlad Marxových děl do ruštiny.

V. I. Lenin zhodnotil Gercenovu úlohu v dějinách ruského osvobozenického hnutí v článku *Památce Gercenově* (1912) (viz *Spisy* 18, Praha 1958, s. 19). — 42

GORŠTETTER I. A. (nar. 1863) — představitel liberálního narodnictví, považoval se za stoupence V. P. Voroncova. Obviňoval marxisty ze snahy „zavádět“ kapitalismus, „připravit rolníky o půdu a zničit drobné hospodáře“. Věřil v rozumnou politiku carské vlády, která má podle jeho názoru pomocí daňové a úvěrové soustavy napomáhat rozvoji malovýroby na úkor velkovýroby. Své názory vyložil v brožuře *Doktrinery kapitalizma* [Doktrináři kapitalismu] (1895), namí-

řené proti knize P. B. Struveho *Kritické poznámky k ekonomickému rozvoji Ruska*. — 402

GUESDE Jules (1845—1922) — organizátor francouzského socialistického hnutí a II. internacionály. Protože podporoval Pařížskou komunu v roce 1871, musel emigrovat. V roce 1876 se vrátil do Francie, pod vlivem prací K. Marxe a B. Engelse se přiklonil k marxismu a roku 1877 se stal spoluzakladatelem listu *L'Egalité*, který sehrál v roce 1879 rozhodující úlohu při založení Francouzské dělnické strany. Za pomoci Marxe a Engelse vypracoval Guesde spolu s Lafarguem program strany, jenž byl schválen roku 1880 na kongresu v Le Havru. V roce 1901 založil spolu se svými stoupenci Socialistickou stranu Francie. Má velký podíl na rozšíření marxistických idejí a na rozvoji socialistického hnutí ve Francii. Byl několikrát zvolen poslancem.

Guesde zaujímal mylné stanovisko v otázce vztahu proletariátu k válce a podceňoval úlohu strany v boji dělnické třídy. Po vypuknutí první světové války zradil ve jménu „vlastenectví“ zájmy dělníků a vstoupil do buržoazní vlády. Lenin o tom napsal: „Poučte se z celého Guesdova života, řekneme dělníkům, s *výjimkou* jeho otevřené zrady na socialismu v roce 1914“ (Spisy 21, Praha 1957, s. 119). Guesde nepochopil význam Říjnové revoluce a nepřipojil se k většině delegátů Francouzské socialistické strany, jež se roku 1920 na kongresu v Tours rozhodla vstoupit do Kominterny. — 83

G. V. — viz Plechanov G. V.

G. V—č — viz Plechanov G. V.

HASSELMANN Wilhelm (nar. 1844) — německý sociální demokrat, později anarchista. Byl významným činitelem lassallovského Všeobecného německého dělnického spolku, redigoval jeho orgán *Der Neue Sozialdemokrat*, na jehož stránkách bojoval proti Marxovi a Engelsovi a jejich stoupencům v Německu. V roce 1875 patřil k iniciátorům sjednocení lassallovců a eisenaušských. Po sjednocení odmítl pracovat v redakci nového orgánu strany *Vorwärts* a začal vydávat list *Die Rote Fahne*, v němž ostře napadal politiku strany. Za výjimečného zákona proti socialistům přešel otevřeně k anarchistům, se stranou se prakticky rozešel a na vydenském kongresu roku 1880 byl spolu s Mostem z jejích řad vyloučen. Poté emigroval do USA a přestal v dělnickém hnutí pracovat. — 65, 136

HEGEL Georg Wilhelm Friedrich (1770—1831) — významný německý filozof, představitel německé klasické filozofie. Hegelovou historickou

zásluhou je hluboké a všestranné propracování idealistické dialektiky, která se stala jedním z teoretických zdrojů dialektického materialismu. Jeho dialektika však byla pevně spjata s metafyzickým systémem. Svými sociálně politickými názory byl Hegel stoupcem konstituční monarchie.

Hlavní práce: *Phänomenologie des Geistes* [Fenomenologie ducha] (1807; česky 1960), *Wissenschaft der Logik* [Logika jako věda] (1812—1816; slovensky pod názvem *Logika*, 1961), *Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften* [Encyklopedie filozofických věd] (1817), *Grundlinien der Philosophie des Rechts* [Základy filozofie práva] (1821). Po jeho smrti byly vydány *Vorlesungen über die Ästhetik* [Přednášky o estetice] (1836—1838; česky pod názvem *Estetika*, 1966) a *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie* [Přednášky o dějinách filozofie] (1833—1836; česky pod názvem *Dějiny filozofie I, II*, 1961, 1965). — 43

HERTZ Friedrich Otto (nar. 1878) — rakouský ekonom, sociální demokrat, revizionista. V knize *Die Agrarischen Fragen im Verhältniss zum Sozialismus. Mit einer Vorrede von E. Bernstein* [Agrární otázky ve vztahu k socialismu. S předmlouvou E. Bernsteina] (1899) vystoupil proti marxistickému učení o agrární otázce, pokoušel se dokázat stabilitu malých rolnických hospodářství a jejich schopnost obstát v konkurenci s velkým hospodářstvím. Překlady Hertzovy knihy využívali v Rusku Bulgakov, Černov aj. v boji proti marxismu. — 39, 292, 299, 318, 396

HIRSCH Max (1832—1905) — německý buržoazní ekonom a publicista, člen Pokrokové strany, poslanec Říšského sněmu. V roce 1859 založil vlastní nakladatelství. V první polovině 60. let pracoval v kroužcích pro vzdělávání dělníků. Po návratu z Anglie v roce 1868 založil s Franzem Dunckerem několik reformistických odborových svazů (tzv. hirschovsko-dunckerovské odbory). Ve svých pracích propagoval myšlenku „harmonie“ práce a kapitálu, vystupoval proti revoluční taktice proletariátu a obhajoval reformismus. — 54

HÖCHBERG Karl (1853—1885) — německý pravicový sociální demokrat, žurnalista, syn bohatého obchodníka. Podporoval finančně stranu, vydával časopisy *Die Zukunft* (Berlín 1877—1878), *Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* (Curych 1879—1881) a *Staatswirtschaftliche Abhandlungen* (Lipsko 1879—1882). Po schválení výjimečného zákona proti socialistům uveřejnil spolu se Schrammem a Bernsteinem článek *Retrospektiva socialistického hnutí v Němecu*, odsuzující revoluční taktiku strany. Autoři článku vyzývali ke

spojenectví s buržoazií, k podřízení se buržoazii, protože se domnívali, že „dělnická třída není s to dosáhnout svého osvobození vlastníma rukama“. — 65

CHALTURIN S. N. (1856—1882) — jeden z prvních ruských dělnických revolucionářů, povoláním truhlář. Od poloviny 70. let se aktivně účastnil dělnického hnutí, byl členem narodnické organizace Společnost přátel, jež se pokoušela sjednotit petrohradské dělnické kroužky. Na rozdíl od narodníků považoval politický boj za hlavní úkol revolučního hnutí a ve vznikajícím proletariátu viděl rozhodující sílu tohoto hnutí. Spolu s revolucionářem V. P. Obnorským založil v roce 1878 ilegální Severní svaz ruského dělnictva a připravoval vydávání samostatných dělnických novin. V roce 1879 byla většina členů organizace Společnost přátel pozatýkána. Chalturin, který zůstal na svobodě, se sblížil se stranou Narodnaja volja a s jejím vůdcem A. I. Željabovem. Pod vlivem narodovolvovců připravil Chalturin, který pracoval jako truhlář v Zimním paláci, atentát na cara. Dne 5. (17.) února došlo v paláci k výbuchu, ale ani carovi, ani jeho rodině se nic nestalo. Chalturin uprchl před policejním pronásledováním na jih Ruska a pokračoval v revoluční práci. V roce 1882 připravil s N. A. Želvakovem v Oděse atentát na vojenského prokurátora generála Strelnikova, proslulého svou krutostí. Při atentátu byli oba zatčeni a odsouzeni vojenským soudem k trestu smrti. — 121

ILOVAJSKIJ D. I. (1832—1920) — historik a publicista hájící ve svých pracích zájmy šlechty a monarchie. V roce 1854 ukončil studia na moskevské univerzitě, kde pak nějakou dobu přednášel. Později se zabýval literární činností a publicistikou. Byl autorem oficiálních učebnic dějepisu pro základní a střední školy v předrevolučním Rusku, v nichž hlavní důraz kladl na činy panovníků a vojevůdců. Hlavní práce: Istorija Rjazanskogo kňazestva [Dějiny rjazaňského knížectví] (1858), Razyskanija o načale Rusi [Studium počátků Rusi] (1876), Istorija Rossii [Dějiny Ruska] (1876—1905). — 29

IVANŠIN V. P. (V. I—n) (1869—1904) — sociální demokrat, ekonomista, povoláním statistik. V roce 1896 pracoval v petrohradském Svazu boje za osvobození dělnické třídy; byl zatčen a v roce 1898 emigroval. Jako redaktor orgánu Svazu ruských sociálních demokratů v zahraničí časopisu Rabočeje dělo udržoval těsné spojení s listem petrohradských ekonomistů Rabočaja mysl. Ve svých článkách stavěl bezprostřední hospodářské zájmy dělníků proti politickým úkolům sociální demokracie. V říjnu 1901 se účastnil jako zástupce Svazu ruských sociálních demokratů „sjednocovacího“ sjezdu zahra-

ničních sociálně demokratických organizací. Počátkem roku 1903 se s rabočedlovci rozešel, vstoupil do Zahraniční ligy ruské revoluční sociální demokracie a po II. sjezdu SDDSR přešel k menševikům. — 52, 60—62, 194

JUZOV (vl. jm. Kablic I. I.) (1848—1893) — publicista, narodnik. V 80.—90. letech se stal ideologem liberálních narodníků; pracoval v redakci liberálně narodnického listu Něždělja. Hlavní práce: Osnovy narodničestva [Základy narodnictví] (1882) a Intelligencija i narod v obščestvennoj žizni Rossii [Intelligence a lid ve společenském životě Ruska] (1885). — 402

KABLUKOV N. A. (1849—1919) — narodnik, ekonom a statistik, profesor moskevské univerzity. V letech 1885—1907 byl vedoucím statistického oddělení moskevského guberniálního zemstva. Za jeho vedení byly sestaveny Sborníky statistických údajů o Moskevské gubernii (1877—1879). Ve svých pracích vycházel z myšlenky „stability“ drobného rolnického hospodářství, domníval se, že občina je schopna zabránit diferenciaci rolnictva. Bojoval proti marxismu a hlásal třídní smír. V. I. Lenin kritizoval Kablukovovy názory zejména v díle Vývoj kapitalismu v Rusku. V roce 1917 pracoval Kablukov v Hlavním pozemkovém výboru při prozatímní vládě a po Říjnové revoluci v Ústřední statistické správě; věnoval se rovněž pedagogické a publicistické činnosti. Hlavní práce: Vopros o rabočich v selskom chozjajstve [Dělníci v zemědělství] (1897), Lekcii po ekonomii selskogo chozjajstva [Přednášky z ekonomiky zemědělství] (1897), Ob uslovijach razvitija krest'janskogo chozjajstva v Rossii [Podmínky rozvoje rolnického hospodářství v Rusku] (1899), Političeskaja ekonomija [Politická ekonomie] (1918) aj. — 292

KAREJEV N. I. (1850—1931) — liberálně buržoazní historik a publicista, jeden z představitelů subjektivní sociologické školy. Od roku 1879 byl profesorem varšavské a později petrohradské univerzity. V roce 1905 vstoupil do kadetské strany a od 90. let ostře bojoval proti marxismu. Karejev napsal řadu prací, z nichž nejcennější jsou díla z dějin francouzského rolnictva. Je autorem několika studií z dějin Polska. Velmi známá byla jeho sedmidílná učebnice Istorija zapadnoj Jevropy v novoje vremja [Dějiny západní Evropy v novověku] (1892—1917). V roce 1910 byl zvolen dopisujícím členem petrohradské Akademie věd a v roce 1929 čestným členem Akademie věd SSSR. — 67

KARPOVIČ P. V. (1874—1917) — eser. Studoval na univerzitě v Moskvě

a Jurjevu (Tartu). Za účast ve studentském hnutí byl ze studií vyloučen, v prosinci 1899 odjel dostudovat do ciziny. Po návratu do Petrohradu v únoru 1901 spáchal atentát na ministra lidové osvěty Bogolepova a těžce ho zranil. Byl odsouzen k 20 letům nucených prací, v roce 1907 byl poslán do vyhnanství. Brzy uprchl do zahraničí, kde se zapojil do eserské Bojové organizace. Po nezdařeném atentátu na Mikuláše II. se s touto organizací rozešel. V roce 1917 zahynul při návratu do Ruska v Severním moři na parníku, který byl zasažen německou ponorkou. — 284

KARYŠEV N. A. (1855—1905) — ekonom a statistik, zemstevní činitel. Psal do listu *Russkije vědomosti* a do časopisů *Zemstvo*, *Russkoje bogatstvo* aj. Od roku 1891 byl profesorem jurjevské (tartuské) univerzity, později moskevského zemědělského institutu. Napsal řadu ekonomických a statistických prací a článků o ekonomice rolnického hospodářství v Rusku. Byl zastáncem liberálně narodnických názorů a hájil občinovou držbu půdy, řemeslnické artěly a jiná družstva. Lenin ostře kritizoval jeho reakční názory. — 292

KATKOV M. N. (1818—1887) — publicista. Od roku 1851 redigoval list *Moskovskije vědomosti*, orgán monarchistické reakce. Byl přesvědčeným monarchistou a odpůrcem jakéhokoli společenského pokroku; sám se nazýval „věrným hlídacím psem samoděržaví“. Katkovovo jméno se stalo symbolem nejběsílejší monarchistické reakce. — 105

KAUTSKY Karl (1854—1938) — jeden z vůdců německé sociální demokracie a II. internacionály; zpočátku marxista, později renegát marxismu a ideolog centrismu. Zapojil se do socialistického hnutí v roce 1874. Jeho tehdejší názory byly směsicí lassallovství, novomalthuziánství a anarchismu. V roce 1881 se seznámil s K. Marxem a B. Engelsem a pod jejich vlivem se začal přiklánět k marxismu. Již v tomto období měl však sklony k oportunistu a Marx s Engelsem ho za to nejednou ostře kritizovali. V 80. a 90. letech napsal řadu teoretických a historických prací o různých otázkách marxistické teorie, které přispěly k propagaci marxismu: *Karl Marx's Ökonomische Lehren* [Ekonomické učení Karla Marxe] (1887; česky 1958), *Die Agrarfrage* [Agrární otázka] (1899; česky 1959) aj. Později zcela přešel na pozici oportunistu. Před první světovou válkou se stal centristou, za války otevřeným odpůrcem revolučního marxismu, svůj sociálšovinismus zastíral frázemi o internacionalismu. Kautsky byl zakladatelem teorie ultraimperialismu, jejíž reakční podstatu odhalil Lenin v pracích *Krachs II. internacionály* (1915), *Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu* (1916) aj. Po Říj-

nové revoluci Kautsky napadal sovětské socialistické zřízení a diktaturu proletariátu.

Lenin teorie Kautského ostře kritizoval ve svých dílech *Stát a revoluce* (1917), *Proletářská revoluce a renegát Kautsky* (1918) aj. — 55–56, 83–84, 156, 201, 238, 329, 331, 348, 356

K. N. — dopisovatel redakce *Jiskry*. — 369

KNIGHT Robert — významný pracovník anglického odborového hnutí, v letech 1871–1899 tajemník odborového svazu kotlářů a spojeného svazu kotlářů a kovodělníků v loděnicích. V letech 1875–1882 a 1896–1900 byl členem parlamentu. Knight byl typickým představitelem klasického tradeunionismu, jenž omezoval boj proti podnikatelům na požadavky zabezpečující zlepšení hmotné situace pracujících. Hlavní prostředek k dosažení tohoto cíle spatřoval Knight v pokojném řešení konfliktů, v dohodě s podnikateli. Energicky prosazoval sjednocení anglických odborových svazů a významně se zasloužil o založení Všeobecné federace britských odborů. — 97–98

KRIČEVSKIJ B. N. (1866–1919) — sociální demokrat, publicista, představitel ekonomismu. Koncem 80. let pracoval v sociálně demokratických kroužcích v Rusku; počátkem 90. let emigroval; v zahraničí se přiklonil ke skupině *Osvobození práce* a podílel se na její ediční činnosti. Brzy se však s touto skupinou rozešel. Koncem 90. let se stal jedním z čelných představitelů oportunistického Svazu ruských sociálních demokratů v zahraničí a redaktorem jeho orgánu *Raboče-je dělo*, v němž propagoval Bernsteinovy názory. Po II. sjezdu SDDSR činnosti v sociálně demokratickém hnutí zanechal. — 28–30, 63, 67, 81, 98, 120, 128, 149, 162, 167, 177, 184–185, 194 až 195, 196, 198–199, 201–202

KUSKOVOVÁ J. D. (1869–1958) — představitelka ruského buržoazního hnutí, publicistka. V polovině 90. let se v zahraničí seznámila s marxismem, sblížila se se skupinou *Osvobození práce*, ale brzy pod vlivem bernsteinismu začala marxismus revidovat. Její dokument *Credo* výstižně vyjadřoval oportunistickou podstatu ekonomismu a vyvolal ostrý protest skupiny ruských marxistů vedených V. I. Leninem. Před revolucí 1905–1907 se Kuskovová stala členkou liberálního Svazu osvobození. V roce 1906 vydávala s S. N. Prokopovičem polokadetský časopis *Bez zaglavija*, aktivně spolupracovala s listem levých kadetů *Tovarišč*. Po Říjnové revoluci vystupovala proti sovětské moci. V roce 1922 byla ze Sovětského Ruska vypovězena. V zahraničí patřila k neaktivnějším bělogvardějským emigrantům. — 36

LAFARGUE Paul (1842—1911) — vynikající pracovník mezinárodního dělnického hnutí. Společně s Guesdem založil Francouzskou dělnickou stranu. Byl to nadaný publicista, jeden z prvních stoupenců vědeckého komunismu ve Francii, blízký přítel a spolupracovník K. Marxe a B. Engelse.

V dělnickém hnutí pracoval aktivně od roku 1866, kdy se stal členem I. internacionály. Za Pařížské komuny organizoval Lafargue pomoc jižních francouzských departementů revoluční Paříži, navštívil ilegálně hlavní město a informoval Marxe o událostech ve Francii. Po porážce Pařížské komuny emigroval do Španělska a pak do Portugalska, kde aktivně bojoval proti bakuninismu. V roce 1880 napsal společně s Guesdem a za pomoci Marxe a Engelse program Francouzské dělnické strany. Když byla vyhlášena amnestie pro komuny, vrátil se do Francie a začal redigovat orgán této strany *L'Égalité*. Lafargue vystupoval aktivně proti oportunistům ve II. internacionále, nadšeně uvítal utvoření první ruské marxistické organizace *Osvobození práce*, později choval velké sympatie k bolševikům. Ve svých četných pracích propagoval a hájil ideje marxismu v politické ekonomii, filozofii, historii a jazykovědě; bojoval proti reformismu a revizionismu, kritizoval pokusy bernsteinovců o „syntézu“ marxismu a kantovství. Lenin zdůraznil význam Lafarguových prací pro kritiku idealismu a agnosticismu. Lafargue se však dopouštěl některých chybných teoretických závěrů, například v rolnické a národnostní otázce nebo v názorech na úkoly socialistické revoluce.

Paul Lafargue a jeho žena Laura (druhá dcera K. Marxe) skončili v roce 1911 svůj život sebevraždou, protože se domnívali, že staří lidé nemohou už revolučnímu boji ničím prospět. Na jejich pohřbu promluvil jménem SDDSR V. I. Lenin, který nazval Lafargua jedním „z nejtalentovanějších a nejpronikavějších šířitelů marxistických idejí“ (Spisy 17, Praha 1957, s. 295). — 83

LALAJANC I. Ch. (1870—1933) — aktivní účastník sociálně demokratického hnutí v Rusku. Roku 1893 vstoupil v Samaře do marxistického kroužku, v jehož čele stál V. I. Lenin. V roce 1895 byl vypovězen do Jekatěrinoslavi, byl zakladatelem místního Svazu boje za osvobození dělnické třídy a podílel se na přípravě I. sjezdu SDDSR. Za Lalajancovy účasti bylo na jaře 1900 vydáno první číslo ilegálního sociálně demokratického listu *Južnyj rabočij* a podniknut pokus o svolání II. sjezdu strany. V dubnu 1900 byl Lalajanc zatčen a v březnu 1902 poslán do vyhnanství na východní Sibiř, odkud uprchl do zahraničí. Stal se členem Zahraniční ligy revoluční sociální demokracie a řídil tiskárnu *Jiskry* v Ženevě. Po II. sjezdu SDDSR se stal bolševikem

a byl zvolen důvěrníkem ÚV strany v Rusku. V roce 1905 zastupoval bolševiky v sjednoceném ústředním výboru, roku 1906 se účastnil v Tammerforsu konference vojenských a bojových organizací SDDSR. Brzy nato byl zatčen a po dvou letech vyšetřovací vazby odsouzen na šest let nucených prací. Po odpykání trestu (v roce 1913) byl vysídlen na východní Sibiř. V té době zanechal politické činnosti.

Od roku 1922 pracoval v Ústřední správě politickoosvětových institucí při lidovém komisariátu osvěty RSFSR. Napsal knihu vzpomínek *U istokov bolševizma* [U pramenů bolševismu] (1930).

— 172

LASSALLE Ferdinand (1825—1864) — německý maloburžoazní socialista, spisovatel, účastník revoluce 1848—1849. Od té doby udržoval styky s Marxem a Engelsem. Lassalle byl spoluzakladatelem Všeobecného německého dělnického spolku (1863), který měl pro německé dělnické hnutí pozitivní význam, ale vinou Lassalla jakožto předsedy se spolek vyvíjel oportunisticky. Lassallovci chtěli legální agitaci za všeobecné volební právo a vytvářením výrobních družstev, dotovaných junkerským státem, dosáhnout „svobodného lidového státu“. Lassalle podporoval Bismarckovu politiku sjednocení Německa „shora“ pod vedením reakčního Pruska. Oportunistická politika lassallovců brzdila činnost I. internacionály a vytvoření skutečně dělnické strany v Německu, bránila třídnímu uvědomování dělníků. Teoretické a politické chyby lassallovců ostře kritizoval Marx v Kritice gothajského programu a Lenin ve Státu a revoluci a jiných pracích. — 16, 30, 57

LAVROV P. L. (1823—1900) — význačný narodnický ideolog, představitel subjektivní sociologické školy. Napsal knihu *Istoričeskije pisma* [Historické listy] (1868—1869; česky 1903), která měla velký vliv na ruskou narodnickou inteligenci, a řadu knih o dějinách společenského myšlení, revolučního hnutí a dějinách kultury: *Narodniki-propagandisty 1873—78 godov* [Narodničtí propagandisté v letech 1873—1878], *Očerki po istorii Internacionala* [Studie z dějin internacionály] aj. Lavrov byl zakladatelem reakční narodnické teorie „hrdinů“ a „davů“, která popírala objektivní zákonitosti společenského vývoje a pokrok lidstva pokládala za výsledek činnosti „kriticky myslících osobností“.

Lavrov byl členem organizace *Zemlja i volja* a později vstoupil do strany *Narodnaja volja*. Od roku 1870 vydával v emigraci časopis *Vperjod* (Curych—Londýn). Byl redaktorem časopisu *Věstnik Narodnoj voli* (1883—1886) a spoluredaktorem *narodovoljovských* sborníků.

ků Materiály k dějinám ruského sociálně revolučního hnutí (1893 až 1896). Byl členem I. internacionály, znal se s K. Marxem a B. Engelsem a dopisoval si s nimi. — 150

LENIN V. I. (Uljanov V. I., N. Lenin, K. Tulin, Frej, N. N., Jacob Richter) (1870—1924) — viz Životopisná data. — 17, 34, 203, 217, 220—223, 252, 311, 314, 370, 379, 452, 459

LEVITSKIJ N. V. (nar. 1859) — liberální narodnik, ekonom, spolupracovník listu Russkije vědomosti. Byl tajemníkem místní zemstevní správy, pracoval jako advokát. V 90. letech založil v Chersonské gubernii několik zemědělských artělů. Narodnici kolem nich vyvolali velký rozruch, protože je považovali za jeden z prostředků k odvrácení kapitalismu. Ve skutečnosti tyto artěly jenom přispěly k diferenciaci rolnictva a brzy se rozpadly. — 404—405

LIEBKNECHT Wilhelm (1826—1900) — význačný pracovník německého a mezinárodního dělnického hnutí, publicista, jeden ze zakladatelů a vůdců Sociálně demokratické strany Německa, otec Karla Liebknechta. Účastnil se revoluce 1848—1849 v Německu, po její porážce emigroval nejdříve do Švýcarska a později do Londýna, kde se sblížil s Marxem a Engelsem a stal se členem Svazu komunistů. Po návratu do Německa roku 1862 a po založení I. internacionály byl jedním z nejhorlivějších propagátorů jejích revolučních myšlenek a organizátorem sekcí internacionály v Německu. Od založení jednotné Socialistické dělnické strany Německa (1875) byl Liebknecht až do konce svého života členem jejího představenstva a odpovědným redaktorem ústředního orgánu Vorwärts. V letech 1867—1870 byl poslancem Severoněmeckého říšského sněmu a po roce 1874 byl několikrát zvolen poslancem Německého říšského sněmu (1874 až 1900). Parlamentní tribuny využíval k odhalování reakční zahraniční i vnitřní politiky pruských junkerů. Za revoluční činnost byl několikrát žalářován. Aktivně se podílel na založení II. internacionály. — 65, 97—98, 136

LUXEMBURGOVÁ Rosa (1871—1919) — významná pracovnice mezinárodního dělnického hnutí, představitelka levého křídla II. internacionály. V revolučním hnutí začala pracovat v druhé polovině 80. let. Patřila k zakladatelům polské sociálně demokratické strany. Bojovala proti nacionalismu v polském dělnickém hnutí. Od roku 1897 pracovala v německém sociálně demokratickém hnutí, bojovala proti bernsteinismu a millerandismu, účastnila se první ruské

revoluce. Jako delegátka V. sjezdu SDDSR (1907) podporovala bolševiky.

Od počátku první světové války zastávala internacionalistické stanovisko. V Německu patřila k zakladatelům skupiny Internacionála (později Spartakus a Spartakův svaz). Ve vězení napsala pod pseudonymem Junius brožuru *Die Krise der Sozialdemokratie* [Krise sociální demokracie] (1916) (viz Leninův článek *O Juniově brožuře*, *Spisy* 22, Praha 1959, s. 329–344). Po listopadové revoluci 1918 v Německu řídila ustavující sjezd Komunistické strany Německa. V lednu 1919 byla uvězněna a na příkaz Scheidemannovy vlády zavražděna. Lenin si Luxemburgové velmi vážil a svou kritiku jí pomáhal zaujmout správné stanovisko. — 331

MARTOV L. (vl. jm. Cederbaum J. O.) (Berg, Narcis Tuporylov) (1873 až 1923) — jeden z vůdců menševismu. V sociálně demokratickém hnutí pracoval od 90. let. V roce 1895 se podílel na založení petrohradského Svazu boje za osvobození dělnické třídy. V roce 1896 byl zatčen a vypovězen na tři roky do Turuchanska. Po návratu z vyhnanství připravoval vydávání *Jiskry* a stal se členem její redakce. Na II. sjezdu SDDSR stál v čele oportunistické menšiny. Po sjezdu začal pracovat v ústředních menševických institucích a redigovat menševické publikace. Patřil k likvidátorům, redigoval list *Golos social-demokrata* a zúčastnil se protistranické srpnové konference (1912). Za první světové války byl centristou. Po Říjnové revoluci vystupoval proti sovětské moci. V roce 1920 emigroval do Německa a v Berlíně vydával menševický časopis *Socialističeskij věstník*. — 67, 80, 252, 420, 449–450

MARTYNOV A. (vl. jm. Piker A. S.) (1865–1935) — člen různých narodovoljovských kroužků v 80. letech. Po četných represáliích emigroval. Na II. sjezdu SDDSR se přiklonil k menševikům a záhy se stal jedním z menševických vůdců. V letech reakce patřil k likvidátorům, za první světové války zastával centristické stanovisko; po únorové buržoazně demokratické revoluci v roce 1917 patřil k menševikům-internacionalistům. Pod vlivem Říjnové revoluce se s menševismem rozešel a v roce 1923 byl na XII. sjezdu strany přijat do KSR(b). Pracoval v Institutu K. Marxe a B. Engelse a od ledna 1924 byl členem redakce časopisu *Kommunističeskij Internacional*. — 63, 70, 72, 74, 77–85, 88–89, 92–93, 95, 97–98, 101–102, 107–108, 120, 124, 126–127, 167, 177–178, 184–185, 191, 194–195, 200, 202, 266, 277, 319, 325, 327–330, 335–337, 341, 345–348, 441, 445 až 447

MARX Karel (1818—1883) — zakladatel vědeckého komunismu, geniální myslitel, velikán revoluční vědy, vůdce a učitel mezinárodního proletariátu [viz stať V. I. Lenina Karel Marx (Stručný životopis a výklad marxismu) — Spisy 21, Praha 1959, s. 37—87]. — 16, 26, 41, 48, 97, 185, 231—232, 240, 244, 396, 442

MEHRING Franz (1846—1919) — významný pracovník německého dělnického hnutí, jeden z vůdců a teoretiků levého křídla německé sociální demokracie, historik a literární vědec. Zpočátku zastával buržoazně liberální pozice, později se přiklonil více doleva, redigoval demokratický list Volkszeitung, hájil sociální demokracii proti Bismarckovi.

V roce 1891 vstoupil do Sociálně demokratické strany Německa. Byl aktivním spolupracovníkem a jedním z redaktorů teoretického orgánu strany Die Neue Zeit, později redigoval list Leipziger Volkszeitung. V roce 1897 vyšlo jeho čtyřsvazkové dílo Geschichte der deutschen Sozialdemokratie [Dějiny německé sociální demokracie]. Mehring se významně podílel na vydání literární pozůstalosti Marxe, Engelse a Lassalla a v roce 1918 vydal knihu o životě a činnosti K. Marxe. Mehring se ve svých pracích od marxismu nejednou odklonil. V II. internacionále vystupoval aktivně proti oportunistu a revizionismu, odsuzoval kautskismus. Přitom se bál organizačního rozchodu s oportunisty. Byl důsledným internacionalistou, vítal Říjnovou revoluci a pochopil správně význam brestlitevského míru. Od roku 1916 patřil k vůdcům Spartakova svazu a aktivně se podílel na založení Komunistické strany Německa. — 66

MEŠČERSKIJ V. P. (1839—1914) — reakční publicista. Sloužil u policie a na ministerstvu vnitra; od roku 1860 přispíval do časopisů Russkij věstník a listu Moskovskije vědomosti. V letech 1872—1914 vydával černosotňovský list Graždanin. V roce 1903 založil reakční časopisy Dobro a Družeskije reči. Ve svých publikacích, které carská vláda finančně podporovala, nabádal Meščerskij vládu, aby v ničem neustupovala nejen dělníkům, ale dokonce ani liberální buržoazii. — 105

MICHAJLOV N. N. (1870—1905) — zubní lékař, provokatér, na jehož udání byl v prosinci 1895 zatčen Lenin a skupina „starých“ (tj. členů petrohradského Svazu boje za osvobození dělnické třídy). Od roku 1902 byl úředníkem policejního ředitelství; v roce 1905 zavražděn esery na Krymu. — 53

MICHAJLOVSKIJ N. K. (1842—1904) — význačný teoretik liberálního

narodnictví, publicista, literární kritik, pozitivistický filozof, jeden z představitelů subjektivní sociologické školy. Svou publicistickou činnost zahájil v roce 1860. V 70. letech sestavoval a redigoval národnické publikace. Byl jedním z vedoucích pracovníků časopisu *Otčestvennyje zapiski*, přispíval do listu *Russkije vědomosti* a do časopisů *Severnyj věstník* a *Russkaja mysl*; roku 1892 se stal šéfredaktorem časopisu *Russkoje bogatstvo*, na jehož stránkách ostře útočil proti marxistům. Názory Michajlovského kritizoval V. I. Lenin ve své práci *Kdo jsou „přátelé lidu“ a jak bojují proti sociálním demokratům?* (1894). — 67, 193, 265

MIKULÁŠ II. (ROMANOV) (1868—1918) — poslední ruský car (1894—1917).

Dne 17. července 1918 byl na rozkaz uralského oblastního sovětu dělnických a vojenských zástupců v Jekatěrinburgu (Sverdlovsk) zastřelen. — 285, 289, 367

MILLERAND Étienne-Alexandre (1859—1943) — francouzský státník, reformista. Postavil se do čela oportunistické skupiny francouzského socialistického hnutí. V letech 1899—1902 byl ministrem buržoazní vlády. Vstup prvního socialistického předáka do vlády byl široce diskutován v dělnickém hnutí Francie i v II. internacionále. Lenin považoval tuto zradu zájmů proletariátu za uplatnění revizionismu v praxi.

V roce 1904 byl Millerand vyloučen ze socialistické strany a založil společně s bývalými socialisty (Briand, Viviani) stranu „nezávislých socialistů“. V letech 1909—1910, 1912—1913 a 1914 až 1915 vykonával různé ministerské funkce. Po Velké říjnové revoluci patřil k organizátorům protisovětské intervence; v letech 1920 až 1924 byl prezidentem Francouzské republiky, ale vzhledem k vnitropolitickým sporům roku 1924 abdikoval. V letech 1925 a 1927 byl zvolen senátorem. — 25—26

MITCHELL Isaak (nar. 1867) — významný pracovník anglického odborového hnutí, člen Nezávislé dělnické strany. Po založení Všeobecné federace britských odborů (roku 1899) se stal Mitchell jejím generálním tajemníkem. — 459

Most Johann Joseph (1846—1906) — německý sociální demokrat, později anarchista, povoláním knihař. V šedesátých letech začal pracovat v dělnickém hnutí, sblížil se se sociálními demokraty a stal se žurnalistou. V letech 1874—1878 byl poslancem Říšského sněmu. V teoretických otázkách byl stoupencem Dühringa, v politice uplatňoval anarchistickou myšlenku „propagace činem“.

Domníval se, že lze okamžitě provést proletářskou revoluci. Po vydání výjimečného zákona proti socialistům v roce 1878 emigroval Most do Londýna, kde vydával anarchistický list Freiheit. Vyzýval dělníky k individuálnímu teroru, v němž viděl nejúčinnější prostředek revolučního boje. V roce 1882 emigroval do USA, kde ve vydávání listu Freiheit pokračoval. V pozdějších letech přestal v dělnickém hnutí pracovat. — 29, 65, 136

MÜLBERGER Arthur (1847—1907) — německý lékař, vulgární socialista, stoupenec Proudhonova učení. Jeho články o bytové otázce, otištěné v listě Der Volksstaat, přiměly Engelse k ostré kritice. Mülberger přispíval do časopisu Die Zukunft, jenž byl orgánem pravého křídla německé sociálně demokratické strany. — 29

MYŠKIN I. N. (1848—1885) — významný činitel narodnického hnutí, povoláním typograf. V roce 1873 otevřel v Moskvě legální tiskárnu, v níž se tajně tiskla zakázaná literatura. Roku 1875 se pokusil vysvobodit z vyhnanství N. G. Černyševského. Po nezdařeném pokusu uprchl, ale byl zatčen a zodpovídal se před soudem v „procesu 193“. Při soudním přelíčení pronesl bojovný revoluční projev, byl odsouzen k deseti letům nucených prací a deportován na Sibiř. Cestou, na pohřbu revolucionáře-narodníka L. A. Dmochovského, pronesl řeč. Za tento projev mu byl trest zvýšen o dalších 15 let nucených prací. V roce 1882 uprchl z karijské věznice, ale ve Vladivostoku byl znovu zatčen. Později byl převezen do Petropavlovské pevnosti a v roce 1884 do Šlisselburgu, kde byl 26. ledna (7. února) 1885 zastřelen pro urážku vězeňského dozorce. — 121

NADŽDIN L. (vl. jm. Zelenskij J. O.) (1877—1905) — politickou činnost zahájil jako narodník, v roce 1898 vstoupil do saratovské sociálně demokratické organizace. V roce 1899 byl zatčen a vypovězen do Vologedské gubernie; v roce 1900 emigroval do Švýcarska, kde organizoval „revoluční socialistickou skupinu“ Svoboda (1901—1903). V časopise Svoboda, v brožurách Kanun revoljucii [Předvečer revoluce] (1901), Vozrožděnije revoljucionizma v Rossii [Obrození revolucionismu v Rusku] (1901) podporoval ekonomisty. Současně propagoval teror jako účinný prostředek k „probuzení mas“. Vystupoval proti leninské Jiskře, po II. sjezdu SDDSR psal do menševických listů. — 168, 170, 174—175, 177—181, 186—190, 277, 304, 335, 349—350, 354

NARCIS TUPORYLOV — viz Martov L.

NIKOLAJ BALAMUTIL — viz Míkuláš II. (Romanov)

N. N. — viz Lenin V. I.

N. N. — viz Prokopovič S. N.

N. -ON — viz Danielson N. F.

OWEN Robert (1771—1858) — anglický utopický socialista. Ostře kritizoval základy kapitalismu, ale nedokázal odhalit skutečné kořeny rozporů kapitalistické společnosti. Domníval se, že základní příčina sociální nerovnosti tkví v nedostatečném šíření osvěty, a nikoli v samém kapitalistickém způsobu výroby. Podle Owena může být sociální nerovnost odstraněna šířením vzdělanosti a sociálními reformami. Bojoval za uzákonění délky pracovního dne, ochrany práce a společenského vzdělávání dětí.

Budoucí „racionální“ společnost si představoval jako svobodnou federaci samosprávných komun, nepřesahujících tři tisíce členů. Owenovy pokusy uskutečnit tyto myšlenky v praxi byly neúspěšné. V 30. a 40. letech Owen aktivně pracoval v odborovém a družstevním hnutí a vykonal mnoho pro vzdělání dělníků. V souvislosti s oceněním Owenova významu pro anglické dělnické hnutí 19. století Engels napsal: „Všechna společenská hnutí, všechen skutečný pokrok, jehož bylo v Anglii dosaženo v zájmu dělníků, jsou spjata s Owenovým jménem“ (Spisy 20, Praha 1966, s. 262).

Hlavní práce: *A New View of Society, or Essays on the Principle of the Formation of the Human Character* [Nový názor na společnost neboli eseje o základech, na nichž se utváří lidský charakter] (1813), *The Report to the County of Lanark* [Zpráva pro hrabství Lanark] (1820; česky ve *Vybraných spisech*, 1960), *Book of the New Moral World* [Kniha o novém morálním světě] (1842—1844; česky tamtéž, kap. 1, 3, 4, 7, 8 a 10; slovensky v *Pedagogických spisech*, 1960). — 43

OZEROV I. Ch. (1869—1942) — buržoazní ekonom, přednášel na moskevské a petrohradské univerzitě. V letech 1901—1902 aktivně podpořoval Zubatovův „policejní socialismus“, přednášel na schůzích zubatovovského Podpůrného spolku strojírenských dělníků v Moskvě. Ve svých pracích dokazoval, že vláda má dělníkům poskytnout základní politické svobody, sdružit je v odborové svazy, jejichž členy by byli i podnikatelé, provádět prakticky politiku třídní spolupráce a získat tím možnost kontroly nad činností dělnických organizací. Carská vláda nenechala Ozerovovy zásluhy bez povšimnutí; v roce

1909 byl zvolen za Akademii věd a za univerzitu členem státní rady. Po únorové revoluci v roce 1917 ho prozatímní vláda zbavila profesury na moskevské univerzitě. Od třicátých let žil v leningradském domově pro přestárlé vědce. — 129—131

PARVUS (vl. jm. Helphand A. L.) (1869—1924) — menševik; v 80. letech se vystěhoval z Ruska; koncem 90. let a na přelomu století pracoval v Sociálně demokratické straně Německa, patřil k jejímu levému křídlu. Byl redaktorem listu Sächsische Arbeiter-Zeitung. Napsal několik prací o světovém hospodářství. Po II. sjezdu SDDSR se připojil k menševikům. Za první revoluce spolupracoval v Rusku s redakcí menševického listu Načalo, vyzýval k účasti v Bulyginově dumě, obhajoval taktiku drobných dohod s kadety atd. Parvus propagoval teorii „permanentní revoluce“, z níž později Trockis učinil nástroj boje proti leninismu. Za první světové války byl Parvuš šovinistou a agentem německého imperialismu. Od roku 1915 vydával renegátský časopis Die Glocke. — 200

P. B. — viz Axelrod P. B.

PISAREV D. I. (1840—1868) — revoluční demokrat a literární kritik, materialistický filozof. Po studiích v roce 1861 se stal hlavním redaktorem časopisu Russkoje slovo. 2. července 1862 byl zatčen za články vyzývající ke svržení samoděržaví. Byl čtyři a půl roku vězněn v Petropavlovské pevnosti, kde napsal řadu článků o literatuře, přírodních vědách a filozofii. Po propuštění v listopadu 1866 psal do časopisů Dělo a Otčestvennyje zapiski. Ve svých pracích kritizoval nevolnictví i západoevropský kapitalismus, propagoval myšlenky socialismu, prosazoval revoluční cestu přeměny společnosti. Současně však podceňoval úlohu lidových mas a odchyloval se od revolučního demokratismu. Ve svých literárních dílech kritizoval z materialistických pozic idealistickou filozofii, odhaloval reakční estetiku a „čisté umění“, zdůrazňoval společenský dosah literatury a umění, důležitou úlohu, kterou hraje v umění životní pravda. Hlavní poslání literatury spatřoval ve službě lidu.

Pisarev bojoval důsledně proti liberalismu, jeho bojovné články značně ovlivnily utváření revolučních názorů pokrokových vrstev ruské společnosti. — 185

PLECHANOV G. V. (Beltov N., G. V., G. V—č) (1856—1918) — ruský marxistický filozof, literární historik a estetik, první propagátor marxismu, sociální demokracie a II. internacionály v Rusku. Jako student navázal v roce 1875 spojení s narodniky a s petrohradskými

dělníky a zapojil se do revoluční činnosti. V roce 1877 se stal členem
narodnické organizace Zemlja i volja a po jejím rozštěpení v roce
1879 se postavil do čela nově vytvořené narodnické organizace Čor-
nyj pereděl. V roce 1880 emigroval, rozešel se s narodnictvím a v roce
1883 založil v Ženevě první ruskou marxistickou organizaci — sku-
pinu Osvobození práce.

Po II. sjezdu SDDSR přešel Plechanov v taktickopolitických otáz-
kách na stranu menševiků. Po únorové buržoazně demokratické
revoluci roku 1917 se vrátil do Ruska a podporoval prozatímní vlá-
du; k Říjnové revoluci se stavěl negativně.

Nejdůležitější teoretické práce: Socializm i političeskaja borba
[Socialismus a politický boj] (1883; česky ve Vybraných filozofických
spisech, 1959), Naši raznoglasija [Naše neshody] (1884), K voprosu
o razvitii monističeskogo vzgljada na istoriju [O vývoji monistického
názoru na dějiny] (1895; česky ve Vybraných filozofických spisech,
1959), Očerki po istorii materializma [Studie z dějin materialismu]
(1896; česky pod názvem Příspěvky k dějinám materialismu, 1944),
Obosnovanije narodničestva v trudach g-na Voroncova (V. V.)
[Zdůvodnění narodnictví v pracích pana Voroncova (V. V.)]
(1896), O materialističeskom ponimanii istorii [O materialistickém
pojetí dějin] (1897), K voprosu o roli ličnosti v istorii [O úloze osob-
nosti v dějinách] (1898; česky 1954) aj. — 28, 61, 67, 81—84, 98,
120—122, 154, 185, 199, 207, 217—225, 248—250, 252, 264—266,
318, 421—425, 439—455

PLEVE V. K. (1846—1904) — reakční státník; v letech 1881—1884 byl
policejním ředitelem, po zavraždění Sipjagina v dubnu 1902 se
stal ministrem vnitra. Na jeho příkaz bylo krutě potlačeno rolnické
hnutí v Poltavské a Charkovské gubernii a rozeznána řada zemstev.
Pleve podporoval reakční politiku porušování okrajových území
Ruska. Aby odvrátil pozornost mas od revolučního boje, snažil se
vyprovokovat rusko-japonskou válku. Stejně cíle sledoval protiži-
dovskými pogromy; podporoval „zubatovovštinu“. Svou politikou
vzbudil nenávisť v nejširších vrstvách ruské společnosti. 15. (28.) čer-
vence 1904 jej zabil eser J. S. Sazonov. — 392

POBĚDONOSCEV K. P. (1827—1907) — reakční státník carského Ruska,
nejvyšší prokurátor synodu, faktický předseda vlády a hlavní inspi-
rátor bezuzdné feudální reakce za vlády Alexandra III. Hrál vý-
značnou úlohu i za cara Mikuláše II. Hájil carský absolutismus, byl
nesmířitelným odpůrcem buržoazních reforem 60. let a nepřitelem
vědy a osvěty. Při vzestupu buržoazně demokratické revoluce v říjnu
1905 byl nucen odstoupit. — 405

POTRESOV A. N. (Starověr) (1869—1934) — čelný představitel menševického hnutí. V 90. letech se přikláněl k marxismu. Za činnost ve Svazu boje za osvobození dělnické třídy byl poslán do vyhnanství do Vjatecké gubernie. V roce 1900 emigroval a podílel se na založení listu Jiskra a časopisu Zarja. Po II. sjezdu SDDSR se stal menševikem. V letech stolypinské reakce byl ideologem likvidátorů, významně ovlivňoval menševické orgány Vozrožděnije a Naša zarja. Za první světové války se stal sociálšovinistou. Po Říjnové revoluci emigroval a agitoval proti sovětské moci. — 32, 252

PROKOPOVIČ S. N. (N. N.) (1871—1955) — buržoazní ekonom a publicista, jeden z významných ekonomistů a prvních hlasatelů bernsteinismu v Rusku. Aktivně pracoval jako člen liberální monarchistické organizace Svaz osvobození. V roce 1906 byl členem ÚV kadetské strany, redaktorem a vydavatelem časopisu Bez zaglavija a spolupracovníkem redakce listu Tovarišč. Je autorem knih o dělnické otázce, napsaných z bernsteinovsko-liberálního hlediska. V roce 1917 byl ministrem zásobování v buržoazní prozatímní vládě. Po Říjnové revoluci byl za protisovětskou činnost vypovězen z SSSR. — 35—36, 57—58, 80, 125, 194, 292, 327

PROUDHON Pierre Joseph (1809—1865) — francouzský publicista, ekonom a sociolog, ideolog maloburžoazie, jeden ze zakladatelů anarchismu. V roce 1840 vydal knihu Qu' est-ce que la propriété? [Co je vlastnictví?]. Prosazoval zachování drobného vlastnictví a velké kapitalistické vlastnictví považoval za krádež. Navrhoval, aby byla založena lidová banka, která by poskytovala dělníkům bezúročný úvěr a pomáhala jim získat vlastní výrobní prostředky a stát se tak drobnými vlastníky. Hájil reakční a utopickou ideu organizace „spravedlivé směny“ mezi jednotlivými výrobci zboží v kapitalistických podmínkách. V roce 1846 vydal knihu Système des contradictions économiques, ou Philosophie de la misère [Systém ekonomických rozporů aneb Filozofie bídy], ve které vyložil své maloburžoazní filozofické a ekonomické názory. Marx v díle Bída filozofie podrobil Proudhonovu knihu zdrcující kritice a dokázal její vědeckou neudržitelnost. Za revoluce 1848 byl Proudhon zvolen do Ústavodárného shromáždění. Schvaloval bonapartistický převrat z 2. prosince 1851. — 56

RICHTER Jacob — viz Lenin V. I.

RITTINGHAUSEN Moritz (1814—1890) — německý demokrat, v roce 1848 psal do listu Neue Rheinische Zeitung, jež vydávali K. Marx

a B. Engels. Později se přidal k eisenaušským, byl členem I. internacionály a stal se poslancem Říšského sněmu. V jeho pracích *Organisation der Staatsindustrie* [Organizace státního průmyslu] (1848) a *Die direkte Gesetzgebung durch das Volk* [Přímé lidové zákonodárství] (1850) se projevovalo zjednodušené chápání demokracie. V roce 1884 byl Rittinghausen vyloučen ze Sociálně demokratické strany Německa, protože se nepodřídil usnesení kodaňského sjezdu o stranické disciplíně. — 156

R. M. — autor oportunistického článku *Naše skutečnost*, otištěného ve zvláštní příloze listu *Rabočaja mysl* v září 1899. — 64–65, 80, 85, 124, 194–195

R. N. S. — viz Struve P. B.

SAINT-SIMON Claude Henri, comte de (1760–1825) — francouzský utopický socialista, člen Dolní sněmovny, odpůrce Malthuse a myšlenky svobodného obchodu. Podle jeho názoru musí v nové společnosti všichni lidé pracovat a postavení lidí musí odpovídat jejich pracovním úspěchům; zabýval se myšlenkou spolupráce průmyslu s vědou a myšlenkou centralizované a plánované výroby. Nevystupoval proti soukromému vlastnictví a úrokovému kapitálu. Politický boj a revoluce odmítal, domníval se, že vládními reformami a mravní výchovou společnosti v duchu nového náboženství se dosáhne odstranění třídních protikladů.

Hlavní práce: *Lettres d'un habitant de Genève à ses contemporains* [Dopisy obyvatele Ženevy současníkům] (1802), *Introduction aux travaux scientifiques du XIXe siècle* [Úvod k vědeckým pracím XIX. století] (1807–1808), *Catéchisme des industriels* [Katechismus průmyslníků] (1823–1824), *Nouveau christianisme* [Nové křesťanství] (1825; česky ve Výboru z díla, 1949). — 43

SALTYKOV-ŠČEDRIN M. J. (1826–1889) — ruský spisovatel, satirik, revoluční demokrat. Kritizoval feudálně absolutistický režim v Rusku a vytvořil celou galérii typů statkářských tyranů, carských byrokratů, bázlivých liberálů a jako první v ruské krásné literatuře zachytil procesy probíhající na poreformní vesnici. Vytvořil nesmrtelné typy (např. Jidáška v románu *Gospoda Golovl'jovy* [Golovlevské panstvo] (1875–1880; česky ve Výboru z díla, 1955), které Lenin připomíná ve svých pracích, když demaskuje různé protilidové sociální skupiny a politické strany. Díla Saltykova-Ščedrína vysoce ocenil rovněž K. Marx. V letech 1863–1864 byl Saltykov redaktorem revolučně demokratického časopisu *Sovremennik*, v roce 1868 členem redakce

časopisu Otčestvennyje zapiski a po Někrasovově smrti v roce 1878 odpovědným redaktorem tohoto časopisu. Stal se duchovním vůdcem demokratické inteligence, pokračoval ve slavných tradicích revoluční demokracie 60. let. — 146

SAVINKOV B. V. (B—V) (1879—1925) — významný činitel eserské strany, jeden z vůdců její Bojové organizace. Byl politicky činný již jako student petrohradské univerzity. Stýkal se s ekonomisty a stoupenci listu Rabočaja mysl, řídil propagandu v dělnických kroužcích, psal do časopisu Rabočeje dělo. V roce 1901 byl zatčen a vypovězen do Vologedské gubernie, odkud emigroval. V cizině vstoupil do eserské strany a podílel se na teroristických akcích Bojové organizace. Po únorové revoluci v roce 1917 se stal náměstkem ministra války (Kerenského) a později vojenským generálním gubernátorem Petrohradu. Z jeho podnětu byl na frontě zaveden trest smrti. Po Říjnové revoluci zorganizoval četné kontrarevoluční vzpoury a pomáhal připravovat vojenskou intervenci proti sovětské republice. V roce 1924 přijel ilegálně do SSSR, ale byl zatčen. Vojenský senát Nejvyššího soudu SSSR odsoudil Savinkova k trestu smrti zastřelením, ale ústřední výkonný výbor SSSR mu snížil trest na 10 let vězení. V roce 1925 spáchal Savinkov ve vězení sebevraždu. — 90, 118—120, 142—146, 152

SAZONOV G. P. (nar. 1857) — představitel reakčního narodnictví, jeden z „policejních narodníků“, jak je nazval Lenin. Autor prací Něotčuždajemoť krestjanskich zemel v svjazi s gosudarstvenno-ekonomičeskoj programmoj [Nezcizitelnost rolnické půdy v souvislosti se státním hospodářským programem] (1889), Byť ili ně byť obščině? [Má či nemá existovat obecina?] (1894) aj. V letech 1899—1902 řídil list umírněných liberálů Rossija, který financovali moskevští průmyslníci. Po 17. říjnu 1905 se stal členem černosotňovského Svazu ruského národa, byl ve spojení s G. Rasputinem. — 401—402

SEREBRĀKOV J. A. (1854—1921) — revolucionář-narodník. V roce 1871 přišel jako žák námořního učiliště do styku s tajnými revolučními kroužky ve válečném loďstvu. Roku 1879 vstoupil s celou skupinou námořních důstojníků do strany Narodnaja volja, pracoval ve „vojenské organizaci“ strany, rozšiřoval ilegální literaturu, byl aktivním propagandistou. V roce 1883 uprchl do ciziny. V emigraci se věnoval literární činnosti, vydával v Londýně časopis Nakanuně (1899—1902). Po revoluci roku 1905 se vrátil do Ruska a psal do četných časopisů. Nakonec se sblížil s esery, po únorové revoluci roku 1917 se přidal ke skupině „starých socialistů-revolucionářů

obranářů“ a redigoval také její list Narod. Po Říjnové revoluci pracoval Serebrjakov na dějinách organizace Narodnaja volja a napsal Vospominanija o P. L. Lavrove [Vzpomínky na P. L. Lavrova]. Byl autorem četných článků a brožur o dějinách revolučního hnutí v Rusku. — 154

SCHRAMM Carl August — německý ekonom. Politicky začal pracovat jako liberál, počátkem sedmdesátých let přešel k sociálním demokratům. Společně s Höchbergem a Bernsteinem uveřejnil v Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik článek Retrospektiva socialistického hnutí v Německu (1879). Autoři článku odsuzovali revoluční taktiku strany, vyzývali proletariát, aby se spojil s buržoazií a podřídil jí své zájmy. Proti těmto oportunistickým názorům vystoupili K. Marx a B. Engels. V letech 1884—1886 kritizoval Schramm marxismus v časopise Die Neue Zeit a v knize Rodbertus, Marx, Lassalle. Nakonec se se sociální demokracií rozešel. — 65

SCHULZE-DELITZSCH Hermann (1808—1883) — německý vulgární ekonom, veřejný činitel, v letech 1867—1883 poslanec Říšského sněmu. Hlásal harmonii třídních zájmů kapitalistů a dělníků; od roku 1849 zahájil mezi německými dělníky a řemeslníky kampaň za vytvoření výrobních družstev a spořitelen, v nichž viděl cestu k nastolení sociálního smíru v rámci kapitalistické společnosti. Jeho reakční názory nejdříve kritizovali K. Marx a B. Engels. — 57, 299

SCHWEITZER Johann Baptist (1834—1875) — německý veřejný činitel a spisovatel, stoupenec F. Lassalla, povoláním advokát. Do politického života vstoupil jako liberál, pod Lassallovým vlivem se zapojil do dělnického hnutí. Od roku 1864 redigoval ústřední orgán Všeobecného německého dělnického spolku — list Der Sozialdemokrat, v roce 1867 byl zvolen předsedou spolku. Schweitzer používal lassallovskou oportunistickou taktiku kompromisů s pruskou vládou, neboť doufal, že bude zavedeno všeobecné volební právo, že stát poskytne prostředky na podporu družstev apod. Prosazoval junkerskou pruskou cestu sjednocení Německa „shora“. K. Marx a B. Engels jeho teorie ostře kritizovali. Ve spolku uplatňoval Schweitzer politiku osobní diktatury, vzbudil nespokojenost mezi členy a v roce 1871 se musel funkce předsedy vzdát. Poté zanechal politické činnosti. — 65

SIPJAGIN D. S. (1853—1902) — ruský reakční politik, zastánce nevolnictví. Od roku 1899 byl ministrem vnitra a velitelem četnictva; nelibostně stíhal sebenepatrnější projevy demokratismu, všemožně

mařil pokusy veřejných i soukromých organizací pomoci hladovějícím rolníkům. Dne 2. dubna 1902 ho zavraždil eser S. V. Balmašev. — 272, 289, 386, 388, 392

SKVORCOV A. I. (1848—1914) — buržoazní ekonom, agronom, profesor novoalexandrovského zemědělského a lesnického institutu, autor mnoha prací z politické ekonomie a ekonomiky zemědělství. Hlavní díla: Vlijanije parovogo transporta na selskoje chozjajstvo [Vliv parní dopravy na zemědělství] (1890), *Ekonomičeskije eřudy* [Ekonomické studie] (1894), *Osnovanija političeskoj ekonomii* [Základy politické ekonomie] (1898) aj. — 454

SOMBART Werner (1863—1941) — německý ekonom, jeden z hlavních ideologů německého imperialismu, profesor vratislavské a později berlínské univerzity. Považoval vývoj hospodářství za výsledek působení mnoha proměnlivých činitelů, a to především duchovní povahy.

V počátcích své teoretické činnosti navazoval na některé Marxovy myšlenky. Ve třicátých letech byl však již stoupencem fašismu. Hlavní díla: *Sozialismus und soziale Bewegung im XIX. Jahrhundert* [Socialismus a sociální hnutí v XIX. století] (1896; česky 1898) a *Der moderne Kapitalismus* [Moderní kapitalismus] (1902). — 327

STACHOVIČ M. A. (1861—1923) — umírněný liberál, v letech 1895 až 1907 maršálek šlechty v Orelské gubernii; hrál významnou úlohu v zemstevním hnutí. Byl poslancem I. a II. státní dumy. Zpočátku sympatizoval s kadety, později patřil k zakladatelům okřabristické strany (Svaz 17. října). Po únorové revoluci v roce 1917 byl jmenován generálním gubernátorem ve Finsku a později zástupcem prozatímní vlády v zahraničí. — 275—278

STAROVĚŘ — viz Potresov A. N.

STRUVE P. B. (R. N. S.) (1870—1944) — ruský buržoazní ekonom a publicista; představitel legálního marxismu, spolupracovník a redaktor časopisů *Novoje slovo* (1897), *Načalo* (1899) a *Žizň* (1900). Již ve své první práci *Kritičeskije zametki k voprosu ob ekonomičeskom razvitii Rossii* [Kritické poznámky k ekonomickému rozvoji Ruska] (1894) kritizoval Struve narodnictví, „doplňoval“ a „kritizoval“ Marxovo ekonomické a filozofické učení, sympatizoval s představiteli vulgární buržoazní politické ekonomie a propagoval malthuziánství. Lenin ho nazval „velikým mistrem renegátství“ (Spisy 13, Praha 1956, s. 495). Na přelomu století se Struve de-

finitivně rozešel s marxismem a sociální demokracií, přešel k liberálům a stal se jedním z teoretiků a organizátorů buržoazně liberální organizace Svaz osvobození (1904—1905) a redaktorem jejího ilegálního orgánu Osvobožděníje (1902—1905). Od roku 1905 byl členem ústředního výboru kadetské strany a po porážce revoluce roku 1905—1907 vůdcem pravého křídla liberálů. Po Říjnové revoluci byl členem Wrangelovy kontrarevoluční vlády; později emigroval. — 34, 57—58, 80, 188, 194, 281, 327, 366, 385, 387, 397—398, 414—415

ŠČEDRIN — viz Saltykov-Ščedrin M. J.

ŠTAKELBERG A. F. (1808—1865) — úředník ministerstva vnitra, od roku 1859 předseda komise pro revizi továrních a řemeslnických řádů. Na základě materiálu, který získal v zahraničí, napsal práci Cechovoje ustrojstvo i svoboda promyšlenosti v Západoj Jevrope [Cechovní zřízení a svoboda průmyslu v západní Evropě] (1864). — 408

TKAČOV P. N. (1844—1885) — ideolog revolučního narodnictví, publicista a literární kritik. Od roku 1873 žil jako emigrant v zahraničí. Psal do časopisu P. L. Lavrova Vperjod!, v letech 1875—1881 vydával se skupinou polských emigrantů časopis Nabat, roku 1880 přispíval do listu L. A. Blanquiho Ni Dieu, ni Maître.

Tkačov stál v čele nového směru v revolučním narodnictví. Podle Tkačovova názoru musí revoluční menšina uchopit politickou moc, vytvořit nový stát a provést revoluční přeměny v zájmu lidu, který pak jen uvítá hotové výsledky. Zastával mylný názor, že absolutistický stát nemá v Rusku sociální základnu a nevyjadřuje zájmy žádné třídy. Tkačovovy názory ovlivněné blanquismem kritizoval Engels v člancích Emigrantská literatura (viz K. Marx-B. Engels, Spisy 18, Praha 1966, s. 539—584). Poslední léta života strávil Tkačov v Paříži. — 186

TOLSTOJ L. N. (1828—1910) — ruský spisovatel, jeden z nejvýznamnějších světových autorů. Značně ovlivnil vývoj ruské i světové literatury. Ve své tvorbě vylíčil Tolstoj život předrevolučního Ruska.

Původem i výchovou byl šlechtic, ale rozešel se s názory svých kruhů a ostře kritizoval státní, společenské i ekonomické zřízení. Jeho ostré kritice neušla ani církev, která žehnala samoděržaví, podporovala a ospravedlňovala útlak a vykořisťování. Za to byl Tolstoj z církve vyobcován.

Tolstoj odhaloval kvůli samoděržaví, ale místo boje proti nevolnictví a absolutistickému a policejnímu státu hlásal „neodporování

zlu násilím“, fatalismus, apolitičnost, odklon od revoluce a mravní sebezdokonalování. Tvrdil, že je nutno nahradit staré náboženství novým. Jeho učení — „tolstojovství“ — bylo utopické. Lenin věnoval charakteristice světového názoru Tolstého a zhodnocení veškeré jeho činnosti několik článků: Lev Tolstoj jako zrcadlo ruské revoluce, L. N. Tolstoj (Spisy 15, Praha 1958, s. 205—212), L. N. Tolstoj a současné dělnické hnutí, Tolstoj a proletářský boj (Spisy 16, Praha 1958, s. 332—337; 340—342; 364—365) aj. Tolstoj patří rovněž mezi významné představitele ruské pedagogiky. Sestavil Slabikář, zřídil z vlastních prostředků školu pro děti rolníků a sám v ní vyučoval, vydával pedagogický časopis *Jasnaja Poljana*. — 289

TOTOMIANG V. F. (nar. 1875) — buržoazní ekonom. V roce 1899 psal do orgánu legálních marxistů *Načalo*, v letech 1903—1904 redigoval liberální list *Ekonomičeskaja gazeta*, řídil hospodářskou rubriku časopisu *Obrazovanije*. Za revoluce 1905—1907 sympatizoval s menševiky, psal do legálního menševického listu *Načalo*; později zanechal politické činnosti.

Od roku 1912 přednášel jako soukromý docent na moskevské univerzitě o družstevnictví a zároveň vyučoval na obchodní akademii. Napsal několik knih o evropské hospodářské situaci, o družstevnictví a o komunálním hospodářství. Po Říjnové revoluci emigroval. — 292, 402

TULIN K. — viz Lenin V. I.

TURGENĚV I. S. (1818—1883) — ruský spisovatel. Napsal řadu románů, povídek a divadelních her, v nichž vylíčil mentalitu ruské společnosti 30.—70. let minulého století. Vytvořil celou galérii „zbytečných lidí“, kteří si uvědomovali, že šlechtické zřízení je odsouzeno k zániku, avšak prakticky nebyli schopni podniknout nic, aby toto zřízení změnili. Jako první uvedl do literatury představitele nové generace — revolučního demokrata-raznočince. Protest proti nevolnictví se v Turgeněvově tvorbě mísil s umírněně liberálními požadavky. — 398

VAHLTEICH Karl Julius (1839—1915) — německý pravicový sociální demokrat, povoláním obuvník. Zpočátku patřil k stoupencům Weitlinga. Byl členem dělnických vzdělávacích spolků, jedním ze zakladatelů lassallovského Všeobecného německého dělnického spolku. Jako první tajemník spolku vystoupil proti Lassallově oportunistické taktice kompromisů a proti jeho diktátorským snahám. Rezignoval

na funkci tajemníka a brzy byl ze spolku vyloučen. Později se stal členem strany eisenaušských, řídil socialistickou agitaci v Chemnitzu, pracoval v redakci listu Chemnitzer Freie Presse. Byl zvolen poslancem Říšského sněmu. Po schválení výjimečného zákona proti socialistům Vahlteich emigroval. V USA pracoval v dělnickém hnutí a v redakcích několika novin a časopisů. — 30

VANĚJEV A. A. (1872—1899) — sociální demokrat. V roce 1892 vstoupil do marxistického kroužku v Nižním Novgorodě. Roku 1893 se zapojil do marxistického studentského kroužku na petrohradském technologickém institutu. V roce 1894 spolupracoval na hektografovaném vydání Leninovy práce Kdo jsou „přátelé lidu“ a jak bojují proti sociálním demokratům? Roku 1895 se aktivně podílel na založení petrohradského Svazu boje za osvobození dělnické třídy, přednášel dělníkům v sociálně demokratických kroužcích, řídil technické přípravy k vydávání časopisu Rabočeje dělo. Po prozrazení Svazu boje byl Vanějev spolu s V. I. Leninem, G. M. Kržižanovským a jinými zatčen a v roce 1897 vypovězen na východní Sibiř. Koncem srpna—začátkem září 1899 podepsal Vanějev společně se šestnácti dalšími sociálními demokraty Leninův Protest ruských sociálních demokratů proti Credu ekonomistů. — 48—49, 51

VANNOVSKIJ P. S. (1822—1904) — generál carské armády, v letech 1882 až 1898 ministr války. V roce 1899 byl předsedou komise pro vyšetřování příčin nepokojů na vysokých školách. V letech 1901—1902 byl ministrem lidové osvěty. Licoměrným lavírováním se pokoušel uchlácholit nespokojenost pokrokových vrstev společnosti s reakční carskou politikou. — 284—285

VASILJEV N. V. (nar. 1855) — plukovník četnictva. Od roku 1900 byl velitelem minské guberniální četnické správy. Patřil k stoupcům zubatovovského „policejního socialismu“. — 129

V. DM. — viz Zasuličová V. I.

V. I. — viz Zasuličová V. I.

V. I—N — viz Ivanšin V. P.

VILÉM II. (HOHENZOLLERN) (1859—1941) — německý císař a pruský král (1888—1918). — 113

VITTE S. J. (1849—1915) — státník z konce 19. a začátku 20. století,

představitel zájmů „vojenskofeudálního imperialismu“ carského Ruska, přesvědčený zastánce samoděržaví. Snažil se zachránit monarchii malými ústupky a sliby liberální buržoazii a krutými represáliemi vůči lidu. Byl jedním z těch, kdo potlačili revoluci v letech 1905—1907. Jako ministr dopravy (únor—srpen 1892), ministr financí (1892—1903) a předseda vlády (konec roku 1905 až duben 1906) prosazoval v oblasti financí, celní politiky, výstavby železnic a továrního zákonodárství zájmy velkoburžoazie; přispěl tak k rozvoji kapitalismu v Rusku a k větší závislosti Ruska na imperialistických státech. Lenin jej charakterizoval jako „ministra makléře“.

— 110, 268—273, 281, 295, 355, 366, 452, 454

VOLLMAR Georg Heinrich (1850—1922) — jeden z vůdců oportunistického křídla německé sociální demokracie, novinář. V polovině 70. let se přiklonil k sociální demokracii, v letech 1879—1880 redigoval ilegální orgán strany *Der Sozialdemokrat*, vycházející v Curychu. Několikrát byl zvolen poslancem Říšského sněmu a bavorského zemského sněmu. Po zrušení výjimečného zákona proti socialistům pronesl Vollmar roku 1891 v Mnichově dva projevy, v nichž navrhl, aby strana omezila svou činnost na boj za reformy, a vyzýval k uzavření dohody s vládou. Spolu s Bernsteinem se Vollmar stal ideologem reformismu a revizionismu. Při vypracovávání agrárního programu strany hájil Vollmar zájmy drobných pozemkových vlastníků. Za první světové války vystupoval jako sociálšovinista. V posledních letech svého života zanechal aktivní politické činnosti.

— 26, 348—349

VORMS A. E. (1868—1937) — právník, soukromý docent a později profesor na moskevské univerzitě, liberál. V letech 1901—1902 přednášel na schůzích zubatovovského Podpůrného spolku strojírenských dělníků. V roce 1911 opustil Vorms se skupinou ostatních liberálních profesorů moskevskou univerzitu na znamení protestu proti represáliím ministra lidové osvěty. V letech 1917—1927 přednášel na moskevské univerzitě. Byl autorem četných prací o rolnickém a civilním právu. — 129

VORONCOV V. P. (V. V.) (1847—1918) — ekonom a publicista, jeden z ideologů liberálního narodnictví 80.—90. let, autor knih *Suďby kapitalizmu v Rossii* [Osudy kapitalismu v Rusku] (1882), *Naši napravlenija* [Naše směry] (1893), *Očerki teoretičeskoj ekonomii* [Nástin teoretické ekonomie] (1895) aj. Tvrdil, že v Rusku nejsou podmínky pro rozvoj kapitalismu; hájil malovýrobce zboží a idealizoval rolnickou občinu. Prosazoval politiku smíru s carskou vládou

a byl odpůrcem marxismu. Voroncovy názory kritizoval Plechanov v díle Zdůvodnění narodnictví v pracích pana Voroncova (V. V.) (1896). — 53—54, 61, 66, 402

V. V. — viz Voroncov V. P.

V. Z. — viz Zasuličová V. I.

WEBB Sidney (1859—1947) a WEBBOVÁ Beatrice (1858—1943) — angličtí veřejní činitelé. Autoři mnoha prací o historii a teorii anglického dělnického hnutí. Jejich kniha *Industrial Democracy* (Londýn 1897) vyšla v Rusku pod názvem *Teorija i praktika anglijskogo tredjunionizma* [Teorie a praxe anglického tradeunionismu] v letech 1900—1901. První svazek přeložil V. I. Lenin, překlad druhého svazku zredigoval. Manželé Webbovi ve svých pracích rozvíjeli myšlenku reformistického řešení dělnické otázky v rámci buržoazního zřízení.

Sidney Webb (později lord Passfield) byl spoluzakladatelem Fabiánské společnosti, členem parlamentu v letech 1922—1929, ministrem obchodu v roce 1924 a ministrem pro dominia a kolonie v roce 1929.

V roce 1932 navštívili Webbovi SSSR, s jehož zřízením sympatizovali. — 77, 156

WEITLING Wilhelm (1808—1871) — významný činitel německého dělnického hnutí, teoretik utopického „rovnostářského“ komunismu, povoláním krejčí. Aktivní pracovník Svazu spravedlivých, autor knihy *Garantien der Harmonie und der Freiheit* [Záruky harmonie a svobody] (1842) a jiných. Podle Engelse sehrály Weitlingovy názory pozitivní úlohu „jako první samostatné teoretické hnutí německého proletariátu“, avšak po vzniku vědeckého komunismu se staly brzdou vývoje dělnického třídního uvědomění. Marx a Engels podrobili Weitlingovy názory ostré kritice. Po revoluci 1848—1849 v Německu emigroval Weitling do USA a později činnosti v dělnickém hnutí zanechal. — 56

WOLTMANN Ludwig (1871—1907) — německý reakční sociolog a antropolog. V četných pracích se pokoušel dokázat, že marxistická filozofie se názorově sblíží s kantovstvím. Za hlavní úkol dělnického hnutí považoval hospodářský boj. Aplikoval Darwinovo učení na společenský vývoj a tvrdil, že třídní struktura společnosti je určována nejenom historickými příčinami, nýbrž i přirozenou nerovností mezi lidskými jedinci. Hájil rasismus, rasové znaky považoval za nejdů-

ležitější faktor politického i hospodářského vývoje. Ve svých pracích i v časopise Politisch-Antropologische Revue hlásal nadřazenost německé rasy; Woltmannovy názory převzal jako součást své ideologie německý fašismus. — 63

ZASULIČOVÁ V. I. (V. Dm., V. I., V. Z.,) (1849—1919) — význačná pracovníce narodnického a později sociálně demokratického hnutí v Rusku; revolučně činná od roku 1869. Byla členkou narodnických organizací Zemlja i volja a Čornyj pereděl. V roce 1880 emigrovala, počátkem 80. let přešla na pozice marxismu. V letech 1883—1884 se zúčastnila zakládání skupiny Osvobození práce. V 80.—90. letech přeložila do ruštiny Marxovu Bídu filozofie a Engelsův Vývoj socialismu od utopie k vědě, napsala Očerky istorii Meždunarodnogo obščestva rabočich [Přehled dějin Mezinárodního dělnického sdružení] a práci o J. J. Rousseauovi; přispívala do publikací skupiny Osvobození práce, do časopisů Novoje slovo a Naučnoje obozrenije; uveřejnila řadu literárně kritických statí. V roce 1900 se stala členkou redakce leninského listu Jiskra a časopisu Zarja.

Po rozkolu ve straně v roce 1903 patřila k představitelům menševiků a vstoupila do redakce menševické Jiskry. V roce 1905 se vrátila do Ruska. V období reakce se přidala k likvidátorům, za první světové války stála na pozicích sociálšovinismu. K Říjnové revoluci se stavěla negativně. — 151, 252, 266

ZUBATOV S. V. (1864—1917) — plukovník četnictva; zavedl provokační politiku „policejního socialismu“ (takzvanou zubatovovštinu). V 90. letech byl jmenován velitelem moskevské tajné policie. V letech 1902—1903 stál v čele zvláštního oddělení policejního departmentu. Zakládal policejní dělnické spolky, např. Podpůrný spolek strojírenských dělníků v Moskvě a Spolek ruských továrních dělníků v Petrohradě. Zubatov v nich horlivě propagoval knihy E. Bernsteina. Protože jeho politika nepřinesla výsledky, byl dán do výslužby. Po propuknutí únorové buržoazně demokratické revoluce spáchal sebevraždu. — 35, 57, 129—131, 377

ŽELJABOV A. I. (1850—1881) — významný ruský revolucionář, zakladatel strany Narodnaja volja. Jako jeden z prvních narodníků pochopil nutnost politického boje proti carismu, který mohla úspěšně vést jen zvláštní organizace revolucionářů, a snažil se semknout kolem strany Narodnaja volja všechny odpůrce politiky carismu, vytvořil ilegální skupiny mezi studentstvem, v armádě a v loďstvu. Z jeho podnětu byly v Rusku založeny první dělnické noviny. Spolupracoval na Programu dělnických členů strany Narodnaja volja.

Željabov však ještě nechápal dějinnou úlohu dělnické třídy a rozhodující úlohu v boji proti carskému samoděržaví připisoval taktice individuálního teroru. Řídil přípravu několika atentátů na Alexandra II. Byl zatčen dva dny před atentátem, k němuž došlo 1. března 1881. Po zatčení ostatních organizátorů atentátu se Željabov přiznal k účasti na jeho přípravách. V soudním procesu využil svých projevů a výpovědí k revoluční agitaci. Soud jej odsoudil spolu s narodovoljovci Kibalčičem, Michajlovem, Petrovskou a Rysakovem k trestu smrti. — 121, 184

ŽIVOTOPISNÁ DATA

(Leden—srpen 1902)

- V lednu—srpnu* Lenin žije v Mnichově (leden—březen) a později v Londýně. Řídí práci redakce Jiskry. Pracuje na návrhu programu strany.
- 13. ledna
(podle nového
kalendáře)* Lenin pořizuje náčrt jednotlivých bodů praktické části návrhu programu SDDSR.
- Začátkem roku* Lenin si dělá výpisky z časopisu Die Neue Zeit a listu Vorwärts. Některé z nich pak použil v knize Co dělat? a při vypracovávání návrhu programu SDDSR.
- Nejpozději
8. (21.) ledna* Lenin vypracovává konspekt z původního návrhu programu Sociálně demokratické dělnické strany Ruska, jehož autorem byl G. V. Plechanov, vepisuje do něj své opravy a kritické připomínky.
- 8. (21.) ledna* Na poradě redakce Jiskry v Mnichově Lenin podrobuje kritice původní návrh programu vypracovaný Plechanovem a předkládá své opravy a doplňky.
- Nejdříve
8. (21.) ledna* Lenin píše osnovu zprávy o průběhu prací na návrhu programu SDDSR v redakci Jiskry.
- Mezi 8. a
25. lednem
(21. lednem
a 7. únorem)* Lenin píše původní variantu svého návrhu programu SDDSR: teoretickou část, agrární část a závěr.
- 15. (28.) ledna* V 15. čísle Jiskry byl uveřejněn Leninův článek O státním rozpočtu.
- V polovině ledna* Lenin dokončuje knihu Co dělat? Palčivé otázky našeho hnutí, na níž začal pracovat v květnu 1901.

- Před 25. lednem* V redakci Jiskry se koná porada o Leninově knize
(7. únorem) Co dělat?
- 25. ledna* Lenin píše dopis G. V. Plechanovovi do Ženevy.
(7. února) Oznamuje mu, že mu posílá svůj návrh programu SDDSR s pozměňovacími návrhy J. O. Martova a že kniha Co dělat? je už v tisku. Ptá se, jak pokračuje Plechanovova práce na článku pro časopis Zarja.
- Mezi 25. lednem* Lenin dokončuje návrh programu SDDSR; píše
a 18. únorem doplňky k agrární a tovární části návrhu.
(7. únorem a
3. březnem)
- Nejpozději* Z Leninovy iniciativy a na jeho pokyn byla na sjezdu
30. ledna jiskrovců v Samaře založena ruská organizace Jiskry.
(12. února)
- Po 30. lednu* Lenin píše dopis G. M. a Z. P. Kržižanovským do
(12. února) Samary, v němž vítá založení ruské organizace Jiskry. „Měli jsme strašnou radost z vaší iniciativy,“ napsal Lenin. „Hurá! To je ono! Jen tak dál! A dělejte to ještě samostatněji a iniciativněji — začali jste jako první na tak široké základně, což znamená, že v tom budete úspěšně pokračovat!“
- 1. (14.) února* V 16. čísle Jiskry byl uveřejněn Leninův článek Politická agitace a „třídni hledisko“ a noticka Odpověď „Čtenáři“.
- 5. (18.) února* Lenin píše dopis L. I. Axelrodové (Ortodoxovi) do Bernu. Žádá ji, aby mu poslala svůj připravovaný článek O některých filozofických cvičeních některých „kritiků“, a radí jí, aby v tomto článku věnovala několik řádků kritice Černova.
- 13. (26.) února* Lenin v dopise své matce Marii Alexandrovně Uljanovové do Samary oznamuje, že obdržel knihy, které mu zaslala jeho sestra Marie Iljinična Uljanovová, posílá pozdrav A. A. Preobraženskému (sousedu z usedlosti poblíž vesnice Alakajevka v Samarské gubernii, kde Lenin trávil v letech 1889—1893 dovolenou) a slibuje, že mu napíše delší dopis.

15. (28.) únor V 17. čísle Jiskry byly uveřejněny Leninovy články Příznaky bankrotu a Z hospodářského života Ruska.
- Nejpozději
18. února
(3. března) Lenin píše tři opravy ke svému návrhu programu strany.
18. února
(3. března) Lenin píše dopis P. B. Axelrodovi do Curychu. Oznamuje v něm, že dokončil svůj návrh programu SDDSR, a cituje text tří oprav k tomuto návrhu.
- Nejdříve
18. února
(3. března) Lenin pořizuje seznam německých, anglických a francouzských knih z ženevské knihovny s různou problematikou.
- V únoru Lenin píše předmluvu ke knize Co dělat?
- V únoru a v první
polovině března Lenin píše stať Agrární program ruské sociální demokracie, který nazývá komentářem k agrární části programu SDDSR.
- V druhé polovině
února a začátkem
března Lenin píše dopis L. I. Goldmanovi. Slibuje, že zprostředkuje spojení pracovníků ilegální tiskárny v Kišiněvu, v jejímž čele stál Goldman, s jiskrovským centrem v Samaře.
- Začátkem března V Dietzově stuttgartském nakladatelství vychází kniha Co dělat? Palčivé otázky našeho hnutí. Kniha vyšla pod pseudonymem N. Lenin.
5. (18.) března Lenin píše pro konferenci SDDSR v Białystoku Zprávu redakce Jiskry poradě (konferenci) výborů SDDSR a koncept rezoluce.
- Mezi 5. a 8.
(18. a 21.)
březnem Lenin se účastní redakční rady a dává instrukce delegátu Jiskry, který odjíždí na konferenci do Białystoku.
9. (22.) března Lenin píše dopis P. B. Axelrodovi. Zajímá se o jeho názor na druhý Plechanovův návrh programu SDDSR, oznamuje, že posílá návrh dohody, který předložili mnichovští členové redakce jako podklad

pro společný návrh programu; považuje za nežádoucí dávat návrhy programu k posouzení Zahraniční lize ruské revoluční sociální demokracie.

- Před 10. (23.) březnem* Lenin píše dopis G. D. Lejtejzenovi do Paříže. Žádá ho, aby ověřil pověsti o tom, že prý B. N. Kričevskij dostal od Milleranda děkovaný dopis za své články na obranu reformistického křídla francouzské sociální demokracie (vedeného Jaurèsem a Millerandem), které vyšly v listu Vorwärts. Výsledek mu má Lejtejzen sdělit, protože mezi časopisem Zarja a redakcí Vorwärtsu došlo kvůli tomu k polemice.
- 10. (23.) března* V 18. čísle Jiskry byl uveřejněn Leninův článek Dopis činitelům zemstev a noticka O skupině Borba.
- 11. (24.) března* Lenin píše dopis M. A. Uljanovové. Zajímá se o rodinné záležitosti, líčí, jak na něj zapůsobila Veresajevova povídka Obrat, otištěná v časopise Mir božij.
- Před 14. (27.) březnem* Lenin píše kritické připomínky k druhému Plechanovovu návrhu programu SDDSR a vyjádření o tomto návrhu. Protože policie zahájila pátrání po organizaci Jiskry v Německu, rozhodují se mnichovští členové redakce v čele s Leninem přenést vydávání Jiskry z Mnichova do Londýna.
- 14. (27.) března* Lenin píše dopis P. B. Axelrodovi. Oznamuje, že redakce Jiskry hodlá přesídlit do Londýna, slibuje, že pošle své připomínky k druhému Plechanovovu návrhu programu; považuje za předčasné svolávat poradu členů redakce Jiskry k projednání návrhu programu.
- Porada se konala ve dnech 1.—4. (14.—17.) dubna v Curychu a Lenin se jí nezúčastnil.
- Mezi 15. březnem a 6. dubnem (28. březnem a 19. dubnem)* Lenin píše dopis tajemníkovi literární skupiny vyhnanců ve Vologdě A. A. Bogdanovovi a přijímá jeho návrh, že budou společně s redakcí Jiskry vydávat sérii populárních brožur; považuje však za nepřijatelné podmínky pro redigování brožur, které tato skupina navrhuje. Sděluje své připomínky k zaslání článku.

- Před 16. (29.) březnem* Lenin píše dopis A. N. Potresovovi o přesídlení redakce Jiskry z Mnichova do Londýna.
- 20. března (2. dubna)* Lenin píše dopis M. A. Uljanovové, projevuje obavy o její zdraví; děkuje Marii Iljiničně, že roztrídila jeho knihy, které byly odeslány ze Sibiře. Žádá, aby mu poslala, až dostane jeho novou adresu (v souvislosti s nastávajícím odjezdem do Londýna) ruské knihy včetně literatury o statistice.
- Před 22. březnem (4. dubnem)* Lenin píše opravu k agrární části návrhu programu SDDSR.
- 22. a 23. března (4. a 5. dubna)* Lenin píše G. V. Plechanovovi, že mu posílá svou stať Agrární program ruské sociální demokracie, a žádá ho, aby mu napsal své mínění o poznámkách V. I. Zasuličové na okrajích stati a aby ihned odeslal návrh programu SDDSR vypracovaný komisí.
- 24. března (6. dubna)* Lenin seznamuje v dopise A. N. Potresova s neshodami, které vznikly v redakci kvůli návrhu Plechanova, že se ujme redigování časopisu Zarja a bude ho vydávat v Ženevě.
- 28. března (10. dubna)* Lenin píše sestře Anně Iljiničně Jelizarovové do Berlína o tom, že odjíždí do Londýna, a sděluje jí adresu, na niž mu lze psát.
- Před 30. březnem (12. dubnem)* V dopise N. A. Alexejevovi do Londýna Lenin oznamuje brzký příjezd redakce Jiskry. Upozorňuje, že dopisy pro něho budou docházet na jméno Jacob Richter.
- 30. března (12. dubna)* V. I. Lenin a N. K. Krupská odjíždějí z Mnichova do Londýna. Lenin píše ve vlaku připomínky k návrhu programu strany, vypracovanému koordináční komisí redakce Jiskry.
- Po 30. březnu (12. dubnu)* V. I. Lenin a N. K. Krupská se cestou z Mnichova do Londýna zastavují v Kolíně nad Rýnem. Prohlížíjí si kolínskou katedrálu, pak navštívují Liège a nakonec Brusel.

1. (14.) dubna V 19. čísle Jiskry byla uveřejněna Leninova Oprava ke knize Co dělat?
- Začátkem dubna* Lenin a Krupská přijíždějí do Londýna.
 Lenin píše dodatečné připomínky k návrhu programu SDDSR vypracovanému koordinační komisí redakce Jiskry.
 Lenin píše dopis technické tajemnici redakce Jiskry V. V. Koževnikovové, která zůstává na nějaký čas v Mnichově, aby tam vydala několik čísel listu, dokud nebude zajištěna tiskárna v Londýně; v podstatě schvaluje právě vysázené 19. číslo Jiskry a odpovídá na četné dotazy ohledně vydání dalšího čísla.
- Nejdříve 4. (17.) dubna* Lenin organizuje vydávání Jiskry v Londýně. Jedná s redaktorem ústředního listu anglické Sociálně demokratické federace Justice Harrym Quelchem o tom, že se Jiskra bude tisknout v tiskárně tohoto listu.
 Lenin píše redakční poznámku k letáku Švábi a paraziti, jež byl vydán v Petrohradě v souvislosti s atentátem S. V. Balmaševa na ministra vnitra Sipjagina.
5. (18.) dubna Lenin píše dopis P. B. Axelrodovi. Popisuje trampoty se zařizováním redakce Jiskry v Londýně a zajímá se o Axelrodův článek pro 4. číslo časopisu Zarja.
8. (21.) dubna Lenin píše řediteli Britského muzea žádost o vystavení propustky ke vstupu do čítárny, kde chtěl studovat materiály k agrární otázce. K žádosti bylo přiloženo doporučení generálního tajemníka Všeobecné federace tradeunionů I. Mitchella.
10. (23.) dubna Lenin píše P. B. Axelrodovi. Oznamuje mu svou londýnskou adresu (žádá, aby ji z konspiračních důvodů příliš nerozšiřoval) a zajímá se, napsal-li Plechanov úvodník pro 20. číslo Jiskry.
- Mezi 10. a 20. dubnem* Po curyšské poradě 2. (15.) dubna Lenin provádí některé změny v stati Agrární program ruské sociální

(23. dubnem a 3. květnem) demokracie; tuto stať projednali na poradě členové redakce Jiskry (G. V. Plechanov, P. B. Axelrod, V. I. Zasuličová a J. O. Martov).

11. (24.) dubna Lenin oznamuje v druhém dopise řediteli Britského muzea, že posílá nové doporučení I. Mitchella.

16. (29.) dubna Lenin stvrzuje svým podpisem v registrační listině čítárny Britského muzea, že byl seznámen s jejím řádem, a uvádí svou adresu.

Mezi 16. (29.) dubnem 1902 a koncem dubna 1903 Lenin dochází do čítárny Britského muzea v Londýně; seznamuje se s odbornými statistickými studiemi o stavu zemědělství v Německu, Holandsku a ve Francii. Pořizuje si výpisky z těchto knih: C. Hubach, Ein Beitrag zur Statistik der Verschuldung des ländlichen Grundbesitzes in Nieder-Hessen [Ke statistice zadluženosti venkovského pozemkového vlastnictví v Dolním Hesensku], H. Grohman, Die niederländische Landwirtschaft im Jahre 1890 [Holandské zemědělství v roce 1890], Th. Goltz, Die agrarischen Aufgaben der Gegenwart [Agrární problémy současnosti], P. Turot, L'enquête agricole de 1866—1870 [Výsledky zemědělské ankety z let 1866—1870] aj.

Lenin si dělá výpisky z výroční zprávy hlavního továrního inspektora Velké Británie Annual Report of the Chief Inspector of Factories and Workshops for the year 1900, vydané roku 1901 v Londýně; stručně charakterizuje tuto knihu a sestavuje seznam ostatních parlamentních publikací vyšlých v roce 1901.

Lenin sestavuje v angličtině seznam knih, časopisů a novin k různým problematice a dělá si v něm poznámky.

20. dubna (3. května) Lenin píše dopis P. B. Axelrodovi. Oznamuje mu, že se připravuje návrh programu SDDSR k uveřejnění ve 21. čísle Jiskry, že provedl změny ve své stati Agrární program ruské sociální demokracie podle návrhů curyšské rady redakce Jiskry a poslal jej Plechanovovi. Píše rovněž o zatýkání ve Voroněži a v Ufě.

- Nejdříve*
20. dubna
(3. května)
- Lenin studuje zprávu chersonského zemstevního knižního skladu za rok 1900 a provádí některé výpočty. Studuje knihu V. F. Arnolda Obecné rysy agronomické techniky a zemědělské ekonomiky v rolnických usedlostech chersonského újezdu, která vyšla roku 1902 v Chersonu, a dělá si v ní poznámky.
21. dubna
(4. května)
- Lenin píše do Paříže dopisy Svazu ruských sociálních demokratů v zahraničí a představiteli zahraničního výboru Bundu A. Kremerovi. Žádá, aby mu sdělili jména a adresy členů organizačního výboru pro svolání II. sjezdu SDDSR, kteří byli zvoleni na konferenci v Białystoku, protože si myslí, že delegát Jiskry byl zatčen. Navrhuje zajistit, aby místní výbory dostaly leták k 1. máji. Doporučuje navázat spojení prostřednictvím zástupce Jiskry v Paříži G. D. Lejtejzena.
22. dubna
(5. května)
- Lenin píše dopis G. D. Lejtejzenovi. Žádá ho, aby vyhledal důležitý dopis, který mu 21. dubna (4. května) poslal, a splnil naléhavý úkol, jenž v něm byl obsažen.
- Lenin doplňuje dopis N. K. Krupské P. N. Lepešinskému a I. I. Radčenkovi do Pskova, který obsahuje sdělení, že v norském přístavu Vardö bylo zřízeno středisko pro dopravu ilegální literatury do Ruska a že ve Voroněži a Jaroslavlí došlo k zatýkání; poznamenává, že dostal knihy o statistice, a žádá, aby mu poslali materiál k odhadu půdy ve Vladimírské gubernii z roku 1901.
23. dubna
(6. května)
- Lenin píše dopis G. M. Kržižanovskému do Samary. Oznamuje, že byl zatčen delegát Jiskry na białostocké konferenci F. I. Dan a že byl na konferenci utvořen organizační výbor pro svolání II. sjezdu SDDSR; vytyčuje úkol získat místní výbory, zejména ve středním Rusku, na Urale a na jihu, navrhuje Kržižanovskému, aby přešel do ilegality.
25. dubna
(8. května)
- Lenin píše dopis M. I. Uljanovové. Doufá, že se brzy setkají v zahraničí, a radí jí, kudy nejlépe jet.

27. dubna
(10. května) Lenin dává inzerát do londýnského týdeníku The Athenaeum. Journal of English and foreign Literature, Science, the fine Arts, Music and the Drama: „Ruský doktor práv a jeho žena by se chtěli učít anglicky u rodilého Angličana (Angličanky). Na oplátku by mohli vyučovat ruštině. — Dopisy adresujte na pana J. Richtera, 30, Holford Square. Pentonville. W. C.“

V dubnu Lenin píše kritické připomínky k programu Severního svazu SDDSR.

1. (14.) května Lenin píše odpovědi na připomínky, které napsali Plechanov a Axelrod při druhém čtení stati Agrární program ruské sociální demokracie.

Lenin píše G. V. Plechanovovi dopis, v němž protestuje proti nepřipustnému charakteru i tónu Plechanovových připomínek ke stati Agrární program ruské sociální demokracie.

Lenin píše A. N. Potresovovi dopis o Plechanovových připomíncech ke stati Agrární program ruské sociální demokracie a posílá mu stať.

Po 9. (22.) květnu Lenin píše jménem redakce Jiskry úvod k výzvě Občanům Ruska, kterou vydal donský výbor SDDSR v souvislosti s odsouzením S. V. Balmaševa k trestu smrti za zastřelení ministra vnitra Sipjagina.

10. (23.) května Lenin připisuje doušku k dopisu N. K. Krupské F. V. Lengnikovi do Samary. Zdůrazňuje, že je nutné ustavit organizační výbor pro svolání II. sjezdu strany a uplatnit svůj vliv v co největším počtu místních výborů SDDSR.

24. května
(6. června) Lenin upravuje text dopisu N. K. Krupské I. I. Radčenkovi do Petrohradu, v němž Krupská píše o taktice Bundu a Svazu ruských sociálních demokratů v zahraničí, o výsledcích konference v Białystoku a založení strany socialistů-revolucionářů.

25. května
(7. června) Lenin píše M. I. Uljanovové, že očekává její příjezd do zahraničí, oznamuje, že dostal Gorkého a Skital-

covy knihy, a slibuje, že oznámí adresu, na niž mu mají posílat další.

Nejdříve
30. května
(12. června)

Lenin píše jménem redakce Jiskry úvod k provolání Umělci a boj za svobodu (Dokument z nedávné minulosti), které vydal v Petrohradě Svaz svobodných umělců v souvislosti s demonstrací, jež se měla konat 3. (16.) března 1902. Provolání a úvod byly uveřejněny v červenci 1902 ve 22. čísle Jiskry.

1. (14.) června

V 21. čísle Jiskry byl uveřejněn návrh programu SDDSR, který vypracovala z Leninova podnětu a za jeho aktivní účasti redakce listu Jiskra a časopisu Zarja.

5. (18.) června

V dopise A. N. Potresovovi Lenin doporučuje, aby Jiskra byla rozšířena o přílohy, aby byly vydávány brožury a aby Zarju redigoval Plechanov (v Ženevě).

Před 9. (22.)
červenem

Lenin žádá v dopise P. B. Axelroda, aby mu sdělil, zda by mohl uspořádat v Berlíně přednášku.

9. (22.) června

Lenin píše I. I. Radčenkovi do Petrohradu. Navrhuje, aby byl společně s Bundem a byrem ruské organizace Jiskry vytvořen organizační výbor pro přípravu II. sjezdu SDDSR, aby se Radčenko ujal funkce tajemníka tohoto výboru a řídil jeho práci; doporučuje, aby Bund připravil sjezd ve svých vlastních organizacích.

10. (23.) června

Lenin píše Plechanovovi, že přistupuje na jeho návrh zlikvidovat konflikt, k němuž mezi nimi došlo v souvislosti s redigováním stati Agrární program ruské sociální demokracie; píše, že mu pošle korekturu této stati. Považuje za nutné uspišit vydání 4. čísla Zarje.

Lenin píše dopis L. I. Axelrodové (Ortodoxovi). Oznamuje, že nemůže přednášet v ruské kolonii v Bernu o eserech, protože se necítí zdrav.

Mezi 12. a 14.
(25. a 27.) červenem

Lenin přijíždí do Paříže.

- 14. (27.) června* Lenin má na schůzi ruských politických emigrantů v Paříži přednášku, v níž kritizuje esery.
- Druhá polovina června — 12. (25.) července* Lenin žije v Loguivy na severofrancouzském pobřeží se svou matkou M. A. Uljanovovou a sestrou A. I. Jelizarovovou.
- 19. června (2. července)* Lenin píše dopis G. V. Plechanovovi. Sděluje mu, že je v Bretani, aby si tam odpočinul a setkal se s příbuznými, píše, že se rozchází s J. O. Martovem a V. I. Zaslíčovou v názoru na význam teroru (v souvislosti s notickou o atentátu G. J. Lekkerta na vilenského gubernátora von Wala, uveřejněnou v 21. čísle Jiskry. Doporučuje Plechanovovi, aby přepracoval svůj článek podepsaný pseudonymem Veterán na úvodník pro 22. číslo Jiskry.
- Mezi 26. červnem a 3. červencem (9. a 16. červencem)* Lenin píše dopis I. I. Radčenkovi. Na jeho žádost navrhuje konkrétní plán nejbližších praktických úkolů pro práci petrohradské organizace SDDSR. Žádá, aby představitelé petrohradského Svazu boje a Dělnické organizace urychlili příjezd do Londýna.
- 29. června (12. července)* Lenin píše dopis G. V. Plechanovovi. Oznamuje, že dostal jeho článek Kritika našich kritiků pro 4. číslo Zarje. Zajímá se, proč nejel do Bruselu na zasedání mezinárodního socialistického byra. Deječův plán svolat do Švýcarska sjezd funkcionářů organizace Jiskry považuje za nepřijatelný a navrhuje setkat se s Plechanovem a se soudruhy, kteří přijeli z Ruska, v Londýně.
- Koncem června a v červenci* Lenin píše článek Proč musí sociální demokracie vyhlásit rozhodný a nelitostný boj socialistům-revolucionářům?
- 3. (16.) července* Lenin píše dopis N. K. Krupské do Londýna. Považuje za nemožné svolat do Švýcarska sjezd funkcionářů organizace Jiskry, protože sjezd není vůbec připraven; žádá ji, aby provedla opravu v korektuře jeho stati Agrární program ruské sociální demokracie pro 4. číslo časopisu Zarja.

Lenin píše dopis I. I. Radčenkovi. Prosí, aby mu napsal, jaký ohlas má kniha *Co dělat?* mezi dělníky, považuje za nutné navázat přímé spojení mezi petrohradskou Dělnickou organizací a redakcí *Jiskry*, zajímá se, jaké jsou vztahy s petrohradským výborem SDDSR, předkládá návrh na utvoření organizačního výboru pro svolání II. sjezdu strany.

9. (22.)
července

Lenin píše dopis I. I. Radčenkovi. Připomíná, že je nutné nelitostně bojovat proti přiklánění se výboru k ekonomismu a současně více usilovat o získání petrohradské Dělnické organizace. K tomu je třeba využít kroužek vedený Radčenkem.

11. (24.)
července

Lenin píše G. D. Lejtezenovi o svém pobytu v Loguivy. Sděluje mu, že na pozici *Jiskry* přešla v Rusku řada výborů včetně petrohradského.

12. (25.)
července

Lenin odjíždí z Loguivy do Londýna.

15. (28.)
července

Lenin píše G. V. Plechanovovi. Zve ho, aby přijel brzy do Londýna, a oznamuje mu, že mu posílá peníze na cestu.

16. (29.)
července

Lenin píše dopis V. G. Skljarevičovi na Krym. Žádá ho, aby zprostředkoval spojení redakce *Jiskry* s jihoruskou (krymskou) sociálně demokratickou dělnickou organizací.

20. července
(2. srpna)

Lenin píše dopis P. G. Smidovičovi s vysvětlivkami k oddílu IV. kapitoly knihy *Co dělat?* nazvanému Organizace dělníků a organizace revolucionářů.

22. července
(4. srpna)

Lenin píše V. A. Noskovovi do Curychu. Stěžuje si, jak je nesnadné vybírat důvěrníky *Jiskry* pro práci v Rusku a řídit jejich činnost ze zahraničí; považuje za nezbytné, aby ruská organizace *Jiskry* fakticky řídila činnost důvěrníků; doporučuje navázat těsnější spojení mezi Severním svazem SDDSR a redakcí *Jiskry*.

Lenin upravuje dopis N. K. Krupské jednomu členu kyjevského výboru SDDSR. V dodatku k dopisu žádá,

aby přijíždějící členové výboru navazovali spojení s redakcí Jiskry přímo, a nikoli prostřednictvím členů Zahraniční ligy ruské revoluční sociální demokracie.

25. července
(7. srpna)

Lenin píše v doušce k dopisu N. K. Krupské I. I. Radčenkovi, že je nutné, aby odjel z Petrohradu, protože ho sleduje policie.

26. července
(8. srpna)

Lenin píše dopis G. V. Plechanovovi. Oznamuje, že přijede člen petrohradského Svazu boje za osvobození dělnické třídy V. P. Krasnucha, a radí Plechanovovi, aby počkal na Krasnuchu v Ženevě.

30. července
(12. srpna)

Lenin píše dopis I. I. Radčenkovi. Považuje za nutné kooptovat do Dělnické organizace nové členy z řad dělníků; navrhuje mu, aby odjel na jih — do Charkova nebo do Kyjeva, čím se vyhne zatčení.

V červenci
— v srpnu

Lenin píše článek *Revoluční avanturismus*. Článek byl uveřejněn v 22. a 23. čísle Jiskry (1. srpna a 1. září) a později vyšel jako samostatná brožura.

Po červenci

Lenin pročítá brožuru A. Martynova *Dělníci a revoluce*, vydanou roku 1902 v Ženevě, a dělá si v ní poznámky.

2. (15.) srpna

Lenin uspořádal v Londýně poradou s představiteli petrohradského výboru SDDSR, ruské organizace Jiskry a Severního svazu SDDSR. Na poradě bylo utvořeno jiskrovské jádro organizačního výboru pro svolání II. sjezdu strany.

3. (16.) srpna

Lenin upřesňuje dopis N. K. Krupské I. I. Radčenkovi o výsledcích porady konané 2. (15.) srpna 1902 v Londýně.

6. (19.) srpna

Lenin píše dopis P. B. Axelrodovi. Souhlasí s jeho účastí na sjezdu Sociálně demokratické strany Německa v Mnichově a přikládá dopis pro I. Ch. Lala-jance.

9. (22.) srpna

Lenin píše dopis členům redakce listu *Južnyj rabočij* do Charkova. Schvaluje rozhodnutí redakce spolu-

pracovat s Jiskrou, zajímá se o jejich nejbližší plány a uvádí svou adresu.

11. (24.) srpna Lenin píše moskevskému výboru SDDSR dopis o prohlášení výboru, že se ztotožňuje s názory vyloženými v knize Co dělat?

Nejpozději v srpnu Lenin píše koncept předmluvy k druhému vydání brožury Úkoly ruských sociálních demokratů.

V srpnu Lenin píše předmluvu k druhému vydání brožury Úkoly ruských sociálních demokratů. Leninova stať Agrární program ruské sociální demokracie vychází ve 4. čísle časopisu Zarja.

1. (14.) září Ve 24. čísle Jiskry vychází Leninův úvodník Návrh nového zákona o stávkách.

O B S A H

Předmluva	7—15
-----------	------

1902

C O D Ě L A T? <i>Palčivé otázky našeho hnutí</i>	17—203
Předmluva	21
I Dogmatismus a „svoboda kritiky“	24—45
a) Co znamená „svoboda kritiky“?	24
b) Noví obhájci „svobody kritiky“	28
c) Kritika v Rusku	33
d) Engels o významu teoretického boje	40
II Živelnost mas a uvědomělost	
sociální demokracie	45—70
a) Počátek živelného rozmachu	46
b) Poddávání se živelnosti. Raboča ja mysl	51
c) Skupina samoosvobození a Rabočeje dělo	60
III Tradeunionistická a sociálně demokratická	
politika	70—114
a) Politická agitace a jak ji ekonomisté zužují	71
b) O tom, jak Martynov prohloubil Plechanova	81
c) Odhalování politických poměrů a „výchova k revoluční aktivitě“	85
d) Co má ekonomismus společného s terorismem?	91
e) Dělnická třída jako přední bojovník za demokracii	95
f) Ještě jednou „pomlouvači“, ještě jednou „mystifikátoři“	111
IV Příštipkaření ekonomistů	
a organizace revolucionářů	115—167
a) Co je to příštipkaření?	116
b) Příštipkaření a ekonomismus	119

c) Organizace dělníků a organizace revolucionářů	126
d) Rozmach organizační práce	142
e) „Spiklenecká“ organizace a „demokratismus“	148
f) Místní a celoruská práce	157
V Plán celoruského politického listu	167—192
a) Kdo byl pohoršen článkem Čím začít?	168
b) Mohou být noviny kolektivním organizátorem?	174
c) Jaký typ organizace potřebujeme?	186
Závěr	193
<i>Příloha.</i> Pokus o sloučení Jiskry s časopisem	
Rabočeje dělo	196
*Oprava k Co dělat?	203

<i>MATERIÁLY K VYPRACOVÁNÍ PROGRAMU S D D S R</i>	205—267
*PŘIPOMÍNKY K PRVNÍMU PLECHANOVU NÁVRHU PROGRAMU	207—214
NÁVRH PROGRAMU SOCIÁLNĚ DEMOKRATICKÉ DĚLNICKÉ STRANY RUSKA	217—223
*TŘI OPRAVY V NÁVRHU PROGRAMU	224
*PŘIPOMÍNKY K DRUHÉMU PLECHANOVU NÁVRHU PROGRAMU	225—247
*VYJÁDŘENÍ O DRUHÉM PLECHANOVU NÁVRHU PROGRAMU	248—250
*OPRAVA K AGRÁRNÍ ČÁSTI NÁVRHU PROGRAMU	251—252
*PŘIPOMÍNKY K NÁVRHU PROGRAMU VYPRACOVANÉMU KOMISÍ	253—264
*DODATEČNÉ PŘIPOMÍNKY K NÁVRHU PROGRAMU VYPRACOVANÉMU KOMISÍ	265—267

* Autorem názvů označených hvězdičkou je Institut marxismu-leninismu při ÚV KSSS.

Dodatek k otázce třídního boje	266
O STÁTNÍM ROZPOČTU	268—274
POLITICKÁ AGITACE A „TŘÍDNÍ HLEDISKO“	275—281
*ODPOVĚĎ „ČTENÁŘI“	282—283
PŘÍZNAKY BANKROTU	284—290
Z HOSPODÁŘSKÉHO ŽIVOTA RUSKA	291—301
I. Spořitelny	292
ZPRÁVA REDAKCE JISKRY PORADĚ (KONFERENCI) VÝBORŮ SDDSR	302—311
(NB) Koncept rezoluce	310
AGRÁRNÍ PROGRAM RUSKÉ SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE	313—359
I	317
II	319
III	325
IV	327
V	332
VI	334
VII	340
VIII	351
IX	354
X	357
DOPIS ČINITELŮM ZEMSTEV	360—368
*O SKUPINĚ BORBA	369
*DOPIS SEVERNÍMU SVAZU SDDSR	370—379
*ÚVOD K VÝZVĚ DONSKÉHO VÝBORU SDDSR „OBČANŮM RUSKA“	380

PROČ MUSÍ SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE VYHLÁSIT ROZ- HODNÝ A NELÍTOSTNÝ BOJ SO- CIALISTŮM-REVOLUCIONÁŘŮM?	381—384
REVOLUČNÍ AVANTURISMUS	385—406
I	385
II	395
NÁVRH NOVÉHO ZÁKONA O STÁVKÁCH	407—416
PŘÍPRAVNÉ MATERIÁLY	
<i>MATERIÁLY K VYPRACOVÁNÍ PROGRAMU SDDSR</i>	419—438
*1. NÁČRT JEDNOTLIVÝCH BODŮ PRAKTICKÉ ČÁSTI NÁVRHU PROGRAMU	419—420
*2. KONSPEKT PRVNÍHO PLECHANOVOVA NÁVRHU PROGRAMU S NĚKTERÝMI OPRAVAMI	421—423
*3. ZÁZNAM I. A II. Odstavce PLECHANOVOVA PRVNÍHO NÁVRHU PROGRAMU A NÁČRT PRVNÍHO Odstavce TEORETICKÉ ČÁSTI PROGRAMU	424
*4. OSNOVA ZPRÁVY O PRŮBĚHU PRACÍ NA NÁVRHU PROGRAMU	425
*5. PŮVODNÍ VARIANTA TEORETICKÉ ČÁSTI NÁVRHU PROGRAMU	426—430
*6. NÁČRTY OSNOVY NÁVRHU PROGRAMU	431
*7. PŮVODNÍ VARIANTA AGRÁRNÍ ČÁSTI A ZÁVĚRU NÁVRHU PROGRAMU	432—433
*8. NÁČRTY NÁVRHU PROGRAMU	434—437
1. varianta	434
2. varianta	436

*9. DOPLŇKY K AGRÁRNÍ A TOVÁRNÍ ČÁSTI NÁVRHU PROGRAMU	438
*ODPOVĚDI NA PLECHANOVY A AXELRODOVY PŘIPOMÍNKY K STATI AGRÁRNÍ PROGRAM RUSKÉ SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE	439—455
PŘÍLOHY	
*ŘEDITELI BRITSKÉHO MUZEA	459
Seznam dosud nenalezených Leninových prací z ledna—srpna 1902	463—470
Seznam publikací a dokumentů, na jejichž redigování se V. I. Lenin podílel	471—472
Poznámky	473—529
Seznam literatury, kterou V. I. Lenin cituje nebo o níž se zmiňuje	530—568
Jmenný rejstřík	569—604
Životopisná data	605—618

V. I. L E N I N
S E B R A N Ě S P I S Y

6

Podle 5. ruského vydání V. I. Lenin, Polnoje sobranije sočiněnij, tom 6, Politizdat, Moskva 1975, připraveného Institutem marxismu-leninismu při ÚV KSSS, přeložil kolektiv překladatelů. Kontrolní redaktorka Miluše Hančilová a Helena Uličná. Odpovědná redaktorka Eva Schächterová. Obálka, vazba a grafická úprava Milan Hegar. Výtvarný redaktor František Kraus. Technická redaktorka Jaroslava Lorenzová. Vydání II. Praha 1981. Vydalo Nakladatelství Svoboda jako svou 4744. publikaci. Vytisklo Rudé právo, tiskařské závody, Praha. Náklad 1—30 000. AA 33,61 (text 33,42, ilustrace 0,19), VA 34,54. Tematická skupina 00/3. Cena brož. výt. 11,70 Kčs, váz.

výt. 17,— Kčs.

73/202 - 21 - 8.5

25 — 068 — 81 Kčs 17,—

ЛИЧНАЯ АНКЕТА

ДЛЯ ДЕЛЕГАТОВ ... ой ВСЕРОССИЙСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ Р. К. П. (большевиков).

- 1. Фамилия, имя, отчество Урванов (Меня) Матвей Иванович
- 2. С каким голосом (решающим или совещающ.) участвует
- 3. Делегатский билет № 1
- 4. Какой организацией делегирован Ц. К. РКП.
- 5. На каких Всероссийских партконференциях и с'ездах участвовал с решающим голосом:
на всех кроме 1898 с'ездах, на Буденный конференциях
- 6. Год рождения: 1870 год.
- 7. Национальность Славяне
- 8. Образование (нисш., среди., высшее)
- 9. а) Основная профессия и специальность до 1917 г. Каменщик
- б) Сколько лет работал по этой профессии: с 1894 до 1917 г. 23 лет.
- 10. а) Основной источник средств к существованию до 1914 г. Каменщик, штукатур и каменщик
- б) в 1914—1917 г.г. море
- в) в 1917—1921 г.г. море до 25 X 1917. Море 25 X с'ездами и с'ездами
- 11. Какую советскую работу исполняете в настоящее время предс. с.м. и с.т.о.
- 12. Какое участие принимаете в настоящее время:
а) в кооперации } не принимаю участия
б) в профработе }
- 13. Какую партийную работу исполняете в настоящее время член Ц. К. РКП.
- 14. Когда вступили в Р. К. П.: в 1895 году.
- 15. Состояли ли раньше в других партиях, когда, каких нет
- 16. Подвергались ли репрессиям за революционную деятельность (когда) арест и ссылка в 1887 г.; арест и ссылка в Моск. Сиб. 1895-1900

- Сколько времени провели:
- 1) в тюрьме по Моск. Сиб. в 1887 и 1900; 14 мес. 1895-1897.
 - 2) на каторге не был
 - 3) в ссылке три мес. (Енис. губ. Шенгуск.).
 - 4) в эмиграции 1900-1905 и 1908-1917

Подпись Урванов (Меня) Матвей Иванович

14 числа декабря 1921 г.